

აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
AKAKI TSERETELI STATE UNIVERSITY

ქართულური
მემკვიდრეობა

XVI

ქუთაისი
2012
Kutaisi

81.2 ბრ

809.463.1-800.87

ქ.279

„ქართველური მემკვიდრეობის“ XVI ტომში იბეჭდება რეცენზირებული ქართველოლოგიური (ენათმეცნიერული, ლიტერატურათმცოდნეობითი, ფოლკლორული, ისტორიოგრაფიული, კულტუროლოგიური, ეთნოლოგიური...) გამოკვლევები. აგრეთვე ქართველური დიალექტოლოგიის სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტის სამეგრელოს მომხიებელთა ჯგუფის მიერ მოპოვებული ქართველური დიალექტური ტექსტები.

სარედაქციო საბჭო:

ნათია ამირიძე (ინგლისური ტექსტის რედაქტორი), ნომადი ბართაია, თამაზ ბერაძე, მერაბ ბერიძე, თეიმურაზ გვანცელაძე, როზეტა გუჭეჯიანი, ეკა დადიანი (რედაქტორი), რუბენ ენოხი, როლანდ თოფჩიშვილი, ქევეინ თუიითი, მერაბ ნაჭყებია, ავთანდილ ნიკოლეიშვილი (პასუხისმგებელი რედაქტორი), მანანა ტაბიძე, ტარიელ ფუტყარაძე (მთავარი რედაქტორი), გიორგი ქავთარაძე, მარინე ქაცარავა, რევაზ შეროზია, ნინო ჩიხლაძე, რამაზ ხაჭაპურიძე (სწავლული მდივანი), ბეჟან ხორავა.

რედაქციის მისამართი: 4600, ქ. ქუთაისი, თამარ მეფის 59

აწსუ ქართველური დიალექტოლოგიის ინსტიტუტი,

ელ-ფოსტა: kartvelology@posta.ge

კრებულის ელ-ვერსია იხ.: www.kartvelology.ge

[www.scribd.com/kartvelian_heritage XVI](http://www.scribd.com/kartvelian_heritage_XVI)

© აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 2012

Volume XVI of *Kartveluri Memkvidreoba* ("Kartvelian Heritage") presents the reviewed research papers in Kartvelology (linguistics, literary studies, folklore, historiography, culture studies, ethnology, etc.) as well as the texts of Kartvelian dialects obtained by the Megrelian research group of the Scientific Research Institute of Kartvelian Dialectology.

EDITORIAL BOARD:

Natia Amiridze (editor of the English texts), Nomadi Bartaia, Tamaz Beradze, Merab Beridze, Teimuraz Gvantseladze, Rozeta Gujejiani, Eka Dadiani (editor), Ruben Enokhi, Marine Katsarava, Giorgi Kavtaradze, Merab Nachkebia, Avtandil Nikoleishvili (managing editor), Manana Tabidze, Roland Topchishvili, Kevin Tuite, Taniel Putkaradze (Editor - in chief), Revaz Sherozia, Nino Chikhladze, Ramaz Khachapuridze (scientific secretary), Bejan Khorava.

Address of the Editorial Office; 59, Tamar Mepe str., Kutaisi

© Kutaisi State University Press, 2012

შინაარსი - CONTENTS

სვეტლანა ადამია - ზმნური ხმოვანი პრეფიქსების ფუნქციათა შესწავლის ისტორიისათვის	9
Svetlana Adamia - For the History of the Study of Functions of Verbs' Vowel Prefixes	15
Ия Адеишвили - Поэтический перевод стихотворения «Дорожная элегия» Н. Рубцова на грузинский язык	16
ია ადეიშვილი - ნ. რუბცოვის ლექსის „სამგზავრო ელეგია“ პოეტური თარგმანი ქართულ ენაზე	24
Ia Adeishvili - Poetic Translation of Nikolay Rubtsov's Poem "Road Elegy" in Georgian Language	24
ლელა ავალიანი, ეკა დადიანი - რამდენიმე არაბული ლექსიკური ნასესხობისათვის მეგრულ-ქანურში	25
Lela Avaliani, Eka Dadiani - On Several Arabic Lexical Borrowings into Megrelian-Chan	30
ირმა გოგოლიძე - ცნობები Listverse-ს მიერ გამოქვეყნებული მეომარ ქალთა ათეულის შესახებ	31
Irma Gogolidze - Information on Ten Women Warriors Published by Listverse	40
ნატო გულუა - ლევან გოთუას ქრისტიანული მრწამსი (პროზის მიხედვით)	41
Nato Gulua - Christian Faith of Levan Gotua (according to his Prose)	47
ეკა დადიანი - მასალები მეგრული ლექსიკონისათვის - II	48
Eka Dadiani - Materials for Dictionary of Megrelian - II	53
დარეჯან დვალი-დემეტრაძე - გარდაცვალება და მასთან დაკავშირებული წესები საქართველოსა და გერმანიაში	54
Darejan Dvali-Demetradze - Death and Related Ceremonies in Georgia and Germany	57
ლუკა დვალიშვილი - ლიდერის ძიების პრობლემისათვის ოტია იოსელიანის მოთხრობაში „მეწინავე“	58
Luka Dvalishvili - On the Issue of Leader Identification in Otia Ioseliani's Story "Leader"	65

ელდარ თავებერიძე - ნოე ჟორდანიას პოლემიკა „მოამბისა“ და „ივერიის“ პუბლიცისტებთან	66
Eldar Tavberidze - Polemic between Noe Zhordania and Publicists of "Moambe" and "Iveria"	70
ნათია იაკობიძე - შიშის ნომინაცია ქართულსა და გერმანულ ენებში	71
Natia Iakobidze - Naming Fear in Georgian and German Languages	78
რუსუდან კაშია - სესხი და კრედიტი XVIII საუკუნის საქართველოში	79
Rusudan Kashia - Loan and Credit in the 18 th Century Georgia	87
რუსუდან კაშია, რამაზ ხაჭაპურიძე - დაავადებებთან დაკავშირებული ხალხური რწმენა-წარმოდგენები (იმერეთის ეთნოგრაფიული მასალების მიხედვით)	88
Rusudan Kashia, Ramaz Khachapuridze - Disease-related Folk Beliefs (According to Imereti Ethnographic Materials)	92
ეკატერინე კახიძე - ეროვნულ-დემოკრატიული მოძრაობა ქუთაისში	93
Ekaterine Kakhidze - National-Democratic Movement in Kutaisi	96
იგორ კეკელია - ჭყონდიდის ეპარქიის საეკლესიო გეოგრაფიიდან	97
Igor Kekelia - From the Church Geography of the Chkondidi Eparchy	102
იგორ კეკელია, კახაბერ კეზულაძე - მასალები აბაშის რაიონის ტოპონიმიისათვის	103
Igor Kekelia, Kakhaber Kebuladze - Materials on Toponymy of Abasha District	109
მარინე კუხალაშვილი - მიმართებითი ნაწილაკის ადგილისათვის ქართულ დიალექტთა შორის	110
Marine Kukhalashvili - The Place of Relative Particle in the Georgian Dialects	115
მიხეილ ლაბაძე - ისტორიულად საერთო და ინტერფერენტული დიალექტური მოვლენების გამოიწვევისათვის (მურღულის ხეობის ლაზური და ლივანური იდიომების მიხედვით)	116
Mikheil Labadze - On Differentiating between Historically Common and Interferential Phenomena of Dialects (According to Idioms of Laz of the Murghuli Gorge and Livanan)	126

ნინო მარკოზია - ფილოლოგ-ლინგვისტები ენის სოციალური ბუნებისა და ენობრივი პოლიტიკის შესახებ XX საუკუნის 80-იანი წლების პერიოდის მიხედვით	127
Nino Markozia - Considerations of Philologists and Linguists concerning Social Nature of Language and Language Policy according to 1980s Periodicals	134
მარიამ მარჯანიშვილი - სამხრეთ ამერიკაში თამარ პაპავას ლიტერატურულ-პუბლიცისტური მოღვაწეობის ზოგი საკითხი	135
Mariam Marjanishvili - Some Issues of Tamar Papava's Literary-Publicist Activity in South America	139
მაია მიკაუტაძე - ზოგი ლექსიკური ერთეულისათვის ტაოურ დიალექტში	140
Maia Mikautadze - On Some Lexical Units Related to Speech in Taoan Dialect	144
ნორა ნიკოლაძე-ლომსიანიძე - ფოლკლორის სწავლება საჯარო სკოლაში	145
Nora Nikoladze-Lomsianidze - Teaching Folklore at Public Schools	149
ავთანდილ ნიკოლეიშვილი - გრიგოლ ორბელიანი და სამუსლიმანო საქართველო	150
Avtandil Nikoleishvili - Grigol Orbeliani and Muslim Georgia	164
ოთარ ნიკოლეიშვილი - მარგარეტ სტირლინგი საქართველოს შესახებ	165
Otar Nikoleishvili - Margaret Stirling about Georgia	169
ნატო ნიკაბაძე - როგორ შევაფასოთ 1991-1992 წლების დეკემბერ-იანვრის მოვლენები?	170
Nato Nikabadze - How to Evaluate December-January, 1991-1992 Events?	174
ნათია ოდილავაძე - I თემის მოქმედებითი გვარის მიმღეობის ფორმათა წარმოებისათვის სალიტერატურო არაბულსა და ეგვიპტურ დიალექტში	175
Natia Odilavadze - On Formation of Active Participle of Form I in Literary Arabic and Egyptian Dialect	181
მადონა რობაკიძე - 1757 წლის ხრესილის ბრძოლა	182
Madona Robakidze - The Khresili Battle (1757)	188

რუსუდან საღინაძე - ვაჟა-ფშაველა და ქართული სალიტერატურო ენის საკითხები	189
Rusudan Saginadze - Vazha-Pshavela and Issues of Georgian Literary Language	194
ნელი უგრეხელიძე - XVIII საუკუნის ქართულ-სპარსული ლიტერატურული ურთიერთობის ისტორიიდან	195
Neli Ugrekhelidze - From the History of Georgian-Persian Literary Relations of the 18 th Century	199
ტარიელ ფუტყარაძე - ზმნურ ფორმათა პარადიგმის მანქანური მოდელირების პრობლემები - I	200
Tariel Putkaradze - Problems of Machine Modeling of Verb Paradigm - I	211
ტარიელ ფუტყარაძე, ია ვაშაკიძე - ილია ჭავჭავაძის ენობრივი კონცეფციის ძირითადი ასპექტები	213
Tariel Putkaradze, Ia Vashakidze - Main Aspects of Ilia Chavchavadze's Concept of Language	223
დავით შავიანიძე - დიხაშხო-ისრიტის გვარსახელები (ეთნოგრაფიული მასალების მიხედვით)	224
David Shavianidze - Surnames in Dikhashkho - Isriti (According to Ethnographic Materials)	233
რევაზ შეროზია - ქართველური ეტიმოლოგიური მასალისათვის IX	234
Revaz Sherozia - On Kartvelian Etymological Material IX	237
ლელა ჩოგოვაძე - სულხან ავთანდილაშვილის ვინაობისათვის	238
Lela Chogovadze - On Identity of Sulkhan Avtandilashvili	245
Мзия Церцвадзе - Типологические особенности числовой репрезентации в грузинском, русском и казахском языках	246
მზია ცერცვაძე - რიცხვის კატეგორიის რეპრეზენტირების ტიპოლოგიური თავისებურებები ქართულ, რუსულ და ყაზახურ ენებში	250
Mzia Tsertsvadze - Typological Specificities of Representation of Category of Number in Georgian, Russian and Kazakh	250

Мзия Церцвадзе, Марине Кухалашвили - Грузинские пословицы и поговорки и их русские эквиваленты	251
მზია ცერცვაძე, მარინე კუხალაშვილი - ქართული ანდაზების რუსული ანალოგები	255
Mzia Cercvadze, Marine Kukhalashvili - Russian Analogues of Georgian Proverbs	255
ვლადიმერ წვერავა - ქრისტეფორე კეჭერაშვილი - ქართული სტამბის ხელმძღვანელი	256
Vladimer Tsverava - Kristepore Kezherashvili, Head of Georgian Printing House	259
ვლადიმერ წვერავა, ელდარ თავბერიძე - პატრი ნიკოლა...260	
Vladimir Cverava, Eldar Tavberidze - Padre Nicola	264
გიორგი ჭიჭვარია - ქურთული ეთნოსი - პრობლემა ახლო აღმოსავლეთში	265
Giorgi Chigvaria - Kurdish Ethnos – Challenge in Near East	271
მანანა ჭიჭინაძე - დაკარგული ინდივიდუალობის აღდგენა მიხეილ ჯავახიშვილის „თეთრი საყელოს“ მიხედვით	272
Manana Chichinadze - Restoring Lost Individuality according to “The White Collar” by Mikheil Javakhishvili	276
ნანა ხაბულიანი - ლეო ქიაჩელის მოდერნისტული მოთხრობები	277
Nana Khabuliani - Modernist Stories by Leo Kiacheli	281
ლუიზა ხაჩაპურიძე, დავით შავიანიძე - ქუთაისის არქიელის გორის წმინდა გიორგის ეკლესიის მე-19 საუკუნის საფლავები	282
Luiza Khachapuridze, David Shavianidze - The 19th Century Graves in St. George’s Churchyard on Arkieli Hill, Kutaisi	289
გია ხოპერია - გიორგი კორნაპელის (კაპანაძის) პოეზიის ზოგიერთი თავისებურებების შესახებ	290
Gia Khoperia - On Some Peculiarities of Poetry by Giorgi Kornapeli-'s (Kapanadze)	296
ქართველური დიალექტური ტექსტები (მეგრული მასალა)	297
Kartvelian dialectal texts (Megrelian Material).....	297

სპეციალური ადამიანი

ზმნური ხმოვანი პრეფიქსების ფუნქციონირება შესაბამის ისტორიისათვის

ქართული ზმნური ხმოვანი პრეფიქსების ფუნქციებს პირველივე გრამატიკოსები შეეხნენ; ამ თემას საგანგებო გამოკვლევა უძღვნა აკად. ბესარიონ ჯორბენაძემ. შემდეგაც დაიწერა სპეციალური ნაშრომები. მიუხედავად რამდენიმესაუკუნოვანი კვლევისა, დღესაც ბუნდოვანია დასახელებულ მორფემათა კონკრეტული ფუნქცია... წარმოდგენილ სტატიაში შევეცდებით, თვალი გავადევნოთ მკვლევართა მოსაზრებებს ზმნური ხმოვანი პრეფიქსების ფუნქციების შესახებ.

ძველ გრამატიკოსებს არ დარჩენიათ შეუძენველი, რომ ქართული ზმნის ფორმალურებაში საკმაოდ დიდია ხმოვან პრეფიქსთა ფუნქციური დატვირთვა; მაგ., ანტონ კათოლიკოსის გრამატიკაში გვხვდება მცირეოდენი მსჯელობა ხმოვანი პრეფიქსების შესახებ:

„...ხოლო ამათნი უკუჲ ყოველნი ვნებითნი პირველსა შინა პირსა საზღურებითისა აწ-მყოფსასა ი მიერ ივნებითდებიან...“ (ანტონ I, 1885, გვ. 23). ერთ-ერთი პირველი ქართული გრამატიკის შემქმნელი ა- პრეფიქსის შესახებ წერს: „სხმით-გარდასლუთი, ანუ სხმით-გარდასლუთი იქმნების, ანუ მრჩობლ-სხმით-გარდასლუთი. მაგალითებრ: ვასუამ, ესე სხმით-გარდასლუთი-არს და ვასმევენებ მრჩობლ-სხმით-გარდასლუთი-არს, ა აქუს მაკეთად ზმნისა სხმით-გარდასლუთსა, რომელი განყოფს პირველ სახისაგან ზმნისა...“ (იქვე, გვ. 38). განხილული მაგალითებიდან ჩანს, რომ ტერმინები: სხმით-გარდასლუთი და მრჩობლ-სხმით-გარდასლუთი კონტაქტის კატეგორიას შეესაბამება. ანტონთან ცალკე გვხვდება, აგრეთვე, ე- ხმოვანი პრეფიქსი, თუმცა ავტორი მის შესახებ განმარტებას არ აკეთებს. მსჯელობაა არაა უ- ხმოვან პრეფიქსთან დაკავშირებით.

გაიოზ რექტორი ვრცლად შიშობილავს პირის ნიშნებს; პირის ნიშნებთან ერთად დასახელებული აქვს ე. წ. ხმოვანი პრეფიქსებიც, ისე როგორც ეს შემდგომი ხანის გრამატიკოსებთანაა (გაიოზ რექტორი, 1970, გვ. 71-72).

სოლომონ დოდაშვილთან ვხვდებით ტერმინების განმარტებას – სხმით-გარდასლუთი და მრჩობლ-სხმით-გარდასლუთი. ანტონის ანალოგიით აქაც იგივე ფუნქციები აქვს მიწერილი ხმოვან პრეფიქსებს. აქვე საინტერესოა ის ფაქტი, რომ ზმნის უღვლილებანი ს. დოდაშვილთან ორგვარია:

ა) ზმნანი პირველისა უღვლილებისანი არიან იგინი, რომელნიცა აწმყოსა შინა დროსა პირველსა პირსა შინა განპიროვნდებიან ასოითა ამით: ვ; ზოლო მეორესა შინა პირსა შემდგომითა მისითა ასოითა ანუ ა, ანუ ე, ანუ ი, ანუ უ და ანუ ჰ, და მესამესა შინა პირსა ბოლოს ლექსისა მოეკიდების ასო ესე ს; ამის გამო ზმნანი პირველისა უღვლილებისანი იქმნებიან ზუთ ზატად, მაგალ., ვაქებ, აქებ, აქებ; ვესვრი, ესვრი, ესვრის; ვიქმ, იქმ, იქმს; ვუბნობ, უბნობ, უბნობს; ვჰსწერ, ჰსწერ, ჰსწერს და სხ.

ბ) ზმნანი მეორისა უღვლილებისანი არიან იგინი, რომელნიცა აწმყოსა შინა დროსა მხოლოდობითისა რიცხვისა პირველისა შინა პირსა განპიროვნდებიან ასოითა ამით მ; მეორესა შინა პირსა ასოითა ამით გ; ხოლო მესამესა შინა პირისა ანუ ჰ, ანუ უ და ანუ მეორისა პირისა მაპიროვნებელის გ-ის შემდგომითა ასოითა, მაგალ., მრწამს, გრწამს, ჰრწამს; მიყვარს, გიყვარს, უყვარს; მაქვს, გაქვს, აქვს და სხვანი (ს. დოდაშვილი, 1951, გვ. 115).

საინტერესო მსჯელობა გვხვდება პლატონ იოსელიანის ნაშრომში: „პიროვნანი ზმნანი დაიწყებიან ასოდთა ვ; ხოლო მიჩემებითა სხუათა პირთამდი, შეიცულებიან სხუად და სხუად, რომელთაცა მნიშვნელობა სხუათა ენათა ზედა ცხად-იქმნების მხოლოდ შეწევნითა ნაცულ-სახელისა, მაგ., ოდეს მოქმედება მიეჩემა თუთ-მოქმედსა პირსა, ვიტყვთ: ვაშენებ, ვჰსწერ; ოდეს მოქმედება მიეჩემა პირუჭლსა პირსა და მისთჳსე არს მოქმედება, ითქმის, ვიშენებ, ვიწერ; ოდეს მოქმედება არს მესამისა პირისათჳს ითქმის ვუშენებ, ვუწერ. მჰსგავსადვე ვნებითნი ზმნანი იხმარებიან სამთავე პირთა შინა მიჩემებითა რომლისადმი მათგანისა, მაგ. მიშენებდების, გიშენებდების, უშენებდების და სხ“. (პ. იოსელიანი, 1863, გვ. 37).

მსგავსად ს. დოდაშვილისა, ზმნათა „ორგუარ უღულებას“ გამოყოფს პლატონ იოსელიანიც და ზუსტად იმავე სქემას გვთავაზობს (პ. იოსელიანი, 1863, გვ. 38).

დიმიტრი ყიფიანის გრამატიკა მნიშვნელოვანია იმ მხრივ, რომ აქ სამი სიახლეა გაუღერებული:

1. „არათუ მარტო ჩვენი, სხვა ყოველი ენის ზმნებიც ორ უმთავრეს ნაწილად განიყოფებიან: „მოქმედებითად“ და „მდგომარეობითად“. რა ცვლილებაც უნდა მიეცეს ზმნასა, რა სახელიც უნდა დაერქვას, „ვნებითი“, „უქუქცევეითი“, „უმეწევეობითი“, თუ ურთიერთარსობითი, – ზმნა მაინც ან მოქმედებითი იქნება ან მდგომარეობითი. ამ ორ ბანაკს ვერც ერთი ზმნა ვერ წაუება;

2. ქართულ ზმნას პრეფიქსად, მოწინავედ, ან „ვ“ უნდა უჯდეს თავსა, ან „მ“.

3. ...ზმნის პრეფიქსი, თავი, წარმოგვიდგენს იმისს საკუთარ ნაცვალსახელს, – ან თუნდ ასე ვთქვათ, ზმნის განპიროვნებასა, – და ბოლო – ე.ი. სუფიქსი, ხან პირსაც გამოგვიხატავს, მართალია, მაგრამ უფრო კი ხმასა, რიცხვსა, დროსა და სახეს გვიჩვენებს ზმნისას: მინდა, გინდა, უნდა; გვინდა, გინდათ, უნდათ; მინდოდა, გინდოდა, უნდოდა; გვინდოდა, გინდოდით, უნდოდით; ვინდომე... ვინდომებდი... მომინდომებია...“ (დ. ყიფიანი, 1882, გვ. 114-118).

როგორც ვხედავთ, დ. ყიფიანი ერთ ღონეზე აყენებდა იმ ხმოვან პრეფიქსებსა თუ სუფიქსებს, რომლებიც მომდევნო ხანის გრამატიკოსებთან უკვე ე. წ. გვარისა და ქცევის მაწარმოებლად იქნა განაწილებული.

მოსე ჯანაშვილს თავის გრამატიკაში ცალკე აქვს გამოყოფილი ზმნის თავსართი (თავსართებში ზმნისწინი იგულისხმება), სუფიქსები და ფესვნი.

ზმოვან პრეფიქსებს სანიშნოვე ნაწილაკების სახელწოდებით მოიხსენიებს და გამოყოფს მათ: „ა- დაისმის ზმნის თავში. იგი მოქმედებითის ზმნის ნიშანია. ა- კეთებს, ა-შენებს, ა-დიდება.

ი- დაისმის თავში და ეს მეშვეობითი ზმნის ნიშანია: ი-ბანს, ი-კეთებს, ი-წერს, ი-ვსება, ი-პრანჭება.

ი-ი – დაისმის ზმნის თავ-ბოლოში და ვნებითი ზმნის და ვნებით-მაგვარ ზმნის ნიშანია: ი-ბანებ-ი, ი-წერებ-ი (სხვების მიერ); იწერები, იბანები (შენ თვითონ).

ე-ი ანუ ე- დაისმის ან მარტო (ზმნის წინ), ანდა ზმნის წინ დაესმის ე- და ბოლოში -ი: ვეუბენ, ეუბენ; მოვეკალ, მოეკალ; ვეუბნები, ეუბნები, ეუბნების”... (მ. ჯანაშვილი, 1906). თითოეულ პრეფიქსს თან სდევს თავისი უღვლილების ტაბულა. აღსანიშნავია ის ფაქტი, რომ მ. ჯანაშვილს სვანურის ვითარებაც აქვს აღწერილი ტაბულაში.

ზმნის უღვლილებასთან დაკავშირებით საინტერესოა პ. კვიცარიძის დაკვირვებანი: „მას შემდეგ, რაკი იცი, რამდენნაირი თავსართი და ნაბოლარი ეზავება ზმნასა, ადვილი გასაწყობია თვითეული ზმნის მიმოხრა, რომელსაც მარტო თავსართი აქვს, იმ ზმნის ფესვი ანუ ფუძე უნდა მოაბა პირველის პირის აწყო დროის ნიშანს და დააყენო სხვადასხვა პირზე, რიცხვზე, სახარზე, დროზე და სახეზედ. როდესაც მარტო ნაბოლარი აქვს ზმნას, მაშინ ზმნის ფესო წინ უძღვის და ნაბოლარი ეცვლების, როგორც საკვეცი...” (პ. კვიცარიძე, 1888, გვ. 131).

ქართულ ზმნაში ზმოვან პრეფიქსთა ფუნქციაზე ნ. მარის მოსაზრებანი გამოთქმულია სხვადასხვა დროს, რომლის შესახებაც პროფ. ბ. ჯორბენაძეს ვრცელი მსჯელობა აქვს შემოთავაზებული თავის მონოგრაფიაში (ბ. ჯორბენაძე, 1983). ი- პრეფიქსს ნ. მარი უკუქცევითობას უკავშირებს: „ზმნას ანიჭებს უკუქცევითობის მნიშვნელობას ანდა უფრო მკვეთრად გამოხატავს მისი შინაარსის სუბიექტურ აღქმას”. რაც შეეხება სხვა პრეფიქსებს, ისინი, კერძოდ, ე- პრეფიქსს, ა- და ი- პრეფიქსების ფონეტიკური ურთიერთობის შედეგია: ვ-ა-ი-წერ-ებ-ი > ვ-ე-წერ-ებ-ი” (ნ. მარი, 1925, გვ. 136-140).

ვნებითის მაწარმოებლად ე- პრეფიქსი პირველად ბ. ბრუდენკომ მიიჩნია, რაც შეეხება ი- პრეფიქსს, სხვადასხვა გრამატიკოსი თავიდანვე უკავშირებდა მას ვნებითობის შინაარსს, ზოლო ნიკო მარმა პირველმა გამიჯნა ორი ი- – ვნებითობის და უკუქცევითობის, რაც, ჩვენი აზრით, წინააღმდეგობრივია (მსჯელობა იხ. ქვევით).

რაც შეეხება შემდგომი ხანის გრამატიკას, აქ თითქმის ა. შანიძის მიერ გვარისა და ქცევის კატეგორიების შემოტანამ ქართულ ზმნაში პრობლემა მოაგვარა: ყველა პრეფიქსს „თავ-თავისი” ადგილი მიუჩინა, მაგრამ ყველაფერი მაინც ვერ დალაგდა. მართალია, ა. შანიძის გრამატიკული სისტემა ბევრმა მკვლევარმა გაიზიარა, მაგრამ ქართული ზმნისთვის მორგებული ევროპული ენების ზმნური კატეგორიები, პირიქით, ართულებდა წლების მანძილზე ქართული

ზმნის სწავლებასა თუ შესწავლას. მიეყვით თანმიმდევრულად და დავინახავთ პრობლემის არსს.

როგორც აღვნიშნეთ, ა. შანიძემ ხმოვანი პრეფიქსები დაანაწილა ქცევისა და გვარის გრამატიკულ კატეგორიებში. თავდაპირველად ი- პრეფიქსი განხილულია როგორც საარვისო ქცევის ნიშანი, სათანოს, სასხვისოსა და საზედოს ნიშნად გვხვდება ე- პრეფიქსი (ა. შანიძე, 1981, გვ. 388). შემდგომში უკვე ეს პრეფიქსები ვნებითი გვარის მაწარმოებლებადაა წარმოდგენილი, ხოლო რაც შეეხება ქცევის ნიშნებს, ა. შანიძესთან ა-, ი- და უ- პრეფიქსები საარვისო, სათავისო და სასხვისო პრეფიქსებადაა განაწილებული (ა. შანიძე, 1980, გვ. 324-330).

არნ. ჩიქობავა ხმოვან პრეფიქსთა შესახებ მიუთითებდა, რომ „ამჟამად სხვადასხვა ოდენობად გამოიყურება, ხმოვნების ა, ე, ი, უ პირვანდელი ფუნქცია საძებარია“ (არნ. ჩიქობავა, 1959, გვ. 167). სხვა ნაშრომებში შემოთავაზებული აქვს ხმოვან პრეფიქსთა წარმომავლობის საკითხები (არნ. ჩიქობავა, 1977, გვ. 18).

არაერთი მნიშვნელოვანი გამოკვლევა მიუძღვნა ხმოვან პრეფიქსებს გ. როგავამ. მისი აზრით, „რადგან ე. წ. საარვისო ქცევის ფორმა, მაგ.: აშენებს ის მას, ტეხს ის მას და სხვ. არ გამოხატავს კუთვნილებით ურთიერთობას, ამდენადვე იგი ვერ დაუპირისპირდება ქცევის ფორმებს“. მკვლევარი ეწინააღმდეგება ა. შანიძის მიერ ა- პრეფიქსის მიჩნევას საარვისო ქცევის ნიშნად: „ა- პრეფიქსი არ შეიძლება ჩაითვალოს საარვისო ქცევის გამოხატველად. ეს აფიქსი საკვლევი სხვაგვარად“ (გ. როგავა, 1942, გვ. 207). ი- პრეფიქსის წარმომავლობაზე ამხვილებს რა ყურადღებას გ. როგავა, აღნიშნავს, რომ „ეს პრეფიქსი ნაცვალსახელური წარმოშობისაა: მი-ზის ფორმა მიღებული უნდა იყოს ასე: მე-თავისი ზის“; მკვლევარი აფხაზურ-ადიღეური ენების ჭგუფს იმოწმებს, სადაც პირის აფიქსები სავსებით ემთხვევიან პიროვნებითსა და ჩვენებითს ნაცვალსახელებს. გ. როგავას აზრით, მართალია, ქართველური ქცევის აფიქსი ი- პირს არ გამოხატავს, მაგრამ მას არსებითი კავშირი აქვს პირთან, იგი მიუთითებს პირის კუთვნილებითს მხარეზე. „სათავისო და სასხვისო ქცევათა აფიქსი ი- ერთი და იგივეა, რამდენადაც ისინი ძირითადად ერთსა და იმავე ფუნქციას ასრულებენ: ეს ფუნქციაა - კუთვნილებითი ურთიერთობის გამოხატვა. თავდაპირველად სასხვისო ქცევის ფუნქცია გარდაუვალ ზმნებში უნდა ჩასახულიყო, გარდამავლ ზმნებში მისი აღნიშვნა მეორეულ მოვლენად მიმართა“ (გ. როგავა, 1942, გვ. 207). უ- პრეფიქსთან დაკავშირებით გ. როგავა აღნიშნავს, რომ „იგი არ უნდა იყოს წარმოშობით ქცევის გამოხატველი, ქცევის ფუნქცია მას შემდეგ უნდა დაჰკისრებოდა. რამდენადაც ქცევა ოდენ კუთვნილებითს მომენტს გამოხატავს, ამდენადვე აუცილებელია, ზმნას სამივე პირისთვის ერთი და იგივე ნიშანი ჰქონოდა“ (იქვე).

ი- პრეფიქსით უკუქცევითობის გამოხატვაზე საუბრობს ბ. ჯორბენაძეც: „უკუქცევითობა მართლაც წარმოადგენს ი- პრეფიქსის ზოგად, ამ ფორმანტის

“მქონე ყველა ფორმისთვის საერთო ფუნქციას”. მეცნიერი ორგვარ უკუქცევით ფორმებს გამოყოფს:

ა) გარდამავალი, როცა აღინიშნება, რომ სუბიექტს უბრუნდება მოქმედების შედეგი: ი-წერს, ი-ხატავს, ი-ნახავს... ის მას - მოქმედების შედეგი მიემართება ირიბ ობიექტს.

ბ) გარდაუვალი, როცა აღინიშნება, რომ სუბიექტს უბრუნდება, მიემართება თვით მოქმედება (და არა შედეგი): ი-წერება, ი-ხატება... ი-გლოვს, ი-ცინის. ამ ფორმებმა შემდგომ მიიღეს ვნებითის და მდგომარეობითი ზმნების მნიშვნელობა (ბ. ჯორბენაძე, 1983, გვ. 107).

ბ. ჯორბენაძემ ხმოვანი პრეფიქსები ორ ნაწილად დაყო:

1. ცალკე დგას უკუქცევითობის ი- პრეფიქსი, რომელიც მოქმედების შედეგის ან თვით მოქმედების უკუქცევას გამოხატავს სუბიექტის ან ირიბი ობიექტისადმი: ვ-ი-ხატ-ავ, ვ-ი-ხატ-ებ-ი, მ-ი-ხატ-ავ.

2. მეორე ჯგუფს ქმნიან ა-, ე- და უ- პრეფიქსები, რომლებიც კონსტრუქციაში ირიბი ობიექტის პოვნეირებაზე მიანიშნებენ. ამთგან ე- პრეფიქსი გვევლინება ა- და უ- პრეფიქსების სემანტიკურ კორელატად ვნებითის ყალიბში. საკუთრივ ა- და უ- პრეფიქსები შეიძლება წარმოიჩინდნენ როგორც მოქმედებითი, ასევე ვნებითი და მდგომარეობითი ზმნების ფორმებშიც (ბ. ჯორბენაძე, 1983, გვ. 225).

დ. მელიქიშვილის აზრით, „ა-, ი-, უ-, ე- ხმოვანპრეფიქსების ძირითადი ფუნქცია ზოგადად ობიექტური პირის არსებობაზე მითითებაა, კერძოდ კი, სუბიექტის ობიექტურ პირებთან გარკვეული (კუთვნილება-დანიშნულების, ლოკატიური...) მიმართების გამოხატვაა, ხოლო, თუ რომელია კონკრეტულად ობიექტური პირი, რომელსაც მიემართება სუბიექტის მოქმედება, ამაზე სათანადო პირის ნიშანი (მარკერი) მიუთითებს...” (დ. მელიქიშვილი, 2000, გვ. 34-37).

ხმოვანი პრეფიქსების საკითხს არაერთგზის შეეხო ტ. ფუტყარაძე; მისი აზრით, კონკრეტული გრამატიკული თუ სიტყვათწარმოებითი ფუნქცია არ უდასტურდებათ ე.წ. თემის ნიშნებს, ოდ- სავრცობს, -დ ზმნურ სუფიქსს და ი-, ა-, ე-, უ- ზმნურ ხმოვან პრეფიქსებს (ტ. ფუტყარაძე, 2010, გვ. 295); ამის მიუხედავად ისინი აუცილებელნი არიან ზმნური ყალიბების მაწარმოებლად. ტ. ფუტყარაძე წერს:

„აშკარაა, რომ ხმოვანი პრეფიქსები ერთი რანგის მორფემებს წარმოადგენს, თუმცა კვლევის ამ ეტაპზე ჭირს, მათთვის მოიძებნოს მსგავსი გრამატიკული მნიშვნელობები, რომლებიც საშუალებას მოგვცემს, ხმოვანი პრეფიქსები ერთი მორფოლოგიური კატეგორიის ნიშნებად განვიხილოთ. ხმოვანი პრეფიქსების საერთო ფუნქციაა განსხვავებული ვალენტობისა და სემანტიკის მქონე ზმნური ყალიბების წარმოება (ფორმაწარმოება); კერძოდ, კონკრეტული ზმნური ფორმა (ყალიბი) შეგვიძლია განვიხილოთ როგორც ენობრივი ნიშანი, რომელშიც აღმნიშვნელია მოცემული ფუძითა და აფიქსებით აგებული ზმნური ყალიბი, ხოლო აღსანიშნია კონკრეტულ გრამატიკულ თუ სემანტიკურ კატეგორიათა ერთობლიობა (შდრ.: ა-წერ-ს, ი-წერ-ებ-ა, ე-წერ-ს, ე-წერ-ებ-ა)” (ტ. ფუტყარაძე, 2012).

კვლევის ამ ეტაპზე ჩვენც წინააღმდეგობრივად გვეჩვენება ზმნური ხმოვანი პრეფიქსებისთვის სიტყვამაწარმოებლის (ა. შანიძე), ან ზემოთ დასახელებული რომელიმე კონკრეტული გრამატიკული (ფორმაწარმოებითი) ფუნქციის მიკუთვნება; კერძოდ, არალოგიკურია, ერთსა და იმავე მორფოლოგიურ მონაცემს (პრეფიქსს) განსხვავებულ ყალიბებში სხვადასხვა ფუნქცია ჰქონდეს; სხვადასხვა ყალიბში განსხვავებული ფუნქციების ქონა მოწმობს იმას, რომ მოცემული აფიქსისთვის ზუსტი გრამატიკული ფუნქცია დადგენილი არ არის. ხმოვანი პრეფიქსები ნამდვილად არიან ზმნური ყალიბების მაწარმოებლები, თუმცა არ გამოირიცხება, მომავალმა კვლევებმა დაადგინოს ის გრამატიკული ფუნქცია, რომელიც შეიძლება ჰქონდეს ერთი რანგის ამ აფიქსებს. საკითხი შემდგომ კვლევას ითხოვს.

დამოწმებული ლიტერატურა

ანტონ I, 1885 - ქართული ღრამმატიკა, შედგენილი ანტონ I-ის მიერ, თბ., 1885.

გაიოზ რექტორი, 1970 - გაიოზ რექტორი, ქართული ღრამმატიკა; ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევა და ლექსიკონი დაურთო ელენე ნიკოლაიშვილმა, თბ., 1970.

ს. დოდაშვილი, 1961 - შემოკლებული ქართული ღრამმატიკა, გამოცემული სოლომონ დოდაშვილის მიერ, იხ.: ს. დოდაშვილი, თხზულებანი, თბ., 1961.

ბ. იოსელიანი, 1840 - ბ. იოსელიანი, პირველ-დაწყებითი კანონი ქართულის გრამატიკისა, ტფ., 1840.

ბ. კვიცარიძე, 1888 - ქართული სწორმეტყველება, სასინჯი სახელმძღვანელო, პირველი წიგნი, შედგენილი ბ. კვიცარიძის მიერ, თბ., 1888.

ნ. მარი, 1925 - Н. Я. Марр, Грамматика древнелитературного грузинского языка, Ленинград, 1925.

დ. მელიქიშვილი - დ. მელიქიშვილი, ქართული ზმნის უღლება, თბ., 2000.

გ. როგავა, 1942 - გ. როგავა, კუთვნილებითი აფიქსი ი ქართველურ ენათა ზმნისა და სახელის მორფოლოგიურ კატეგორიაში (ქცევისა და ბრუნვებში), საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის მოამბე, ტ. 3, №2, 1942.

ტ. ფუტყარაძე, 2010 - ტ. ფუტყარაძე, ხმოვანი პრეფიქსების ფუნქციისათვის ქართულ (ქართველურ) ზმნაში, ლინგვისტური ქართველოლოგიისა და აფხაზოლოგიის პრობლემზოლოგიის პეტი, ტ II, 2010.

ტ. ფუტყარაძე, 2012 - ტ. ფუტყარაძე, ზმნურ ფორმათა პარადიგმის მანქანური მოდელირების პრობლემები - I; ქართველური მემკვიდრეობა, XVI, ქუთაისი, 2012.

ა. შანიძე 1980 - ა. შანიძე, ქართული ენის გრამატიკის საფუძვლები, თხზულებანი XII ტომად, ტ. III, თბ., 1980.

ა. შანიძე, 1981 - ა. შანიძე, თხზულებანი თორმეტ ტომად, ტ. II, თბ., 1981.

არნ. ჩიქობავა, 1959 - არნ. ჩიქობავა, ზოგი პრეფიქსული წარმოების ისტორიისათვის ქართულ ზმნებში, იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერება, XII, თბ., 1959.

არნ. ჩიქობავა, 1977 - არნ. ჩიქობავა, ქართული ზმნის გარდამავლობა, როგორც მორფოლოგიური კატეგორია, იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერების წელიწდეული, IV, თბ., 1977.

მ. ჯანაშვილი, 1906 - მ. ჯანაშვილი, ქართული გრამატიკა, ტფ., 1906.

ბ. ჯორბენაძე, 1983 - ბ. ჯორბენაძე, ზმნის ხმოვანპრეფიქსული წარმოება ქართულში, თბ., 1983.

SVETLANA ADAMIA

FOR THE HISTORY OF THE STUDY OF FUNCTIONS OF VERBS' VOWEL PREFIXES

Even the ancient grammarians dealt with the functions of vowel prefixes of verbs; a special work by Academician Besarion Jorbenadze addressed the very issue. Specific papers have been written later as well. However, despite a centuries-old research, the specific function of the aforementioned morphemes is still unclear. The proposed paper is an attempt to trace the considerations of researchers concerning the functions of vowel prefixes of verbs.

ИЯ АДЕИШВИЛИ

ПОЭТИЧЕСКИЙ ПЕРЕВОД СТИХОТВОРЕНИЯ «ДОРОЖНАЯ ЭЛЕГИЯ» Н. РУБЦОВА НА ГРУЗИНСКИЙ ЯЗЫК

Николай Рубцов относится к числу поэтов-шестидесятников, который своим творчеством оставил заметный след в истории русской литературы второй половины XX века. Он вместе с В.Высоцким, И. Бродским, Е. Евтушенко, А.Вознесенским, Б. Ахмадулиной, Р.Рождественским являются поэтами одного поколения, создававшие свои лучшие произведения в конце 60-х годов прошлого столетия. Их поэзия была разной, причем различия между ними были кардинальные. Почти все эти поэты были поэтами-ораторами. У Николая Рубцова и В. Высоцкого было много схожего, стихи этих поэтов были за пределами «советской» поэзии. Оба любили озвучивать свои произведения, подыгрывая себе на гитаре или на гармошке. Общим в их стиле стало введение в художественный текст пословиц, поговорок, использование фольклорных эпитетов, иронии, разговорной лексики. Излюбленный жанр поэзии Н.Рубцова - протяжная песня и классический жанр - элегия..

Много общего было и у Иосифа Бродского и у Николая Рубцова. Оба оказались жертвами сталинской системы, прошли через большие трудности и страдания. Известно, что среди шестидесятников были две несравнимые судьбы поэтов. Правда, одни вначале вели полуподпольную деятельность, потом снискали себе организованную славу, это был весь могущественный клан людей западной ориентации (эфросы, вознесенские, любимовы, рязановы, шемякины). Но была и другая судьба поэтов, для них характерна сиротство, детдом, одиночество, бедность и маленький круг людей. И на надгробье у одних появляются рекламно-пропагандистские лозунги, а у других - свои собственные для своей души сказание слова: «Россия, Русь, Храни себя, храни!» Разные жизни. Общее только одно жили и умерли молоды. Во всем остальном - ничего не объединяла этих поэтов.

Как известно, Н. Рубцов является автором многих стихотворных сборников. Первый самоиздатский сборник «Волны и скалы» был сформирован поэтом в июле 1962 года, куда было помещено 38 стихотворений Н.Рубцова. Следующая книга стихов «Лирика» вышла в свет 1965 году, позднее появились сборники «Звезда полей» (1967), «Душа хранит» (1969), «Сосен шум» (1970), «Зеленые цветы» (1971), «Последний пароход» (1973), «Избранная лирика» (1974), и т.д. Поэт начал писать с «моряцких» стихов (1957-59), городские же стихи появились, (1959-62) годы. К собственно «деревенной» теме Н.Рубцов обратился лишь в Москве, после поступления в Литературный институт. Однако эта тема стала для поэта очень значимой.

Своеобразная поэзия Николая Рубцова, как лакмус, вобравшая в себе все, что так характерно было для того времени, наполненное грустью и печальными событиями из его личной жизни, всегда привлекала внимание

многих любителей его художественного слова, в том числе и грузинских поэтов-переводчиков. Они всем сердцем чувствовали ту боль и страдания детдомовского воспитаника, которому пришлось многое пережить очень в раннем возрасте. Возможно, Н.Рубцову не хотелось раскрыться и открыто говорить о тех нечеловеческих отношениях, которые поэт испытывал в детстве от близких ему людей. Они своими действиями унижали, оскорбляли легкоранимого мальчика.

Грузинские поэты-переводчики - О. Гветадзе, Г. Хоперия, Л. Чоговадзе, Л. Двалишвили - сумели проникнуть в душу осиротившего, много пережившего одинакого поэта, понять его поэзию, полюбить ее и затем перевести ее на грузинский язык. Эти переводы позволили грузинскому читателю познакомиться с поэзией Н.Рубцова и донести до нашей аудитории прелесть его поэзии. Фактически, грузинские поэты оказались первыми открывателями поэзии Н.Рубцова в Грузии, в трудном XXI веке. Поэтам Грузии, спасибо!

Как известно, художественный перевод - это настоящее искусство. Часто, обсуждая вопрос о степени перевода, указывают на близость его к оригиналу. Однако близость тексту, это еще не значит, буквенного копирования оригинала, что порой приводит к неясной или даже полной непонятности перевода. Сегодня к переводческой деятельности подходят иначе, говорят о необходимости воспроизведения не буквы, а смысла или даже общее впечатление, «очарование» оригинала, т.е. право переводчика на большую свободу. Итак, перевод может быть буквальным или вольный, что означает: необходимо в переводе обязательно сохранить тоже самое воздействие на читателя, которым обладал оригинал.

Из многочисленных теории перевода, особо примечательны требования к переводу, высказанные французским гуманистом, поэтом и переводчиком Этьени Доле: «в совершенстве понимать содержание переводимого текста и намерение автора, которого он переводит; в совершенстве владеть языком, с которого он переводит, и столь же превосходно знать язык, на который переводит; избегать тенденции переводить слово в слово, ибо это исказило бы содержание оригинала и погубило бы красоту его формы; использовать в переводе общепотребительные формы речи; правильно выбирая и располагая слова, воспроизвести общее впечатление, производимое оригиналом в соответствующей тональности. Более компактным является требования к переводу, высказанные другим английским переводчиком А.Тайплером: перевод должен полностью передать идеи оригинала: стиль и манера изложения перевода должен читаться также легко, как и оригинальное произведение. К середине XX века появилась «Теория непереводимости», которая, к счастью, не закрепилась. Зато укрепились идея о свободном переводе, именно, такая переводческая деятельность получила дальнейшее развитие у многих поэтов и писателей разных национальностей.

Что касается грузинских поэтов-переводчиков, следуя вышеуказанным требованиям, принципам и опираясь на особенности грузинского стихосложения, в частности, на силлабический строй грузинского языка, а также с учетом их собственных интересов и привязанности к ним, они по-своему решали проблемы перевода.

Л. Чоговадзе, грузинская переводчица, ознакомившись с поэзией Николая Рубцова, перевела стихотворение поэта «Дорожная элегия», в котором передана боль, грусть и печаль поэта, сопутствовавшая его за всю свою короткую жизнь. В этом стихотворении, написанное в 1970 году, в последний год своей жизни (поэт умер 19 января 1971 года, в крещенские морозы), поэт, размышляя о своих переживаниях и скитаниях по свету, о бесконечных дорожных раздумьях, думает о горьком последствии, о приближении своей смерти.

Нельзя не отметить заслуги автора перевода стихотворения. «Дорожная элегия» Л. Чоговадзе, которая точно и верно воспроизводит текст оригинала, а раздумья поэта о своей горькой судьбе она передает ярко и образно. Заметим, что переводчик сохранил форму и содержания текста. По своей структуре это стихотворение представляет собой элегию, оно имеет пятистрофическое композиционное построение, пронизанное грустным размышлением и наполненное чувством сожаления и уныния. Перевод по содержанию представляет, как и оригинал, раздумье Н. Рубцова об его обреченности, о его трагическом мироощущении. Чувствуется, что в характере и в жизни поэта произошел душевный излом.

Во время стихового анализа, нам пришлось обратить внимание на такие элементы стихотворения «Дорожная элегия», как размер, ритм, рифма, рифмовка и строфика. Размер указанного стихотворения трехсложный амфибрахий с ударением в стопе на втором слоге. Равномерное расположение ударений в стихах придает им ритмический строй и равномерный характер. Для ритмического строя важное значение имеет применение таких элементов ритма как рифма (созвучие окончаний стихов). Именно рифма - главный элемент и усилитель ритма, а также важное и значительное изобразительно-выразительное средство поэтического языка. Она подчеркивает членение стихотворного предложения на стихи, а с точки зрения изобразительно-выразительных средств, рифма выделяют слова, имеющие главное смысловое значение в стихе. Для «Дорожной элегии» характерна женская рифма с ударением на предпоследнем слоге в строке. Например, «Дорога, дорога, Разлука, разлука, Знакома до срока, Дорожная мука.» (Дарога, дарога, Разлука, разлука, Знакома да срока, Дорожная мука.). Н. Рубцов для этого стихотворения использовал женскую рифму с безударными окончаниями, что придает тексту протяжный, напевный характер. А по звуковому принципу здесь рифма точная, например: «Лесная сорока, Одна мне подруга. Дорога, дорога, Разлука, разлука.» (Лисная сарока, Адна мне падруга. Дарога, дарога, Разлука, разлука.). Критерием точного рифма являются не буквенные совпадения, а фонетическое звучание, что так характерно для рубцовских стихов вообще. Что касается другого вида усиления ритмической организации нужно отметить рифмовку. Из существующих многообразных способов рифмовки Н. Рубцов использовал смежные, сплошные и перекрестные. Для нечетных строф (1, 3, 5) характерна смежная рифмовка, когда каждый стих рифмуется с последующими стихами в одной строфе. Четные строфы (2 и 4) имеют перекрестную рифмовку, когда рифмуются стихи через одного в одной строфе. Например, пятая строфа — «И страшно немного Без света, без друга, Дорога, дорога, Разлука, разлука». - смежная рифмовка, а четвертая строфа «— Устало в пыли Я

влачусь, как острожник. Темнеет вдали, Приуныл подорожник»». - перекрестная рифмовка.

Как известно, трехсложный амфибрахий не особенно распространенный размер в русской поэзии, хотя им нередко пользовались такие русские поэты как Есенин, Некрасов и др. Известно, что характерное силлаботоническое стихосложение для русского языка не соответствует грузинскому силлабическому языку. Поэтому автор перевода употребил соответствующий шестислоговой силлабический размер с ударением на третьем слоге от конца строки, т.е. трехсложный дактиль, когда ударение падает на первый слог. Нужно отметить, что такое ритмическое изменение переводческого текста не вызывает большего ритмического нарушения.

Например: Дорога, дорорга, Трехсложный размер, амфибахий
 Разлука, разлука,
 Знакома до срока,
 Дорожная мука.

Грузинский перевод:

მივდივარ, მივდივარ,
გზორდები, გზორდები, ექვსმარცვლოვანი ზომა, სუსტი მახვილით
ნაცნობი გრძნობაა
სამგზავრო ბორგვები რესლოვოი ილი ტრესლოჟნი რაზმერ,

დალტილ.

Важной ритмической единицей в стихотворных произведениях Н.Рубцова является строфа. Это - сочетание нескольких стихов, объединенных общей рифмовкой и представляющих ритмико-синтаксическое целое. Таких строф в стихотворении «Дорожная элегия» пять, каждая из них содержит четыре стиха, т.е. представлено четверо - стишием. Строфическая схема этого стихотворения: а,а,а,а - первая строфа - сплошная рифмовка; б,в,б,в- вторая строфа - перекрестая; г,г,г,г- третья строфа - сплошная, д,ж,д,ж - четвертая строфа - перекрестная, е,е,е,е - пятая строфа, сплошная.

Особый интерес представляет синтаксис стихотворения «Дорожная элегия», который подразумевает синтаксические параллелизмы стихов, организованную систему повторов строго в определенных местах и строф, а также своеобразное композиционно-синтаксическое построение предложения т.е. стихов. Причем, каждый стих имеет определенную синтаксическую структуру. Например, первые два стиха первой строфы представлены в форме односоставных назывных предложений, а вторые стихи - двусоставных предложений. Перевод строфы по содержанию соответствует оригиналу, лишь с той разницей, что назывные подлежащие предложения заменяются односоставными сказуемыми. Например, подлежащее «дорога» заменяется глаголом «гшордები» без изменения смысла.

Вторая строфа, имея определенно-своеобразное синтаксическое построение, представлено в форме простого предложения, осложненного однородными членами предложения и связанные соединительным союзом «и», автором перевода преобразуется разными способами: происходит членение предложения, при котором синтаксическая структура в оригинале преобразуется в два предикативные структуры переводимого языка. Например: И отчее племя,

И близкие души, И лучшее время, Все дальше, все глуше. Эта строфа переводится так: მშობლიურ გარემოში, ახლობლებს ვეღვე, წარსულის საამო მკრთალდება ფერები. Из технических приемов перевода и наиболее общими и распространенными являются такие лексические элементы как устранения, добавления и замена слов и выражений. Переводчику пришлось убрать из текста грамматические повторы в виде союза «и», такие слова как племя, души, время», а предложение «все дальше, все глуше» целиком заменяется очень удачным переводом „მკრთალი ფერები“ т.е. бледнеют воспоминания(цвета). Заметим, что порой опущение слов или замена их новыми не вызывают потери смысловой доминанты. Что касается последующих строф (3 и 4), то они в корне отличаются от других строф своей синтаксической конструкцией.

Большей частью эти строфы состоят из двусоставных предложений, наряду с односоставным. В четвертой строфе впервые появляется лирический герой, сам поэт. С появлением которого в художественный текст оригинала вносится некоторая ясность, конкретность и придает ей определенную нагрузку. Фактически, утверждается мысль: все, о чем говорится в стихотворении это касается только поэта, Н.Рубцову. В переводе же этой части стихотворения присутствие лирического героя только подразумевается в определенно-личных конструкциях, конкретно в односоставных сказуемых предложениях.

Например: Устало в пыли

Я влачусь, как острожник.

Темнеет вдали,

Приуныл подорожник.

მტვერში მოლასლასე

ტუსაღს ვედარები,

მინდვრად ყვავილები

თვლემენ კენარები.

В художественном тексте этой четвертой строфы имеются существенные изменения. Это касается строфичности, стихотворному размеру, рифме, рифмовке и синтаксису. Если для этого стихотворения в целом характерен был трехсложный размер, амфибахий, то в этой строфе он чередуется с анапестом, причем длина стихов укорочена (краткий стих заменяется длинным, количество слогов 5- 7). Меняется рифма, наблюдается чередование мужской и женской рифмы, чего нет в других строфах. Изменяется синтаксис: Появляется лирический герой «я», сам поэт, то есть, все о чем повествуется в произведении, это касается лично его. Подорожник, который приуныл, это сам поэт - вечный путник и скиталец. Взамен односоставных – назывных, определенно-личных предложений в этой строфе появляются два двусоставных предложения и одно односоставное (безличное). Все эти перемены связаны с лирическим героем, конечно, это осложнило переводческую деятельность автора перевода, который отходит от примата художественного, оригинального текста и последние строчки этой строфы

«Темнеет вдали, Приуныл подорожник.» переводит свободно. Например: მინდვრად ყვავილები თვლემენ კენარები (дословный перевод «на полях дремлют цветы красивые») Откуда такая вольность! Ответ единственный. Здесь использован

особый способ перевода – компесация, при котором элементы смысла утрачены при переводе, передаются в тексте перевод каким-либо другим средством. При этом грамматические средства оригинала и несомненно правильно понятое слово «подорожник» заменяются другим лексическим значением, как например, «красивые цветы, растущие на полях» Полное несоответствие. Такая важная смысловая деталь «подорожник» выпадает из поля зрения автора перевода. Этим переводческий текст не теряет свою ценность, он ярко и образно передает красоту рубцловского стиха. Слово же «подорожник», согласно, словарю В. Даля означает - «к дороге, пути, перепутью» и, одновременно «подорожники» - «люди, путники» и «подорожная» - «открытый лист на получение почтовых лошадей», «всякий письменный вид для отлучек» (93; Т.3; 193). Но в стихотворении центральный мотив, его лирический сюжет – движение сквозь пространство и время - связан с именем подорожника, конкретно, с Н. Рубцовым. Вполне возможно, что переводчик не смог понять и глубоко вникнуть в значение этого слова.

Особый разговор о пятой строфе этого стихотворения, имеющее особое синтаксическое построение, в отличие от оригинала он использовал другой тип предложения, конкретно, определенно-личное. Например: sibneli T Semkr Tali wamier vyovndebi, mivdivar, mivdivar, gSordebi, gSordebi.

Особенность стихотворения «Дорожная элегия» - это его стиль. Повторы, как оригинала так и перевода, являются стилевой доминантой этого лирического произведения. Повторы бывают лексические, грамматические, синтаксические, звуковые. Все эти виды повтора служат для создания эффекта градации, эмоционального нагнетения, столь важной в композиции для целого лирического стихотворения. Повторы располагаются в разных местах: в начале стиха - анафора и в конце стихи или строфы – эпифора. Автор перевода строго следуя порядку расположения повторов художественного текста в оригинале соблюдает их порядок и в переводе. Например: Анафора встречается в начале стиха

Дорога, дорога, (повторы- 1 стих, 1 строфа)

Разлука, разлука, (повторы-2 стих, 1 строфа)

Лесная сорока

Одна мне подруга.

Дорога, дорога, (повторы -3 стих, 4-строфа)

Разлука, разлука. (повторы - 4 стих, 4- строфа)

И страшно немного

Без света, без друга,

Дорога, дорога, (повторы -3 стих, 5 строфа)

Разлука, разлука. (повторы- 4 стих, 5 строфа)

Грузинский перевод:

მივდივარ, მივდივარ, (повторы)

გშორდები, გშორდები, (повторы 1 строфа)

ნაცნობი გრძნობაა

სამგზავრო ბორგვები.

ტყისპირა კაჭკაჭებს

მეგობრად ვწყნდები.

Таким образом, перевод Л.Чоговадзе стихотворения «Дорожная элегия» получился почти дословным, точным и правильным т.е. максимально близким к оригиналу. Такая возможность появилась благодаря выполнению переводчиком обязательных

нормальных требований, прежде всего, соблюдение норм эквивалентности перевода,

жанрово-стилистической нормы переводческой речи, прагматической нормы перевода.

Из всех норм наиболее приемлемым является норма эквивалентности, что означает полноту передачи содержания оригинала в переводе. В конце статьи «Поэтический перевод стихотворения Н.Рубцова «Дорожная элегия» исследователь указывает на заслуги переводчицы Л.Чоговадзе, которая в своем переводе передала те единицы исходного языка, чьи значения воспроизводятся как одно целое. Переводу присущи общие черты оригинала: форма и содержание (элегия, размышление поэта), размер- трехсложный амфибрахий, для перевода подобран характерный для грузинского языка шестислоговый размер с ударением на третьем слоге с конца; рифмовка смежная, сплошная, перекрестная; рифма женская, кроме одной строфы; повторы и их место расположение. Много общего и в синтаксисе.

Таким образом, близкое знакомство с творчеством русского поэта Н.Рубцова позволила переводчице Л.Чоговадзе задуматься о месте человека в мире, о смысле человеческой жизни и забыть о суете повседневности и, самое главное, рассуждать об истинных человеческих ценностях. Автор перевода сумела проникнуть в душу поэта, всем сердцем оценить и понять искренность его стихотворного творчества. Усвоение творческой поэзии Н.Рубцова дало возможность переводчице сделать прекрасный перевод стихотворения «Дорожная элегия». Ведь через перевод лучше узнается как переводчик так и переводимый поэт. Этот перевод представляет, на самом деле, самостоятельное новое творение, которое достигнуто благодаря сплаву - стиливого, синтаксического, ритмического, как бы напоянного интонациями грузинской речи. Это не просто вольное переложение Л.Чоговадзе, а именно грузинская форма стихотворения Н.Рубцова.

Литერატურა

Беляков В., Неодинаковая звезда. М., 1989.

Бондаренко М., Поэзия Николая Рубцова в школе. // Литература в школе 1998; №8, 1999, №1.

Зайцев В., «Душа хранит» Жизнь и поэзия Николая Рубцова. М., 2010.

Зув Н. Искреннее слово. М., 1989.

Иванова Е., «Мне не найти зеленые цветы» (Размышления о поэзии Н.Рубцова). М., Прометей, 1997.

Кожин В.В., Николай Рубцов. Заметки о жизни и творчества поэта. М., 1976.

Рубцов Н., Стихотворения. М., 1988.

Щайтанов И., Поэт из Вологды: Николай Рубцов в традициях русского стиха. / Дело вкуса. Книга о современной поэзии. М., Время, 2007.

ი ადეიშვილი

6. რუბცოვის ლექსის „სამგზავრო ელეგია“ პოეტური თარგმანი ქართულ ენაზე

ნაშრომში განხილულია ნ. რუბცოვის ლექსის „სამგზავრო ელეგია“ თარგმანი ქართულ ენაზე, რომელიც შესრულებულია ლ. ჩოგოვაძის მიერ. რუსი პოეტის შემოქმედების შესწავლამ, გათავისებამ, აგრეთვე მის პოეზიაში ღრმად ჩაწვდომამ ქართველი მთარგმნელი დააფიქრა პრობლემებზე: ადამიანის ადგილი სამყაროში, კაცობრიობის ცხოვრების აზრი, ყოველდღიურობის ამოცანა ამოცანათა და, რაც მთავარია, ემსჯელა ჭეშმარიტ ადამიანურ ღირებულებებზე. მთარგმნელმა წრფელი გულით შეიყვარა შემოქმედის უკვდავი პოეზია, შეიგრძნო მისი პოეტური შემოქმედების გულწრფელობა. მხოლოდ ამის შემდეგ ლ. ჩოგოვაძემ გადმოთარგმნა რუსი პოეტის ნ. რუბცოვის ლექსები. ცნობილი ფაქტია, რომ თარგმანში ყველაზე კარგად შეიგრძნობა როგორც მთარგმნელის, ასევე თარგმნილი პოეტის სული. ლ. ჩოგოვაძის მიერ შესრულებული თარგმანი, მართლაც, დამოუკიდებელი, ახალი ქმნილება არის, რომელიც ორიგინალის მსგავსად სტილისტური, სინტაქსური და რითმული ელემენტების შერწყმის საფუძველზეა შექმნილი. იგი სავსეა ქართული მეტყველების ინტონაციებით. თარგმანი არა მარტო თავისუფალი, ლაღი გადმოღებაა ნ. რუბცოვის ლექსისა „სამგზავრო ელეგია“, არამედ შეიძლება ითქვას, რომ პოეტის ლექსის ქართული ფორმაა, ქართული ვარიანტი.

IAADEISHVILI

POETIC TRANSLATION OF NIKOLAY RUBTSOV'S POETIC TRANSLATION OF NIKOLAY RUBTSOV'S

The paper deals with the Georgian translation (done by L. Chogovadze) of the above-mentioned poem by N. Rubtsov. Study, comprehension and appreciation of Russian poet's works made the Georgian translator to reflect on the following problems: man's place in the universe, purpose of the life of mankind, vanity of vanities, and most importantly, genuine human values. The translator felt sincere affection to the poet's ever-living poetry and perceived his heartfelt art. The very process preceded the translation of N. Rubtsov's poems into Georgian. It is an established fact that the soul of both translator and poet are best expressed in the translation. The poem translated by L. Chogovadze is indeed an independent and new creation which, similar to the original, is created on the basis of combining stylistic, syntactic and rhythmic elements. It is full of intonations typical to the Georgian language. The translation is not only a free rendering of N. Rubtsov's poem "Road Elegy" but probably also the Georgian form, the Georgian version of the poem.

ლელა ავალიანი,
იკა ღაღიაძე

რამდენიმე არაბული ლექსიკური ნასესხობისათვის მეგრულ-ქანურში

მეგრულ-ქანურში, ისევე როგორც ქართულ სალიტერატურო ენასა და სხვა დიალექტებში, გვხვდება აღმოსავლური, კერძოდ, არაბული წარმომავლობის სიტყვები, რომლებიც უშუალოდ თუ შუალობით (ძირითადად თურქულის მეშვეობით) შემოვიდა და დამკვიდრდა ქართველთა მეტყველებაში. მათი ნაწილი ისე შეეთვისა და შეესისხლბორცა ქართული ენის (დიალექტების) ლექსიკურ ფონდს, რომ მისი შესატყვისი ქართული ლექსიკური ერთეული ან დაიკარგა, ან კიდევ იშვიათად/პარალელურად იხმარება. უცხოენოვან სიტყვებს თავისი ძირითადი, პირვანდელი სემანტიკა ძირითადად დაკარგული აქვს, ამასთან, განსხვავებული ნიუანსებიც შეიძინა. საინტერესოა აგრეთვე ნასესხები სიტყვების ფორმობრივი მოდიფიკაციები.

ნაშრომში წარმოდგენილია არაბული წარმომავლობის რამდენიმე ლექსემის (ნუსა/ნოსა/ნისა, ხინძირი, ყაყაბი, ყანთარი) სემანტიკური და ფორმობრივი ანალიზი მეგრულ-ქანურის კილოკავებისა და თქმების მიხედვით.

1. ნუსა/ნოსა/ნისა მეგრულ-ქანურში ზოგადად „რძალს“ აღნიშნავს. ქანურში ძირითადია ნუსა ვარიანტი. არქაბულში იხმარება ჭუტა ნუსა „პატარძალი“: ჭუტა - პატარა, ნუსა - რძალი (არნ. ჩიქობავა, 1938). ხოფურში ნუსა სიტყვას თურქული გელინი ენაცვლება.

მეგრულში ტერმინი ორი ვარიანტით გვხვდება: ნოსა/ნისა. ნოსა - რძალი; ნისა - იხ. ნოსა, - რძალი (ო. ქაჯაია, 2002). ძირითადია ნოსა ფორმა, ხოლო ნისა უმთავრესად აბაშის რაიონის მეტყველებისათვის არის დამახასიათებელი. ნოსა ფუძისგან იწარმოება სიტყვაფორმები: ნოსადი - ბიცოლა; რძალი დიდი; უფროსი რძალი, მაზლის ცოლი; ბიძის ცოლი; ნოსალა/ნოსალობა - რძლობა, ნოსაია - კნინ. რძალუკა (ო. ქაჯაია, 2002). „რძლის“ მნიშვნელობით მეგრულში იშვიათად გამოიყენება ხათეცი/ხაცეცი - ახალი რძალი, პატარძალი (ო. ქაჯაია, 2002). მეგრულში „პატარძალი“ მოქყუდუ სიტყვით გადმოიცემა.

ნუსა/ნოსა/ნისა ვარიანტებისათვის ამოსავალი ჩანს ნუსა (ჰან.), ხოლო მეგრ. ნისა < ნუსა (უ/ი მონაცვლეობის საფუძველზე) (არნ. ჩიქობავა, 1938). ნუსადია/მუსადია ფორმები „რძლის“ მნიშვნელობით გვხვდება სულხან-საბას „სიტყვის კონაში“:

ნუსადია — ბიძას ცოლი ZAB. ნ. რძალი, სძალი.

მუსადია — ბიცოლა, ბიძას ცოლი (სულხან-საბა, 1993).

ნუსადია — ბიძის ცოლი (დ. ჩუბინაშვილი, 1984).

ნოსადი/ნუსადი მეგრულ-ლაზური წარმოების კომპოზიტია: ნოსა - დი(დი) ანუ „რძალი დიდი“, „ბიცოლა“. შდრ. მეგრ. ჭიმა-დი „ბიძა“ < ჭიმა-დიდი „ძმა-დიდი“ (პ. ჭარაია, 1997); ჰან. და-დი „მამიდა, დეიდა“ < და-დიდი (არნ. ჩიქობავა, 1938, გვ. 29). აგრეთვე: ნან-დიდი „ნანა დიდი, დიდ-დედა“ -

ბებია, მეგრ. ბა-დიდი, ჭან. ბა-დი < ბაბა დიდი „დიდი მამა“ - ბერიკაცი (იქვე, გვ. 19, 41). ჭიმადა/ე-მ, ჭუმადა/ე-მ, ჭუმალია-ი „მამიდის ან დედის ქმარი“ დასტურდება იმერულში (ვ. ბერიძე, 1986), აგრეთვე თურქეთში მცხოვრებ ქართველთა მეტყველებაში (შ. ფუტყარაძე, 1993).

შდრ. ნუსადია < ნოსა (რძალი) + დია - დედა (თ. ბოლქვაძე, 2005, გვ. 95).

ნუსადია-ს ფონეტიკური ვარიანტია მუსადია (ნ/მ ბგერათა მონაცვლეობით მიღებული).

არნ. ჩიქობავას აზრით, ნუსა/ნისა არაბულია და აქედან არის უშუალოდ თუ შუალობით შემოსული ჩვენს ენებში; ის დასტურდება დალესტინის ენებში (ხუნძურში), ალბათ იმავე არაბულიდან მოდის (არნ. ჩიქობავა, 1938, გვ. 39).

საინტერესოა, აღნიშნული სიტყვა რა ფორმითა და სემანტიკით არის წარმოდგენილი არაბულში.

სამეცნიერო ლიტერატურაში აღნიშნულია, რომ ზოგადად სემიტურ ენებში „მამაკაცს, ადამიანს, პიროვნებას“ **nš** ძირი აღნიშნავს, ხოლო „ქალს, ცოლს“ - **nt** ძირი. ცალკეულ დიალექტებში (მალულა, ჩრდ. არაბული...) „ქალის, ცოლის“ აღსანიშნავად დასტურდება **nš** ძირისგან ნაწარმოები სახელები. მაგ.: *insānat* „ქალი“, *ānisat* „ქალიშვილი“ (ჩრდ. არაბ.); *šunita* „ქალი“, *nšin* „ქალები“ (მალულა) (კ. წერეთელი, 1987, გვ. 99, 105).

თანამედროვე არაბულში **ns** დაცულია მრ. რიცხვის ფორმაში: *nisā'* „ქალები“. შდრ. მხ. რ. ფორმა: *mar'a* „ქალი“ (ზ. ბარანოვი, 1989).

თურქულ-რუსულ ლექსიკონში „ქალის“, „ქალთა სქესის“ ცნების გამომხატველი *nesa, nisa* ფორმები დასტურდება, აქვე მითითებულია მისი არაბული წარმომავლობა (თურქულ-რუსული ლექსიკონი, 1977).

მ. ანდრონიკაშვილი ნისა, ნოსა ფორმათა ანალიზისას შედარებისთვის ასახელებს შემდეგ ფორმებს: ოსური *nostæ* „რძალი“, ძვ. ინდ. *snuša*, რუს. *choxa*, სომხ. *nus* (მ. ანდრონიკაშვილი, 1996, გვ. 210).

განხილული მასალის მიხედვით რთულია იმის დადგენა, თუ რა გზით შემოვიდა ნისა/ნუსა მეგრულ-ჭანურში. თვალსაჩინოა მისი ფორმობრივ-სემანტიკური ცვლილება. ნისა/ნუსა მეგრულ-ჭანურში დღეს ფართოდ გავრცელებული სიტყვაა, რომელმაც მთლიანად გამოდევნა შესაბამისი საერთოქართველური სიტყვა რძალი. საანალიზო ლექსემა სალიტერატურო ენასა და სხვა დიალექტებში არ გვხვდება.

2. **ხინძირი** ო. ქაჯაიას მეგრულ-ქართულ ლექსიკონში ასეა განმარტებული: 1. მურტალი, ჭუჭყიანი. 2. დაჩაჩანაკებული, - ხრონცი (ხინძირი ბადიდი „ხრონცი ბერიკაცი“) (ო. ქაჯაია, 2002).

აღნიშნული სიტყვა გვხვდება აღმოსავლურ ენებში (არაბულში, თურქულსა და სპარსულში).

არაბულში **hinzir** აღნიშნავს „ღორს“. მის წარმომავლობასთან დაკავშირებით სხვადასხვა თვალსაზრისია გამოთქმული. არაბულ განმარტებით ლექსიკონში საანალიზო სიტყვის უცხოური წარმომავლობა აღნიშნული არ არის. ე. ლენი მას **xazd** ძირს უკავშირებს, რაც „წარბშეკვრით, ქვეშეკვეთა ყურებას“ ნიშნავს (ე. ლენი, 1863-1893). მ. ნედოსპასოვს ეს მოსაზრება დამაჯერებლად არ მიაჩნია. გვიღი **hinzir**-ის უცხოურ წარმომავლობაზე საუბრობს.

ამ შემთხვევაში ის სტრაბონს ეყრდნობა, რომელიც წერდა, რომ სამხრეთ არაბეთში ღორი საერთოდ არ არსებობს. ზ. ფრენკელი მას არამეულ ნასესხობად თვლის და ამოსავლად **xizzir** ფორმას ასახელებს. მისი აზრით, ნუნის გაჩენა არაბულში ჩვეულებრივი მოვლენაა სესხების დროს. ლესლაუს ეთიოპიური **honzar** არაბულ ნასესხობად მიაჩნია (მ. ნედოსპასოვა, 1978, გვ. 28). კ. წერეთელიც საკვლევ ლექსემას სხვადასხვა ფორმით „ღორის“ მნიშვნელობით ასახელებს ასურულში, აქადურში, ებრაულსა და სირიულში (კ. წერეთელი, 1980, გვ. 078). გ. წერეთელიც მის არამეულ წარმომავლობაზე საუბრობს (გ. წერეთელი, 1951).

ხ. ბარანოვის არაბულ-რუსულ ლექსიკონში **hinzir** (ხინზირ) „ღორის“ მნიშვნელობით არის შეტანილი (ხ. ბარანოვი, 1989).

hinzir ლექსემა გავრცელებულია თურქულშიც. მას რამდენიმე მნიშვნელობა აქვს: 1. ტახი, ღორი, ქოსმენი; 2. ლანძღ. ღორი, პირუტყვი, მხეცი; 3. ცული, ავი, ბოროტი, გამოუსადეგარი (თურქულ-ქართული ლექსიკონი, 2001). **hinzir** მითითებულ ლექსიკონში არაბული წარმომავლობის სიტყვად არის კვალიფიცირებული. ცოცხალ მეტყველებაში აღნიშნავს აგრეთვე: ცელქს, მოუსვენარს, ანცს (ითქმის ბავშვზე).¹

xenzir „ღორის“ მნიშვნელობით დასტურდება სპარსულშიც (მ. მოინი, 1996).

ხინძირი, გარდა მეგრულისა, გვხვდება სხვა დიალექტებშიც, კერძოდ: იმერხეულში **ხინზირი** სალანძღავ სიტყვას წარმოადგენს: „ხინზირ ფინთ ინსან, კაც ვეტყვით“.²

ხინძირი - „ღორი, პირუტყვი, ცხოველი“ დასტურდება „ჩვენებულების“ მეტყველებაში: **ხინძირი** შეილო, **ხინძირო** შენა! (შ. ფუტყარაძე, 1993, გვ. 674).

როგორც ჩანს, **ჰინზირ** სიტყვის ძირითადი, ამოსავალი მნიშვნელობაა „ღორი“. არაბული და სპარსული ენის ლექსიკონებში მხოლოდ ამ მნიშვნელობით დასტურდება. თურქულში, ძირითად მნიშვნელობასთან ერთად, სხვა ნიუანსიც შეიძინა, კერძოდ, ადამიანის უარყოფითი თვისებები: პირუტყვი, მხეცი, ცული, ავი, ბოროტი, გამოუსადეგარი...

მეგრულში, იმერხეულსა და „ჩვენებულების“ მეტყველებაში **ხინძირი** / **ხინზირი** სწორედ ამ მეორეული, გადატანითი მნიშვნელობით გავრცელდა. ვფიქრობთ, აღნიშნული სიტყვა თურქულის გზით შემოვიდა და დამკვიდრდა ქართველურ ენა-კილოებში. ამასთან, დამატებითი სემანტიკური ნიუანსებიც შეიძინა.

სიტყვამ მცირეოდენი ფონეტიკური ცვლილებაც განიცადა: **ზ>ძ**: **ხინზირი>ხინძირი**.

ზ ბგერის ძ-თი შეცვლის (აფრიკატიზაციის) შემთხვევები მრავლად დასტურდება ქართველურ დიალექტებში. მაგ.: საგზალი>საგძალი, წელზე>წელზე (გურ.), ზის>ძის, ზეწარი>ძეწარი (ჯავახ.), განზრახ>განძრახ (იმერ.).

¹ ინფორმაცია მოგვაწოდა აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტის აღმოსავლეთ-მცოდნეობის დეპარტამენტის თურქული ენის სპეციალისტმა დეზიზ ერშიშმა.

² ასე აგვიხსენეს ამ სიტყვის მნიშვნელობა იმერხეულში 2009 წელს ექსპედიციაში ყოფნისას.

სიზმარი>სიძმარი, როზგი>როძგი, საბზელი>საბძელი (ბ. ჯორბენაძე, 1998, გვ. 480-482). მეზობელი>მეძობელი, გარძრახ<განზრახ, ძენწარი<ზენწარი (მეგრ.)...

საინტერესოა ის ფაქტი, რომ ღორი (თურქ. *hinzir* სიტყვის მსგავსად) ქართულ სალიტერატურო ენასა და დიალექტებში გვხვდება როგორც ძირითადი, ისე გადატანითი მნიშვნელობით. ღორი - 1. წყვილჩლიქიანი, მოკლფეხებიანი და ღინგიანი ძუძუმწოვარი ცხოველი; 2. გადატ. (ლანძღ.) ღორმუცელა, მსუნაგი, გაუმაძღარი (ქეგლ).

3. მეგრ. ყაყაბი - ხისძირიანი, მაღალქუსლებიანი ფეხსაცმელი, ქოში (ო. ქაჯაია, 2002).

დასტურდება იმერულშიც: ყაყაბი - იმერელი ქალის ფეხსაცმელი (დ. ჩუბინაშვილი, 1984).

ღღეს მეგრულსა და იმერულში ყაყაბი არააქტიური მოხმარების სიტყვაა. ყაყაბი არაბული წარმომავლობის სიტყვაა. *'aqab* ხ. ბარანოვის არაბულ-რუსულ ლექსიკონში დასტურდება „ქუსლის“ მნიშვნელობით (ხ. ბარანოვი, 1989).

კ. წერეთელს ასურულში *Ėkba* „ქუსლი“ სიტყვის განმარტებისას შედარებისთვის მოჰყავს სირიული *Ėkba*, აქადური *ikbu* და არაბული *'akab* ძირები (კ. წერეთელი, 1980).

არაბული *'aqab* სიტყვის ფორმობრივ-სემანტიკური ცვლილება ადვილი ასახსნელია; სამეცნიერო ლიტერატურაში მითითებულია, რომ ქართულში არაბულიდან ნასესხებ სიტყვებში ფარინგალური მჟღერი ნაპრალოვანი, როგორც წესი, იკარგება, მაგრამ ცალკეულ შემთხვევებში ის შენარჩუნებულია და გადმოდის როგორც ყ ბგერა (სხვადასხვა პოზიციაში). მაგ.: ქართ. ყულაბა < არაბ. *'ulba*, ლაყაბი < არაბ. *la'ab*... (ვ. ლეკიაშვილი, 1992, გვ. 74).

ასევე ახსნილია არაბ. *ქ* > ქართ. ყ ცვლილება: არაბული ქ-ს შესატყვისად ქართულში ყ, კ და ხ თანხმოვნები დასტურდება. ყველაზე ხშირია *ქ* > ყ მიმართება (ყველა პოზიციაში) მაგ.: ქართ. ალყა < არაბ. *halqat*; ქართ. ნაყში < არაბ. *naqš*... (კ. წერეთელი, 1992, გვ. 92).

მეგრულში მომხდარია სიტყვის სემანტიკური გადაწევა: ქუსლი > ფეხსაცმელი.

4. მეგრ. ყანთარი - ლიფი, ქალის ჩასაცმელი (ი. ყაფშიძე, 1914).

ხ. ბარანოვის არაბულ-რუსულ ლექსიკონში *'antari* — „ლიფი“ (ხ. ბარანოვი, 1989). ჰ. ვერის „თანამედროვე არაბული ენის ლექსიკონში“ *antar* (მრ. რ. ანტირა) - ბიუსტჰალტერი, ლიფი, კორსეტი (ჰ. ვერი, 1971).

თანამედროვე თურქულში *entari* — ქალის კაბა (სახელოებიანი), ღამის პერანგი (თურქულ-რუსული ლექსიკონი, 1977). *entari* „ქალის პერანგი“ არაბულ ნასესხობად არის მიჩნეული თურქულ-არაბულ ლექსიკონში (2008).

საკვლევი ლექსება სპარსულში არ დასტურდება. თუმცა მ. ანდრონიკაშვილი ვარაუდობს, რომ ყანთარი < ქართ. ხაფთანი = სპარს. *kaftan*. შდრ. რუს. *кафтан* (მ. ანდრონიკაშვილი, 1966).

ყანთარი არაბული ნასესხობაა. მეგრულში მისი შემოსვლის გზის დადგენა რთულია. სიტყვას სემანტიკურ-ფორმობრივი ცვლილება თითქმის არ განუცდია.

დამოწმებული ლიტერატურა

- მ. ანდრონიკაშვილი, 1996 - მ. ანდრონიკაშვილი, ნარკვევები ირანულ-ქართული ენობრივი ურთიერთობიდან, ტ. II, პირველი ნაწილი, თბ., 1996.
- ხ. ბარანოვი, 1989 - Х. Баранов, Арабско-русский словарь, М., 1989.
- ვ. ბერიძე, 1986 - ვ. ბერიძე, სიტყვის კონა იმერულ და რაჭულ თქმათა, თბ., 1986.
- თ. ბოლქვაძე, 2005 - თ. ბოლქვაძე, იდეოლოგიზებული ღირებულებები, თბ., 2005.
- ჰ. ვერი, 1971 - H. Wehr, A Dictionary of Modern Written Arabic, Otto Harrassowitz, Wiesbaden, 1971.
- თურქულ-არაბული ლექსიკონი, 2008 - Türkçe-Arabça Kapsamli Sözlük, E. Pler, I. Özyay, Ankara, 2008.
- თურქულ-ქართული ლექსიკონი, 2001 - თურქულ-ქართული ლექსიკონი, ლ. ჩლაიძის რედაქციით, სტამბოლი, 2001.
- ვ. ლეკიაშვილი, 1991 - ვ. ლეკიაშვილი, ორიენტალიზმები ქართულში, საკანდიდატო დისერტაცია, თბ., 1992.
- ე. ლენი, 1863-1893 - E. W. Lane, Arabic-English Lexicon, New York, 1863-1893.
- მ. მოინი, 1996 - M.A. Mo'in, Persian Dictionary, Tehran, 1996.
- მ. ნედოსპასოვა, 1978 - მ. ნედოსპასოვა, უცხო წარმოშობის ლექსიკა არაბულ ოთხთავში, თბ., 1978.
- ს.-ს. ორბელიანი, 1991-1993 - ს.-ს. ორბელიანი, ლექსიკონი ქართული, თბ., ტ. I - 1991, ტ. II - 1993.
- შ. ფუტყარაძე, 1993 - შ. ფუტყარაძე, ჩვენებურების ქართული, ბათუმი, 1993.
- ო. ქაჯაია, 2001-2002 - ო. ქაჯაია, მეგრულ-ქართული ლექსიკონი, I-III ტ., თბ., 2001-2002.
- ქეგლ - ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, არნ. ჩიქობავას საერთო რედაქციით, ტ. I-VIII, თბ., 1950-1964.
- ალ. ღლონტი, 1984 - ალ. ღლონტი, ქართულ კილო-თქმათა სიტყვის კონა, თბ., 1984.
- ი. ყიფშიძე, 1914 - И. Кипшидзе, Грамматика мингрельского (иверского) языка с хрестоматией и словарем, С.П., 1914: ი. ყიფშიძე, რჩეული თხზულებანი, თბ., 1994.
- გ. წერეთელი, 1951 - გ. წერეთელი, არაბულ-ქართული ლექსიკონი, თბ., 1951.
- კ. წერეთელი, 1987 - კ. წერეთელი, „მამაკაცისა“ და „ქალის“ აღმნიშვნელი სიტყვები სემიტურში, სემიტოლოგიური ძიებანი, III, 1987.
- კ. წერეთელი, 1992 - კ. წერეთელი, სემიტური ქ-ს გადმოცემისათვის ქართულში, მაცნე, ენისა და ლიტერატურის სერია, №2, 1992.
- პ. ჭარაია, 1997 - პ. ჭარაია, მეგრულ-ქართული ლექსიკონი, თბ., 1997.
- არნ. ჩიქობავა, 1938 - არნ. ჩიქობავა, ჭანურ-მეგრულ-ქართული შედარებითი ლექსიკონი, თბ., 1938.
- დ. ჩუბინაშვილი, 1984 - დ. ჩუბინაშვილი, ქართულ-რუსული ლექსიკონი, თბ., 1984.
- ზ. ჭორბენაძე, 1998 - ზ. ჭორბენაძე, ქართული დიალექტოლოგია, ტ. II, თბ., 1998.

LELA AVALIANI, EKA DADIANI**ON SEVERAL ARABIC LEXICAL BORROWINGS
INTO MEGRELIAN-CHAN**

Words of Eastern (specifically, Arabic) origin occur in Megrelian-Chan and the Georgian literary language as well as other dialects; these borrowings have directly or indirectly (mainly through the Turkish language) transferred and established in the language of Georgians. Part of them have so much become adapted to the vocabulary of the Georgian language (and the dialects) that it led to a rare use or a loss of the relevant Georgian lexical units. Foreign words have mostly lost their main primary meanings and acquired different nuances. Modifications of the borrowed word forms are also interesting.

The paper deals with the semantic and form analysis of a few lexemes of Arabic origin (nusa/nosa/nisa, hinjiri, qaqabi, qantari) according to the Megrelian-Chan vernacular idioms and patois.

ორმა გოგოლიძე

ცნობები listverse-ს მიერ გამოქვეყნებული მეომარ ქალთა ათეულის შესახებ

თანამედროვე მსოფლიოს დამახასიათებელი ნიშანია ქალის როლის ზრდა პოლიტიკური და საზოგადოებრივი განვითარების პროცესებში, რასაც ხელი შეუწყო XIX-XX საუკუნეებში მსოფლიოს წამყვან სახელმწიფოებში, განსაკუთრებით ამერიკის შეერთებულ შტატებში, ფემინისტური მოძრაობის¹ გაშლამ. მაგრამ ქალი არა მარტო დღეს, არამედ წარსულშიც უმნიშვნელოვანეს როლს ასრულებდა პოლიტიკურ ურთიერთობებში; მსოფლიოში არაერთი უძლიერესი ქალი მონარქი ბრწყინვალედ წარმართავდა თავისი ქვეყნის საშინაო და საგარეო პოლიტიკას, არაერთი ქალი გახდა ცნობილი სიბრძნით, სიმამაცითა და გმირობით.

ინტერნეტსაიტმა „Listverse“-მ გამოაქვეყნა მსოფლიოს მეომარ ქალთა ათეული (<http://Listverse.com/2008/03/17/top-10-badas-female-warriors>), სადაც საქართველოს მონარქი თამარ მეფე პირველ ადგილზე დასახელდა. წარმოდგენილი სტატია ცნობს, რომ ამ ათეულის წარმოჩენას ისახავს მიზნად.

თამარ მეფე ± საქართველოს მეფე 1178/1184-1213 წწ. (სავარაუდოა 1207, 1210 წლებიც). 1178 წელს მეფე გიორგი III-მ თანამოსაყდრედ აკურთხა თავისი ასული თამარი, რომელიც გონიერი, ნიჭიერი, დინჯი, შორსმჭვრეტელი პოლიტიკოსი და დიპლომატი იყო (საქართველოს ისტორია, 2006, გვ. 413). ბაგრატიონთა სამეფო დინასტიის წარმომადგენელს, თამარს, საქართველოს ოქროს ხანაში მოუწია მეფობა და უაღრესად წარმატებული მმართველი აღმოჩნდა. გამეფების პირველივე დღიდან მეფეს მძლავრ ოპოზიციისთან მოუწია შეხება და პირველივე გადადგმული ნაბიჯით მან ცხადყო თავისი წინადაცხადება და სიფრთხილე (იქვე, გვ. 414). შინაპოლიტიკური კრიზისის დროს თავი იჩინა მეტად საყურადღებო პოლიტიკურმა მოძრაობამ: სახელმწიფო მოღვაწეთა ჯგუფმა ყუთლუ არსლანის თაოსნობით წამოაყენა სახელმწიფოს მმართველობის სისტემის შეცვლის ჩამოყალიბებული პროგრამა. „კარავისელთა“ პროგრამა მოითხოვდა სამეფო სასახლის გვერდით დაარსებულიყო ახალი სახელმწიფო ინსტიტუტი ე.წ. „კარავი“, სადაც მეფის გარეშე გადაწყდებოდა უმნიშვნელოვანესი სახელმწიფო საქმეები. მეფეს „კარავისელთა“ გადაწყვეტილებას მოახსენებდნენ და მას „ენებოს თუ არა“, უნდა დაემტკიცებინა მიღებული გადაწყვეტილება (იქვე, გვ. 416). ამ მოთხოვნებით მეფეს რჩებოდა მხოლოდ აღმასრულებელი

¹ ფემინიზმის ისტორიაში მკვეთრად გამოხატულია პირველი და მეორე ტალღა (მესამე ტალღის რაობისა და არსებობის შესახებ ფემინისტთა წრეებში აზრთა სხვადასხვაობა არსებობს).

ხელისუფლება, საკანონმდებლო უფლებები კი გადადიოდა „კარავის“ ხელში, რომელიც უფრო გვიან დასავლეთ ევროპაში აღმოცენებული პარლამენტის მსგავსი დაწესებულება უნდა ყოფილიყო (ნ. ასათიანი, 2003, გვ. 179). ასეთ კრიტიკულ მომენტში მეფისა და მის მრჩეველთა მიერ მიღებული გადაწყვეტილება იყო ერთადერთი სწორი გზა. შეთქმულებთან მოსალაპარაკებლად მეფემ ორი მანდილოსანი – კრავაი ჯაყელი და ზუაშაქ ცოქალი გაგზავნა. საყურადღებოა, რომ ქალების ელჩად წარგზავნა გარკვეული დიპლომატიური ნაბიჯი იყო; საქართველოს სამეფო კარი განსაკუთრებით მძიმე მდგომარეობის დროს მოსალაპარაკებლად და მშვიდობის მისაღწევად ქალს აგზავნიდა². ამჯერადაც ამ ორმა მანდილოსანმა შეძლო აჯანყებულთა დაშოშმინება (იქვე, გვ. 180). შეთანხმება ურთიერთდათმობით გახდა შესაძლებელი. „კარავის“ დაარსების იდეა უარყოფილ იქნა, თუმცა ამის სანაცვლოდ თამარ მეფემ დარბაზის უფლებები გაზარდა. შინაპოლიტიკური კრიზისი ამით არ დამთავრებულა. ამ ახალი ძალების პოლიტიკური გამოსვლების შესახებ სხვა ცნობები არ მოგვეპოვება, სამაგიეროდ, უამრავი ცნობა არსებობს რეაქციონერ დიდგვაროვანთა გამოსვლების შესახებ. ფეოდალურმა არისტოკრატამ გამოიყენა მეფის თანამეცხედრის პრობლემა, მაგრამ ოპოზიციამ ამ ეტაპზე მარცხი განიცადა. 13 წლის მანძილზე გაგრძელდა სამეფო ხელისუფლებისა და ფეოდალურ არისტოკრატიას შორის ბრძოლა (1177-1190 წწ.), სამეფო ხელისუფლებამ გაიმარჯვა, შინაპოლიტიკური ვითარება სტაბილური გახდა. ამგვარად, როცა აუცილებელი იყო, მეფე თამარი დათმობებზე წავიდა, ხოლო, როგორც კი მდგომარეობა განიმტკიცა, გაიმრავლა ერთგულნი და მხარდამჭერნი და შეტევაზე გადავიდა.

მეფე თამარი ფრთხილად და წინდახედულად მოქმედებდა საგარეო პოლიტიკის, მეზობლებთან ურთიერთობის საკითხებშიც. თამარის მეფობის პერიოდში საქართველო მახლობელი აღმოსავლეთის უძლიერეს სახელმწიფოს წარმოადგენდა, ნიკოფსიიდან დარუბანდამდე და ოსეთიდან სომხეთამდე გადაჭიმული საქართველო თავის გარშემო აერთიანებდა კავკასიის ცივილიზებულ სამყაროს (საქართველოს ისტორია, 2006, გვ. 427). თამარ მეფის მმართველობისას რამდენიმე მნიშვნელოვანი ბრძოლა გაიმართა, რომელთაგან განსაკუთრებით აღსანიშნავია შამქორისა და ბასიანის ბრძოლები, ქართული სამეფო კარის დიდმნიშვნელოვანი პოლიტიკური წარმატება იყო ქვეყნის სამხრეთ-დასავლეთ საზღვართან ბუფერული სახელმწიფოს, ტრაპიზონის სამეფოს შექმნაც. დიდი პოლიტიკური რეზონანსი ჰქონდა ირანში ლაშქრობას (1210). ამ ლაშქრობამ ქართულ სახელმწიფოსა და ლაშქარს სახელი გაუთქვა, რადგან აქამდე სამხედრო მიზნით ზორასნამდე არ მიუღწევიათ (იქვე, გვ. 429). ამრიგად, XIII საუკუნის დასაწყისისათვის საქართველომ უზრუნველყო თავისი საზღვრების უშიშროება

² გავიხსენოთ დედოფალ მარიამის, ბაგრატ IV-ის დედის, გაგზავნა ბიზანტიაში დიპლომატიური მისიით.

როგორც სამხრეთ-აღმოსავლეთით, ასევე სამხრეთ-დასავლეთის მიმართულებით. საქართველოს ვასალები და მოხარკენი იყვნენ ერზინკისა და ზღათის სულთნები და არზრუმის ამირა მცირე აზიაში და მრავალნი მაჰმადიანი მფლობელი სამხრეთ კავკასიისა და ირანის აზერბაიჯანში (საქართველოს ისტორია, 2006, გვ. 430). სრულიად საქართველოს მეფის თამარის ტიტულატურაში რეალურად აისახა XII საუკუნის მიწურულისა და XIII საუკუნის დასაწყისის საქართველოს პოლიტიკური ძალა და გეოგრაფიული სიდიადე: „აფხაზთა და ქართველთა, რანთა, კახთა და სომეხთა მეფემან და დედოფალმან, შარვანშა და შაჰანშა და ყოველივე აღმოსავლეთისა და დასავლეთისა თვითმფლობელმან...“ (ნარკვევები, 1998, გვ. 346-347). თუმცა, ასეთი წარმატების მიუხედავად, მეფე თამარი საკმაოდ ფრთხილ პოლიტიკას ატარებდა თავისი თანამედროვე ძლიერი სახელმწიფოების მიმართ. მიუხედავად იმისა, რომ თამარი ქალი იყო და სამხედრო ოპერაციებში არ მონაწილეობდა, ის აქტიურად მოქმედებდა. სამხედრო სამზადისის თუ ლაშქრის მზადყოფნის შემოწმებისას ამხნევებდა შეკრებილ ლაშქარს, სიტყვით მიმართავდა, გარკვეულ მანძილზე აცილებდა და ღვთის შეწევნის იმედს უსახავდა (საქართველოს ისტორია, 2006, გვ. 414). თამარ მეფემ, როგორც დიდმა სახელმწიფო მოღვაწემ, დახვეწილმა დიპლომატმა, კარგად აუღო ალღო შექმნილ პოლიტიკურ ვითარებას და ეპოქის მოთხოვნათა დონეზე აღმოჩნდა. ცხადია, ასეთი პოლიტიკის გამომუშავებასა და განხორციელებაში უმნიშვნელოვანეს როლს თამაშობდა თამარის პიროვნება, რომლის აღტაცებულ დახასიათებას იძლევა მაშინდელი ქართული თუ უცხოური წყაროები. დღეისათვის უკვე სადავო აღარ არის ისტორიაში პიროვნების როლის დიდი მნიშვნელობა. საქართველოს მეფე თამარი გამორჩეული თვისებების მქონე პიროვნება იყო, რომლისთვისაც დამახასიათებელი იყო ხასიათის სიმტკიცე და შემწყნარებლობაც, საკითხების გადაწყვეტისას სიღინჯე და წინდახედულება. სახელმწიფოში წესრიგს მხოლოდ ძალით და სიმკაცრით არ ამყარებდა, ასეთ ზომებს მხოლოდ უკიდურეს შემთხვევაში მიმართავდა, ყოველთვის ცდილობდა მოწინააღმდეგესთან შეთანხმებას. თანამედროვეთა დახასიათებით, თამარ მეფე ლმობიერი და სათნო პიროვნება ყოფილა, მოწყალე და განურისხვებელი, ძალმომრეობის წინააღმდეგი (ნ. ასათიანი, 2003, გვ. 187). საყურადღებოა, რომ შუა საუკუნეების სიმკაცრითა და სისასტიკით მოცულ მსოფლიოში, სადაც ძალაუფლება მოსახლეობის მკაცრი სასჯელითა და შიშით დათრგუნვას ემყარებოდა, საქართველოს მეფე-ქალი წინააღმდეგი იყო ასეთი სიმკაცრისა, მძიმე ფიზიკური სასჯელებისა და თვით სიკვდილით დასჯისა (იქვე). ქართულმა ეკლესიამ თამარ მეფე წმინდანად შერაცხა.

ზენობია (240-274) – პალმირა³ მეფე ოდენატ II-ის მეორე ცოლი, რომელიც ხელმძღვანელობდა ცნობილ აჯანყებას რომის იმპერიის წინააღმდეგ.

³ პალმირა - უძველესი არამეული ქალაქი თანამედროვე სირიის ცენტრალურ ნაწილში. პალმირა უძველესი დროიდანვე უმნიშვნელოვანეს ფუნქციას ასრულებდა. პალმირა განიცდიდა ბერძნულ-რომაული და სპარსული ცივილიზაციის გავლენას, რაც აქ არსებულ ნასახლარებსა და ტაძრებზე მკვეთრად აისახება. ქალაქიდან 215 კილომეტრში მდებარეობს ქვეყნის დედაქალაქი დამასკო.

პალმირას მეფე ოდენატ II-მ 258 წელს აღიარა რა რომის იმპერიის ვასალობა, 261 წელს იმპერატორისაგან მიიღო აღმოსავლეთის მთავარსარდლობა და გაილაშქრა სასანიდური ირანის წინააღმდეგ. სასანიდების დამარცხების შემდეგ პალმირას სამეფოს შეუერთა სირიის ტერიტორია. 267 წელს, ოდენატ II-ის სიკვდილის შემდეგ, ქვეყნის მმართველობა დედოფალმა ზენობიამ აიღო. მან მემკვიდრეობით მიიღო მეუღლისაგან რომის იმპერიის აღმოსავლეთი ტერიტორიების მნიშვნელოვანი ნაწილის მმართველობა და მიზნად დაისახა იმპერიის დასავლეთი ნაწილის დაპყრობა და რომის დაქვემდებარება (ენციკლოპედიური ლექსიკონი, 1890-1907, გვ. 550). როცა რომის იმპერატორმა უარი განაცხადა ზენობიას მცირეწლოვანი შვილისათვის გადაეცა მამის ტიტულები, ზენობიამ გამოაცხადა დამოუკიდებლობა და დაიწყო ბრძოლა თავისი სამეფოს საზღვრების გაფართოებისათვის. რომის იმპერატორმა გალიენუსმა აღმოსავლეთში რომაული ჯარი გააგზავნა, ზენობიამ სრული გამარჯვება მოიპოვა ამ ბრძოლაში და ეს იყო მისი ერთ-ერთი პირველი გამარჯვება. ზენობიამ გარკვეული ხნის მანძილზე თავის ზეღისუფლებას დაუქვემდებარა მთელი სირია, მცირე აზიის აღმოსავლეთი ნაწილი და ეგვიპტე, რომელიც დაიპყრო 269 წელს. ზენობიამ მიიღო ავგუსტუსის ტიტული (ლექსიკონი, 1989, გვ. 213). რომის ახალმა იმპერატორმა ავრელიანემ (270-275) გაილაშქრა ზენობიას წინააღმდეგ, გაანადგურა მისი ჯარები ანტიოქიასა და ემესესთან გამართულ ბრძოლებში. ზენობია თავის სატახტო ქალაქ პალმირაში ჩაიკეტა. მოლაპარაკებები უშედეგო აღმოჩნდა და დედოფალმა გაქცევა სცადა, მაგრამ იმპერატორმა 272 წელს ტყვედ ჩაიგდო ზენობია და კვლავ დაიმორჩილა პალმირას სამეფო. პალმირელების მცდელობა, აჯანყებულიყვნენ რომის წინააღმდეგ, მათი ქალაქის სრული გაძარცვითა და დანგრევა-განადგურებით დასრულდა: ქალაქის მცხოვრებნი ერთიანად გაჟლიტეს და ქალაქიც მიწასთან გაასწორეს. 274 წელს, ავრელიანეს ტრიუმფალური მსვლელობის დროს, ზენობია სხვა ტყვეებთან ერთად ოქროს ჯაჭვით ჩაატარეს რომში (იქვე). დარჩენილი სიცოცხლე მან რომის მახლობლად ტიბურში გაატარა. წყაროები დედოფალ ზენობიას წარმოგვიდგენს ღრმად განათლებულ ქალად, ნიჭიერ მმართველად და გამოჩენილ მხედართმთავრად, რომლის მიზანსაც სირიის, მესოპოტამიის, მცირე აზიისა და ეგვიპტის გაერთიანება და ძლიერი სამეფოს შექმნა წარმოადგენდა. დედოფალი ფლობდა ლათინურ, ბერძნულ, ეგვიპტურ და სირიულ ენებს, იცოდა აღმოსავლეთის ისტორია. გაურკვეველია, რომელი რელიგიის აღმსარებელი იყო ზენობია. ერთნი მას თვლიან ქრისტიანული სარწმუნოების მიმდევრად, მეორენი – წარმართად, ასევე არსებობს მტკიცებულებები, რომელნიც მის იუდაიზმის მიმდევრობაზე მეტყველებს (ენციკლოპედიური ლექსიკონი, 1890-1907, გვ. 550). ზენობიამ ეფერატის მახლობლად დააარსა თავისი სახელობის ქალაქი. დედოფლის ისტორია შესულია „იმპერატორთა ისტორიაში“ და XVII-XIX საუკუნეებში არაერთი დრამის სიუჟეტი გახდა.

ჟანა დ'არკი – ორლენელი ქალწული, საფრანგეთის სახალხო გმირი, რომელიც ასწლიანი ომის (1337-1453) დროს, 1429-1430 წლებში, ხელმძღვანელობდა ფრანგი ხალხის ეროვნულ-განმათავისუფლებელ ბრძოლას ინგლისელთა წინააღმდეგ. ჟანა დ'არკი დაიბადა 1412 წელს გლეხის ოჯახში ლოთარინგიაში (აღმოსავლეთ საფრანგეთი), სოფელ დომრემიში. ამ პერიოდში ინგლისელები საფრანგეთის 2/3-ზე მეტს ფლობდნენ. მათ მხარს უჭერდნენ ბურგუნდები და მაღალი სასულიერო იერარქია. 1429 წლის 13 თებერვალს მამაკაცის ტანსაცმელში გამოწყობილი ჟანა დ'არკი გაემგზავრა დოფინთან შინონის ციხეში. თავისი ჭკუითა და მოსაზრებულობით ჟანა დ'არკმა მეფის ნდობა დაიმსახურა და დაინიშნა საფრანგეთის ჯარების სარდლად (გ. ჟორდანია, 1984, გვ. 240). მიუხედავად იმისა, რომ ჟანა იყო ქალი და თან მხოლოდ 17 წლის, მას ნება დართეს მონაწილეობა მიეღო სამხედრო ოპერაციებში (ჟანა დ'არკი, 2002, გვ. 297). პანიკამოცულ საფრანგეთის არმიაში გამოჩნდა კაფანდარა მომხიბლავი გოგონა, რომელიც სამშობლოს სიყვარულით იყო ანთებული და არწმუნებდა ხალხს, რომ მას ზეციური ხმები ბრძოლისაკენ მოუწოდებდა. მეფესა და მის ამაღას სხვა არაფერი დარჩენოდა, გარდა ერთისა, სუსტი და ნაზი ხელებისათვის მიენდოთ საფრანგეთის ბედი. ორლენელი ქალწული სათავეში ჩაუდგა საფრანგეთის არმიას, რომელმაც ინგლისელებს ორლენთან მწარე მარცხი აგება და იძულებული გახადა უკან დაეხია. ჟანას სახით ფრანგები გამათავისუფლებელს ხედავდნენ. მით უფრო, რომ რომ 7 თვის მანძილზე ინგლისელებისაგან ალყაში მოქცეული ქალაქი ოთხ დღეში გაათავისუფლა. 90-წლიანი ბრძოლის შემდეგ ინგლისელებს ერთადერთი ქალაქი უწევდა წინააღმდეგობას – ორლენი. 29 აპრილს ჟანა დ'არკმა თავისი ჯარით შეაღწია გარემოცულ ორლენში. 1429 წლის 8 მაისს ინგლისელებმა მოხსნეს ალყა ორლენს. ჟანა დ'არკმა რამდენიმე ბრწყინვალე გამარჯვება მოიპოვა, აიღო ქალაქები ჟარჟო, ბოჟანსი და სხვა. 1429 წლის 18 ივნისს პატესთან ბრძოლაში გაანადგურა ინგლისელთა არმია. ჟანა დ'არკს უბრძოლველად დანებდნენ ქალაქები: ოსერი, ტრუა, შალონი, რეომსი, სადაც 1429 წლის 17 ივლისს შარლ VII მეფედ აკურთხეს. ჟანა დ'არკის უდიდესმა პოპულარობამ შეაშინა მეფე, არისტოკრატია და უმაღლესი სამღვდელოება. იგი, ფაქტობრივად, ჩამოაშორეს სამხედრო მოქმედებათა ხელმძღვანელობას. 1430 წლის 23 მაისს კომპიენის კომენდანტის ლალატის შედეგად იგი ტყვედ ჩაიგდეს ინგლისის მომხრე ბურგუნდებმა და დიდ თანხად მიჰყიდეს ინგლისელებს. შარლ VII-მ არც სცადა გამოესყიდა თავისი მხსნელი (იქვე, გვ. 298). ქალაქ რუანში მოწყობილ საეკლესიო სასამართლო პროცესზე (1431 წლის იანვარი-მაისი) ჟანა დ'არკი „ჯადოქრად“ და „მწვალეზლად“ ცნეს და რუანის ძველი ბაზრის მოედანზე კოცონზე დაწვეს. ინკვიზიციის ტრადიციის თანახმად, ჟანას თავზე შემოახვიეს ქაღალდი წარწერით: „ერეტიკოსი, რწმენას ვანდგომილი, კერპთაყვანისმცემელი“. მისი სიკვდილის უკანასკნელ წუთებს ისტორიკოსები ასე აღადგენენ – ამ დროს იგი იყო მამაცი,

ამაყი და გაწონასწორებული, არც ერთი წუთით არ დაუკარგავს სიმშვიდე და ყოველ წამს კონცენტრირებული იყო უდრეკი ნებისყოფით. 1456 წლის 7 ივლისს ჟანა დ'არკი რეაბილიტირებულად გამოცხადდა, კათოლიკურმა ეკლესიამ 1920 წელს წმინდანად შერაცხა. მისი ხსოვნის დღედ დაწესდა 8 მაისი, ორლენის გათავისუფლების დღე – საფრანგეთის ეროვნული დღესასწაული. იშვიათია ისეთი ფაქტი, რომ ინკვიზიციას კოცონზე დაეწვას ცხრამეტ წელს მიუღწეველი პიროვნება. ჟანა დ'არკის ჯადოქრობასა და ერესში დადანაშაულების მიღმა, სინამდვილეში პატრიოტი გოგონას მიმართ ანგარიშსწორება იმალებოდა. ჟანას ერთადერთი დანაშაული ის იყო, რომ მისი მოწოდებით ფრანგი ხალხი აღდგა ინგლისელი დამპყრობლების წინააღმდეგ.

აჰოტეფ I – ძველი ეგვიპტის დედოფალი, უმნიშვნელოვანესი ფიგურა ახალი სამეფოს პერიოდის დასაწყისში, მეჩვიდმეტე დინასტიის წარმომადგენელი, სავარაუდოდ, იყო და და ცოლი⁴ ფარაონ ტაა II-ის. ცხოვრობდა დაახლოებით ძვ. წელთაღრიცხვით 1560-1530 წლებში. მიუხედავად იმისა, რომ ეგვიპტის XVIII დინასტიის დამაარსებლად ეგვიპტური ტრადიცია აღიარებს აიხმესს (ისტორია, 1988, გვ. 157), ეგვიპტოლოგთა ნაწილი დამაარსებლად დედოფალ აჰოტეფს მიიჩნევს. დედოფალს ჰყავდა ორი ვაჟი, შემდგომში ფარაონები, რომლებმაც ქვეყნის ტერიტორიიდან ჰიკსოსების განდევნის შემდეგ გააერთიანეს სამეფო. უფროსი შვილის კამესუს გარდაცვალების შემდეგ, რადგანაც უმცროსი ვაჟი იახმესი ძალიან ახალგაზრდა იყო, აჰოტეფ I მართავდა სახელმწიფოს. რამდენიმეწლიანი ბრძოლების შემდეგ იახმეს I-მა დედასთან ერთად შეძლო ჰიკსოსების განდევნა, ზემო და ქვემო ეგვიპტის გაერთიანება. აჰოტეფ I მიჩნეულია მეომარ დედოფლად. დედოფლის საფლავი აღმოჩენილ იქნა 1859 წელს ფრანგი არქეოლოგის მიერ. ძვირფასეულობასთან ერთად აღმოჩენილი უამრავი მედლების გამო ეგვიპტოლოგები თვლიან, რომ დედოფალმა უმნიშვნელოვანესი როლი შეასრულა ჩრდილოეთისა და სამხრეთის გაერთიანებაში.

ჰუ ჰაო – შან-ის დინასტიის წარმომადგენლის, მეფე უ-დინის მეუღლე ჩე. წელთაღრიცხვამდე დაახლოებით 1200 წელს. ეს არის შან-ის სახელმწიფოს ძლიერების ხანა. რაოდენ საოცარიც უნდა იყოს იმ ეპოქისათვის, ჰუ-ჰაო აქტიურობდა სამხედრო ოპერაციებში, მონაწილეობას იღებდა ჩინეთის ისტორიაში ერთ-ერთ ყველაზე ფართომასშტაბიან ბრძოლაში და მიჩნეულია ყველაზე ძლიერ სამხედრო ლიდერად იმ პერიოდისათვის. მასზე ცნობებს გვაწვდიან შან-ის დინასტიის პერიოდის ავთენტური წერილობითი წყაროები. ძვლებზე წარწერებიდან (სამკითხაო ძვლები) ირკვევა, რომ ხელმძღვანელობდა

⁴ ეგვიპტეში ფარაონი ქორწინდებოდა სამეფო წარმოშობის ქალზე (ზშირად საკუთარ დაზე), რომელსაც ბავშვიდან ჰქონდა მინიჭებული „ღვთაების მეუღლის“ ტიტული. ფარაონთან საკრალური ქორწინების შემდეგ იგი ხდებოდა ეგვიპტის დედოფალი და ტახტის კანონიერ მემკვიდრეებად ითვლებოდნენ მხოლოდ ის ბავშვები, რომლებიც ფარაონს ამ „ღვთაების მეუღლისაგან“ ჰყავდა.

სამხედრო კამპანიებს. მისი საფლავი ხელუხლებლად იქნა აღმოჩენილი ძვირფასეულობასთან ერთად.

არტემისია I – დაახლოებით 480 წელს ჩვ. წელთაღრიცხვამდე ქმრის გარდაცვალების შემდეგ მართავდა ჰალიკარნასს. სახელი არტემისია (ბერძ. დიანა) ნიშნავს დიდებულს, წმინდას. არტემისია სახელგანთქმული გახდა სალამინის ბრძოლაში მონაწილეობით. არტემისიამ, მიუხედავად იმისა, რომ ერთადერთი იყო, ვინც ურჩევდა სპარსების მეფე ქსერქსეს (ძვ. წ. 486-465), არ ეომა ბერძნებთან ზღვაზე, მიიღო მონაწილეობა ამ ბრძოლაში როგორც სპარსელების მოკავშირემ და ხელმძღვანელობდა ხუთ გემს (ლექსიკონი, 1989, გვ. 52). არტემისიას სიამაყით აღფრთოვანებულმა ქსერქსემ განაცხადა: „ჩემი მამაკაცები იბრძვიან როგორც ქალები, მაგრამ სამაგიეროდ ქალები იბრძვიან როგორც მამაკაცები“ (დიდი ენციკლოპედია, გვ. 107).

ლეგენდის თანახმად, არტემისიას შეუყვარდა მამაკაცი, სახელად დარდანი, რომელმაც უარყო მისი სიყვარული. არტემისია კლდიდან გადაეშვა ეგეოსის ზღვაში. ისტორიის მამად წოდებული ჰეროდოტე აღფრთოვანებული და კეთილგანწყობილი იყო არტემისიას მიმართ, მიუხედავად იმისა, რომ ეს უკანასკნელი იბრძოდა სპარსელების მხარეს. შესაძლებელია, ეს აიხსნას არტემისიას წარმომავლობით. იგი, ჰეროდოტეს მსგავსად, ჰალიკარნასელი იყო.

დები ჩინგ-ჩაკი და ჩინგ-ნი (დაახლოებით 12-43 წწ.) – ვიეტნამის ნაციონალური გმირები, ჩინელი მმართველების წინააღმდეგ აჯანყების ხელმძღვანელები, მართავდნენ ვიეტნამს 40-43 წლებში. უცნობია, წარმოშობით თანამედროვე სამხრეთ ჩინეთის ტერიტორიიდან იყვნენ თუ თანამედროვე ვიეტნამიდან. ასევე უცნობია, რომელ ენაზე საუბრობდნენ. დაიბადნენ სოფელში, მეომრის ოჯახში, მათი მამა იყო მალინიას პრეფექტი. ჩინეთის გავლენა ვიეტნამზე იზრდებოდა, შესაბამისად, ადგილი ჰქონდა იძულებითი ასიმილაციის პოლიტიკას ჩინურ ეთნოსში. 39 წელს დებმა შეკრიბეს არმია, რომლის უმრავლესობასაც ქალები შეადგენდნენ და რამდენიმე თვის მანძილზე შეძლეს ჩინელებისაგან 65-ზე მეტი ქალაქის გათავისუფლება. ისინი გახდნენ მმართველი დედოფლები და იგერებდნენ ჩინელთა შეტევას 2 წელზე მეტი ხნის მანძილზე. ლეგენდის მიხედვით, გადამწყვეტი ბრძოლის დროს ჩინელები ბრძოლის ველზე გავიდნენ შიშვლები. ამან ისე შეაცბუნა ვიეტნამელები, რომ გაიქცნენ. მიუხედავად გმირული ძალისხმევისა, დებმა გააცნობიერეს, რომ წააგეს ეს ბრძოლა, მისი გაგრძელება ნიშნავდა ტყვეობასა და სიკვდილს ჩინელებისაგან. დედოფლებმა შეინარჩუნეს თავიანთი ღირსება და მდინარეში დაიხრჩვეს თავი 43 წელს. თანამებრძოლებიდან უმრავლესობამ თვითმკვლელობით დაასრულა სიცოცხლე. ვიეტნამში უაღრესად დიდ პატივს სცემენ დებს ჩინგებს, რადგანაც პირველად ვიეტნამის ისტორიაში, 247-წლიანი ოკუპაციის შემდეგ, აჯანყდნენ ჩინეთის წინააღმდეგ. მათი სახელები ეწოდათ ქუჩებსა და სკოლებს მსხვილ ქალაქებში,

6 თებერვალს კი იმართება აღლუმი მათ საპატივცემულოდ. მათ ზშირად მეომარ სპილოებზე ამხედრებულებს გამოსახვენ.

ბოუდიკა – აღმოსავლეთ ინგლისში მცხოვრები იცენების ტომის დედოფალი. ახალი წელთაღრიცხვით 60 წელს იგი სათავეში ჩაუდგა რომაელი დამპყრობლების წინააღმდეგ აჯანყებას, რომლის დროსაც მოკლეს 70 000 რომაელი (ლექსიკონი, 1989, გვ. 81). რომაელების წინააღმდეგ მებრძოლი ქალის შესახებ ცნობები შემონახულია რომაელი ისტორიკოსის ტაციტუსის (58-117) თხზულებებში.

ბოუდიკას ქმარი პრასუგატი ბრიტანული ტომების – იცენების მეფე იყო. ეს მიწები ფაქტობრივად რომის კონტროლს არ ექვემდებარებოდა, რადგანაც 43 წელს იმპერატორ კლავდიუსის მიერ ბრიტანეთის დაპყრობის დროს იცენები შეუერთდნენ რომაულ ჯარებს როგორც მოკავშირეები. 47 წელს რომაელებმა სცადეს მათი განიარაღება, მაგრამ იცენებმა შეინარჩუნეს თავიანთი უფლება, ყოფილიყვნენ დამოუკიდებელნი. სავარაუდოა, რომ პრასუგატი ამ დროს გახდა იცენების მეფე. სამეფოსა და შვილებისათვის მემკვიდრეობის შენარჩუნების მიზნით პრასუგატმა თავისი ორი ასულის თანაბარი უფლებით ტახტის მემკვიდრედ გამოაცხადა რომის იმპერატორი. რომაული კანონების თანახმად, მემკვიდრეობა მხოლოდ მამრობითი ხაზით გადაეცემოდა, ამიტომ მეფის მცდელობა - შეენარჩუნებინა თავისი შვილებისათვის ტახტი - უშედეგო აღმოჩნდა. მეფის გარდაცვალების შემდეგ სამეფო ანექსირებულ იქნა. რომაელებმა მიიტაცეს ქონება და მიწები, მონებივით ექცეოდნენ მეფის ოჯახის წევრებსაც, ტაციტუსის ცნობების თანახმად, სამეფო ოჯახის წევრები შეურაცხვეს. იმპერატორმა ნერონმა ბოუდიკას ჩამოართვა ტიტული. იცენებმა ბოუდიკას ხელმძღვანელობით აჯანყება დაიწყეს რომაელების ბატონობის წინააღმდეგ (ენციკლოპედიური ლექსიკონი, 1890-1907, გვ. 603). აჯანყებულებს მხარი დაუჭირეს მეზობელმა ტომებმაც, მათ შორის ტრინოვანტებმა. აჯანყებულებმა დაიკავეს რომაული ქალაქები: კამულოდუნუმი (თანამედ. კოჩესტერი), ლონდონიუმი,⁵ ვერულამიუმი (თანამედ. სენტ-ოლბანსი). ამ ქალაქებში მოკლულთა რიცხვი დაზღოვებით 17 ათასი იყო. ტყვეები არ მიჰყავდათ, დიდგვაროვნებს, განსაკუთრებით ქალებს, საშინელი წამებით ზოცავდნენ, მსხვერპლად სწირავდნენ გამარჯვების ქალღმერთ ანდრასტეს. საბოლოოდ აჯანყებულები დამარცხდნენ და ბოუდიკამ თავი მოიკლა (ლექსიკონი, 1989, გვ. 81). უშიშარმა ბოუდიკამ შეძლო აემხედრებინა ათიათასობით ადამიანი, მაგრამ ჯარის შექმნა, რომელიც შეძლებდა ყველა წინააღმდეგობის გადალახვას, მან ვერ შეძლო. ნიშანდობლივია, რომ I საუკუნეში ცოტა ვინმე თუ გამოიჩინდა სიმამაცეს – წინააღმდეგობა გაეწია რომის იმპერიისათვის, რადგან ეს თვითმკვლელობის, საკუთარი ხალხისა

⁵ ლონდონიუმი, ასევე რომაული ლონდონი (ლათ. *Londinium*; ინგლ. *Roman London*) — თანამედროვე ლონდონის ტერიტორიაზე არსებული ძველი რომაული ქალაქი, რომის პროვინცია ბრიტანიის დედაქალაქი. 60 წელს ბოუდიკას აჯანყებისას შეამობრუნებმა აიღეს ქალაქი და იგი მთლიანად გადაწვეს.

და არმიის დაღუპვის ტოლფასი იყო. მაგრამ იყვნენ ადამიანები, გმირები, რომელთაც არ აშინებდათ ძლიერი რომის უპირატესობა. მათ სათავეში კი იდგა ქალი, რომელმაც გაზედა აჯანყება დაეწყო უპირატესი ძალის მქონე რომაელების წინააღმდეგ. ინგლისელები სათუთად უფრთხილდებიან ბოუდიკას ხსოვნას. ლონდონში, ცნობილი ბიგ-ბენის მახლობლად, პარლამენტის შენობის წინ დგას ეტლზე შემართული ბოუდიკას და მისი ქალიშვილების ბრინჯაოს ქანდაკება. ბოუდიკას სახელი მომდინარეობს კელტური სიტყვისაგან ბოუდა, რაც „გამარჯვებას“ ნიშნავს.

ტრიე ტი ტრინი – ცნობილია აგრეთვე, როგორც ლედი ტრიეუ, ვიეტნამელი მებრძოლი ქალი, ხელმძღვანელობდა აჯანყებას 225-248 წლებში. თითქმის 200 წელი იყო გასული დები ჩინგების აჯანყებიდან, როცა ვიეტნამელმა ქალმა კვლავ სცადა ახალი აჯანყება. წყაროების თანახმად, იგი იყო გონიერი, ძლიერი და მამაცი ქალი, რომელიც თანამოაზრეთა რაზმით (დაახლოებით 1000 ადამიანი) შეუერთდა აჯანყებას, მაგრამ ბრძოლის დროს გამოჩენილი სიმამაცის გამო გახდა აჯანყების ლიდერი. 5-6 თვიანი ბრძოლების შემდეგ აჯანყებულები დამარცხდნენ და თვითმკვლელობით დაასრულეს სიცოცხლე. მოგვიანებით აგებულ იქნა მისი სახელობის ტაძარი, უამრავი ქუჩა ვიეტნამში ატარებს ვიეტნამელი გმირი ქალის სახელს.

ივდითი – ეთიოპიელი ებრაელების დედოფალი, დაახლოებით 960-1000 წლებში. ეთიოპიაში ქრისტიანული სარწმუნოების გავრცელებისას მათი საცხოვრისიდან განდევნილმა იუდეველებმა მეფედ აირჩიეს გედეონი. გედეონის ქალიშვილმა ივდითმა X საუკუნის დასასრულს აქსუმის⁶ (სასულიერო დედაქალაქი ეთიოპიაში) სამეფო დაიპყრო, მიიტაცა სამეფო ხელისუფლება და 40 წელი მართავდა ქვეყანას. მისი საქმიანობა აისახა ზეპირ ტრადიციებსა თუ სხვადასხვა ისტორიულ ჩანაწერებში. ივდითი იყო არაქრისტიანი დედოფალი, რომელიც ისტორიაში ცნობილია როგორც ქრისტიანობის მოძულე და უამრავი ძეგლისა და ეკლესიის დამანგრეველი. გადმოცემის თანახმად, მის სახელს უკავშირდება უძველესი ქრისტიანული მონასტრის - დებრე-დამოს⁷ დანგრევა.

⁶ აქსუმის სამეფო – ჩრდილოეთ ეთიოპიის ტერიტორიაზე არსებობდა აქსუმის სამეფო, რომელმაც განსაკუთრებულ ძლიერებას მიაღწია III-VI საუკუნეებში და თავისი ბატონობა განავრცო არაბეთის ნახევარკუნძულსა და აღმოსავლეთ სუდანზე. IV საუკუნიდან აქსუმში დაიწყო ქრისტიანობის გავრცელება.

⁷ დებრე-დამოს მონასტერი – უძველესი ქრისტიანული მონასტერი ჩრდილოეთ ეთიოპიაში. დაარსებულია აქსუმის სამეფოს ეპოქაში VI საუკუნეში. XX საუკუნეში მთავარი ტაძარი აღდგენილ იქნა. დღეისათვის მონასტერში დაახლოებით 200 ბერი ცხოვრობს, ქალის შესვლა მონასტერში აკრძალულია.

დამოწმებული ლიტერატურა

- ნ. ასათიანი, 2003 - ნ. ასათიანი, საქართველოს ისტორია უძველესი დროიდან XIX საუკუნემდე, თბ., 2003.
- ჟ. დ'არკი, 2002 - Жанна д'Арк, От Античности до Средних веков, с 1800 года Р. X - по 1492 год, Творцы всемирной истории, 2002.
- დიდი ენციკლოპედია - Большая Энциклопедия, второй том, С-Петербург.
- ენციკლოპედიური ლექსიკონი, 1890-1907 - Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрана; В 86 томах (24 т.), С-Петербург, 1890-1907.
- ისტორია, 1988 - ძველი აღმოსავლეთის ხალხთა ისტორია, თბ., 1988.
- ლექსიკონი, 1989 - Словарь Античности, Москва, 1989.
- ნარკვევები, 1998 - ქართული დიპლომატიის ისტორიის ნარკვევები, ნაწილი I, თბ., 1998.
- გ. ჟორდანია, 1984 - გ. ჟორდანია, ჟანა დ'არკი, ქსე, თბ., 1984.
- საქართველოს ისტორია, 2006 - საქართველოს ისტორია, ტ. I, თბ., 2006.
- <http://Listverse.com/2008/03/17/top-10-badas-female-warriors/>.

IRMA GOGOLIDZE

INFORMATION ON TEN WOMEN WARRIORS
PUBLISHED BY LISTVERSE

An increasing role of women in the process of political and societal development is a typical feature of the modern world. It was facilitated by the feminist movement being flourished in the world's leading countries and especially in the United States of America in the 19th-20th centuries. However, the role of women in political relations was vital in the past as it is today. Throughout the world many influential women monarchs had a prominent role in national as well as international politics. Many of them became well known due to their wisdom, bravery and heroism.

Internet website "Listverse" published a list of ten women warriors of the world with the Georgian monarch – Queen Tamar topping the list. The proposed paper aims at presenting the very list of ten women.

ნატო გულუა

ლევან გოთუას ქრისტიანული მრწამსი (პროზის მიხედვით)

XX საუკუნის ქართველი მოღვაწეები კომუნისტური რეჟიმის პირობებში ცხოვრებისა და მოღვაწეობის გამო ვერ ახერხებდნენ ხელისუფლების ანტიეროვნულ იდეოლოგიასა და ანტირელიგიურ პოლიტიკასთან აშკარად დაპირისპირებას. საბედნიეროდ, არსებობდნენ ისეთი მწერლებიც, რომლებიც არასოდეს დალატობდნენ თავიანთ მოქალაქეობრივ პრინციპებს და მიუყვარძლებლად ასახავდნენ წარსულსა და აწმყოს. მათ შორის არის ლევან გოთუაც. მან თავის შემოქმედებაში თამამად გამოხატა დამოკიდებულება ქრისტიანული რწმენის მიმართ და გვიჩვენა ქრისტიანული ეკლესიის განუზომელი მნიშვნელობა და უდიდესი როლი ჩვენი ქვეყნის ისტორიაში. საკმარისია გავიხსენოთ მისი რომანი „გმირთა ვარამი“, მოთხრობები: „ხანძრის ზარი“, „გარეჯულა“, რომელთა პერსონაჟების: ზოსიმე ბერდიდის, გაიოზ წინამძღვრის, ხანძთელი გრიგოლ მცირეს, ბერი შოშიტას, ეფრემ ბერის სახით დაგვიხატა რწმენისათვის თავდადებული და სამშობლოს კეთილდღეობას უანგაროდ შეწირული სასულიერო პირები.

ლევან გოთუას რომანში „გმირთა ვარამი“ თავისი ქრისტიანული მრწამსის წარმოსაჩენად და ზნეობისა და რწმენის სიმბოლოდ გამოყვანილი ჰყავს ჯუმათის მონასტერში აღზრდილი და ათენში განათლებამიღებული ბერი ზოსიმე - კახეთის მეფის - ალექსანდრეს (1574-1605) აღმზრდელი და მოძღვარი. მაღალზნეობის მკაცრი დარაჯი ზოსიმე ყოველთვის მეფის თანამებრძოლად გვევლინება. ამიტომ იყო, რომ იგი დღენიდაც „ახალი ფარის“ გამოჭედვაზე, ქართველ ტომთა გამძლეობასა და ქვეყნის ერთიანობაზე ესაუბრებოდა ალექსანდრესა და მხოლოდ სათავისოზე მოფიქრალ ერისთავებს; ქადაგებისას მკაცრად ამხელდა მათ, რომელთაც გაერთიანება მხოლოდ გათავისიანებად ესახებოდათ და „მარტო თავიანთი მარნებიდან გასცქეროდნენ საერთო საქმეს“.

დიდ სახელმწიფოებრივ პრობლემებს შეჰქიდავდა ბერდიდი, როგორც ჭეშმარიტი ქრისტიანი, ყოველთვის პოულობდა დროს უპოვართა დასახმარებლად და პერობილთა ნუგეშისაცემად. „ყოველ შაბათს ეწვეოდა ხოლმე ბერი ბინდსა და ნოტიოში ჩადუმებულ საკნებს. შიგ სათნოება და ნუგეში შეჰქონდა, პერობილ ადამიანთა გულეში გაბოროტებას ებრძოდა, სათნოებას აღვივებდა“. ერთ შაბათს კი იგი „თორღეაულ“ პატიმარსაც ეწვია, ალექსანდრე მეფის ნახევარძმას, ერთ დროს თავმოქმედ და მემკვიდრე ქაიხოსრო უფლისწულს, შემდეგ დატყვევებულსა და სახელდაკარგულს. ბერდიდმა სიცოცხლის სურვილი დაუბრუნა უკვე ადამიანობადაკარგულ პერობილს, გულში სათნოება და სიყვარული ჩაუღვარა, კეთილის ქმნისა და მოღვაწეობისათვის მოამზადა: „შენ ააღორძინე ჩემი სული და სათნოება... წმინდაო მამავ! - მიმართავს პატიმარი მოძღვარს, - მე ახლა არა მარტო ვეზიარე საღვთო წერილს, არამედ მხოლოდ სულიერი ცხოვრებისათვის მიმიჩნევია თავი... გაბოროტების ნატამალიც აღარ არის ჩემს უღირს სულში“.

ბოლოს კი, დიდი შრომისა და გარჯის შედეგად, ზოსიმე ბერდიდმა დაკარგული ძმა გვერდში ამოუყენა ალექსანდრე მეფეს დიდ სასულიერო მოღვაწედ, ბურჯად და თანამდგომად ეროვნულ სახელმწიფოებრივ საქმეში.

მართლაც, მოგვიანებით ვხედავთ, რომ უანგარო მამულიშვილად ქცეული ყოფილი „თორღვაული“, უკვე ნიკოლოზ კათალიკოსი, მეფე ალექსანდრესა და ზოსიმე ბერდიდთან ერთად სათავეში უდგას საერთო ქართულ საქმეს და დაუღალავად ეზიდება ქვეყნის მართვის მძიმე ჭაბანს.

ლევან გოთუას ბოროტებასთან ბრძოლის უპირველეს იარაღად ქრისტიანული რწმენა, დიდი ზნეობა და კაცთმოყვარეობა რომ მიაჩნდა, რომანი „გმირთა ვარამი“ ამ ფაქტის ნათელი დადასტურებაა. ამ თვალსაზრისით განსაკუთრებით საინტერესოა ის ეპიზოდი, როცა მამისა და ძმის მკვლელი კონსტანტინეს ბატონობამ ღალატი, ორპირობა, უნდობლობა, შიში დანერგა ქვეყანაში და სასოწარკვეთამ ხალხი ცოდვების მოსანანიებლად დუმილის აღთქმადან აღმდგომ ზოსიმესთან გამოქვაბულში მიიყვანა. მაშინ ბერდიდი კიდევ ერთხელ გახდა იძულებული ეზრუნა ქვეყნის „სულიერ ამომრთელებაზე“, ზნეობაზე, რომლის არსებობა მტერსაც დავიწყებული ჰქონდა და მის თანამემამულეებსაც და უარი ეთქვა საკუთარი სულის სიმშვიდეზე, რადგან მას, როგორც მცირერიცხოვანი ერის შვილს, უფლება არ ჰქონდა ბევრი ეფიქრა პირად საქმეზე. „ასეთი ფუფუნება და ნებიერობა მხოლოდ დიდ ერის შვილებს ძალუძთ და მიეცევათ!“

მართალია, მწერალს ღრმად სწამდა, რომ „კეთილი საქმე ცუდი გზით არ გაცემდება, ისევე როგორც კრაზანის თაფლიდან არ იქნების წმინდა სანთელი“, მაგრამ ნაწარმოებში არის ერთი ისეთი ეპიზოდიც, როცა ზოსიმეს რწმენა ნიადაგს წყდება. ეს მაშინ მოხდა, როცა უკანონოდ გამეფებული დავით მეფის საქციელმა ყოველგვარ ზნეობრივ ზღვარს გადააბიჯა და, საქმის გამოსწორების მიზნით, ალექსანდრე მეფის მარჯვენა ხელმა, ქონდაქარმა დავით ჯანდიერმა „რაიმე ზომაზე გადასულის ჩასადენად“ ერთგვარი დასტური მოითხოვა ბერდიდისაგან. ეს უკანასკნელი ამ საკითხსაც მაღალზნეობრივი საზომით მიუდგა, ე. ი. ყველაფერი განგებას მიანდო. ამ ეპიზოდში აშკარად ჩანს, რომ ისეთ მძიმე ვითარებაში, როცა ზნეობის ადგილი აღარსადაა დარჩენილი, ჯანდიერობა იყო საჭირო ქვეყნის გადასარჩენად. მანაც თავისებურად იმოქმედა, როცა მიხვდა, რომ „მარტო შინაგან რწმენაზე ან სარწმუნოებაზე დამყარებული ზნეობა სრულიად არ კმარა, კიდევ საჭირო ყოფილა ეროვნული ზნეობისა და ცხოვრების დიდი მრწამსი, მისი მიღწევების შემოქმედი ნებაც და გაბედულებაც“.

მიუხედავად ზემოთ მოხმობილი ეპიზოდისა, ლ. გოთუას როგორც შემოქმედებითი, ისე ცხოვრების გზა გვიჩვენებს მის უაღრესად მოკრძალებულ დამოკიდებულებას ქრისტიანობის, სასულიერო პირების მიმართ. მწერლის მთელ მხატვრულ ნააზრევს გამსჭვალავს აზრი, რომ მხოლოდ ქრისტიანულ სარწმუნოებაზე დამყარებულმა ზნეობამ უნდა განსაზღვროს ადამიანის ცხოვრება.

ზოსიმე ბერდიდი ავტორს დახატული ჰყავს როგორც სულიერად მრთელი და, ამავე დროს, დიდად წიგნიერი ადამიანი, რომელიც ცდილობს ჩაუღრმავდეს ქართველი კაცის ბუნებას, ფიქრობს თავისი ქვეყნის წარსულსა და მომავალზე, სურს გააარკვიოს, რაში მდგომარეობს ქართველი ერის რწმენის საფუძველი, მისი ბედნიერება და უბედურება, ღირსება და ნაკლი: „ქართველი წარმართია

თავისი ლტოლვიტა და ბუნებით. ამას მე - ბერი ვამბობ!.. ხოლო თემის შვილია თავისი მოქალაქეობით. ქრისტიანობა მივიღეთ და ეროვნულ დროშად გავიხადეთ. ამან მაჰმადიან სამყაროში გათქვეფისგან გვიხსნა, მაგრამ, ჩანს, ჩვენი ბუნება დაგვირღვია. თემი დავშალეთ, მყარ-მთლიანი სახელმწიფო კი დიდი ხნით ვერ შევქმენით!.. თემის დაშლამ კი მარტო დასტოვა ქართველი... ყველა თავისთვის ცალკე გადგა და უმრავლესობამ აღარ იცის, რა შინა-ღმერთს ემსახუროს!..“ ქართველი კაცის ქრისტიანობისადმი დამოკიდებულების ამგვარი გაგება საერთოდ იყო დამახასიათებელი XX საუკუნის ქართული მწერლობისათვის. საკმარისია გავიხსენოთ კ. გამსახურდია, რომლის აზრით, „ქართველობა ისე ვიდოდა იესოს სისხლიან კვალზე, რომ ამავე დროს დიონისეს ყვავილოვან შუბლს თვალს არ ამორებდა“; ასევე, მ. ჯავახიშვილის „ჯაყოს ხიზნების“ პერსონაჟი ივანე ნახუცარი, რომელიც ამბობს: „ქართველი ხალხი თავისი სულითა და ხასიათით წარმართია და არა ქრისტიანი“ (მ. ჯავახიშვილი, 1985, გვ. 248).

XX საუკუნისათვის დამახასიათებელმა მძაფრმა წინააღმდეგობებმა, კომუნისტურმა რეჟიმმა, იდეოლოგიურმა ზეწოლამ აშკარად შეარყია ადამიანთა სულიერი სიმზნევე, შეცვალა მათი მორალი და დამოკიდებულება ქრისტიანული რწმენისადმი. ახალი სინამდვილის გავლენით ამ პერიოდის ქართველი მწერლების შემოქმედებაში ნათლად გამოჩნდა მათი სულიერი არამდგრადობა და სკეპსისი, ზოგჯერ ცინიზმიც, ისედაც სასტიკად დარბეული ეკლესიისა და უღმობლად დევნილი სამღვდელოების მიმართ. ამ ფონზე განსაკუთრებით დასაფასებელია ლ. გოთუას ღვაწლი, რადგან მან შეძლო აშკარად გამოეხატა თავისი ურყევი რწმენა და ქრისტიანული ეკლესიის მსახურთა მიმართ სასოება. ნაცვლად XX საუკუნის ქართველი მწერლების მიერ წარმოსახული მღვდლებისა თუ ნახუცრების გროტესკული პორტრეტებისა, ლ. გოთუამ დაგვიხატა სულიერად მტკიცე, გაუბზარავი, რწმენისათვის თავგანწირული სასულიერო პირები.

მოთხრობაში „ხანძთის ზარი“ ლ. გოთუამ დაგვიხატა XVI საუკუნეში, თურქების ერთ-ერთი შემოსევისას, ტაო-კლარჯეთის ტერიტორიაზე, უძველესი კულტურის ცენტრების - ხანძთისა და ოპიზის მონასტრების მიდამოებში, განვითარებული ტრაგიკული მოვლენები. მართალია, მოთხრობა პირველ პირში არაა დაწერილი, მაგრამ ავტორის ზედმიწევნითი თხრობა საშუალებას გვაძლევს თვალყური მივადევნოთ მთავარი გმირის სულის მღელვარებას. მკითხველისათვის თანდათან საცნაური ხდება, რას გრძნობს და განიცდის, რისკენ ისწრაფვის პერსონაჟი. საგულისხმოა, რომ ნაწარმოებში ავტორისეული ტექსტი ერთგვარად შერწყმულია პერსონაჟის შინაგან მონოლოგთან და გვაფიქვამს კიდევ, რომ ამბავს ავტორი მოგვითხრობს და არა გრიგოლ ბერი. ამ ხერხით მწერალი თითქმის გაიგივდა თავის პერსონაჟთან, რითაც გამოააშკარავა საკუთარი ფიქრები და მისწრაფებანი.

რამდენადაც ნაწარმოებში მოვლენები სწორედ გრიგოლ მცირეს ირგვლივ ტრიალებს, კარგად იკვეთება მისი მტკიცე ხასიათი, რწმენით აღსავსე, ერთგული, პატიოსანი, შრომისმოყვარე ბუნება. „მარტოობაში თავშეფარებულმა“ ბერმა ქვეყნისათვის მძიმე წუთებში იგრძნო, რომ არ ეკუთვნოდა მხოლოდ ლოცვასა და საკუთარ თავს. აქამდე სამზადისში იმყოფებოდა და ახლა იწყებოდა მისი ჭეშმარიტი მისია: უნდა გადაერჩინა არა მარტო ოპიზისა და ხანძთის უმდიდრესი

ხატ-საქურტლე და ხელნაწერთა საცავი, არამედ „ნაჭარბ ილეკრო-ვერცხლისაგან“ ჩამოსხმული ხანძთის ზარიც, რომლის წკრიალი ნუგეშად, მოწოდებად და ბრძოლის ხმად უნდა გაჟღერებულყო „დაურბევ საქართველოში“.

ყოველივე ამის შეგნებას სხვა განზომილებაში გადაჰყავს ბერი და როცა იგი იმედად მოველინება მტრისაგან ალყაშემორტყმულ ოპიზის ტაძარს, რომლის ყველაზე მნიშვნელოვან საგანძურს - ხახულის ღვთისმშობლის უბეგასნილ ხატს - გალავანზე გაასვენებს გაცხარებული ბრძოლის დროს, ის უკვე აღარაა უბრალო გრიგოლ მცირე, ხანძთის მონასტრის უკანასკნელი ხანძთელი. ამ მომენტიდან მას ავტორი „ხატისმტვირთველად“ მოიხსენიებს: „მთავარი ბრძოლა შემონგრეულ კარიბჭესთან იყო. იქით მიემართა **ხატისმტვირთველიც**“... „კიბეზე ავიდა **ხატისმტვირთველი** და გალავნის ბანს გაჰყვა ხელმარცხნით“... „თავი გადადეს დამცველებმა, **ხატისმტვირთველმა** ახოვანი მორჩილი შეამჩნია: კარიბჭის ვეება ლომკეტი აედო და ბორიალობდა რღვეულში“... „ხატის მინანქარმა აისხლიტა ტყვია და **მტვირთველიც** დაიფარა“...

ნაწარმოებში განუზომელი მღელვარებითა და მხატვრული სრულყოფილებითაა ნაჩვენები გრიგოლ ბერის არაადამიანური წამების შემზარავი სურათი; დიდი ემოციითაა გადმოცემული ტანჯული ბერის ფიზიკური ტკივილებისაგან გამოწვეული მძაფრი შინაგანი განცდები და სულიერი შფოთვა; დამაჯერებლადაა აღწერილი ბერის სავსებით ბუნებრივი ადამიანური სისუსტე და მისი დაძლევის უჩვეულო გზა. როგორც ა. ნიკოლეიშვილი წერს, „ეს ყველაფერი ნაწარმოებში მაღალი სიტყვიერი ხელოვნებითა და უღრმესი ფსიქოლოგიზმითაა მოთხრობილი“ (ა. ნიკოლეიშვილი, 2003, გვ. 557).

გრიგოლ ბერმა სიცოცხლის უკანასკნელ წუთებში დაასკვნა, რომ „სულ მოჩმახული ამბავი ყოფილა ერის ცხოვრებისგან განყენება, მარტოდ ყოფნა, უშფოთველობა, სულის სიმშვიდე“. ამიტომ თავი ვალდებულია მიიჩნია, მტრისათვის აებნია გზა-კვალი, გაემეორებინა თევდორე ბერის გმირობა და მისი მოწამებრივი აღსასრული. ამ წუთიდან გრიგოლ ბერი, რომელმაც სიკვდილის შიშიც დაკარგა და „ვგონებ ღვთის შიშიც“, მხოლოდ თავისი მისიის აღსრულებაზე ფიქრობდა. ღვთისა და ერის საუნჯის გადარჩენაზე ზრუნვა ერთი წამითაც არ შეუწყვეტია ჭვარცმული ღმერთივით ხანძთის საყდრის დარკინულ კარზე გაკრულ გრიგოლ მცირეს. ვერც აუტანელმა ტკივილმა და ვერც საკუთარი დამწვარი ხორცის გულისამრევმა სუნმა ვერ გაათქმევინა თავგანწირულ ბერს საგანძურის ადგილსამყოფელი. მას მხოლოდ ერთი რამის ეშინოდა: უნებურად, ტკივილისა და წყურვილისაგან გაწამებულს, არ წამოეროშა საკუთარ აკლდამაში დაფლული განძის საიდუმლო. და როცა ეს ეჭვი აბორიალდა მის დაბინდულ გონებაში, საშინელი რამ იხილა: „აკლდამიდან სავედრებლად იშვერდნენ ხელებს, მას... ევედრებოდნენ უძველესი ხატები, წმინდანები, მოციქულები, ჭვარცმული მაცხოვარი, ღვთისმშობელი თავის პირმშოს მას ავედრებდა, მას - ხანძთელს... გრიგოლ-მცირეს... აქედრდნენ ჭვრები და ლითონის საბრძოლო დროშები, საოცრად აშრილდნენ ხელნაწერები, გრაგნილები, ნუსხები... საფლავიდან წამოიზარდა ყველა ხანძთელი. ყველანი ხმამაღლა ღაღადებდნენ მისი ეპიტაფიის სიტყვებს: „შეუნდე, ვინც შენდობა ბრძანოს!“... „შეუნდე, ვინც შენდობა ბრძანოს!“

სწორედ ამ ჩვენებამ, და კიდევ - „დაურბევ საქართველოში“ იმედოდ გაქცევილი ხანძთის ზარის ქლერამ დააძლევინა ადამიანური შიში გრიგოლ ბერს და ისევ სხვა, ამჯერად მარადიულ, განზომილებაში გადაიყვანა: ზედადამიანური სულიერი ძალის მქონემ მოკვნიტილი ენა სისხლთან ერთად შეაფურთხა მტარვალს და „პირნათლად წარსდგა თავისი დიდი სეზნიის - გრიგოლ დიდის კედელხატულის წინაშე“.

გრიგოლ ბერის მხატვრული სახე იმდენად რეალისტურია, თავისი ურყევი მრწამსითა და თავგანწირვით ისე ახლოს დგას მის შემოქმედთან, რომ იოლია დაინახო მასში თავად მწერლის სულიერი სიწმინდე და გაუტეხელი ხასიათი. „ლევან გოთუა ისედაც რწმენით აღვსილიყო და არ გაუძნელდებოდა ქვემარტი მოწამის წარმოსახვა“, - წერს რ. ჩხეიძე, როცა „ხანძთის ზარს“ აანალიზებს და თვლის, რომ ამ მოთხრობაში ლ. გოთუა ისტორიული ჟამის გაცოცხლებას კი არ ცდილობდა, არამედ „თურქთა ოპიზისა და ხანძთის მონასტერთა რბევისას თუ ბერ-მონაზონთა ქლეტისას მწერალს თვალწინ 20 წლის წინანდელი რეალობა ამოისახებოდა და ის გადაჭკონდა ფურცელზე“ (რ. ჩხეიძე, 2004, გვ. 115).

მოთხრობის კიდევ ერთ ღირსებად უნდა მივიჩნიოთ ის ფაქტი, რომ მასში მარტო ერთეული ადამიანების თავდადება კი არ არის ნაჩვენები, არამედ, საერთოდ, ის გმირული სულისკვეთება, რომელმაც მამული და სარწმუნოება შეუწარჩუნა ქართველ ხალხს. ლევან გოთუა ქვემარტი მხატვრად გვევლინება, როცა ოპიზის ტაძრის დამცველ გმირებს გვიხატავს, რომელთაგან განსაკუთრებით უნდა გამოვყოთ ოპიზის წინამძღვარი ეფრემ ბერი. მან გმირულად დაითმინა მტრისაგან მიყენებული ჭრილობები, ხმალშიშველი და შეაბჯრული სისხლის უკანასკნელ წვეთამდე იცავდა ტაძარს; ასევე, ბერი შოშიტა, საკუთარი ზურგით რომ გაზიდა „ურბევ საქართველოში“ დიდი საუნჯე, მათ შორის ხანძთის ზარი, რომლის დარბეული ბეგრები ნაწარმოების ფინალში „მომავალ საუკუნეებში იმედოდ გადასულ“, დაკარგული მიწების უკან დაბრუნების, საქართველოს გამთლიანების მაუწყებელ ხმად გაისმის.

როცა ლევან გოთუას შემოქმედებაში მისი ქრისტიანული მრწამსის წარმოჩენაზე ვსაუბრობთ, აუცილებლად უნდა განვიხილოთ მოთხრობა „გარეჯულა“. მასში XIII საუკუნის საქართველო, მონღოლების მიერ იავარკმნილი ქვეყანაა ნაჩვენები. მონღოლების შემოსევის შედეგად „დასეტყვილ ვენახს დამსგავსებულ“ ქვეყანაში გარეჯის სამონასტრო კომპლექსი „ოქროს ხანის“ უკანასკნელ კუნძულს წარმოადგენდა და იქ მოღვაწე ბერები ყოველ ღონეს ხმარობდნენ მის დასაცავად: „დაუტადელ ლოცვასა და ფარულ აბჯარში ჩასხდნენ... ხმა უკლეს გალობას. ძელის კვრა, ზარის დარისხება, ღამით დიდკელაპტრიანი ლიტანიები, ცეცხლის ნიშნების ანთება სულ აიკრძალეს“ (ლ. გოთუა, 1980, გვ. 122); აშიშვლებდნენ ტაძრებს, სალოცავებს, წიგნებს; ხატებსა და განძეულობას საცავებში ფლავდნენ.

ბერების საქმიანობას სათავეში ედგა გაიოზ წინამძღვარი, თუმცა მის უპირველეს საზრუნავს გზაკვალარეული ადამიანები წარმოადგენდნენ. რადგან მტკვარსა და იორს შორის უდაბნო ზეგანზე აგებული დავით-გარეჯი მოსახლეობისათვის ერთადერთი თავშესაფარი იყო როგორც გარეშე, ასევე ახლადგაჩენილი შინაური მტრებისაგან, ამიტომ თანდათან იზრდებოდა ზიზანთა რიცხვი. ავტორი ზაზს უსვამს იმ გარემოებას, რომ ომი და არეულობა

მატერიალურზე მეტად ადამიანის სულიერ მხარეს აყენებს ზიანს. ნაწარმოების მიხედვით, დავით-გარეჯი სწორედ ის ადგილი იყო, სადაც რწმენადაკარგული ადამიანები სასოებითა და რწმენით ივსებოდნენ, მომავლის იმედი ესახებოდათ, ეროვნული შეგნების საფუძველი უმტკიცდებოდათ. გაიოზ წინამძღვრის სახით კი ლ. გოთუა კიდევ ერთი სასულიერო პირი დაგვიხატა, რომელიც ძნელბედობის ჟამსაც ღირსეულად ასრულებს თავის მოვალეობას უფლისა და სამშობლოს წინაშე.

მართალია, ზემონახსენები გმირები: ზოსიმე ბერდიდი, გრიგოლ მცირე, ბერი შოშიტა, გაიოზ წინამძღვარი, ეფრემ ბერი – ავტორის ფანტაზიით წარმოსახული პერსონაჟები არიან, მაგრამ მათი სახით მწერალმა გააცოცხლა საქართველოს ისტორიაში მოხსენიებული თუ ნაკლებად ცნობილი, ქვეყნისა და ქრისტიანული სარწმუნოებისათვის თავდადებული სასულიერო პირები, რომელთაც ქრისტიანული რწმენით შეიარაღებულებმა, თავიანთი სიცოცხლის ფასად, მტრის ხელყოფისაგან დაიცვეს და შთამომავლობას შეუნარჩუნეს ეროვნული მატერიალური და სულიერი საგანძური; მათმა გმირობამ და თავდადებამ კიდევ ერთხელ დაგვანახა, რომ სიკვდილი ვერ ამარცხებს რწმენას, ერთგულებასა და სიყვარულს.

დამოწმებული ლიტერატურა

- ლ. გოთუა, 1959 - ლ. გოთუა, გმირთა ვარამი, წ. III, თბ., 1959.
 ლ. გოთუა, 1962 - ლ. გოთუა, გმირთა ვარამი, წ. IV, თბ., 1962.
 ლ. გოთუა, 1969 - ლ. გოთუა, გმირთა ვარამი, წ. I, II, თბ., 1969.
 ლ. გოთუა, 1980 - ლ. გოთუა, თხზულებანი, ტ. IV, თბ., 1980.
 ა. მირიანაშვილი, 1984 - ა. მირიანაშვილი, ლევან გოთუა (ცხოვრება და შემოქმედება), თბ., 1984.
 ა. ნიკოლეიშვილი, 2003 - ა. ნიკოლეიშვილი, ლევან გოთუა, წიგნში: მეოცე საუკუნის ქართული ლიტერატურის ისტორიის ნარკვევები, ტ. IV, ქუთაისი, 2003.
 რ. ჩხეიძე, 2004 - რ. ჩხეიძე, ხანი უნდობარი, თბ., 2004.
 მ. ჯავახიშვილი, 1985 - მ. ჯავახიშვილი, ქართული საბჭოთა რომანი, თბ., 1985.

NATO GULUA

CHRISTIAN FAITH OF LEVAN GOTUA (ACCORDING TO HIS PROSE)

The 20th century Georgian public figures could not manage to directly confront anti-national ideology and anti-religious politics of the government due to the conditions of Communist regime. Under the influence of a new reality the works of the Georgian writers of this period clearly feature spiritual instability and skepticism, sometimes cynicism towards already demolished church and the clergy who fell victim to merciless persecution. Fortunately, there were writers who never betrayed their civil principles and sincerely reflected past and present. One of these writers, Levan Gotua fearlessly expressed his attitudes towards the Christian faith in his works; he demonstrated immeasurable significance and a tremendous role of the Christian church in the history of our country. It is sufficient to recall his Novel "Gmirta Varami" and short stories "Khandzta Bell", "Garejula" whose characters such as Zosime Berdidi, Priest Gaioz, Grigol Mtsire Khandzteli, monk Shoshita and monk Ephrem represent spiritually strong clergy who were devoted to their religious faith and who unselfishly sacrificed their lives to their country. By writing about them the writer revived not so famous religious figures of Georgian history who were devoted to their country and the Christian faith, and who sacrificed themselves in order to defend and save the nation's material and spiritual treasures for further generations.

მასალები მეგრული ლექსიკონისათვის - II

ჩვენ მიერ ჩაწერილ მეგრულ ტექსტებსა თუ ზეპირ მეტყველებაში გვხვდება ისეთი სიტყვაფორმები და მორფოლოგიური ელემენტები, რომლებიც გამოცემულ მეგრულ ლექსიკონებში (ი. ყიფშიძე, 1914; პ. ჭარაია, 1994; გ. ელიავა, 1997; ო. ქაჯაია, 2001-2002, 2009; დ. ფიფია, 2008; ა. ქობალია, 2010) არ დასტურდება, ან განსხვავებული ფორმოებრივი თუ სემანტიკური ვარიანტით გამოიყენება. საანალიზო მასალა ძირითადად მოძიებულია ზობის რ-ის სოფ. ქვემო ქვალონში. განხილული ლექსიკური ერთეულები დამატებით მასალას წარმოადგენს მეგრული ლექსიკონისათვის.

აი-პაით — საჩქაროდ, სულმოუთქმელად. მაგ.: *აი-პაით* აკეთენს ოჭკომალს „სწრაფად აკეთებს საჭმელს“; *საქმეს აი-პაით* მიემისურენს „საქმეს საჩქაროდ ისტუმრებს“.

ბაინცა — საავადმყოფო (< რუს. Больница). ბალნიცა>ბალინცა>ბაინცა.

გასურბოლუ — გარს უვლის, დარბის. შდრ. *სრბოლა/სრბა* - მსვლელობა, სვლა, სირბილი (ი. აბულაძე, 1973). მაგ.: თენა ეშმაკ ვარდასია, ვეშის *გასურბოლუნია* „ეს ეშმაკი არ იყოსო, ნივთს გარს რომ უვლისო“.

გი ე უმორუა — არად ჩაგდება, უბასუხოდ დატოვება. მაგ.: ვალიშ გურშენ მუთუნ ვატქუ, ქეგიცუმორუ „ვალის შესახებ არაფერი არ თქვა, არად ჩააგდო“.

გვეხუა — დიდთოვლობა. მაგ.: თაშ ფიფქრენქ, ამსერ მანგარო *ღოგვეხუნს* „ასე ვფიქრობ, ამაღამ ბევრს მოთოვს (შდრ. *გიმოგვეხუა* - მაგრად გაძღომა (ო. ქაჯაია)).

გილაუვაქალი — სუსტი და მაღალი ადამიანის უთავბოლო სიარული; წოწილი. მაგ.: საქმე მუთუნ ვაუღუ, მუჭო რე *გილეჟვაქალუ* „საქმე არაფერი აქვს, როგორ დაწოწილებს“. შდრ.: *ჟვარქალი* - ბჟუტური; როშვა; უჭკუო, დაუფიქრებელი ლაპარაკი (ო. ქაჯაია).

გიმოლაღება — გალაღება, ბოლომდე დაკმაყოფილება, უზრუნველად ყოფნა. მაგ.: გოწოს თისხი პამინდორ მიჩანდუ, ირკოჩ *გიმოლაღებური* დუ „შარშან იმდენი პამიდორი მქონდა, ყველა უზრუნველყოფილი იყო“.

გობიკინაფა — გაბერვა, ძლიერ გამკვრივება. მაგ.: ჩხუს ქორა გობიკინაფილ აფუ „ძროხას მუცელი გაბერილი აქვს“. შდრ.: ბიკალი - მაგარი (დ. ფიფია).

გომირსინაფა — გაჩუმება, გალურსვა. მაგ.: თეშ გომირსონდუ, ვითომ მუთუვარ „ისე გაილურსა, ვითომც არაფერი“. შდრ.: გორსიმინაფა - გალურსვა, სულის განაბვა, კუშტად მზერა, გარინდვა (ო. ქაჯაია).

გონაწუა — სულის გაფრთხობა, სიკვდილი. მაგ.: მუჭო ქოდანთხუ დო შურ გონაწუ „როგორც კი დაეცა, სული განუტევა“.

გობირჭყინაფა — გაფარჩხვა, გაფშეკა. მაგ.: ბაღანეფს ყვილირ გორდი გობირჭყინაფილ მოყუნდეს „ბავშვებს მოკლული ბაყაყი გაფარჩხული მოჰყავდათ“.

გოხირთინაფა — შევსება, დამრგვალება; ითქმის ორსულ ადამიანზე (აგრეთვე მაკე საქონელზე), რომელიც ბოლო თვეშია ჩამდგარი. მაგ.: ღეჭ თეშ გოხირთინაფე, გილულა უჭირს „ღორი ისე დამრგვალებულა, სიარული უჭირს“.

გურელაბურჯღონილი — გულგატეხილი, გულაცრუებული.

დგობურ-დგაბური — თითხნა, ტიტყნა; შდრ. დგაბურუა „თითხნა, თხუპნა“ (ა. ქობალია).

დოხახალერი — მოსაგებად გამზადებული. მაგ.: ნათელაშ ჩხოუ ღოხახალერიე, ამდლა დო ჭუმე იშენთ ქოხანს „ნათელას ძროხა შევსებულია, დღეს ან ხვალ მაინც მოიგებს“.

ზირუა — დაქანება, გვერდზე გადაწევა, დაჭიმვა. კაბა ცალ გაინშე ელაზირილიე „კაბა ცალ მხარეს ჩამოგრძელებულია ჩამოწეულია“. შდრ.: ზირუა, ზერუა - მობოჭვა; შეგროვება, დაგროვება. გადატ. ხარკის აკრეფა (ო. ქაჯაია); ზირუა - გროვება; ხარკის აკრეფა; ზვერვა (ა. ქობალია).

ზურთულუა — ხმამაღლა ტირილი, ზლუქუნი. მაგ.: ი ბაღანა თეშ ზურთულანს, გურქ მეპჭუ „ის ბავშვი ისე ზლუქუნებს, გული დამეწვა“.

იჲ ი/იი — იქნება, მოდალური ნაწილაკი (< იყი(ნ) „იქნება“ ზმნა); იი<იყი<იყინ „იქნება“ (ზედმიწ. „იყვის“). დაერთვის კავშირებითის ფორმებს და აღნიშნავს აუცილებლობას, ვარაუდს, შესაძლებლობას აწყობ-მყოფადში. მაგ.: ართ დიხას ონტუდას იჲი (ზუბ., 216,15) „ერთ ადგილას ენთება (ენთებოდეს იქნება)“; ართის დუდ მეკვათი დო დო მა ზოლო დუს ჰკვათენდათ იყინია (ზუბ., 234,10) „ერთს თავი მოკვეთე და მეც თავს ალბათ მომკვეთთ (მკვეთდეთ იქნება)“; მარჭიხოლქ თქუ: მავა ვამმართას ქიინია ართ-ჟირ თუთასია „მერცხალმა თქვა: მე შეიძლება ვერ მოვიდე ერთ-ორ თვესო“...

იჲ იდუ/იიიდუ — იქნება, მოდალური ნაწილაკი (<იყიდუნ „იქნებოდა“ ზმნა); დაერთვის ნამყო კავშირებითის (ე. წ. პირობითის) ფორმებს და აღნიშნავს წარსულში სავარაუდო-შესაძლებელ მოქმედებას. მაგ.:

მუსით თქუანდესი, თის შესრულენდესკონ იცილუ „რასაც იტყოდნენ, იმას ალბათ შესრულებდნენ (ზედმიწ.: შესრულებდნენ იქნებოდა); თიქ გოლა ბაზარშა მიდართუკო ქიცილუ „ის გუშინ ბაზარში შეიძლება წავიდა (ზედმიწ.: წასულიყო იქნებოდა). შდრ. ოკოდუ „უნდა“ (უნდოდა) ნაწილაკი.

ი ც უაფუ//იუაფუ — იგივეა, რაც იცი. იუაფუ<იყუაფუ „იქნება“ (ზედმიწ. „იყვება“). მაგ.: ჩხუპიშე გინოსქილადირ სქუას ქემუცონანქიე, ბრელ საჩუქარს მერჩანდას იყუაფუნია (მ. ხუბუა, 242,30) „ომში გადარჩენილ შვილს რომ მიუყვან, ბევრ საჩუქარს მოგცემს ალბათ (ზედმიწ.: მოგცემდეს იქნება).

ი ც უაფუდუ//იუაფუდუ//ივაფუ — იგივეა, რაც იცილუ. მაგ.: ჩქიმი ჭიმავა ღუმავა სი ელაიჯანუდუკონ იყუაფუდუა (მ. ხუბუა, 300,5) „ჩემი ძმა წუხელ შენტან იწვა ალბათ (ზედმიწ.: იწვა იქნებოდა).

კამფოტი — კომპოტი (<რუს. компот).

კარკუნტუა — ბევრის გამოსხმა, დახუნძვლა; მაგ.: თხირ ართო გოკარკუნტელიე „თხილი ერთიანად დახუნძლულია“.

კიროხილი — დაბრუკული, დამწვარი. იტყვიან ძუნწ ადამიანზე. მაგ.: თიშგუა კიროხილიე, მექვილ ნაკვაჩხირს ვემერჩანს „ისეთი ძუნწია, დამწვარ ნაკვერჩხალს არ მოგცემს“. შდრ. ხიროკუა - 1. ხრაკვა, ხრუკვა; 2. კრუნჩხვა (ო. ქაჯაია).

-კო — (< ოკო ნაწილაკი < ოკო ზმნა) სუფიქსი, რომელიც აწარმოებს ნამყო კავშირებითის (ე. წ. პირობითის) ფორმებს: ჭარუნდუ-კო, დოჭარუ-კო, დუჭარუდუ-კო „რომ (და)ეწერა“.

კრანტი — ონკანი (<რუს. кран).

კრუშკა/კურუშკა — ტოლჩა (<რუს. кружка).

კურუჭია — პატარა, მოცუტქნული, შევიწროებული. მაგ.: ართ კურუჭია ოთახის მულახე „ერთ მოცუტქნულ ოთახში ზის“.

ლარშქუა — უდიერად მოპყრობა, გაფუჭება, გაფლანგვა. მაგ.: მუთ მუკაქუნალი ქულუდუ, ირფელ დოღარშქუ „რაც ტანსაცმელი ჰქონდა, ყველაფერი გააფუჭა“.

მათოხი — კულტივაცია. მათოხი დიხას ეთმიორღვანს დო სიმინს გოთმახუანს „კულტივაცია მიწას აფხვიერებს და სიმინდს შემოაყრის“.

მორტყაპილი — ფერდაკარგული, გახუნებული. მაგ.: მეშარეს მორტყაფილ ფერიშ პალტო მუკაქუნდუ „მგზავრს გახუნებული პალტო ეცვა“. შდრ.: მორტყაპილი - მოფენა, მოტყუება (ო. ქაჯაია).

ოგოთანა/ე — განთიადი. ჭუმე ოგოთანეს ოკო გებდირთე „ხვალ გამთენიას უნდა ავდგე“. შდრ. მოგოთანე = იგივეა, რაც გამათანე, გიმათანე - გამთენია (ო. ქაჯაია). აგოთანა — მოახლოებული განთიადი, საწყისი განთიადისა (ა. ქობალაია).

ოკოდუ — ნაწილაკი „უნდა“ (ზედმიწ. „უნდოდა“). მაგ.: ათე კოჩქ ათაურე პირდაპირ აშო ჩქიმა მორთუკო **ოკოდუ**, ოდო, ველამილუკო **ოკოდუ**, ხეს ვეგწომდანდა, იშენთ გამარჯობა მიწუკო **ოკოდუ** „ეს კაცი აქეთკენ პირდაპირ აქეთ ჩემკენ უნდა (უნდოდა) წამოსულიყო, ჰოდა, არ უნდა (უნდოდა) აევლო გვერდი, ხელს თუ არ ჩამომართმევდა, გამარჯობა მაინც უნდა (უნდოდა) ეთქვა“. შდრ. „უნდოდა“ ნაწილაკი ფერეიდნულში: რო *უნდოდა* შასხდენ, უთხრა... (შ. ძიძიგური, 1956, გვ. 105); ჩონც იქ ერთი ბალი დავიჭირეთ და ვიშულღეთ და იქამდი, რო *უნდოდა* ინათოს (იქვე, გვ. 96).

პავილნო — პავიდლო (<რუს. ПОВИДЛО).

პაპუა/პაპაფი — თამბაქოს ბოლის შესუნთქვა, ჩაყლაპვა, ნაფაზი. მაგ.: პაპროზის ართ-ჟირ ქომუპაპუ, ბოლოშა ვაუშუმუ „სიგარეტის ბოლი ერთი-ორჯერ შესუნთქა, ბოლომდე არ მოუწევია“. შდრ.: პაპუა - 1. პლაკუნი, 2. გადატ. პლაკუნით (უხალისოდ) ჭამა. შდრ. პაპაფი (ო. ქაჯაია).

პაპუჩი(ა) — მიმართვის ფორმა: მამა, მამიკო. (<რუს. Папа, Папочка).

პია-პიათ — ნაფლეთებად, ნაუწებად, ნაწილ-ნაწილ. მაგ.: ქარქ პია-პიათ დოსოფუ ჭა „ქარმა ნაფლეთებად დაგლიჯა ჩალა შდრ. პიტა-პიტა — ნაწილ-ნაწილ (ო. ქაჯაია).

საძღაბო — // საცირო. აბრეშუმის ჭიის მესამე კანი. შდრ.: საძღაბო - გოგონასათვის, ქალიშვილისთვის განკუთვნილი, ახალგაზრდული (ა. ქობალია).

ტყოზორია — მსხვილი, მსუქანი, მკვრივი. მაგ.: *ტყოზორია* ცანჭეფი მიცუნდუ „მსხვილი აბრეშუმის ჭიები მყავდა“.

ფარცონკა — ფრქვევანა (<Форсунка).

წეჩქა — ღუმელი (<რუს. печь).

ფურსოლაფა (ნინაშ) — ქლესვა, პირფერობა. მაგ.: ნამთინე თეშ *მოიფურსოლუანს* ნინას, ქოდგოხორუანს „ზოგიერთი ისე მოგეპირფერება ენით, დაგასახლებს“.

ღრაფინკა — გრაფინი (<რუს. Графин).

ღუ დო ყვარია — გამოთქმა, ნიშნავს: „ერთიანად, გამონაკლისის გარეშე“ (ზედმიწ.: ბუ და ყვავი). მაგ.: სოფელს თიჯუა ამბექ მოხვადუ, *ღუ დო ყვარიაქ* ქოდოცუ „სოფელში ისეთი ამბავი მოხდა, ყველა აქ მოცვიდა“.

ჩორჩილი — ზღაზენა, ნელი სიარული. მაგ.: მუჭო *მიჩორჩილუ*, ცუჩა მუდროს მიართე „როგორ მიიზღაზნება, სახლამდე როდის მივა“. შდრ.: ჩორჩინი - ძალზე ნელი და უშნო სიარული (ო. ქაჯაია).

- ძაბუკია** — ამოუსვლელი, მაგარი (ცომი). მაგ.: *ძაბუკია* ცომიშე ჯგირ ხაჭაპური ვეკეთინე „მაგარი ცომისგან კარგი ხაჭაპური არ გაკეთდება“.
- წკუმონტუა** — ფორიაქი, მოუსვენრად ყოფნა, წრიალი. მაგ.: თისხი *იწკუმონტუ*, იშენთ მუშ გაკეთუ „იმდენი იწრიალა, თავისი მაინც გაააკეთა“.
- შდრ.: **წკუმონტუა** - დაგრება (ო. ქაჯაია); **წკუმონტუა** - გრება, ძახვა (ა. ქობალია).
- ხარხანდე** — ხანდახან. მაგ.: *ხარხანდე* მა დო ჩქიმ ჯიმა ონადირშა ართო გილეფშით „ხანდახან მე და ჩემი ძმა სანადიროდ ერთად დავდიოდით“.
- ხახუჭუა** — დახუნძვლა, ბევრის გამოსხმა. მაგ.: გოწოს ატამას თისხი გოჩანდუ, ართო *გობახუჭელი* დუ „შარშან ატამს იმდენი ესხა, ერთიანად დახუნძვლული იყო. შდრ.: **ხახუჭუა/ხაჭუჭუა** - მოკაზმვა, მორთვა; მოქარგვა (ო. ქაჯაია).

დამოწმებული ლიტერატურა

- ი. აბულაძე, 1973 - ი. აბულაძე, ძველი ქართული ენის ლექსიკონი, თბ., 1973.
- ი. გიგინეიშვილი., 1961 - ი. გიგინეიშვილი, ვ. თოფურია, ი. ქავთარაძე, ქართული დიალექტოლოგია, I, თბ., 1961.
- გ. ელიავა, 1997 - გ. ელიავა, მეგრულ-ქართული ლექსიკონი, თბ., 1997.
- დ. ფიფია, 2008 - დ. ფიფია, მეგრული სალექსიკონო მასალები, კოლხური სერია, 3, თბ., 2008.
- ო. ქაჯაია, 2001-2009 - ო. ქაჯაია, მეგრულ-ქართული ლექსიკონი, თბ., ტ. I - 2001, ტ. II - 2002, ტ. III - 2002, ტ. IV - 2009.
- ა. ქობალია, 2010 - ა. ქობალია, მეგრული ლექსიკონი, თბ., 2010.
- ი. ყიფშიძე, 1914 - И. Кипшидзе, Грамматика мингрельского (иверского) языка с хрестоматией и словарем, СПб., 1914: თხზულებანი, თბ., 1994.
- შ. ძიძიგური, 1956 - შ. ძიძიგური, ქართული დიალექტების ქრესტომათია ლექსიკონითურთ, თბ., 1956.
- პ. ჭარაია, 1997 - პ. ჭარაია, მეგრულ-ქართული ლექსიკონი, თბ., 1997.
- მ. ხუბუა, 1937 - მ. ხუბუა, მეგრული ტექსტები, ტფ., 1937.

EKA DADIANI**MATERIALS FOR DICTIONARY OF MEGRELIAN - II**

The Megrelian texts obtained during the fieldwork at the Research Institute of Kartvelian Dialectology affiliated to the Akaki Tsereteli State University feature such word forms and morphological elements which are not attested in published dictionaries of the Megrelian language (I. Kipshidze, 1914; P. Charaia, 1994; G. Eliava, 1997; O. Kajaia, 2001-2002, 2009; D. Pipia, 2008; A. Kobalia, 2010) or which are used in different forms or semantic variants.

The material to be analyzed is mostly obtained in the village Lower Kvaloni of Khobi District. The discussed lexical units represent additional material for the dictionary of Megrelian.

ღარეჯან ღვალ-ღმემტრამე

**ბარდაცვალება და მასთან დაკავშირებული
წესები საქართველოსა და გერმანიაში**

ქართულ და გერმანულ სამგლოვიარო რიტუალებს შორის არსებობს როგორც განსხვავება, ასევე მსგავსება. გერმანელი ფილოლოგი ჰელგა კოტშოფი ქართული სამგლოვიარო წესების შესახებ წერს:

ქალაქ თბილისის გარდა მთელ საქართველოში გარდაცვლილის დატირება მთელი დღის განმავლობაში მოთქმა-დილოგით არის სავალდებულო. გარდაცვლილი რამდენიმე დღე თავლია კუბოში წევს, რომელიც ოთახის შუაში დგას. მის ირგვლივ კედელთან მიდგმულ სკამებზე შავებში ჩაცმული ქალები სხედან. როგორც წესი, ესენი არიან გარდაცვლილის ახლობლები: დედა, და, ქალიშვილი, შვილიშვილი, ბიძაშვილი, მეზობელი, დეიდა, მამიდა, ბიცოლა. ერთ-ერთი ამათგანი წინ იხრება და მოთქვამს სიტყვებით, ზოგი დგება და კუბოსთან მიდის, მიცვალებულს ეფერება და სამგლოვიარო სიტყვებს წარმოთქვამს. მიცვალებულის ახლობელი მამაკაცები ოთახში ფეხზე დგანან და ისე გლოვობენ. მოთქმის დროს გარდაცვლილის შესახებ საუბრობენ და მის საუკეთესო თვისებებს ასახელებენ; ამ დროს გარდაცვლილს პირადადაც მიმართავენ, ჰპირდებიან მას არდავიწყებას, ჰყვებიან მისი რეპუტაციის შესახებ, გადასაცემად უბარებენ რაიმე შეტყობინებას სხვა გარდაცვლილებთან, რომელნიც უკვე განისვენებენ და გამოთქვამენ თავიანთ გულისწუხილს ერთად. ქართული კულტურა გერმანულ კულტურასთან შედარებით ამ შემთხვევაში არსებითად უფრო ძლიერ, ხანგრძლივ და ექსპრესიულ სამგლოვიარო გამოხატულებას მოითხოვს. მაგრამ გლოვის გამოხატულება მხოლოდ ვერბალური სფეროთი არ შემოიფარგლება. აფექტის წარმოჩინებას ხაზს უსვამს შავი ტანსაცმელი, ასევე სახლის კარზე, სადაც ვინმე გარდაიცვალა, გარდაცვლილის ფოტოსურათის აკრავენ. გარდაცვლილის სახლში ხმადაბლა საუბრობენ, სიცილი და ღიმილი არ შეიძლება, გლოვის დღეებში მხოლოდ უბედურებისა და თანაგრძნობის გამოხატველი გამოთქმები ისმის. ამ პროცესის დროს ახლობლებს სპეციალური როლები აკისრიათ, მაგალითად, მეზობლის ქალებმა გარდაცვლილის ოჯახის საკმელზე უნდა იზრუნონ, მეზობელ მამაკაცებს ღამის დარაჯობა ევალებათ. ოჯახის წევრი ქალები ტირიან და მოთქვამენ, მამაკაცები კი ამზადებენ საფლავს და დასაფლავების შემდგომი სამგლოვიარო სუფრის საკლავისა და საკმლის თადარიგისათვის ზრუნავენ.

მიცვალებულის განბანვის, ჩაცმისა და სასაზღოში ჩაწვენის პროცესს ამ საქმეში გაწაფული პირები ასრულებენ. ყველა ამ ქმედებაში მიცვალებულის ნათესავეებსა და ახლობლებს თავიანთი როლი აკისრიათ. მიცვალებულის ყველა ნაცნობი, მეზობელი, კოლეგა, ნათესავი და მეგობარი მიცვალებულს ემშვიდობება, ისინი კუბოს გარშემო უვლიან, ჭირისუფლებს ხელს ართმევენ და თანაგრძნობის სიტყვებს ეუბნებიან. რიტუალურად მომტირალნი მოთქმით და ტირილით გარდაცვლილს გზას უადვილებენ იმ ქვეყნისაკენ, ისინი მისთვის კარგს აკეთებენ, ამავე დროს თავიანთ თავს წარმოაჩენენ როგორც პატივსაცემ და კარგ

პიროვნებებად. მიცვალებულის პატივისცემის ხარისხის გამომხატველი არის სამძიმრის სათქმელად მოსულთა რაოდენობა და დატირების ინტენსივობა.

რამდენადაც მეტი საპატიო პირი მივა მიცვალებულთან გამოსამშვიდობებლად, მით უფრო დიდია გარდაცვლილისა და მისი ოჯახისადმი პატივის მიგება. აი, ასეთი საჯარო მოვლენაა გლოვა საქართველოში და ის არ ჰგავს გლოვას გერმანიაში, რომელიც პირადულია.

ვნახოთ, როგორია გარდაცვალებასთან დაკავშირებული წეს-ჩვეულებები გერმანიაში:

გარდაცვალების შემთხვევაში გარდაცვლილის ნათესავებსა და მეგობრებს პირადად ან ფოსტით ატყობინებენ. შეტყობინებაში წერია, ვინ, სად და რომელ ასაკში გარდაიცვალა, ასევე, თუ როდის და სად შედგება პანაშვიდი და დასაფლავება. შორეული ნათესავებისა და ნაცნობებისათვის გაზეთში აქვეყნებენ განცხადებას. გარდაცვლილი ჩვეულებრივ კრემატორიუმში მიჰყავთ ან სახლში დაასვენებენ, სადაც მხოლოდ რამდენიმე დღეს აჩერებენ. გარდაცვლილის დასაფლავება კვირის ნებისმიერ დღეს შეიძლება, გამონაკლისია აღდგომა, შობა და სამება. პანაშვიდი ძირითადად მხოლოდ ერთ დღეს არის, ეს შეიძლება იყოს სახლში ან სამლოცველოში. სამძიმრის სათქმელად მხოლოდ ახლო ნათესავები მიდიან გარდაცვალებისა და დასაფლავების დღეებს შორის დროის მონაკვეთში და მისამძიმრება ძალიან ხანმოკლეა. ნაცნობები მხოლოდ იმ შემთხვევაში მიდიან მისამამძიმრებლად, როდესაც მათი მისვლა, სავარაუდოდ, გარდაცვლილის ოჯახისათვის სასურველია, ან მათ ჭირისუფლისათვის დახმარების გაწევა შეუძლიათ. გამოსამშვიდობებლად მისულ სტუმრებს შეუძლიათ მიიტანონ ყვავილები, განსაკუთრებით კი ის ყვავილები, რაც მიცვალებულს სიცოცხლეში უყვარდა. გაზეთში გამოქვეყნებულ განცხადებაში ხშირად შემდეგი წერია: „ყვავილების და გვირგვინების ნაცვლად გთხოვთ შემოწირულობა გაიღოთ...“ სამგლოვიარო ცერემონიალში (ე. წ. პანაშვიდზე) მონაწილეობას, უპირველეს ყოვლისა, მხოლოდ მოწვეული პირები იღებენ. საგაზეთო განცხადებაში ხშირად მითითებულია, რომ თანაგრძნობის გამოსახატავად მისვლა საჭირო არ არის და პანაშვიდები მხოლოდ ვიწრო ოჯახურ და მეგობრულ წრეში იმართება, ე.ი. ჭირისუფალს სიმშვიდე ურჩევნია. არის შემთხვევები, როდესაც კონკრეტულ პირებს სპეციალურ წერილს ან შეტყობინებას უგზავნიან, რომელიც მას გარდაცვლილისადმი უკანასკნელი პატივის მიგებას და დასაფლავების პროცესში მონაწილეობას ავალდებულებს. თუკი პანაშვიდსა და დასაფლავებაზე ყოფნას რაიმე მნიშვნელოვანი მიზეზი უშლის ხელს, საჭიროა ბოდიშის მოხდა წერილობითი სახით გაიგზავნოს. ასეთ შემთხვევაში ახლობელი თავის წერილს ყვავილებთან ერთად აგზავნის გარდაცვლილის სახლში. ყვავილები ადრესატთან დროულად უნდა მიიტანონ და კუბოსთან უნდა მოათავსონ.

პანაშვიდზე ან დასაფლავების დროს ხმამაღლა არ ტირიან, ჭირისუფალი მშვიდად არის და თავის მწუხარებას ფარავს. გარდაცვლილის გამო ტკივილი დუმილით გამოიხატება, მოთქმის ხმამაღალი გამოხატვა არ ისმის. პანაშვიდის შემდეგ გარდაცვლილის კუბოს კატაფალკზე ათავსებენ და საფლავისკენ მიდიან. დასაფლავების ცერემონიალის დროს მიცვალებულის უახლოეს ქალებს მუქი შავი ტანსაცმელი, შავი წინდები და შავი ფეხსაცმელი აცვიათ, ახურავთ შავი შლაპები, მამაკაცებს თეთრი პერანგები და შავი ჰალსტუხი უკეთიათ, ვისაც

შავი კოსტიუმი ან ჰალსტუხი არა აქვს, მას მარცხენა მკლავზე შავი სამგლოვიარო ლენტია აქვს დამაგრებული. სამგლოვიარო პროცესზე მისული სტუმრები ფერად და თვალშისაცემ ტანსაცმელს ერიდებიან, ისინი შავ ან მუქი ფერის ტანსაცმელს იცვამენ, ბავშვებს მუქი ფერის, მაგრამ არასამგლოვიარო ტანსაცმელი აცვიათ.

ცნობილი პიროვნების გარდაცვალების შემთხვევაში თანაგრძნობის ჩასაწერ წიგნს დებენ, რომელშიც თანაგრძნობის გამომხატველ სიტყვებს წერენ. დასაფლავების პროცესს ასრულებენ ინსტიტუტები, რომელთაც ხშირად „პიეტეტს“ უწოდებენ. ისინი ზრუნავენ მიცვალებულის ჩასასვენებელ სასაზღვრე, ორგანიზებას უკეთებენ ყველა ფორმალურ პროცესს სათანადო დაწესებულებებსა და სასაფლაოსთან, ისინი აწყობენ სამგლოვიარო პანაშვიდებს. არსებობს ინსტიტუტები, რომელნიც დასაფლავების შემდეგ საფლავის მოვლაზე ზრუნავენ, თუკი მიცვალებულთა ახლობლებს ამის გაკეთება თვითონ არ ძალუძთ. საფლავის ხანგრძლივი მოვლა ყველა იმ პირისათვის, რომელთაც ასაკის, ავადმყოფობის ან პროფესიული საქმიანობის გამო თავიანთი მიცვალებულის განსასვენებელი ადგილის მონახულება ან მოვლა არ შეუძლიათ, ასეთი ინსტიტუტების მიერ ხდება.

დღესდღეობით არჩევანის გაკეთება შეიძლება მიცვალებულის მიწას მიბარებასა და მის კრემაციას შორის. კრემაცია მატერიალურად უფრო ხელმისაწვდომია, მაგრამ ტრადიციისა და პატივისცემის გამო ბევრი თავისი მიცვალებულის მიწას მიბარებას (დასაფლავებას) არჩევს.

ქართულ და გერმანულ სამგლოვიარო წესებს შორის არსებობს შემდეგი განსხვავება:

1. საქართველოში მიცვალებულის ქირისუფალი ხმამაღლა ტირილით გამოხატავს მწუხარებას, გერმანიაში კი გარდაცვლილის ოჯახის წევრები და ახლობლები მწუხარებას დუმილით გამოხატავენ, ტირილი იქ მიღებული არ არის.

2. გარდაცვლილს საქართველოში რამდენიმე დღეს ოჯახში აჩერებენ, გერმანიაში კი - ერთ დღეს.

3. საქართველოში პანაშვიდებზე გარდაცვლილის მრავალი ნათესავი, ნაცნობი და ახლობელი მიდის, გერმანიაში თანაგრძნობის გამოსახატავად ნაცნობთა და ნათესავთა ვიწრო წრე მიდის.

4. საქართველოში დასაფლავებისთვის კვირის ნებისმიერ დღეს არ იყენებენ, გერმანიაში დასაფლავება კვირის ნებისმიერ დღეს შეიძლება.

ქართულ და გერმანულ სამგლოვიარო წესებს შორის პარალელების გავლებაც შეიძლება:

1. გარდაცვლილთან გამოსამშვიდობებლად საქართველოშიც და გერმანიაშიც მიაქვთ ყვავილები.

2. გარდაცვალების შესახებ ორივე ქვეყანაში გაზეთში განცხადებას აქვეყნებენ.

3. ორივე ქვეყანაში ქირისუფალი შავი ფერის ტანსაცმელს იცვამს.

4. ახლობლებსა და ნათესავებს საქართველოშიც და გერმანიაშიც შეუძლიათ გარდაცვლილის ოჯახს ფულადი დახმარება გაუწიონ.

დამოწმებული ლიტერატურა

- თ. სესიაშვილი, ბ. სესიაშვილი, 2006 - თ. სესიაშვილი, ბ. სესიაშვილი, გერმანული ენა გერმანისტიკის სპეციალობის სტუდენტებისათვის, თბ., 2006
ჰ. კოტხოფი, 2006 - H. Kotthoff, Deutsch für georgische Germanistikstudenten, 2006.

DAREJAN DVALI-DEMETRADZE**DEATH AND RELATED CEREMONIES
IN GEORGIA AND GERMANY**

The ceremonies of burial and mourning in Georgia and in Germany are essentially different; however, certain parallels may be identified.

German Philologist Helga Kotthoff describes the death-related rituals that are widespread in Georgia: mourning over a newly deceased person continues throughout the day involving wailing and lamenting in dialogues. During laments the best qualities and characteristics of the deceased are mentioned. The larger the number of visitors approaching the mourner to express their feelings of sorrow the deeper the expression of respect towards the family of the deceased.

In Germany the family members of the deceased do not express their sorrow by weeping. It is not common there. In Germany burial can take place on any of the weekdays except for Easter, Christmas and Holy Trinity Day.

ლუკა დვალისხილი

**ლიდიანის ქიხის პრობლემისათვის
ოტია იოსელიანის
მოთხრობაში „მეფინავე“**

ოტია იოსელიანს ქართული მწერლობის ისტორიაში გამორჩეული ადგილი უჭირავს. იგი იმ არცთუ მრავალრიცხოვან საზოგადო მოღვაწეთა რიცხვს მიეკუთვნება, რომელიც თავისი კალმითა და შრომისმოყვარე, გამრჯე მეურნის გამჭირახობით უღალატოდ მსახურობდა საქვეყნო საქმეს. ნათქვამია: საქმემან შენმან გამოგაჩინოსო. ოტია იოსელიანი თავდაუზოგავად, პირადი მაგალითის ძალით ცდილობდა, ნაცვლად თეიმურაზ ხევისთავური უსაგნო სიტყვიერი კენწლათისა და ფასადური ფაფხურისა, ჭეშმარიტი საქვეყნო საქმეების კეთებისაკენ მოეწოდებინა ქართული პოლიტიკისა და ინტელიგენციის დიდი ნაწილისათვის. საქართველოს თავისუფლების მოპოვების შემდეგ ოტია იოსელიანი უშიშრად ეხმაურებოდა ქვეყანაში არსებულ ყველა პრობლემას და დაუცხრომლად იღვწოდა მათი გადაჭრისათვის. ამ პერიოდის საქართველოში არ ყოფილა ერთი შემთხვევაც კი, როცა ქვეყნისთვის კარდინალურ კულტურულ, ეკონომიკურ და პოლიტიკურ პრობლემებზე თავისი მართალი, კომპეტენტური, გულწრფელი, მამულიშვილური სიტყვა არ ეთქვას. მწერალი განსაკუთრებული სიღარბაისლით, სიფხიზლით, სიფრთხილითა და სიყვარულით გასცქეროდა და აჯამებდა სვედამწარებული თავისი მამულის ნამყოსა და აწმყოს. ესასოებოდა, ასკეტური თავდადებითა და რუდუნებით ეტრფოდა ძველ ქართულ ენას, ვისთვის სტანდარტულ სტალაქტიდურ სტატიკურობას და უსიცოცხლო ნაშთს, მისთვის კი საკრალური ბრძნული აზრებითა და საგნიერი სურათბატებით აცისარტყელეზულ, მარადგანახლებად, შეუწყვეტელ დინამიურობას. მრავატანჯული სამშობლოს ისტორიის ჭეშმარიტი გულშემატკივარი, სავსებით ბუნებრივად თავისი „ბედმლაშე“ მამულის მარადფხიზელი მეციხოვნე, თითქოს მუდმივად მწარე სიტყვას ამბობდა, თუმცა მასთან დაახლოებული ადამიანი. ამ გარეგნულ შხამსამსალანდველგარეულ სიტყვაში რამდენი სიტბო, გულისხმიერება და სიყვარული იფარებოდა. ნათქვამია: კარგ მოქმელს კარგი გამგონე უნდა; ისევე, როგორც კლასიკური მუსიკის კონცერტს ბოლომდე შესაბამისად ვერ აღიქვამს და ვერ ჩაწვდება, გნებათ ნიჭიერი, მაგრამ სათანადოდ მოუმზადებელი გაუნათლებელი მსმენელ-მაცურებელი, ასევე დიდი მწერლის წლობით, წვეთწვეთობით ნაგროვებ-ნასათუთევ, ფასადზე ცვრადგამოტანილ აზრს ვერ გაითავისებს მკითხველი, თუ ისიც იმ „გორის“ არ არის.

ოტია იოსელიანი ქართული ნატიფ-ვარაყიანი სიტყვის იშვიათი, კოლორიტული მეჩუქურთმე იყო. მისი ბოლოდროინდელი თხზულებებიდან

ყველა საინტერესოა, მაგრამ, ვფიქრობთ, გამორჩეულთა შორისაც კი განსაკუთრებულ ადგილს დაიჭერს 1996 წელს გამოცემული „ცინცხალი ნოველების“ რკალიდან ერთი უაღრესად საინტერესო ნოველა „მეწინავე“. ამ თხზულებას, მართალია, მწერალი ნოველას უწოდებს, მაგრამ ეს უფრო შემოქმედის არაარსებითი სურვილია, რამეთუ ეს ნაწარმოები თუ რომელიმე ლიტერატურულ ჟანრს უნდა მივაკუთვნოთ, მაშინ იგი თავისი მოცულობითა და სხვა არსებითი ნიშნებით სრულყოფილი ფორმატის მოთხრობაა, ვინემ რომანი.

ქეშმარიტი მწერლობა ყოველთვის ყველაზე მოხერხებული საშუალება იყო და მეტ-ნაკლებად დღესაც არის უსამართლობის მხილებისა, დიდი ეროვნულ-საკაცობრიო საქმეებისთვის სასიკეთო სტიმულის მიცემისა. ასევე, მას ძალუძს ორიენტირდაკარგულ საზოგადოებას ცხოვრების ქარიშხლიან ოკეანეში იმედის შუქურა-ორიენტირად ექცეს, გათითოკაცებული მამულიშვილების ძალ-ღონე საერთო ეროვნული საქმისკენ წარმართოს. ამის მაგალითი ქართულ და მსოფლიო ლიტერატურაში უამრავია.

ოტია იოსელიანის „მეწინავეში“ ერთი შეხედვით უბრალო ამბავია აღწერილი: ჯიხვთა ჯოგის თავდადებულმა, შორსმჭვრეტელმა და წინაგადადულმა მეწინავე-წინამძღოლმა რეზომ თავისი სამწყსო ყოველდღიურ ზიფათს გამოარჩიდა და ისეთ მიუვალ მთამწვერვალქარაფებში გახიზნა, ვერც მონადირე და ვერც გარეული ნადირ-ფრინველი ზიანს ვერ აყენებდა. მართალია, აქ საკვები და წყაროები ისეთი ვერ იყო, როგორც ჯიხვთა პირველსაცხოვრისში, მიტოვებულ სამშობლოში, მაგრამ უშფოთველად არსებობისთვის კმაროდა. ახალ სამყოფელში დავანებულმა ჯოგმა სული მოითქვა, გამრავლდა და ქონი დაიღო. ბრძენი მეწინავე, რომელიც დღედაღამ თვალმოუხუტავად დარაჯობს თავის სამწყსოს, მიხვდება, რომ სულ უმტროდ ყოფნა სიკეთის მაგივრად უფრო ზიანის მომტანია. მისი ფიქრით, განსაცდელი და ზიფათი აიძულებს ცოცხალ არსებას, თავი არ მისცეს უმოქმედობას, მცონარობას. აქ მკითხველს უნებურად გაახსენდება ბრძენი გაბრიელ ეპისკოპოსის სიტყვები: „თითქმის გარეშე განსაცდელისა არც კი შეიძლება სულიერი წარმატება. განსაცდელი აღამაღლებს აზრსა და განწმენდს ცნობასა, გაგვისწორებს ზნეობას“ (გაბრიელ ეპისკოპოსი, 1983, გვ. 241).

სიმშვიდეში, ღამით მყრალ, მაგრამ უსაფრთხო და თბილ გამოქვაბულში ცხოვრებამ, დღისით მტრის არყოლის გამო ნებიერად ყოფნამ ჯიხვების გამოცდილი. უშიშარი და შორსმჭვრეტელი მეწინავე ღრმად დაარწმუნა იმაში, რომ ჯოგი, ჯიში და ჯილაგი გადაგვარების გზაზე დადგა. მისი აზრით, ქონმოკიდებული, განსაცდელუნახავი ჯიხვი ნამდვილი ჯიხვი ვერ იქნება. ყოველდღიურ ზიფათთან მუდმივმა დაპირისპირებამ უნდა გამოაწრთოს და გააქაჟოს „ცახვრეტია მწვერვალების უშიშარი ბინადარი“. ბრძენი მეწინავეს ფიქრით, სავარაუდო აზრი, რაც არ უნდა ღრმად გჯეროდეს და გწამდეს, რაც არ უნდა მტკიცე არგუმენტებზე იყოს დაფუძნებული, თუ საშუალება და შესაძლებლობაა, აუცილებლად უნდა გადაამოწმო. რეზომ ამ მიზნით რამდენიმე გამოცდა მოუწყო თანატომელებს: წინამძღოლის განგაშის ზარის ხმაზე ჯოგმა

ზანტად ათორია ფეხი, რამეთუ გადაჩვეულნი იყვნენ ზიფათის შესაძლებლობას. ასევე არცთუ ძნელად დასაძლევნი დაბრკოლება არცეს უმეტესმა წევრმა ვერ გადალახა. ყოველივე ამან რეხოს თვალნათლივ დაანახა, რომ უმტრო, უზიფათოდ ყოფნამ ჭიშისა და ჭილაგის გამაკეთილშობილებელ-მასტიმულირებელი ენერგია მოადუნა და მიანავლა. უტყუარი ალღოს მქონე მეწინავე დარწმუნდა, რომ სამწყსო აუცილებლად უნდა დაბრუნებოდა მშობლიურ სანახებს, ბუნებრივ ყოფას. მაგრამ ეს უკვე შეუძლებელი ჩანდა, რადგან რეხომ, როცა ჯოგი ახლანდელ მიუვალ ქარაფებში გადმოიყვანა, ერთი ისეთი უფსკრული გადმოიარა, იქიდან აქეთ გადმოსვლა ბევრი დანაკარგის ფასად კიდევ მოხერხდა, მაგრამ აქედან იქით გადასვლა ყოველად შეუძლებელი ჩანდა. ამაზე თავის დროზე არ უფიქრია რეხოს. ვერ წარმოედგინა, თუ ოდესმე ჯოგის უკან დაბრუნებაზე მოუწყევდა ზრუნვა. მაგრამ ისევ ჯოგის ჭიშისა და ჭილაგის გადარჩენა-გაკეთილშობილებისათვის აუცილებელი იყო დაეძლიათ დაუძლეველი დაბრკოლება. ზეზეულ სიკვდილს სჯობდა სამწყსო ვაჟკაცურად დაღუპულიყო. რეხომ პირადი მაგალითითა და თავგანწირვით აიძულა ჯოგი, შეუძლებელს შერკინებოდა და კიდევ გაიმარჯვა. მართალია, უფსკრულის გადალახვისას ჯოგის დიდი ნაწილი და თვით მეწინავეც დაიღუპა, მაგრამ გადარჩნენ საჭიშე თანატომელები, რომლებიც განსაცდელით აღსავსე ბარაქიან, მშვენიერ სამშობლოში, სიცოცხლისთვის ყოველდღიურ ბრძოლა-ჭიდილში გამრავლება-გაკეთილშობილებას შეძლებდნენ.

ოტია იოსელიანის ეს მშვენიერი მოთხრობა თავისი იშვიათი ხატოვან-ფერადოვანი, ნათიფ-ნახარატევი სიტყვიერი ქსოვილით, საოცარი ცეცხლოვანი ექსპრესიით გაჭერებული სინტაქსური კონსტრუქციებით, უდიდესი ზოგადსაკაცობრიო სიბრძნით დამუშტული პლასტიკურ-დინამიური ენობრივი ქსოვილით მსოფლიოს ნებისმიერი მკითხველის გულს ადვილად მოიგებს. ყოველივე აქ თქმული რომ ჭეშმარიტებაა, სათანადო მაგალითების მოხმობით ქვემოთ დავრწმუნდებით. ამ მოთხრობაში არა მარტო სიტყვიერი მასალაა თვალწარმტაცი და მომხიბლავი, არამედ ზოგადსაკაცობრიო სიბრძნით ისეა გაჭერებული, დაბეჭითებით შეუძლებელია იმის თქმა, რომ ამ თხზულებაში აზრი უფრო სრულყოფილია თუ მისი გამოხატვის გარეგნული ფასად-ინტერიერის დამამშვენებელი სიტყვიერი მასალა.

მწერლის გულისტივილი, რომელიც მოთხრობაში იოლად ასახსნელი ხატოვანი ალეგორიის სახით გამოვლინდა, ადვილი ამოსაცნობია. თავისთავად ჩნდება კითხვა: ოტია იოსელიანმა, ქართული მხატვრული სიტყვის დიდებულმა მეჩუქურთმემ, რომელიც ყოველგვარი ფორმალობის გარეშე პირდაპირ ამბობდა სიმართლეს, რატომ ინება თავისი უდავოდ მრავალწლიანი ნაფიქრ-ნააზრევი გარკვეული ლიტერატურული ქარაგმით მიეწოდებინა მკითხველისათვის? ჩვენი აზრით, ამ შემთხვევაში დიდი ცხოვრებისეული გამოცდილებითა და ყოველდღიური სწავლა-ცოდნით დაყურსულმა ნიჭიერმა შემოქმედმა, სავსებით

მართებულად, საჭიროდ ჩათვალა, რომ ამ ფორმით მიწოდებული სათქმელი ღირსეულ მეწინავე-წინამძღოლს დანატრებულ ქართველ მკითხველზე უფრო იმოქმედებდა, ვიდრე ათას ბრუნდ-მართალთაგან მრავალგზის უგულოდ ნათქვამი ჭეშმარიტება. გარდაცვალებამდე რამდენიმე ხნით ადრე ერთ-ერთ შეხვედრაზე მწერალს ჩვენი დამოკიდებულება ამ დიდებული მხატვრული ტექსტისა და მისი გაგება-გააზრების თავისებურებებზე პირადად მოვახსენე. როგორც ხშირად მინახავს, ამ შემთხვევაში იგი ხშირად მკვახე ლიმილნარევი ქარაგმებით თავს არიდებდა პირდაპირ პასუხს და სენტენცია-ალეგორიების ხეავს დადგამდა. მაგრამ მაშინ ყოველგვარი გაზვიადების გარეშე კმაყოფილებით დაეთანხმა ჩემს პოზიციას. ვფიქრობ, ოტია იოსელიანს განსაკუთრებით უყვარდა თავისი „მეწინავე“. ამაში დამარწმუნა მრავალრიცხოვანი შეკრებების დროს ამ მოთხრობის ირგვლივ გამართულმა სჯა-ბაასმა და მწერლის ქცევა-საუბარში გამოხატულმა კმაყოფილებამ. თუმცა დაბეჭდვით არაფრის თქმა არ შეიძლება.

ღირსეული წინამძღოლ-მეწინავეს ძიება ტრადიციულია ქართული მწერლობისათვის. ჩვენსთანა მცირერიცხოვანი, მტერმომრავლებული ხალხის კულტურაში ბუნებრივად ჯერ ჩნდებოდა უზენაესი მხსნელის მოვლინების მესიანისტური იდეა და ამ იდეის პარალელურად იზრდებოდა და მკვიდრდებოდა მიწიერი მესია-წინამძღოლის მოვლინების ნატვრა, სურვილი. საქართველოსა და მსოფლიო კულტურისა და ისტორიის კარგად მცოდნე მწერალმა იცოდა, რომ თუ ერში გამოჩნდებოდა ღირსეული მეწინავე, უცდომელი წინამძღოლი თავისი სამწყსოსი და იგი აღჭურვილი იქნებოდა რეზონანირი სიბრძნით, ფიზიკურ-სულიერ-მორალური ძალმოსილებით, მაშინ მის ქვეშევრდომებს, რაც არ უნდა სუსტი და მცირერიცხოვანი ყოფილიყვნენ ისინი, ზიფათი არ მოელოდათ. ჭეშმარიტი მამულიშვილის ფიქრით, დაუძლეველი და გადაულახავი პრობლემა არ არსებობს. უბრალოდ, მეწინავე ვალდებულია, როცა ასეთ საპასუხისმგებლო, ღვთიურ მისიაზე თანხმდება, ყოველნაირად შეემზადოს ამისთვის. მოთხრობაში კიდევ ერთხელ მთელი წინამდვილით გაცხადდა ცნობილი შეგონება-სენტენცია: ლომი ცხვრის ფარის მეთაურად ლომების ჯოგად აქცევს ფარას, ხოლო ცხვარი ლომთა ჯოგის წინამძღოლი - პირიქით.

მოთხრობის ხერხემალს შეადგენს ის რწმენა, რომ ღირსეული მეწინავე ყოველგვარ სიბრძნე-გამოცდილებას არა მარტო უნდა ფლობდეს, არამედ საჭიროების დროს, როგორც თავისი საქმის უდიდესი ხელოვანი, ისე უნდა იყენებდეს კიდევ. მწერალი ზომიერი მოდიფიცირება-ნოვაციით გვთავაზობს „ვეფხისტყაოსნის“ ბრძენ მმართველთათვის, ქვეყნის მეწინავეებისთვის დამახასიათებელ და დღევანდელი მმართველ-მეწინავეებისთვის აუცილებელად საჭირო უნარ-ჩვევათა ვარიაციას. ყველა ეს თვისება ტრადერსტირებულია ჯიხვთა ჯოგის წინამძღოლში.

ოტია იოსელიანი მხატვრულ ტექსტში მზამზარეული ფორმით წარმოაჩენს მეწინავესთვის აუცილებლად საჭირო და დამახასიათებელ უნარ-ჩვევებს:

1. „სამწყსოს წევრებს შეიძლება ფეხი დაუცდეთ... „მაგრამ მეწინავეს ეს არც იქ უნდა დაემართოს, სადაც გაულწმეველია და არ ეზრახვის, თუმცა გაულწმეველსა და გადაულახავს წინამძღოლმა ჯოგი არ უნდა მიაყენოს“ (ო. იოსელიანი, 1996, გვ. 160).
 2. „სამწყსო იმ ბილიკზე არ დააყენოს, უკან მობრუნება მოუზღდეს“ (160).
 3. „ჯოგი ივანებს, წევს, ნამცობრობს, სძინავს და ფშინავს, თუ იცის, მეწინავე არ ისვენებს, მეწინავე ფხიზლობს, ფეხზე დგას“ (161).
 4. „სამწყსოში თუ რომელიმე ბედნიერია, ბედნიერება თავისია - საკუთარი. მაგრამ თუ სტკივა, იგი მეწინავესაც უნდა სტკიოდეს“ (161).
 5. „მეწინავე ყველას მსგავსი უნდა იყოს, მაგრამ ყველას მსგავსი მეწინავე ვერ იქნება“ (161).
 6. „მეწინავეს სისუსტე ჯოგის სიძაბუნეა, მეწინავეს წაფორხილება ჯოგის მარცხია, მეწინავეს ფეხის ჩაძვება ჯოგის გადაჩეხება“ (161).
 7. „მეწინავეს დაღუპვა სამწყსოს გაწირვაა, ჯოგი ზამთარს უმეწინავოდ ძნელად გააღწევს“ (161).
 8. „ბევრი მეწინავეს ყოლას უყოლობა სჯობს, ბევრ პატრონს - უპატრონობა“ (162).
 9. „მეწინავე მყვირალბობის ვნებამ და ჟამმა უნდა შვას“ (162).
 10. „სამეგვიდრო გამძლე, ამტანი ჭიშის ჩასახვის უფლება უკეთესის უკეთესმა უნდა მოიპოვოს“ (162).
 11. „მეწინავე იმასაც უტკეპრის, რასაც სხვა და იმასაც, რასაც სხვა ვერ ხედავს“ (162).
 12. „მეწინავესთვის ჭიდილის დროს თავის დაზოგვა მტრის დაზოგვაა“ (163).
 13. „მეწინავემ ზედმიწევნით უნდა იცოდეს, რამდენი მტერი ჰყავს, რა დონის, რა ჭკუის, ნების პატრონი და არც ის უნდა დაავიწყდეს, რომ შენს ძალისხმევასაც საზღვარი აქვს“ (163).
 14. „მეწინავე მუხლჩაუხრელად უნდა იდგეს, ქარიშხალს შუბლმიშვერილი, მან დაუღლელობისა და ამტანობის ნიჭი უნდა ზარდოს“ (163).
 15. „მეწინავემ უნდა შეძლოს ის, რაც ყველას არ ხელეწიფების, ყოველდღე გამოსძალის თავის თავს ის სამეწინაო ძალა და უნარი, რაც აბრძოლებდა და ამარჯვებინებდა“ (164).
 16. „მეწინავეს სამეწინავეო სული უნდა ედგას“ (164).
 17. „რაც მეტი იცი, იმდენად მეტის ცოდნა გმართებს. ჯოგი ათასი ხიფათიდან და დაღუპვისგან ათასჯერ რომ იხსნა და ათასმეერთედ უფსკრულში გადაჩეხო, შენც ის შეჩვენება გელის, ვინც გამეწინავებისთანავე სამწყსო დააქცია“ (171).
- ოტია იოსელიანის „მეწინავე“ ქართული მწერლობის იმ საუკეთესო ტრადიციების გამგრძელებელია, რომლის გარეშე შეუძლებელი იქნებოდა ქართული ხალხის ეროვნული თვითმყოფადობის შენარჩუნება. ამ მოთხრობით შემოქმედი უდავოდ სულხან-საბა ორბელიანის მწერლური და იდეური სულისკვეთების გამგრძელებელია. სულხან-საბამ თავის დროზე შექმნა შეუცვლელი

ტრაქტატი, თუ როგორი უნდა იყოს ქვეყნის წინამძღოლი, მეთაური, სარდალი, მეწინავე. მოთხრობის მთავარი პერსონაჟი იდეურ-მსოფლმხედველობრივად ზუსტად იმეორებს ბრძენი მოძღვრის რჩევებსა და დარიგებებს, მხოლოდ მხატვრული ასახვის ფორმებით კიდევ უფრო მიმზიდველსა და შთამბეჭდავს ხდის ზემოხსენებულ ჭეშმარიტებას.

„მეწინავე“ ქართულ მწერლობაში ერთ-ერთი მეწინავეა ზომიერი, სახეხატიანი სიბრძნე-შეგონებებით. ჩვენი ფიქრით, ქართველი მკითხველი ვალდებულია გემოვნებიანად დააქაშნიკოს და შეიმეცნოს ამ თხზულებაში თავმოყრილი ჭეშმარიტი სიბრძნის ნოყიერი აკიდო-მარგალიტები. ისინი რომ ძალიან უხვადაა ამ არცთუ დიდი ფორმატის მოთხრობაში, წარმოდგენილი მასალებით ადვილად დავრწმუნდებით:

1. „სხეული მძორია და, ამდენად, მყრალი და ვერაგი. მძორი ზრუნადია, ლობადი, სითბოსა და ფუფუნებას ესწრაფვის. სულია, რომ მას სიცოცხლისუნარიანს ხდის, აიძულებს ლეშად არ იქცეს“ (164).

2. „ფერდზე დადებული თავქვეშ ყური თება და თბილი ყურით გაგონილი სხვა და ქარყინვით გათოშილი, გახეხეშებული ყურით – სულ სხვა. თბილი ყური ისმენს, მაგრამ გათოშილი ყური ისმენს და გრძნობს... ორმაგად ეყურება და ოთხჯერ უკეთესად იცის, რა ხდება“ (165).

3. „ფათერაკი ჩუმა და უხილველი“ (165).

4. „საკუთარ თავზე გამარჯვება თუ შეგიძლია, მტერი ვერ დაგამარცხებს“ (166).

5. „თვალისჩინი რომ არ გაწყდეს, უნდა მოხუჭო“ (166).

6. „სული აფხიზლებს მოდუნებულ განცხრომის მოსურნე სხეულს“ (168).

7. „მახვილი ქნევაში ილესება, თორემ შიშველი უფრო იოლად იქანება, ვინემ ქარქაშში ჩაგებული“ (173).

8. „სიკვდილის შიშზე გამარჯვებას მტრის მეტი ვერავინ გასწავლის“ (183).

9. „სადაც ღმერთმა გაგაჩინა და სამკვიდრო გიბოძა, იქ უნდა იცხოვრო და იარსებო, დრომ თუ მოიტანა, ბრძოლის ხერხები უნდა შეცვალო... შენ შენი ადგილი გაქვს მიჩენილი და თავის გატანა იქ უნდა შეძლო, თორემ უკაცრიელი იმიტომმა უკაცრიელი, რომ იქ არსებობა არ შეიძლება“ (184).

10. „ტივილს ხვედრივით უნდა შეეგუო და შეძლო, უბედურებად არ გექცეს“ (186).

11. „წუხილს სიამოვნებად ვერ აქცევ, მაგრამ არც ტანჯვად უნდა აქციო“ (188).

12. „ჭკვიანისთვის გუშინდელი დღე დღევანდელის მასწავლებელია“ (186).

13. „თითქოს ყველამ იცის: ნამდვილი გული გარედან არ ჩანს, მაგრამ, საუბედუროდ, ხელისგულზე დადებული გული ურჩევნია“ (196).

14. „უზომოდ მფლანგველი სხვაზე ადრე რჩება ხელცარიელი“ (197).

15. „ძლიერებას ძალის გამოვლინება არ უნდა დასჭირდეს, იგი იმდენად თვალში საცემი უნდა იყოს, თვალდახუჭულმაც დაინახოს“ (199).

16. „სანამ შეხვიდოდე, გამოსვლაზეც უნდა იფიქრო“ (202).

17. „დამპყრობელი თუ დასაპყრობზე ძლიერი, მუხანათი და ვერაგი არაა, ვერავის დაიმონებს“ (203).

18. „აქეთ არაფერი გიხსნის, იქით სასწაული“ (204).

19. „ჰკუა დარდია, ჰკვიანი დარდიანი“ (204).

20. „უდარდელი იმას ხედავს, რასაც თვალით უცქერის“ (207).

21. „ვინც მოძმისთვის არ იღვწის და უსულოს სულს არ ჩაჰბერავს, სულისაგან იძარცვება. ვისაც ცოდვის შენდობა არ ძალუძს, შეწყნარებას ნუ ელის“ (209).

22. „ბნელს არ უნდა უცქირო, თუ ნათელის ხედვა გინდა“ (211).

23. „მეწინავეც ჭიხვია და მუხლში წყალი რომ არ ჩაუდგეს, უნდა ჩახაროს“ (166).

24. „ბებერი ხარჯიხვა იმდენაირად დაიღუპა, რამდენაირი ჭვეყანაცაა, მაგრამ იმ ცოტამაც, რომლებმაც ისე დაინახეს, როგორც ეკადრებოდა, მაშინ მაინც ისწავლეს, რას ნიშნავს, როცა იღუპები და არ კვდები, როცა კვდები და ცოცხლობ, როცა აღარ ხარ, საიქიოს მიდიხარ და სააქაოს რჩები. როცა იყავი, არავინ იცოდა და როცა აღარ ხარ, ყველას ახლობელი ხდები“ (213).

25. „ისე, როგორც ყველა არ ცოცხლობს, ყველა არ კვდება“ (213).

26. „ვინც სიცოცხლე არაა, მაგრამ სიკვდილი იცის“ (214).

27. „ხშირად, ძალიან ხშირად, სიცოცხლის ფასი რომ არ ვიცით, სიკვდილი გვაგებიანებს“ (214).

28. „გულადი იმიტომაცაა გულადი, რომ სიკვდილს წარამარა არ უფრთხის, მაგრამ არც ის ეგონოს ვინმეს, სიცოცხლე ჩალის ფასად უღირდეს. იცის, ერთხელ დაკარგავს და ამ დაკარგვით ყველაფერი უნდა დაიბრუნოს. სიცოცხლე მისთვის ვერცხლის განძია, რომელსაც უშურველად შეეღწევა, თუ ოქროდ აქცევს“ (214).

29. „უმშვენიერეს უკვდავ დაღუპვას უკვე შეუცვლელი პატრონი ჰყავდა“ (215).

30. „სიცოცხლე კარგი სიკვდილის ფასი არასოდეს არ ღირს“ (215).

31. „ქიშპი და მტრობა ასეთ გაუვალსა და გაუღწეველში კი არაა, მუხლამდე აბიზინებულ საძოვარში მშვიერს დაგტოვებს და თხისთვისაც იოლად გადასახტომ ხრამში გადაგჩეხავს“ (218).

მკითხველზე დაუფიქრარ შთაბეჭდილებას ახდენს მწერლის უბადლო მხატვრული ოსტატობით შექმნილი სრულყოფილი ლიტერატურული სამკაულები, რომლებიც ძალიან უზნებია მხატვრულ ტექსტს და კიდევ უფრო მეტ გარეგნულ და შინაგან გამომსახველობით ძალას სძენს თხზულებას. ესაა ერთიანი ხატოვანი ლიტერატურულ-არქიტექტურული ანსამბლი, რომელიც ხვეწს და აფაქიზებს მკითხველის ესთეტიკურ გემოვნებას. ამ მხრივ განსაკუთრებით საინტერესოა:

1. „ზეცას ხანჯალივით გაყრილ მწვერვალებში გადმოიხვეწა“ (167).

2. „მზეც დედის უბესავით თბილი იყო“ (171).

3. „ცატეხია მწვერვალების მშვენიერი არსებანი“ (201).

4. „ძვალში შეფარული მოღუწების გაფხიზლება ვერ მოასწრო“ (221).

5. „მზე ალაგ-ალაგ გამჰვირვალე, ბნელ მოოქროვილ რგოლებს აჩენდა“ (221).

ნაწარმოები საყურადღებოა სიტყვათქმნადობის თვალსაზრისითაც. ეს ენობრივი მარგალიტები, უდავოდ, მალე თავის კუთვნილ ადგილს დაიჭერს მიმდინარე და სამერმისო ლიტერატურულ პროცესში. მაგ.: ერთმანეთს დაუთანხმებდნენ (გვ. 168) და სხვ.

დაბეჭდვით შეიძლება ითქვას, რომ ოტია იოსელიანის მოთხრობა „მეწინავეში“ მთელი სრულყოფილებით წარმოჩინდა ქართველი ერის დასაბამისდროინდელი, ვიდრე დღევანდელ დღემდე მოღწეული ნატვრა-ოცნება – ჰყოლოდა ყოველმხრივ შემკული, ფიზიკური, გონებრივი და მორალურ-ზნეობრივი თვისებებით გამორჩეული წინამძღოლი-მეწინავე. მწერლის ეს დიდებული თხზულება ერის მრავალსაუკუნოვანი იდეალის ახლებული საინტერესო ინტერპრეტაციაა.

დამოწმებული ლიტერატურა

ო. იოსელიანი, 1996 - ო. იოსელიანი, ცინცხალი ნოველები, ქუთაისი, 1996.
გაბრიელ ეპისკოპოსი, 1983 - გაბრიელ ეპისკოპოსი, ქადაგებანი, ტ. II, თბ., 1983.

LUKADVALISHVILI

ON THE ISSUE OF LEADER IDENTIFICATION IN OTIA IOSELIANI'S STORY "LEADER"

Quest for a respectable leader is traditional for the Georgian literature. We as a small nation confronted with multiple enemies naturally embraced the Messianic idea of a divine savior while at the same time a growing desire of being given the earthly Messia-leader emerged and became established. The writer with excellent knowledge of the culture and history of Georgia and the world knew that a decent and an impeccable leader of the nation would prevent the country and the people from facing danger.

Otia Ioseliani's story "Leader" extensively expresses the Georgian nation's ancient desire of having a leader of outstanding moral character with excellent physical and intellectual abilities. The story represents a new interesting interpretation of the nation's centuries-old ideal. The "Leader" keeps up the best of traditions of the Georgian literature without which it would be impossible to retain originality of the Georgian nation.

ქალბარ თამბაქარი

ნოე ჟორდანიას პოლიტიკა „მოამბეს“ და „ივერიის“ პუბლიცისტებად

1895 წელს გაზეთ „კვალში“ გამოქვეყნდა ნოე ჟორდანიას ვრცელი წერილი - „მოამბე“, „ივერია“ და ეროვნება“, რომელიც წარმოადგენდა ამ გაზეთების წინააღმდეგ გალაშქრებას, მათი საპროგრამო დებულებების, ეროვნული საკითხის მარქსისტულ ჭრილში განხილვას. ნოე ჟორდანიას „ივერიას“ და მის ირგვლივ შემოკრებილთ ნაკლად უთვლის იმას, რომ დასობა დამლუპველია, ყველა ერთი და იმავე დასს არ წარმოადგენთ. „ივერია ხან იქით გაექანება, ხან აქეთ, მაგრამ ამაოდ, თავისი ადგილიდან ვერ ინძრევა. ცალი ხელი პროგრესისტებისავენ გაუწვდია, მეორე კონსერვატორებისავენ, სურს ესენი შეაერთოს, დაამხანაგოს. დასობა ვის გაუგონია, ყველა ერთ და იმავე დასს წარმოადგენთ, მაგრამ არ იქნა და არა, შევირდებს არაფერი ესმით, ჭიუტები ყოფილან“ (ნ. ჟორდანიას, 1895). აქ ნ. ჟორდანიას გულწრფელია; „ივერია“ და „მოამბე“, როგორც ეროვნული პოზიციის გამომხატველი გამოცემები, თავიანთ პუბლიკაციებში მართლაც ცდილობდნენ პროგრესისტებად და კონსერვატორებად სახელდარქმეულნი როგორმე მოერიგებინათ, დაეახლოვებინათ, საერთო აზრსა და პოზიციას დაეყენებინათ. ყველანაირ ღონეს ხმარობდნენ, ქვეყანა პარტიებად, დასებად, ჯგუფებად არ დანაწილებულიყო, ერთ მუშტად შეკრულიყო დამონებული სამშობლოს გამოსახსნელად (ი. ჭავჭავაძე, 1895).

ნოე ჟორდანიას არ იზიარებს „ივერიის“ და, აქედან გამომდინარე, ივერიელთა იმ შეხედულებას, რომ განათლებული ქართველი და რუსი ახალგაზრდების მიზანი სხვადასხვაა, რომ მათ სულ სხვადასხვა პირობებში უწევთ ბრძოლა განსხვავებული მიზნის მისაღწევად. ნ. ჟორდანიას ცდილობს დაანაწევროს „ივერიაში“ გამოქვეყნებულ ავტორთა შეხედულებები და ასე „დაამარცხო“ ისინი. „პირველი კითხვა, - წერს იგი, - რომელსაც „ივერია“ წააწყდა და გადაჭრით კი ვერ გადაჭრა, არის კითხვა ეროვნების შესახებ. რას ნიშნავს ეროვნული პრინციპი, ეროვნული განვითარება, ეროვნობა? აი, რა არის გასარჩევ-გასაკვირველი. „ივერია“ ხშირად უტრიალებს ამას, უვლის გარშემო, ებლაუჭება ხან ერთი მხრით, ხან მეორეთი, მაგრამ კითხვა მაინც კითხვად რჩება. „ივერიიდან“ ჩვენ ვტყობილობთ შემდეგს: 1. ეროვნული პრინციპი წამოყენებულ იქნა მესამოცე წლებში და გადმოეცა დღევანდელ მწერლობას; 2. ეროვნების საქმეში ეკონომიკური ბრძოლა არაფერ შუაშია; 3. ჩვენს („ივერიას“) ეროვნულ პრინციპს საფუძვლად უდევს მთელი ერის ყოველმხრივი განვითარება, რათა ამით ჩვენს ერსაც შეეძლოს თავის მხრივ შეიტანოს წვლილი კაცობრიობის განვითარების საერთო კულტურაში (ნ. ჟორდანიას, 1895). ნ. ჟორდანიას „ივერიის“ შეხედულება სხვაგვარად ესმის, რომ ეროვნება არის ერის ყოველმხრივი განვითარება, ეკონომიკური განვითარების გამოკლებით. არადა, „ივერია“ და მისი თანამშრომლები გარკვევით ასაბუთებდნენ, რომ ეროვნული პრინციპი ეკონომიკური ბრძოლით ვერ განხორციელდება, რომ შეიძლება უღარიბესიც

იყოს ერი, მაგრამ დამონებული თუკია, ბორკილების დასამსხვრევად და გასანთავისუფლებლად უნდა იმოქმედოს.

„დიდი ნოე“ ცდილობს ლოგიკური შეუთანხმებლობა უნახოს „ივერიის“ პუბლიცისტებს და წერს: „ივერია ამბობს, რომ ხალხის თვითგაცნობიერება რომ იქნას აღდგენილი, სოფელში უნდა დატრიალდეს ინტელიგენცია და ამ მხრით იმოღვაწეოს, ხოლო ასეთ მოღვაწეობას კი წინ ეღობება იგივე „ზედ-შენობა“, რომელმაც რუსეთის ინტელიგენციის მოძრაობა შეაჩერა. აქაც წრეში ვტრიალებთ: ხალხი თვითგაცნობიერებას მოკლებულია. ხალხის განუვითარებლობა „ზედ-შენობის“ ბრალია, „ზედ-შენობის“ არსებობის მიზეზი ხალხის განუვითარებლობაა და სხვა (ნ. ჟორდანია, 1895). აქაც ზედმეტი მოსდის ავტორს, ან სულაც ასე სურს და ამიტომაც „ფილოსოფოსობს“. „ივერია“ გარკვევით ამბობს, რომ ხალხის გასათვითცნობიერებლად ინტელიგენცია უნდა დაიძრას სოფლებისაკენ, მაგრამ არსებული რეჟიმი ყოველნაირად ცდილობს, ხელი შეუშალოს ამ პროცესს, ამიტომ სჯობს ახალგაზრდებმა უფრო მეტი იღონონ და ჩაებან ამ საქმეში, ანუ ქართველთა გათვითცნობიერების საშვილთაშვილო ტვირთი იკისრონ (ი. ჭავჭავაძე, 1893, გვ. 18). ამდენად, აქ ულოგიკო არაფერი ჩანს, მაგრამ ნ. ჟორდანიას ეს ვითომ ულოგიკობა მსჯელობის სხვა კუთხით წარმართვისათვის სჭირდება, კერძოდ, უნდა თქვას, რომ კაპიტალისტი არ არსებობს პროლეტარის გარეშე და, პირიქით, პროლეტარი - უკაპიტალისტოდ. ერთი სიტყვით, სურს მარქსისტული ბანგი რაც შეიძლება ბლომად შემოაბაროს. იმას კი სულაც არ დაეძებს, რამდენად მიესადაგება იგი „ივერიის“ ან „მოამბის“ პუბლიცისტთა აზრებს.

ნ. ჟორდანია საყვედურობს ივერიელებს, რომ ისინი ცხოვრებას გაქვევებულად წარმოადგენენ და არა პროცესად, რომელიც მუდმივად ვითარდება და განახლდება. ეს მართალია, მაგრამ მთავარი ისაა, რა იგულისხმება განახლებაში, გადასხვაფერებაში. მარქსისტი ნოე განახლებას მარქსისტულ მსოფლმხედველობაში ხედავს და ამიტომაც მისთვის ეს აზრი მიუღებელი, თორემ „ივერიისა“ და „მოამბის“ პუბლიცისტებიც არ უარყოფდნენ ცხოვრების ცვალებადობას, არ წარმოედგინათ იგი, როგორც ერთხელ შექმნილი და გაქვევებული, ისწრაფოდნენ მის შესაცვლელად, ოღონდ ეროვნული ნიშნის ასაღორძინებლად.

საერთოდ უნდა აღვნიშნოთ, რომ ქართული ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის ლიდერები ყოველთვის საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენას, დემოკრატიულ საწყისებზე სახელმწიფოს მოწყობას ესწრაფოდნენ, მაგრამ თერგდალეულები 90-იან წლებში უფრო მხარს უჭერდნენ რეფორმებს, რუსეთის იმპერიის ფედერაციულ სახელმწიფოდ გარდაქმნას და მასში შემავალი ერების ავტონომიურ-სახელმწიფოებრივ ერთეულებად მოწყობას. ეს იდეა ილია ჭავჭავაძემ წამოაყენა და გაზეთი „ივერია“ ცდილობდა, იგი - რაც დამოუკიდებელი სახელმწიფოებრიობის აღდგენის პირველი ეტაპი უნდა ყოფილიყო - დაეყვანა თითოეულ ქართველამდე და მათ სამოქმედო პროგრამად ექცია, რადგან თვლიდა, რომ საქართველო ფედერაციული რუსეთის პირობებში წარმატებით განავითარებდა ეკონომიკას და საბატიო ადგილს დაიკავებდა მსოფლიო ერებს შორის (ალ. ბენდიანიშვილი, 1980, გვ. 164).

საბოლოოდ, ნოე ჟორდანიას თავისი შეხედულებები ეროვნებისა და მისი განვითარების შესახებ შემდეგნაირად აქვს ჩამოყალიბებული: 1. ცხოვრება

წარმოადგენს ერთ უწყვეტ პროცესს და მოვლენები უნდა განიხილებოდეს ერთიმეორესთან ერთიერთობაში; 2. ეროვნული განვითარება ნიშნავს ეკონომიკურ განვითარებას; 3. ეკონომიკური განვითარება ერს ყოფს დასებად და ახდენს პოლიტიკურ ცვლილებას. ნოე ჟორდანიას არსად ახსენებს პოლიტიკურ თავისუფლებას, არადა, ამის გარეშე ხომ ეკონომიკური მოძლიერებაც ფარსია, ეკონომიკური დამოუკიდებლობა მით უფრო შეუძლებელი და მიუწვდომელი. მას მხოლოდ ის აინტერესებს, რომ ქვეყანა დასებად დაიყოს, მათ შორის ბრძოლა გამწვავდეს და რაღაც უცხო იდეამ გაიტაცოს ხალხი. ამის დასტურია მეოთხე თეზისი: მოწინავე ქვეყნებში (ინგლისი, საფრანგეთი) ამ ცვლილებების ინიციატორი იყო ბურჟუაზია, უკან ჩამორჩენილ ხალხებში კი მუშათა ხალხია, ხოლო ინტელიგენცია არასოდეს (ნ. ჟორდანიას, 1895). სტატიის ავტორს ასე სურს დააბნიოს მკითხველი, ერთგვარი აქსიომატური თვალსაზრისი შესთავაზოს, რომ ინტელიგენცია ცვლილებების ავტორი არც ერთ ქვეყანაში არ ყოფილა, განა საფრანგეთის რევოლუციის ან თუნდაც სხვა ქვეყნების მოღვაწენი ინტელიგენტები არ იყვნენ? მაგრამ ინტელიგენცია არ გაჰყვება ცრუ თეორიას, განსჯის, განჭვრეტს, გაზომ-აწონის, ეს კარგად უწყის სტატიის ავტორმა და მოჭრით აცხადებს: ცვლილებათა ინიციატორი ინტელიგენცია არასოდეს ყოფილა და ჯობს დადუმდეთ „ივერიელებო“ და „მოამბის“ თანამშრომლებო.

ასეთია ნოე ჟორდანიას წერილის საბოლოო მიზანი, ამიტომ ეკამათება იგი „ივერიასა“ და „მოამბეს“, ამისათვის იგონებს გარკვეულ ლოგიკურ შეუსაბამოებს, ხარჯავს ცოდნას, მოჰყავს მაგალითები იმისათვის, რომ მარქსისტული მსოფლმხედველობა შეაპაროს და დაამკვიდროს ქართველი ხალხის ცნობიერებაში.

ნოე ჟორდანიას ეს წერილი არა მარტო „ივერია-მოამბის“ პუბლიცისტთა, არამედ უპირველესად ქართული ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის მედროშის - ილია ჭავჭავაძის წინააღმდეგ იყო მიმართული. იგი არც ადრე დარიდებია მისი საპირისპირო აზრების გამოთქმას და ფიქრობდა, რომ თერგდალეულებმა დიდი ილიას მეთაურობით წარუშლელი კვალი დაამჩნიეს საქართველოს საზოგადოებრივ-კულტურულ ცხოვრებას, მაგრამ XIX საუკუნის 80-იან წლებში უკვე მცდარ პოზიციაზე იდგნენ, დროს ჩამორჩნენ და ახალ თაობას უნდა დაუთმონ ადგილი. „მეფობა დროების“ არის მეფობა პროგრესის, მეფობა „ივერიის არის მეფობა რეაქციისო“ (ნ. ჟორდანიას, 1900, გვ. 106). ამ ბოლო დროს შეიმჩნევა ტენდენცია ერთგვარად შერბილებულ იქნეს ნოე ჟორდანიასა და ილიას პოლემიკა, ისტორიულ რაკურსში იქნეს განხილული; მინიშნებულია, რომ ეს იყო არა ორი პიროვნების, არამედ ორი სხვადასხვა შეხედულების დაპირისპირება (ვ. გურული, 1999, გვ. 29). ამ თვალსაზრისის ავტორი ისტორიკოსი ვ. გურული თვლის, რომ ამ ორი ადამიანის პოლემიკა ისტორიოგრაფიაზე პოლიტიკის ბატონობის შედეგია, რომ ილია არანაკლებ მწვავედ გიორგი წერეთელს, ნიკო ნიკოლაძეს, არჩილ ჯორჯაძესა და სხვებსაც გაუკრიტიკებიათ, მაგრამ მათ მსჯავრს არ მისცემია ასეთი რეზონანსიო (ვ. გურული, 1999, გვ. 30-31). ამ შემთხვევაში, ვფიქრობთ, ამოსავალი უნდა იყოს ის, თუ რა პოზიციიდან აკრიტიკებდა ნოე ჟორდანიას ილია ჭავჭავაძეს და არა ის, რომ ერის წინამძღოლს, როგორც პიროვნებას, პატივს სცემდა. ზოგადად, დავა უპირველესად მოღვაწის პატივისცემას გულისხმობს და ეს

სათვალაუშო არც უნდა იყოს ჩასაგდები. უმთავრესია ის, თუ რა შედეგები მოჰყვა ქვეყნის განვითარების წარმართვას იმ შეხედულებათა მიხედვით, ნოე ჟორდანიას რომ გააჩნდა და რა მოჰყვებოდა ერის მედროშისა და წინამძღოლის - ილია ჭავჭავაძის მსოფლხედვით რომ განვითარებულყო მამული ჩვენი. ვ. გურული სავსებით სამართლიანად მიუთითებს, რომ კრიტიკამ სხვა რეზონანსი არ უნდა მიიღოს. გასათვალისწინებელია, რომ პოლემიკა შესაძლებელია ერთ-ერთი მოკამათის შემდეგდროინდელმა მოღვაწეობამ გამოიწვია.

დამოწმებული ლიტერატურა

- ალ. ბენდიაშვილი, 1980 - ალ. ბენდიაშვილი, ეროვნული საკითხი საქართველოში 1801-1921 წწ., თბ., 1980.
- ვ. გურული, 1999 - ვ. გურული, ნოე ჟორდანია, თბ., 1999.
- ა. კიკვიძე, 1969 - ა. კიკვიძე, გაზ. „კვალი“, თბ., 1969.
- ნ. ჟორდანია, 1895 - ნ. ჟორდანია, მოამბე, „ივერია“ და ეროვნება, გაზ. „კვალი“, №28, 1895.
- ნ. ჟორდანია, 1900 - ნ. ჟორდანია, ქართული პრესა (გუშინ და დღეს), ტფ., 1900.
- ი. ჭავჭავაძე, 1893 - ი. ჭავჭავაძე, მოვალეობა ჩვენი თავადაზნაურობისა, გაზ. „ივერია“, 1893, №18.
- ი. ჭავჭავაძე, 1895 - ი. ჭავჭავაძე, მამულიშვილობა, ეროვნება და ეროვნული საკითხი, გაზ. „ივერია“, 1895, №15.

ELDAR TAVBERIDZE

POLEMIC BETWEEN NOE ZHORDANIA AND PUBLICISTS OF "MOAMBE" AND "IVERIA"

Noe Zhordania opposes the publicists of "Moambe" and "Iveria"; he does not share their views concerning national issues, rather he attempts to discuss them from a Marxist perspective. He criticizes the "Iveria" contributors as though they depict livestock-still rather than as an ever-developing process. Marxist Noe Zhordania considers the Marxist worldview to be the way to revival. The publicists of "Moambe" and "Iveria" did not disregard the vicissitudes of life either; rather they strived for change, however, with emphasis on the revival of national issues.

The polemic by Noe Zhordania was directed against not only the publicists of "Moambe" and "Iveria" but also primarily against Ilia Chavchavadze, the leader of the national liberation movement in Georgia. Noe Zhordania thought that the Tergdaleulis under Ilia Chavchavadze's guidance certainly left an indelible imprint on social and cultural life in Georgia; however, their position in 1880s was already wrong, they failed to keep pace with the times and, therefore, should have given place to a new generation.

"Dominion of "Droeba" is progressive, while that of "Iveria" is reactionary", claims Noe Zhordania.

His point of view concerning the development of Georgia was radically different from the worldview of Ilia, the leader of the nation.

ნათია იაკობიძე

უიშის ნომინაცია ქართულსა და გერმანულ ენებში

ნებისმიერი საგნისა თუ მოვლენის სახელდებაში სხვადასხვა ხალხის მსოფლხედვა აისახება. სიტყვის ისტორიის კვლევის საგანია არა მხოლოდ ის, თუ რატომ დაერქვა ამა თუ იმ საგანს სახელი, ე. ი. მოლაპარაკე ინდივიდის ფსიქიკაში არსებულმა რა ასოციაციამ მისცა ბიძგი მის განკარგულებაში მყოფი ფსიქიკური ერთეულის წარმოქმნას, არამედ ისტორიის კვლევის საგანია, თუ როგორ დაერქვა საგანს სახელი, ე. ი. როგორ შემოვიდა ენობრივი კოლექტივის სიტყვათხმარებაში ახალი სიტყვა ან არსებული სიტყვის ახალი მნიშვნელობა (ბ. ფოჩუა, 1974, გვ. 122).

საგანსა და მის აღსანიშნულ სახელს შორის მიმართებას ენათმეცნიერებაში აქტიურად იკვლევდნენ. ეს კვლევა დღესაც გრძელდება. სახელდების პრობლემა ჯერ კიდევ ბერძნული ფილოსოფიური აზროვნების ძირითად საკითხს წარმოადგენდა. კვლევა ძირითადად საგნისა და სახელის ურთიერთმიმართებას ეხებოდა, კერძოდ, რა კავშირშია ერთმანეთთან საგანი, აზრი მის შესახებ და ამ აზრის გამომხატველი სიტყვა.

ენას, საკომუნიკაციო ფუნქციის გარდა, აქვს კოგნიტიური ფუნქცია და ნომინაციური ერთეულები სამყაროს შესახებ ჩვენი ცოდნის დაფიქსირებას ემსახურება. სახელთა პირველადი მნიშვნელობის წვდომით შესაძლებელია ჩავწედთ საგან-მოვლენათა ქეშმარიტ არსს, აღვადგინოთ პირველადი ენობრივი ცნობიერება. სახელი, საგნის ან მოვლენის ქეშმარიტი დასახელება ერის მიერ სიტყვაში დაფარული ცოდნის რეალიზებაა.

უნდა აღინიშნოს, რომ არ არსებობს ნომინაციის საყოველთაოდ აღიარებული განმარტება. გ. ბელმანი ტერმინს სახელდება ონომასტიკის სფეროს მიაკუთვნებს, სადაც იგი სახელის პირველად დარქმევას აღნიშნავს. მისი აზრით, „რადგან პირველადი სახელდების პროცესები ენობრივი ისტორიის ჩრდილში დგას... უპირატესობა ტერმინს ნომინაცია უნდა მიენიჭოს“ (გ. ბელმანი, 1989, გვ. 28).

როგორც ქართულ, ისე გერმანულ საცნობარო ლიტერატურაში ტერმინ ნომინაციის განმარტება იშვიათად გვხვდება. უნდა აღინიშნოს, რომ წინამდებარე ნაშრომში სახელდება და ნომინაცია გამოყენებული იქნება როგორც სინონიმები. აღნიშნულ ტერმინებთან დაკავშირებულია აგრეთვე მოტივაციის ცნებაც. ტ. ფუტყარაძე მიიჩნევს, რომ „სახელდება ესაა აღსანიშნისა და აღმნიშვნელის ურთიერთმიმართება. მოტივაცია ზოგადად სახელდებაა“ (ტ. ფუტყარაძე, 1996, გვ. 249).

ენობრივი ნიშანი ნებისმიერია. ნებისმიერობა კი გულისხმობს, რომ საგნის სახელს არ განსაზღვრავს ამ საგნის ბუნება. თუმცა ვერ უარვყოფთ ნაწილობრივ მოტივაციას. მოტივაცია არაა ნებისმიერობის საპირისპირო მოვლენა. ნიშნის ნებისმიერობა ვარაუდობს, რომ ბგერებისა და მნიშვნელობების კავშირი გარეგანი ხასიათისაა. „მოტივირებული სიტყვა გულისხმობს ამგვარ ნებისმიერ ენობრივ

ელემენტთა კომბინაციას, ამ კომბინაციის ფუნქციურ დატვირთულობას“ (ბ. ფოჩხუა, 1974, გვ. 105).

სახელის დარქმევა ნებისმიერად არ ხდება. იგი შეპირობებულია რამე მიზეზით, თვისებით. ნებისმიერ ენობრივ კოლექტივში ასეთი მიზეზი მრავალგვარი შეიძლება იყოს. „ადამიანის ცნობიერება სახელდების პროცესში ერთმანეთთან აკავშირებს არა საგანსა და ბგერას, არამედ საგანზე შთაბეჭდილებას (წარმოდგენას) და ამ უკანასკნელისათვის შესაბამის ენობრივ სემანტიკას, რომელიც განუყოფლად დაკავშირებულია აკუსტიკურ ხატთან (ტ. ფუტყარაძე, 1996, გვ. 249). სახელდების პროცესი ტ. ფუტყარაძეს შემდეგნაირად წარმოუდგენია: ინდივიდი (ენობრივი კოლექტივი) > განწყობა > ხედვა-აღქმა > საგანზე შთაბეჭდილება > ფსიქიკური აქტივობის მეორე ეტაპზე შინაარსის (აღსანიშნის) შესაბამი ენობრივი ფორმის (აღმნიშვნელის) „მოძებნა“ რაიმე მოტივის მიხედვით > შეცნობა/სახელდება-შემეცნების პროცესის „დასრულება“ // სიტყვის შექმნა > სიტყვის დამკვიდრება (იქვე).

სიტყვას მოტივირებულს ხდის შინაგანი ფორმა. ტერმინის ენის შინაფორმა დამკვიდრება ენათმეცნიერებაში ვილჰელმ ფონ შუმპოლდტის სახელს უკავშირდება.

ნომინაციასთან დაკავშირებულ მოვლენებს ვ. ფლაიშერი შემდეგნაირად ყოფს: ნომინაციური ერთეული, ნომინაციური წარმოება და ნომინაციის გამოყენება (ვ. ფლაიშერი, 1989, გვ. 13). მკვლევარი ნომინაციურ ერთეულს განმარტავს როგორც ენობრივ გამოხატულებას, რომელიც რეალობას წარმოადგენს როგორც საგანს (იქვე). ნომინაციურ წარმოებაში იგულისხმება ახალი ნომინაციური ერთეულის წარმოქმნა ან განვითარება. ახალი ნომინაციური ერთეულის წარმოქმნა ხორციელდება სემანტიკური (შინაარსის პლანი) და სტრუქტურული (გამოხატულების პლანი) პროცესების ურთიერთმიმართების საფუძველზე, როგორებიცაა: სიტყვაწარმოება, ფრაზეოლოგია, სიტყვის შემოკლება. სემანტიკური პროცესების შედეგად, ფორმობრივი ცვლილების გარეშე, აგრეთვე შესაძლებელია წარმოიქმნას ნომინაციური ერთეული. ეს მეორადი ნომინაციაა დასახელების გადატანით (იქვე, გვ. 13-14).

ნომინაციის ცნების მესამე მხარეა ნომინაციური პოტენციალიდან ნომინაციური ერთეულის ამორჩევა და ტექსტში მისი გამოყენება. ვ. ფლაიშერი მიიჩნევს, რომ ნომინაციური არჩევანი ნომინაციის ცნების გადამწყვეტი ასპექტია. იგი აღნიშნავს: „ნომინაციური არჩევანი ვარაუდობს მოცემული ობიექტების დალაგებას გონებაში წარმოდგენილ კატეგორიებად და მოითხოვს გაენოვნების მრავალი შესაძლებლობიდან ერთის არჩევას. ეს არ ნიშნავს სტატიკურად დამახსოვრებული ელემენტების რეზერვუარიდან მარტივ, მექანიკურ არჩევას. არსებული ნომინაციური ერთეულებიდან არჩევა კრეატიულ ქმედებად შეიძლება ჩაითვალოს... შეიძლება ითქვას, რომ არსებული ნომინაციური ერთეულების გამოყენებაში მანიფესტირებული კრეატიულობა ენობრივ კომუნიკაციას ზოგადად უფრო ძლიერად წარმოაჩენს, ვიდრე ნომინაციური ერთეულების შექმნაში მანიფესტირებული“ (ვ. ფლაიშერი, 1989, გვ. 16). ამ თვალსაზრისით მნიშვნელოვანია გ. ბელმანის მოსაზრება: „ნომინაცია არის რეფერენტს პლუს პრაგმატიკა“ (გ. ბელმანი, 1989, გვ. 31).

გ. ლერხნერს საფუძველს მოკლებულად მიაჩნია ვ. ფლაიშერის განმარტება, რომ ნომინაციური ერთეული რეალობას წარმოადგენს ისე, როგორც საგანს. მისთვის გაუგებარია, რა იგულისხმება საგანში, შესაბამისი გამოხატულებისთვის, კონტექსტით განპირობებული მდგომარეობა თუ განყენებული სემანტიკური მოქმედება (გ. ლერხნერი, 1997, გვ. 148). ასევე უსაფუძვლოდ მიაჩნია გ. ბელმანის განმარტება, რომ ნომინაცია არის რეფერენტს პლუს პრაგმატიკა. რას გულისხმობს გ. ბელმანი რეფერენტში? „იქმნება შთაბეჭდილება, რომ რეფერენტი გაიგება როგორც მეტ-ნაკლებად უშუალო ურთიერთობა ლექსიკურ ერთეულსა და რეალობას შორის. ეს ნიშნავს, რომ იგი (ნომინაციური ერთეული) მოქცეულია წინაპრაგმატული, რეფერენტული სემანტიკის სფეროში, ანუ ყურადღება არ ექცევა მოლაპარაკე საზოგადოების ენობრივ ქმედებებსა და ენობრივ ცნობიერებას“ (იქვე, გვ. 149).

გ. ლერხნერი შემდეგნაირად წარმოადგენს სხვაობას ონომასიოლოგიასა და ნომინაციის თეორიას შორის: „ნომინაციური თეორია განიხილავს სიგნიფიკანტიდან გამომავალ მიმართებას ნიშნის მატარებლისაკენ და შემდგომ საგნისაკენ, ხოლო ონომასიოლოგია იმავე აღწერით მიმართებას, ოღონდ დენოტატიდან ამოსვლით“ (იქვე, გვ. 150).

გ. ლერხნერი მიიჩნევს, რომ ყოველი ნომინაციური ერთეული, იქნება ეს მარტივი სიტყვები, სიტყვაწარმოებითი წარმონაქმნები, ფრაზეოლოგიზმები თუ არამყარი ნომინაციური ჯგუფები, ენობრივ ნიშნებს წარმოადგენს. იმ ფაქტიდან გამომდინარე, რომ ენობრივი ნიშანი არის არა სტატიკური წარმონაქმნი, არამედ დინამიკური შემთხვევა პროცესის და არა სისტემის პერსპექტივიდან გამომდინარე, იგი ნომინაციურ აქტს ათანაბრებს ნიშნის წარმოქმნის პროცესთან (გ. ლერხნერი, 1997, გვ. 149-150).

სიტყვის სახელდებითი პრინციპების კვლევა ნათელს ჰფენს სახელდების მომენტში შესაბამისი ცნების გააზრების ხასიათს სხვადასხვა ენაში, ეპოქასა და კულტურულ წრეში.

დ. ბახტაძე ყველა ენაში ნომინაციის ოთხ საშუალებას გამოყოფს: „სიტყვათწარმოება, გადააზრება (ყოველგვარი გადააზრება, მათ შორის მეტაფორულიც), სიტყვათშეერთება და სესხება“ (დ. ბახტაძე, 2010, გვ. 176).

ჩვენი მოსაზრებით, ნომინაცია, იგივე სახელდება, ცალკე დისციპლინას წარმოადგენს. მისი კვლევის ობიექტი შემდეგნაირად შეიძლება დაიყოს:

1. მარტივი ნომინაციური ერთეული;
2. რთული ნომინაციური ერთეული;
3. მეორადი ნომინაციური ერთეული;
4. სესხება.

მარტივი ნომინაციური ერთეულის დაშლა ცალკეულ ნომინაციურ ერთეულებად არ შეიძლება. სიტყვა შიში მარტივ ნომინაციურ ერთეულს წარმოადგენს. სავარაუდოდ, იგი ნაწარმოები სიტყვაა, მაგრამ თანამედროვე ქართულში ამ წარმოების კვალი ბუნდოვანია.

ნაწარმოებ სიტყვებში ერთიანდება ნაწარმოები სიტყვები და მყარი სიტყვაშემატებანი.

მეორადი ნომინაცია გვაქვს მაშინ, როდესაც ზდება სიტყვის ახალი მნიშვნელობით გააზრება. მაგალითად, შეხტომა პირდაპირი მნიშვნელობით

„შაერში ახტომას“ ნიშნავს, მაგრამ მისი მეორე მნიშვნელობაა „შეშინება“. ასევეა გერმანულში Erschrecken. იგი თავდაპირველად „შეხტომას“ ნიშნავდა, ახლა კი მისი მნიშვნელობაა „შიში“.

ლექსების შინაარსობრივ აგებულებაში განირჩევა დენოტაციური და კონოტაციური მნიშვნელობა. დენოტაციური მნიშვნელობა საგნის თუ მოვლენის სახელდებას ახდენს, ხოლო კონოტაციური მნიშვნელობა მარკირებულია ემოციურ-შემფასებლურად, სტილურად, სოციალურად თუ რეგიონალურად. კონოტაციური, ანუ „ექსპრესიულად შეფერილი მნიშვნელობა“, მეორადი ნომინაციის შედეგია. ექსპრესიულად შეფერილი სიტყვების უმეტესი ნაწილი ან მეორადი, ან ირიბი ნომინაციის შედეგია. სახელდებული საგნის/მოვლენის დამახასიათებელი და დენოტატში არშემავალი ნიშან-თვისებების მქონე (დ. ბახტაძე, 2010, გვ. 172). კონოტაციებში მოცემული ემოციურ-შემფასებლური მნიშვნელობები თითოეული ენის, ხალხის ინდივიდუალურობის ამსახველია.

მოტივაციათა სისტემებში ჩანს ერის ენობრივი ხედვა დინამიკაში, განსხვავებით სემანტიკისაგან, სადაც ერის ენობრივი ხედვა სტატიკაშია წარმოდგენილი.

კვლევა შემდეგი სახით მიმდინარეობს:

1. თავდაპირველად დგინდება ბუდის ამოსავალი ლექსიკური ერთეულის ეტიმოლოგიური ინფორმაცია;

2. დგინდება ბუდეში შემავალი ლექსიკური ერთეულები, განისაზღვრება მათი რაოდენობა. უნდა აღინიშნოს, რომ ბუდეში წარმოდგენილია როგორც ბუდის ამოსავალი ლექსიკური ერთეულის ფუძით ნაწარმოები ერთეულები, ისე მსგავსი მნიშვნელობის მქონე ლექსემები.

3. განისაზღვრება ბუდეში წარმოდგენილი ლექსიკური ერთეულების სახელდებითი პრინციპები ქართულსა და გერმანულში;

4. დაიდებნება ტიპოლოგიური მსგავსება ქართულსა და გერმანულ ენებში ბუდეში გაერთიანებული ლექსიკური ერთეულების სახელდებისას.

ეტიმოლოგიურ ლექსიკონში წარმოდგენილი მასალის საფუძველზე ქართულსა და გერმანულ ენებში განვიხილავთ შიშის აღმნიშვნელ აბსტრაქტულ სახელთა სახელდებით პრინციპებს:

შიში

შიშის ეტიმოლოგიური ინფორმაცია:

*შ - (მ. ჩუხუა, 2003, გვ. 291).

*შ - (არნ. ჩიქობავა, 1942).

*შინ (შ. ფენრიხი, ზ. სარჯველაძე, 2000, გვ. 555).

*შინ (გ. კლიმოვი, 1998, გვ. 251).

მ. ჩუხუა შიშის მნიშვნელობით აღადგენს საერთოქართველურ არქეტიპს

*შ. იგი მიიჩნევს, რომ შიშის გაგებას საფუძვლად დაედო გაშეშების, გაქვავების სება. ამ მტკიცების საფუძვლად მიიჩნევს სვანურ სიტყვებს: შკირა, შგირა - გაქვავება, გაშეშება, ლიშგრე - ხელებგაშეშებული, გალიგვებული (მ. ჩუხუა, 2003, გვ. 291).

შიშის ბუდე სულხან-საბა ორბელიანის ლექსიკონში შემდეგნაირად არის წარმოდგენილი: „ხოლო შიშიცა განიყოფების ექვსად: მცონარებად, კდემულებად, სირცხვილად, განკვირებად, განცვიფრებად და უღონოებად. მცონარება ვიდრემდე

არს შიში მყოფადისა მოქმედებისა; ხოლო კდემულება - შიში მოლოდებითა დაგებისათა და კეთილ არს ესე ვნებაჲ; ხოლო სირცხვილი - შიში ბილწებისა რისამე საქმესა ზედა და არცა ესე უსასო არს ცხოვრებისაგან; და განკვირება - შიში დიდისა ოცნებისაგან; ეგრეთვე განცვიფრება - შიში უჩვეულისა საოცრისაგან; ხოლო უღონოება - შიში განვრდომილებისა; რამეთუ შეგვეშინის რაჲ, ჰვებულ ყოფასა უღონოებითა” (ს. ს. ორბელიანი, 1993, გვ. 303).

„ქართული სიტყვის მოტივაცია გულისხმობს, რომ ეს სიტყვა შედგენილია ქართულში არსებული ნიშნადი ელემენტებით; მაგრამ მოტივაცია აუცილებლობით არ ვარაუდობს შემადგენელი ელემენტების მნიშვნელობათა ცოდნას“ (ბ. ფოჩხუა, 1974, გვ. 10).

ქართულში შიშ-ის ლექსიკურ-სემანტიკურ ბუდეში გაერთიანებულია შიშის შემცველი და შიშ-ისგან ნაწარმოები 24 ლექსიკური ერთეული, რომლებიც შემდეგნაირად შეიძლება დაიყოს:

1. შიშ- ფუძის შემცველი:

შიში, მოშიში, მოშიშე, მოშიშარი, მშიშარა, მშიშრობა, საშიში, საშიშარი, საშიშროება, უსაშიშრო, უსაშიშრობა, უსაშიშროება, უსაშიშროობა, უშიშარი, უშიში, უშიშრობა, უშიშროება, შიშიანობა, შიშნეული, შიშვა, შიშულობა, შიშლოება, მოშიშება.

2. შინ- ლექსიკური ერთეულით მოტივირებული:

შინება, დაშინება, დაშინებული, დასაშინებელი, დამაშინებელი, საშინელი, საშინელება, შეშინება, შეშინებული, შესაშინებელი, შემაშინებელი, შემშინებელი.

3. შიშ- ერთეულით მოტივირებული:

შიშმიცემული, შიშმორეული, შიშნარევი, შიშნაჭამი, შიშზარიანი, შიშდაკრული, შიშნაკრავი, შიშუქონელი, ძარღვეშინებული, შიშჩამდგარი, ღეთისმოშიში.

შიში ქართულში დაკავშირებულია ისეთ ლექსიკურ ერთეულებთან, როგორებიცაა: მიცემა (შიშმიცემული), მორევა (შიშმორეული), ჭამა (შიშნაჭამი), დაკრა (შიშნაკრავი, შიშდაკრული), ჩადგომა (შიშჩამდგარი), ქონება (შიშუქონელი), ღმერთი (ღეთის მოშიში).

შიშს აქვს გარეგანი გამოხატულება, ადამიანს აქვავებს, ადამბლავებს და ძალას ართმევს, რაც აისახება შესაბამისად ლექსიკაში: შიშს დიდი თვალები აქვს; შიშისგან გაქვავდა; შიშისგან ენა დაება; შიშისგან სუნთქვა შეეკრა; შიშისგან ფერი დაკარგა; შიშისგან პირი გაუშრა, შიშისგან გული გაეპარა...

შიში არის მოსალოდნელი ან თავსდატეხილი საფრთხის განცდით გამოწვეული ცუდი, შემაწუხებელი გრძნობა. შიშს სხვა ემოციებთან შედარებით შეუძლია ადამიანის ქცევაზე უფრო ძლიერი გავლენა მოახდინოს. იგი შეიძლება იყოს გამოწვეული ცოდვების, სიკვდილის, მარტოობის, გაურკვევლობის, განკითხვის, ტკივილის... შედეგად.

ქართულში შიში შეიძლება დაიყოს ხარისხის მიხედვით:

ფობია - შიშები - პანიკა - შიში - დაფრთხობა - კანკალი - ცახცახი - შეკრთომა.

ფობია ბერძნული სიტყვაა. ის რაიმე სიტუაციის, ობიექტის, საქმიანობისა და ადამიანის მიმართ ძლიერი, პანიკური შიშია. არსებობს სხვადასხვა სახის

ფობიები: ყველაფრის შიში - პანოფობია, ღრუბლების - ნეფოფობია, ლამის - ნიკტოფობია, მარტოობის - იზოლოფობია და ა.შ.

ქართულში არსებობს ადამიანური შიში და ღვთის შიში. ადამიანური შიში ამპარტავნობის შედეგია, ხოლო ღვთის შიში - ადამიანის ამქვეყნად ცხოვრების საწინდარი. ღვთის მსგავსების მიღწევა მხოლოდ ღვთის შიშის ქონის შემთხვევაშია შესაძლებელი. იგი გვასწავლის, ფხიზლად დავხვდეთ ცხოვრების მიერ მომზადებულ ცდუნებებს. ღვთის შიში ადამიანს ამდაბლებს და ამავე დროს ამაღლებს კიდევ. შიში ქართულში არ არის ყოველთვის დამამცირებელი, სიმხდალის ნიშანი. არსებობს ამაღლებული შიში, რომელიც სიბრძნის, უფლის მსგავსების საწინდარია. ეს ღვთის შიშია.

გერმანულში შიში გადმოცემულია ლექსიკური ერთეულებით Angst და Furcht. ფსიქოლოგიაში ისინი შემდეგნაირად დაიყოფა: Angst როგორც დაუსაბუთებელი, ობიექტის არმქონე, ხოლო Furcht როგორც ობიექტზე მიმართული. ყოველდღიურ მეტყველებაში Furcht გამოიყენება როგორც Angst სიტყვის ამაღლებული მნიშვნელობა.

მოძველებულია Furcht სიტყვის მნიშვნელობა როგორც მორიდების, მორცხვობის აღმნიშვნელისა.

ფ. კლუგე ლექსიკური ერთეულის Angst (ძველ გერმანულში angust, საშუალო გერმანულში angest) თავდაპირველ მნიშვნელობას სივიწროვესთან, შეზღუდვასთან აკავშირებს (ფ. კლუგე, 2002, გვ. 45).

Angst ლექსიკური ერთეულის ლექსიკურ-სემანტიკურ ბუდეში გაერთიანებულია შემდეგი ერთეულები: Angst, angsterfuellt, Angstgefuehl, Angsthase, Angstkauf, Angstmeier, angstvoll, Angstneurose, Erwartungsangst, existenzangst, Flugangst, Heidenangst, Hoellenangst, Platzangst, Scheissangst, Pruefungsangst, Sterbensangst, Todesangst, Himmelangst, Beaengstigen, Veraengstigen, Aengstlichkeit, angstfrei, Aengstigung, Angstvorstellung, Angstzustand, Angstrohr, Angstgegner.

სიტყვა Angsthase, როგორც მშიშარა, მე-17 საუკუნიდან გვხვდება კურდღლის სტერეოტიპის გავლენით; თუმცა ფ. კლუგე აღნიშნავს, რომ თუ მხედველობაში მივიღებთ ქვემო გერმანულ სიტყვას Bangbuex(e), გამორიცხული არაა Angsihuse-ს ცვლილების შედეგადაც იყოს მიღებული (ფ. კლუგე, 2002, გვ. 45); თუმცა პირველი მოსაზრება უფრო გასაზიარებელია, რადგან კურდღელი შიშთან ასოცირდება, რაც კარგად ჩანს გამოთქმაში: Er ist furchtsam wie eine Hase (კურდღლეფივით მშიშარა). თვით კურდღელიც გადატანითი მნიშვნელობით „მშიშარას“ აღნიშნავს.

Angstrohre სასაუბრო მეტყველებაში ზუმრობით „ცილინდრს“ აღნიშნავს. ეს სიტყვა 1948 წელს დამკვიდრდა ვენაში, როდესაც მეამბოხე სტუდენტები კალაბრეზების ნაცვლად კვლავ სამოქალაქო ცილინდრებს ატარებდნენ (კ. ლუდენი, 1988, გვ. 76).

შედარება ცხადყოფს, რომ ქართულში დიდია შიშ-ისგან ნაწარმოებ ლექსიკურ ერთეულთა რაოდენობა, შედარებით მცირეა კომპოზიტების რიცხვი, გერმანულში კი, პირიქით, მცირე რაოდენობითაა წარმოდგენილი Angst ლექსიკური ერთეულისგან ნაწარმოები სიტყვები, სამაგიეროდ, თვალში საცემია კომპოზიტთა დიდი რაოდენობა.

გერმანულში შიში გამოიხატება სიტყვით Erschrecken. იგი მიღებულია ორი ზმნისაგან - erschicken და irsericken, რომელთა მნიშვნელობაა წამოხტომა (ფ. კლუგე, 2002, გვ. 256). აღსანიშნავია, რომ ქართულშიც სიტყვები შეხტომა, შეკრთომა „შიშს“ ნიშნავს. თავდაპირველად ეს სიტყვები ადამიანის ფიზიკურ მოქმედებას აღნიშნავდა, მოგვიანებით კი ფიზიკური მახასიათებლის აღმნიშვნელიდან მივიდეთ სულიერი მდგომარეობის გამომხატველი ლექსიკური ერთეულები.

დამოწმებული ლიტერატურა

- ი. აბულაძე, 1973 - ილია აბულაძე, ძველი ქართული ენის ლექსიკონი, თბ., 1973.
- დ. ბახტაძე, 2010 - დ. ბახტაძე, ლინგვისტური ტიპოლოგიის საფუძვლები; გერმანული და ქართული ენების სტრუქტურა, თბ., 2010.
- გ. ბელმანი, 1989 - G. Bellmann. Zur Nomination und zur Nominationsforschung. In Beiträge zur Erforschung der Deutsche Sprache, herausgeben von W. Fleischer, R. Gröbe, G. Lerchner. 9. Bd. Leipzig. 1989.
- კ. დუდენი, 1988 - K. Duden, Deutsche Unuversalwoerterbuch. Dudenverlag. Mannheim-Wien-Zurich, 1988.
- გ. კლიმოვი, 1998 - G. Klimov, Etimological Dictionary of the Kartvelian languages, Berlin/New York, 1998.
- ფ. კლუგე, 2002 - F. Kluge. Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache. Walter de Gruyter. Berlin/New York. 2002.
- გ. ლერხნერი, 1997 - G. Lerchner. Nomination und Semiose. Zur Explikation ihrer kulturell-kommunikativen Geprägtheit. In Nominationsforschung im Deutschen. Herausgeben von Irmhild Barz/Marianne Schroeder. Festschrift für Wolfgang Fleischer zum 75. Geburtstag. Frankfurt. 1997.
- ს. ს. ორბელიანი, 1991-1993 - ს. ს. ორბელიანი, სიტყვის კონა, თბ., ტ. I - 1991, ტ. II - 1993.
- ჰ. ფენრიხი, ზ. სარჯველაძე, 2000 - ჰ. ფენრიხი, ზ. სარჯველაძე, ქართველურ ენათა ეტიმოლოგიური ლექსიკონი, თბ., 2000.
- ვ. ფლაიშერი, 1989 - W. Fleischer. Nomination und unfeste nominative Ketten. In Beiträge zur Erforschung der Deutsche Sprache, herausgeben von W. Fleischer, R. Gröbe, G. Lerchner. 9. Bd. Leipzig. 1989.
- ბ. ფოჩხუა, 1974 - ბ. ფოჩხუა, ქართული ენის ლექსიკოლოგია, თბ., 1974.
- ტ. ფუტყარაძე, 1996 - ტ. ფუტყარაძე, მოტივაცია, ენობრივი აზროვნების და სამყაროს ზედვის ერთ-ერთი ასპექტი, კრებ. ქართველური მეგკვიდრობა, ტ. I, ქუთაისი, 1996.
- არნ. ჩიქობავა, 1942 - არნ. ჩიქობავა, სახელის ფუძის უძველესი აგებულება ქართველურ ენებში, თბ., 1942.
- მ. ჩუხუა, 2003 - მ. ჩუხუა, ქართველურ ენა-კილოთა შედარებითი ლექსიკონი, თბ., 2003.

NATIA IAKOBIZE

NAMING FEAR IN GEORGIAN AND
GERMAN LANGUAGES

The research on the principles of naming sheds light on the nature of perceiving the relevant concept in the moment of naming in different languages through various epochs and cultural circles. The paper deals with:

1. Etymological information on lexical units – Georgian შიშო (fear) and German *Angst*;
2. Lexical units with the meaning of **fear**;
3. Naming principles of lexical units in Georgian and German languages;
4. Typological similarities between Georgian and German languages in terms of naming lexical units with the meaning of **fear**.

Comparison reveals that a large number of words are formed from the word შიშო (**fear**) while the composites are relatively rare. On the contrary, German presents a small number of lexical units formed from the word *Angst*, however, a large number of composites is attested.

In Georgian the physical state resulted from fear is a key factor in naming the fear. In German *Angst* is related to narrowness. In German the word *Erschrecken* expresses *to frighten, to scare*. It is formed by two verbs – *erschicken* and *irsericken* which mean *to jump up*. It is noteworthy that the Georgian შეხტომა, შეკრთობა (**to jump, to wince**) has a connotation “to fear”. Originally, these lexical units denoted a physical activity; however, the words indicating physical features have later expressed emotional state.

რუსუდან კაშია

სესხი და კრედიტი XVIII საუკუნის საქართველოში

სავაჭრო კაპიტალი თავისი განვითარების პირველ ეტაპზე, როგორც ცნობილია, მჭიდროდ უკავშირდებოდა სავაჭრო კაპიტალს. ფეოდალური ურთიერთობის რღვევის საწყისი ეტაპისათვის დამახასიათებელი ეს მოვლენა ნათლად გამოვლინდა XVIII საუკუნის ბოლოსა და XIX საუკუნის დასაწყისის საქართველოში. ვაჭარი ზოგჯერ მთლიანად იყო დამოკიდებული მევახშეზე. ქართული ისტორიული დოკუმენტები ცნობებს გვაწვდიან იმის შესახებ, რომ ცალკეული ვაჭრები თუ სავაჭრო ამხანაგობების წევრები საქმის დაწყებისას ხშირ შემთხვევაში იღებდნენ კრედიტს დიდი სარგებლით.

მევახშეობა, პროცენტით თანხის გაცემა, ფეოდალური სოციალურ-ეკონომიკური ურთიერთობის ორგანული ნაწილი იყო. შუა საუკუნეების ფულად-სასაქონლო ურთიერთობებისათვის დამახასიათებელი ეს მოვლენა გვიანფეოდალურ ხანაში იცვლის ფორმას. განსახილველი ხანის სავაჭრო თამასუქებში ზოგიერთ შემთხვევაში ასახულია ფეოდალური ურთიერთობების რღვევის პროცესი. ისტორიულ დოკუმენტებში გვხვდება შემთხვევები, როცა გაღარიბებული სათავადო სახლის წარმომადგენელი სოციალურად მასზე უფრო დაბალ საფეხურზე მდგომი პირის მევალე ხდება და ვალში დაგირავებული უძრავი ქონება მევახშის ხელში გადადის.

მევახშეობამ XVIII საუკუნეში თბილისში განსაკუთრებით ფართო ხასიათი მიიღო; ვახშით თანხებს გასცემდა საზოგადოების ყველა ფენის წარმომადგენელი, მათ შორის სამღვდელოება და ქალაქში დაფუძნებული იტალიელი კათოლიკე მისიონერები.

საკითხის მკვლევარი მ. სამსონაძე ასკვნის, რომ XVIII საუკუნეში „მხოლოდ ფულის გასესხებით დაკავებული არიან უპირატესად ის პირები, რომელთაც სავაჭრო ოპერაციების წარმოების საშუალება არა აქვთ, ქვრივები, მოხუცები. მაგ., მნიშვნელოვან თანხას ასესხებს მენაღარაანთ მარეხა, გორჯასპი მდივნის ქალი მაია, ბატონიშვილის გამდელი და სხვ.“ (მ. სამსონაძე, 1980, გვ. 78).

შ. მესხია ჩამოთვლის გირაოში ქონების გაყიდვის შემთხვევებს. საინტერესო ცნობას გვაწვდის თბილისელი შეძლებული მოქალაქის, გვარჯილის „ქარხნის“ (საწარმოს) მეპატრონის ისაია თაყუაშვილის თხოვნა გიორგი XII-ისადმი 1800 წელს: „ბერძენისვილებს ჩემი თეთრი მართებთ, იმათი სახლები და ბაღი გირაოთ მიჭირავს თავისი სიგელებით, რაც ქონება აქვს და საქონელი სულ გირაოდ მიწერია...“ ამიტომ თაყუაშვილი ითხოვს ბერძენისვილების ქონების მასზე გადაცემას (შ. მესხია, 1983, გვ. 320).

„კაპიტალის დაბანდების, მისი ბრუნვისა და ზრდის ერთ-ერთი გავრცელებული საშუალებო ასპარეზია მევახშეობა... XVIII ს. II ნახევრის არაერთი პირია ცნობილი, რომელთა მიერ გასესხებული კაპიტალი საერთო ჯამში ათეულ ათას მანეთს უდრის. აღმოსავლეთ საქართველოში ცნობილია ძირითადად რამდენიმე მსხვილი მევახშე: ლაშქარნივისი მანუჩარ თუმანიშვილი,

მისი ძმა სულხანი, დედოფლის ამილახვარი ოსეფა ყორღანაშვილი და მისი ძმისწული ადლო“ (გ. აკოფაშვილი, 1980, გვ. 121).

განსაკუთრებით მდიდარი მასალა მოგვეპოვება ამ მხრივ თუმანიშვილების საქმიანობის შესახებ. მნიშვნელოვანია ამ საგვარეულოს ხვედრითი წილი XVIII საუკუნის II ნახევრის აღმოსავლეთ საქართველოს ეკონომიკურ ცხოვრებაში. მათი შემოსავლის მთავარ წყაროს მევახშეობა წარმოადგენს. შ. მესხიას დაანგარიშებით, „XVIII ს. II ნახ. მანუჩარ თუმანიშვილს სხვადასხვა პირზე გაცემული ჰქონდა სარგებლით 3154 თუმანი. საკრედიტო ოპერაციებს აწარმოებდა ასევე მისი ძმა სულხანი, რომელსაც ვალში გაცემული ჰქონდა 680 თუმანი“ (შ. მესხია, 1983, გვ. 265).

აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ სავაჭრო ოპერაციებში ამ პერიოდისათვის ჩაბმულნი იყვნენ თუმანიშვილთა საგვარეულოს სხვა წარმომადგენლებიც: სულხანისა და მანუჩარის და მათი, აგრეთვე მათი ბიძა ქრისტეფორე თბილელი (თუმანიშვილი) და სხვ. (ნ. ბერძენიშვილი, 1953, №71, 111, 157, 187).

ძმებ თუმანიშვილებს მევალეები ჰყავთ არა მარტო თბილისში, არამედ ქსნის საერისთავოში, ცხინვალში, ერედისში, ახალდაბაში, გორში, დუშეთში და ა. შ. (ნ. ბერძენიშვილი, 1953, №187, 241).

ქრელი იყო თუმანიშვილების მევალეთა სოციალური შემადგენლობაც. მათი მევალეები იყვნენ გლეხები, მოქალაქეები, ძირითადად ხელოსნები და ვაჭრები, ვაჭართა ამხანაგობები, თავადაზნაურული არისტოკრატია, ბატონიშვილები და თვით მეფეც კი.

ვალად გაცემული თანხების ოდენობა, საბუთების მიხედვით, ერთი თუმნიდან მოზრდილ თანხამდე (240 თუმანი, 700 ოქრო და ა. შ.) აღწევს, იშვიათად, მაგრამ არის უფრო დიდი თანხებიც (ნ. ბერძენიშვილი, 1953, №128, 187).

განვიხილოთ თითოეული ეს ჯგუფი ცალ-ცალკე. საბუთებში თუმანიშვილების მევალეებად ყველაზე ხშირად გვევლინებიან ვაჭრები და სავაჭრო ამხანაგობები. როგორც ცნობილია, სავაჭრო კაპიტალი მჭიდროდ უკავშირდებოდა სავაჭრო კაპიტალს. ვაჭარი ხშირად იყო დამოკიდებული მდიდარ მევახშეზე. სავაჭრო საქმის დასაწყებად ის იძულებული იყო აეღო კრედიტი, სავაჭრო ოპერაციების წარმატებით დასრულება კი მას აძლევდა ვალის გადახდის შესაძლებლობას.

ამ ფაქტის დასტურად მოგვყავს ერთი ტიპური საბუთი: 1784 წ. თამასუქი გაცემული თბილისელი მოქალაქის ტერ-ასატურასშვილი არაქელას მიერ მანუჩარ თუმანიშვილისადმი. საბუთი გვამცნობს: „ავიღე... ოთხმოცი თუმანი ქალაქის რიჯი სირმა ოთხი დანგიანი აბაზი... წავიღე მე ეს თეთრი და როგორც ხეირათი ვნაზო და ჰკეამ გამიჭრას ჩემთვის ვამუშავო, რომ ამისი ხეირში და ზიანში შენ საქმე არც ქონდეს, ზიანი და სარგებელი ორივე ჩემი არის“. როგორც ცნობილია, სავაჭრო კაპიტალისათვის დამახასიათებელია სარგებლის მაღალი ნორმის დაწესება. იმავე საბუთში ვკითხულობთ: „და ამ ქვემო თარიღიდან რა ერთი ხანსაცა ჩემთან დაჰყოს, წელიწადში ათი თერთმეტ-ნახევრად გაურჯელად მოგცე“. ვაჭრის ზარალის შემთხვევაში, ვალის გადაუხდელობის გამო მისი ქონების გარკვეული ნაწილი მევახშის (ამ შემთხვევაში თუმანიშვილის) ხელში გადადიოდა: „სახლის გირაოს წიგნიც შენთვის მომიცია და შენი გაქვს“ – გვამცნობს საბუთი (ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, Sd -156).

იმის დასტურად, რომ მანუჩარ თუმანიშვილი ხშირად გვევლინება საქმიანი-საეპოქო წამოწყებების კრედიტორად, მივუთითებთ 1788 წელს შედგენილ თამასუქზე, შედგენილი რევაზასა და ბეჯანას მიერ მდივან მანუჩარისადმი. თანხის ნაწილი, რომელიც ვაჭრებს აუღიათ მანუჩარისაგან, ვაჭრებს გადაუხდიათ ერევანში ვაჭრობის შემდეგ (ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, Sd - 155).

გვხვდება შემთხვევები, როდესაც ვაჭარი ვერ იხდის აღებულ თანხას, თანაც იძულებულია სესხად კიდევ ახალი თანხა აიღოს. ასეთი ვაჭარი ფაქტობრივად მევახშის ფინანსურ კაბალაში ექცეოდა. XVIII ს. 20-იან წლებში შედგენილი ვალების ნუსხის მიხედვით, მანუჩარის მოვალე ჩანს ახალციხელი ვაჭარი. მისი ვალი, ნუსხის მიხედვით, იმ დროს ოცი თუმანია. 1787 წელს კი მას უკვე მოზრდილი თანხა აქვს აღებული მანუჩარ მდივნისაგან - ას ოცი თუმანი (ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, Sd - 162; ნ. ბერძენიშვილი, 1953, №82).

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, თუმანიშვილებისგან თანხებს სესხად იღებდნენ როგორც ცალკეული ვაჭრები, ასევე საეპოქო ამხანაგობების წევრები. 1796 წლის ერთ საბუთში ვკითხულობთ: „მაშინ ოთხნი ამხანაგნი ვიყავით, ვინც ჩამოგართვით ბარათი და რაც პირობა დაგიდგა შენ იცი და იმანა, მე რას მემართლები? თუ ჩემი დუქნიდამ დაგიბარჯამთ რამე... ასაღები ვარ სიმართლით და იმისთვის გამსახურებით...“ (ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, Hd - 6547). 1798 წლის ერთი საბუთის მიხედვით: „ჩარჩიშვილს შაქარას და აღაპაპაშვილს პაპას გორის იჯარა საამხანაგოთ სჭეროდით. ამ იჯარისათვის თეთრი დასჭირვებოდით. მანუჩარ მდივანს ესესხებინა სიით“ (დ. უჩანეიშვილი, 1967, №123). 1787 წელს ზედგინიძე დათოს მიერ თუმანიშვილი მანუჩარისადმი გაცემულ თამასუქში ვკითხულობთ: „ავიღე... ექვსი თუმანი ახალი ზარაფხანის ოთხი დანგიანი სირმა აბაზი... მოგეცი ამის გირათი დედიჩემისეული საყბურით. ამ ქვემო თარიღიდან რაც ხანს ჩემს ხელთ დაყოს, თვეში თუმანზე ორი შაური სარგებელი მოგცე“. თამასუქს ახლავს მინაწერი: „ამხანაგები“ (ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, Sd - 167).

ნიშანდობლივია ზაზა ბარათაშვილის არზა გიორგი მეფისადმი: „მოქალაქე ავეტიქასი ორმოცი თუმანი გვმართებს, გირაოდ დუქნები უჭირამს და თვე და თვე სარგებელს მუდამ ვაძლევთ. ახლა ითხოვს გადახდა დააცადონ. მეფეც, რა თქმა უნდა, ფეოდალის მხარეს იჭერს და ავეტიქას უბრძანებს ცოტა დააცადოს“ (ი. დოლიძე, 1985, №643).

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, თუმანიშვილთა მოვალე იყო ქართლ-კახეთის სამეფოს არაერთი ფეოდალური ოჯახის წარმომადგენელი და ბატონიშვილები. მათ შორის ქსნის ერისთავის შვილი ელისბარი (მართებს 36 თუმანი). აგრეთვე უზბაში გურამიშვილი გოგია. სულხან მდივნის მოვალენი ყოფილან ციციშვილებიც, მაგრამ მამის გარდაცვალების შემდეგ მოუხერხებიათ თავისი ძვირფასი ნივთის გამოხსნა (ნ. ბერძენიშვილი, 1953, №78, 107, 171).

ლევან ბატონიშვილის ვალის ანგარიშის წიგნში ვკითხულობთ: „საქართველოს მეფის ირაკლის ძე, განსვენებული ლეონ, რასაც თავის ბარათით მე, მანუჩარს მოსაცემს არის, ამას ქვეით დაიწერება... დანახარჯი ჰქონდა 27 თუმანი, 2 მინალთუნი, 4 აბაზი და 2 ფული, ამაში მომცემოდა 37 თუმანი, 2

მინალოთუნი ამას რომ გავიდე, დარჩება ჩემი მოსაცემი 960 თუმანი, 5 მინალოთუნი და 2 ფული“ და ა.შ. (ნ. ბერძენიშვილი, 1953, №86).

1808 წლის საბუთით ირკვევა, რომ ძმებ თუმანიშვილებს ბატონიშვილი იოვანესათვის უსესხებიათ 700 ზაჭადლო ოქრო, ხოლო 1812 წლის საბუთით ისინი ბატონიშვილი ვახტანგისაგან მოითხოვენ წერილით ვალების დაბრუნებას (ნ. ბერძენიშვილი, 1953, №264, 279).

ნიშანდობლივია გიორგი მეფისა და თუმანიშვილების დამოკიდებულების ზოგიერთი ასპექტი. პერიოდულად მეფე ითხოვს მათგან „ვალიდ“ მსხვილ თანხებს. მეფეზე გაცემული ვალი ფაქტობრივად დაკარგული თანხაა. 1799 წელს დაწერილი დოკუმენტი მოგვითხრობს შემდეგს: „ამ წლის შვიდ აპრილს, მათმა უმაღლესობამ მეფემ გიორგიმ ჩვენ თუმანიშვილი მანუჩარი და ჩემი ძმისწული (გივი) გორს ყოფნაში დაგვატყერინა. მუხრანის ბატონს იოვანეს და ფალავანდიშვილს ელიზბარს. ამათ ჩვენ ორივე ძმის სახლი აიკლეს... სულხანიც დაიჭირეს და მას უკან ორი ათას თუმანს თეთრს დაგვიწყო (თხოვნა). ვედრებით 600 თუმანზედ გადაგვიტრა. ვალათ აგვადებინა, გამოგვართო და ლეკის ჯარს მისცა“ (ნ. ბერძენიშვილი, 1953, №197). ამრიგად, მეფემ სხვა მხრივ რომ ვერ აიძულა მანუჩარი მისთვის „სესხად“ ფული მიეცა, ძალას მიმართა. თანხა ფაქტობრივად ძალით წაართვა და ლეკის დაქირავებული ჯარი ასე გაისტუმრა. საბუთებიდან ჩანს, რომ თუმანიშვილები იძულებული გამხდარან ასეთი დიდი რაოდენობის კაპიტალი ესესხებინათ სხვა მეფახსენებისაგან. თანხის გარკვეული ნაწილი აზნაურ დავით კვეზერელისაგან აიღეს ვალად. კვეზერელი თანხის ნაწილის დაბრუნებას საქონლით, ამ შემთხვევაში ფარჩის სახით ითხოვს: „მეფე გიორგი რვაას თუმანს გვთხოვდა... ორასი თუმანი გვაპატივა, ორასი თუმანი მივართვით... ოთხასი თუმნის მობრუნებისათვის ეს წიგნი შენ მოგეცით, რომ ასოცი თუმანი ამ სამს დღეს უკან მოგაბაროთ და დანარჩომიც ამ თვის გასვლამდინ თეთრი და ფარჩა მოგაბაროთ, რომ შეიქმნას ოთხასი თუმანი“ (ნ. ბერძენიშვილი, 1953, №84). გარდა უშუალოდ თანხისა, რომელიც გიორგი მეფეს თუმანიშვილებიდან გამოუძალავს, მას მათი „აკლების“ შედეგად სხვა საქონელიც წაუღია. ამას მოწმობს ამავე 1799 წლით დათარიღებული საბუთები, რომლებიც წარმოადგენს მეფის მიერ წაღებული საქონლის ნუსხებს (ნ. ბერძენიშვილი, 1953, №200, 202, 203).

ძმებ თუმანიშვილებს მალევე აღუდგენიათ თავისი ზარალი. რამდენიმე წლის შემდეგ ისინი კვლავ მსხვილ სავაზმო ოპერაციებს ახორციელებენ. ეკონომიკურ სარბიელზე კვლავ განსაკუთრებით გამოირჩეოდა ფართო გაქანების საქმოსანი და ფინანსისტი მანუჩარ თუმანიშვილი (მ. სამსონაძე, 1980, გვ. 82).

ვალის ამოღების შემთხვევაში ისინი გარკვეულ თანმიმდევრულობას იცავდნენ. როგორც კი თამაშუქის ვადა გავიდოდა, ისინი მევალეს ამის შესახებ წერილობით ატყობინებდნენ, თუ სათანადო პასუხს არ მიიღებდნენ. ამ შეტყობინებას რამდენჯერმე იმეორებდნენ და თუ საქმეს მშვიდობიანად ვერ შეტყობინებას რამდენჯერმე იმეორებდნენ და თუ საქმეს მშვიდობიანად ვერ გაარიგებდნენ, მხოლოდ მაშინ მიმართავდნენ ხელისუფლებას: მეფეს, ბატონიშვილებს. ამის საილუსტრაციოდ გვინდა მოვიყვანოთ რამდენიმე საბუთი: მაგ., 1794 წლის ერთ საბუთში მანუჩარ თუმანიშვილი თავისი გარდაცვლილი მევალის ძმას წერდა: „თქვენი ძმის კაკალასათვის ბატონი ჩემი სიმამრის ალა-სტეფანეს ორასი თუმნის ზარათი რომ გამოვართვი და გავგზავნე, იმისი ვალი

ხომ მარტის დამდექს შესრულდა... ორი წიგნი მოგართვი..." (ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, Hd - 8696). სხვა შემთხვევაში მანუჩარ თუმანიშვილი სთხოვს ვახტანგ ბატონიშვილს ამოაღებინოს ქრელაშვილ გიორგისაგან გავალებული თანხები (ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, Hd - 5796).

დაგროვილი მნიშვნელოვანი კაპიტალით თუმანიშვილები აქტიურად არიან ჩაბმულნი ეკონომიკურ ცხოვრებაში და სავაჭრო ოპერაციების კრედიტორად გვევლინებიან. ხშირ შემთხვევაში ისინი აფინანსებენ სავაჭრო ამხანაგობებს, რომლებიც ამ პერიოდში ამიერკავკასიისა და რუსეთის ქალაქებში ეწეოდნენ სავაჭრო საქმიანობას. ამ მხრივ საილუსტრაციოდ მოვიყვანთ ერთ ტიპურ მაგალითს: „ამხანაგობის წიგნი“ გაცემული ალელი ვაჭრის მიერ გორჯასპი თუმანიშვილისადმი - „ავიღე მე ალელმა ასატურას შვილმა პოლოსამა ერთი თუმანი ახალი თეთრი... ეს თეთრი მე თავნათ დავიჭირო და ალგბ-მიცემობაში ვამუშავო და რაც ღმერთმან მომცეს ხეირი თუ შარი, თავნი ხომ თქვენ უნდა მოგაბარო და მოგების ხეირი და შარი ორისვე უნდა იყოსო“ (ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, Hd - 3842).

მანუჩარ და სულხან თუმანიშვილების კრედიტით ვაჭრობენ რუსეთის ქალაქებში - ასტრახანსა და მოზდოკში მათთან შეამხანაგებული ვაჭრები: გასპარ ბაღდადოვი, სტეფანე ასლანოვი და სტეფან ტერ-შამაგანოვი (ნ. ბერძენიშვილი, 1953, №383, 393, 395, 396; ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, Hd - 7660; Sd - 3684, 3696).

ტიპური მოვლენები დასტურდება დასავლეთ საქართველოში. საზოგადოების სტრუქტურაში მიმდინარე ცვლილებები ასახულია ამ პერიოდის ისტორიულ დოკუმენტებში. მაგალითად მოგვყავს წერილი წერეთლისა ყობიასადმი, რომლის თანახმად, წერეთელმა აიღო „ორმოცდათექვსმეტი მარჩილი“ ყობიასაგან, თვეში ნახევარი შაურის სარგებლით (ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, Hd - 5095).

მემამულის თანდათანობით გადატაკებისა და ნელ-ნელა მისი საკუთარი მსახურის კაბალაში მოქცევის შესახებ ცნობას გვაწვდის ორი საბუთი: პირველი, რომელიც დათარიღებულია 1793 წლით, გვამცნობს, რომ ლევან აბაშიძე გამხდარა თავისი მსახურის - მამუკელა ღამბაშიძის მევალე (ნ. ბერძენიშვილი, 1953, გვ. 101). 1795 წლის საბუთით, ლევან აბაშიძეს ისევ აუღია ღამბაშიძისაგან ვალი „ორი თუმანი ქალაქის აბაჯი“ და გირაოდ მიუცია ვენახი (ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, Hd - 14549).

ეკონომიკურ შეჭირვებას განიცდის ზაალ ჯაფარიძე, რომელმაც, 1802 წლის საბუთით, „გაჭირვების“ გამო მიჰყიდა ვენახი ვაჭრებს - მოშია დავითაშვილსა და მის ძმას ისხაკას (ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, Hd - 1208). 1809 წლის თამასუქით მროველ იუსტინეს დაუხსნია ამილახორიშვილი ნიკოლოზი ვანელი სომეხის ერემიაშვილ გეორქას ვალისაგან (ნ. ბერძენიშვილი, 1953, გვ. 186).

ჩვენთვის საინტერესო საკითხისათვის მოგვყავს XVIII ს. II ნახევრით დათარიღებული საბუთი, რომლის თანახმად არობელიძემ ნაკაშიძეს წაართვა 140 მარჩილ ვალში ყმა, გვარად ხატისკაცი (ქუთაისის ისტორიული მუზეუმი, №5). საინტერესოა ასევე 1790 წლით დათარიღებული დოკუმენტი, სადაც ნათქვამია, რომ თავად მხეიძეებს დაედოთ ბუჭუა ჩინჩალაძის ვალი, ამიტომ

თავის აზნაურ როინიშვილებს მიჰყიდეს ყმები და მიღებული თანხით შეძლეს ვალის გადახდა (ქუთაისის ისტორიული მუზეუმი, №280).

როგორც აღვნიშნეთ, მოცემული პერიოდის დასავლურ ქართულ დოკუმენტურ მასალაში აისახა გვიანფეოდალური ხანისათვის დამახასიათებელი მოვლენა, როცა გადარიბებული თავადი ექცევა მასზე სოციალურად დაბლა მდგომი პირის კაბალაში და ბოლოს მისი უძრავი ქონება თანდათანობით გადადის მევალის მფლობელობაში.

ქუთაისელი საქმოსნის ნიკოლოზ ქორქაშვილის შემოსავლის მნიშვნელოვან წყაროს წარმოადგენს მევახშეობა. საბაზრო კავშირებიდან, სავაჭრო საქმიანობიდან მიღებული თანხები მას გასესხებული აქვს დიდი სარგებლით. ქორქაშვილის მევალეთა სოციალური შედგენილობა მრავალფეროვანია. მათ შორის ვხვდებით როგორც გლეხებს, წვრილ ვაჭრებსა და ხელოსნებს, ასევე ფეოდალური არისტოკრატიის წარმომადგენლებს, თვით მეფესაც კი. დასტურად მოგვყავს ქუთაისის მუზეუმში დაცული რამდენიმე ისტორიული დოკუმენტი: ქორქაშვილის მევალეა კულაშელი არონა მეხელიშვილი, რომელსაც აღებული აქვს ხუთასი ყურუში ოთხი თვის ვადით. სარგებელი საკმაოდ დიდია – თვეში აბაზი. ჩვენს ხელთაა საბუთი, რომლის თანახმად, ერთ შემთხვევაში ნიკოლოზის მიერ ვალში აღებული მართო სარგებელი უდრის 600 თუმანს. 1809 წლის მეორე ვალში აღებული მართო სარგებელი უდრის 600 თუმანს. 1809 წლის საბუთით, გრიგოლა გვიმრაძე იღებს მისგან სესხად ოთხმოც მარჩილს: „წელიწადში შვიდი საბალნე ღვინო მოგცე“ – პირობას იძლევა ვალის ამღები. მევალემ უნდა გადაიხადოს ასევე სასამართლო გადასახადი – „საბჭეო, საბოქაულო“ იმ შემთხვევაში, თუ იგი ვალს არ გადაიხდის და გამსესხებელს მოუწევდა თამასუქის გასაჩივრება: „თუ რამე დაგახარჯვინო, ყველა მე გადავიხადო“ – ვკითხულობთ საბუთში (ქუთაისის ისტორიული მუზეუმი, №2221, 2240, 2194).

5. ქორქაშვილის მევალეთა შორის ვხვდებით ფეოდალური კლასის წარმომადგენლებს. 1811 წლის საბუთით, ნიკოლოზისაგან უსესხებია მზეხათუნ ბატონიშვილს „ას ოთხმოცდარვა მარჩილი“ (ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი Hd - 1224). გიორგი გელოვანს ქორქაშვილის მოზრდილი თანხა მართებს. „სამასი მარჩილი“ მას უკვე გაუსტუმრებია, რასაც მოწმობს ხელწერილი, გადასახდელი დარჩენია „ოთხას ორმოცდათორმეტი მარჩილი“. იმავე პერიოდში შედგენილი თამასუქით მოურავმა ინაკავიძემ გადაუხადა მას ვალის ნაწილი. გადასახდელი აქვს „იჭარის თეთრი“. მისი მოვალეა აგრეთვე ვინმე აბაშიძის ქალი, რომელსაც თავდებად უდგება წერეთელი და ითხოვს თამასუქის გადავადებას (ქუთაისის ისტორიული მუზეუმი, №1900, 2173, 2176, 2229).

დოკუმენტური მასალის გაცნობა გვიჩვენებს, რომ აღებული ვალის გადახდას თავადი ხშირად მამულისა და ყმა გლეხების გაცემით ახერხებდა. 1810 წლის საბუთით ვიგებთ, რომ გიორგი წულუკიძე გამხდარა ქორქაშვილის მევალე. გადარიბებულმა თავადმა ვერ შეძლო ვალის – „ექვსი ქესა (1 ქისა ანუ ქესა უდრის 30 თუმანს) ნახევარი იმერული თეთრის“ გადახდა და ვალში გასცა ყმები: სოფ. ციხას მცხოვრები ხუთი კომლი გლეხი გახდა მევახშის საკუთრება (ქუთაისის ისტორიული მუზეუმი, №1624).

1811 წელს დაწერილი თამასუქის თანახმად, გორგი წულუკიძე კვლავ ნიკოლოზის მევალეა. 10 ქესა იმერულ თეთრში წულუკიძემ დაწინადა გლეხები ტყიბულსა და ახალსოფელში (ქუთაისის ისტორიული მუზეუმი, №1623).

ანალოგიური შინაარსისაა საბუთი, რომლის თანახმად 400 მარჩილი თეთრის ვალად აღების წინ სიმონ ვახტანგიშვილმა გლეხები დაწინდა (ქუთაისის ისტორიული მუზეუმი, №1615). სხვა საბუთით ვიგებთ, რომ აგიაშვილებს მოუხერხებიათ 400 მანეთის გადახდა და დაუხსნიათ მამის მიერ ვალში დაწინდული გლეხები (ქუთაისის ისტორიული მუზეუმი, №2224).

ვალის ამღები მემამულე თანხის გადაუხდელობის შემთხვევაში ზოგჯერ უფრო ძლიერ მფარველს მიმართავდა დახმარებისათვის. ერთ-ერთი საბუთით, ლევან დადიანმა დაიხსნა იოანე ახვლედიანის მიერ ქორქაშვილისადმი 600 მანეთ ვალში მიცემული ოთხი გლეხი (ქუთაისის ისტორიული მუზეუმი, №1101).

დოკუმენტური მასალის განხილვა ნათელყოფს, რომ ნ. ქორქაშვილისაგან ხშირად იღებდა ვალს იმერეთის მეფე სოლომონ II. მეფის მიერ ნიკოლოზისადმი მიწერილ წერილში ვკითხულობთ: „როდესაც დამპირებია, ხან რვა ქესა მისესხებია, ხან ათი...“ საბუთის მიხედვით, ამჯერად მეფის „თხოვნა“ ბრძანებას უფრო ჰგავს: „რო არ მომიხერხო... მაგას შენი ერთგულობისაგან არ მოველი“ - ვკითხულობთ საბუთში (დ. უჩანეიშვილი, 1967, გვ. 137).

XVIII ს. ბოლოს საქართველოში ვახშის შუასაუკუნეობრივი ფორმის გვერდით გაჩნდა თანხის დაბანდების ახალი ფორმა - კრედიტი.

კრედიტორი აფინანსებს ცალკეულ საქმოსანსა თუ ვაჭართა გაერთიანებების მიერ წამოწყებულ სავაჭრო ოპერაციებს. ქუთაისის ისტორიული მუზეუმის რამდენიმე საბუთით ჩანს, რომ ქორქაშვილი აფინანსებს ვაჭრების: ა. მესარკიშვილის, ბ. ხოჯოვანაშვილისა და მელქონ მეფისაშვილის სავაჭრო საქმიანობას.

ჩვენს ხელთაა თამასუქი, რომლის თანახმად ორი იმერელი „ამხანაგი“ სავაჭრო საქმის დასაწყებად იღებს ვალს შეძლებული მოქალაქის - მუსტაფა ბარბაქაძისაგან (ნ. ბერძენიშვილი, 1953, გვ. 150). ანალოგიური შინაარსისაა ქუთაისელი ვაჭრების - ხეჩინაშვილი სიმონასა და აბრამა ენოქაშვილის თამასუქი, რომელთაც საქმის დაწყების წინ აუღიათ კრედიტი დავით ოცხელისაგან. თამასუქი წარმოადგენს ვალის გასწორების ანგარიშს: „ღვითი ეს ყაბზი დავაწერინე მე, ოცხელმა დავითმა და მოგეცი შენ ხეჩინაშვილს სიმონას, ამ ჯათზე, რომ შენი და აბრამა ენოქაშვილის თამასუქი მაქვს ხუთას ორმოცი ძველი მარჩილის, ამ თამასუქის თეთრიდან შენ და აბრამა გაიყარეთ და შენ ორასი ყურუში დაგედვა და ეს ორასი ყურუში შენგან ავიღე და სხვაში აბრამამ შემაჯერა და თამასუქის ბათლამათ შენთვის კერძათ ეს ყაბზი მომიცია, რომ შენთვის საქმე აღარა მაქვს იმ თამასუქის თეთრი“ (დ. უჩანეიშვილი, 1967, გვ. 144).

ამ თვალსაზრისით საინტერესოა სოლომონ I-ის ბრძანება (საბუთის მიხედვით არ ჩანს, თუ ვის მიმართავს მეფე). მასში ვიგებთ მხოლოდ, რომ ბრძანების ადრესატს აუღია რა ვალი ბურჯანაძისაგან, ერთ საქმეზე დაუსაქმებია და „ორასი მარჩილის საქონელი უმოვნია“. მეფე უბრძანებს, დაუბრუნოს მევალეს „თეთრი, მთავნი და სარგებელი“ (შ. ბურჯანაძე, 1958, გვ. 101).

„სესხი, კრედიტი XVII-XVIII სს. საქართველოს ქალაქებში ჯერ კიდევ უმთავრესად მოხმარებაზე მიდიოდა და ნაკლებ უმნიშვნელო რაოდენობით ხმარდებოდა წარმოებას. მიუხედავად ამისა, სავაჭრო კაპიტალს გვიანფეოდალური საქართველოს ქალაქების განვითარებისათვის, ფეოდალური მეურნეობის დაცემისა

და წარმოების გამსხვილებისათვის უსათუოდ მნიშვნელობა ჰქონდა“ (შ. მესხია, 1983, გვ. 265).

კაპიტალის დაგროვების პირველ ეტაპს ახასიათებდა სარგებლის დიდი ნორმის დაწესება. მაგალითისათვის განვიხილოთ რამდენიმე თამასუქი: 1728 წლის საბუთით, „თუმნის თავს“ თითო ყურუშია სარგებელი გადასახდელი (ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, Hd - 8930).

XVIII ს. II ნახევრის ერთ-ერთი თამასუქით მევაღე 500 ყურუში აბაზს იხდის, ხოლო მოგვიანო, 1816 წლის თამასუქით სამ თუმანში სარგებელი ხუთი აბაზია (ქუთაისის ისტორიული მუზეუმი, №2231, 2027).

განსახილველი ხანის სავაზო პროცესების გაცნობა, ფეოდალური წრის ზოგიერთი გაღარიბებული წარმომადგენლის ქონების გადასვლა დაბალი სოციალური ფენიდან გამოსული მევაზის ხელში, სავაჭრო საქმეში კრედიტის გამოყენება, ვფიქრობთ, თვისობრივად სცილდება ფეოდალური წყობისათვის დამახასიათებელ ნორმებს და მიუთითებს ფეოდალური ურთიერთობების რღვევის საწყის ეტაპზე.

დამოწმებული ლიტერატურა და წყაროები

- გ. აკოფაშვილი, 1966 - გ. აკოფაშვილი, მანუჩარ მდივნის მეურნეობა (XVIII ს. II ნახ.), კავკასიის ხალხთა ისტორიის საკითხები, თბ., 1966.
- ნ. ბერძენიშვილი, 1953 - ნ. ბერძენიშვილი, მასალები საქართველოს ეკონომიური ისტორიისათვის, II, თბ., 1953.
- შ. ბურჯანაძე, 1958 - შ. ბურჯანაძე, ისტორიული დოკუმენტები იმერეთის სამეფოსა და გურია-ოდიშის სამთავროებისა (1466-1770), წ. I, თბ., 1958.
- ი. დოლიძე, 1985 - ი. დოლიძე, ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. VIII, 1985.
- რ. კაშია, 2005 - რ. კაშია, ვაჭრობა და ვაჭართა ფენა დასავლეთ საქართველოში (XVII-XVIII სს.), ქუთაისი, 2005.
- შ. მესხია, 1983 - შ. მესხია, საისტორიო ძიებანი, II, თბ., 1983.
- მ. სამსონაძე, 1980 - მ. სამსონაძე, სოციალურ-ეკონომიური ვითარება XIX ს. I მესამედის საქართველოში, თბ., 1980.
- დ. უჩანეიშვილი, 1967 - დ. უჩანეიშვილი, დოკუმენტები საქართველოს ეკონომიური ისტორიისათვის, თბ., 1967.
- ქუთაისის ისტორიული მუზეუმი დატული საბუთები.
- ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრში დატული დოკუმენტები.

RUSUDAN KASHIA**LOAN AND CREDIT IN THE 18TH CENTURY GEORGIA**

During the first phase of its development the Trading Capital was closely connected with the usury capital. In Georgia the very phenomenon became obvious at the turn of the 18th to 19th centuries. Georgian historical documents indicate that upon starting a business certain merchants or members of traders' guilds would often take out a high interest rate loans from usurers.

Usury, the practice of charging a rate of interest for the loan of money, has been an integral part of feudal social-economic relations. This phenomenon, typical to the medieval commodity-money relations, undergoes modification in the late medieval period. The historical documents reflect the cases where an impoverished nobleman becomes a debtor owning a debt to a lower social stratum representative and his encumbered immovables become the usurer's property.

A new form of investment – credit is introduced in Georgia at the end of the 18th century. A creditor used to finance commercial operations initiated by certain businessmen or traders' guilds.

In Eastern Georgia the brothers Tumanishvili excelled in trading and usury; by applying their accumulated capital they were actively involved in economic life serving as creditors of trading operations. They financed traders' guilds that carried out their commercial activities in the cities of Transcaucasia and Russia during this period.

In Western Georgia typical events occurred that were reflected in the historical documents of the given period. For instance, NikolozKorkashvili, a businessman from Kutaisi financed the activities of traders' guilds carried out in Turkey.

რუსუდან კაშია,
რამაზ ხაჭაპურიძე

დაავადებებთან დაკავშირებული ხალხური რწმენა-წარმოდგენები (იმერეთის ეთნოგრაფიული მასალების მიხედვით)

ხალხური რწმენით, დაავადებას ხშირად იწვევს „ავი, შურიანი თვალი“, „ცული ფეხი“, წყველა, ხატზე გადაცემა, ჭინკებთან შეხვედრა და ა. შ. ტრადიციული სამედიცინო კულტურა ბალახეულ სამკურნალო საშუალებებთან ერთად მაგიურ მეთოდებსაც იყენებს. როცა დაუდგენელი ხდება ავადობის მიზეზი, ადამიანს ეწყება უგუნებობა, უმადობა, უძილობა, ამ შემთხვევაში ხალხური წარმოდგენა დაავადების გამომწვევად მისტიკურ მიზეზებს მიიჩნევს.

ხალხში გავრცელებული წარმოდგენა „ავი თვალის“ შესახებ ეთნოგრაფიული კუთხით შეისწავლა მკვლევარმა ნ. მინდაძემ. ჩვენ შევეცადეთ სხვადასხვა სნეულებათა გამომწვევი რწმენა-წარმოდგენა შეგვეცნოთ იმერეთის ეთნოგრაფიული მასალის მიხედვით, რომელიც ჩაწერილია ქართველური დიალექტოლოგიის სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტის მომძიებელთა ჯგუფების მიერ იმერეთის ეთნოისტორიული, ყოფითი კულტურის შესწავლის დროს.

ხაზი უნდა გავუსვათ იმ გარემოებას, რომ დღესდღეობით, განსაკუთრებით ბარის რეგიონებში, მკურნალობის მაგიური მეთოდები და დაავადებათა გამომწვევი მისტიკური შეხედულებანი, ზოგიერთი ტრადიციული რწმენა-წარმოდგენა დავიწყებული ან შესუსტებულია, მაგრამ შეხედულება „ბოროტი, ავი თვალის“ შესახებ მოსახლეობაში კვლავ ფიქსირდება. „შურიან, ავ თვალს“ შეუძლია გამოიწვიოს ყოველგვარი სნეულება. „ავი თვალი“ განსაკუთრებით ბავშვებზე მოქმედებს. გათვალული ბავშვი არ იძინებს, უმიზეზოდ ტირის, „ჭინჭყლობს“. ს. მაკალათიას ცნობით, „ავთვალნაკრავ ადამიანს ჭამის მაღა ეკარგებოდა, ის უგუნებო და გულმავიწყი ხდებოდა, ფიზიკურად სუსტდებოდა და ფერსაც კარგავდა. ასეთ ადამიანს ღამე ცუდად ეძინა, ვერ ისვენებდა და ხშირად ბოდავდა“ (ს. მაკალათია, 1941, გვ. 338).

„ავი თვალის“ ზემოქმედების ხანგრძლივობა დამოკიდებული იყო თვალის სიძლიერეზე. შეიძლება ყოფილიყო ძალიან ხანმოკლე – ერთი დღე, ერთი კვირა და ა. შ. (ნ. მინდაძე, 2006, გვ. 177):

„ავი თვალის“ არსებობა სხვადასხვაგვარად იხსნება: 1) როცა გამთვალავი შურიანი და ბოროტია, 2) როდესაც ადამიანს „კარგი გული აქვს“, „თვითონ არ უნდა, მაგრამ თვალი უჭრის“.

ტრადიციული ხედვა, რომ გამთვალავი ეშმაკეულითაა შეპყრობილი, დღესდღეობით აღარ გვხვდება. გამთვალავი „ბოროტი და შურიანია“, ამიტომ მისი „თვალი ჭრის“. ზოგჯერ უგუნებობის, ბავშვის ჭირვეულობის, გათვალვის მოტივაციად სახელდება ის მიზეზი, რომ გათვალული ბავშვი ან მოზრდილი გამოირჩევა სიღამაზით, გონიერებით, ამიტომ იგი „თვალს იოლად იკრავს“, „თვალი ხშირად ეცემა“.

თ. სახოკიას მიხედვით, „თვალის კვრა ანუ გათვალვისგან, ჩვენი ხალხის რწმენით, განსაკუთრებით ქორუა ბავშვები ხდებიან ავად. ზოგიერთი მათგანი მეტად განწყობილია თვალის კვრისადმი. ავთვალისანის ძალა მათზე ადვილად მოქმედებს, ასეთ ბავშვებზე იტყოდნენ ხოლმე „თვალი იცისო“ (თ. სახოკია, 1973, გვ. 276).

გათვალვის ძირითადი და ყველაზე მეტად გავრცელებული მოტივაცია იყო შური (ნ. მინდაძე, 2006, გვ. 176). მოგვყავს ერთ-ერთი მონათხრობი ჩვენ მიერ ჩაწერილი ეთნოგრაფიული მასალიდან: „ბაზარში მიმყავდა კაჭკით გოჭები გასაყიდად, ი ქალი, გლახა თუალის იყო-თქვა, რო გითხარით, გზაში შემხუთა, უცევ გადვირია ცხენი, დატრიალდა და კანაოში გადავარდა, თუალი იყო, აპა რა იყო“ (სოფ. მათხოჯი, იროდიონ ბარაბაძე, 1996 წ.).

ავი, შურიანი თვალის ზემოქმედება ძლიერდება ახალმთვარეობის დროს, კვიმატ ღლეებში. ეს შეხედულება განსაკუთრებით გვხვდება ქვემო იმერეთში სვანეთიდან ჩამოსახლებულთა მეტყველებაში.

ავი თვალისაგან დასაცავად მოსახლეობა იყენებს სხვადასხვაგვარ ამულეტებს, თილისმებს, შავტარიან დანას, ნახშირს, ღობეზე დაკიდებულ ცხენის თავს და ა. შ.

ღღესღლეობით მეტწილად გამოყენებულია ბავშვის საწოლთან ან სამკაულის სახით გიშრის ტარება. ხალხური რწმენით, ძლიერი „ავის მოსურნე თვალი გიშერს ეცემა“, მასზე გადავა, სამაგიეროდ, ადამიანზე ბოროტი თვალის ზემოქმედებას ანეიტრალებს.

ავგაროზებს ატარებენ ავი თვალისა და სნეულებებისგან დასაცავად. ავგაროზი ქალაღზე დაწერილი ლოცვა ან შელოცვაა, რომელსაც ხავერდის ქსოვილში ან ტყავში გამოკერილს ატარებდნენ (რ. ხაჭაპურიძე, 2006, გვ. 31).

ვხვდებით თილისმების ტარების წესს, მას ტანსაცმლის შიგნით ატარებენ. ეს შეიძლება იყოს ნაჭერში გამოკრული ნახშირი, შელოცვის ტექსტი, რკინის პატარა ნატეხი, მწარე ბალისაგან გამოთლილი პატარა ხის ჯვარი და ა. შ.

„გათვალულ“ საქონელს რქებს შუა აბამენ რკინის ან მწარე ბლის ჯვარს.

ავი თვალისაგან დამცავი მაგიური საშუალებებიდან ყველაზე გავრცელებულია შელოცვები. თ. სახოკიას განმარტებით, „მისნობის ერთი დარგი იყო შელოცვა, ანუ სიტყვებით მიმართვა ბოროტი და მავნე სულისათვის, გაჭირვებისა თუ ავადმყოფობისგან თავის დასაღწევად“ (თ. სახოკია, 1973, გვ. 274).

მკურნალობის დროს შელოცვის გამოყენებას ფსიქოლოგიური დატვირთვა აქვს და რწმენის ფაქტორს ემყარება. სოფლებში ისევ შევხვდებით შემლოცველებს, რომელთა „შენალოცი ჭრის“, ამიტომ მათ მიმართავენ დახმარებისათვის ავადმყოფისა და დასნეულებული საქონლის პატრონები.

შელოცვების მრავალფეროვან ტექსტებს შორის სიმრავლით გამოირჩევა გათვალულის/ნათვალევის შელოცვა. მოგვყავს ოკრიბაში ჩაწერილი შელოცვის ერთ-ერთი საინტერესო ვარიანტი:

„სამი სახელითა, ზუთითა მამითა, ძითა, სულითა, მე გილოცავ თუალისასა, ალისასა, მალისასა, მე გილოცავ თუალისასა, ანსალა, მანსალა, შავი ჭირი და სანსალა. ავსერავ, დავსერავ ამ ჩემ შავტარიან დანითა. გამოუტეხე ღობის ჩხირი, დაესია ღორის ტილი, გაღვეიდა ღობეზე, მეიშალა ღონეზე, გაღვეიდა

ფხალში, მეიშალა ფხარში. გულო, რასი შეშინებული ხარ, გულო, რასი გათჟალული ხარ. კაცის გათჟალული ხარ, ძაღლის გათჟალული ხარ, ადამიანის გათჟალული ხარ, რასი გათჟალული ხარ? გულო, ნუ ათთოლებულხარ, გულო, ნუ აძიგდიგებულხარ, გულო, ჩადექი შენსა ნებასა, გულო, ნუ შეშინებულხარ. გულო, თუშალისა, შინაურისა იყვეს, რასი იყვეს, მაინც ნათჟალევი არის. ავსერავ, დავსერავ ამ ჩემ შავტარიანი დანითა. გამოვტეხე ღობის ჩხირი, დავასიე ღობის ტილი, გვეიდა სიპზე, გასკტა ჭიპზე, გადვეიდა ჯოჯოხეთში. მას ჩავადგამ ქვაფში, მას ჩავადგამ კუბრში, ალისასა, მალისასა, შინაურის იყუეს, გარეულის იყუეს, რასი იყუეს, მას ჩააწყნაროს, მას მიეცეს სიამის ძილი, მას მიეცეს სიამის ჭამა, მას მიეცეს ჯანი, მას მიეცეს ფერი, მას მიეცეს ღონე. მათი გააშტეროს, მათი გააბლავს, მათი ააწიოკოს, მათი აატიროს, ამას ჯვარი დამიწეროს, ამას თვალი გადააბლოს, ამას ყური გადააბლოს და მათი გაასულელოს, მათი გააგიჟოს, მათსას ააწიოკოს, ამას ჯვარი დამიწეროს. ღმერთო არგე ლოცვა ჩემი, ბძანებაა შენი“ (სონია ბასილაძე, სოფ. ორპირი, 1994 წ.).

ქვემო იმერეთში ჩაწერილი ნათვალევის შელოცვის ყველაზე გავრცელებული ვარიანტი:

„სახელი სახელითა, ღვთითა სულითა, ძისა გულითა, ელჟსამეს ყანა მქონდა, შიდე იდო დიდი ლოდი, ქვეშე იწვა დიდი გუელი, გადავბარუნე ლოდი, გამოვიღე გუელი, გავაბე გუელი, მიქელ გაბრიელის შუბი და ლახვარი ჩემი (სახელი) ავი თჟალით, ავი სულით, ავი გულით შემხედვარეს, დასწერე მიქელ-გაბრიელო, მთავარანგელოზო, ჯვარი შენი და გარდააბელი თჟალი შენი. იჯდა დედა მარია, ტიროდა, მოვიდა ბატონი ქრისტე და კითხა, რა გატირებს დედა მარია? რავა რა გატირებს ბატონო ქრისტე, მოვიდა ურია ურჯულო, შემკრა, შემბოჭა, შემაქენთელა, თმა წამიზთინა გიშრისა, კბილი მარგალიტისა, ვადუღებდი, ვაქტარქუღლებდი, თჟალს უშრობდი, მიქელ გაბრიელის შუბი და ლახვარი ჩემი (სახელი) ავი თჟალით, ავი სულით, ავი გულით შემხედვარეს, დასწერე მიქელ-გაბრიელო, მთავარანგელოზო, ჯვარი შენი და გარდააბელი თჟალი შენი. ეზოში მქონდა ორი მწარე ბალი, წასცვიტდეს ორივე სამზერი თჟალი, ჩემი (სახელი) ავი თჟალით შემხედვარეს, ღმერთო არგე ლოცვა ჩემი და შეარგე დედის რძესავით“.

შელოცვის ტექსტს მლოცველი სამჯერ იმეორებს. შელოცვისათვის სასურველ დღეებად ითვლება სამშაბათი, ხუთშაბათი და შაბათი. როგორც წესი, შემლოცველები ძირითადად ქალები არიან, ყველაზე ეფექტურად ითვლება მამაკაცისაგან შენალოცი.

ხალხური რწმენით, „ავი თვალის“ მიერ გამოწვეულ დაავადებათა შორის გამოკვეთილი სიმპტომებით (უფუნებობა, „დამიზებობა“) ხასიათდება ე.წ. უქმური, იგივე მონადები, აყოლილი, მოფურჩხული.

უქმური ზოგ შემთხვევაში სნეულების სახელწოდებაა, ზოგჯერ ავი თვალის სინონიმი. უქმურის, მონადების სამკურნალოდ ტრადიციულად შელოცვებსა და სხვადასხვა რიტუალებს მიმართავენ.

იმერეთში უქმურის/მონადების შელოცვის სხვადასხვა ვარიანტი ჩავიწერეთ. წარმოვადგენთ ერთ-ერთ ყველაზე გავრცელებულ ვერსიას:

„ნაუქმურო დედიანო, ნაუქმურო მამიანო, დილისა ხარ, შუადღისა ხარ, საღამოჲსა ხარ, მიწაზე შეხვედრილი ხარ, წყალში შეხვედრილი ხარ, მაინც მონადები ხარ, რბილში ხარ, გარე გამოდი, ხორცში ხარ, გარე გამოდი, ძვალში ხარ, გარე გამოდი. ამას (სახელი) გაეყარე, სხვას შეეყარე, შამგულეჲ დოუკლავენ, გიყვირიენ, გიძახიენ, გამოდი გამეცალე!“ (სოფ. კუხი, ადელი კაკაბაძე, 1998 წ.).

შელოცვა შემდეგი რიტუალის თანხლებით ტარდება: ავადმყოფს მოჭრიან ფრჩხილს, თმას, აიღებენ კატისა და ძაღლის ბეწვს, ცოტა თოფის წამალს, ნაკვერჩხალზე დააყრიან და ავადმყოფს სასუნთქებლად ახლოს მიიყვანენ. ასეთი ქმედებით უქმური შემინდება და ავადმყოფობაც გაქრება.

ხალხში ღრმად ფესვგადგმული რწმენით, „ავი, შურიანი თვალი“ ძლიერად მოქმედებს საქონელზე და მის დასნეულებას იწვევს.

მთხრობელის მოგონებებიდან: „საქონელი უცევ დავარდა, ჩემ რძალს მივაძახე, გეიქეცი, ლეილა მეიყვანე-თქუა. აგერ მეზობელია, გადასარევად უჭრის შელოცვა, არ დეიჭერეფთ, ეზოში რავარც შემევიდა მლოცველი და შელოცვა დეიწყო, საქონელი მისით ფეხზე წამოდგა“ (ნაირა ბახტაძე, სოფ. ივანიდი, 1995 წ.).

საქონელს ზოგჯერ ემართება „დახუთვა“, „დავარდება და მოსტაცებს წელს“. ამ დაავადებას ფონცხოს უწოდებენ და მის სამკურნალოდ მხოლოდ შელოცვას მოუხმობენ: „ფონცხო ფონცხობისა, ფონცხო ბარკალისა, ხატო წმინდა, შენ უშველე ხატო ქაშუეთისა!“

ლოცვის დროს საქონელს გავაზე უსვამენ ბზისაგან გამოთლილ „სავარცხელს“.

ტრადიციულად სოფლებში შემლოცველად მიჩნეული იყო რომელიმე პირი, რომელიც გასამრჯელოს სურსათის სახით იღებდა. დღესდღეობით ზოგან ისევ შეხვდებით შელოცვების მცოდნეს, რომელთა „შენალოცი ჭრის“. რაც შეეხება გასამრჯელოს, იგი იმერეთში საგანაჩენოს სახელით შემორჩა და „შენალოცმა რომ უკეთ გაჭრას“, სიმბოლური ხასიათი მიიღო.

დღეს იშვიათად, მაგრამ ჯერ კიდევ გვხვდება შეხედულება ჭინკების არსებობისა და მათ მიერ ავადმყოფობის გამოწვევის შესახებ. ჭინკებთან შეხვედრას მთხრობელები უკავშირებენ ფსიქიკური აშლილობის ნიშნებს.

ჯერ კიდევ შემორჩენილი შეხედულებით, სხვადასხვა სნეულება შეიძლება გამოიწვიოს ხატზე გადაცემამ, მეტწილად „დასაწყევლი“ ადამიანის სახელზე ეკლესიაში სანთელს უკუღმა ანთებენ.

ამდენად, ხალხში შემორჩენილი ტრადიციული რწმენით, ავადმყოფობას მაგიური ძალები - „ავი თვალი“, წყევლა იწვევს. მათგან დასაცავად მიმართავენ ამულეტებს, თილისმებს, შელოცვებს და ა. შ.

მართალია, დღესდღეობით მოსახლეობა კვალიფიციურ სამედიცინო სამსახურს მიმართავს, მაგრამ ხალხურ რწმენა-წარმოდგენებს, მკურნალობის მაგიურ მეთოდებს მნიშვნელობა დღემდე არ დაუკარგავს.

დამოწმებული ლიტერატურა

ს. მაკალათია, 1941 - ს. მაკალათია, სამეგრელოს ისტორია და ეთნოგრაფია, თბ., 1941.

ნ. მინდაძე, 1981 - ნ. მინდაძე, ქართული ხალხური მედიცინა, თბ., 1981.

ნ. მინდაძე, 2006 - ნ. მინდაძე, ქართული ტრადიციული მედიცინის ისტორიიდან (ავი თვალი), კრებ. ქართველური მემკვიდრეობა, ტ. X, ქუთაისი, 2006.

თ. სახოკია, 1973 - თ. სახოკია, ქართული ხატოვანი კილო-თქმანი, თბ., 1973.

რ. ხაჭაპურიძე, 2006 - რ. ხაჭაპურიძე, მაგიურ-რელიგიური მკურნალობის ისტორიიდან, ქუთაისი, 2006.

RUSUDAN KASHIA, RAMAZ KHACHAPURIDZE

DISEASE-RELATED FOLK BELIEFS

(ACCORDING TO IMERETI ETHNOGRAPHIC MATERIALS)

Traditional medical culture applies both herbal medications and occult medicine. According to folk-beliefs, the diseases are often caused by “evil, envious eye”, curse and invoking icon to curse. Nowadays, magic methods of healing as well as the mystic causes of diseases are forgotten or declined; however, beliefs about “evil eye” still remain.

There are different ways to explain the “evil eye” phenomenon: first of all, by enviousness of a jinx. In other cases, it happens when a person “has a good heart, but an evil eye”. In order to protect themselves from evil eye, the population applies different kinds of amulets, talismans, knives with black handles, coal, black gagate (jet) beads, etc. Spells are the most widespread. Charmers whose spells are effective are still found in villages. The spells for those under the evil eye and exorcizing spells (uzhmuri exorcizing spells) are remarkably diverse.

Disease-related folk beliefs and methods of healing using magic still remain important.

ეროვნულ-დემოკრატიული მოძრაობა ქუთაისში

ეროვნულ-დემოკრატიული მიმდინარეობის ჩამოყალიბებაში დიდი როლი ითამაშა საქართველოს მოსწავლე-ახალგაზრდობამ. ამ მხრივ მნიშვნელოვანი წვლილი მიუძღვის ქუთაისს. „ქუთაისი იყო ქართული ქალაქი, საკმაოდ ინტელიგენტური მრავალი მოსწავლე-ახალგაზრდობით, ქართული ენით, ქართული გრძნობით და აზროვნებით“ (გაზ. „სამშობლო“, 1917).

წერილში „თანამოაზრე ახალგაზრდობის საყურადღებოდ“ აღნიშნულია, რომ ქუთაისელ დემოკრატთა ჯგუფის წარმომადგენელი მოსწავლე-ახალგაზრდობის გადაწყვეტილებით უნდა მოეწვიათ სრულიად საქართველოს თანამოაზრეთა პარტიული კონფერენცია, რომლის მიზანს შეადგენდა ახალგაზრდობის ძალთა საბოლოო მობილიზაცია იდეური დისციპლინის დასამყარებლად.

აღნიშნულ კონფერენციაზე დასასწრებლად ქუთაისში ჩამოვიდნენ თბილისიდან, გორიდან, ზესტაფონიდან, თელავიდან და ფოთიდან. ჩამოსულთა წინასწარი კრება დანიშნეს იმავე დღის შვიდი საათისათვის ქართული გიმნაზიის დარბაზში.

თბილისიდან ჩამოვიდნენ მოსწავლეები: ნ. კეცხოველი, მ. მერკვილაძე; სტუდენტები: გრიგოლ მეგრელიშვილი და მიხეილ ხერხეულიძე (გაზ. „იმერეთი“, 1917).

სტატიიდან „სრულიად საქართველოს ეროვნულ-დემოკრატიული მოსწავლე ახალგაზრდობის კონფერენცია“ ვგებულობთ, რომ წინასწარი სათათბირო კრება გაიხსნა ქართული გიმნაზიის დარბაზში 25 აპრილს, საღამოს 5 საათზე. მას დაესწრო 39 დელეგატი. გარდა ამისა, მიიღეს დეპეშები, რომლითაც კონფერენციის მომწყობ კომისიას ატყობინებდნენ დაუსწრებლობის მიზეზებს და თხოვდნენ მის გადადებას, მაგრამ კრებამ ეს შეუძლებლად მიიჩნია.

კრების თავმჯდომარემ კ.მ-მა განმარტა კონფერენციის მოწვევის მიზეზები და მიზნები. განსახილველი საკითხები სისტემაში მოსაყვანად გადაეცა კომისიას. მიღებული გადაწყვეტილების თანახმად, კრება დღეში ერთხელ უნდა ჩატარებულიყო, კონფერენციას მხოლოდ დელეგატები დაესწრებოდნენ.

26 აპრილს კონფერენცია გახსნა მ.ხ.-მ, რომელმაც სიტყვით მიმართა დამსწრეებს.

განიხილეს რიგი საკითხები, რომელთა შორის დიდი ადგილი დაეთმო სკოლების ნაციონალიზაციის საკითხს. რადგან საქართველოში ქართული ენა სახელმწიფო ენად არ იყო აღიარებული, ამიტომ ამან კამათი გამოიწვია. კონფერენციაზე იმსჯელეს ავტონომიასთან დაკავშირებულ საკითხებზე.

კონფერენციაზე განიხილეს პროგრამის ზოგიერთი მუხლი. კერძოდ: 1. აგრარული საკითხი, 2. პოლიტიკური საკითხი, 3. ავტოკეფალიის საკითხი.

კონფერენცია მიმდინარეობდა ხუთი დღის განმავლობაში. იმ პერიოდის ქუთაისში გამომაჯალ გაზეთებში გამქვეყნებული სტატიებიდან ვგებულობთ,

რომ კონფერენციამ სასიამოვნო შთაბეჭდილებები დატოვა. ის იწყებოდა დღის სამ საათზე და გრძელდებოდა ღამის პირველ საათამდე.

საინტერესოა გაზეთ „ჩვენს ქვეყანაში“ დაბეჭდილი განცხადება: „ქუთაისის ეროვნულ-დემოკრატიულ სტუდენტთა წრის კომისია აუწყებს ამხანაგებს, რომ ოთხშაბათს 17 მაისს გაიმართება ეროვნულ-დემოკრატიულ სტუდენტთა კრება, რომელიც ჩატარდება საადგილმამულო ბანკის შენობაში საღამოს 6 საათზე. ვთხოვთ ამხანაგებს დაესწრონ“ (გაზ. „ჩვენს ქვეყანაში“, 1917, 13 მაისი, №27).

1917 წლის 15 მარტს ქუთაისის თეატრში ჩატარდა ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიული კრება, რომელიც გახსნა იოსებ ოცხელმა (გაზ. „საქართველო“, 1917).

მოხსენებათა ძირითადი თემა საქართველოს დამოუკიდებლობის საკითხი იყო. ი. ოცხელმა პარტიებს გაერთიანებისაკენ მოუწოდა. მათთვის „მანათობელი და მანუგეშებელი ვარსკვლავი“ უნდა ყოფილიყო ჩვენი ქვეყნის პოლიტიკური თავისუფლება - ავტონომია.

ტრ. ჯაფარიძემ დამსწრე საზოგადოებას მოკლედ გააცნო საქართველოს ისტორიული წარსული. მან აღნიშნა, რომ ქართველები 28 საუკუნეა, რაც საქართველოს ტერიტორიაზე ცხოვრობენ. აქედან 27 საუკუნე ჩვენმა ქვეყანამ სასახელოდ იარსება. „მე-18 საუკუნის გასულს ისტორიის მკაცრი განჩინების ძალით ქართველმა ერმა სამსხვერპლოდ მიიტანა თავისი საუკეთესო სამკაული თავისუფლება. ამის დაკარგვამ ერთი ჩააგდო მონობაში, რის გამოც მისი განვითარების მიმდინარეობა არსებითად შეიცვალა“ (რ. დაუშვილი, 2012ა).

ტრ. ჯაფარიძე ჩამოთვლის იმ საბედისწერო შედეგებს, რაც 116 წლის მონობას მოჰყვა: „შეჩერდა გონებრივი შემოქმედება, ჩამოქვეითდა ხელოვნება, შეირყა ენა, დაქვრივდა თავისუფალი სპეტაკი ეკლესია; მძიმე პირობებმა ქართველებს ღამის ჩაუკლა ეროვნული თვითცნობიერება, ეროვნული მიმართულება დაიჩაგრა და მხოლოდ მოქალაქეთა გულში ბუდობდა, ვერ გაეხედა ნაკადით გადმოსულიყო და ქვეყანა გაეცოცხლებინა“ (გაზ. „სამშობლო“, 1917).

ვ. წერეთელი თვლიდა, რომ მხოლოდ რესპუბლიკური მართვა-გამგეობა საკმარისი არ იყო პიროვნების განთავისუფლებისათვის. მას საჭიროდ მიაჩნდა ეროვნული დამოუკიდებლობის მოპოვებაც, რადგანაც „ვინც წინააღმდეგია ეროვნებათა თავისუფლებისა, მომხრეა მონობისა!“

ვ. წერეთელი ეროვნულ-დემოკრატიულ მთავარ მოთხოვნად თვლიდა საქართველოს პოლიტიკურ ავტონომიას დემოკრატიულ-რესპუბლიკურსა და 1783 წლის ტრაქტატის საერთაშორისო უფლებრივ საფუძვლებზე დაყრდნობით. ის მოითხოვდა საკუთარ კანონებს. რუსეთის პარლამენტს მხოლოდ საერთო, საზოგადო მნიშვნელობის კანონები უნდა გამოეცა. პუბლიცისტი საქართველოს ავტონომიის უარყოფელს თავისუფლების მტრად მიიჩნევდა. მან სიტყვა ასეთი მოწოდებით დაამთავრა: „მაშ, გაუმარჯოს თავისუფალ საქართველოს თავისუფალ რუსეთში! გაუმარჯოს საქართველოს პოლიტიკურ ავტონომიას!“ (გაზ. „საქართველო“, 1917, №92).

აღ. გარსევანიშვილმა აღნიშნა, რომ 116 წელი გავიდა მას შემდეგ, რაც ქართველები რუსეთის მთავრობის ხელში აღმოჩნდნენ, საქართველომ მთელი ამ ხნის განმავლობაში უკანონოდ გამოსცადა მონობა. ამ საშინელ ტრაგედიაში

იგი დამნაშავეებად თვლიდა პავლე პირველსა და მის სამეფო კავალერიას. ეს გარემოება პავლეს სიკვდილის შემდეგ ხმამაღლა აღნიშნა სახელწიფო საბჭოში ვიცე-კანცლერმა გრაფ. ს. რ. ვორონცოვმა; მან ბრძანა, „საქართველოს რუსეთთან შეერთებას აქვს ძალმომრეობის ხასიათი და პავლეს მიერ ჩადენილი საქციელი უსამართლოაო“ (გაზ. „სამშობლო“, 1917). ალ. გარსევანიშვილს დიდი იმედი ჰქონდა, რომ განაზღვრული რუსეთი საქართველოს დაუბრუნებდა უკანონოდ წართმეულ თავისუფლებას.

გაზ. „სამშობლოში“ დაიბეჭდა მ. წერეთლის მიერ შენგვიდან გამოგზავნილი „უცხოეთში მყოფ ქართულ ეროვნული პარტიის დეკლარაცია“, რომელიც მიიღო გაზ. „საქართველოს“ რედაქციამ. „დეკლარაციაში“ ვკითხულობთ: „შენევა (შვეიცარია), გთხოვთ აუწყოთ ქართველ ერს ევროპაში არსებულ ქართული ეროვნული პარტიის მოწოდება.

რუსეთში ძველი რეჟიმის გაუქმების შემდეგ საქართველოს უფლება აქვს დაუყოვნებლივ მოიწვიოს ეროვნული კრება, რომელიც შეიმუშავებს ავტონომიური საქართველოს კონსტიტუციას რუსეთის პროტექტორატის ქვეშ. ქართველმა ერმა უნდა აღადგინოს ივერიის ეკლესიის შეჩერებული ავტოკეფალობა და დაუყოვნებლივ აირჩიოს კათალიკოსი.

ქართველ ერს უფლება აქვს აღდგენილად აღიაროს აგრეთვე რუსეთთან 1783 წლის დადებული გეორგიევსკის ტრაქტატი, რომელიც ძველმა მთავრობამ დაარღვია და ტლანქად ფეხით გასთელა.

ასეთი შინაარსის დეკლარაციები ჩვენ უკვე გავუგზავნეთ რუსეთის დროებით მთავრობას, საფრანგეთის მინისტრ-პრეზიდენტს რიბოს და ინგლისის პრემიერ მინისტრს ლოიდ ჯორჯს“ (გაზ. „სამშობლო“, 1917).

პრესაში გამოქვეყნებული მასალების თანახმად, 1917 წლის 28 მაისს თბილისში უნდა ჩატარებულიყო საქართველოს ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის დამფუძნებელი ყრილობა, სადაც უნდა განხილულიყო პარტიის პროგრამა, წესდება და სხვა საკითხები. ყრილობამდე სამი თვით ადრე - 1917 წლის მარტის დამდეგს, გაზეთების „საქართველოსა“ და „სამშობლოს“ ხელმძღვანელი ბირთვის გაერთიანებით შეიქმნა ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის მეთაური რგოლი - მთავარი საორგანიზაციო კომიტეტი, რომელშიც თავდაპირველად შევიდნენ: სპირიდონ კედი, გიორგი გვაზავა, ვასილ წერეთელი, გრიგოლ ვეშაპელი, შალვა ამირეჯიბი და სხვა.

მთავარმა კომიტეტმა შეიმუშავა პარტიის ფუძემდებლური დოკუმენტები - პროგრამა და წესდება; ფართო და მრავალმხრივი მუშაობა გასწია ეროვნულ-დემოკრატიული მიმართულების ადგილობრივი ორგანიზაციებისა და მათი დროებითი ხელმძღვანელი ცენტრების ფორმირების სახით.

დამოწმებული ლიტერატურა

რ. დაუშვილი, 2012ა - რ. დაუშვილი, დავით ვაჩნაძე, გაზ. „პრაიმტაიმი“, 09.04.2012.

რ. დაუშვილი, 2012ბ - რ. დაუშვილი, იოსებ ელიგულაშვილი, გაზ. „პრაიმტაიმი“, 23.04.2012.

გაზ. „იმერეთი“, 1917.

გაზ. „სამშობლო“, 1917.

გაზ. „საქართველო“, 1917.

გაზ. „ჩვენი ქვეყანა“, 1917.

EKATERINE KAKHIDZE**NATIONAL-DEMOCRATIC MOVEMENT IN KUTAISI**

Georgian youth played a dominant role in the formation of national-democratic movement. Kutaisi holds a significant role in this matter. "Kutaisi has been a Georgian city, with quite intelligent youth, Georgian language, Georgian passion and thinking".

On March 15, 1917 a national-democratic party conference, opened by Ioseb Otskheli, was held in Kutaisi theatre. The major topic of presentations dealt with Georgia's independence. I. Otskheli urged the parties to unite; our country's autonomy – political freedom should have been "a guiding star, offering comfort".

The attending public discussed the disastrous implications of being under Russian protectorate and 116 years of colonial rule. They believed it was essential to gain national independence.

Our country's vital issues, including Georgia's autonomy, autocephaly and religious issues were discussed during the national-democratic party conference held in Kutaisi.

ივორ კეკელია

ჟონდიდის ეპარქიის საეპისკოპოსო გეოგრაფიკა

აბაშისა და ინჩხის ხეობებში, ზღვის დონიდან 170 მ-ზე მდებარეობს რაიონული დაქვემდებარების ქალაქი მარტვილი. ქალაქის ცენტრის სამხრეთ-აღმოსავლეთით, ჭვენიას მაღალ სერზე, მარტვილის სამონასტრო კომპლექსია აშენებული.

წერილობითი წყაროებიდან ირკვევა, რომ მარტვილის უწინდელი სახელწოდება ჟონდიდი იყო. VIII საუკუნის 30-იან წლებში არაბთა ლაშქრობის შედეგად იავარქმნილი ტაძარი X საუკუნეში აღდგენილია „აფხაზთა“ მეფე გიორგი II-ს, რომელსაც ჟონდიდი საეპისკოპოსო კათედრად გამოუცხადებია. „მატიანე ქართლისას“ ავტორი მოგვითხრობს: გიორგიმ „განაგნა და განაწყუნა ყოველი საქმენი მამულსა და სამეფოსა მისსა: აღაშენა საყდარი ჟონდიდისა, შექმნა საეპისკოპოსოდ, და განაშენა იგი ნაწილთა სიმრავლითა წმიდათა მარტვილთათა“ (ქართლის ცხოვრება, 1955, გვ. 265). მემატიანის ამ ცნობის სიზუსტეს თუ ვერაუბნებთ, ირკვევა, რომ გიორგი „აფხაზთა“ მეფეს წმიდა მარტვილთა (მოწამეთა) ნაწილებით - ქრისტიანული სიწმინდეებით შეუქმნა ჟონდიდის აღდგენილი ტაძარი. როგორც ჩანს, თავდაპირველად ყველა წმინდანის („მარტვილთა“) სახელზე აგებული ტაძარი სწორედ X საუკუნიდან, მეფე გიორგის მიერ მისი აღდგენის შემდეგ, იწოდა მარტვილის ღვთისმშობლის მიძინების ტაძრად, რომლის სახელსაც ატარებს დღესაც (ი. კეკელია, 2009, გვ. 13-14).

ჟონდიდში, ჭვენიას მთაზე მდგარი მონასტერი საუკუნეების მანძილზე ატარებდა მარტვილთა (ქრისტესათვის წამებულთა) სახელს. მეტონიმიის გზით სალოცავის სახელწოდება დასახლებულ პუნქტზე განიცდოდა და უკვე XVII ს. მიწურულიდან, ლევან III დადიანის მთავრობის პერიოდში, „ჟონდიდის“ პარალელურად სოფელი „მარტვილადაც“ იწოდებოდა. შემდეგ სოფლის სახელწოდებად მარტვილი გაბატონდა, საეპისკოპოსო კათედრალს კი ძველი სახელი - ჟონდიდი შერჩა (თ. ბერაძე, 1970, გვ. 45).

როგორც აღვნიშნეთ, „მატიანე ქართლისაში“ დაცული ცნობის თანახმად, ჟონდიდის საეპისკოპოსოს დაარსება ეგრის-აფხაზეთის მეფის, ლეონიდის დინასტიის წარმომადგენლის, გიორგი II-ის მოღვაწეობის პერიოდს (დაახლ. 922-957 წწ.) უკავშირდება.

ჟონდიდის ისტორიას სხვადასხვა დროს არაერთი უცხოელი თუ ქართველი მოგზაური და მკვლევარი შეხებია.

ამჯერად ყურადღებას მივაპყრობთ საეკლესიო გეოგრაფიის ერთ საკითხს. კერძოდ, თუ რა ტერიტორიას მოიცავდა საქართველოს ეს ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი ეპარქია გვიან შუა საუკუნეებში.

საკმაოდ საინტერესო და მნიშვნელოვანი ინფორმაციის შემცველია XVIII საუკუნის დიდი ქართველი ისტორიკოსის, კარტოგრაფისა და საზოგადო მოღვაწის - ვახუშტი ბაგრატიონის შემდეგი ლაქონური ცნობა: „ბანძას ზევით და ცხენისწყლის დასავლეთით, და მისი მკერდით, მდინარე აღდგომისა, არს ჟონდიდი,

ეკლესია გუნბათიანი, დიდშენი, მარტვირისა. ეს აღაშენა... მეფემან აფხაზთამან გიორგიმ და შეამკო ყოვლითა შემკობილებითა საეკლესიოსათა. დაფლული არს მეფე ბაგრატ. ამანვე დასვა მუნ ეპისკოპოზი, და აწცა არს მწყემსი უნაგირის აღმოსავლეთისა ცხენისწყლამდე“ (ვახუშტი, 1997, გვ. 167).

მეცნიერებს გარკვეული აქვთ, რომ ვახუშტი თავის ფუნდამენტურ ნაშრომზე („აღწერა სამეფოსა საქართველოსა“) მუშაობისას იცნობდა და იყენებდა წინამორბედ მემკვიდრეთა, მათ შორის „მატიანე ქართლისას“ ავტორის ცნობებს. ჭყონდიდის მონასტრის აშენებისა თუ ხელმეორედ აღდგენის შესახებ ვახუშტისეული ინფორმაცია და მეფე გიორგის სახელთან მისი დაკავშირება, სხვა მრავალ ცნობასთან ერთად, სწორედ ამ გარემოებით უნდა აიხსნას (თ. ბერაძე, 1971, გვ. 55).

დავუბრუნდეთ კვლავ ვახუშტის ცნობას ჭყონდიდის ეპისკოპოსის საეკლესიო მამულის შესახებ. სახელოვანი მემკვიდრე აღნიშნავს, რომ ჭყონდიდელი ფლობს „უნაგირის აღმოსავლეთისა ცხენისწყლამდე“ არსებულ ტერიტორიას. უნაგირად იწოდებოდა აბაშისა და ტეხურის წყალგამყოფი ქედი, რაც რამდენიმე მთის - დადიან ტახტას, ნაქალაქევის, აბედათისა და კალამონას კრებით სახელად მიაჩნიათ. ეს მთები ერთმანეთისაგან უნაგირისებური დადაბლებებითაა გამოყოფილი. უნაგირა ოროგრაფიული ტოპონიმი და ნიშნავს უნაგირის კეხივით ჩაზნექილ ადგილს სერზე. ნაქალაქევის ციხესთან ტეხური უნაგირას ორ ნაწილად კვეთს. ტეხურის მარჯვენა მხარეს აღმართული მთა აღწევს სოფელ თეკლათამდე, მდ. ციხის ხეობამდე. ამდენად, ვახუშტი ცდებოდა, როცა წერს, რომ უნაგირას მთა ტეხურის „დასავლის კიდურსა რიონიდან წარმოსდევს“. ეს მთა იწყება თეკლათთან და, ამასთანავე, ყოველთვის როდი მიუყვება ტეხურის მარჯვენა სანაპიროს (მსჯელობისათვის იხ. ლ. მარუაშვილი, 1964, გვ. 231).

საჭყონდიდლოს ტერიტორიის განსაზღვრის თვალსაზრისით ვახუშტის ნაშრომში მოცემულ ცნობას მნიშვნელოვნად ავსებს გვიანი შუა საუკუნეების რამდენიმე შეწირულობის წიგნი. ბექან დადიანის (1714-1728) მიერ სუჯუნის ეკლესიისათვის მიწების შეწირულობის წიგნში, რომელიც 1714 წლით თარიღდება, აღნიშნულია, რომ ოდიშის მთავარს ჭყონდიდლობიდან გადაუყენებია თავისი ძმა გაბრიელი. „...ერთობ დიდი ხანი გამოვიდა რომ საჭყონდიდლოში მწირველი ეპისკოპოსი არ მჭდარიყო და ჟამთა ვითარებისაგან ალაგალაგ საჭყონდიდლოს ბევრი დაკლებოდა კაცი თუ ალაგ მამული. ახლათ ჩვენ ჩვენის ჭყონდიდლის სამაგიეროთ წმიდა და მართლმადიდებელი მწირველი ღოღაბარიძე ევდემონ მიტროპოლიტი გვიკურთხებინებია და ჭყონდიდლათ დაგვიკდენია და საჭყონდიდლო ამისათვის მიგვიცემია... ანჯელი და კოდორა გაღმართი ტეხურის პირამდის რაც არის, ძველთაგან ჭილაძეებს შეეწირათ, მაგრამ კიდევ ვინმე დაობდა... ეს პირველი გარიგებული და წიგნი ჩვენ ასე ხელახლა განგვიხალხებია და შეგვიწირავს... არც დადიანმან, არც დედოფალმან, არც უფლიწულმან, არც დიდმან და არც მცირემან ეს საჭყონდიდლო კაცი და ალაგმამული სახასოთ მისთვის არ დაიკავეს...“ (ს. კაკაბაძე, 1921, გვ. 113). თითქმის ასეთივე შინაარსისაა მეორე შეწირულობის წიგნი, რომელიც ჩვენ გამოვაქვეყნეთ 2011 წელს. მასში უფრო დაზუსტებითაა მოცემული საჭყონდიდლოს საეკლესიო ერთეულის საზღვრები. დოკუმენტი დათარიღებული არ არის, თუმცა ბოლოს დასმულ

ბეჭედში იკითხება 1717 წელი: „მარტვილთა ღვთისმშობელო... პირველად შენი დიდებული ეკლესია. დიდად მდიდარი ყოფილიყო. და უამთა. ვითარებისაგან ადგილები დაკარგოდა... ასე რომე რომელიმე ძველთა ხელმწიფეთა. და პატრონთა. დადიანისა ლეონისა. და სხვათა დადიანთაგან. შეწირული ქონოდა. თავისის დავთრებით. და რომელიმე ჭილაძეს შეეწირა. მაგრამ უდროობისაგან მის მხარეზედ სხვათ დაეპყრათ. და თქვენი ეკლესია არადგილის ნაკრული შექმნილი იყო... ჟონდიდელ მიტროპოლიტმან. ლოდაბერიძემ უფალმან. ევდემონ. კეთილი განძრახივ მოგვახსენა ამ საქმეების... დიდის გულის მოდგინებით. გამოვიძიეთ. და ამოვალებინეთ მარტვილითგან დავთარში. მაგრამ შფოთისა და მოურებლობისაგან და- ძველებულიყო რომ. წვიმისაგან მრავალი მოშლიიყო. რომელიმე კიდევ აჩდა. სუჯუნის მხარეზედ გამოვიკვლიედ კარგის გამოძიებით. და იმ ქვეყნის მოხუცებული კაცები მოვაყვანიეთ. ის დავთრები და იმ მოხუცებული კაცების. სიტყვა ერთმანეთს შევამოწმეთ. და ამითსა სუჯუნს საკუთარი. საზღვარი შევიტყვეთ. და ჩვენ ხელახლავე იმ დავთრების მოწმობით განვაახლეთ. დავთარი ესე. და შევსწირეთ შენს: სუჯუნის ეკლესიას წმინდის გიორგისას. და გიძღვენით შენ. დედაო მაცხოვრისა: ცხენის წყლის რიონის შესაყარიდამ გაღმართში. კუკუთი. ცხებიჯი. უჩა ღელიდგან. ფიჩორს აქეთი. ანჯელი და სამარდნაო სრულად: რიონს გამოღმა. სირიაჩქონის თავის პირდაპირ: დაბლა ისულას რიონს ღელე ჩაერთვის. დალუჩა ქვიან. კ-თის ტყეს შუაზედ გამოივლის. ონტყოროს ტბიდგან გავა. ტეხურამდის მოაწევს და იმას აქეთ. აწ ტეხურს გამოღმა. ბერულალუ რომ ტეხურს ჩაერთვის იქედამ და იწყება. წმინდის. სტეფანეს საყდარს აქეთ: ნოსირის ეწერში შუაზედ უჩა ღელე რომ გაივლის. გეჯეთისა და წყემის საზღვარს აქეთ. და სულირს. აქეთ აბაშის წყლამდის: დიდის გამოძიებით გამოვიკვლიეთ. და თუ ვისმე უდროობით ეჭირა... ხელი ავაღებინეთ და განგისაკუთრეთ... შენს დიდებულს ეკლესიას შევსწირეთ. მარტვილსა და სუჯუნას“ (ი. კეკელია., 2011, გვ. 46-47).

აღნიშნული დოკუმენტიდან ირკვევა, რომ ცხენისწყლისა და რიონის შესართავიდან ტეხურ-ბერულალის შესართავამდე (სოფ. ნოსირი) მდებარე ტერიტორია „სხვათა დადიანთაგან“ მარტვილის ეკლესიისადმი ყოფილა შეწირული, ნაწილი კი ჭილაძეს შეუწირავს. მოგვიანებით „მოხუცებული კაცების“ დაკითხვით ბეჟან დადიანს და მისი ოჯახის წევრებს ძველი დავთრები განუახლებიათ და საეკლესიო მამულის საზღვრები დაუდგენიათ. დოკუმენტში მოცემული აღწერილობა თითქმის მთლიანად მოიცავს ახლანდელი აბაშის რაიონის ტერიტორიას, სენაკის რაიონის მცირე ნაწილს. კერძოდ, ირკვევა, რომ საეკლესიო მამულის დასავლეთი საზღვარი „ტეხურამდის მოაწევს“ და „აწ ტეხურს გამოღმა“, წმიდა სტეფანეს ტაძრამდე ვრცელდებოდა. ნოსირის ჩრდილოეთით, საეკლესიო მამულის დასავლეთი საზღვარი სულირზე გადიოდა და „გეჯეთისა და წყემის საზღვარს აქეთ... აბაშის წყლამდის“ ვრცელდებოდა (იქვე).

შეწირულების წიგნი 1760 წლისათვის განუახლებია ოდიშის მთავარ კაცია დადიანსაც: „...რიონის და ცხენისწყლის შესაყარიდგან ტეხურის შესაყარამდის სულ გაღმართი, კოდორა, ცხებიჯი, კუკუთი, სამარდნაო და ანჯელი, ესენი ძველთაგან ჭილაძის ჟოფილიყო და ჭილაძეს შეწირა... მერმეთ მაშინ ბნი ბაბუა ჩვენი ბეჟან დადიანი მჯდარიყო და მას მოეკითხა ამ

ალაგ მამულის საქმე და რახან ძველთაგან შეწირული და გამოსული იყო, მასაც ხელახლავ შეეწირა... ჩვენც შეგვიწირავს და დავთარი გაგვიახლებია..." (ს. კაკაბაძე, 1921, გვ. 13).

კ. ბოროზდინი ჭყონდიდელი ეპისკოპოსის მდგომარეობას აღარებს კათოლიკე ეპისკოპოსის მდგომარეობას დასავლეთში და აღნიშნავს, რომ მწყემსმთავარი ფლობდა უზარმაზარ საეკლესიო მამულს. ის იყო პატრონი საჭყონდიდლოდ წოდებულ მამულზე მოსახლე აზნაურებისა და გლეხებისა. ეს მამული გაფანტული იყო მთელს სამეგრელოში, მაგრამ უმთავრესი ნაწილი 3000 კომლზე მეტი გლეხით, მდებარეობდა მდინარეებს - აბაშას, ტეხურსა და რიონს შორის. საჭყონდიდლოს „შუაგული სოფელი“ ანუ სარეზიდენციო კერა იყო სუჯუნა (კ. ბოროზდინი, 1934, გვ. 79-80).

საჭყონდიდლოს საზღვრებს მოგვიანებით შეეხო მკვლევარი იოსებ ყიფშიძე. მისი განმარტებით „სა-ჭყონდიდო название округа около Мартвильского монастыря, части Сенакского уезда" (ი. ყიფშიძე, 1914).

ვახუშტი ბაგრატიონის, ი. გიულდენშტედტის, კ. ბოროზდინისა და ი. ყიფშიძის, აგრეთვე XIX საუკუნის რამდენიმე დოკუმენტის გაანალიზების საფუძველზე გ. ელიავა საჭყონდიდლოდ წოდებული საეკლესიო საუფლოს შემადგენლობაში აქცევს აბაშისა და მარტვილის (ყოფილი გეგეჭკორის) რაიონების ტერიტორიას და სენაკის რაიონის ტერიტორიის ნაწილს (გ. ელიავა, 1969, გვ. 5-6). ამასთანავე, მკვლევარი ექვემდებარება ვახუშტის ცნობის სისწორეს საჭყონდიდლოს დასავლეთის საზღვრად უნაგირას მიჩნევის შესახებ. მისი მოსაზრებით, საჭყონდიდლოდ სახელდებულ ტერიტორიულ ერთეულში ვახუშტი ბაგრატიონი გულისხმობდა არა მთლიანად უნაგირას, კერძოდ, მასში შემავალი სახარბედიოსა და ეკის მთებით, არამედ უნაგირას ვიდრე ნოქალაქევამდე. გ. ელიავას მტკიცებით, ტეხურისპირეთი ნოქალაქევის ქვემოთ სალიპარტიანოს შემადგენლობაში უნდა ყოფილიყო, ე. ი. სალიპარტიანოსა და საჭყონდიდლოს გამოყოფა და ამ უკანასკნელის დასავლეთ საზღვარს მკვლევარი მდ. ტეხურზე ავლებდა. თავისი მოსაზრების გასამყარებლად იქვე ტოპონიმებსაც იმოწმებს: „საჭყონდიდლო მამული, ანუ საეკლესიო ხატ-მამულები - საჭყონდიდლოს სახელწოდებით მხოლოდ აბაშისპირეთში ვრცელდება: ბალდა, მარტვილი, ბანძა, ონოღია, ვედიდკარი, სეფიეთი, ონტოფო, აბაშა, სუჯუნა-მარანის ზაზის გასწვრივ“ (გ. ელიავა, 1969, გვ. 8-9).

სალიპარტიანო-საჭყონდიდლოს გამოყოფი საზღვრის შესახებ გ. ელიავას თვალსაზრისი დაზუსტებას საჭიროებს, რამდენადაც ქართულ მკვლევართა მიერ გარკვეულია, რომ ფეოდალური ერთეული სალიპარტიანოს სახელწოდებით გაცილებით ვრცელ ტერიტორიას მოიცავდა, ვიდრე ეს გ. ელიავას მიერ არის შემოსაზღვრული. „აფხაზეთის საკათალიკოსო დიდი დავთრიდან“ ირკვევა, რომ სოფელი ნაგვაზაუ XVII ს. I ნახევარში ლიპარტიანის მფლობელობაში ყოფილა. ლიპარტიანთა საკუთრებას წარმოადგენდა სოფელი ბონბოთიც (ახლანდ. ბომბოთი), რომელიც მარტვილის სამხრეთ-დასავლეთით, მდ. აბაშის მარჯვენა ნაპირზე მდებარეობს (მსჯელობისათვის იხ.: თ. ბერაძე, 1964, გვ. 126-130).

სალიპარტიანოს ფეოდალური ერთეულის საზღვრების შესახებ არსებული ნარატიული წყაროების შეჭერებით ირკვევა, რომ ლიპარტიანები მამულებს ფლობდნენ საჭყონდიდლოდ სახელდებულ ტერიტორიაზეც.

შეიძლება დავასკვნათ, რომ საუფლისწულო და სათავადო მამულების საზღვრები ხშირად არ ემთხვეოდა საეკლესიო მამულის საზღვრებს. ამ საკითხზე თავის დროზე ყურადღებას ამახვილებდა გ. ელიავა და სავსებით მართებულად შენიშნავდა: „საჭყონდიდლოში სათავადო, საბატონიშვილო მამულების არსებობის მიუხედავად აბაშის ხეობის ეს ერთადერთი სამეურნეო-პოლიტიკური და ტერიტორიული ერთეული მაინც განუყოფლად მიიჩნეოდა და მთავართა და თავადთათვის ხელმეფედომელი იყო“ (გ. ელიავა, 1969, გვ. 8).

ქვეყანაში მიმდინარე სოციალურ-პოლიტიკური ცვლილებები, ბუნებრივია, განაპირობებდა იმას, რომ იცვლებოდა საეკლესიო და სათავადო-საუფლისწულო მამულების საზღვრებიც, რაც თვალსაჩინოდ დასტურდება ჭყონდიდის საეპისკოპოსოს შესახებ არსებული და ჩვენ მიერ განხილული წერილობითი წყაროებითაც.

დამოწმებული ლიტერატურა

თ. ბერაძე, 1964 - თ. ბერაძე, ერთი საკითხი სამეგრელოს ისტორიული გეოგრაფიიდან, საქართველოს ისტორიული გეოგრაფიის კრებული, ტ. II, თბ., 1964.

თ. ბერაძე, 1970 - თ. ბერაძე, XVII ს-ის ოდიშის რუკა, ჟურნ. „ძეგლის მეგობარი“, ტ. XXI, თბ., 1970.

თ. ბერაძე, 1971 - თ. ბერაძე, ვახუშტი ბაგრატიონი და ოდიშის ისტორიული გეოგრაფიის საკითხები, საქართველოს ისტორიული გეოგრაფიის კრებული, ტ. IV, თბ., 1971.

კ. ბოროზდინი, 1934 - კ. ბოროზდინი, სამეგრელო და სვანეთი (1854-1861), მოგონებანი, თბ., 1934.

გ. ელიავა, 1962 - გ. ელიავა, ჭყონდიდი-მარტვილი (ისტორიული მიმოხილვა), თბ., 1962.

გ. ელიავა, 1969 - გ. ელიავა, ჭყონდიდი-მარტვილი უძველესი ქართული საგანმანათლებლო კერა (მეგზური), თბ., 1969.

გ. ელიავა, 1971 - გ. ელიავა, აბაშისა და ტეხურის ხეობების ისტორიული ღირსშესანიშნაობანი, თბ., 1971.

ვახუშტი, 1977 - ვახუშტი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ, ტ. IV, თბ., 1977.

ვახუშტი, 1997 - ვახუშტი ბაგრატიონი, საქართველოს გეოგრაფია, თბ., 1997.

ე. თაყაიშვილი, 1993 - ე. თაყაიშვილი, მარტვილის მონასტერი (რედაქტორ-გამომცემელი ბ. კუდავა), თბ., 1993.

ს. კაკაბაძე, 1921 - ს. კაკაბაძე, დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო საბუთები, ტ. I-II, ტფ., 1921.

ი. კეკელია, 2008 - ი. კეკელია, მარტვილის რჩეული გეოგრაფიული სახელწოდებანი, თბ., 2008.

ი. კეკელია, 2009 - ი. კეკელია, მარტვილის ტოპონიმია (ეტიმოლოგიურ-განმარტებითი ლექსიკონი), თბ., 2009.

ი. კეკელია, 2010 - ი. კეკელია, მარტვილის რაიონის ოიკონიმია, ქუთაისი, 2010.

ი. კეკელია..., 2011 - ი. კეკელია, ე. კურდღელია, ი. ხარებავა, მასალები ოდიშის სამთავროს ისტორიისათვის, კრებ. მხარეთმცოდნე, II, ქუთაისი, 2011.

ს. მაკალათია, 1941 - ს. მაკალათია, სამეგრელოს ისტორია და ეთნოგრაფია, თბ., 1941.

ლ. მარუაშვილი, 1964 - ლ. მარუაშვილი, საქართველოს ფიზიკური გეოგრაფია, თბ., 1964.

ქართლის ცხოვრება, 1955 - „ქართლის ცხოვრება“, ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ, ტ. I, თბ., 1955;

ნ. ღამბაშიძე, 2008 - ნ. ღამბაშიძე, წმინდა ანდრია და მასთან დაკავშირებული ხალხური დღესასწაულები: „ეთნოლოგიური კრებული“, თბ., 2008.

ი. ჯავახიშვილი, 1979 - ი. ჯავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, ტ. I, თბ., 1979.

შ. ჭლარკავა, 1965 - შ. ჭლარკავა, სალიპარტიანო (ისტორიულ-გეოგრაფიული დახასიათება), თსუ შრომები, ისტ. მეცნიერებათა სერია, ტ. 113 (V), თბ., 1965.

IGOR KEKELIA

FROM THE CHURCH GEOGRAPHY OF THE CHKONDIDI EPARCHY

Chkondidi Eparchy played a significant role in the history of the medieval Georgian church. Written sources reveal that Chkondidi was Martvili's former name. According to the author of „The Chronicle of Kartli“, foundation of the eparchy in Chkondidi was related to the reign period of Abkhasian King Giorgi II (10th c.).

At first there was a large territory within the borders of the Chkondidi Eparchy which had one of the oldest cathedrals, with its interesting past, among the Georgian Orthodox Church cathedrals; however, foundation of new eparchial cathedrals caused a decrease in the size of its territory.

The paper deals with the discussion concerning the borders of Chkondidi Eparchy in the Late Middle Ages (18th c.).

ივორ კეკელია,
პახაპერ ქეხულაძე

მასალა აბაშის რაიონის ტოპონიმისათვის

ტოპონიმის წარმოშობას აუცილებლობა და ისტორიული კანონზომიერება განაპირობებს. ტოპონიმი რომ არ არსებობდეს, კაცობრიობას ქაოსი და არეულობა წაუგეავდა!.. ამა თუ იმ გეოგრაფიული სახელწოდების შესახებ საინტერესო ცნობები შემოუნახავს წერილობით ძეგლებს. ძველი ბერძენი და რომაელი გეოგრაფ-ისტორიკოსების - ჰეროდოტეს, სტრაბონის, ტაციტუსის, პომპონიუს მელასა და სხვათა ნაშრომებში მოცემულია გეოგრაფიული სახელწოდებების ახსნა-განმარტებანი (გრ. ზარდალიშვილი).

წინამდებარე სტატიაში წარმოვადგენთ აბაშის რაიონის ზოგიერთ სოფელში ჩაწერილი ტოპონიმების ნაწილს, რომელიც ანბანის რიგზეა დალაგებული. გეოგრაფიულ სახელწოდებათა უმეტესობა ავტორთა მიერაა ჩაწერილი და პირველად ქვეყნდება. ტოპონიმს, სადაც ეს შესაძლებელი იყო, ახლავს საილუსტრაციო მასალა, ხალხური მოტივაცია და მეცნიერული განმარტებები.

დაბაიტყა//პატონსქუაშ ტყა - ტყე სოფლის აღმოსავლეთ ნაწილში, რომელიც ნაკრძალად იყო მიჩნეული. უწინ თავადი კოკი დადიანი ფლობდა (წყემი). „დაბაიტყა“ მიუთითებს, რომ სახელდებული ობიექტი დაბალ ადგილასაა. პარალელური ფორმა მიგვანიშნებს, რომ ტყეს ფლობდა ბატონიშვილი. პატონდადია ვარიას ქოთქუანდუნი, თე ტყაშე ართი წკირი ხოლო ვაადინედ კოს. „დიდატონი დადიანი თუკი უარს იტყოდა, ამ ტყიდან ერთ ჩხირსაც (ნაფოტსაც) ვერ წაიღებდა კაცი“.

დადიშ დოხორე // კოკი დადიშ დოხორე - მინდორი დოხორეჩაისთან. აქ მიუთითებენ კოკი დადიანის სასახლის ადრე არსებობას (წყემი). დოხორე აღნიშნავს მთავრის ან თავადის სასახლეს, კარ-მიდამოს.

დოხორეკარი „სასახლის კარი“ - უბანი აბაშისკენ მიმავალი გზის ორივე მხარეს (მეორე ონტოფო).

დოხორეჩაი - მინდორი; კოკიშ დოხორეს ნაწილი (წყემი).

ეკალი - სახნავები (გუღლიკარი). ტოპონიმს გზედებით ოდიშის მთავარ ლევან II დადიანის შეწირულობის წიგნში (1628 წ.), სადაც დასახელებულია „...მოსახლე ეკალს ივანე კოტირიძე მეფეზე...“ (ს. კაკაბაძე, 1921, გვ. 43). რუსეთის იმპერიის მიერ 1886 წელს ჩატარებული კავკასიის მხარის კომპლობრივი აღწერიდან ირკვევა, რომ ეკალი სოფლის სტატუსის შედის მარანის სოფლის საზოგადოებაში. მითითებულია, რომ სოფელში მოსახლეობს 12 კომლი. მათ შორის 21 კაცია, ხოლო 17 - ქალი. საქართველოს სსრ პირველი ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული დაყოფის ცნობარის მიხედვით (1930 წ.), მარანის სასოფლო-საბჭოში გაერთიანებულია 7 სოფელი, მაგრამ მათ შორის ეკალი არაა დასახელებული (ი. კეკელია, 2011, გვ. 46, 104, 107). სოფელი არ ჩანს არც მომდევნო წლების ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული დაყოფის ცნობარებში. ეკალი მეგრულში აღნიშნავს „აღმართს, ასასვლელს“, მაგრამ შესაძლებელია ტოპონიმისთვის ამოსავალი იყოს ეკალ-ბარდი (?).

ეკალის პარონი//პარონი - ბორანი, ადგილი მდ. რიონზე (გუღლიკარი).

ესაკეთი - უბანი მელოიშანის ორივე ნაპირზე, სამაკალათიოში. აქვე სასაფლაოს ეძახიან ესაკეთიშ ოხვამეს (გამოღმა ზანათი).

იოზური - მინდორი მანცხვარკარის საზღვართან, უჩაღალის მარჯვენა ნაპირას (ძიგური). გ. ელიავა ტოპონიმს ორგან მიუთითებს წყემისა და ნორიოს თემებში, დაზუსტებული ლოკალიზაციის გარეშე. ერთგან მოცემულია განმარტება, რომ იოზური ვაზის ძველი და ამჟამად გადაშენებული ჯიშის სახელწოდება ყოფილა (გ. ელიავა, 1977, გვ. 32, 34). საფიქრებელია, რომ ტოპონიმის ამოსავალია გვარი იოზაია. -ურ სუფიქსი კუთვნილება-მფლობელობის მაწარმოებელია. მაშასადამე, იუზური იგივეა, რაც „იოზაიასეული; იოზაიას კუთვნილი, მისგან მომდინარე“.

მანცხვარქალე „მაცხოვრის ქალა“ - მინდორი საუჩანეიშვილოში. გადმოცემით, აქ მდგარა მაცხოვრის სახელობის ხის ეკლესია (გამოდმა ზანათი).

ნანწარეული - ნაეკლესიარი, სასაფლაო მარნის საზღვართან, ცხენისწყლის მარჯვენა მხარეს (პირველი მაისი). გ. ელიავა ასახელებს ვარიანტს: ნამწარეული, უძველესი ადგილის სახელწოდებად (გ. ელიავა, 1977, გვ. 50).

ნაფაცხენი - მინდორი, საყანე რიონის მარჯვენა მხარეს. რუსეთის იმპერიის მიერ 1886 წელს ჩატარებული კავკასიის მხარის კომლობრივი აღწერის ჩვენებით, ნაფაცხენი სოფლის სტატუსით დასახელებულია სენაკის მაზრის აბაშის უბანში შემავალ მარანის სოფლის საზოგადოებაში, 5 კომლით. მათ შორის 12 კაცია, 7 ქალი (სულ 19 სული). 1930 წელს გამოცემულ ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული დაყოფის ცნობარში სოფელი ნაფაცხენი არ ჩანს (ი. კეკელია, 2011ა, გვ. 105). ტოპონიმები ნაფაცხენი, ნაფაცხერი, ნოფაცხენი, ნაფაცხუ-სამეგრელოს ბევრგანაა ჩაწერილი (გ. ელიავა, 1977, გვ. 19, 43, 45, 48...; მისივე, 1989, გვ. 65, 67, 73...).

ნაჭილაო/ნაჭილაუ - 1. სახნავი ფართობები ანჯერში, გაღმა კოდორში (კეთილარის თემი), 2. მინდორი საკუბესქულოში, ტეხურის მარჯვენა მხარეს (ისულა); გ. ელიავას წიგნში დამოწმებულია დაზუსტებული ლოკალიზაციისა და განმარტების გარეშე (გ. ელიავა, 1977, გვ. 62). „კეთილარის სასოფლო საბჭოს“ ტოპონიმთა ნუსხაში გვხვდება აგრეთვე ვარიანტი ნაჭიავუ, როგორც უბნის სახელწოდება, შემდეგი განმარტებით: ჭია (ჭილაია) სახლებულა აქ (იქვე, გვ. 64).

ოდიშის სამთავროს ერთ-ერთი წარჩინებული გვარის - ჭილაძეთა (ჭილაიათე) სათავადოს („საჭილაო“) წარმოქმნა საქართველოში სამი საუკუნის მანძილზე (XII-XV სს.) მიმდინარე პოლიტიკურ მოვლენებთან იყო დაკავშირებული. გამოთქმულია მოსაზრება, რომ ჭილაძეთა სამფლობელოს ერთ ფეოდალურ ერთეულად ჩამოყალიბება უნდა მომხდარიყო XV ს-ში. სწორედ ამ დროს და XVI ს. I ნახევარში ჭილაძეებს ძლიერების ზენიტისთვის უნდა მიეღწიათ (ო. სოსელია, 1973).

ტერიტორიულად და პოლიტიკურად განცალკევებული ეს ერთეული, ე. თაყაიშვილის მოსაზრებით, ძირითადად მოიცავდა გურიასა და სამეგრელოს შუა მდებარე ვრცელ ტერიტორიას, კერძოდ, საჯავახოდ წოდებულ მხარეს გურიაში, ვიდრე გურიის საერისთავომდე, და სამეგრელოს (ოდიშის) მხრით - სოფელ ბანძამდე. ამ საზღვრებში მკვლევარი აქცევდა აგრეთვე ორპირს, სამტრედიას, ახლანდელ საჭილაოს, აბაშასა და სეფიეთს.

XVIII საუკუნის დიდი ქართველი მემკვიდრე ვახუშტი ბაგრატიონი ვაკე-იმერეთის აღწერის შემდეგ აღნიშნავს: „ამას შინა ცხენისწყლისა და რიონისკენ, არს საჭილაო, სამიქელაო“ (ვახუშტი, 1997, გვ. 165). ამ შემთხვევაში მეცნიერი გადმოგვცემს XV ს. მეორე ნახევრის სინამდვილეს. ვახუშტის აღწერით, საჭილაოდ იწოდებოდა ტეხურსა და ცხენისწყალს შორის მოქცეული ტერიტორია მდ. რიონის მარჯვენა ნაპირამდე.

თანამედროვე ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული დაყოფის მიხედვით ვახუშტი ბაგრატიონის მიერ მოცემული საჭილაოს საზღვრები თავსდება აბაშის რაიონის ტერიტორიაზე მთლიანად და სენაკის რაიონის ტერიტორიაზე ნაწილობრივ. კერძოდ, ვახუშტის მიერ 1745 წელს შედგენილ რუკაზე დაკვირვება ცხადყოფს, რომ შხეფისა და უნაგირას მთის სამხრეთით, ტეხურ-რაიონის შესართავთან, ისუღეთის შემოგარენში მდებარე ტერიტორია საჭილაოს შემადგენლობაში უნდა ყოფილიყო. ამ სახით ჭილაძეთა გვარეულობის მიწა-წყალი დროის გარკვეულ მონაკვეთში ვაკეში შედიოდა (ვახუშტი, 1997).

საჭილაოს ფეოდალური ერთეულის საზღვრების დადგენის თვალსაზრისით მნიშვნელოვან პირველწყაროს წარმოადგენს ტოპონიმური მასალა - გეოგრაფიულ ობიექტთა სახელწოდებანი. ეს ტოპონიმებია: **ჭილაიამ ნოხორი** - 1. სახნავი საგაბელაიოში (ქ. აბაშა); 2. ტყე საგვიჩიოში (ზემო ჭალადიდის თემი); ტოპონიმები მიუთითებს, რომ ეს ადგილები უწინ ჭილაძის ნასახლარი ყოფილა; **ნაჭილაუ** - მინდორი გეზათში. გ. ელიავა ასახელებს დაზუსტებული ლოკალიზაციის გარეშე და განმარტავს, რომ აქ მცხოვრები ჭილაიები შემდეგ ამოწყვეტილან (გ. ელიავა, 1977, გვ. 20); **ჭილური** - ტყე გაღმა ზანათში; გ. ელიავა დაზუსტებული ლოკალიზაციის გარეშე მიუთითებს ძველი აბაშისა და ზანათის „სასოფლო საბჭოების“ ტოპონიმთა ნუსხაში; „ჭილური“ -ურ სუფიქსით ნაწარმოები ტოპონიმია და ჭილაძისეულს, ჭილაძისათვის განკუთვნილს ნიშნავს; **ჭილაიამ ნაშარუ** - ნაგზაური გულეიკარში (კეთილარის თემი); „კეთილარის სასოფლო საბჭოს“ ტოპონიმთა ნუსხაში ორგან გვხვდება ვარიანტი **ჭილაიამ ნაშარუ** „ჭილაიას ნაგზაური“ და აღნიშნულია, რომ ეს გზა საჭილაოში (მარანში) მიდიოდა (გ. ელიავა, 1977, გვ. 62). **ნაჭილუ** - 1. ბორცვი ციისა და გოკირილიშ დალუს შუა, დობერასთან. გადმოცემით, აქ უცხოვრია თავად ჭილაძეს (საადამიო, საცხვიტავო); 2. ადგილი ს. გეგეთში. გ. ელიავა მიუთითებს დაზუსტებული ლოკალიზაციის გარეშე. **ნადოხორუ // ჭილეფიშ ნადოხორუ** - საბალახო მარაგანის მარცხენა მხარეს (საოდიშარიო, ნოსირის თემი); დოხორე მეგრულში აღნიშნავს სასახლეს, დასახლებას, სამოსახლოს. ა. ქობალიას განმარტებით ნადოხორუ იგივეა, რაც „ნასასახლარი, ნასახლარი, ნამოსახლარი“ (ა. ქობალია, 2010). ტოპონიმი მიგვითითებს ამ ადგილას ჭილაძეთა სასახლის უწინ არსებობას; **საჭილაო** - სოფელი; სოფ. მარნის უწინდელი ოფიციალური სახელწოდება; **ჭიითი // ნაოჭკადური** - ციხის ნაშთი მახათში (ვედიდკარის თემი). გადმოცემით აქ ყოფილა ჭიას, ჭილაიას (ჭილაძის) გვაროვნული რეზიდენცია. გ. ელიავა ვარაუდობდა, რომ ეს ტერიტორია საჭილაოს ერთ-ერთი უბანი უნდა ყოფილიყო (გ. ელიავა, 1977, გვ. 65); **ნაჭილუ** - გ. ელიავა მიუთითებს უბნის სახელწოდებად „სამიქაოს სასოფლო საბჭოს“ ტოპონიმთა ნუსხაში და აღნიშნავს, რომ აქ უწინ ჭილაიას გვარისკაცი სახლებულა (იქვე, გვ. 22); **ჭილაიამ ნალუ** „ჭილაიას ღელე“ - ღელე ნორიოში; სახელდების მოტივი ასეთია: „ღელე ჭილაძის მამულზე დიოდა“; **ჭილაიამ მამული//დილაიამ მამული** - მინდორი კეთილარის თემში. გადმოცემით, აქ ჯერ ჭილაძეებს ჰქონიათ ვენახი განაშენებული, შემდეგ - აზნაურ დიდებს; **ნამარანუ//ჭილაიეფიშ ნამარანუ** - მინდორი კეთილარის თემში, სადაც მიუთითებენ ჭილაძეების ნამარნევს; **ჭილორტი** - საბალახო ზანათსა და ნოღოზაშში. ეს ტერიტორია ჭილეების, ჭილაძეების ძველთაძველი ნასახლარია; **საჭია** - ჭილაძეების უბანს ერქვა. ვასახელებთ გ. ელიავას მასალებიდან, რომელიც ტოპონიმს მიუთითებს ქალაქ აბაშისა და მისი მიდამოების ტოპონიმთა ნუსხაში (გ. ელიავა, 1977, გვ. 39); **ქეფიე//საჭილო** - „ძველი აბაშის სასოფლო საბჭოს“ ტოპონიმთა ნუსხაში დამოწმებულია ჭილეების უბნის სახელწოდებად (გ. ელიავა, 1977, გვ. 29); **ჭილაიამ ნოხორი** „ჭილაძის ნასახლარი“ - ადგილი ზემო ჭალადიდის თემში...

ნოღახაში/ნოღოხაში - ყოფილი სოფელი, ამჟამად ქ. აბაშის უბანი ონტოფოდან რკინიგზის ხაზამდე, მდ. ნოღელის მარჯვენა მხარეს. რუსეთის იმპერიის მიერ 1886 წელს ჩატარებული კავკასიის მხარის კომლობრივი აღწერის ჩვენებით, ნოღახაში სოფელია სენაკის მაზრის აბაშის უბანში და კვათანის სოფლის საზოგადოებაში ერთიანდება 175 კომლით. მათ შორის 486 სული კაცია, 461 - ქალი (სულ 947 სული). საქართველოს სსრ პირველი აღმინისტრაციულ-ტერიტორიული დაყოფის ცნობარის მიხედვით, აბაშის სასოფლო საბჭოში შედიოდა 13 სოფელი. მათ შორის ნოღა და ხაში ცალკე სოფლებადაა მითითებული. ნოღაში 81 კომლი (361 სული) მოსახლეობდა, ხაშიში - 170 კომლი (767 სული). 1949 წლის 1 სექტემბრისა და 1961 წლის 1 ივლისის მდგომარეობით ნოღახაში კვლავ ერთი სოფლის სტატუსით შედის ამავე სახელწოდების სასოფლო საბჭოში, კაპანასთან ერთად. საქართველოს სსრ უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის 1964 წლის 20 დეკემბრის ბრძანებულების საფუძველზე ნოღახაშის სასოფლო საბჭო და მასში შემავალი სოფლები - ნოღახაში და კაპანა გაუქმდა მათი ქალაქ აბაშასთან შეზრდის გამო (ი. კეკელია, 2011ა, გვ. 103, 106, 109...). ნოღას მეგრულში რამდენიმე მნიშვნელობა აქვს. ა. ქობალიას მიერ მოცემული რამდენიმე განმარტებიდან ტოპონიმის მოტივაციის დასადგენად საინტერესოდ გვეჩვენება შემდეგი განმარტებები: „დაბლობი; ხევი; დღე, რუ, ნღვარევი, წყალსაწრეტი არხი ყანაში; მდინარის ტოტი; მდინარის გაყოლებაზე არსებული ნაყოფიერი ადგილი; მდინარის ნაკალაპოტარი“ (ა. ქობალია, 2010). **ხაში(ი)** იგივეა, რაც მოხარშული. „ნოღახაში“ ხომ არ ნიშნავს მდინარისპირა ადგილს, რასაც ქაობის ანაორთქლი ასდევს, ან წყლიან, დაჭაობებულ ადგილს?

ომაყარე „ხერთვისი“ - უჩაღელესა და წისქვილიშ ტეხურის წყალთშესაყარი.

უი(რ)ბიჯი „ოპირი“ - სახნავი (კეთილარი). გ. ელიავა „კეთილარის სასოფლო საბჭოს“ ტოპონიმთა ნუსხაში ასახელებს ვარიანტს: უინპიჯი, ვაკე - მაღლობისა და საყანის მასივის სახელწოდებად. ტოპონიმს ახლავს განმარტება: უინპიჯი „ზედაპირი“ (გ. ელიავა, 1977, გვ. 63). ზანათის თემში მკვლევარი ასახელებს ტოპონიმ „უიბიჯს“ (იქვე, გვ. 58).

სულირი - 1. სახნავი წყემის საზღვართან, მდ. აბაშის მარჯვენა მხარეს (ძველი აბაშა); 2. სახნავები მანცხვარკარის საზღვართან. აღმოსავლეთით მდ. აბაშა ჩაუდის, დასავლეთით - უჩაღელე (წყემი). გ. ელიავა „ძველი აბაშის სასოფლო საბჭოს“ ტოპონიმთა ნუსხაში დაზუსტებული ლოკალიზაციის გარეშე მიუთითებს ტოპონიმს, შემდეგი განმარტებით: „ვაშლნარი, რომელიც ვაზით ყოფილა შემოსილი“ (გ. ელიავა, 1977, გვ. 29). „წყემის სასოფლო საბჭოს“ ტოპონიმთა ნუსხაში მითითებულ „სულირს“ ახლავს შემდეგი განმარტება: „სელის სათესი ადგილი“ (იქვე, გვ. 33).

შეწირულობის წიგნი, რომელიც ჩვენ 2011 წელს გამოვაქვეყნეთ, მოხსენიებულია ტოპონიმი „სულირი“. დოკუმენტი დათარიღებული არ არის, თუმცა ბოლოს დასმულ ბეჭედში იკითხება 1717 წელი: „შეწირეთ შენს... სუჯუნის ეკლესიას წმინდის გიორგისას. და გიძღვენით შენ. დედაო მაცხოვრისა... ცხენის წყლის რიონის შესაყარიდამ გაღმართში. კუკუთი. ცხეპიჯი. უჩა ღელიღდან. ფიორს აქეთი. ანჯელი და სამარდანაო სრულად: რიონს გამოღმა. სირიაჩქონის თავის პირდაპირ: დაბლა ისულას რიონს ღელე ჩაერთვის. დალუჩა ქვიან. კ-თის ტყეს შუაზედ გამოივლის. ჭონტყოროს ტბიდგან გავა. ტეხურამდის მოაწევს და იმას აქეთ. აწ ტეხურს გამოღმა. ბერულალუ რომ ტეხურს ჩაერთვის იქედამ და იწყება. წმინდის, სტეფანეს საყდარს აქეთ: ნოსირის ეწერში შუაზედ უჩა ღელე რომ გაივლის. გუჯეთისა და წყემის საზღვარს აქეთ. და სულირს.

აქეთ აბაშის წყლამდის: დიდის გამოძიებით გამოვიკვლიეთ“ (ი. კეკელია..., 2011ბ, გვ. 47).

აღნიშნული დოკუმენტიდან ირკვევა, რომ ცხენისწყლისა და რიონის შესართავიდან ტეხურ-ბერულალის შესართავამდე (სოფ. ნოსირი) მდებარე ტერიტორია მარტვილის ეკლესიისადმი შეწირული ყოფილა... მოგვიანებით ბეჟან დადიანს და მისი ოჯახის წევრებს ძველი დავთრები განუახლებიათ და საეკლესიო მამულის საზღვრები დაუდგენიათ. დოკუმენტში მოცემული აღწერილობა თითქმის მთლიანად მოიცავს ახლანდელი აბაშის რაიონის ტერიტორიას, სენაკის რაიონის მცირე ნაწილს. კერძოდ, ირკვევა, რომ საეკლესიო მამულის დასავლეთი საზღვარი „ტეხურამდის მოაწევს“ და „აწ ტეხურს გამოდმა“, წმიდა სტეფანეს ტაძრამდე ვრცელდებოდა. ნოსირის ჩრდილოეთით, საეკლესიო მამულის დასავლეთი საზღვარი სულირზე გადიოდა და „გეჯეთისა და წყემის საზღვარს აქეთ... აბაშის წყლამდის“ ვრცელდებოდა (იქვე).

ტურაკე(ლ)ი - სახნავები ტეხურის მარცხენა ნაპირას. აქვეა ადგილი ტურაკეშ პალოტის სახელწოდებით (გამოდმა ზანათი). გ. ელიავა დაზუსტებული ლოკალიზაციის გარეშე ასახელებს ტოპონიმ „ტურაკელს“ საყანე მასივის სახელწოდებად ზანათის თემში (გ. ელიავა, 1977, გვ. 57). თუმცა უფრო ადრე გამოქვეყნებულ მეგზურში აღნიშნავს, რომ **ტურაკელი** ქალის სახელწოდებაა „აბაშისა და ტეხურის თავშესაყარის ქვემოთ“. ტეხურ-რიონის შესართავთან, ტურაკელის აღმოსავლეთით, მკვლევარი მიუთითებს მცირე ველს კოდორეს სახელწოდებით, ხოლო ტურაკელის ქალის მიღმა - ნატანას მასივს (გ. ელიავა, 1971, გვ. 11-12).

თ. ბერაძე ოდიშის საისტორიო გეოგრაფიის საკითხებზე მსჯელობისას ეხება XVII ს. იტალიელი მისიონერის - არქანჯელო ლამბერტის რუკაზე (1654 წ.) აღნიშნულ პუნქტებს და შენიშნავს: „იმ ადგილას, სადაც მდ. ტეხური რიონს უერთდება, მოცემულია **დტურეკ**. ამ პუნქტის სახელის აღდგენა და ლოკალიზაცია ვერ მოვახერხეთ“ (თ. ბერაძე, 1967, გვ. 73-74). ვფიქრობთ, მართებულია დ. უჩანეიშვილის მოსაზრება ლამბერტის რუკაზე აღნიშნული პუნქტისა (**დტურეკ**) და ტურაკე(ლ)ის იგივეობის შესახებ. მკვლევარი მიიჩნევს, რომ რუკაზე ამ პუნქტის აღნიშვნა მოწმობს XVII საუკუნეში აქ მოსახლეობის არსებობას, მაგრამ შემდეგ აქედან აყრილი ხალხის ჩრდილოეთითა და ჩრდილო-აღმოსავლეთით მდებარე სოფლებში გადასვლის შემდეგ ტურაკე სახნავ-სათესად გამოუყენებიათ.

დ. უჩანეიშვილი ტურაკეში მიუთითებს 50 მ² ფართობის მქონე ზელოვანურ მიწაყრილს, რასაც ადგილობრივი მოსახლეობა „დიხაზურგას“ უწოდებს, და გამოთქვა მოსაზრება, რომ საფიქრებელია ეს ყოფილიყო ბიზანტიის სამხედრო ძალებისათვის VI ს-ში გაკეთებული სადგომის ნაშთები. თუმცა მიწაყრილის ზედაპირის ფართობის სიმცირის გამო მნიშვნელოვანი დასკვნის გამოტანისგან მან თავი შეიკავა და საკითხის ამომწურავად შესწავლა არქეოლოგებს მიანდო (დ. უჩანეიშვილი, 1967, გვ. 795-796).

უჩაღე(ლ)ე - ღელე; აბაშის მარჯვენა შენაკადი (ძველი აბაშა).

უჩაღელე - ღელე; წისქვილიშ ტეხურის მარცხენა შენაკადი (ძიგური). ჰიდრონიმი „უჩაღელე“ მოიხსენიება ჩვენ მიერ ზემოთ დამოწმებულ 1717 წლის შეწირულობის წიგნში. გ. ელიავა ასახელებს ტოპონიმებს: უჩაღელე, უჩაღელი, უჩაღაიბიჯი, უჩაღაი, უჩაღალი, უჩაღალ (გ. ელიავა, 1977, გვ. 13, 23, 53, 70...; მისივე, 1989, გვ. 14, 21, 66, 76).

„სეფიეთის სასოფლო საბჭოს“ ტოპონიმთა ნუსხაში მოცემულია ხალხური განმარტება, რომ ეს ადგილი ჭირისა და უბედურების მომსწრეა და ქვაც კი შავია (იქვე, გვ. 13). ამ ჰიდრონიმის ეტიმოლოგიაზე მსჯელობა მოცემულია

„გეგმის სასოფლო საბჭოს“ ტოპონიმთა ნუსხაში. გედეონ ხუბუნისგან ჩაწერილი ხალხური მოტივაციის თანახმად, ღელე, რომელიც წყაროდან იღებს სათავეს, 3 კმ-ის მანძილზე მიედინება და წყემის ტერიტორიაზე უერთდება მდ. აბაშას. გეგმითი მოსახლეობდნენ მემამულე ღვაბერიები (ღვაბერიძეები) და ფიჩხაიები, რომლებსაც ჰქონიათ საზიარო სალოცავი ჯეგემისარონში. ფიჩხაიას მღვდლისათვის შეუთვლია, რომ წირვა ეკლესიაში მანამდე არ დაეწყო, ვიდრე ფიჩხაია ნადირობიდან არ დაბრუნდებოდა. მაგრამ ეკლესიაში მოსულ ღვაბერიას უბრძანებია, რომ წირვის შესრულებას ფიჩხაიას დაბრუნებამდე შესდგომოდა. მღვდელს ღვაბერიას ბრძანება შეუსრულებია. ამასობაში ფიჩხაიაც მოსულა და მღვდლისათვის საყვდური უთქვამს ბრძანების შესრულებლობის გამო. მღვდელს ღვაბერია გამოსარჩლებია. ამ ორ გვარს ერთმანეთი დაუზოცავთ, მღვდელი და დიაკვანიც მოუკლავთ. ეს ბრძოლა სწორედ ამ ღელესთან გამართულა და „უჩაღლეც“ თითქოს ამის გამო დარქმევია (გ. ელიავა, 1989, გვ. 66-67).

ფაღავადგილი - სახნავ-საბალახოები, რომელიც თავად ფაღავას მფლობელობაში ყოფილა (მარანი).

ფაღავანები/ფოღავანები - სახნავები ნოღელის მარცხენა ნაპირას. გადმოცემით, აქ მამულებს ფლობდნენ თავადი ფაღავები (მიდანი).

ფაღური/ფაღურები - საბალახოები ქვიშანჭალის საზღვართან. ტოპონიმი მიუთითებს, რომ ეს ადგილები ფაღავების მფლობელობაში იყო (გაუწყინარი).

ჭანიორი - სახნავი სამიმინოშვილოში (გამოდმა ზანათი). გ. ელიავა აღნიშნავს, რომ „ჭანიორი“ აბაშის რაიონის სოფ. ნორიოში სამ ადგილას დასტურდება. ტოპონიმს დაზუსტებული ლოკალიზაციის გარეშე მიუთითებს სუჭუნის თემშიც და განმარტავს, რომ ეს ადგილი ჭანების ნასახლარია, ჭიების ნადგომია (გ. ელიავა, 1977, გვ. 34, 53).

ჭილაიაშ ნოზორი(ი) „ჭილაიას ნასახლარი“ - სახნავი საგაბელაიოში (ქ. აბაშა).

ჭილაიაშ ნაშარუ „ჭილაიას ნაგზაური“ - ერქვა ძველგზას (გულეისკარი).

ჭილური - ტყე გადმა ზანათში. გ. ელიავა ტოპონიმს ორგან მიუთითებს დაზუსტებული ლოკალიზაციის გარეშე, ძველი აბაშისა და ზანათის თემებში, და განმარტავს როგორც „ჭილების გვარის ნასახლარს“ (გ. ელიავა, 1977, გვ. 27, 57).

ხაში - სახნავი გამოდმა ზანათში. გ. ელიავა „ზანათის სასოფლო საბჭოს“ ტოპონიმთა ნუსხაში მიუთითებს დაზუსტებული ლოკალიზაციისა და განმარტების გარეშე (იქვე, გვ. 57).

ჯაპანა - სახნავი წყემის საზღვართან. სულირის ქვემოთ, მდ. აბაშის მარჯვენა ნაპირას (ძველი აბაშა). გ. ელიავა „ძველი აბაშის სასოფლო საბჭოს“ ტოპონიმთა ნუსხაში დაზუსტებული ლოკალიზაციის გარეშე ასახელებს ტოპონიმს საყანის სახელწოდებად, სადაც უწინ თუთის ხეების ტყე ყოფილა (იქვე, 1977, გვ. 27). ჯაპანა ეწოდება ადგილს სენაკის რაიონის სოფელ ახალსოფელშიც (გ. ელიავა, 1989, გვ. 22).

დამოწმებული ლიტერატურა

გ. ელიავა, 1971 - გ. ელიავა, აბაშისა და ტეხურის ხეობების ისტორიული ღირსშესანიშნაობანი, თბ., 1971.

გ. ელიავა, 1977 - გ. ელიავა, აბაშისა და გეგეჭკორის რაიონების ტოპონიმიკა, თბ., 1977.

გ. ელიავა, 1989 - გ. ელიავა, სენაკის რაიონის ტოპონიმიკა, თბ., 1989.

- ვახუშტი, 1997 - ვახუშტი, 1997, საქართველოს გეოგრაფია, თბ., 1997.
 ი. კეკელია, 2011ა - ი. კეკელია, აბაშის რაიონის დასახლებული პუნქტების
 სახელწოდებანი, ქუთაისი, 2011.
 ი. კეკელია..., 2011ბ - ი. კეკელია, ე. კურდღელია, ი. ხარებავა, მასალები
 ოდიშის სამთავროს ისტორიისათვის, კრებ. მზარეთმცოდნე, ტ. II, ქუთაისი,
 2011.
 ო. სოსელია, 1973 - ო. სოსელია, ნარკვევები ფეოდალური ხანის დასავლეთ
 საქართველოს სოციალურ-პოლიტიკური ისტორიიდან (სათავადოები), თბ.,
 1973.
 დ. უჩანეიშვილი, 1967 - დ. უჩანეიშვილი, ნესოსის ადგილმდებარეობის
 შესახებ, საქ. სსრ მეცნ. აკადემიის მოამბე, ტ. XIV, №3, 1967.
 ა. ქობალია, 2010 - ა. ქობალია, მეგრული ლექსიკონი, თბ., 2010.

IGOR KEKELIA, KAKHABER QEBULADZE

MATERIALS ON TOPONYMY OF ABASHA DISTRICT

Formation of toponyms is determined by the necessity and historical regularities. Without toponyms the mankind would face chaos and confusion.

The article deals with the part of alphabetized toponyms recorded in some of the villages of Abasha District. Most of the geographic names recorded by the authors are published for the first time. Wherever possible, the toponyms are supplied with the illustrative materials, folk explanations and scientific interpretations.

მარინე კუნალაშვილი

მიმართებითი ნაწილაკის აღზიდისათვის ქართული დიალექტური მასალების მიხედვით

ახალ ქართულში ერთი მიმართებითი ნაწილაკი გვაქვს, ეს არის ც(ა), რომელმაც მთლიანად დაისაკუთრა ის ადგილი, რომელიც ძველ ქართულში იგი, ესე, ეგე ნაწილაკებს ეჭირა. ქართული -ც(ა) და მეგრული -თი ერთმანეთის შესატყვისები არიან (მ. ხუბუა, 1942, გვ. 747-751). არნ. ჩიქობავა აღნიშნავს, რომ -თი და -ცა ერთმანეთთან ისეთ მიმართებაში უნდა იყვნენ, როგორც ქართული თიკანი და ციკანი, ქართული ზარმაცი და მეგრული ზარმათი. ამ ნაწილაკების იგივეობა ნათელია (არნ. ჩიქობავა, 1936, გვ. 228-252).

გ. როგავას აზრით, „ქართული ნაწილაკი – ცა-თა იგივე ჩვენებითი ნაცვალსახელი უნდა ყოფილიყო, სადაც ა ისეთივე ელემენტი უნდა იყოს, როგორიცაა მეგრულ -თი-ში, ე.ი. ჩვენებითი ხმოვანი“ (გ. როგავა, 1948, გვ. 317-365).

-ც(ა) ნაწილაკის ფუნქცია ძველ ქართულ გრამატიკულ ლიტერატურაში სხვადასხვაგვარად იყო გაგებული. სულხან-საბა ორბელიანის აზრით, „...ცანი ბოლოთა ართრონი არს გამყოფლობისა, რამეთუ განარჩევს პირველსა მეორისაგან. ვინადგან ვიტყუთ უფალსაც და მონასა; ყმასა და ბერსაც... და ესე ყოველთა სიტყუთა ბოლოდ მოვალს“ (სულხან-საბა, 1949).

ანტონ პირველს -ც(ა) იმ მარცვალთა რიგში აქვს გაერთიანებული, „რომელნიცა სახელთა ზედა პირველ სახეთა დაისხმიან და თჳსისაგან მნიშვნელობისა გადაიყუანენ“ (ანტონ I, 1885, გვ. 298).

ანტონისათვის -ც(ა) სიტყვამაწარმოებელი აფიქსია, რაც კარგად ჩანს კითხვითი ნაცვალსახელების მიმართებითად ქცევისას. ნ. ჩუბინაშვილის აზრით, -ც(ა) არის კავშირი, „შეერთებითი, რომელიც ნიადაგ ბოლოს დაერთვის ლექსთა; უფალიცა, მონაცა, ანუ უფალიც, მონაცა... აგრეთვე იხმარების ნაცვალსახელთა თანა და ზმნისზედათა: ვინც(ა), რადცა, რომელიცა, ვითარცა, როგორც, რადგანაც და სხვა“ (ნ. ჩუბინაშვილი, 1961, გვ. 432-433).

ქართულში -ც(ა) ნაწილაკი დაერთვის კითხვით ნაცვალსახელებსა და ზმნიზედებს და აქცევს მიმართებითად. ესაა მისი ძირითადი ფუნქცია. -ც(ა) ნაწილაკიანი მიმართებითი სიტყვები ძველ ტექსტებში იშვიათად დასტურდება. ეს იმით აიხსნება, რომ „მწიგნობრულ მეტყველებაში ამ ფუნქციით იგი (ესე, ეგე) ნაცვალსახელი იყო გაბატონებული. -ც(ა) ნაწილაკი კი შედარებით გვიან შემოიჭრა ცოცხალი მეტყველებიდან“ (ე. ბაბუნაშვილი, 1957, გვ. 217-248).

რაც შეეხება, ერთი მხრივ, -ცა და, მეორე მხრივ, -ცა-ს ფუნქციის მქონე ნაცვალსახელთა (-ესე, -მგე, -იგი) მიმართებას, ისინი გენეზისურად ერთი წარმომავლობისა ჩანან.

-ც(ა) ნაწილაკის ერთ-ერთი ფუნქციაა ყურადღება გაამახვილოს იმ სიტყვაზე, რომელსაც ის ახლავს; იგი შეიძლება დაერთოს ნებისმიერ სიტყვას: სახელს, ზმნას, ზმნიზებას. კავშირს და თვით ნაწილაკსაც კი. თანამედროვე ქართულში -ცა ნაწილაკს აქვს ორი ფუნქცია: მიმართებითი და გაძლიერებითი (ა. შანიძე, 1980, გვ. 656).

-ცა, როგორც ცნობილია, სალიტერატურო ენასა და დიალექტებში აწარმოებს მიმართებით ნაცვალსახელთა ფორმებს და სახელებთან გამოდის გამაძლიერებელ ნაწილაკად (ა. შანიძე, 1973, გვ. 611).

-ც ვარიანტი ჩნდება ჭერ მიმართებით ნაცვალსახელებსა და ზმნიზებებთან, შემდეგ თანდათან არსებით სახელებთანაც. ამის პარალელურად სამწერლობო ქართულსა და მრავალ დიალექტში ზმნასთან -ცა შეცვალა კიდევ ნაწილაკმა: დაწერაცა/დაწერა კიდევ.

-ცა ყოველთვის ზმნასთან არის დაკავშირებული ფუნქციურად. არქაულ სალიტერატურო ქართულში -ცა-ს მიმართება ზმნასთან ერთნაირია. ზმნის ნებისმიერ ფორმასთან დაკავშირებული ძველი ქართულის -ცა მხოლოდ -ცა-ს სახით იყო წარმოდგენილი, ზმნის ფორმა ანგარიშს არ უწევს -ცა და -ც ვარიანტებს საშუალო ქართულშიც, ე.ი. -ცა და -ც თავისუფლად მონაცვლეობენ. ახალ ქართულში -ცა და -ც ვარიანტები იხმარება ზმნის ფორმასთან გარკვეული მიმართებით, კერძოდ: ზმნისწინიანი, გვარისა და ქცევის ნიშნის ფორმების წინ -ც ვარიანტია ბუნებრივი, ხოლო თანხმოვნით დაწყებული ფორმების წინ -ცა არის ბუნებრივი (თ. ზურაბიშვილი, 1955).

იმერული დიალექტის მიხედვით, როდესაც -ცა ნაწილაკიანი სიტყვა ზმნის მომდევნოდ გვაქვს, შესაძლებელია როგორც -ცა, ისე -ც ვარიანტი:

1. დედ-მამას ერთობ გეეხარა, რომ ცხვრებიც ნახეს და ბიჭიცა (შ. ძიძიგური, 1974, გვ. 131).

2. პირათ გამსილი თვარეა, ღამეც ანათებს და ღლეცა (ქ. ძოწენიძე, 1973, გვ. 415).

3. მივიდენ, აუტყდენყე და წაიყვანესყე თავისი აკავნებითა და თავისი ბაღებით ქალებიცა და კაცებიც (ი. გიგინეიშვილი..., 1961, გვ. 524).

-ცა გვხვდება ზმნების წინ, რომელთა ფუძე თანხმოვნით იწყება: მაზღიშვილი არის ჩემი სწავლულოფს, დედა ყამს და მამაი, ძმაცა ყამს იმ გოგოს (ქ. ძოწენიძე, 1973, გვ. 332, 14-15).

-ცა გვხვდება იმ ზმნათა წინაც, რომლებიც იწყება ძირეული ხმოვნით: ვინცა უცხოობს; რაც უთოვდება, რაცა ელვარებს (თ. უთურგაიძე, 1985, გვ. 112).

-ცა, -ც ვარიანტთა განაწილებაში არსებითი მნიშვნელობა აქვს, ზმნის ფუძისეული ხმოვანი ძირეულია თუ გრამატიკული კატეგორიის მაწარმოებელია. როგორც მაგალითები გვიჩვენებს, გრამატიკული კატეგორიის ფუნქციისაგან დატლილი ხმოვნები ძირეულ ხმოვანთა მსგავს ვითარებას ქმნიან, მაგ.:

მიუშვადენ ეს სოფელი, საცა არის მოაწია ი ორმა ძმამ, გვეგება-ყე ის თავის ფეხით რაოდენიმე მანძილზე (შ. ძიძიგური, 1974, გვ. 248, 9-10).

-ც ვარიანტი გვხვდება იმ შემთხვევაში, როდესაც მას მოსდევს ისეთი ფორმა, რომელიც თვით შეიცავს სადემარკაციო ელემენტს დასაწყისში. კერძოდ. ზმნისწინის, გვარისა და ქცევის პრეფიქსების წინ. მაგ.:

დაუწვევს თოკები ქაჯებმა, გარე მაინც აასწია (შ. ძიძიგური, 1974, გვ. 134, 25-26).

ისიც იმ კალმახებს იჭირავს და ზოგს ყიდის (შ. ძიძიგური, 1974, გვ. 184, 41-42).

ქალები რო მკიან, რაოდენიმე მუჟ პურს ერთათ დებენ, რასაც ნაბჯი ეწოდება (ი. გიგინეიშვილი., 1961, გვ. 490, 34).

ძირეული ხმოვნით დაწყებული ფორმების ჯგუფში ერთიანდება ის ზმნები, რომელთა პრეფიქსებს აგრეთვე თითქმის დაკარგული აქვთ გრამატიკული კატეგორიის გამოხატვის უნარი. მათ წინ ბუნებრივია -ცა ვარიანტი. მაგ.:

ოთხმოც წელმა ძიელ წელში გამღუნა, ორ ფეხთანა მესამეცა მარგუნა (ქ. ძოწენიძე, 1973, გვ. 448-449, 39).

ფაქტიურად ესენი უგვარო და უქცეო ზმნებია. რჩება გარკვეულ რაოდენობის მაგალითები, სადაც წარმოდგენილი წესი არ მართლდება; კერძოდ, ზმნისწინისა და ქცევის ხმოვანი პრეფიქსების წინ მოსალოდნელი -ც-ს ნაცვლად გვაქვს -ცა. მაგ.:

რაცა შენ გიომებია, მეცა უნდა ვიომო იქაო (შ. ძიძიგური, 1974, გვ. 173, 2-3).

ელის, ელის როსტომი, მარა არა მევიდა, ვინცა გამოგზავნა (იქვე, გვ. 173, 2-3).

დასახელებული მაგალითები მთარაჭულიდანაა (გლოლური, ღებურ-ჭიორული). უნდა ვივარაუდოთ, რომ საქმე გვაქვს საშუალო ქართულიდან შემონახულ არქაიზმთან.

იმერულ დიალექტში ძირითადად აღინიშნება -ც-ს გამოყენების შემთხვევები: რაც ხნის კაცი ვარ, წენი არ მტკენია (ქ. ძოწენიძე, 1973, გვ. 374, 26); რაც შენი თვალით არ ნახო, არ დეიჯერო (იქვე, გვ. 370, 33-35).

ესეც არ ვარგაო (ი. გიგინეიშვილი., 1961, გვ. 464, 39).

შენმა შვილმა შამოგითვალა, შენი რაც ჭინჭველა ქყავს, გამომიგზავნეო (იქვე, 1961, გვ. 465, 28).

წარმოდგენილ მაგალითებში წესი დარღვეულია. მაგალითად, ვარ ზმნის წინ გვაქვს რაც და არა რაცა, მაგრამ მხედველობაშია მისაღები ის, რომ რაც -ც ნაწილაკიან ფორმასა და ზმნას შორის სხვა სიტყვებია მოთავსებული: „რაც ხნის კაცი ვარ“, შდრ.: რაცა ვარ, რომელიც ბუნებრივია. მაშასადამე, -ცა-სა და -ც-ს დისტრიბუციის სრული სურათისათვის ზმნისა და ცა ნაწილაკიანი ფორმის დისტანციაც გასათვალისწინებელია.

განვიხილოთ სხვა მაგალითებიც:

სუყველას ეწყინა, ძმებსაც, იმასაც (ი. გიგინეიშვილი..., 1961, გვ. 464, 33).

უხუთი ქვია მაინც აქანეი (იქვე, 1961, გვ. 467, 4).

მოგეხსენებინ მაგი, რომ, საქმე სადაც აქ კაცს ხშირათ, იქოური ამბავიც კარქათ იცის (იქვე, 1961, გვ. 479).

პირველ წინადადებაში იმასაც ფორმის შემდეგ ივარაუდება ეწყინა: სუყველას ეწყინა, ძმებსაც (ეწყინა), იმასაც (ეწყინა). წინადადება აგებულია შერწყმულის ტიპზე, მაშასადამე, სწორედ -ც ვარიანტია აქ მოსალოდნელი.

მეორე მაგალითში, მაინც ქვია, ან ქვია მაინცა ბუნებრივია, მაგრამ მაინც ფორმას აქ მოსდევს ა ხმოვნით დაწყებული სიტყვა. ვფიქრობთ, -ცა-ს ა აქ ჰიატუსმა გააუჩინარა გამოთქმაში.

მესამე მაგალითშიც ანალოგიური ვითარებაა: ბუნებრივია სადაც აქ. ან ჩამწერმა ვერ გაიგო, ან მთქმელი ყლაპავს წარმოთქმის დროს ერთ ა-ს ჰიატუსის თავიდან ასაცილებლად.

ახალ ქართულში -ც(ა) ნაწილაკი, როგორც წესი, სიტყვას დაერთვის ბოლოში: ზურმუხტიც ხომ ფოთოლივით მწვანა (ი. ჭავჭავაძე, 1951-1961, გვ. 140).

ძველ ქართულში კი ჩვეულებრივია ტმესის მოვლენა. იშვიათად, მაგრამ მაინც ტმესის, ანუ განკვეთის, შემთხვევები დასტურდება თანამედროვე ქართულშიც, მაგ., ამხდრდა, დაჭკრა, დაცალეწა სამშობლოს მტრები (ლ. ასათიანი, 1954, გვ. 17). ასეთი ჩართვა ზმნისწინსა და ზმნის ფუძეს შორის ლექსის საჭიროებით აიხსნება.

სპეციალურ ლიტერატურაში აღნიშნულია, რომ -ც(ა) ნაწილაკი მნიშვნელობით აგრეთვე-ს უახლოვდება (ა. შანიძე, 1980, გვ. 611).

მაგ.: დედაც მოვიდა (=აგრეთვე დედა მოვიდა) და ა.შ.

დიალექტებში ფუნქციური თვალსაზრისით -ც(ა) ნაწილაკი თავისებურებას არ იჩენს. თუშურ კილოში გვხვდება -ოდ ნაწილაკი, რომელიც არსებით სახელებთან -ც კი-ს მნიშვნელობით იხმარება: „კაციოდ ვერ გაჟეებად = კაციც კი ვერ გააჟეებს“ (თ. უთურგაიძე, 1961, გვ. 60).

ამრიგად, თანამედროვე ქართულში -ცა ნაწილაკს აქვს ორი ფუნქცია: მიმართებითი და გაძლიერებითი.

დამოწმებული ლიტერატურა

ანტონ I, 1885 - ანტონ I, ქართული ღრამატიკა, შედგენილი ანტონ ბირველის მიერ, გამოცემული ალექსანდრე ეპისკოპოსის საფასით, ტფ., 1885.
 ლ. ასათიანი, 1954 - ლ. ასათიანი, რჩეული, თბ., 1954.

ე. ბაბუნაშვილი, 1957 - ე. ბაბუნაშვილი, ნაწილაკები ძველ ქართულში, თსუ შრომები, ტ. 67, თბ., 1957.

ი. გიგინეიშვილი., 1961 - ი. გიგინეიშვილი, ვ. თოფურია, ი. ქავთარაძე, ქართული დიალექტოლოგია, I, თბ., 1961.

თ. ზურაბიშვილი, 1955 - თ. ზურაბიშვილი, ემვატიკური „ა“ ახალ ქართულში, თსუ სტუდენტთა სამეცნიერო შრომების კრებული, №7, 1955.

გ. როგავა, 1948 - გ. როგავა, ჰიპოტაქსის საკითხისათვის ქართულში, ქუთაისის პედ. ინსტიტუტის შრომები, 8, 1948.

სულხან-საბა, 1949 - სულხან-საბა ორბელიანი, სიტყვის კონა - ქართული, რომელ არს ლექსიკონი, ს. იორდანიშვილის რედაქციითა და წინასიტყვაობით, თბ., 1949.

თ. უთურგაიძე, 1980 - თ. უთურგაიძე, თუშური კილო, თბ., 1961.

თ. უთურგაიძე, 1985 - თ. უთურგაიძე, გავრცობის ა-ს დისტრიბუციის შეცვლა სუბსტანციურ მსაზღვრელთან და მისი სინტაქსური შედეგები ქართულ ენაში, მაცნე, №2, 1985.

ა. შანიძე, 1980 - ა. შანიძე, ქართული ენის გრამატიკის საფუძვლები, თხზულებანი თორმეტ ტომად, ტ. III, თბ., 1980.

არნ. ჩიქობავა, 1936 - არნ. ჩიქობავა, ჭანურის გრამატიკული ანალიზი, ტფ., 1936.

დ. ჩუბინაშვილი, 1961 - დ. ჩუბინაშვილი, ქართული ლექსიკონი რუსული თარგმანითურთ, ალ. ლლონტის რედაქციითა და გამოცვლევით, თბ., 1961.

შ. ძიძიგური, 1974 - შ. ძიძიგური, ქართული დიალექტოლოგიის მასალები, თბ., 1974.

ქ. ძოწენიძე, 1973 - ქ. ძოწენიძე, ზემოიმერული კილოკავი, თბ., 1973.

ი. ჭავჭავაძე, 1951-1961 - ი. ჭავჭავაძე, თხზულებანი ათ ტომად, ტ. I-X, თბ., 1951-1961.

მ. ხუბუა, 1942 - მ. ხუბუა, თე ნაწილაკის ბუნებისა და მნიშვნელობისათვის მგერულში, სმამ, ტ. 3, №7, 1942.

MARINE KUKHALASHVILI

THE PLACE OF RELATIVE PARTICLE
IN THE GEORGIAN DIALECTS

Georgian $\underline{c}(a)$ particle and Megrelian $-ti$ are equivalent to each other (compare: Chanjuma- \underline{ti} =Megrelian jima- \underline{ti} = ჟმაჿ), while $-ti$ is a demonstrative pronoun in Megrelian. (\underline{ti} Ვოჩი "that man"). If we consider that, the $\underline{c}(a)$ particle and ese (ege, igi) demonstrative pronoun have similar functions in old Georgian, then we must suppose that $\underline{c}(a)$ is in origin a demonstrative pronoun.

$\underline{c}(a)$ particle has two functions: relative and reinforcing. In Modern Georgian both represent its key functions. The sphere of application of the $\underline{c}(a)$ particle is not limited. It occurs with almost any parts of speech.

მიხეილ ლაბაძე

**ისტორიულად საერთო
და ინტერფერენციული დიალექტური
მოვლენების გამიჯვნისათვის
(მუდრულის ხმოვის ლაზური და ლივანური
იდიომების მიხედვით)**

ტერმინთა განმარტებისათვის: სამეტყველო კოდთა შერევა /Code mixing/, სამეტყველო კოდთა გადართვა /Code switching/. სპეციალურ ლიტერატურაში გამოყოფენ ენობრივ კოდთა შერევის ორ უმთავრეს ტიპს: კოდ-მიქსინგსა და კოდ-სვიჩინგს (გ. ბოკაშა-ეიამბა, 1989; ლი ვეი, 1998; მ. ქლაინი, 2000); პირველი ტიპი გულისხმობს დიაქრონიულ პროცესს - A და B ენობრივ კოდთა შერევის საფუძველზე C ენობრივი კოდის მიღებას, მეორე ტიპი კი გულისხმობს სინქრონიულ პროცესს - A და B ენობრივ კოდთა კონტაქტურ თანაარსებობას თანასწორ (როდესაც ორივე ენობრივი კოდი თანაბარუფლებიანია) ან უთანასწორო (როდესაც ერთ-ერთი ენობრივი კოდი მეორეზე პრესტიჟულია) პირობებში.

იდიომათათვის ისტორიულად საერთო და ინტერფერენციით წარმოქმნილი მოვლენების გამიჯვნისათვის თანამედროვე ენათმეცნიერებაში. ქართულ საბჭოთა ენათმეცნიერებაში მსგავს საკითხებზე ყურადღება არ მახვილდებოდა; მაგ., მეგრულ-ლაზურსა და სვანურ კილოებს ქართულისგან განცალკევებულ, ახლომონათესავე ენებად მიიჩნევდნენ და ამ ქართველურ კილოებში არსებულ ბევრ ისტორიულად არსებულ მოვლენას ქართულისგან ნასესხებად თვლიდნენ. თანამედროვე ენათმეცნიერებაში (გ. ბოკაშა-ეიამბა, 1989; ლი ვეი, 1998; მ. ქლაინი, 2000 და სხვ.) მკვეთრად არის გამოიწველი დიალექტთა/ენათა ისტორიულად საერთო და ინტერფერენციული პროცესებით წარმოქმნილი მოვლენები; მაგ., ესპანური და პორტუგალიური იმდენად ახლოს დგას ერთმანეთთან, რომ მკაცრი ლინგვისტური კრიტერიუმების თანახმად შესაძლოა ისინი ერთიმეორესთან მიმართებით დიალექტებადაც ჩაითვალოს, თუმცადა ესპანელებიცა და პორტუგალიელებიც ისტორიულად ორი სხვადასხვა ეთნოსია - მათ არ აერთიანებთ საერთო წარმომავლობა და, შესაბამისად, არ აქვთ არც ერთიანი ისტორიული მეხსიერება და არც ერთიანი თვითაღქმა: ესპანელთა და პორტუგალიელთა შორეულმა წინაპრებმა რომანიზაციის შედეგად შეითვისეს ერთი ენა - ხალხური ლათინური, ეთნიკური სხვადასხვაობის აღქმა კი არ დაუპარგავთ (ე. ფაულსტიხი, 2000, გვ. 12).

ესპანური და პორტუგალიური სისტემურად ერთგვაროვანი ენებია; ისინი განვითარდნენ ხალხური ლათინური ენის პირენეული ვარიანტის დიალექტებისგან; ამიტომაცაა, რომ ხსენებული ორი ენის მორფოლოგიასა და ლექსიკაში იგივეობა უფრო მეტია, ვიდრე სხვაობა, თუმცა ფონეტიკასა და სინტაქსში განსხვავებები აშკარად იჩენს თავს. საინტერესოა ისიც, რომ ესპანურისა და პორტუგალიურის გავრცელების არეალთა საზღვარზე (ევროპაშიც და ამერიკაშიც) ოდითგან დასტურდება ერთგვარი ნარევი მეტყველების - ე.წ. „პორტუნიოლი“ (ესპ. *Portuñol*, პორტ. *Portunhol*);¹ ეს არის ჟარგონი, რომელშიც ესპანური სიტყვები გამოითქმის პორტუგალიური ენის ფონეტიკურ კანონზომიერებათა თანახმად, ანდა პირიქით - იმისდა მიხედვით, თუ ვინ საუბრობს პორტუნიოლზე: ესპანურენოვანი ინდივიდი თუ პორტუგალიურენოვანი. ასე მაგალითად, პორტუგალიური სიტყვა *As casas* [las_kásas] „სახლები“ პორტუნიოლზე ხშირად წარმოითქმის, როგორც [as_cazas], ხოლო მისი ესპანური ეკვივალენტი *Las casas* [las_kásas] ასევე ხშირად წარმოითქმის, როგორც [læʃ_kázæʃ]. იგულისხმება, რომ პირველ შემთხვევაში პორტუნიოლს იყენებს ესპანურენოვანი ინდივიდი პორტუგალიელებთან კომუნიკაციისას, ხოლო მეორე შემთხვევაში პირიქით ხდება - პორტუგალიურენოვანი ინდივიდი იყენებს პორტუნიოლს ესპანელებთან ურთიერთობისთვის (ე. ფაულსტიხი, 2000, გვ. 23).

პორტუნიოლის არსებობიდან გამომდინარე, ესპანეთ-პორტუგალიის, ბრაზილია-ურუგვაის, ბრაზილია-პარაგვაის საზღვრებზე გავრცელებულ ესპანურ/პორტუგალიურ დიალექტებში დასტურდება მრავალი ისეთი ფორმა ან მოვლენა, რომელიც ისტორიული ურთიერთგავლენითაა წარმოშობილი; მაგ., ჩრდილო ურუგვაის ესპანურ დიალექტში დასტურდება პორტუგალიურის გავლენით წარმოქმნილი ზმნური ფორმა *têin*, ნაცვლად სტანდარტული ესპანური ენის *tiene* „აქვს“ ფორმისა (შდრ. სტანდ. პორტ.: *tem* [tẽm] „id“); ასევე - ურუგვაის საზღვრის მომიჯნავედ, ბრაზილიაში გავრცელებულ პორტუგალიურ დიალექტში (რიოგრანდულში) ესპანური ენის გავლენითაა წარმოქმნილი ფორმა *tenher* [tafiêr] „ქონა, ყოლა“ - შდრ. სტანდ. ესპ. *tener* და სტანდ. პორტ. *ter* (ე. ფაულსტიხი, 2000, გვ. 24-25). ორივე ეს ფორმა მომდინარეობს ლათინური *tenere* „ხელში ქერა“ ფორმისგან და, ამოსავალთან ესპანური *tener* უფრო ახლოსაა, ვიდრე პორტუგალიური *ter*.

ბრაზილიელი ენათმეცნიერის, ენჰილდე ფაულსტიხის აზრით, *tenher* ფორმა არაა წარმოშობილი ესპანურ-პორტუგალიურის სისტემური იგივეობის საფუძველზე და არც არქაიზმია, რამდენადაც არც რომელიმე სხვა პორტუგალიურ

¹ ეს სახელწოდება შერწყმული ფორმაა დასახელებებისა: *Português* (პორტ.) „პორტუგალიური ენა“ და *Español* (ესპ.) „ესპანური ენა“.

დიალექტში დასტურდება და არც გალაიკურ-პორტუგალიურ სალიტერატურო ენაში, რომელიც XIII-XV სს.-ში არსებობდა და ესპანურის (კასტილიურის) პარალელურად ვითარდებოდა; XV საუკუნის შუა წლებიდან კი გაიყო პორტუგალიურ და გალისიურ ენებად. ამ უკანასკნელმა უფრო შეინარჩუნა კასტილიურთან საერთო ფორმები, ვიდრე პორტუგალიურმა, მაგრამ *tenher* არც გალისიურში გვხვდება. პორტუგალიური ენის რიოგრანდული დიალექტის გარდა, ერთადერთი მეტყველება, რომელშიც ხსენებული ფორმა დასტურდება, პორტუნიოლია.

შესაბამისად, ე. ფაულსტიხი ასკვნის, რომ ურუგვაის საზღვარზე გავრცელებულ რიოგრანდულ დიალექტში *tenher* და სხვა მსგავსი ფორმები დამკვიდრდა ესპანურთან კონტაქტის შედეგად, ოღონდ პორტუნიოლის მეშვეობით (ე. ფაულსტიხი, 2000, გვ. 60); ანუ, ქარგონული ფორმები იქცა დიალექტურ ნორმებად, რაც ჩვეულებრივი მოვლენაა.

ამასთან, ბრაზილია-ურუგვაისა და ესპანეთ-პორტუგალიის სასაზღვრო რეგიონებში პორტუნიოლის არსებობა დოკუმენტურად დადასტურებულია XVIII საუკუნიდან. აქვე ისმის კითხვა: რატომ არ განვითარდა ამ ნარევი მეტყველებისგან ცალკე დიალექტი, ანუ, რატომ არ მოხდა კოდ-მიქსინგი? უპირველეს ყოვლისა იმიტომ, რომ ევროპაშიც და ამერიკაშიც პორტუნიოლი მიიჩნევა დაბალი სოციალური ფენის ქარგონად - „ანეკდოტებისა და სკეტჩების, სასაზღვრო ზონის გადამყიდველ-კონტრაბანდისტებისა და თაღლითების მეტყველებად“ (ე. ფაულსტიხი, 2000, გვ. 5); აქედან გამომდინარე, მან ვერ შეიძინა ის ფუნქციები, რაც აქვს დიალექტს, ანუ, ვერ იქცა საოჯახო მეტყველებად, თუმცა მაინც დიდი გავლენა მოახდინა ესპანურ და პორტუგალიურ დიალექტებზე; იმდენად, რომ ბრაზილია-ურუგვაის სასაზღვრო რეგიონის მკვიდრი ბრაზილიელის, ანდა ურუგვაელის დიალექტს (შესაბამისად - პორტუგალიური/ესპანური ენის სახესხვაობას) სხვა რეგიონების მცხოვრებნი (ბრაზილიელებიც და ურუგვაელებიც) აღიქვამენ „ცუდ პორტუგალიურად“ ან „ცუდ ესპანურად“, მიუხედავად იმისა, რომ ასეთი ფორმულირება არასწორია.

„პორტუგალიურისა და ესპანურის დიალექტების ისტორიულმა ურთიერთობამ წარმოშვა ქარგონი, რომელსაც ჰქონდა და აქვს განსაზღვრული ფუნქცია და, ამდენად, ვიწრო სოციალური მნიშვნელობა; ის ვეღარ განვითარდა დიალექტად, მაგრამ გავლენა მოახდინა საზღვრის ორივე მხარეს გავრცელებულ დიალექტებზე, სახე კი უცვალა მათ, თუმცა ვერ დააშორა (ხაზი ჩვენია - მ.ლ.) პორტუგალიურს ან ესპანურს. ჩვენ „ისტორიულ ურთიერთგავლენად“ მივიჩნევთ დიაქრონიულ პროცესს - პორტუგალიური ფორმების დამკვიდრებას ესპანურ დიალექტებში და პირიქით; ამასთან ვთვლით, რომ ამ პროცესში პორტუნიოლი ერთგვარი „შუამავლის“ ფუნქციას ასრულებდა“ - წერს ფაულსტიხი (ე. ფაულსტიხი, 2000, გვ. 67) და მისი ხსენებული დასკვნა, ჩვენი აზრით, მართებულია.

ამჟამად ბრაზილია-ურუგვაის, ბრაზილია-პარაგვაისა თუ ესპანეთ-პორტუგალიის სასაზღვრო რეგიონებში არსებობს პორტუნიოლის მეშვეობით დაახლოებული მრავალი დიალექტი და მათ პარალელურადვე იხმარება ხსენებული ჟარგონიც, რომელიც დღეს ველარც კი ახდენს ეგზომ დიდ გავლენას დიალექტებზე, რადგან უკვე ამ უკანასკნელთა ფორმირება დასრულებულია.

ისტორიული ურთიერთგავლენით წარმოქმნილი ფორმები თურქეთის რესპუბლიკაში შემავალი ქართველების - მურდულის ხეობაში მცხოვრები ლაზებისა და ლივანელების - მეტყველებაში. მურდულურ-ლივანური ზმნური ფორმა მეტყველდება // მეტყველდება „მოვა“ და მურდულურ-ლაზური მოხთასუნონ // მოხთასუნ „id“ სისტემური იგივეობის საფუძველზეა წარმოქმნილი, ხოლო ჩვენ მიერ სოფ. ერეგუნას მაცხოვრებელ ლაზთა ლივანურ მეტყველებაში დადასტურებული ფორმა ნახეენან „ნახეს თურმე“ კი ურთიერთგავლენის საფუძველზე - ის კალკური გადართვის ტიპური ნიმუშია.

ფორმა ნახეენან სპონტანური მეტყველებიდანაა აღებული - მკაცრი ლინგვისტური კრიტერიუმების თანახმად, ის „არაკანონზომიერია“, რადგან არც მურდულურ-ლივანური კილოკავის ჩარჩოებში ჯდება და არც მურდულურ-ლაზურისა, მაგრამ მაინც თანაბრად იოლად გასაგებია იმ პირთათვის, რომლებიც ფლობენ ხსენებულ კილოკავებს.

სამეტყველო კოდთა გადართვას მიმართავენ ორ ძირითად შემთხვევაში: 1. როდესაც სურთ, სხვა დიალექტზე მეტყველ თანამოსაუბრეს უკეთ გააგებინონ სათქმელი; 2. როცა სურთ, წარმოაჩინონ კუთხური/დიალექტური კოლორიტი (ლი ვეი, 1998). როგორც წესი, ორივე ხსენებულ შემთხვევაში ირდევია დიალექტური (ანდა სალიტერატურო) ნორმები, რამდენადაც უამისოდ მიზნის მიღწევა შეუძლებელი იქნება. აქედან გამომდინარე, ე.წ. „გადართული მეტყველების“ (ინგლ. Switched speech - ლი ვეის ტერმინია) ნიმუშები საგანგებო კონტექსტის გარეშე ძნელად აღიქმება და პარადიგმატულ ერთეულებად არ მიიჩნევა; მაგალითად, ხსენებული ნახეენან ფორმა ჩაკითხვის შემდეგ მოქმედმავე უარყო და განმარტა: „ეშო დომათქუ ქი, მემანტალუ“ („ასე წამოიძვდა, იმიტომ რომ ამერია“ [ხოფ.]), თან გაასწორა - „უნახტან“.

საინტერესოა, რომ დიალექტთა ურთიერთგავლენა ერთგვარად „ილექება“, თუკი ამ დიალექტებზე მეტყველნი ტრადიციულად სარგებლობენ ერთიანი სალიტერატურო-ეროვნული ენით, რაც იმავე სისტემას განეკუთვნება, რომელსაც დიალექტები (მ. ქლაინი, 2000); „გადართული მეტყველება“ ასეთ შემთხვევაშიც გვაქვს, მაგრამ პრესტიჟულობის გამო სალიტერატურო (ეროვნული) ენის გავლენა ძალზე დიდია. იმ შემთხვევაში კი, როცა დიალექტთა ურთიერთქმედებაზე ვსაუბრობთ, იგულისხმება, რომ თითოეული მათგანი თანაბარი უფლებებით სარგებლობს.

ამერიკელ ენათმეცნიერ რობერტ ქლაინს მოჰყავს ასეთი მაგალითი: საფრანგეთში - ელზასის რეგიონში, ადგილობრივი მოსახლეობა გერმანული ენის ზემოფრანკულსა და ლოთარინგიულ დიალექტებზე ლაპარაკობს. გავრცელების არეალთა საზღვარზე ხსენებულ დიალექტებზე მეტყველნი ერთმანეთთან ურთიერთობისათვის იყენებენ ერთგვარ „გარდამავალ მეტყველებას“ - **Oonser Deutsch**-ს, რომელშიც აღრეულია ზემოფრანკულისა და ლოთარინგიულისათვის დამახასიათებელი ფორმები; გერმანიაში კი, განსხვავებულ გერმანულ დიალექტებზე მეტყველნი საურთიერთობოდ ყველგან სალიტერატურო გერმანულის (**Hoch Deutsch**) ზეპირ ვარიანტს იყენებენ.

რასაკვირველია, **Oonser Deutsch** არაა ცალკეული დიალექტი - ის მიიჩნევა ერთგვარ დიალექტზედა მეტყველებად, რაც მხოლოდ განსაზღვრულ კომუნიკაციურ სიტუაციაში გამოიყენება და არ აქვს ჩამოყალიბებული ნორმები. „დღევანდელ გერმანიაში მსგავსი მეტყველების ჩამოყალიბების საჭიროება აღარ არსებობს, რადგანაც იქ სალიტერატურო გერმანული ფართოდაა გავრცელებული. საფრანგეთის გერმანელებში სალიტერატურო გერმანულს კონკურენციას უწევს, ერთი მხრივ ფრანგული (ოფიციალური ენა) და მეორე მხრივ - ადგილობრივი დიალექტები, რომლებიც მჭიდროდ უკავშირდება იქაურების ეროვნულ თვითაღქმას. ამიტომაც შემორჩა იქ **Oonser Deutsch**. გერმანიას რაც შეეხება: იქ სალიტერატურო გერმანულის ზეპირი ფორმა დიალექტების ზეგავლენას კი განიცდის, მაგრამ დღეს ეს ზეგავლენა წარმოთქმის მანერის (აქცენტის) ფარგლებს აღარ სცილდება, რადგანაც სალიტერატურო ენაზე მეტყველებისას ნორმების აღრევა გაუხანტლებლობის ნიშანია“ (მ. ქლაინი, 2000).

ამდენად, ზემოთქმულიდან ცხადია, რომ თუ ორი თანაბარუფლებიანი გერმანული დიალექტის - ზემოფრანკულისა და ლოთარინგიულის ურთიერთგავლენამ წარმოქმნა შერეული მეტყველება **Oonser Deutsch**, სალიტერატურო გერმანულისა და დიალექტების ურთიერთგავლენამ იდენტური შედეგი ვერ გამოიღო, რადგანაც სალიტერატურო ენა დიალექტებზე პრესტიჟულია და მკაცრად ნორმირებული.

მურღულის ხეობაში ამჟამად არსებული ენობრივი სიტუაცია არსებითად თითქმის ისეთივეა, როგორც ელზასში; ადგილობრივი ქართული მოსახლეობა (ლივანელები და ლაზები) მეტყველებს ორ განსხვავებულ დიალექტზე, სალიტერატურო და ოფიციალური ენის ფუნქციით კი იყენებს თურქულს, რომელიც სრულიად სხვა ენობრივი სისტემის ერთეულია. მურღულის ხეობაში, მცხოვრები ლივანელებიც და ლაზებიც აცნობიერებენ, რომ ერთი წარმოშობისანი არიან და სწორედ ამით განსხვავდებიან ხემშილებისაგან თუ ქურთებისაგან, რომლებიც მათივე მეზობლად სახლობენ. სწორედ ეს განაპირობებს იმას, რომ მურღულურ-ლივანური და მურღულურ-ლაზური

უფრო მჭიდრო ურთიერთობაშია ერთმანეთთან, ვიდრე თითოეული მათგანი - თურქულთან.

მეორე მხრივ, მურღულულ ქართველთა ახალგაზრდა თაობა, რომელიც მშობლიურ ენას უკვე უფროსებივით კარგად ვეღარ ფლობს, საურთიერთობო ენად თურქულს უფრო ხშირად იყენებს, ვიდრე „გადართულ მეტყველებას“; ეს, რასაკვირველია, იმით აიხსნება, რომ განათლებას ისინი, როგორც თურქეთის მოქალაქეები, თურქულ ენაზე იღებენ და შემდგომში თურქულად საუბარი უფრო ეადვილებათ. ამასთან, ელზასისგან განსხვავებით, თურქეთის იმ ტერიტორიაზე, სადაც ქართველობა ავტოქტონ მოსახლეობას წარმოადგენს, არ ისწავლება ქართული ენა, ხოლო ელზასელ გერმანელებს უფლება აქვთ, ელზასშივე მშობლიურ ენაზე მიიღონ ზუსტად ისეთი ხარისხის განათლება, როგორსაც ფრანგულ ენაზე სწავლის შემთხვევაში მიიღებდნენ საფრანგეთის ნებისმიერ სასწავლო დაწესებულებაში (მ. ქლაინი, 2000).

სამწუხაროდ, მურღულის ხეობის ავტოქტონი მოსახლეობის მშობლიურ ენას, რომელიც წარმოდგენილია ლივანური და ლაზური კილოების სახით, ბოლო პერიოდში ინტენსიურად დევნის თურქული ენა, რომელიც ასევე წარმოდგენილია ორგვარი სახით - დიალექტური და სტანდარტული ვარიანტებით; შესაბამისად, სამეტყველო კოდთა გადართვის სიხშირე იქ უფრო მაღალია, ვიდრე ელზასში. სამეტყველო კოდთა გადართვის მაღალი სიხშირე კი, როგორც ცნობილია, მიდრეკილებას იჩენს პიჯინიზაციისაკენ ან, უკეთ რომ ვთქვათ, სამეტყველო კოდთა აღრევისაკენ (გ. ბოკამბა-ეიამბა, 1989), ანუ კოდ-მიქსინგისკენ. აქ უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ მურღულის ხეობის თურქული მეტყველება ერთგვარად მართლაც პიჯინიზებულია, მაგრამ თურქი ენათმეცნიერები, სხვადასხვა მიზეზთა გამო, ამ ფაქტზე ყურადღებას არ ამახვილებენ.

მიუხედავად იმისა, რომ, ესპანურისა და პორტუგალიურისგან განსხვავებით, ლივანური და ლაზური მეტყველება ერთი ენის ორი სახესხვაობაა (რამდენადაც მათზე მეტყველნი ქართველები არიან, აქვთ საერთო წარსული და ისტორიული მახსოვრობა), ენაილდე ფაულსტიხის ზემოთ მოყვანილი დასკვნა - რაღა თქმა უნდა, გარკვეული დათქმებით - შესაძლოა მურღულის ხეობაში არსებულ ვითარებასაც მიეუსადაგოთ.

კერძოდ: მურღულის ხეობაში მესხურ კილოთა ჯგუფის ლივანური კილოსა და მეგრულ-ლაზურ კილოთა ჯგუფის ხოფური კილოს ისტორიულმა ურთიერთობამ ასევე წარმოქმნა ერთგვარი გადართული მეტყველება; ამასთან, ჩვენ შეგვიძლია ვივარაუდოთ ისიც, რომ გადართული მეტყველება შეიძლება წარმოქმნილიყო მაშინ, როცა სამხრეთ საქართველო საბოლოოდ დაიპყრეს ოსმალებმა, სასტიკად აკრძალეს იქ საქართველოს სამოციქულო მართლმადიდებლური ეკლესიის მოღვაწეობა, ადგილობრივ ქართველებს ძალით მიადებინეს ისლამი (XVII ს.); ამ ყველაფერს ბუნებრივად მოჰყვა სალიტერატურო

ქართული ენის პოზიციათა შესუსტება აღნიშნულ რეგიონში. ამდენად, ისეთ მხარეში, როგორიცაა მურღულის ხეობა, შეიქმნა საჭიროება ერთგვარი დიალექტზედა ფორმის არსებობისა.

ლივანურ-ლაზური ნარევი მეტყველება ცალკე დიალექტად ვერ განვითარდა იმ მიზეზის გამო, რომ ჯერ ერთი, ლივანელებმაც და ლაზებმაც კარგად იცოდნენ, რომ მათ ჰქონდათ საერთო ეროვნული სალიტერატურო ენა, ხოლო ნარევი მეტყველება იყო ერთგვარად დროებითი საშუალება იმისთვის, რომ ორ ქართველურ თემს ოსმალთა ექსპანსიის პირობებში, ერთმანეთთან მჭიდრო ურთიერთობა არ გაეწყვიტა; მეორეც - ოსმალებმა ადგილობრივ მოსახლეობაში ძალით დაიწყეს ოსმალურ-თურქული ენის დანერგვა, გამოაცხადეს რა ის ერთადერთი ოფიციალური ენად. თანაც ქართველთა შორის გარკვეული მიზნით ჩაასახლეს არაქართული მოსახლეობა, ხელი შეუწყვეს ლივანელთა და ლაზთა გათიშვას და ა.შ. ასე რომ, ლივანურ-ლაზური გადართული მეტყველების ცალკეულ დიალექტად ტრანსფორმირებას ხელი შეუწყო ხელოვნურმა, ანუ სხვაგვარად თუ ვიტყვით - ე. წ. „შეგნებულმა“ ფაქტორმა.

ამდენად, ნათელია, რომ ლივანურ-ლაზური ნარევი მეტყველება სრულიად სხვა მიზეზების შედეგად წარმოიშვა, ვიდრე პორტუნიოლი; იმასაც გავიმეორებთ, რომ ლივანელები და ლაზები სხვადასხვა ერები არ არიან, მაგრამ უდავოა ის, რომ ლივანურ-ლაზურმა მეტყველებამ, პორტუნიოლის მსგავსად, დიალექტებს შორის ერთგვარი „შუამავლის“ როლი ნამდვილად შეასრულა, მისი დიალექტად ჩამოყალიბება კი „შეგნებულმა“ ფაქტორმა შეაფერხა - ისევე, როგორც ეს პორტუნიოლის შემთხვევაში მოხდა.

ზემოთქმულიდან გამომდინარე, ლაზური და ლივანური კილოების ისტორიული ურთიერთგავლენის შედეგად წარმოქმნილად ჩვენ უნდა ჩავთვალოთ ისეთი ფორმები ან მოვლენები, რომლებიც წარმოშობილია არა სისტემური იგივეობის, არამედ ლაზურ-ლივანური გადართული მეტყველების „შუამავლობით“.

მურღულურ-ლივანურ კილოკავზე ლაზური მეტყველების გავლენა შესამჩნევია ფონეტიკაშიც, მორფოლოგიაშიც, სინტაქსშიც და განსაკუთრებით მაინც - ლექსიკაში. ფონეტიკიდან შეგვიძლია მოვიყვანოთ ხმოვანთა შუა რ სონორის განვითარებისა ფაქტი, რომელიც, ლაზურ კილოთა გარდა, არც ერთ სხვა ქართველურ ენობრივ ქვესისტემაში არ დასტურდება, ასევე - ფუძის სრულხმოვნობისაკენ მიდრეკილებაც: მხედველობაში გვაქვს კიბილი, ყურუ... ფორმათა პოვნიერება კიბილი // კგბილი, ყრუ // ყგრუ ფორმათა პარალელურად.

მორფოლოგიაში ლაზური მეტყველების გავლენით ეხსნით, უპირველეს ყოვლისა, ვითარებითი ბრუნვის თითქმის სრულ მოშლას, რაოდენობითი რიცხვითი სახელების წარმოების თავისებურებებს, ზმნაში 1-ელი ობიექტური პირის მრ. რიცხვის ფორმათა ცირკუმფიქსული და არა პრეფიქსული წარმოების სრულ

გაბატონებას და ასევე - ზმნისწინით უმეტესად მოქმედების ადგილის ან მიმართულების გადმოცემას. აქვე იმასაც აღვნიშნავთ, რომ, როგორც ცნობილია, 1-ელი ობიექტური პირის მრ. რიცხვის ფორმები ცირკუმფიქსულად იწარმოებოდა აგრეთვე არქაულ ქართულშიც, სადაც მათ ექსკლუზივის მნიშვნელობა უნდა ჰქონოდათ, ხოლო პრეფიქსულად წარმოებულ ფორმებს - ინკლუზივისა. მოგვიანებით, სწორედ ინკლუზიური ფორმები განზოგადდა სალიტერატურო ენაშიცა და კილოებშიც - გარდა მეგრულ-ლაზური კილოებისა, სადაც, პირიქით, ექსკლუზიური ფორმები განზოგადდა - და ზემოსვანური კილოებისა, სადაც ინკლუზივ-ექსკლუზივი დღემდე შენარჩუნდა.

შესაბამისად, ცირკუმფიქსული (ექსკლუზიური) ფორმების განზოგადება მეგრულ-ლაზური კილოების ნორმად გვესახება და მიგვაჩნია, რომ მურღულუთ-ლივანურშიც ეს მოვლენა ხოფურ კილოსთან ისტორიული ურთიერთობის შედეგად გაჩნდა. ჩვენეული ვარაუდის მართებულობის დასამტკიცებლად დავძენთ, რომ ცირკუმფიქსული ფორმები ლივანურის სხვა კილოკავებში (მაგ., ბორჩხულ-ლივანურში, კირნათ-მარადიდულში...) კი გვხვდება, მაგრამ პრეფიქსულის პარალელურად და, თანაც ეს უკანასკნელი ფორმები შედარებით უფრო დიდი სიხშირით გამოირჩევა. მურღულუთ-ლივანურში კი, როგორც უკვე აღინიშნა, პრეფიქსული ფორმები ძალზე იშვიათია და ხსენებულ კილოკავზე მეტყველთა მიერ „ნორმად“ არც კი მიიჩნევა.

ანალოგიურად შეიძლება აიხსნას ზმნისწინებით მხოლოდ მოქმედების ადგილის ან მიმართულების გადმოცემის ტენდენციაც მურღულუთ-ლივანურ კილოკავში: მაგ., ფორმა დაყრის იქ ჩვეულებრივ გამოიყენება უფრო მეტად აწმყოს მნიშვნელობით და არა მყოფადისა. ამასთან, აღნიშნული ფორმა მიუთითებს მოქმედების მიმართულებაზე და ნიშნავს „ყრის [ქვემოთკენ]“, „პარსავს“: ე რესულაჷ ა უყურეფ, ჭოჷ, შენ, რაფერ ბჷჲჲდი დიყრის, იშთე?! (ქურ.) „ამ რესულას არ უყურებ, ბიჭო შენ, როგორ იპარსავს უღვაშს, ჰა?!“ ასევე სხვა ზმნური ფორმებიც - გიმნგნეფს „ხვდება, გეპულობს (ეტიმ. „გამოიგნებს“): ეჷ ა იტყჷთ შიმიდი შენ, ვე გიმნგნეფ მე! (ბუჯ.) „ამას რას ამბობ ახლა შენ, ვერ ვხვდები მე!“ და ა.შ. მურღულუთ-ლივანურშიც ისევე, როგორც ლაზურ კილოებში, ზმნისწინიან ფორმას მყოფადის მნიშვნელობა მეტისმეტად იშვიათად აქვს. როგორც წესი, ამ მნიშვნელობას II კავშირებითის მწკრივის ფორმები ითავსებს, რომელთაც ხშირად -ნა // < -უნდა (ჩხალ. -უნ // -ნონ // < -უნონ) ზმნური ნაწილაკიც ერთვის. შესაბამისად, ლაზურ კილოებშიც დიბღაფს და გამიგნეფს ზმნებს ზუსტად ისეთივე აგებულება და მნიშვნელობა აქვთ, როგორც მურღულუთ-ლივანურ კილოკავში დიყრის და გიმნგნეფს ზმნებს.

აღსანიშნავია ისიც, რომ არქაულ ქართულშიც, როგორც ჩანს, ზმნისწინს მხოლოდ მოქმედების ადგილის ან მიმართულების ჩვენების დანიშნულება უნდა ჰქონოდა (ბ. ჯორბენაძე, 1989, გვ. 34), მაგრამ იმთავითვე ზმნისწინიანმა

დამოწმებული ლიტერატურა

გ. ბოკამბა-ეიამბა, 1989 - George Bokamba-Eyamba, "Are there syntactic constraints on code-mixing?". *World Englishes* 8 (3): pp. 277-92; London-New York, 1989.

ლი ვეი, 1998 - Li Wei, "The 'Why' and 'How' Questions in the Analysis of Conversational Code-switching". In *Code-Switching in Conversation: Language, Interaction, and Identity*: pp. 156-76; London, 1998.

ს. ვერტჰაიმი, 2003 - S. Wertheim, *Linguistic purism, language shift and contact-induced change in Tatar*. University of California, Berkeley dissertation, 2003.

ა. ვეჟილოვი, 1966 - А. Векилов, "особенности склонения имён существительных в турецких диалектах Малой Азии", *Сб. Филология и история Стран Азии и Африки*. стр. 131-142; Ленинград, 1966.

ე. ფაულსტიხი, 2000 - E. Faulstich, "Oportunhol: A língua das zonas fronteiras hispano-luzitanas", Rio de Janeiro, 2000.

მ. კლაინი, 2000 - M. Clyne, "Constraints on code-switching: how universal are they?" in *The Bilingualism Reader*: pp. 12-30, London, 2000.

ი. ყიფშიძე, 1914 - И. Кипшидзе, *Грамматика мингрельского (иверского) языка с хрестоматией и словарем*, С.П., 1914: ი. ყიფშიძე, *რჩეული თხზულებანი*, თბ., 1994.

ბ. ჯორბენაძე, 1989 - ბ. ჯორბენაძე, *ქართული დიალექტოლოგია*, ტ. I, თბ., 1989.

MIKHEIL LABADZE**ON DIFFERENTIATING BETWEEN HISTORICALLY COMMON AND
INTERFERENTIAL PHENOMENA OF DIALECTS****(ACCORDING TO DIALECTS OF LAZ OF THE MURGHULI GORGE AND LIVANAN)**

In modern linguistics the phenomena resulted from the historically common and interferential processes in dialects/languages are clearly differentiated. In the Murghuli Gorge the historical interference between the Livanan dialect of Meskhian dialect group and Khopan dialect of Megrelian-Laz dialect group led to some kind of code-switching. Turkish language compared to the code-switching is more frequently used by the Georgian youth of the Murghuli Gorge as a mean of communication; this could be explained by the fact that they, as Turkish citizens, are taught in Turkish language. Besides, Georgian language is not taught on the territory of Turkey where the Georgians are autochthonous.

Mixed Livanan-Laz idiom could not develop as a separate dialect due to the fact that, first, both the Livanan and Laz population knew well that they shared their common national literary language, while the mixed idiom served as a certain tool for maintaining close relations between the two Kartvelian communities during Ottoman expansion; second, the Ottomans started to force the Turkish language on the local population.

The Livanan-Laz idiom had a sort of intermediary role between the dialects. Its formation as a dialect has been delayed due to the various factors.

Due to historical interference of Las and Livanan idioms such forms and phenomena have occurred that are a result of the Laz-Livanan code-switching rather than systemic similarity.

6060 მარკოზია

ფილოლოგ-ლინგვისტები ენის სოციალური გუნებისა და ენობრივი პოლიტიკის შესახებ XX საუკუნის 80-იანი წლების პერიოდიკის მიხედვით

საბჭოთა კავშირის დაშლის წინა პერიოდი მნიშვნელოვანი პოლიტიკური ცვლილებებით ხასიათდება. მოკავშირე რესპუბლიკებში XX საუკუნის 80-იანი წლებიდან უკვე ღიად იწყებენ საუბარს ერთა თვითგამორკვევის, ეროვნულ-სუვერენულსა და საბჭოთა კავშირიდან გასვლის კონსტიტუციური უფლებების შესახებ. ამ დროს განსაკუთრებული სიმწვავით თავს იჩენს ენობრივი პრობლემები; ცხოველი დისკუსიები იმართება სხვადასხვა მნიშვნელოვანი ლინგვისტური საკითხის ირგვლივ. 80-იანი წლების პერიოდიკა ამ მხრივ საყურადღებო მასალას გვაწვდის. როგორც მიუთითებდნენ, ამ დროს ენის საკითხი „პოლიტიკის სფეროში უფრო ხშირად განიხილებოდა, ვიდრე მეცნიერულ ასპექტში“ (საქართველო აღდგა! 1989, გვ. 3). საკითხებმა, რომლებიც გასული საუკუნის 70-80-იან წლებში დაისვა ქართულ პერიოდულ გამოცემებსა და, ზოგადად, მედიასაშუალებებში, შეიძლება ითქვას, პრაგმატული ლინგვისტიკის თითქმის ყველა ასპექტი მოიცვა; ამასთან, ამ პრობლემატიკაზე მსჯელობის მოწადინე აღმოჩნდა საზოგადოების ყველა სოციალური ფენისა თუ ეთნიკური წარმომავლობის მოქალაქე, მათ შორის სპეციალისტებიც; ასე რომ, თამამად შეიძლება განვაცხადოთ, რომ ჩატარდა „დიდი დისკუსია“ ქართულის - როგორც სახელმწიფო ენის, განათლებისა და სახელმწიფო ენის მიმართების, ორენოვნებისა და მრავალენოვნების, საქართველოს სხვადასხვა რეგიონის ენობრივი სიტუაციის თავისებურებათა (აფხაზეთი, სამაჩაბლო, სამცხე-ჯავახეთი) და სხვა პრობლემურ საკითხებთან დაკავშირებით. დღეს ენათმეცნიერებას არ შეიძლება არ აინტერესებდეს ამ სპეციფიკური „პლემისციტის“ თემა. ასევე საინტერესოა, რამდენად გაამართლა დრომ საქართველოს საზოგადოების მაშინდელი „მოლოდინები“. ჩვენ შევეცდებით, ამ დისკუსიაში ცალკე გამოვყოთ ლინგვისტა მოსაზრებები, რადგანაც აკუმულირებულად სპეციალისტთა პროფესიული ხედვა ენობრივი პოლიტიკისა და ენობრივი სიტუაციის საკითხებზე სწორედ ამ პერიოდის საჯარო განცხადებებსა და კომენტარებში გამოჩნდა. დაისვა მრავალი მნიშვნელოვანი საკითხი, რომელთაც იმ დროისთვის არსებული ცოდნისა და იდეოლოგიურად დასაშვები ფორმატით გაეცა პასუხები; შევეცდებით, შეძლებისდაგვარად, თავი მოუყაროთ ამ საკითხებს და დავახასიათოთ მაშინდელი მიდგომები:

1. ენობრივი სიტუაცია, ენის კანონი და კანონის არსი. XX საუკუნის 80-იანი წლების ბოლოს ენობრივი პრობლემის სამართლებრივი მოგვარება საბჭოთა მთავრობისთვის უკვე გარდაუვალი იყო. ცენტრში დაიწყო კიდევ მსჯელობა ენების შესახებ საკავშირო მასშტაბის კანონის ირგვლივ. ამავე სახის კანონების მომზადებას მოითხოვდნენ ცალკეულ მოკავშირე რესპუბლიკებშიც. ამ დროს დაისვა ენის კანონის მომზადების საკითხი.

გააქტიურებული ეროვნული მოძრაობა ქართული ენის უფლებების დაცვასა და სახელმწიფოებრიობის კონსტიტუციური უფლების რეალურად ხორცშესხმას მოითხოვდა. ენის კანონი მაშინდელი ხელისუფლების მხრიდან შემოთავაზებული ის იდეა იყო, რომელიც ქართული ენის კონსტიტუციური უფლების დაცვის ქომაგებს საქართველოში მცხოვრები არაქართულენოვანი მოსახლეობის ენობრივი უფლებების განსაზღვრის საკითხებზე კამათში ითრევდა. ხოლო ასეთ კამათს, ცხადია, ბოლო არასოდეს ექნება. ენის კანონი ისედაც რეალურად შეზღუდული უფლებების მქონე ქართულს იძულებულს ხდიდა თავისი „მცირედი“ (რუსულის ფონზე) უფლებრივი გარემო სხვა ეთნოსების ენებისთვისაც გადაენაწილებინა და თავად აეყვანა ისინი სახელმწიფო ფუნქციონირების ხარისხში. სწორედ ამ პერიოდში იწყება სახელმწიფო ენობრივ პოლიტიკაში ენათმეცნიერთა მონაწილეობის ახალი ეტაპი. უნდა ითქვას, რომ ენის კანონი კომპლექსურ დარგობრივ მუშაობას მოითხოვს (ამ საქმეში უნდა ჩაებან ენათმეცნიერები, იურისტ-კონსტიტუციონალისტები, პოლიტოლოგები, ისტორიკოსები), კვლევებს საინჟინრო და დიპლომატიურ დონეებზე, ტიპოლოგიურ ძიებებს და ხანგრძლივ ანალიზს. XX საუკუნის 70-80-იანი წლებისათვის ქართულ ჰუმანიტარულ დისციპლინებს საკმარისი გამოცდილება არ ჰქონდათ ამ სფეროში. საუკუნის დასაწყისში მოპოვებულმა ხანმოკლე დამოუკიდებლობამ ვერ მოასწრო საკმარისი გამოცდილების დაგროვება ამ მხრივ. ამიტომაცაა, რომ ის, რაც „დისკუსიის“ ფარგლებში ხდებოდა, მნიშვნელოვანი იყო არა მხოლოდ იმ მომენტისათვის, არამედ სამომავლო კომპეტენციის შეძენის თვალსაზრისითაც.

ენის კანონის საკითხის დამუშავება, უპირველეს ყოვლისა, არნ. ჩიქოვას სახელობის ენათმეცნიერების ინსტიტუტს დაევალა. ინსტიტუტის დირექტორი ბესარიონ ჭორბენაძე აუცილებლად მიიჩნევდა ამგვარი კანონის შექმნას საქართველოში (საყურადღებოა, რომ პრობლემა დღემდე გადაუჭრელია; ენის კანონი დღესაც არ არის მიღებული). საკითხის გადაჭრას თავისი დამაბრკოლებელი გარემოებები ახლავს და ერთი ხელის მოსმით ვერავინ წყვეტდა ამ საკითხებზე პასუხისმგებლობის საკუთარ თავზე აღებას. ბ. ჭორბენაძე წერდა: „არის რიგი საკითხებისა, რომლებსაც უთუოდ ესაჭიროება იურიდიული უზრუნველყოფაც. სწორედ ამ კონტექსტში დაისმის საკითხი რესპუბლიკაში რეალურად არსებული ენობრივი სიტუაციის განსაზღვრისა და ამის საფუძველზე შესაბამისი კანონის გამოქვეყნებისა“ (ბ. ჭორბენაძე, 1989, გვ. 5).

ცხადია, ენის შესახებ კანონზე მუშაობა ვერ დაიწყებოდა თვით ამ კანონის არსის განმარტების გარეშე. ეს განმარტება შემდგომი მოქმედებების სტრატეგიასაც განსაზღვრავდა. ბ. ჭორბენაძის განმარტებით: „კანონი ენის შესახებ არის ენის სახელმწიფოებრივი კონცეფციის იურიდიული გამოხატულება, რომლის მიზანია განსაზღვროს რესპუბლიკაში გამოყენებული ყველა ენის კონსტიტუციური სტატუსი, მათი ფუნქციონირების ამჟამინდელი ვითარება (ისტორიის გათვალისწინებით) და საზოგადოებრივი ცხოვრების სხვადასხვა (სფეროში მათი გამოყენების პერსპექტივა“ (ბ. ჭორბენაძე, 1989, გვ. 5). ცხადია, ენის კანონი კონსტიტუციაში ერთადერთ სახელმწიფო ენად გამოცხადებულ ქართულს იურიდიული ძალით ვერ დაუპირისპირებდა ე. წ. „რესპუბლიკაში გამოყენებული ყველა ენის კონსტიტუციური სტატუსის“ განსაზღვრას. ენის შესახებ კანონის შემუშავება, სპეციალისტის აზრით, ეფუძნებოდა ენების

სოციოლინგვისტური თვალსაზრისით შესწავლის შედეგებს, მაგრამ უკვე სახელმწიფოებრივი პოლიტიკის დონეზე აყენებდა ამ პრობლემას.

კანონის არსი, ბ. ჯორბენაძის მიხედვით, გამოიხატებოდა შემდეგი ფუნდამენტური დებულებებით:

- ა) ენა არის ერის ერთ-ერთი ძირითადი ნიშანი,
- ბ) ენა არის კონსოლიდაციის ერთ-ერთი არსებითი საშუალება,
- გ) ენა არის ეროვნული კულტურის შექმნის საფუძველი და მისივე განვითარების მძლავრი საშუალება,
- დ) იმავდროულად ენა არის საზოგადოებრივი ურთიერთობის საშუალება (ანუ: კომუნიკაციის საშუალება). ეროვნულად უნიფიცირებულ საზოგადოებაში ეს პრობლემა მარტივად წყდება, სირთულეს წარმოადგენს მრავალეროვნულ საზოგადოებაში მისი გადაჭრა. ამ შემთხვევაში მისი გონივრული გადაწყვეტის ერთადერთი გზაა ამა თუ იმ ენის საზოგადოებრივი ცხოვრების სხვადასხვა სფეროში ფუნქციონირების შესაძლებლობისა და ერთაშორის ურთიერთობის საშუალებად მისივე გამოყენების ტრადიციის გათვალისწინება“ (ბ. ჯორბენაძე, 1989, გვ. 5).

კანონში ზედმიწევნით უნდა ყოფილიყო განსაზღვრული სახელმწიფო ენის სტატუსი, ავტონომიურ ფორმირებებში ენათა გამოყენების სფეროები, ეთნიკურ უმცირესობათა ენების ფუნქციონირება: „საქართველოში მოსახლე ბევრ ერს მდიდარი ენობრივი და კულტურული ტრადიციები აქვს, რისი მაქსიმალურად გამოყენების შესაძლებლობა შესაბამისად აისახება რესპუბლიკის კანონში ენის შესახებ, მაგრამ გასათვალისწინებელია ისიც, რომ მათი ენის, კულტურის განვითარების ძირითადი კერა საქართველოს ფარგლებს გარეთაა და არ ეგვების საქართველომ ამ თვალსაზრისით კონკურენცია გაუწიოს რომელიმე სხვა რესპუბლიკას“ (ბ. ჯორბენაძე, 1989, გვ. 5). აქ, როგორც ჩანს, ავტორი გულისხმობს იმას, რომ საქართველო დამოუკიდებელი გზით ვერ (და არ) უნდა ატარებდეს მაგალითად, სომხურს, აზერბაიჯანულს, ან ოსურს, რადგან ამ შემთხვევაში საქართველოში ამ ენების დამოუკიდებელი თვითგამორკვევა საბოლოოდ ამ ენების საკუთარი ფესვებისაგან მოწყვეტასა და საქართველოს ტერიტორიაზე ახალ ლინგვისტურ ფენომენად ჩამოყალიბებას გამოიწვევს, ხოლო წარმოშობის ადგილთან ზუსტი ადმეკატურობით განვითარება კი მხოლოდ საქართველოს რეალობაში სხვა ქვეყნების (ამ ენათა წარმოშობის ადგილის) ჩარევასთან იქნება დაკავშირებული. ენის შესახებ კანონს უნდა განესაზღვრა რუსული ენის სტატუსი, საერთაშორისო ენების სწავლებისა და მათი გამოყენების სფეროები და მასთან დაკავშირებული ორენოვნების პრობლემაც.

2. პროექტი კანონისა „საბჭოთა კავშირის ხალხთა ენების შესახებ“ და რუსული ენის სტატუსთან დაკავშირებული საკითხები. ამ პერიოდში ენობრივი პრობლემების მოწესრიგების მიზნით ხშირად ეწყობოდა შეხვედრები სპეციალისტებთან საბჭოთა კავშირის მასშტაბით. ამ დროს უზენაესი საბჭოს სესიაზე განიხილეს პროექტი კანონისა „საბჭოთა კავშირის ხალხთა ენების შესახებ“. კანონპროექტი ოფიციალურ ენად რუსულს აღიარებდა: «В целях осуществления общесоюзных задач и с учетом исторически сложившихся реалий русский язык признается официальным языком СССР, используется как средство общегосударственного и межнационального общения, не ущемляя

при этом права и функции национальных языков народов СССР“. განხილვას ესწრებოდა იმ პერიოდში თბილისის სულხან-საბა ორბელიანის სახელობის პედაგოგიური ინსტიტუტის ქართული ენის კათედრის გამგე, პროფესორი გუჩა კვარაცხელია, რომელიც სტატიის ამგვარი ფორმულირების წინააღმდეგ გამოვიდა: „ოფიციალური ენის ახლადშემოტანილი ცნება და მოკავშირე (ავტონომიური) რესპუბლიკების სახელმწიფო ენათა ჩანაცვლება ამ ენით ეწინააღმდეგება მოქმედ კონსტიტუციებსა და ენის კანონებს, რომლებიც უმრავლეს რესპუბლიკებში უკვე მიღებულია. მე აღვნიშნე, რომ ამგვარი უფლებრივი სტატუსისა და გამოყენების სფეროების მქონე ოფიციალური ენა კომუნიკაციის საშუალება შეიძლება იყოს მხოლოდ უნიტარულ, მბრძანებლურ-ადმინისტრაციულ და არა ფედერაციულ, დემოკრატიულ სახელმწიფოში“ („აგარესიულად მორჩილი უმრავლესობის“ ტაქტიკა..., 1989, გვ. 2).

მოსკოვში, ენათმეცნიერების ინსტიტუტში, გაიმართა საკავშირო სესია - მრგვალი მაგიდა თემაზე „ენა და საზოგადოება“. მასში საქართველოდან მონაწილეობდნენ არნ. ჩიქობავას სახელობის ენათმეცნიერების ინსტიტუტის დირექტორი, პროფ. ბესარიონ ჯორბენაძე, ამ ინსტიტუტის თანამშრომლები: მაია მაჭავარიანი, ვაჟა შენგელია, კონსტანტინე ლერნერი, მიხეილ ქურდიანი. შეხვედრაზე ორენოვნების საკითხი განიხილეს. ორენოვნების თემა საბჭოთა კავშირში განსაკუთრებით აქტუალური გახდა 80-იან წლებში. ჩვეულებრივ, გავრცელებული იყო ნაციონალურ-რუსული ან რუსულ-ნაციონალური ორენოვნება. მეორე ენად აუცილებლად რუსული ივარაუდებოდა. ამასთან, მეორე (რუსული) ენის შესწავლის პროცესი იძულებითი ხასიათისა იყო. რუსული ენის სწავლება სკოლებში პირველივე კლასიდან იწყებოდა (საქართველოში ასეთი დადგენილება 1973 წელს მიიღეს); რუსული მეორე მშობლიურ ენად იყო აღქმული; რუსული ენის ცოდნის გარეშე შეუძლებელი იყო დასაქმება, პროფესიული წინსვლა; ხელოვნურად იქმნებოდა სიტუაცია რუსული ენის გამოსაყენებლად; მოკავშირე რესპუბლიკებში იზრდებოდა რუსულ სკოლათა რაოდენობა.

სესიაზე აღინიშნა, რომ სრულიად გაუმართლებელი იყო ტერმინი „ნაციონალურ-რუსული“ ან „რუსულ-ნაციონალური“ ორენოვნება: „ამის მიხედვით გამოდის, რომ რუსული ნაციონალური არ არის“ (საქართველო აღდგა! 1989, გვ. 3). პრესაში აკრიტიკებდნენ მეორე ენის ძალდატანებით სწავლებას; საბჭოთა კავშირში ორენოვნება იძულებით თავსმოხვეული მოვლენა იყო, რაც უკვე პოლიტიკურ ხასიათს ატარებდა: „ორენოვნებას აქვს ორი ასპექტი - მეცნიერული და პოლიტიკური. მეცნიერული გულისხმობს იმ მეთოდების დამუშავებას, რომლებიც მეორე (არამშობლიური) ენის შესწავლაში დაგვეხმარება. პოლიტიკური კი არის ის, რასაც ინტერნაციონალიზაციის პროცესს ეძახიან და რაც სინამდვილეში ნიშნავს: ხელოვნურად შეიქმნას ისეთი სიტუაცია, როცა პირველი იძულებულია გამოიყენოს მეორე (არამშობლიური) ენა. ჩვენ, ცხადია, მომხრე ვართ, ნებისმიერი ენის შესწავლისა, მაგრამ ეს არ უნდა იყოს იძულებითი“ (საქართველო აღდგა! 1989, გვ. 3).

3. განათლების ენა. ხშირად მიუთითებდნენ უცხო ენაზე განათლების მიღების უარყოფით შედეგებზე. აკრიტიკებდნენ უცხო ენის სწავლების შემოღებას პირველივე კლასიდან: „ნოვატორობასთან დაკავშირებით საგანგებოდ უნდა

შევვხვით ერთ მეტად სერიოზულ საკითხს - ქართულ სკოლებში პირველი კლასიდანვე რუსულის სწავლების შემოღებას. ეს ერთი, ზერელე შეხედვით, თითქოს სახარბიელო და მისასალმებელია, მაგრამ თუ ღრმად და პროფესიულად ჩაუვკვირდებით, იგი არაპედაგოგიურია და, რაც მთავარია, რუსული ენის სწავლებასაც უშლის ხელს. მცირე ასაკში ერთდროულად ორი ენის ათვისება რომ პედაგოგიური არ არის, ამის შესახებ პედაგოგიის ისტორიაში საკმაოდ დამაჯერებელი აზრებია ჩამოყალიბებული. ამაზე მსჯელობა შორს წაგვიყვანს. არც პედაგოგები უჭერენ ამ მოვლენას მხარს და ამის შესახებ ექიმთა საკმაოდ სარწმუნო არგუმენტები მოიპოვება“ (რ. ბარამიძე, 1988, გვ. 3).

მნიშვნელოვანი ფაქტია ის, რომ პოლიტიკოსები, რომლებიც ეროვნული მოძრაობის წილიდან განიხილავდნენ ქართული ენის სტატუსისა და სახელმწიფოებრივი ფუნქციონირების საკითხებს, მსჯელობდნენ პროფესიული პოზიციიდან. მაგალითად, ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი ზვიად გამსახურდია (იმ დროს ჯერ კიდევ მხოლოდ ფილოლოგიის მეცნიერებათა კანდიდატი, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის დასავლეთ ევროპის ენებისა და ლიტერატურის ფაკულტეტის დოცენტი) განსაკუთრებით ამახვილებდა ყურადღებას მშობლიურ ენაზე დაწყებითი განათლების მიღების აუცილებლობაზე და, ზოგადად, მშობლიური ენის უმნიშვნელოვანესი როლის შესახებ პიროვნების ჩამოყალიბებაში: „მოზარდმა განათლება უნდა მიიღოს მშობლიურ ენაზე, რაც უპირველეს ყოვლისა, აუცილებელია მისი ნიჭისა და უნარის ჯეროვნად გამოვლენისა და განვითარებისათვის. ეს კონცეფცია დღესდღეობით მეცნიერულადაა დასაბუთებული პედაგოგიკაში. მაგალითად, ამას წინათ აშშ-ში დაყენებულ იქნა ასეთი ცდა: იაპონელი ბავშვების ნაწილს პირველდაწყებითი და საშუალო განათლება მიადებინეს ინგლისურ ენაზე, ხოლო მეორე ნაწილს - იაპონურ ენაზე. ექსპერიმენტულად დადასტურდა, რომ იმ ბავშვებმა, რომელთაც მშობლიურ ენაზე მიიღეს განათლება, გაცილებით უკეთ განავითარეს თავიანთი ნიჭი და უნარი, და უკეთესი სპეციალისტებიც გახდნენ, ვიდრე მხოლოდ ინგლისურად აღზრდილნი. თან მთავარია, რომ ინგლისური ენაც უფრო კარგად ისწავლეს ამგვარად აღზრდილებმა“ (ზ. გამსახურდია, 1989, გვ. 3).

საერთოდ, 70-80-იანი წლების ენობრივი დისკუსიებისათვის დამახასიათებელი იყო ტიპოლოგიური მაგალითებით მსჯელობა, სხვადასხვა ქვეყნის მაგალითის მოხმობა არა მხოლოდ პარალელის გასავლებად, არამედ კონტრასტის საჩვენებლად. საბჭოთა იდეოლოგიური მანქანა არავის აძლევდა საკუთარი აზრის გამოთქმის უფლებას, თუკი ეს აზრი სახელმწიფოს იდეოლოგიურ კურსს ამა თუ იმ სახით საფრთხეს შეუქმნიდა. ვერც ე. წ. კაპიტალისტურ სამყაროს ვერ მოიხმობდა ვინმე მისაბამ მაგალითად, ამიტომაც იყო, რომ საზოგადოება (და მათ შორის ამა თუ იმ კონკრეტული დარგის სპეციალისტებიც) ხშირად ცდილობდა მანევრირებას და სათქმელის განყენებულად, ზოგჯერ გაუცხოებულადაც განხილვას; 70-80-იანი წლების „დიდი დისკუსიის“ ერთ-ერთი დამახასიათებელი ნიშანი ისიცაა, რომ საზოგადოებრივმა აზრმა თანდათანობით გათამამება დაიწყო. ეროვნულობის დაცვის აუცილებლობის ხაზგასმას სულ უფრო მეტი ადამიანი ცდილობს. ხშირად საუბრობენ მშობლიური ენის მნიშვნელობაზე. ასახელებენ სხვადასხვა სამეცნიერო ექსპერიმენტს, ავტორიტეტულ გაშონათქვამებს, მოიხმობენ კლასიკოსებს და ა. შ. აი, ერთი

მაგალითი, რომელიც ეხება ფრანგი მეცნიერების მიერ ჩატარებულ ექსპერიმენტს: „ახალდაბადებული ბავშვი თუ კვებისას ფრანგულ საუბარს ისმენს, მას სიამოვნებას და კომპიუტერები ადასტურებენ, რომ წოვის ინტენსიურობა იზრდება. უცხო ენაზე საუბრისას კი წოვის ინტენსიურობა იკლებს“. როგორც მიუთითებდნენ, ამ ექსპერიმენტმა საშუალება მისცა მეცნიერებს მისულიყვნენ დასკვნამდე, რომ „მშობლიური ენის კოდი ადამიანში ჩადებულია ემბრიონალური მდგომარეობიდანვე. ენა, როგორც სისტემა, განუყოფელია მოცემული ხალხის ფსიქოლოგიური წყობისაგან. ...ყოველი ენა არის სამყაროს თავისებური და განუმეორებელი ხედვა“ (მ. გიგინეიშვილი, 1988, გვ. 4).

ცნობილი ენათმეცნიერის გ. ნებეირიძის ვრცელი მსჯელობაა წარმოდგენილი სტატიაში „ენა და გენეტიკა“. მკვლევრის აზრით, მშობლიურ ენას მჭიდრო კავშირი უნდა ჰქონდეს გენეტიკასთან. მშობლიური ენა, მისი შეხედულებით, არა მხოლოდ სოციალურ, არამედ ბიოლოგიურ მოვლენას წარმოადგენს. ასეთ ბიოლოგიურ მოვლენად მას მეტყველების ნიჭი მიაჩნდა, რომლის მიხედვითაც ერთმანეთისაგან განსხვავდებოდნენ სხვადასხვა ეროვნების ადამიანები. მკვლევრის თქმით, ახალდაბადებულ ბავშვს თან დაჰყვება მშობლიური ენის გენეტიკური ლინგვისტური პროგრამა, ანუ ნეიროლინგვისტური სისტემა, რომელიც სხვაობს ენების მიხედვით:

„ახალდაბადებული რუსი ბავშვი დაპროგრამებულია სწორედ რუსულის შესასწავლად, ხოლო ქართველი ბავშვი - ქართულის შესასწავლად. ...ქართველების გენეტიკური კოდი ისეთი უნდა იყოს, რომ ამ კოდის მქონე ხალხისათვის მშობლიური შეიძლება იყოს მხოლოდ ქართული ენა“ (გ. ნებეირიძე, 1989, გვ. 14). ამასთან, სტატიის ავტორისთვის სრულიად წარმოუდგენელია ორი მშობლიური ენის არსებობა: „ამ ბოლო დროს საბჭოთა ენათმეცნიერებაში გამოჩნდა თვალსაზრისი, რომლის მიხედვითაც მშობლიური ენა შესაძლოა ორი იყოს. ამ თვალსაზრისზე დაყრდნობით ცდილობენ რუსული მეორე მშობლიურ ენად გამოაცხადონ მოკავშირე რესპუბლიკაში, ე. ი. ქართველმა, ვთქვათ, რომლის მშობლიური ენა ქართულია, რუსული უნდა შეისწავლოს როგორც მეორე მშობლიური ენა. მაგრამ ორი ან მეტი მშობლიური ენის იდეა სრული უაზრობაა. ადამიანს აქვს მხოლოდ ერთი ნეიროლინგვისტური სისტემა და, ამდენად, მას შეიძლება ჰქონდეს მხოლოდ ერთი მშობლიური ენა“ (გ. ნებეირიძე, 1989, გვ. 12).

მკვლევრის მოსაზრებით, თაობიდან თაობას გენეტიკურად გადაეცემა საარტიკულაციო ბაზისიც, რომელიც ასევე სხვაობს ერების მიხედვით. ეს განსხვავება განსაზღვრავს სხვაობას ფონეტიკურ სისტემებს შორისაც: „ქართველის საარტიკულაციო ორგანოები ფიზიოლოგიური თვალსაზრისით ისეთია, რომ მას შეეძლო შეექმნა მხოლოდ ის სისტემა ბგერებისა, რომელიც ქართულში გვაქვს“ (გ. ნებეირიძე, 1989, გვ. 14).

როგორც ვხედავთ, სპეციალისტები ინტენსიურად ეძებდნენ არგუმენტებს იმისათვის, რომ როგორმე შეეკავებინათ რუსული ენის კონსტიტუციური გაძლიერება რესპუბლიკათა კონსტიტუციებში და ასევე დაეცვათ აზრი, რომ რუსული ქართველისთვის მეორე მშობლიური ენა ვერასოდეს გახდებოდა. აღსანიშნავია, რომ პერიოდიკის ფურცლებზე წარმოდგენილი სადისკუსიო თემების უმრავლესობა დღესაც ნაცნობი და გადაუჭრელია (ენის შესახებ

კანონის არარსებობა, უცხო ენის სწავლება დაწყებითი (პირველივე) კლასიდან, უცხო ენაზე განათლების მიღება და სხვ.), ამიტომ ამ საკითხებზე საზოგადოების ნებისმიერი წევრის შეხედულება საყურადღებო და გასათვალისწინებელია, განსაკუთრებით კი ენათმეცნიერების სფეროში მომუშავე ისეთი გამოცდილი, კომპეტენტური ლინგვისტებისა, როგორებიც ბ. ჯორბენაძე, გ. კვარაცხელია, გ. ნებიერიძე და სხვები არიან.

დამოწმებული ლიტერატურა

- „აგრესიულად მორჩილი უმრავლესობის“ ტაქტიკა ვერ გაიმარჯვებს, გაზ. „სახალხო განათლება“, №55, 20.XII.1989.
- რ. ბარამიძე, 1988 - რ. ბარამიძე, ყველას საფიქრალი, საზრუნავი, გაზ. „კომუნისტი“, №93, 21.IV.1988.
- ზ. გამსახურდია, 1989 - ზ. გამსახურდია, ქართული ენა - სახელმწიფო ენა, გაზ. „საქართველო“, №5, 31. XII. 1989.
- მ. გიგინეიშვილი, 1988 - მ. გიგინეიშვილი, „ენა ერის წმიდათაწმიდაა“, გაზ. „ახალგაზრდა კომუნისტი“, №74, 21.VI. 988.
- გ. ნებიერიძე, 1989 - გ. ნებიერიძე, ენა და გენეტიკა, გაზ. „სახალხო განათლება“, №45, 11.X.1989; №48, 1.XI.1989.
- საქართველო აღდგა! 1989 - საქართველო აღდგა! გაზ. „თბილისი“, №140, 19.VI.1989.
- ბ. ჯორბენაძე, 1989 - ბ. ჯორბენაძე, ენა, ერი, სახელმწიფო, გაზ. „სახალხო განათლება“, №40, 6.IX.1989.

NINO MARKOZIA

CONSIDERATIONS OF PHILOLOGISTS AND
LINGUISTS CONCERNING SOCIAL NATURE OF LANGUAGE
AND LANGUAGE POLICY ACCORDING TO 1980S PERIODICALS

Numerous intensive discussions on various significant linguistic issues were held at the end of 1980s. Both professionals (philologists, teachers, historians, sociologists and psychologists) and non-specialists extensively expressed their ideas and suggestions. In this respect the 1980s periodicals offer interesting materials. Professional understanding of the issues of language policy and linguistic situation was reflected in public statements and comments of exactly the aforementioned period.

1. The issue of preparation of the language law was proposed in the second half of 1980s. Despite some obstacles specialists considered such law to be essential.

2. At the end of 1980s the issue of assigning an official status and a function of a lingua franca to the Russian language as a mean of communication between the nations was proposed in the Soviet Union. The very idea was opposed by the Georgian linguists (B. Jorbenadze, G. Kvaratskheliâ, etc.) in Moscow.

3. Negative outcomes of foreign language education have been identified; introduction of a foreign language from the very first grade at schools has been criticized; for that reason the specialists aimed at providing the arguments, quoting different scientific experiments and authoritative statements, and citing classical works, etc.

მარიამ მარჯანიშვილი

სამხრეთ ამერიკაში თამარ პაპავას ლიტერატურულ-კულტურული მოღვაწეობის ზოგი საკითხი

ქართული ემიგრანტული მწერლობის თვალსაჩინო წარმომადგენელი თამარ გოგოლაშვილი-პაპავა სამწერლო ასპარეზზე ძალზე ახალგაზრდა გამოვიდა. თავდაპირველად მისი შემოქმედებითი ნიმუშები: მინიატურები, ესკიზები, პუბლიცისტური წერილები, თარგმანები, ესეები სისტემატურად ქვეყნდებოდა ქართველ მწერალ ქალთა სამხატვრო-სალიტერატურო ჟურნალ „ალმანახში“. მისი პატარა მოთხრობები ბავშვებისათვის და სტატიები ქალთა ემანსიპაციის საკითხებზე ასევე იბეჭდებოდა ჟურნალ „თეატრი და ცხოვრების“ და გაზეთ „ერთობის“ ფურცლებზე.

გასული საუკუნის ათიანი წლებიდან დიდი იყო მისი დაინტერესება ქართული სასცენო ხელოვნებითაც. ეს არც იყო გასაკვირი, რადგან მისი მშობლები - სიმონ გოგოლაშვილი (სიმონიძე) და ალექსანდრა (საშა) გამყრელიძე ქართულ სცენისმოყვარეთა წრის განთქმული ოსტატები იყვნენ. თამარ გოგოლაშვილსა და მის ძმას შალვა „ხონელს“ ბავშვობიდან გამოჰყვიათ თეატრალური ხელოვნებისადმი დიდი სიყვარული და პატივისცემა. ბევრი რამ დაევალა მაშინ ერთბაშად ქართულ თეატრს: ხალხის ეროვნული თვითშეგნების ამოღება, პატრიოტული გრძნობის გაღვიძება, მაღალი ზნეობრივი პრინციპებისათვის ბრძოლა, ქართული ენის სიწმინდის დაცვა, სასცენო ენის განვითარება, რთულ ცხოვრებისეულ პრობლემათა გარკვევა, აქტიური პოზიციის შემუშავება, დიდი აღმზრდელობით-საგანმანათლებლო როლის შესრულება, ეროვნული მთლიანობის იდეის გატარება, თვითმპყრობელობის წინააღმდეგ ბრძოლა, პროფესიული ოსტატობის ამოღება, რეჟისორული პრაქტიკის შემუშავება, დრამატურგის, მსახიობის ინდივიდუალური ფუნქციების გამომუშავება, ახალი თეატრალური ესთეტიკის პრინციპების ძიება და სხვა.

თეატრის მხრებზე დაწოლილი ეს დიდი ტვირთი ღირსეულად ატარეს მსახიობებმა: ვ. აბაშიძემ, ნ. გაბუნიამ, მ. საფაროვამ, კ. ყიფიანმა. შემდეგ მათ დაემატა ახალი თაობა: კ. მესხი, ლ. მესხიშვილი, ვ. გუნია, ს. სვიმონიძე და სხვები.

სვიმონ სვიმონიძის (სვიმონ გოგოლაშვილი) შესახებ 1924 წლის „თეატრი და ცხოვრების“ ფურცლებზე მისი რედაქტორი იოსებ იმედაშვილი აღნიშნავდა: „თუ სწორია ის აზრი, რომ ყოველი მოღვაწე თავის დროისგვარად უნდა შეფასდესო, მაშინ მსახიობ ს. სვიმონიძის — ს. პ. გოგოლაშვილის ამაგიც ქართული სცენის წინაშე დიდ-ნაყოფიერია. სასცენო აზოვანება, გამოთქმა, ხმა, გამირული გამომეტყველება, მგზნებარეობა მისი თავის დროზე ქართული სცენის მშვენიერად იყო მიჩნეული. მართალია, სასცენო განათლება არ ჰქონდა მიღებული, მაგრამ ბუნებითი ნიჭისა და აღღოს წყალობით ზოგიერთ როლების საუცხოო აღსრულებით იმ დროის თეატრში მოსაიარულე საზოგადოებას, განსაკუთრებით მდაბიო ხალხს ხელოვნების ცეცხლს უკიდებდა, რითაც თავისი სახელი შეიტანა

ქართული თეატრის ისტორიაში“ (ქურნ. „თეატრი და ცხოვრება“, 1924, №10, გვ. 13).

ქართულ სცენაზე სვიმონ გოგოლაშვილი თავდაპირველად ქუთაისში ეფრო კლდიაშვილის ხელმძღვანელობით გამოდიოდა. 1889 წელს იგი თბილისში მსახიობმა ვასო აბაშიძემ გადმოიყვანა და სვიმონიძედ მონათლა, რადგან იყო შემთხვევები, როცა მთელი მისი ოჯახი, მეუღლე და ქალ-ვაჟი შალვა და თამარ გოგოლაშვილები ერთად მონაწილეობდნენ სპექტაკლში. ამ დროს გახარებული სვიმონი იკვებნიდა კიდეც: — „აჰა შვილონისავ, რაღა გინდათ, მთელი ოჯახი სცენაზე მოვედით!“ (ს. ჭეიშვილი, 2007, გვ. 363).

არ დარჩენილა არც ერთი ქართული თეატრი: ავჭალის აუდიტორია, ავლაბრის სცენისმოყვარეთა წრე, ნაძალადევის სახალხო თეატრი, ქუთაისისა და თბილისის დიდი თეატრები და ბაქოს ქართული სცენისმოყვარეთა წრე, სადაც სვიმონ გოგოლაშვილს არ მიეღოს მონაწილეობა.

მამის კვალს გაყოლილი თ. გოგოლაშვილ-პაპავასათვის თეატრი გახდა სიმართლის ტაძარი, მისი სულის საუფლო და ნაესაყუდელი. თამარ გოგოლაშვილ-პაპავა მსახიობთა იმ თაობას მიეკუთვნებოდა, რომლის პროფესიული დაოსტატება ძველ თეატრში დაიწყო.

მსახიობთა ამ თაობას მდიდარი გამოცდილება, მკაცრად განსაზღვრული ამბლუა და შემოქმედებითი ინდივიდუალობა ჰქონდა. თამარ გოგოლაშვილიც დიდხანს ეძებდა თავის ამბლუას. იგი გულმოდგინედ და გატაცებით სწავლობდა ტრაგიკულსა და სახასიათო როლებს. სასცენო ხელოვნების ნიჭით, უნარით, სილამაზით დიდხანს ამშვენებდა ქართულ სცენას.

თამარ გოგოლაშვილ-პაპავამ ემიგრაციაში წასვლამდე შექმნა თავისი აქტიორული „ოქროს ფონდი“: ვერონიკა („ვიდრე ხვალ უფალო“), აბა („ბოშა ქალი აზა“), ქრისტინე („ქრისტინე“) და სხვა. ახალგაზრდა მსახიობ ქალს ფანატიკურად უყვარდა თეატრი. ბევრ ჭირსა და უსიამოვნებას იტანდა მისი სიყვარულით, ბევრჯერ ჩაუფიქრებია, აუცრემლებია და გაუცინებია... თეატრი მისი მეორე სახლი იყო. ბავშვობა და ყმაწვილქალობა ქართული თეატრის მსახურთა და დიდ ქურუმთა გარემოცვაში გაატარა. მის გარშემო ისეთი ატმოსფერო იყო, რომ სულ მწერლობასა და ხელოვნებაზე ესმოდა საუბარი.

1972 წლის 22 მარტს თამარ გოგოლაშვილ-პაპავა არგენტინიდან დასწერდა: „რუჟაიას წერილი მივიღე. მწერს, ვილაცა პატიოსან კაცს გახსენებია მამაჩემი და უნდა დასწეროს მამას ამბავი. მე რაც რამე მაქვს, ვუგზავნი ამ კვირის ბოლოს. შენც ხომ იცი, სად მოღვაწეობდა მამა. მიაწოდე, ეს ყველაზე სასიხარულო ამბავია ჩვენი ოჯახისათვის. სურათებთან ერთად გიგზავნი ჩემს წერილს მამისადმი მიძღვნილს“ (თ. პაპავა, 1990, გვ. 293).

მამისადმი მიძღვნილი წერილი „მადლიანი შრომა“ თ. გოგოლაშვილ-პაპავამ მისი დღიურიდან ამოიღო და თეიმურაზ ქრისტინაშვილს სხვა, მასალებთან ერთად თბილისში გამოუგზავნა.

სამხრეთ ამერიკის კონტინენტზე, კერძოდ არგენტინაში, გამომავალ პირველ ქართულ ჟურნალ „მამულის“ ფურცლებზე თამარ გოგოლაშვილ-პაპავას მრავალი ლიტერატურულ-პუბლიცისტური ნაშრომი იბეჭდებოდა. მათ შორის გამორჩეული იყო 1952 წელს დაბეჭდილი წერილი „მადლიანი შრომა“, სადაც თამარ გოგოლაშვილ-პაპავამ სიღრმისეულად შეაფასა ქართული სასცენო ოსტატების

ღვაწლი. მასში ვკითხულობთ: „ფეხურცლავ ძველ ჟურნალებს და ამ ფერგადსულ სტრიქონებში ვეძიებ ამბებს ძველი ქართული თეატრის ცხოვრებიდან; თუ საერთოდ ჭირად არის ცნობილი, რომ მსახიობები უმეტეს ნაწილად ნივთიერ შევიწროებას განიცდის, ეს ათეცად ხვდება ჩვენს მსახიობს!..“

ათეცი იყო მისი გაჭირვება მით, რომ ნივთიერად არა უზრუნველყოფილების გარდა, თავის დედაქალაქში მას მუდმივი ბინაც არ ჰქონდა წარმოდგენებისათვის. რეპეტიციებს ვილა ჩივა, თუკი დაეთმობოდა მას თეატრის ჩარდახი ან, უკეთეს შემთხვევაში, ფოიე თეატრისა. ყველა ბატონი იყო ამ თეატრებში, გარდა ქართველი მსახიობისა.

მას მხოლოდ მაშინ დაეთმობოდა სცენა, როცა ის არავის აღარ სჭიროდა და ეს კი იშვიათი იყო... ერთი ეპიზოდი: - კერძო ბინა, შემოდგომის საღამოა. სეზონში უთეატროდ დაშთენილ არტისტებს თავი მოუყრიათ. აქ არიან: - ვასო აბაშიძე, ნატა გაბუნია, ნინო ჩხეიძე, ვალერიან გუნია, კოტე ყიფიანი, სვ. სვიმონისძე. ადვილი წარმოსადგენია, თუ რა „მოხერხებული“ რეპეტიცია ექნებოდათ მათ კერძო ბინის ერთ საშუალო ოთახში.

განა ჩვენ თვითონ არა ვართ ყველა ამგვარ დაბრკოლებათა მნახველნი და მოწამენი? რამდენი დამცირება და დევნა უნდა გადაგვეტანა მაშინ ქართული სცენის უანგარო მუშაკთ: ჩემ თვალის წინ განვლეს ამ ამბებმა. მამა-ჩემი, სვიმონიძე, 40 წელი ემსახურებოდა ქართულ თეატრს... და მე ვხედავდი, თუ როგორ ცხოვრობდნენ, რაოდენ დევნას იტანდნენ ეს ქართული თეატრისათვის შეფიცული მუშაკნი, მაგრამ მაინც კლდესავით იდგნენ.

და მაინც ბედნიერად ვსთვლი ჩემს თავს, რომ ბედმა მარგუნა ახლოს გყოფილიყავ ქართული სცენის ქურუმთა წრესთან და საკუთარი თვალებით მენახა მათი თავდადება, გამძლეობა, დამცირებათა ამაყად და ჩუმად ატანა, და ყველა ეს კეთდებოდა მხოლოდ სიყვარულისათვის ჩვენი ეროვნული თეატრისა...

ეს იყო დიდი ქართული საქმე, რომელიც უნდა გაკეთებულიყო, რათა ქვეყანა და კერძოდ ძლიერ მტერს ეგრძნო, რომ საქართველოს სიცოცხლე და წინსვლა სწყუროდა“ (თ. პაპავა, 1990, გვ. 269-272).

თამარ პაპავა ამ მოგონებაში ჩვეული პირუთვნელობითა და სიმართლით მოგვითხრობს სიკეთისა და მშვენიერების მსახურის - ზელოვნების დიდ ძალაზე.

ქართული თეატრის ქურუმებს კარგად ესმოდათ მაშინ, როცა მშობლიური ენა და, საერთოდ, ყველაფერი ქართული იდევნებოდა, სცენა უნდა გადაქცეულიყო ეროვნული კულტურისა და ეროვნული თვითშეგნების დამკვიდრების მგრძნობარე ტრიბუნად. ერის მესაჭეს, დიდ ილიას თეატრი მიაჩნდა როგორც მაყურებელზე უშუალო ზეგავლენის, მისი იდეურ-მორალური აღზრდის უძლიერეს საშუალებად. „სცენა იგივე შკოლაა, რომელიც ცხოველი სურათებით ელაპარაკება კაცის გულსა და ჭკუას, იგი ამ თავის თვისებით კაცის გუნებაზე უფრო მედგრად მოქმედებს, ვიდრე სხვა რამე. ამ მხრივ არის იგი კაცის გრძნობისა და გონების გამაფაქიზებელი, გამწმენდი“...

ილიას სიტყვებით შთაგონებულებმა და ანთებულებმა „სთქვეს ქართული ღირსებისათვის მეზრძოლმა ქურუმებმა, - წერდა თამარ პაპავა, - ჩვენ მხოლოდ სიყვარული გვეყოფა; ის აგვატანინებს ყოველ გაჭირვებას და დევნას. ჩვენ გვინდა მხოლოდ სამშობლოს სამსახური და მამულიშვილთა თანაგრძნობა! დახმარებას ვერ მოგთხოვთ. და დაცლილ, დარღვეულ ქართული ზელოვნების

ტაძრის წინ შემოიკრიბნენ, ღვთიურის ცეცხლით აღგზნებული ქართველი პატრიოტები. გრძნობით აღტაცებული გულით შეიარაღებულნი - იკეცდნენ ისინი ქართული კაბის კალთებს, იმკლავებდნენ ყურთმაჯებს და მიჰქონდათ ქვები დანგრეული ტაძრის ასაგებად... ისინი თვითონ იყვნენ რეჟისორები, ადმინისტრატორები, გრიმის გამკეთებელნი, მხატვრები და დეკორატორები, აფიშების დამბეჭდავნი და გამკრავნი, მომღერალნი და მოცეკვავენი, ბილეთების დამტარებელ-გამყიდველნიც... რა, ან ვინ არ იყვნენ ისინი? მხოლოდ თავდადებულთ და შეფიცულთ თუ შეეძლონ არაფრისაგან უკვდავი თეატრი შეექმნათ საქართველოსათვის, რომელიც ასი წლის თავს დღესასწაულობს და ლაღად ზეიმობს...

ჩემს გულშიაც ნათელი ჩამოეშვება ხოლმე, როცა მოვიგონებ, რომ მეც ბედნიერება მქონდა ამათ წრეში 17 წელიწადი ქართულ სახალხო თეატრისათვის მცირედი სამსახური გამეწია.

მხოლოდ მათ შეეძლოთ, - ასკვნის ბოლოს თამარ პაპავა, - ეთქვათ:

„ცუდად ხომ მაინც არ ჩაივლის ეს განწირული სულისკვთება

და გზა უვალი, შენგან თელილი, მერანო ჩემო, მაინც დარჩება“.

ქეშმარიტად, მათ განვლეს ეს ეკლიანი გზა, გასთელეს და გასტეპნეს იგი... და დიდება და ნათელი მათ სახელს ამ მაღლიანი შრომისათვის“ (თ. პაპავა, 1990, გვ. 274-275).

თეატრისადმი უგონო სიყვარული სიკვდილამდე არ განელებია თამარ გოგოლაშვილ-პაპავას. იგი არგენტინიდან დისადმი გამოგზავნილ ერთ-ერთ პირად წერილში აღნიშნავდა: „ჩემი ნაცნობები“ აღარსად აღარ არის, სულ ახალი გვარებია მაქაურ თეატრებში. ჩვენ დავბერდით, ეხლა ნიჭიერი და განათლებული ახალგაზრდობა ეუფლება თეატრს და საერთოდ ყოველი დარგის ხელოვნებას.

რას მივცემდი, რომ გამეგონა ერთხელ ქართული ოპერა „აბესალომ და ეთერი“. ალბათ ერთი ოცი წელი მომაკლდებოდა“ (თ. პაპავა, 1990, გვ. 287).

სამხრეთ ამერიკაში თამარ პაპავას ლიტერატურულ-პუბლიცისტური მოღვაწეობის ზოგიერთი საკითხიდან ჩვენ საგანგებოდ გამოვყავით ქართული თეატრის ისტორიის განვლილი გზა, რომლითაც თამარ პაპავამ ძირფესვიანად წარმოაჩინა ქართული თეატრალური ხელოვნების განვითარების მძიმე წლები. საზოგადოებრივ-კულტურულ ცხოვრებაში მამის - სვიმონ სვიმონიძისა და თავისი მოკრძალებული წვლილიც. თ. პაპავას მამისადმი მიძღვნილი წერილი „მაღლიანი შრომა“ გვაძლევს ასეთი დასკვნის გაკეთების საშუალებას, რომ თეატრი როგორც ყველას, ისე მასაც ეხმარებოდა ღრმად ჩასწვდომოდა ეპოქას, მის წარსულს, აწმყოსა და მომავალს, ზიარებოდა მშვენიერსა და ამბულბულს, განწყობილიყო ბოროტებისადმი მტრულად, მომსახურებოდა სიკეთეს და დაემკვიდრებინა ზნეობა, მშვენიერება და კაცთმოყვარეობა.

სწორედ ეს იყო და არის თეატრის არსი და მისი ზოგადსაკაცობრიო მისია.

დამოწმებული ლიტერატურა

- ქურნ. „თეატრი და ცხოვრება“, №10, 1924.
 თ. პაპავა, 1952 - თ. პაპავა, მაღლიანი შრომა (ძვირფასი მამის ხსოვნას),
 ქურნ. „მამული“, ბუენოს-აირესი, 1952.
 თ. პაპავა, 1990 - თ. პაპავა, დიდი სახეები პატარა ჩარჩოებში, თბ., 1990.
 ს. ჭეიშვილი, 2007 - ს. ჭეიშვილი, თეატრალური შტუდიები, ქუთაისი, 2007.

MARIAM MARJANISHVILI

SOME ISSUES OF TAMAR PAPAVA'S LITERARY-PUBLICIST
ACTIVITY IN SOUTH AMERICA

Tamar Gogolashvili-Papava, an essayist and a prominent representative of the Georgian Immigrant Literature started her literary career at a very young age attracting attention of our intelligentsia from the very outset.

Her works – miniatures, essays, letters and sketches were regularly published in Georgian female writers' artistic-literary magazine "Almanac". She wrote short stories for children and published articles on the issues of emancipation of women in the magazine "Theatre and Life" as well as in the newspaper "Unity".

Tamar Gogolashvili-Papava's parents were famous actors who lived at the turn of the 19th and the 20th centuries. From her childhood T. Papava had an ingrained love for theatre. Together with her parents she devoted seventeen years of her life to the Georgian theatre. Tamar's father Svimon Gogolashvili had an especially fruitful career of the Georgian theatre actor. She dedicated the article "Fruitful Work" to her father's contribution. The article appeared in the first Georgian magazine "Mamuli" ("Fatherland") published in South America. In her article T. Papava provided an exhaustive survey dealing with her father's and other Georgian actors' contribution to the development of the Georgian theatre and socio-cultural life.

მაია მიქაუტაძე

ზოგი ლექსიკური ერთეულისათვის ტაოურ დიალექტში

ტაოელ ქართველთა მეტყველება ძალიან საინტერესოა ლექსიკური თვალსაზრისით. სამწიგნობრო ქართულს საუკუნეების მანძილზე დაშორებულ ტაოურ დიალექტში ბევრი საყურადღებო სიტყვაფორმა შეგვხვდა; მათი ნაწილი არქაულია, დღევანდელ სალიტერატურო ენაში არ გამოიყენება და არც სხვა დიალექტში აქვს ანალოგი; ნაწილი კი განსხვავებული სემანტიკით გვხვდება ან პარალელს პოულობს სხვა ქართველურ დიალექტებში.

ტაოელთა მეტყველებაში ჩვეულებრივია ისეთი ფორმები, როგორიცაა სალიტერატურო ქართულსა თუ სხვა ქართველურ დიალექტებში გავრცელებული ლაპარაკი, თქმა, მბოზა, ძახილი...

აღნიშნული ფორმების პარალელურად გაანალიზებული გვაქვს ხვარათი, იარენობა სიტყვაფორმები, რომლებიც მხოლოდ ტაოურში დავადასტურეთ.

მბოზა - თქმა და უზნობა - თხრობა ფორმები ფუძემონაცვლე ერთეულებია (მ. მიქაუტაძე, 2011, გვ. 181-183).

I. მბოზა - თქმა: ვამბოზ - ვიტყვი - ვთქვი

ვიტყვი, იტყვი, იტყვის ძველ ქართულში აწმყოს მწკრივის ფორმებია და თანამედროვე ქართულში არის: ვამბოზ, ამბოზ, ამბოზს. დღეს ვიტყვი, იტყვი, იტყვის მყოფადის მწკრივებია. ძველ ქართულში ერთმანეთს ენაცვლებოდა ვიტყვ და ვთქუ (ი. იმნაიშვილი, 1996, გვ. 499).

ვამბოზ სალიტერატურო ენის ფორმაა. ზოგ კილოში მის ნაცვლად სხვა ზმნა იხმარება: ვჩივი (გურ.), ვიძახი (ქართ.), (ვ)უ[ბ]ნოზ (იმერ.) (ა. შანიძე, 1980, გვ. 509).

ტაოურში: აწმყოში გვხვდება როგორც ვამბოზ, ასევე ვიძახი და ვიტყვი ფორმები. მაგ.: ჯელი, გემიჯელი - *ვამბოზთ* (აწმყო), ცოტა კიდე გახელდეთ, თუ *ვიტყვი* (მყოფადი), ცოლის მოყუანა მინდეთ, იმის მაჰანა იქნება; ფაღიშაში *იტყვის* იქედამ: უდრო, უდრო ნავალ კაცსა რა უნდოდეს? უდრო, უდრო ნავალ კაცსა რა უნდოდეს? - *ამბოზენ* ჭინ-ფერიები ერთაი (აწმყო); წყალზე „წყარი“ *უზახიან*, მოსლაზე - მოზდი“ *უზახიან*, ჩომოსელაზე „ქოგელახით“ *იტყვიან*; მაწონი დედა, დედეკაცი, დედეკაცი, მიდღეში იმა *ვიზახით*; ლეხტი კდარიანო, რომე მოკდება ინსანი, იმასა *უზახიანო*, - მითხრა; გომოინეს, ჩუენ *ვიტყვით*-ია, მურღულელები *იტყვიან* გამოიღნენო (აწმყო); ტაბანი მოვჰყვეთეო, *ვიტყვი* (მყოფადი/აწმყო).

იშვიათად, ტაოურში აწმყოს წრეში *ამბოზს* და *იძახის* ფუძეებიც დასტურდება: უგმან-უგმან ადგილებშინა დავმალეო, *ამბოზდა* გუშინა (უწყვ.); ჰო, რა *ვიზახით*? თამარ დოდოფალზე, ვსწერით? (უწყვ.); ეს გურჯისტანის ენ დიდი კაციანო, *ამბოზდენ* (უწყვ.).

ვიტყვი - ვიძახი - ვამბოზ ფუძეთა გამოყენების შეფარდების პროცენტული მაჩვენებელი არის დაახლოებით 81%-19,5%-9,5%-ზე; ესე იგი,

ტაოურში ჯერ კიდევ შენარჩუნებულია არქაული ვითარება, როდესაც ვიტყვი ფუძე აწმყოს წრის (ახლანდელი დროის) მაწარმოებელია.

ამასთან, ტაოურ დიალექტში ვიტყვი ზმნა მომავალი დროის გადმოსაცემადაც გამოიყენება: გოგოა მოგაგონდება, იფ-იფ-ს იტყვი, რაა და ვამეე; ერთ თანე მაშწონდა, ამა არ ვიტყვი (მყოფადი); ისე იტყოდეს ზუელელები, დედაბრი წყევლამ უწიაო (მყ. კავშ.)

წყვეტილში თქმა ფორმა დასტურდება, ისევე როგორც I თურმეობითში: ბევრი გუელაპარიკეს, მარა მათი ნანდომი ვერ თქუეს (წყვტ.); უთქუამს თამარ დოდოფალს, ისინი გამაყიდნია ამ საქმეაო (I თურმ.); ვიდა უთქვია თამარ დოდოფლისათვის; უთქვია თამარ ქალსა (I თურმ.); ენაში მიგორავს და ვერ მითქმია (I თურმ.)...

II. უბნობა, თხრობა: ვეუბნები - ვეტყვი - ვუთხარ

ძველ ქართულში ერთმანეთს ენაცვლებოდა ეტყვის და ჰრქუა ფუძეები. პირველი მათგანი აწმყოს მწკრივისაა და ახლანდელ დროს გამოხატავდა (ი. იმნაიშვილი, 1996, გვ. 500).

თანამედროვე ქართულში გვაქვს: ვეუბნები - ვეტყვი - ვუთხარ ფუძეთა შენაცვლება.

ტაოურში აწმყოში გვხვდება როგორც ვეუბნები, ასევე ვეტყვი ფორმა. მაგ.: გოგოს ბაბოს ებნევა — მიეცი თუ არა გოგოვო; გოგოს ბაბოსა კილო ებნევა, იქ იქნება ბევრი ბირყიმი (მურღულში ეტყვიან — პანტა); ჩუენ ახლოსა ლაზები არიან, - ჰანი ვეტყვით; საჩეჩელ ვეტყვით, ვჩეჩავ-მა და ვართავ; დეფანი ვეტყუით, დეფანი; ამა დედეი ეტყუის, მე არ ვიცი; ზღმარტლი არ ვიცი, სკლიბუნტურ ვეტყვით.

ვებნევი-ვეტყვი ფუძეთა გამოყენების შეფარდების პროცენტული მაჩვენებელი ამ ეტაპზე არის დაახლოებით 18%-82%-ზე; ესე იგი, ტაოურში სახეზეა არქაული ვითარება, როდესაც ვეტყვი ფუძე აწმყოს წრის (ახლანდელი დროის) მაწარმოებელია.

უწყვეტელში დაფიქსირდა მებნევოდა ფუძე: ლახტზე მისლამდი უნდა კაცსა სწავლაო, მებნევოდა ჩემი ანაი.

მყოფადის მწკრივებში, ბუნებრივია, მხოლოდ ვეტყვი ფუძე დასტურდება: აქ მაქვა გულში და არ გეტყვი (მყოფ.); ჩემი ანაი-ანაი მეტყოდეს: - ოდულ მეილალო? მეც ვეტყოდი: ჰოვ, მევლალე (ზოლმ.); ამხანაგები მყუანდეს, მეტყოდეს, ბევრ რამეს მეტყოდეს... (მყ. კავშ.)

წყვეტილში დასტურდება თხრობა ფორმა: ჩუენ ზუელანდელებმა ისე მითხრეს, თამარ დოდოფალი ღმერთისა მოყვარული ყოფილა; უთხრეს ფადიშაჰსა ეს ბერი დეეჭირევიტო; მივეცი, აბა რა ვქენიო, მე ვითხარი მივეციო; დეეზვარათენით მეთქი, ვუთხარი იმასა.

III. ლაპარაკი

ეს ფორმა ტაოურში რაიმე თავისებურებას არ იჩენს. იგი გამოიყენება სალიტერატურო ქართულისა და სხვა დიალექტების მსგავსად და გვხვდება ყველა მწკრივის ფორმით.

მაგ.: ბევრი გუელაპარიკეს, მარა მათი ნანდომი ვერ თქუეს (წყვტ.) ართვინის იქეთაიკ სხუა სოა ვიზვარათებთ, მურღულელები იტყვიან - ვილაპარაკებთ (აწმყო/მყოფ.); დაღამობამდი იქ ვიჭვით, შივჭამთ, ვიპარაკებთ, ვიზვართვით, ჩვენებურა ვიზვართვით... დეგვეძინება (მყოფ.); ახლა თქვენ

ბორჩხულ, ქართულა ლაპარაკოფთ და (აწმყო); ახლა აქვერი გეზვაათეზი, ახლა ბორჩხული გელაპარაკეზი ...

IV. ხვარათი

ტაოელთა მეტყველებაში საუბრის სემანტიკით დასტურდება ხვარათი. ეს ფორმა ამ მნიშვნელობით არ გვხვდება არც სალიტერატურო ქართულსა და არც სხვა ქართველურ ქვესისტემებში. ფორმა უღლებიასა რაიმე თავისებურებას არ იჩენს. ის გვხვდება ყველა სერიასა და მწკრივში.

მაგ.: ართვინის იქეთაიკ სხუა სოფ ვიზვარათებთ (აწმყო); დევზვარათენით მეთქი, ვუთხარი იმასა (წყვეტ.); დაღამობამდი იქ ვიჯებით, შიეჟამთ, ვიპარაკეფთ, ვიზვართეფთ, ჩვენებურა ვიზვართეფთ... დეგვეძინება (მყოფ.); ჩვენში არი. ძველი, გურჯულა ეზვაათოფთ აქ (აწმყო); მე ბორჩხულა არ ევზვაათეზი ამასა (აწმყო); ახლა აქვერი გეზვაათეზი, ბორჩხული ისე რი, ამა აქ გეზვაათეზი - ჩვენებური, ჰო (აწმყო); ბურსა მიხვალ, დაჯდები ოთობუსში, იქ ზო ზვაათობენ გურჯიჯასა, ვხვდებით (აწმყო); ე გოგო იშთა ერთმანეთ დეინახვენ, იზვარათებენ (მყოფ.)...

ხვარ-ათ-ი შესაძლოა უკავშირდებოდეს ს.-ქართველურ ჯუამ- („ხმა, მოხმოზა, ლოცვა“) ფორმას, რომლისგანაც მომდინარეობს მეგრული ზვამ-ა „ლოცვა“, ი-ზვამ-ან-ს „ილოცება“, დო-ზვამ-ა „გადალოცვა“, ზვამ-ერ-ი „დალოცვილი“... სვან. ჯუამ- „გადაულოცავს“, ლა-ჯუამ, ლა-ჯუამ-ი „ეკლესია“... და სამწ. ქართულ ჯმ-ა, ჯმ-ობ-ა, ჯმ-ევ-ა ფორმებში (მ. ჩუხუა, 2000-2003).

ფორმაში შეიძლება გამოიყოს ხვარ- ძირი; -ათ ქართულში გავრცელებული სადერეივაციო აფიქსია: ზარ-ათ-ი; თეკლ-ათ-ი; სა-ბძ-ელ-ათ-ი; გორჯოლ-ოვ-ათ-ი...

V. იარენობა

ტაოელთა მეტყველებაში საუბრის მნიშვნელობით დასტურდება იარენობა. როგორც ზემოხსენებული ხვარათი, ისიც არ გვხვდება სამწიგნობრო ქართულსა და სხვა ქართველურ კილოებში. ზმნა თავისებურებას არ იჩენს და ყველა მწკრივის ფორმით წარმოგვიდგება.

მაგ.: იმხან მივხვდებით ქი, ესენი გურჯები არიან, ვეზვაათოფთ, დანი, ვიარენოფთ, ვიარენოფთ, ო (აწმყო); ცუდა დარენოფს, ე კაციც ერთ დღუზ არ დარენოფსა, ცუდა დარენოფს (აწმყო); კად მოზობლობა იციან. ართუხ რად გეიარენე მე შენა. მიხვდი? (წყვეტ.); ჰა, ძველი სიმღერები ისე ვიცი, ამა ახლა ვერა ვიარენებ, ვერ ვიმღერებ (მყოფ.); ბევრი არ მიარენია (I თურმ.), თურქია, იქ თურქია ვიარენოფთ (აწმყო) და, დამავიწყდა ართუხ. ვერ მიიარენია (I თურმ.) აქ გურჯიჯა; რაცხა მახსოვს, ისინი გეადარენე ინგირა, მიხვდი? (წყვეტ.); თურქიაც ვიცი, ამა ესე გურჯიჯაც ვიცი, დღუზი ვერ მიარენია ორთავენიცა (I თურმ.); ჩვენ ტყულ არ ვიტყვით, ტყულ არ ვიარენეფთ, ტყული არ მეამება ზათე მეა. არ ვიარენებ (მყოფ.); ახლა მე გურჯიჯა დამავიწყდა, ბევრი ხანი არ ვიარენოფთ და, ისე ზორ ვიარენოფთ ქი, ვერ მიმიგვრია (აწმყო); ედდა იქ ბითთაო თურქია დარენობენ, თურქია დარენობ, აქ მოველ, ართუხ გურჯიჯა იარენობენ, მეც ბევრი ვერ მიმიგვრია (აწმყო)...

ტ. ფუტყარაძის აზრით, იარენობა გაბმული თხრობაა, ვრცელი ამბის მოყოლა მოცალეობის ქამს; მაგ., ზამთრობით ზრაპრის მოყოლა. შდრ. ხვარათი - საუბარი, დიალოგი. იარენობა ზმნა შეიძლება იყოს ასევე იგივე სიარული გადატანითი მნიშვნელობით: იარება - დადის, იარენობს - წარმოსახვით დადის...

როგორც დავინახეთ, ტაოელთა მეტყველებაში ჩვეულებრივია საუბართან დაკავშირებულ ისეთი ლექსიკური ერთეულები, როგორიცაა სალიტერატურო ქართულსა თუ სხვა ქართველურ დიალექტებში გავრცელებული ლაპარაკი, თქმა, მბობა, ძახილი... აღნიშნული ფორმების პარალელურად გვაქვს ზვარათი, იარენობა სიტყვაფორმები, რომლებიც მხოლოდ ტაოურშია დადასტურებული.

დამოწმებული ლიტერატურა

- ი. იმნაიშვილი..., 1996 - ი. იმნაიშვილი, ვ. იმნაიშვილი, ზმნა ძველ ქართულში, ტ. II, ფრანკფურტი, 1996.
- მ. მიქაუტაძე, 2011 - მ. მიქაუტაძე, ზოგი თავისებური (ფუძემონაცლე) ზმნის წარმოებისათვის ქართული ენის ტაოურ დიალექტში, ილია ჭავჭავაძის სახელობის ქუთაისის სამეცნიერო ბიბლიოთეკის წელიწდეული, ტ. III, ქუთაისი, 2011.
- ს.-ს. ორბელიანი, 1965-1966 - სულხან-საბა ორბელიანი, ლექსიკონი ქართული, თხზულებანი, ტ. IV₁, ტ. IV₂, თბ., 1965, 1966.
- შ. ფუტყარაძე, 1993 - შ. ფუტყარაძე, ჩვენებურების ქართული, ბათუმი, 1993.
- შ. ფუტყარაძე, 1995 - შ. ფუტყარაძე, ქართული ენის სამხრულ-დასავლური დიალექტების თავისებურებანი ისტორიული ტაო-კლარჯეთისა და მუშაჭირი ქართველების მეტყველების მიხედვით, სადოქტორო დისერტაციის ავტორეფერატი, თბ., 1995.
- ალ. ღლონტი, 1984 - ალ. ღლონტი, ქართულ კილო-თქმათა სიტყვის კონა, თბ., 1984.
- ა. შანიძე, 1980 - ა. შანიძე, ქართული ენის გრამატიკის საფუძვლები, თხზულებანი, ტ. III, თბ., 1980.
- მ. ჩუხუა, 2000-2003 - მ. ჩუხუა, ქართველურ ენა-კილოთა შედარებითი ლექსიკონი, თბ., 2000-2003.
- ბ. ჯორბენაძე, 1989 - ბ. ჯორბენაძე, ქართული დიალექტოლოგია, ტ. I, თბ., 1989.
- 2009-2011 წლებში ტაოში ჩაწერილი დიალექტური მასალა (დაცულია აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ქართველური დიალექტოლოგიის სამეცნიერო-კვლევით ინსტიტუტში).

MAIA MIKAUTADZE

ON SOME LEXICAL UNITS RELATED TO SPEECH
IN TAOAN DIALECT

The speech of Taoan Georgians is very interesting in terms of lexis. We have encountered numerous significant word forms in the Taoan dialect that had become distinct from literary Georgian in the course of the centuries. Some words are archaic which are not applied in modern literary language; they have no analogues in other dialects either; another part occurs with different semantics or has parallels in other Georgian dialects.

The paper deals with the lexical units related to speech; In parallel with the forms **to speak** (ლაპარაკი), **to converse** (საუბარი) **to say** (თქმა), etc. spread in literary Georgian as well as in the dialects we have analyzed ხვართი, იარეწობა (to speak, to talk) word forms.

ნორა ნიკოლაძე-ლომსიანიძე

ფოლკლორის სწავლება საჯარო სკოლაში

სიტყვაკაზმულ მწერლობასთან ერთად მოსწავლეთა სწავლებისა და აღზრდის რთულ პროცესში უდიდეს როლს ასრულებს ქართული ხალხური სიტყვიერება.

ზეპირსიტყვიერება ოდითგანვე აცნობდა მომავალ თაობას ჩვენი გმირი წინაპრების თავგადასავალს, აღვივებდა ახალგაზრდობაში პატრიოტულ სულისკვეთებას, მოუწოდებდა მათ მამაცობისა და სიკეთისაკენ, აღძრავდა მათში ესთეტიკურ იმპულსებს.

ხალხური სიტყვიერების, ერის სულიერი ნავსაყუდარის უკეთ შესწავლის მიზნით, ჯერ კიდევ გასულ საუკუნეებში ჩვენმა პროგრესულად მოაზროვნე პედაგოგებმა, საზოგადო მოღვაწეებმა მიზანშეწონილად ჩათვალეს ქართული სკოლის პროგრამებში ზეპირსიტყვიერების შეტანა.

დიდი ქართველი პედაგოგი იაკობ გოგებაშვილი განსაკუთრებულ როლს ანიჭებდა სკოლაში ზეპირსიტყვიერების სწავლებას. თავის უკვდავ „დედაენაში“ მან უზუად გამოიყენა ფოლკლორული მარგალიტები, ერთ-ერთმა პირველმა შეაფასა ზეპირსიტყვიერების აღმზრდელითი და საგანმანათლებლო მნიშვნელობა. იგი სასკოლო სახელმძღვანელოებში ზეპირსიტყვიერი ნიმუშების ჩართვისას ყურადღებას ამახვილებდა ბავშვის ასაკობრივ თავისებურებასა და ფსიქიკაზე და სწორედ ამ პრინციპით არჩევდა ქართული ხალხური შემოქმედების მასალებს.

ხალხური სიტყვიერების მასალებით სასკოლო სახელმძღვანელოების გამდიდრებას აგრეთვე დიდი ღვაწლი დასდეს: პლატონ იოსელიანმა, დიმიტრი ჩუბინიშვილმა, პეტრე უმიკაშვილმა, დიმიტრი ყიფიანმა.

ქართული ფოლკლორის ნიმუშების შეგროვებისა და სწავლების საქმეში უდიდესი წვლილი შეიტანეს ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის სულისჩამდგმელებმა: ილიამ, აკაკიმ, ვაჟამ, თედო რაზიკაშვილმა, ვასილ ბარნოვმა, ალექსანდრე ხახანაშვილმა. ამ ქართველ განმანათლებლებსა და გამოჩენილ მოღვაწეებს გვერდით ედგნენ ქართველი სახალხო მასწავლებლები: თეოფილე ხუსკივაძე, სამსონ ყიფიანი, იოსებ ოცხელი, სილოვან ხუნდაძე, ალექსი ჭიჭინაძე, თედო სახოკია, არისტო ქუთათელაძე და სხვები.

როგორც ცნობილია, 1921 წელს რუსეთმა მოახდინა დამოუკიდებელი საქართველოს ანექსია. იგი ამ ხნიდან აწარმოებდა საქართველოში ანტიეროვნულ პოლიტიკას. ყოველივე ეს განსაკუთრებით განათლების სფეროში გამოვლინდა. სასკოლო პროგრამებით და სახელმძღვანელოებით ქართველ ახალგაზრდებს ასწავლიდნენ იმას, რაც ცარიზმის ინტერესებიდან გამომდინარეობდა. შემთხვევითი არ იყო ისიც, რომ იაკობ გოგებაშვილის „დედაენის“ გამოცემა 1925 წელს შეწყდა.

თუ გავეცნობით 1918 წელს გამოცემულ „დედაენას“, აღმოჩნდება, რომ მასში შესულია სამოცი ანდაზა, ორმოცდაცამეტი გამოცანა, ხალხური ლექსები: „ირემი“, „ტორილა“, „ყოჩაღი კაცი“, „სამი მგელი“, „საწყალი მელა“, „კურდღლის

სიზმარი“, „მელია და მამალი“, „ქორი და წიწილა“, „მოჯამაგირის ლექსი“, „კარგი კაცი“ და სხვა (სულ ოცდაოთხი).

ამავე წლის პროგრამაში მინიშნებულია, რომ სწავლების მეორე და მესამე წელს უნდა ისწავლებოდეს ისეთი ხასიათის ნაწარმოებები, როგორცაა „გუთანი“ (პირველი ნაწილი). „გუთანშიც“ საკმაო რაოდენობის ფოლკლორულ ნიმუშებს ვაწყდებით. კერძოდ, შეტანილია ოცდაათი ანდაზა, თვრამეტი გამოცანა, ათი ხალხური ლექსი, ოთხი ზღაპარი.

პროგრამის მიხედვით, სწავლების მეოთხე წელს საზეპირო მასალა უნდა წარმოადგენდეს საუკეთესო ლექსებსა და იგავ-არაკებს, აგრეთვე მხატვრულ პროზას, რომელიც შესწავლილი უნდა იყოს მხოლოდ ყოველმხრივი ახსნა-განმარტებისა და შინაარსის შეთვისების შემდეგ.

ამავე განყოფილებაში ხაზგასმულია, რომ „ენის შესასწავლად უნდა შემოღებული იყოს აგრეთვე ხალხურ ნაწარმოებთა საუკეთესო ნიმუშების კითხვა“.

სწავლების მეხუთე და მეექვსე წელს, პროგრამის მიხედვით, „ქართული ხალხური პოეზიიდან ასეთ მასალად გამოდგება რჩეული ლექსები, ზღაპრები, არაკები, ლეგენდები“.

მეშვიდე და მერვე წლებისათვის პროგრამა ითვალისწინებს, რომ „საკითხავ-შესასწავლი მასალა ამ კლასებშიც იმავე წყაროებიდან და იმავე ხასიათის აიღება, როგორც ორ წინა კლასში, ოღონდ ეს მასალა შერჩეული იქნება ამ კლასების მოწაფეთა უფრო მეტი განვითარების მიხედვით“.

ასე რომ, 1918 წელს, ეგრეთ წოდებული „მეშენიკების დროს“ გამოცემული „დედა-ენა“ და „გუთანი“ მდიდარია ხალხური სიტყვიერებით, შესასწავლი ფოლკლორული ნიმუშებიც გემოვნებითაა შერჩეული. უნდა შევნიშნოთ ისიც, რომ ანდაზა-გამოცანები თან ერთვის შინაარსობრივად შესატყვის ტექსტებს.

1921 წელს მოხდა მოქმედი სასკოლო პროგრამების რეორგანიზაცია. რეორგანიზაცია გამოწვეული იყო იმით, რომ საბჭოთა სკოლას უნდა აღეზარდა მოზარდი თაობა სოციალიზმისათვის აქტიურ მებრძოლებად და კომუნიზმის იდეების ერთგულ მოქალაქეებად. ეს უფრო გამოკვეთილად ჩანს 30-50-იანი წლების სასკოლო პროგრამებში. ამ მხრივ პროგრამა-სახელმძღვანელოებში გაიზარდა სოციალისტურ მშენებლობასთან დაკავშირებული საკითხები. სწავლების შემდგომ საფეხურზე გაიზარდა ისეთი მასალების ხვედრითი წონა, რომლებიც უზრუნველყოფდა კოლექტივისტის, ინტერნაციონალისტის, ათეისტის, მატერიალისტის აღზრდას, მოსწავლეებში კომუნისტური მსოფლმხედველობის ფორმირებას. ასევე, პროგრამებში მნიშვნელოვანი ადგილი ეკავა პროლეტარიატის ბელადების - ლენინისა და სტალინის თემებს. ე. ი. პროგრამებით ხორციელდებოდა სკოლის დაკავშირება კომუნისტური პარტიის პოლიტიკასთან. შესაბამისად, წიგნებსაც ჰქონდა უარყოფითი მხარეები პოლიტიკების თვალსაზრისით.

საყურადღებოა, რომ ქართველი პედაგოგები და საზოგადო მოღვაწეები ამ დროს გულზელდაკრეფილი როდი იყვნენ. ისინი მეფის ცარიზმის, საბჭოთა წყობილების მიერ თავსმოხვეული განათლების სისტემისა და სწავლების შინაარსის წინააღმდეგ აქტიურად იბრძოდნენ. ნაყოფიერ პრაქტიკულ მოღვაწეობასთან ერთად სისტემატურად აქვეყნებდნენ პედაგოგიურ პუბლიკაციებს ქართულ და რუსულ ოფიციალურ პრესაში. მკაცრად აკრიტიკებდნენ საბჭოთა წყობილების

საგანმანათლებლო პოლიტიკას, ამხელდნენ სწავლა-აღზრდის მანკიერებას, იბრძოდნენ მშობლიური ენის განმტკიცებისათვის, ქართულ სკოლაში ხალხური სიტყვიერების დანერგვისა და გამრავალფეროვნებისათვის.

საინტერესოა, როგორ ისწავლება დღეს საყოველთაო რეფორმებისა და გარდაქმნების ფონზე მშობლიური ფოლკლორი საჯარო სკოლებში.

სამართლიანობა მოითხოვს შევნიშნოთ, რომ ზეპირსიტყვიერი მასალების სწავლება არათუ საჯარო სკოლებში, არამედ უმაღლეს სასწავლებლებშიც გარკვეული ხარვეზებით ხასიათდება. უმაღლეს სასწავლებლებში მას ძალზე ცოტა საათი აქვს დათმობილი. საჯარო სკოლებში, ჩვენი აზრით, ამის მიზეზი ძირითადად არის ის, რომ დღეს მოქმედ სახელმძღვანელოებსა და საჯარო სკოლის პროგრამებში სათანადოდ არ არის წარმოდგენილი მდიდარი ქართული ფოლკლორი. მოსწავლეთა უმრავლესობა კარგად არ იცნობს ქართული ხალხური სიტყვიერების მარგალიტებს, მათთვის უცნობია ზეპირსიტყვიერი შემოქმედების პოეტური სამყარო, ბევრი, უფრო აუცილებელი, შინაარსობრივად მაღალმხატვრული ხალხური პოეზიის ნიმუშები გვერდავლილია. არ ხდება თეორიული დებულებების სწორად და მიზანმიმართულად განაწილება კლასების მიხედვით და, რაც მთავარია, არ არის გათვალისწინებული ასაკობრივი თავისებურებანი.

ზეპირსიტყვიერი მასალების სიმრავლით შედარებით კარგი მდგომარეობაა დაწყებით კლასებში. სახელმძღვანელოებში შეტანილი ხალხური შემოქმედების ნიმუშები გამოირჩევა ჟანრობრივი მრავალფეროვნებით (თუმცა იგნორირებულია რამდენიმე ჟანრი). აქ გვხვდება ლექსები, ზღაპრები, ანდაზა-გამოცანები, ენის გასატეხი. კარგადაა შერჩეული ტექსტებიც, რომელთაც პედაგოგიური, შემეცნებითი და აღმზრდელობითი მნიშვნელობა აკისრიათ.

V კლასის სახელმძღვანელოში შეტანილია მხოლოდ ორი ზეპირსიტყვიერი ნიმუში: ერთი ხალხური ლექსი და ერთი ზღაპარი. VI კლასში - ორი ხალხური ლექსი, ერთი ზღაპარი და ერთი ხალხური შაირი. VII კლასის წიგნში ვეცნობით ორ ზღაპარს, თქმულებას ამირანზე, კოპალასა და იახსარზე, ბერძნულსა და ინდურ მითებს. ბერძნული და ინდური მითების შესწავლა მისასალმებელია, თუმცა, უპირველეს ყოვლისა, ქართველი ბავშვები ჭერ უნდა გაეცნონ ქართულ მითებს და შემდეგ უცხოურს. VIII კლასის სახელმძღვანელოში მხოლოდ ერთი „არსენას ლექსია“ მოთავსებული.

IX, X, XI და XII კლასებში, სამწუხაროდ, არც ერთი ფოლკლორული ნიმუში არ ისწავლება; არადა, სწორედ ზედა კლასებში უნდა მიექცეს დიდი ყურადღება სხვადასხვა ჟანრის ხალხური სიტყვიერი მასალის შესწავლას, აგრეთვე მათ კლასგარეშე კითხვას. მოსწავლეები ღრმად უნდა გაეცნონ ხალხური პოეზიისა და პროზის მაღალმხატვრულსა და მაღალიდგურ შედეგებს.

ვფიქრობთ, როგორც დაწყებითი, ისე მაღალი კლასების სახელმძღვანელოები უნდა გამდიდრდეს სხვადასხვა ფოლკლორული მასალებით.

ხალხური პროზიდან უნდა ისწავლებოდეს ისტორიული თქმულება-გადმოცემანი სოლომონ მეფეზე; საყოფაცხოვრებო ზღაპრები: „ვინც საქმე გააკეთა, პურიც იმან უნდა ჭამოს“, „ნასყიდა“, „სიკვდილი და ყაჩაღი“, „ორი მეგობარი“, „ვაჭარი და გურული“...

ხალხური პოეზიიდან სასურველია პროგრამებსა და წიგნებში შევიდეს ეპიტაფიების რამდენიმე ნიმუში: „თამარ მეფის ეპიტაფია“, „დავით აღმაშენებლის

ეპიტაფია“ და სხვა. საისტორიო ლექსები მცხეთის მშენებლობაზე; საგმირო: „მატილს გადიდდა ხოზობი“, „ვერ მაშინებენ ლექები“; სატრფიალო: „საყვარელო შენი ქება“, „დამეხსენ დედი“, „ქალი ხვარამზე“, „ქებათა-ქება“; ფილოსოფიური: „რა ვქნესა ციხე ავაგე“, „ჯავრიანი გული“, „ტიალი წუთისოფელი“; პატრიოტული: „ლომისის მადლი ჰკიდია“, „იმერული“, „ბახტრიონის აღება“.

სახელმძღვანელოებში ადგილი უნდა დაეთმოს სასულიერო ხასიათის ლექსებსაც: „იესო ქრისტე“, „იობის ლექსი“, „სოლომონ ბრძენი ბრძანებსო“. მოხმობილ უნდა იქნეს ბალადის ნიმუშებიც, ასევე წამოწეულ უნდა იქნეს გაბაასება-გაშიარება-კაფიის ჟანრიც. მაგალითად, ნიმუშები: „ცისა და ქვეყნის ბაასი“, „ქალ-ვაჟის გაბაასება“, კაფიები: „მოხუცი და ახალგაზრდა“, „დამჩაგრა მარტოობამა“, „კოპალას მომევიზეზე“, „ყრუე გიორგი და შეფებერიძე-ხახონიშვილი“. სათანადო ადგილი უნდა დაეთმოს დრამის ნიმუშებსაც.

არ იქნება ურიგო, თუ ანდაზა-გამოცანებიც სამშობლოზე, სწავლაზე, შრომაზე, გმირობა-ვაჟაკობაზე გამრავალფეროვნდება.

სავალალო მდგომარეობაა თეორიული მასალის სწავლების მხრივაც. როგორც დაწყებით, ისე ზედა კლასებში თეორიული მასალის წვდომა-წარმოდგენილი. მართალია, უმცროსკლასელთათვის თეორიული მასალის წვდომა-გაცნობიერება გარკვეულ სიძნელეებთან არის დაკავშირებული, მაგრამ არც უმისობა შეიძლება. ვფიქრობთ, მოსწავლეებს ამა თუ იმ ჟანრის ხალხურ ნაწარმოებთა განხილვისას აუცილებლად უნდა მივაწოდოთ შესატყვისი ჟანრის განმარტება, რა თქმა უნდა, მარტივად და გასაგებად. ამაში თვით ზეპირსიტყვიერი მასალის შინაარსის გაცნობაც დაგვეხმარება.

საგანგებოდ უნდა აღვნიშნოთ, რომ აუცილებელია დაიწეროს ახალი სასკოლო სახელმძღვანელო ფოლკლორში, აგრეთვე შედგეს სასკოლო ფოლკლორული ქრესტომათია, რაც გაუადვილებს მასწავლებელსა და მოსწავლეებს მშობლიური ზეპირსიტყვიერი საუნჯის დაუფლებას.

ხალხური შემოქმედების ნიმუშების შესწავლა საწინდარია იმისა, რომ კიდევ უფრო მეტად დავაფასოთ ჩვენი წარსული, კიდევ უფრო ახლოს გაიცნოს მომავალმა თაობამ სახელოვანი წინაპრების საგმირო საქმენი, მათი ზრუნვა და თავდადება მშობელი ქვეყნისადმი. მშობლიურ ზეპირსიტყვიერებას საფუძვლიანად უნდა იცნობდეს ყველა, ვისაც უყვარს თავისი ქვეყანა, აინტერესებს მისი გმირული ისტორია. ქართული ხალხური სიტყვიერება ერის საუნჯეა - საუკუნეთა მანძილზე შექმნილი, დახვეწილი და გამდიდრებული. ზეპირსიტყვიერება ქართველი ხალხის სულიერი ბიოგრაფიაა, ამიტომ იგი საჯარო სკოლებში, ლიცეუმებსა და უმაღლეს სასწავლებლებში აღიარებულ უნდა იქნეს როგორც ერთ-ერთი წამყვანი საგანი. ამის თქმის უფლებას გვაძლევს ის ფაქტიც, რომ წლების წინ სკოლაში ცალკე საგნად ისწავლებოდა ხალხური სიტყვიერება.

ვფიქრობთ, სასურველია აღდგეს ეს კარგი ტრადიცია. ისე როგორც სხვა საგნები, მაგალითად, მშობლიური ლიტერატურა, ისტორია, რელიგია და ასე შემდეგ, ფოლკლორიც ცალკე საგნად უნდა ისწავლებოდეს, რამეთუ ეს ხელს შეუწყობს მოსწავლე-ახალგაზრდობას ერის სულიერი საგანძურის მაღალ დონეზე შესწავლა-დაუფლებას და ამავე დროს, აღზრდის მათ მაღალზნეობრივ და სასიქაღულო მამულიშვილებად.

დამოწმებული ლიტერატურა

ავტორთა კოლექტივი, სასწავლო პროგრამები და სახელმძღვანელოები საშუალო სკოლებში, 1921-1950.

ავტორთა კოლექტივი, სასწავლო პროგრამები და სახელმძღვანელოები საშუალო სკოლებში, 2011-2012.

ი. გოგებაშვილი, 1918 - ი. გოგებაშვილი, დედა ენა, თბ., 1918.

ი. გოგებაშვილი, 1918 - ი. გოგებაშვილი, გუთანი, თბ., 1918.

NORA NIKOLADZE-LOMSIANIDZE**TEACHING FOLKLORE AT PUBLIC SCHOOLS**

Georgian literaryfolklore in combination with Georgian belles-lettres plays a considerable role in a teaching process. From ancient times, young generations have been introduced to the heroism of ourancestors through folklore which contributed to patriotic aspiration and stimulated esthetic impulses in youngsters.

In order to better study the folklore, in the past centuries the Georgian public figures and teachers considered it to be appropriate to include the folkloric works in textbooks and curricula of Georgian schools.

“Dedaena” and “Gutani” published by I. Gogebashvili in 1918 are supplied with an extremely rich collection of folklore material; folkloric works are tastefully selected. School curricula and textbooks published in 1930-50s offered plentiful ideas of the Communist party. Currently, the public school textbooks underrepresent pieces of Georgian folklore.

We believe that the Georgian folklore must be studied as a specific subject at public schools; this will contribute to the development of ethical citizens and patriots.

ავთანდილ ნიკოლეიშვილი

გრიგოლ ორბელიანი და სამუსლიმანო საქართველო

XV საუკუნიდან მოყოლებული საქართველოს ერთიანი სამეფოს დაშლა ცალკეულ სამეფო-სამთავროებად არა მარტო იმ თვალსაზრისით აღმოჩნდა ტრაგიკული მოვლენა, რომ ამით ჩვენი ქვეყნის ტერიტორიულ-სახელმწიფოებრივი მთლიანობა დაირღვა და დაქუცმაცდა, არამედ იმ მხრივაც, რომ მან ქართველი კაცის ეროვნული ცნობიერებაც ხელყო მნიშვნელოვანწილად. კერძოდ, როგორც გვიანდელი შუა საუკუნეების ეპოქაში შექმნილი წერილობითი ძეგლების უმეტესობიდან ნათლად ჩანს, იმდროინდელი საქართველო მხოლოდ ფიზიკურად კი არ იყო ცალკეულ სამეფოებად და სამთავროებად დაშლილ-დაქუცმაცებული, არამედ სამომავლოდ ერთ მთლიან სახელმწიფოდ მისი გაერთიანების იდეაც უკვე წარსულის კუთვნილებად ქცეულ ცნებას წარმოადგენდა.

სწორედ ამ სამწუხარო მოვლენის ლოგიკურ შედეგად უნდა მივიჩნიოთ ის ფაქტი, რომ გიორგი მერჩულეს მიერ ჯერ კიდევ მეათე საუკუნეში სათავე დადებული ეროვნული მთლიანობის იდეა XVI-XVIII საუკუნეების ქართულ მწერლობაში ფაქტობრივად კუთხურ პატრიოტიზმად გარდაიქმნა. მიუხედავად იმისა, რომ ამდროინდელი ჩვენი ლიტერატურის უმთავრეს თემას ეროვნული პრობლემის განსჯა-გააზრება წარმოადგენს, ვფიქრობ, საკამათოდ არავინ გახდის იმ ფაქტს, რომ იმხანად მოღვაწე ჩვენი მწერლები ეროვნულობის ცნებაში ფაქტობრივად მხოლოდ ქვეყნის ცალკეულ რეგიონებს მოიაზრებდნენ და არა ერთ მთლიან სახელმწიფოდ შეკავშირებულ საქართველოს.

უპირველეს ყოვლისა ქართველი ხალხის ეროვნული ცნობიერების სწორედ ამგვარი დეფორმაციის ერთ-ერთ სამწუხარო გამოვლინებად უნდა მივიჩნიოთ ის ფაქტი, რომ XVI საუკუნიდან მოყოლებული XIX საუკუნის მეორე ნახევრამდე მთლიანად დარჩა ქართველ მწერალთა ყურადღების მიღმა ისტორიულად საქართველოს კუთვნილი და იმხანად ოსმალეთის იმპერიის მიერ მიტაცებული ისეთი ძირძველი ქართული რეგიონები, როგორებიცაა სამცხე-ჯავახეთი, აჭარა და ტაო-კლარჯეთი.

რადგინდ პარადოქსადაც არ უნდა გვეჩვენოს, დასახელებული რეგიონებისა და იქ მცხოვრები ჩვენი მოძმეების ყოფის შესახებ ხსენებული პერიოდის ქართულ მწერლობაში ფაქტობრივად ძმური თანაგრძნობისა და მხარდაჭერის გამომხატველი ერთი სიტყვაც კი არ თქმულა.

ამ თვალსაზრისით ვითარებას არ ცვლის ის გარემოება, რომ ირანელი დამპყრობლებისა და მოწინააღმდეგე ქართველი ღიდგვაროვნებისაგან კახეთიდან გამოდევნილი თეიმურაზ პირველი (1605-1661), რომელმაც დახმარების სათხოვნელად ოსმალეთის სულთანს მიმართა, გარკვეული პერიოდის განმავლობაში (1617-1620) თავს იმქამად ოსმალთა მიერ დაპრობილ გონიოსა და ოლთისს აფარებდა.

ბერი ეგნატაშვილის ცნობით, გარეშე და შინაური მტრებისაგან შეჭირვებულმა თეიმურაზმა დახმარების სათხოვნელად „გაუგზავნა ზონთქარსა

კაცი, შეეხუფა და სთხოვა სარჩო. ხოლო ხონთქარმან სხუა ველარა გააწყო რა და მისცა გონიასა და ახალციხესა და გარეშემო მისსა მამული სარჩოდ“. ხონთქარის მიერ ნაბოძებ მამულში მისულმა თეიმურაზმა მანუჩარ ათაბაგი ინახულა, ცოლ-შვილი ოლთისში დააბინავა, თვითონ კი ხონთქართან შესახვედრად წავიდა სტამბოლში“ (ქართლის ცხოვრება, 1959, გვ. 402).

ამავე ინფორმაციას, რამდენადმე დაზუსტებული ფორმით, გვაწვდის ვახუშტი ბატონიშვილიც. მისი ცნობით, საკუთარი სამეფოდან გამოძევებულმა თეიმურაზმა „წარავლინა კაცი წინაშე ხონთქარისა სტამბოლს და ითხოვა სადგური და შეწევნა მისგან“. ხონთქარმა „აღუთქუა შუელა და მწე-ყოფა“ თეიმურაზს და „მოებოძა გონია და ახალციხის გარემოს რომელნიმე დაბანი“. ხონთქარის მხარდაჭერით დაიმედებული თეიმურაზი „წარვიდა ახალციხეს მოცემულთა დაბნებთა შინა და მუნ ისტუმრა ათაბაგმან მანუჩარ კეთილად... ხოლო ათაბაგმან მისცა ოლთისი“ (ქართლის ცხოვრება, 1973, გვ. 589).

მიუხედავად იმისა, რომ მშობლიური კახეთიდან გამოძევებულმა თეიმურაზმა ოსმალეთის მიერ მიტაცებულ ქართულ რეგიონებში თითქმის ოთხი წელიწადი გაატარა, ამ მხარის მკვიდრთა ტრაგიკული ისტორიული ხვედრიცა და თანადროული ყოფაც ფაქტობრივად მთლიანად დარჩა მისი შემოქმედებითი თვალთახედვის მიღმა. ამ თვალსაზრისით ვითარებას ოდნავადაც ვერ ცვლის ის გარემოება, რომ მისი ზოგიერთი „ნაწარმოების შექმნის იდეა, მონახაზი და შინაარსი“ მას სწორედ აქ „მოუვიდა აზრად და თვალთ ნანახიც გამოიყენა მასში“ (ი. ბექურიშვილი, 1999, გვ. 8).

ფაქტი ისაა, რომ პოეტის არც ერთ ნაწარმოებში - არც გონიო-ოლთისში დაწერილშიცა და არც შემდგომდროინდელშიც - დასახელებული რეგიონების ტრაგიკულ ისტორიასა და იქ მცხოვრები ჩვენი თანამემამულეების შესახებ ერთი სიტყვითაც კი არაა რაიმე ნათქვამი.

აღნიშნული თვალსაზრისით რამდენადმე უკეთესი მდგომარეობაა სულხან-საბა ორბელიანთან (1658-1725). კერძოდ, მისი წიგნი „მოგზაურობა ევროპაში“ ქართული ლიტერატურის ისტორიაში პირველი ნაწარმოებია, რითაც მწერალი გარკვეულ წარმოდგენას გვიქმნის ოსმალეების მიერ კარგა ხნის წინათ დაპყრობილ ქართულ მხარეებში - ტაო-კლარჯეთსა და აჭარაში XVII საუკუნის ათიან წლებში არსებულ რთულ მდგომარეობაზე. როგორც ცნობილია, ევროპაში დიპლომატიური მისიით მყოფი სულხანი 1716 წელს სწორედ ამ რეგიონების გავლით დაბრუნდა სამშობლოში.

უტყოვთში სამწლიანი მოგზაურობის ბოლოს სამშობლოს მოახლოებულ მწერალს, ვიდრე მშობლიურ მიწას ფეხს დაადგამდა, მრავალი ზიფათი და უსიამოვნება გადახდენია თავს. კერძოდ, როგორც საბასავე მონათხრობიდან ირკვევა, ავაზაკებისაგან მრავალგზის გაძარცულს, გვემუღსა და დამცირებულს, მას სწორედ მაშინ მოუვლია იძულებით ისეთი ქართული რეგიონები, როგორებიცაა: ზოფა, ათინა (დღევანდელი ფაზარი, მდებარეობს თურქეთში, ქალაქ რიზეს მახლობლად), გონიო, ახალციხე, არტანუჯი, ჩხალა, ნიგალის ხევი, არტაანი და ოლთისი.

ყოველივე ზემოთქმულის არსში უფრო მეტად გარკვევის მიზნით, გავიხსენოთ ორიოდ ფრაგმენტი სულხანის ნაამბობიდან. კონსტანტინეპოლიდან სამშობლოში საფრანგეთის დესპანის დაფინანსებით გამოგზავრებული მწერალი,

რომელსაც თან კათოლიკე მისიონერები და განჯაში შვილთან ერთად მიმავალი ბურსელი ვაჭარი ახლდნენ, გემის კაპიტანს, პირობისამებრ, ქობულეთში უნდა მოეყვანა და იქიდან გურიაში გამოესტუმრებინა. მაგრამ კაპიტანმა არათუ ეს პირობა არ შეასრულა, არამედ ტრაპიზონის ფაშასა და გონიოს სანჯაყ-ბეგს წინასწარ მაცნეები გაუგზავნა და შეატყობინა: „ამისთანა დიდი კაცი მოვაო, მრავალი საქონელი მოაქვსო და ფრანგები მოჰყავსო... ესენი დაიჭირეთო“ (ს.ს. ორბელიანი, 1983, გვ. 29).

პირობის შეუსრულებლობის უმთავრესი მიზეზი მწერალს გემის კაპიტანმა თურმე ამ სიტყვებით განუმარტა: „მე გურიას ხომალდს ველარ წამოვიღებო, აფხაზი აშლილია, მეშინიანო, და თუ გინდათ, პატარას ნავით წადითო, გინდა გურიას, გინდა ახალციხეზედაო“.

მიუხედავად იმისა, რომ საბას წიგნში ოსმალეთის მიერ დაპყრობილ ზემოთ ხსენებულ ქართულ რეგიონებში იმხანად არსებული ურთულესი მდგომარეობა ძალზე მოკლედ და ფრაგმენტულადაა აღწერილი, ავტორისეული მონათხრობის მიხედვით ამასთან დაკავშირებით მაინც გვექმნება საკმაოდ ნათელი წარმოდგენა.

ათინაში კაპიტნის მიერ გემიდან გამოყრილმა საბამ და მისმა თანამგზავრებმა ნაპირისაკენ ნავებით გამოსწიეს, მაგრამ აღელვებულმა ზღვამ ნავები „ერთმანეთს მოსხლიტა“ და ერთი ხოფაში გააგდო, მეორე კი იმის იქით, სადაც „მეტყვე თათრები იყვნენ, იმერეთიდან ტყვეები მოჰყავდათ დასასყიდლად. მწერლის თქმით, თუ ისინი იქ არ დაგვსწრებოდნენ, სრულ წაეხრებოდათ. მოგვეშველნენ, გავედით“.

მაგრამ თითქოსდა საიმედო ადგილზე გამოსულ საბას თავს ამჯერად ახალი ხიფათი დაატყდა: მისი თქმით, ის და მისი თანამგზავრები ახლა ჭანებმა დაიჭირეს, „მრავალი სარჯეს, ოცი მარჩილი წაართვეს, ზანდუკები დაუმტვრიეს და მრავალი აჭირვეს“.

როგორც საბას მონათხრობიდან ვგებულობთ, ამ დროიდან მოყოლებული, ის და მისი თანამგზავრები კიდევ მრავალჯერ დაუჭერიათ, გაუძარცვავთ და დაუმცირებიათ. მწერლის თქმით, მე და ჩემმა თანამგზავრებმა სწორედ ამდენი ტანჯვა-წამების შემდეგ „მოვაწიეთ ჩვენს ქვეყანასო“.

წინამდებარე ნაშრომის მიზანდასახულობიდან გამომდინარე, მკითხველის განსაკუთრებული ყურადღება აქ მწერლის მიერ ნახმარ სიტყვა ჩვენს მინდა მივაქციო, რომლის მიხედვითაც ცხადად და არაორაზროვნად ჩანს, რომ საბა მის მიერ ზემოთ მოხსენიებულ რეგიონებს საქართველოს ნაწილად არ მიიჩნევს და ისტორიულად ქართული სახელმწიფოსთვის მათ კუთვნილებას ერთი სიტყვითაც კი არსად უსვამს ხაზს.

ქართული ლიტერატურის ისტორიაში პირველი მწერალი, რომელმაც ეს სამწუხარო ტრადიცია დაარღვია და ისტორიული ავბედობის გამო გარეშე მტრების მიერ მიტაცებული ქართული მიწების დედასამშობლოსთან შემოერთების საკითხი განსაკუთრებული ინტერესის საგნად აქცია, გრიგოლ ორბელიანი (1804-1883) იყო. მის მხატვრულ შემოქმედებაზე უფრო მეტად საყურადღებო ამ თვალსაზრისით მწერლის ეპისტოლარული მემკვიდრეობაა.

მიუხედავად იმისა, რომ ხსენებული საკითხით გრ. ორბელიანი სამოღვაწეო ასპარეზზე გამოსვლის პირველივე წლებიდან ინტერესდება, იმ დროისათვის

მისი ამგვარი ქმედების განმსაზღვრელ უმთავრეს საფუძვლად უფრო მეტად სამსახურებრივი კარიერა იყო ქცეული, ვიდრე ეროვნულ-პატრიოტული მისწრაფებები. როგორც ცნობილია, სამხედრო სამსახურში მყოფმა მწერალმა 1826-28 წლებში ჯერ ერევნისა და სპარსეთის მიერ დაპყრობილი სხვა რეგიონების განსათავისუფლებლად გამართულ რუსეთ-თურქეთის ომში მიიღო აქტიური მონაწილეობა, 1828 წელს კი თურქეთის წინააღმდეგაც იბრძოდა და „როცა პასკევიჩმა „ძღვეის ყიჟინით ძირს დასცა ყარსი“, ჩვენი პოეტი ერთი პირველთაგანი შეიჭრა მტრის სანგრებში. იმავე წელს მურავიოვის წინამძღოლობით რუსეთის ჯარები ზედიზედ იღებენ ახალქალაქს, ხერთვისს, ახალციხეს. პორუჩიკი ორბელიანი აქაც ბრძოლის ქარცეცხლშია და რაღაც სასწაულით ყოველთვის უვნებელი რჩება“ (მ. მაღრაძე, 1975, გვ. 28).

ობიექტურობა მოითხოვს ითქვას, რომ ხსენებულ ომებში გრ. ორბელიანის, როგორც რუსეთის სამსახურში მყოფი სამხედრო პირის, მონაწილეობა იმხანად უფრო მეტად მისი სამსახურებრივი ინტერესებით იყო განპირობებული, ვიდრე წმინდა ქართული მისწრაფებებით. ეს რომ ნამდვილად ასეა, ამას თუნდაც ის ფაქტიც ადასტურებს თვალნათლივ, რომ აღნიშნულ საომარ ქმედებებთან დაკავშირებული ეროვნული ინტერესები, რაც გარეშე მტრების მიერ საუკუნეების განმავლობაში მიტაცებული ქართული მიწების დედასამშობლოსთან შემოერთებით იქნებოდა განპირობებული (როგორც ცნობილია, სწორედ რუსეთ-თურქეთის ამ ომის შედეგად შემოუერთდა საქართველოს სამცხე-ჯავახეთი ახალქალაქ-ახალციხითურთ), გრ. ორბელიანის იმდროინდელ შემოქმედებაში თითქმის საერთოდ არ გამოვლენილა.

ისტორიულად საქართველოს კუთვნილი და გვიანდელ შუა საუკუნეებში უკვე ოსმალების მიერ დაპყრობილი ქართული რეგიონების განთავისუფლების პროცესში თავისი აქტიური მონაწილეობით გამოწვეული სიამაყის გრძნობა პოეტმა მხოლოდ დიდი ხნის შემდეგ, 1874 წელს, გამოხატა (და ისიც არაპირდაპირი ფორმით) ახალი თაობის მესვეურთა წინააღმდეგ დაწერილ ლექსში „პასუხი შვილთა“, სადაც „მამათა“ ეროვნულ-პატრიოტულ ღვაწლს „შვილების“ სამოქმედო გეგმებთან მიმართებით ამგვარი შეფასება მისცა:

აჰა დიდების და სახელ-ქების

ასპარეზია თქვენთვის დაცლილი!..

რალსა ელით? რატომ გვირგვინით

არ შეიმოსვის ვინცა გყავთ ღირსი?..

რომ ბრძოლის ცეცხლი ატყდეს ფიცხელი,

ხმლისა ტრიალით, ძღვეის ყიჟინით,

იმ თქვენმა გმირმა, სულით ძლიერმა,

ხელს ბაირალით ძირს დასცეს ყარსი!

რომ მისმა ხმამა, ქუხილის მსგავსმა,

შეჰსძრას ქვეყანა მის აღსადგენად?..

როგორც დამოწმებული სტრიქონებითაც ნათლად ჩანს, გრ. ორბელიანს ყარსის აღების საომარ ბატალიებში პიროვნული მონაწილეობა სიბერის ჟამსაც მისი ბიოგრაფიისთვის გაცილებით უფრო საამაყო ფაქტად მიაჩნდა, ვიდრე დედასამშობლოსთან საუკუნეთა განმავლობაში ოსმალთა იმპერიის კირთებქვეშ

მგზინავი სამცხე-ჯავახეთის შემოერთების ისტორიულ პროცესში შეტანილი საკუთარი წვლილი.

30-იანი წლებიდან მოყოლებული 50-იან წლებამდე ე. წ. სამუსლიმანო საქართველოს შესახებ თავისი პოზიცია გრ. ორბელიანს წერილობითი ფორმით უკვე აღარსად გამოუხატავს. ამ თვალსაზრისით ვითარება არსებითად იცვლება რუსეთ-თურქეთის 1853-56 წლების ომის პერიოდში, როცა ორ ქვეყანას შორის მიმდინარე საომარი ბატალიების შედეგად კვლავაც გაჩნდა რეალური შესაძლებლობა ოსმალების მიერ დაპყრობილი ქართული რეგიონების განთავისუფლებისა და დედამამშობლოსთან შემოერთებისა.

როგორც ცნობილია, გრ. ორბელიანი იმ დროისათვის კასპიისპირეთის ჯარების სარდალი იყო და აქტიურ ბრძოლებს აწარმოებდა შამილის წინააღმდეგ. მიუხედავად იმისა, რომ პირადად მას რუსეთ-თურქეთის ხსენებულ ომში უაშუალო მონაწილეობა არ მიუღია, მისი ეპისტოლარული მემკვიდრეობიდან ნათლად ჩანს, რომ მწერალი უდიდესი ინტერესით ადევნებდა თვალს თურქეთთან მიმდინარე საომარ ბატალიებს.

კერძოდ, ახლობელი ადამიანებისადმი გაგზავნილ წერილებში გრ. ორბელიანი ხშირად საუბრობს ხსენებული ომის მიმდინარეობასთან დაკავშირებულ საჭირობოროტო საკითხებზე და, როგორც გენერალი, საკუთარ პროფესიულ რჩევა-დარიგებებსაც თავაზობს ხოლმე მის მონაწილე ქართველ სამხედროებს: თავის უმცროს ძმას, გენერალ ილია ორბელიანს, რომელიც გრენადერთა პოლკის უფროსი იყო, პოლკოვნიკ კონსტანტინე თარხნიშვილს, მაიორ სვიმონ შალიკაშვილსა და სხვებს.

მიუხედავად იმისა, რომ ზემოთ ხსენებულ წერილებში გრ. ორბელიანის ეროვნულ-პატრიოტული სულისკვეთებაც ვლინდება საკმაოდ შთამბეჭდავად, ობიექტურობა მოითხოვს, აქვე ისიც აღინიშნოს ზაზგასმით, რომ მწერალს თავისი ადრინდელი მსოფლმხედველობრივი თვალთახედვა არც ამჟერად შეუცვლია არსებითად. კერძოდ, რუსეთსა და თურქეთს შორის მიმდინარე საომარ ბატალიებზე საუბრის დროს იგი რუსეთის სამხედრო ინტერესებზე უფრო მეტად ამახვილებს ყურადღებას, ვიდრე ამ ომთან დაკავშირებულ საკუთრივ ქართულ პრობლემებზე.

იმისათვის, რომ ნათქვამმა უფრო მეტი სიცხადე და დამაჯერებლობა შეიძინოს, მოვიშველიოთ შესაბამისი ფრაგმენტები მწერლის იმჟამინდელი ეპისტოლარული მემკვიდრეობიდან.

როგორც ცნობილია, რუსეთ-თურქეთის ომის დაწყებისთანავე გრიგოლის უმცროსი ძმა ილია ორბელიანი გრენადერთა პოლკის უფროსად დაინიშნა და აქტიურ მონაწილეობას იღებდა სამხრეთ კავკასიაში მიმდინარე საომარ ოპერაციებში. ყარსის მახლობლად, სოფელ ბაშკადიკლართან, გამართული ბრძოლის დროს იგი სასიკვდილოდ დაიჭრა და ქაშუეთის ეკლესიაში დაკრძალეს.

რუსეთ-თურქეთის ომში ილიას გამწესება გრიგოლს ზაქათალაში შეუტყვია და ძმას 1853 წლის 19 სექტემბერს ამ წერილით შეხმინავს: „გუშინ მივიღე შენი წერილი, რომელშიცა მწერ შენს წასვლასა სამზღვარზედ, სადაცა დანიშნულხარ ნაჩაღნიკად ატრიადისა. სუყველანი იძახით ოტრიადი, ოტრიადი! მაგრამ სადა გყავთ ჯარები, თქვე კუტრებო!.. ეს კი მიკვირს, რას აუტყენიათ ეგ ოსმალები, წერას ზომ არ აუტანია?... მხოლოდ ერთხელ კარგად მაგათი ჩამსხვრევა

და არზრუმადის სირბილი ერთად იქნება, და მას უკან მთლად ანატოლია მოიარეთ, ხმას არავინ გაგცემსო. აბა, რათ წაიხდენს თავსა არზრუმი, ესრეთი მდიდარი, ვაჟარი ქალაქი? - პასკევიჩის დროსაც მხოლოდ ახალციხე, - ძველნი ქართველნი, - შემოგვება ძალიან, და ერთი კიდევ ისევ ქართველნი აქარის ხალხი, ბეიბურთანა (ციხე-სიმაგრე ტრაპიზონიდან 120 ვერსტის დაშორებით. გრიგოლს მხედველობაში აქვს 1829 წლის 24 სექტემბერს პასკევიჩის მიერ თურქების დამარცხება ბაიბურთან. ამ ბრძოლაში ახალციხე და აქარა თურქების მხარეს იბრძოდა - ა. გაწერელიას კომენტარი)“ (გრ. ორბელიანი, 1937, გვ. 66-67).

მიუხედავად იმისა, რომ გრ. ორბელიანს იმ დროისათვის საკმაოდ მაღალი თანამდებობა - კასპიისპირეთის ჯარების მთავარსარდლის პოსტი - ეკავა, მახლობელი ადამიანებისათვის გაგზავნილ წერილებში იგი ცხადად და დაუფარავად წერს იმის თაობაზე, რომ ძალიან დიდი სურვილი ჰქონდა ტრაპიზონის ფაშობისა. მაგალითად, ძმისათვის მიწერილ ზემოთ დამოწმებულ ბარათში წერდა: „ძალიან გულთთ მინდა ტრაპიზონტის ფაშობა“. იგივე გაიმეორა 1853 წლის 16 ოქტომბერს გაგზავნილ წერილშიც: „ტრაპიზონტზედ მინდა გავცვალო ზაქათალა“ (იქვე, გვ. 72).

ილია გამონაკლისი არ ყოფილა და მის ამ ოცნებას პოეტი სხვებსაც დაუფარავად უმჟღავნებდა. მაგალითად, პოლკოვნიკ კონსტანტინე თარხნიშვილისათვის 1853 წლის 12 ოქტომბერს გაგზავნილ წერილში წერდა: „ძალიან მინდა ტრაპიზონტი და ზაქათალასაც ადვილად გავცვლი იმაზედ“ (იქვე, გვ. 72).

მართალია, გრ. ორბელიანის წერილებში მწერლის ამ ოცნების განმაპირობებელი გარემოებანი დაკონკრეტებული არ არის, მაგრამ არ შეეცდებით, თუ ვიტყვით, რომ მისი ეს სურვილი, უპირველეს ყოვლისა, ეროვნულ-პატრიოტული მისწრაფებებით იქნებოდა განპირობებული.

მიუხედავად იმისა, რომ გრ. ორბელიანი იმხანად თავადაც აქტიურ ბრძოლებს აწარმოებდა შამილის წინააღმდეგ, იგი ხსენებული ომის მიმდინარეობასაც უდიდესი ყურადღებით ადევნებდა თვალს და მის მონაწილე მახლობელ ადამიანებს სისტემატურად აძლევდა პროფესიულ რჩევა-დარიგებებს. მწერალი შეშფოთებული იყო იმის გამო, რომ სამხრეთ კავკასიაში გაჩაღებულ საომარ ოპერაციებში ოსმალებს რაოდენობრივი უპირატესობა ჰქონდათ. თუმცა იმედოვნებდა, რომ რუსეთის ხელისუფლება დროულად მიიღებდა სათანადო ზომებს და მდგომარეობას გამოასწორებდა. მისი წერილებიდან ნათლად ჩანს, რომ ამ საქმეში გარკვეული წვლილი, როგორც სამხედრო შენაერთის უფროსმა, მანაც შეიტანა და რამდენიმე ბატალიონი თავისი პოლკიდანაც გააგზავნა ხსენებულ ომში მონაწილეობის მისაღებად.

მაგალითად, 1853 წლის 16 ოქტომბერს ზაქათალიდან გაგზავნილ წერილში მწერალი ილია ორბელიანს დაბეჯითებით თხოვდა, სისტემატურად და დაწვრილებით მიეწერა ომის მიმდინარეობასთან დაკავშირებული ამბები: „გულისყური მანდეთკენა მაქუს; გაზეთებიც არ ამბობენ მშვიდობიანობასა, და ველი შიშითა და იმედითა პირველის ზარბაზნების დაქუხებასა არფაჩაის ნაპირზედა. არ ვიცი რაოდენი გყავს ჯარი და მტრისას კი ბევრს ამბობენ; და რადგანაც ცხენოსანი ჯარი ბევრი ეყოლება, მგონია, ძალიან შეაწუხოს ეს

მხარე ჩათაულობითა. მაგრამ თუკი პატარა კიდევ დაგვიანდა, მაშინ აღარა გვიჭირს რა; რუსეთიდან ჯარებიც მოვლენ და მაშინ ნახე მაგათი სირბილი. ერთხელ კარგად შემოგვბმინ და მასუკანა მისდევ არზრუმამდის და უფრო იქითაც“ (გრ. ორბელიანი, 1937, გვ. 71-72).

კონსტანტინე თარხნიშვილს კი 1853 წლის 12 ოქტომბერს ამ სიტყვებით შეეხმინა: „აბა ახლა რას მეტყვი ოსმალოსათვის? რას ამბობენ, ანუ რა იმედი აქვსთ?.. მაგრამ მანამ დივიზია მოვა, ჩვენს მხარეს კი ძალიან საშიშია; ბევრის სოფლების აკლება შეუძლიანთ, რადგანაც დიდი ცხენოსანი ჯარები ეყოლებათ“ (იქვე, გვ. 71).

თურქ მოწინააღმდეგეებთან შედარებით რუსული ჯარის სიმცირის გამო შეშფოთებას გრ. ორბელიანი კიდევ უფრო მძაფრად გამოხატავს ილია ორბელიანისათვის 1853 წლის 17 ოქტომბერს გაგზავნილი წერილის შემდეგ ფრაგმენტში: „ჰსჩანს, რომ ოსმალო მოდის... ჯარი ძალიან ცოტა გყავს, თუმცა კარგი ბატალიონები არიან, მაგრამ 3 1/2 ბატალ: რა უნდა გააწყოს სიმრავლესთან? ცხენოსანიცა არა გყავს: სამი და ან ოთხი სოტნა ყაზახი რა ანგარიშია? - ვერცკი გამოუდგებიან, თუ გინდა დაამარცხო და მირბოდეს მტერი. - ამის გამო სიფრთხილე და ვაჟაკობა გმართებს ერთად შეაერთო, რომ უბრალოდ, მანამ არ მოგივიდეს სეკურსი, არ გაგიტყუოს ცარიელმა ვაჟაკობამ, თორემ სიმრავლე მტრისა მაინც საშიშია“ (იქვე, გვ. 75).

იმავეს იმეორებს მწერალი თავისი ძმისთვის 21 ოქტომბერს გაგზავნილ ბარათშიც: „მეტის მეტად მოველით მანდაურს ამბავსა, და მეტადრე მე, რადგანაც ვიცი, რომ ძალიან სუსტად იყავ ჯარებზედ, და ახლაც არ ვიცი რაოდენი მოგემატა, და ანუ ოსმალებმა მოიცადესა იმდენი, რომ ჯარები შეგიგროვდეს? იქნება მაგისთანა დურაკობაცა ჰქნეს?.. აქედამ რაც კი შეიძლებოდა, გამომაცალეს ხელიდამ ჯარები დიდის თავაზით, დიდის თხოვნით“ (იქვე, გვ. 77).

როგორც გრ. ორბელიანის დამოწმებული წერილებიდანაც ნათლად ჩანს, რუსეთის ხელისუფლება ცდილობდა ოპერატიულად მიეღო ზომები სამხრეთ კავკასიის ფრონტზე არსებული ამ მდგომარეობის გამოსასწორებლად. მაგალითად, აი, რას წერდა მწერალი ამასთან დაკავშირებით მის ძმას: „დღეს მომივიდა წერილი კზიაზ ბარიატისკისა (იმ დროს ასრულებდა კავკასიის ჯარების შტაბის უფროსის თანამდებობას. 18 ოქტომბრიდან 2 ნოემბრამდე კი, ვ. ო. ბებუთოვის ავადმყოფობის გამო, უფროსობდა ჯარების კორპუსის კავკასია-თურქეთის საზღვარზე - ა. გაწერელიას კომენტარი - გრ. ორბელიანი, 1937, გვ. 313), რომლითაცა მთხოვს ორს ბატალიონს შენის ბრიგადისას, შენთან გამოსაგზავნად, და იმავე წერილში მთავარმართებელიც მთხოვს დიდის ბოდიშით ბატალიონების გამოგზავნასა საჩქაროდ. მეც რა ვჰქნა, ვჰგზავნი ზვალვე აქედამ ბუჭყიევსა კარაბინერის ბატალიონით, და კაცი ვაფრინე გუშინვე მელიქოვთან, რომ შენი სარანდოვი მაშინვე გამოისტუმროს. - დიახ, ეს კარგია, მაგრამ როდისლა მოგისწრობენ? - ჩემის ანგარიშით მანამ ესენი მოვლენ, ან ველარას მოასწრობენ, ან საჭირონი აღარ იქნებიან გაზაფხულამდის... ერთი პატარა მოიცადე, ან მოაცდევინე მაგ ურჯულოებსა, რომ ბრე გაადინო და? - აი სადაცა არის დრაგუნებიც მოგივლენ“ (იქვე, გვ. 75-76).

რუსეთ-თურქეთის ხსენებულ ომთან დაკავშირებით ახლობელი ადამიანებისათვის გაგზავნილი გრ. ორბელიანის წერილებისადმი ინტერესს არსებითად განსაზღვრავს ისიც, რომ მათში პოეტის, როგორც რუსეთის იმპერიის სამსახურში მყოფი სამხედრო მაღალჩინოსნის, მოქალაქეობრივი თვალთახედვაც ვლინდება თვალნათლივ. სწორედ ამის აშკარა დადასტურებად უნდა მივიჩნიოთ ის ფაქტი, რომ მწერალი რუსეთის სამხედრო წარმატებებსა და იმპერიულ ამბიციებზე უფრო მეტად ამახვილებს ყურადღებას, ვიდრე ამ ომთან დაკავშირებულ ქართველი ხალხის ეროვნულ ინტერესებზე. მაგალითად, ერთ-ერთ წერილში ამ ომში ჩაბმულ ქართველებს იგი, როგორც 1827 წელს ერევნის განთავისუფლებისთვის წარმატებით გამართული ბრძოლის მონაწილე, დაბეჯითებით თხოვდა: „აბა, შვილებო, თქვენ იცით, როგორ დაიფარებთ და არ ააკლებინებთ სომხისა, ძლივს აშენებულსა ჩემის ხმალთ“ (გრ. ორბელიანი, 1937, გვ. 76).

მეორეგან კი პირადად მისი პატივის შერყევად და „გულის მოსაწყვეტ ამბად“ მიიჩნევდა იმ ფაქტს, რომ რუსები იძულებულნი გახდნენ მოწინააღმდეგისათვის დაეთმოთ სევასტოპოლი: „კარგად წარმოიდგენ რა რიგათ გულის მოსაწყვეტი ამბავი იქნებოდა ჩემთვის სევასტოპოლის თავის დანებება, არაოდეს არ მეგონა, იქამდის მიგვიყვანდა მტერი, რომ ჩვენ თითონ დაგვანებებინებდა თავს იმ ადგილისთვის, სადაცა თითქმის აურაცხველის ჯარების სისხლი დაინთქა და მთელი რუსეთი გამაზღვებული იყო მსხვერპლათ, ოღონდ კი არ შეერყივით პატივი ჩვენის საჭურველისა“ (იქვე, გვ. 140).

რუსეთ-თურქეთის ხსენებული ომის დროს გრ. ორბელიანის მიერ მახლობელი ადამიანებისათვის გაგზავნილ წერილებზე საუბრის დროს რამდენიმე სიტყვა იმ შეშფოთების შესახებაც უნდა ითქვას, რომელსაც იგი დასავლეთ საქართველოში თურქულ აგრესიასთან დაკავშირებით გამოხატავდა. პოეტის შეშფოთებას კიდევ უფრო მეტ სიმძაფრეს სძენდა ის ფაქტი, რომ ამ აგრესიის ერთ-ერთ უმთავრეს ასპარეზს მაშინ მწერლის უახლოესი მეგობრის - ეკატერინე ჭავჭავაძის სამფლობელო სამეგრელოს სამთავრო წარმოადგენდა. მაგალითად, 1855 წლის 14 ოქტომბერს გრ. ორბელიანი თავის უახლოეს მეგობარს - ბაბაღე სავინაშვილს წერდა: „აქ შევიტყვე; თითქოს ოსმალის ჯარი შესულყოს ზუგდიდში. შემატყობინეთ, რა ამბავია იმ მხარესა, და ანუ რას ჰშვრებიან დადიანები და იქაურნი თავად-აზნაურნი? - რა საკურველია - იმერეთიც ძალიან შეშინებული იქნება! მაგრამ რასა იქს იქა ოსმალს, თუკი ხალხი გულიანად და მარჯვე ვაშვაცობით დაუხვდა? თუ რიგი და წესი იქნება, მარტო აქაური ხალხი ეყოფა პასუხის გასაცემად ურუსის ჯაროდაც“ (იქვე, გვ. 152-153).

იმავე წლის 9 დეკემბერს კი მწერალი თავის რძალს - ქეთევან ორბელიანს დალესტნიდან გამოგზავნილ წერილში დაბეჯითებით თხოვდა: „შემატყობინეთ, იმერეთისაკენ და მენგრელიისაკენ რა ამბავი იყო, როცა ოსმალს მოახლოვდა იმათ სამზღუარსა? ხომ არ შეშინდნენ? - ანუ ჩვენი ეკატერინა როგორ იყო და სად?“ (იქვე, გვ. 154).

რუსეთ-თურქეთის ხსენებულ ომთან დაკავშირებით გრ. ორბელიანის მიერ მახლობელი ადამიანებისათვის გაგზავნილ წერილებზე საუბრის დროს აქ

დიმიტრი ჯორჯაძისათვის 1858 წლის 30 ივნისს მიწერილი ბარათიც მინდა გავიხსენო. აღნიშნული წერილისადმი ინტერესს არსებითად განსაზღვრავს ის ფაქტი, რომ მისი მეშვეობით მწერალი ჩვენს ქვეყანაში იმხანად მიმდინარე მიგრაციული პროცესების შესახებაც გვაწვდის მეტად მნიშვნელოვან ინფორმაციას. კერძოდ, მისი თქმით, ამ ომის შედეგად საქართველოში ოსმალეთიდან სომხებისა და ბერძენების გადმოსახლების პროცესს 50-იანი წლების ბოლოს უკვე მასობრივი ხასიათი ჰქონია შეძენილი: „მრავალნი სომეხნი და ბერძენნი გადმოდიან ოსმალეთად აქ საცხოვრებლად“ (გრ. ორბელიანი, 1937, გვ. 246).

მართალია, გრ. ორბელიანი ხსენებულ მოვლენას არც რაიმე კომენტარს უკეთებს და არც მისეულ შეფასებას აძლევს, მაგრამ მთავარი ამ შემთხვევაში ეს კი არაა, არამედ ის ფაქტი, რომ ამ ინფორმაციას აღნიშნული მოვლენის თანამედროვე და უშუალოდ თვითმხილველი პიროვნება გვაწვდის.

ე. წ. სამუშლიმანო საქართველოსადმი გრ. ორბელიანის დამოკიდებულება არსებითად იცვლება 1877-78 წლების რუსეთ-თურქეთის ომისა და მის შემდგომდროინდელ ხანაში. განსხვავებით წინა პერიოდებისაგან, როდესაც აღნიშნულ საკითხთან დაკავშირებულ მოვლენებს პოეტი, უპირველეს ყოვლისა, რუსეთის იმპერიის სამსახურში მდგომი სამხედრო პირის თვალთახედვით სჯიდა და აფასებდა, ცხოვრებისა და მოღვაწეობის ბოლო წლებში მისი ეროვნულ-პატრიოტული მისწრაფებები განსაკუთრებული სიმძაფრით, ყოველგვარი შენიღბვის გარეშე გამოვლინდა. კერძოდ, გრ. ორბელიანი უდიდეს აღფრთოვანებას გამოხატავდა იმის გამო, რომ ამ ომის შედეგად რეალურად შეისხა ხორცი ქართველი ხალხის ისტორიულმა ოცნებამ და დედასამშობლოს კვლავ შემოუერთდა სამ საუკუნეზე მეტი ხნის წინათ ოსმალეთის იმპერიის მიერ მიტაცებული ქართული ტერიტორიები.

ამ თვალსაზრისით მრავალი შთამბეჭდავი არგუმენტის მოტანა შეიძლება გრ. ორბელიანის როგორც ეპისტოლარული მემკვიდრეობიდან, ისე პრაქტიკული მოღვაწეობიდანაც. მაგალითად, პოეტის ბიოგრაფის - ი. მეუნარგიას ცნობით, რუსეთ-თურქეთის ხსენებული ომის მონაწილეებისადმი მისი თანადგომა მართო სიტყვიერი თანაგრძნობით კი არ შემოიფარგლა, არამედ „იმან დაჭრილთა მოვლის კომიტეტში მონაწილეობაც იტვირთა და დიდად და დიდად იზრომა ჩვენი ჯარების სასარგებლოდ“ (ი. მეუნარგია, 1904, გვ. 64).

სამუშლიმანო საქართველოსადმი გრ. ორბელიანის დამოკიდებულების არსში უფრო ღრმად და საფუძვლიანად გასარკვევად განსაკუთრებული მნიშვნელობა უნდა მივიანიჭოთ რუსეთ-თურქეთის 1877-78 წლების ომის დროს პოეტის მიერ მახლობელი ადამიანებისათვის გაგზავნილ წერილებს, რომელთა მეშვეობითაც მან ძალზე შთამბეჭდავად და ემოციურად გამოხატა არა მართო პირადად თავისი ეროვნულ-პატრიოტული თვალთახედვა, არამედ იმ პერიოდის მთელი ქართველი საზოგადოების ცხოველი ინტერესი საუკუნეების განმავლობაში მშობლიურ წიაღს მოწყვეტილი ჩვენი თანამემამულეების სამომავლო ბედისადმი.

მაგალითად, 1877 წლის 18 მაისს ნიკო ჭავჭავაძისათვის გაგზავნილ წერილში გრ. ორბელიანი შემდეგნაირად აღწერს ომში ქართველ მებრძოლთა გაცილებასთან დაკავშირებით გამართულ წვეულებას: „ჩვენი თავადობაც წავიდა ალექსანდროპოლისაყენ (იგულისხმება სომხეთში მდებარე ქალაქი გიუმრი - ა. ნ.) და იყოს ღმერთი მათ მფარველად... ჩვენმა ქალებმა პატრიოტებმა

მიიპატიუეს ვახშმად სანსუშში საპაზოდოდ განმზადებულნი და იყო იმ ღამეს მართლად დიდი მზიარულება საზანდრებითა, სიმღერითა, მშვენიერის ლეკურობითა, სადღევრძელოებისა და ბოლოს, ვახშამზე ნინომ გიგოს ცოლმა - წარმოჰსთქვა დიდად მოსაწონი სიტყვა, რომლითაცა მოაგონა თავ-დადებით სიყვარული მამულისა წინაპართა ჩვენთაგან და სახელი მათი, განთქმული ვაჟ-კაცობითა. იმას უბასუხა სოსო ჭორჭადემ და შეიქმნა დიდი ურრააა!.. კარგი რამ იყო ის ღამე, მოდიოდა წვიმაცა, მაგრამ არა დავდიეთ რა და სამს საათზედ დავიშალენით. ნეტავი ეს ლეკური მაინც დარჩეს ჩვენის საბრალო ქართველობისაგან, რომელიცა ასე ადვილად და დაუდევნელად იცვლის თავის ღამაზსა ფერსა“ (ი. მეუნარგია, 1905, გვ. 66).

ომის დაწყების პირველივე დღეებიდან მოყოლებული გრ. ორბელიანი გამძაფრებული ყურადღებით ადევნებდა თვალს კავკასიის ფრონტებზე მიმდინარე საბრძოლო ოპერაციებს. მიუხედავად იმისა, რომ ხსენებულ ომთან დაკავშირებით მახლობელი ადამიანებისათვის გაგზავნილ თავის წერილებში მწერალი არც რუსეთის სახელმწიფოებრივ მისწრაფებებს ტოვებდა უყურადღებოდ, ადრინდელისაგან განსხვავებით, მისი დაინტერესების უმთავრეს საგანს ამჯერად, პირველ ყოვლისა, იმ პატრიოტულ გრძნობათა და ემოციათა გამოხატვა წარმოადგენდა, რაც მას ოსმალეთის იმპერიის მიერ საუკუნეების განმავლობაში დაპყრობილი ქართული რეგიონების განთავისუფლებამ და დედამამშობლოსთან შემოერთებამ მოჰგვარა.

მაგალითად, 1877 წლის 12 ოქტომბერს გრ. ორბელიანი სამეგრელოს უკანასკნელი მთავრის - დავით დადიანის ასულს - სალომე მიურატს წერდა: „ყოვლად მოწყალემან ღმერთმან... მისცა ძლევა ჩვენს ჯარსა და შეიმუხრა მტერი ქრისტიანობისა და საკუთრივ ჩვენი, ჩვენის საქართველოსი, რომლისა სისხლი ჯერ კიდევ ბევრი აძევს ოსმალსა და მარტო ამ დამარცხებით ვერ გადაიხდის ჩვენს სისხლის ვალსა! ათასი წელიწადი ებრძოდნენ მაჰმადიანნი პატარა საქართველოს. რათა? რას ვართმევდით? მართალია, ჩვენ გავგაოხრეს, მაგრამ არცა თუ თვითონ გაიხარეს! ჩვენ ვიყავით მიზეზნი, რომ რუსეთმა წაართვა სპარსეთსა ერევანი, ნახჩევანი, ყარაბაღი... ოსმალებსა - ახალ-ქალაქი და ახალ-ციხე და ახლა მესამედ ართმევენ ყარსსა. აქედამ დაინახავთ, რომ ჯერ ოსმალთა არის კიდევ მოვალე ჩვენი! აი როგორ ძვირფასია ქართველების სისხლი“ (იქვე, გვ. 68).

სოფიო ორბელიანისათვის 1878 წლის 24 აგვისტოს გაგზავნილ წერილში კი სამუსლიმანო საქართველოს განთავისუფლებითა და დედამამშობლოსთან შემოერთებით განპირობებულ თავის სიხარულს პოეტი შემდეგნაირად გამოხატავდა: „ასე, ჩემო სოფიო, უკეთილ-მსახურესის დიდის იმპერატორის ძლიერებამ დაჰსცა საუკუნოდ მაჰმადიანობა, დაუძინებელი მტერი ქრისტიანობისა და ჩვენი ძმანი, ძველნი ქართველნი, აჰარა, ლივანა, ქობულეთი ბათუმით განათავისუფლა ოთხ-ასის წლის ტყვეობიდან და შეაერთა დედა-საქართველოსა, და აღსრულდა იგი სასწაული, რაცა არა გვეგონა! აღსრულდა დიდი საისტორიო საქმე სახსოვრად საუკუნეთათვის, რომლისა შემდეგსა ეხლა ვერ მიხვდება გონება კაცისა და არის ზილული მხოლოდ მისთვის, ვისისა ნებითა ჰბრუნავს სოფელი ესე“ (იქვე).

როგორც ცნობილია, საუკუნეების განმავლობაში მშობლიურ წილს მოწყვეტილი რეგიონების დედასამშობლოსთან შემოერთების ფაქტს განსაკუთრებული აღფრთოვანებით შეხვდა მთელი ქართველი ხალხი. სწორედ ამ ერთსულოვანი ეროვნული სიხარულის ერთ-ერთ ნათელ გამოხატულებად იქცა 1878 წლის 20 ნოემბერს „ოსმალის საქართველოდან“ მოწვეული დეპუტაციის საპატივცემულოდ თბილისში გამართული დიდი საზეიმო ბანკეტი, სადაც, ჩვენი ერის ბევრ სახელოვან შვილთან ერთად, გრ. ორბელიანმაც წარმოთქვა მეტად მღელვარე და ღრმად შთამბეჭდავი სიტყვა. „ბატონებო! - განუცხადებია მას, - რას მოასწავებს დღეს ჩვენი აქ შეყრილობა? რა გვიხარია? რასა ვდღესასწაულობთ? კრება ესე წარმოგვიდგენს სასიხარულოს მას სანახევსა, როდესაც ერთის დედისა შვილნი, შავის ბედისა გამო განშორებულნი, დიდს ხანს ერთმანეთისთვის დაკარგულნი, ანაზღუელად, მოულოდნელად შეხვდნენ, იცნეს ერთმანეთი და გადაეხვივნენ გულითადის სიხარულით.

ჩვენცა ეგრეთვე საქართველოს შვილნი ვიყავით დაკარგულნი ერთმანეთისთვის საუკუნოების განმავლობაში; ბევრი ვიტანჯეთ მტერთაგან, ბევრი გაოხრება გამოვიარეთ, მაგრამ მაინც კი არ დაგვიწყებია დაშორებულნი ჩვენი ძმები; თვალი, გული გვეჭირა თქვენკენ, ბატონებო, და ვნატრობდით, როდის აღმოვა ჩვენთვის მზე შეერთებისა!..

და აი, გვისმინა ღმერთმანცა და დღეს ჩვენს შორის ვხედავთ დაშორებულთა ძმებთა და მოხარულნი ვჰმადლობთ ღმერთსა და ვევედრებით, რომ შეერთება ესე ჩვენი იყოს უკუნითი უკულისამდე შეურყევლად!.. და დღეის იქით ღვინავი, ჭირავია ვიყუნეთ ჩვენ ერთად, ვითარცა ერთნი დედა საქართველოს შვილნი“ (ს. მესხი, 1964, გვ. 75).

იმ საყოველთაო სიხარულის ნათელსაყოფად, რითაც მთელი ქართველი ხალხი შეხვდა მაშინ ხსენებულ ისტორიულ მოვლენას, აქ გრ. ორბელიანის მიერ ბარბაღე ორბელიანისათვის გაგზავნილი წერილის ფრაგმენტიც მინდა დავიმოწმო: „ძნელი წარმოსადგენია, მუხთარ-ფაშას მხედრობის დამარცხებისა და გაწყვეტის ამბავმა რა გულწრფელი სიხარული მოჰფინა მთელს საქრისტიანო საქართველოსა, როდესაც დიდის ხნის გულგადამღევ ლოდიანის შემდგომ არსენალის სიმაღლეებიდამ ზარბაზნის ხმა გაისმა და ტფილისის ჩვენის კავკასიის მხედრობის გამარჯვება ეუწყა! საყდრებში ზარებმა მორთეს გუგუნი; სახლის ბანები დედაკაცებით გაივსო; ამქრები თავისის დროშებით, გენერლობა, სამოქალაქო სამსახურისანი, მანდილოსნები და ხალხი ყველა სიონის ტაძრისაკენ გაეშურა, სადაც ექსარხოხმა სადღესასწაულო პარაკლისი გარდაიხადა და მოგვეშვა ყველას გულიდგან მძიმე ლოდივით ნაწოლი რაღაც რამ მოსაწყენი გაურკვევლობა. ვაფრინე კავკასიის ყველა მხარეს დეპეშები და მართლ-მადიდებელი ერი ყველგან სიხარულსა და შევებას მიეცა. მაღლი ღმერთსა მხოლოდ ერთსა“ (ი. მეუნარგია, 1905, გვ. 68).

გრ. ორბელიანის ეპისტოლარული მემკვიდრეობისადმი ინტერესს არსებითად განსაზღვრავს ის ფაქტიც, რომ პოეტი დედასამშობლოსთან სამუსლიმანო საქართველოს შემოერთებით გამოწვეული სიხარულის ესოდენი ემოციურობით გამოხატვასთან ერთად იქ მცხოვრები ჩვენი თანამემამულეების ახალ სახელმწიფოებრივ რეალობასთან ადაპტაციის თაობაზეც გამოთქვამს სათანადო მოსაზრებებს და იძლევა კონკრეტულ რჩევა-რეკომენდაციებს.

მაგალითად, ლევან მელიქიშვილისათვის 1878 წლის 5 სექტემბერს გაგზავნილ წერილში იგი ყოველგვარი მიკიბ-მოკიბვის გარეშე გამოთქვამდა შიშს იმასთან დაკავშირებით, რუსეთის ხელისუფლების მიერ ხსენებულ რეგიონებში გატარებული კოლონიური მმართველობითი პოლიტიკის შედეგად ჩვენს მაჰმადიან მოძმეებს მშობლიური მიწა-წყალი არ მიეცოდათ და ოსმალეთში არ გადახვეწილიყვნენ: „დიდად მეშინიან, რომ აჭარაში არ დააფუძნონ ჩვენი მიროვოს სულები და აღჩნდეს ახალს შეუჩვეველს ხალხში მეუფება ჩინოვნიკობისა, როგორც აფხაზეთში, სადაც დამტკიცეს, რომ მიწა ეკუთვნის გუშინდელს იქ შესულს ხაზინას და არა იმ ხალხსა, რომელიცა იქა მკვიდრობს ნოეს დაბადებიდან!“ (ი. მეუნარგია, 1905, გვ. 69).

სამწუხაროდ, პოეტის ეს მოლოდინი გამართლდა და რუს ხელისუფალთა მიერ გატარებული დისკრიმინაციული პოლიტიკის შედეგად, რასაც კიდევ უფრო მეტად ამძაფრებდა და აძლიერებდა რელიგიურ ნიადაგზე წარმოქმნილი წინააღმდეგობანი, მასობრივი ხასიათი მიიღო ხსენებული რეგიონებიდან მოსახლეობის აყრისა და ოსმალეთში გადასახლების პროცესმა. როგორც გრ. ორბელიანის ეპისტოლარული მემკვიდრეობიდან თვალნათლივ ჩანს, მწერალი მუშაჯირობის სახელით ცნობილ ამ მოვლენას შემფოთებით აღევნებდა თვალს და ყველანაირად ცდილობდა მისი შესაძლებლობის ფარგლებში ისიც აღდგომოდა წინ მას.

მაგალითად, ბარბარე ორბელიანისათვის 1880 წლის ნოემბერში გაგზავნილ წერილში პოეტი აღნიშნულ მოვლენასთან დაკავშირებით წერდა: „ბატონი ლევანი ბათუმის ოლქის დასახედავად წავიდა, საიდგანაც ხალხი აპირებს გადასახლებასაო. ასე გაუბრძნო ჩვენს მართვა-გამგეობას ყველანი: ყირიმი დიდი ხანია დაცარიელდა; აზხაზეთიც აგრეთვე; დაცარიელდა და გატიალდა ყარსის ოლქი; რიგი ახლა აჭარაზე მიდგა, ამ უძველესს საქართველოს ნაწილზე, რომელშიაც დღემდე არის წმინდად ქართული ენა შენახული, სადაც დღემდის არ მოსპობილა ნათესაობრივი, მეზობლური და მეგობრული კავშირი საქართველოსა და იმერეთის მცხოვრებლებთანა; ძველი გვარები ისევე მოიპოვება; ძველს ეკლესიებს, სადაც განისვენებენ ჩვენი მრავალნი მეფენი, მიუხედავად იმისა, რომ დიდი ხანია მაჰმადის სარწმუნოება მიიღეს, ხალხი ღრმად პატივს სცემს“ (იქვე, გვ. 70).

დ. მირსკისათვის 1880 წლის 25 ივნისს გაგზავნილ წერილში კი იმხანად ჩვენს უდიდეს ეროვნულ ტრაგედიად ქცეულ ამ მოვლენას ასეთ შეფასებას აძლევდა: „ამ ჟამად ყარსის ოლქი წარმოადგენს სამწუხარო სურათს მოოხრებისას. 200 ათას სულზედ მეტ ოსმალეთში გადასახლდა. სირცხვილია ჩვენთვის, რომ, ვით ჭირიანებს, გაგვირბის ხალხი!.. აჭარაშიც დიდი უკმაყოფილებაა და ყოველსავე ამას ფანტოზმს ამიზეზებენ. რა სიბეცეა. მიზეზი თვალთა სჩანს კარგათა“ (იქვე, გვ. 69).

მიუხედავად ყოველივე ზემოთქმულისა, გრ. ორბელიანი მაინც ღრმად იყო დარწმუნებული იმაში, რომ სამუსლიმანო საქართველოში მცხოვრები ჩვენი მოძმეების დიდი ნაწილი მის ისტორიულ სამშობლოს ზურგს არ შეაქცევდა და მშობლიურ ფესვებს არ მოწყდებოდა. სწორედ ამ რწმენის ერთ-ერთ ნათელ გამოვლინებად უნდა მივიჩნიოთ ის მოსაზრება, რომელსაც აღნიშნულ საკითხთან დაკავშირებით გამოთქვამს პოეტი 1877 წლის 26 ივნისს იმხანად

ოზურგეთში მყოფი ივანე ოგლობჯიოსათვის გაგზავნილი წერილის შემდეგ ფრაგმენტში: „გულწრფელად მიხარია, მეგობარო ჩემო ივანე დიმიტრის ძე, რომ ქობულეთის ბუნაგიდამ, როგორც იყო, გამოხვედით... უუძველეს დროიდგანვე ცნობილია იგი, როგორც მიუვალი ადგილი და ამიტომაც ეწოდება სახელად „ქაჯების ციხე...“ ვერც პასკევიჩმა და ვერც მურავიოვმა ვერ გააზღვეს იქ სატყეო ომი დაეწყათ. საერთო სამშობლოსაგან მომწყვდეული და ჯოჯოხეთურის მდებარეობით ბუნებრივად გამაგრებული უძველესი ქართველთა ტომი დამპყრობელს მახვილს არ დაემორჩილება. ოსმალთა 300 წლის მფლობელობამაც კი მაგრამ ვერ მოიკიდა ფეხი და მხოლოდ ახლა-ღა აღიარებენ მცირედად მის ადგილობრივნი მცხოვრებნი, რომლებიც სრულიად დამოუკიდებლად სცხოვრობენ თავიანთთვის და არ შეპრევიან ოსმალთ, თუმცა მაჰმადიანობა ძალით იყო ოდესღაც მათ შორის გავრცელებული. მაინც იყო დრო, როდესაც ქობულეთელებს თავიანთის ნებით უნდოდათ ჩვენის მთავრობის მართველობის ქვეშ საქართველოსთან შემოერთება, მაგრამ ამ შემთხვევით ჩვენ ვერ ვისარგებლეთ“ (ი. მეუნარგია, 1905, გვ. 66-67).

როგორც დამოწმებული მაგალითებითაც თვალნათლივ ჩანს, სამუსლიმანო საქართველოსადმი გრ. ორბელიანის დამოკიდებულება ძირითადად მისი ეპისტოლარული მემკვიდრეობით შემოიფარგლა; მხატვრული შემოქმედებიდან კი აღნიშნული საკითხი პოეტს მხოლოდ ორიოდ ნაწარმოებში აქვს გაკვრით მოხსენიებული. ერთ-ერთი მათგანია „ბასუხი შვილთა“, სადაც „შვილებთან“ მოპაექრე მწერალი სიამაყით აღნიშნავს მის მონაწილეობას ყარსის აღებასთან დაკავშირებით გამართულ ბრძოლაში.

რაც შეეხება პოემა „სადღეგრძელოს“, მასში სამუსლიმანო საქართველო მხოლოდ არაპირდაპირი ფორმითაა ორ ადგილზე ნახსენები - ერთი, ჩვენი ქვეყნის სხვადასხვა კუთხის მკვიდრთათვის ყველაზე მეტად დამახასიათებელი ნიშან-თვისებების განსაზღვრის დროს მესხის მოხსენიებით („მესხი სწავლითა ქებული“), რითაც მკაფიო მინიშნება კეთდება იმაზე, რომ საუკუნეების განმავლობაში ოსმალეთის მიერ მიტაცებული მესხეთის მკვიდრნიც პოეტს საქართველოს ისეთივე სრულუფლებიან მოქალაქეებად მიაჩნია, როგორც ქართლში, კახეთში, იმერეთსა თუ სხვა ქართულ კუთხეებში მცხოვრები ჩვენი მოძმეები.

და მეორე, თამარ მეფის ღვაწლის განდიდების დროს გრ. ორბელიანი მის იმ დამსახურებასაც მიაპყრობს განსაკუთრებულ ყურადღებას, რომელიც მას გვიანდელ შუა საუკუნეებში ოსმალეთის იმპერიის ნაწილებად ქცეული კარნუსა (იგივე არზრუმი) და სინოპის ქართული სახელმწიფოსთვის შემომტყიცების საქმეში მიუძღოდა:

გალაშქრდნენ, მისწვდნენ კარნუსა, ერთის შეტევით მიღწევს!
ლომებრ მისცვიდნენ სინოპსა, მის ციხე ზღვაში გარდადღეს.
ყოველივე ზემოქმედის გათვალისწინებით, შეიძლება დაბეჯითებით ითქვას, რომ, გარკვეულ უხერხულობათა თუ შინაგან წინააღმდეგობათა მიუხედავად, გრ. ორბელიანი ქართული ლიტერატურის ისტორიაში ერთ-ერთი პირველი მწერალია, რომელმაც საკმაოდ ფართოდ და მასშტაბურად წარმოაჩინა არა მარტო პირადად თავისი, არამედ, საზოგადოდ, მთელი ქართველი ხალხის

პატრიოტული დამოკიდებულება სამუსლიმანო საქართველოს ისტორიასთან და თანადროულ ყოფასთან დაკავშირებული საჭირობოტო პრობლემებისადმი.

დამოწმებული ლიტერატურა

ი. ბეჭირიშვილი, 1999 - ი. ბეჭირიშვილი, აჭარა ქართველი მწერლების შთაგონების წყარო, ბათუმი, 1999.

მ. მალრაძე, 1975 - მ. მალრაძე, გრიგოლ ორბელიანი, თბ., 1975.

ს. მესხი, 1964 - ს. მესხი, თხზულებანი, ტ. III (1878-1883), თბ., 1964.

ი. მეუნარგია, 1905 - ი. მეუნარგია, ცხოვრება და ღვაწლი თ. გრიგოლ ორბელიანისა, ტფ., 1905.

გრ. ორბელიანი, 1937 - გრ. ორბელიანი, წერილები, ტ. II, 1851-1859. აკაკი გაწერელის რედაქციით და შენიშვნებით, თბ., 1937.

ს.ს. ორბელიანი, 1983 - ს.ს. ორბელიანი, „მოგზაურობა ევროპაში“: ქართული პროზა, წიგნი V, თბ., 1983.

ქართლის ცხოვრება, 1959 - ქართლის ცხოვრება, II, ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ, თბ., 1959.

ქართლის ცხოვრება, 1973 - ქართლის ცხოვრება, ტ. IV, ბატონიშვილი ვახუშტი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ, თბ., 1973.

პატრიოტული დამოკიდებულება სამუსლიმანო საქართველოს ისტორიასთან და თანადროულ ყოფასთან დაკავშირებული საჭირობოროტო პრობლემებისადმი.

დამოწმებული ლიტერატურა

ი. ბეჭირიშვილი, 1999 - ი. ბეჭირიშვილი, აჭარა ქართველი მწერლების შთაგონების წყარო, ბათუმი, 1999.

მ. მაღრაძე, 1975 - მ. მაღრაძე, გრიგოლ ორბელიანი, თბ., 1975.

ს. მესხი, 1964 - ს. მესხი, თხზულებანი, ტ. III (1878-1883), თბ., 1964.

ი. მეუნარგია, 1905 - ი. მეუნარგია, ცხოვრება და ღვაწლი თ. გრიგოლ ორბელიანისა, ტფ., 1905.

გრ. ორბელიანი, 1937 - გრ. ორბელიანი, წერილები, ტ. II, 1851-1859. აკაკი გაწერელის რედაქციით და შენიშვნებით, თბ., 1937.

ს.ს. ორბელიანი, 1983 - ს.ს. ორბელიანი, „მოგზაურობა ევროპაში“: ქართული პროზა, წიგნი V, თბ., 1983.

ქართლის ცხოვრება, 1959 - ქართლის ცხოვრება, II, ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ, თბ., 1959.

ქართლის ცხოვრება, 1973 - ქართლის ცხოვრება, ტ. IV, ბატონიშვილი ვახუშტი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ, თბ., 1973.

AVTANDIL NIKOLEISHVILI

GRIGOL ORBELIANI AND *MUSLIM GEORGIA*

The disintegration of the united Georgian kingdom into separate principalities since the 15th century has been tragic not only in terms of violation of territorial-national integrity of our country but also in terms of tremendous harm to the national consciousness of the Georgians. The fact that the idea of national unity – originated as early as in the 10th century by Giorgi Merchule – transformed into the provincial patriotism in the 16th–18th century Georgian literature must be regarded as a logical result of the above-mentioned tragic phenomenon.

From the 16th century till the second half of the 19th century the ancient Georgian regions – Samtskhe-Javakheti, Adjara and Tao-Klarjeti that were then occupied by the Ottoman Empire totally escaped the attention of Georgian writers. In fact, not a single word of sympathy towards these regions and our brothers who lived there has been written in Georgian literature of that period.

Grigol Orbeliani (1804-1883) was the first writer in the history of the Georgian literature who identified the de-occupation of the invaded Georgian regions as the issue of special interest. From this point of view, his epistolary works compared to his literary compositions are more significant.

Grigol Orbeliani's attitude towards the so-called Muslim Georgia became especially intense during the Russo-Turkish War (1877-78). In his letters sent to his relatives and friends the poet expressed fascination with the fact that the Georgian territories that had been conquered by the Ottoman Empire more than three centuries earlier were returned to our motherland.

Thus, Grigol Orbeliani expressed not only his national orientation but also patriotic attitudes of the entire Georgian nation towards the problems related to the history and modernity of Muslim Georgia.

ოთარ ნიკოლეიშვილი

მარგარეტ სტირლინგი საქართველოს შესახებ

საქართველო თავისი ადგილმდებარეობით, ისტორიითა და ტრადიციებით არაერთხელ გახდარა უცხოელ მოგზაურთა ინტერესის საგანი. მიუხედავად იმისა, რომ XIX-XX საუკუნეებში ჩვენი ქვეყანა დამოუკიდებელ სახელმწიფოს არ წარმოადგენდა, მას მაინც არ მოჰკლებია ინტერესი უცხოელთა მხრიდან.

ევროპელებისგან განსხვავებით, XIX-XX საუკუნეების საქართველოში გაცილებით ცოტა ამერიკელმა მოგზაურმა წინამდებარე ნაშრომში ყურადღება გამახვილებულია ერთ-ერთ მათგანზე - მარგარეტ სტირლინგზე, რომელიც 1902 წელს იმყოფებოდა იმჟამინდელ რუსეთის იმპერიაში, მათ შორის ჩვენს ქვეყანაშიც. სამშობლოში დაბრუნებულმა ამერიკელმა მოგზაურმა იმავე წელს ამ მოგზაურობის ამსახველი შთაბეჭდილებები გამოაქვეყნა გაზეთ „ნიუ-იორკ ტაიმსში“.

აღნიშნული პუბლიკაციისადმი ინტერესს არსებითად განსაზღვრავს ის ფაქტი, რომ ამერიკელი მოგზაური მისი მეშვეობით საკმაოდ შთამბეჭდავად მოგვითხრობს მეოცე საუკუნის დასაწყისში საქართველოში არსებული ვითარების შესახებ.

რუსეთის იმპერიაში მოგზაურობასთან დაკავშირებით დაბეჭდილ სტატიათა ციკლის პირველი პუბლიკაცია, რომელიც 1902 წლის 2 ნოემბრით თარიღდება, მხოლოდ თბილისისა და ბათუმის თაობაზე გვაწვდის ინფორმაციას. მაგალითად, მარგარეტ სტირლინგი თავის პირველ პუბლიკაციაში ბათუმის შესახებ წერს:

„ბათუმი, რომელიც შავი ზღვისპირა ქალაქია, მნიშვნელოვან პორტს წარმოადგენს აღმოსავლეთ რუსეთისათვის. ბათუმს ძალზე ლამაზი ადგილმდებარეობა აქვს, გარშემოტყმულია რა აჭარის ხშირი მთებით; თუმცა, როგორც ქალაქი, იგი ნაკლებ ინტერესს იმსახურებს. მიუხედავად ამისა, მას მაინც გააჩნია ორი ისეთი რამ, რითაც ნებისმიერი ქალაქი იამაყებდა - ძალიან ლამაზი სასეირნო ადგილი, რომელსაც ბულვარს უწოდებენ და მეჩეთი ლამაზი მინარეთით, რომელიც ჩვენმა დასავლურმა თვალმა აღიქვა როგორც ოცნების კოშკი. იგი იყო მაღალი, ვიწრო და თეთრი. მასში არანაირი სხვა ფერი არ ფიგურირებდა, გარდა მწვანე სახურავისა“ (New York Times, November 2, 1902, გვ. 1).

მარგარეტ სტირლინგის მონათხრობისადმი ინტერესს არსებითად განსაზღვრავს ის ფაქტიც, რომ იგი ბათუმის იმჟამინდელი მოსახლეობის ეთნიკურ-რელიგიური შემადგენლობის შესახებაც გვაწვდის საყურადღებო ინფორმაციას. კერძოდ, ერთ-ერთ სტატიაში ნათქვამია, რომ მეოცე საუკუნის დასაწყისისათვის ბათუმი ეთნიკური მრავალფეროვნებით გამორჩეულ ქალაქს წარმოადგენდა, სადაც მკვიდრი მოსახლეობის გარდა სხვადასხვა ქვეყნებიდან სამუშაოდ ჩასული უცხოელებიც მრავლად იმყოფებოდნენ.

მაგალითად, ბათუმის შესახებ საუბრის დროს იგი ამბობს: „როგორც გამეგონა, აღმოსავლეთი ასოცირდება ბაბილონის გოდოლთან, სხვადასხვა ენებზე

ერთდროულ და ხმაურიან ლაპარაკთან, და ჩვენ (ბათუმში - ო. ნ.) ჩასვლისთანავე ვიგრძენით, რომ აღმოსავლეთში ვართ..." (New York Times, October 26, 1902, გვ. 1).

როგორც ზემოთ უკვე ითქვა, ჩვენი ქვეყნის უმთავრეს ქალაქთაგან მარგარეტ სტირლინგს მხოლოდ თბილისი და ბათუმი მოუწახვლებია. ამ მოგზაურობის დროს ყველაზე დიდი შთაბეჭდილება მასზე ქართულ სტუმართმოყვარეობასა და ადამიანურ ურთიერთობებს დაუტოვებია. რაც შეეხება ხსენებულ ქალაქთა არქიტექტურულ იერსახესა და ცხოვრების დონეს, ამერიკელი ქალბატონი მათ ყოველგვარი მიკიბ-მოკიბვის გარეშე აძლევს მკვეთრად უარყოფით შეფასებას. მაგალითად, ბათუმიდან თბილისში ჩასული სტირლინგი ქალაქის პირველხილვით განცდილ იმედგაცრუებას ერთგან შემდეგნაირად გამოხატავს:

„თბილისის პირველი შეხედვისას, როდესაც სადგურიდან სასტუმროსკენ მივემართებოდი, იმედგაცრუება დამეუფლა. ქალაქის რუსული ნაწილი მდინარე მტკვრის გასწვრივ ძალზე თანამედროვეა... მდინარე მაღალი კლდეების შუაში მიედინება, რომლის გასწვრივაც აგებულია აზიური კვარტლის მსგავსი სახლები, წყალზე გადმოშვებული გისოსიანი აივნებით. თითქმის ყველა მათგანზე თევზსაჭერი ბადეებია სქელი თოკებით ჩამოკიდებული“ (New York Times, October 26, 1902, გვ.1).

ბაქოდან კვლავ თბილისში ჩამოსული მარგარეტ სტირლინგი ქალაქის დათვალიერებას ამჯერად უკვე საფუძვლიანად ახერხებს. ის და მისი თანმხლები პირები თბილისში ამჯერად ოთხ დღეს დარჩენილან და სასტუმრო „ინგლესში“ (Ho-tel Ingles) დაბინავებულან. სტირლინგის პუბლიკაციისადმი ინტერესს უმთავრესად განაპირობებს ის ფაქტი, რომ ავტორისეული მონათხრობის მიხედვით არა მარტო ქალაქის იერსახეზე გვექმნება გარკვეული წარმოდგენა, არამედ მის მკვიდრთა ყოფით კულტურასა და ადამ-ტრადიციებზეც.

მაგალითად, მიუხედავად იმისა, რომ მარგარეტ სტირლინგი იმ დროისათვის ძალზე ცნობილ ესპანურ სასტუმრო ინგლესში” დაბინავებულა, მას და მის თანმხლებ ქალბატონს ჯერ შესაბამისი განაცხადის გაკეთება დასჭირვებიათ, ხოლო შემდეგ საკმაო ხანი უცდიათ იმისათვის, რათა მგზავრობით გადაღლილთ შხაპის მიღება შეძლებოდათ. აი, როგორ აღწერს ყოველივე ამას თავად მოგზაური:

„პირველ დღეს ჩვენი უმთავრესი საზრუნავი შხაპის მიღება იყო, რომელიც ძალიან სერიოზულ ბიზნესს წარმოადგენს თბილისისთვის. იგი დოლარანხევარი ღირს და ამ საფასურში არ შედის მოსამსახურე ბიჭის მომსახურება, რომელმაც ნომრიდან სააბაზანომდე უნდა მიგაცილოს და შემდეგ პირიქით. თავდაპირველად უნდა გააკეთო განაცხადი, რომ გინდა შხაპის მიღება, ამის შემდეგ მოაგროვო პირსახოცი, საპონი და ბანაობისთვის საჭირო ყველა ნივთი, რის შემდეგაც დგები რიგში, რომელიც შეიძლება საათები გაგრძელდეს..." (New York Times, November 30, 1902, გვ. 1).

ზემოთქმულიდან განსხვავებით, ამერიკელ ქალბატონზე ძალზე დიდი შთაბეჭდილება მოუხდენია ქალაქის ღირსშესანიშნაობებს, კერძოდ კი მთაწმინდაზე მდებარე მამადავითის მონასტერს, საიდანაც, მისი თქმით, „ქალაქის ბრწყინვალე ხედი გადმოიღო“ (იქვე).

გარდა მამადავითის ეკლესიისა, მარგარეტ სტირლინგს თბილისის ბოტანიკური ბაღიც მოუწინააღმდეგებია, რომელიც, მისი ინფორმაციით, თურქების ნაციზარ ადგილზე ყოფილა აგებული. თბილისის ხმაურიან ქუჩებში სეირნობის შემდეგ იქ გატარებული დრო სტირლინგისა და მისი თანმხლები პირისათვის განტვირთვის შესანიშნავ საშუალებად ქცეულა.

მეორე დღე, - წერს იგი, - ჩვენ გავატარეთ ზუსტად ძირძველი თურქული ციხე-სიმაგრის ნანგრევებზე აგებულ ძველ ბოტანიკურ ბაღში, სადაც ნაკადული გიჟურად მიედინება და ძველი ციხე-სიმაგრის კედლები სავსეა გამოფიტულ ქვებზე მოდებული ყვავილებით. ხმაურიანი თბილისის შემდეგ, სადაც ტვირთით დამძიმებული სახედრები ხმამაღლა ყროყინებენ, მხედრები თავიანთ ცხენებს უყვირიან, დატვირთული ჯრმები რიყის ქვებით მოკირწყლულ ქუჩებს მიუყვებიან და ვიწრო პასაჟებში უცნაური ხმები გაისმის, ძველი ბაღის სასიამოვნო ჩრდილში ყოფნა მართლაც ძალიან მიმზიდველია“ (New York Times, November 30, 1902, გვ. 1).

მარგარეტ სტირლინგის შეფასებით, ძველი თბილისი აზიური ტიპის ქალაქს წარმოადგენდა, რის ნათელსაყოფადაც ის ხშირად ავლებს სათანადო პარალელებს თბილისურ ყოფასა და აღმოსავლურ ცივილიზაციას შორის. ავტორის აზრით, ერთადერთი რამ, რაც თბილისის იმპაინდელ ყოფას დასავლურ სამყაროსთან აკავშირებდა, იქ არსებული ვენეციური და ფლორენციული მაღაზიები იყო. მაგალითად, ერთადერთი რამ, - წერს იგი, - რაც გვეცნო, ეს ვენეციური და ფლორენციური მაღაზიებია ცვალებადი ფასებით. შოპინგი არ არის ახალი რამ თბილისისათვის, მაგრამ განსხვავებული ტრადიციებით, რადგან დღის გატარება ბაზარში ძალიან ძნელია და ძალზე შორს დგას სასიამოვნო პროცესისაგან...

თბილისმა ტანჟერთან (Tangier - ქალაქი მაროკოში - ო. ნ.) შედარებით იმედგაცრუება დაგვიტოვა, რადგან ის არც მთლად აღმოსავლურია და არც დიდად საინტერესო. ქალაქში ცოტა მინარეთია და ყველგან თანამედროვე სიტუაციაა, გარდა აღმოსავლეთ ნაწილისა“ (იქვე).

გარდა ყოველივე ზემოთქმულისა, მარგარეტ სტირლინგი ქართველთა, ისევე როგორც ზოგადად კავკასიელთა, არაბუნქტულობითაც დარჩენილა გაკვირვებული. მაგალითად, როდესაც მას და მის თანამგზავრებს ეტლი დაუჭირავებიათ, იგი ზუთი საათის დაგვიანებით მოსულა. აი, როგორ აღწერს ყოველივე ამას თავად მოგზაური: „ვერაფერი აღმოვაჩინეთ ჩვენ კავკასიელთა გონებისგან ისე შორს, როგორც სიჩქარე. მიუხედავად იმისა, რომ ჩვენ დილის ათ საათზე ჩამოვედით, მხოლოდ შუადღის ოთხის ნახევარზე მოვიდა ჩვენი ეტლი და შევძელით გამგზავრება“ (New York Times, October 26, 1902, გვ. 1).

როგორც მარგარეტ სტირლინგის პუბლიკაციებიდან ირკვევა, ის და მისი თანმხლები ქალბატონი თბილისიდან საქართველოს სამხედრო გზით ჩრდილოეთ კავკასიაში, კერძოდ კი ქალაქ ვლადიკავკაზში, გადასულან. გზადაგზა ისინი დასასვენებლად სხვადასხვა დასახლებულ პუნქტებში ჩერდებოდნენ ხოლმე.

კერძოდ, ვლადიკავკაზამდე სტირლინგსა და მის თანამგზავრს შემდეგი მარშრუტით უმგზავრიათ: წილკანი (სტატიაში მოხსენიებულია როგორც Tallkans), დუშეთი, ანანური, ფასანაური, ზემო მღვთა (სტატიაში მოხსენიებულია მხოლოდ როგორც Mlety), გუდაური და დარიალის ხეობა. როგორც სტირლინგის

პუბლიკაციებიდან ნათლად ჩანს, იგი იმდენად მოზიბლული დარჩენილა საქართველოს მთიანეთის სილამაზით, რომ საკმაოდ დეტალურად აღწერს იქ ნანახსა და განცდილს.

გარდა ყოველივე ზემოთქმულისა, ამერიკელი მოგზაური ხსენებული რეგიონის მკვიდრთა ყოფა-ცხოვრებასთან დაკავშირებითაც გვაწვდის საინტერესო ცნობებს. მაგალითად, მისი მონათხრობის მიხედვით, „მღეთა ყველაზე კომფორტული სადგურია აღნიშნულ გზაზე, თავის მოგზაურთათვის განკუთვნილი ორი ოთახით, რომელშიც ბევრი საწოლია... იატაკი ოთახებში დაფარულია ძველი დაღესტნური და თბილისური ხალიჩებით, ხოლო მაგიდა გაწყობილია ძალიან უცნაურად და ძველებური სტილით. ამგვარ რომანტიკულ და კომფორტულ ადგილას ძალიან გავმხიარულდით და მაშინაც კი არ დავნალვლიანებულვართ, როდესაც გვითხრეს, რომ ცხენებს კიდევ ზუთი საათი დაავიანდებოდა; მეტიც, ჩვენ თითოეული წუთით ვისიამოვნეთ. ჩვენ შეეფერთდით სუფრას, სადაც შვიდი ადამიანი სადილობდა და მომიწია ისეთი სადღეგრძელოების შესმა, როგორიც არასოდეს გვსმენოდა: ამერიკის პრეზიდენტის, მეფისა (Czar) და ქალებისა“ (New York Times, November 23, 1902, გვ. 1).

რადიკალურად განსხვავებული თვალთახედვით აღწერს ამერიკელი ქალბატონი გუდაურს, რომელსაც ევროპაში ყველაზე მაღლა მდებარე სადგურად მიიჩნევს. მიუხედავად იმისა, რომ იგი უაღრესად მოზიბლული დარჩენილა საქართველოს მთიანეთში არსებული ბუნების საოცრებით. დანიშნულების ადგილზე მისვლისას იმდენად ცუდი პირობები დახვედრია, რომ ღამის გათევვა მაინც თავის დილიქანსში უმჯობინებია.

მიუხედავად ყოველივე ზემოთქმულისა, მარგარეტ სტირლინგი თავისი მოგზაურობის აღწერის დასასრულს მაინც უდიდესი აღფრთოვანებით საუბრობს ჩვენს ქვეყანაში გატარებული დროის შესახებ და მას შეუდარებელს უწოდებს: „სულ რაღაც საათნახევარი დაგვრჩა ვლადიკავკაზამდე, საქართველოს სამხედრო გზის ბოლომდე... კედლად აღმართული დიდებული მთების ზედი უფრო და უფრო შორს მოსჩანდა ჩვენგან; თორმეტი საათისათვის ჩვენ უკვე ვიყავით ერთი პატარა ქალაქის სასტუმროში, სადაც სულ იმ მოგზაურობაზე ვსაუბრობდით, რომელმაც თავისი სცენებითა და თავგადასავლებით აქამდე შეუდარებელი შთაბეჭდილება დატოვა ჩემს გონებაში“ (იქვე).

მოკლედ, ასეთია მარგარეტ სტირლინგის თვალთ დანახული საქართველო და მეოცე საუკუნის დასაწყისის ქართული ყოფა. მიუხედავად იმისა, რომ აღნიშნულ მოგზაურობასთან დაკავშირებით ამერიკელი ქალბატონის მიერ გაზეთ „ნიუ-იორკ ტაიმსში“ გამოქვეყნებული მოგზაურული შთაბეჭდილებები გარკვეულწილად ტენდენციურიცაა და ობიექტურობას მოკლებულიც, ხსენებული წერილები, როგორც საქართველოს შესახებ ამერიკულ პრესაში თავად ამერიკელი ავტორის მიერ გამოქვეყნებული ერთ-ერთი პირველი პუბლიკაცია, ყოველგვარი გადაჭარბების გარეშე მაინც უნდა მივიჩნიოთ საგულისხმო მნიშვნელობის მქონე ფაქტად.

OTAR NIKOLEISHVILI**MARGARET STIRLING ABOUT GEORGIA**

Georgia with its location, history and traditions has numerous times become the object of interest for foreign travelers. Despite the fact that it wasn't an independent country in the 19th–20th centuries, it still attracted foreigners' interest. As it is known, most of the travelers were Europeans with different missions. Unlike Europeans a relatively small number of Americans visited Georgia in the 19th–20th centuries. The article is focused on one of them – Margaret Stirling, who visited Russian Empire, including our country, in 1902. The same year, upon her return to America the American traveler published her impressions in the newspaper "The New York Times".

The American traveler's article quite interestingly describes the life of those times in Tbilisi and Batumi. While traveling in Georgia she also visited Dusheti, Ananuri, Pasanauri, Gudauri as well as other villages and residential areas of our country.

Interest towards the above-mentioned publication is essentially caused by the fact that the American traveler impressionably depicts the situation in Georgia at the beginning of the 20th century.

ნატო ნიჟაბაძე

როგორ შევასწოთ 1991-1992 წლების დეკემბერ-იანვრის მოვლენები?

როგორც ცნობილია, საქართველოში რუსეთის ორსაუკუნოვანი ბატონობის შემდეგ, 1991 წელს ქართველმა ხალხმა შეძლო მეორედ დაედგია თავი მისი გავლენისაგან და წარმატებით დაეწყო ქართული სახელმწიფოებრიობის აღდგენის, საქართველოს მესამე რესპუბლიკის ჩამოყალიბების პროცესი. ხელისუფლებასა და ოპოზიციას უარი უნდა ეთქვათ ვიწრო პარტიულ ინტერესებზე, მიედგიათ ქართველი ერის მთლიანობისათვის და ცხადი გაეხდათ, რომ საქართველოს პირველი რესპუბლიკის სამართალმემკვიდრეა არა მეორე მარიონეტული საბჭოთა რესპუბლიკა, არამედ მესამე რესპუბლიკა, რომელიც ყალიბდებოდა თანამედროვე სამართლებრივი სახელმწიფოს სახით (ალ. ბენდიანიშვილი, 2001, გვ. 333).

როგორი იყო ვითარება ჩვენს ქვეყანაში დამოუკიდებლობის გამოცხადების დროს (1991 წლის 9 აპრილი)? ქვეყანაში მძინვარებდა ეკონომიკური, სოციალური და პოლიტიკური კრიზისი. 70-წლიანმა ტოტალიტარულმა რეჟიმმა თავისი კვალი დაამჩნია არა მარტო ეკონომიკას, არამედ პოლიტიკურ ცხოვრებასაც. ფაქტობრივად არ არსებობდა ქართული პოლიტიკური აზროვნება და ქართული პოლიტიკა. ისეთი მოაზროვნეებიც კი, როგორებიც იყვნენ, მაგალითად, რუსეთში სახაროვი და სოლჟენიცინი, რომლებსაც პოლიტიკოსობის პრეტენზია ჰქონდათ, საერთოდ არ იყვნენ, ან იყვნენ უხეირო პოლიტიკოსები. პოლიტიკა არ არის მხოლოდ არსებული პოლიტიკური ვითარების შეფასების უნარი, მისი კრიტიკა და უარყოფა. დისიდენტებს როგორც ჩვენს ქვეყანაში, ისე ქვეყნის გარეთ არ ჰქონდათ და არც შეიძლებოდა ჰქონოდათ მართებული მოქმედების უნარი, რადგან ისინი არასოდეს ყოფილან მოქმედი პოლიტიკოსები (ვაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1996 წლის 1 იანვარი).

ზემოთ თქმულიდან გამომდინარე, ეროვნულმა ხელისუფლებამ მართლაც ვერ შეძლო 9 აპრილს გაერთიანებული და ერთ მუშტად შეკრული ერის ერთიანობის შენარჩუნება. პირიქით, დაპირისპირება დღითიდღე იზრდებოდა. ქართველი ერის გონიერება და პოლიტიკური კულტურა სწორედ მაშინ გამოვლინდებოდა, როცა იგი შეძლებდა ამ დაპირისპირების პოლიტიკური საშუალებებით მოწესრიგებას. ამის არაერთი შემთხვევა ყოფილა თვით ქართველი ერის ისტორიაში. მოახლოებული კატასტროფის განმუხტვა შეეძლო თავად პრეზიდენტს, თვით 22 დეკემბერსაც კი, რომ გადამდგარიყო, ან დროებით მაინც გადაეცა ძალაუფლება პარლამენტისათვის. სამწუხაროდ, ეს ასე არ განხორციელდა. ის, რაც საქართველოში მოხდა, სამოქალაქო ომი არ იყო; ერთ მხარეს იდგნენ იმპერიის მიერ შეგულიანებული ქართველები, ხოლო

მეორე მხარეს - საქართველოს დამოუკიდებლობის დამცველი ქართველები (ტ. ფუტყარაძე, 1988-1999, გვ. 175).

1992 წლის 6 იანვარს საქართველოს პრეზიდენტმა ზ. გამსახურდიამ დატოვა მთავრობის სასახლე და სომხეთისაკენ გაემართა, შემდეგ კი ჩეჩნეთს შეაფარა თავი. შეიარაღებულმა ოპოზიციამ შექმნა სამხედრო საბჭო, რომელსაც სათავეში ჩაუდგა სამეფლი: თ. კიტოვანი, თ. სიგუა, ჯ. იოსელიანი.

„ტრიუმფირატის“ მომხრეებმა სცადეს 1991-1992 წლების მიჯნაზე თბილისში დატრიალებული ტრაგედია გაესაღებინათ „სახალხო დემოკრატიულ რევოლუციად“, მაგრამ ეს ვერსია თვით თ. კიტოვანმაც კი უარყო და აღიარა, რომ მისმა გვარდიამ განახორციელა სამხედრო გადატრიალება. ამ ფაქტის პოლიტიკურ შეფასებაში ერთსულოვნება ალბათ გამორიცხულია, სამართლებრივი თვალსაზრისით კი ეს იყო ანტიკონსტიტუციური აქტი (ალ. ბენდიანიშვილი, 2001, გვ. 334).

რა სახის, ტიპის, ხასიათის სახელმწიფო გადატრიალებას ჰქონდა ადგილი 1991-1992 წლების მიჯნაზე თბილისში? ახალმა ხელისუფლებამ მომხდარ მოვლენას სახალხო-დემოკრატიული რევოლუციის მაღალი სტატუსი მიანიჭა, რომელმაც თითქოს დაამხო ზ. გამსახურდიას დიქტატორული რეჟიმი და გზა გაუხსნა ქვეყნის დემოკრატიული აღმშენებლობის პროცესს.

ზ. გამსახურდის მმართველობა რომ დიქტატორული ყოფილიყო, მას არ ეყოლებოდა მრავალპარტიული ოპოზიცია, არ იარსებებდა თავისუფალი დემოკრატიული პრესა, რამდენიმე ისეთი გაზეთი, რომელიც კრიკაში ედგა ხელისუფლებას. კრიტიკოსების ერთი ნაწილი მას ბრალს სდებდნენ ავტორიტარიზმში. ავტორიტარიზმი მმართველობის ისეთი ფორმაა, რომელიც შეიძლება ხალხის ნების წინააღმდეგ იყოს მიმართული, მაგრამ ის მოსახლეობის თანხმობასაც გულისხმობს. ასეთ შემთხვევაში იგი ლეგიტიმურობასაც შეიცავს. ასეთი ავტორიტარიზმი დამახასიათებელია კრიზისულ ვითარებაში მყოფი ქვეყნისათვის, სადაც იგრძნობა ცენტრალიზებული ხელისუფლების მოთხოვნება.

ზ. გამსახურდიას, როგორც ეროვნული ლიდერის, ქარიზმა ძლიერი იყო მმართველ გუნდშიც, მოსახლეობის ფართო ფენებშიც, რაც განაპირობებდა პრეზიდენტის ერთპიროვნული ნებისადმი ნებაყოფლობით ლოიალობას; ზ. გამსახურდიას ავტორიტარიზმი არ ეყრდნობოდა სამხედრო ძალას, რეპრესიებს. იგი ცდილობდა მისი ავტორიტარიზმი „ქვემოდან“ ყოფილიყო ლეგიტიმირებული (ე. ჭეიფუდი, 2004, გვ. 95).

1991-1992 წლების თბილისის სახელმწიფო გადატრიალება ყველაზე მეტად უახლოვდება სამხედრო გადატრიალებათა ტიპს, მაგრამ ის არ ყოფილა წმინდა სახის სამხედრო გადატრიალება. სამხედრო გადატრიალებათა მთავარი მახასიათებელი მასში სამხედრო ნაწილების მონაწილეობაა. როცა მთელი ამ პროცესის შემსრულებლები და განმახორციელებლები სამხედრო პირები არიან

და როცა ამის შედეგად ხელისუფლება სამხედრო პირებისა და სტრუქტურების ხელში გადადის (დ. შველიძე, 2008, გვ. 472).

არც ამბოხებულების ხელმძღვანელობა იყო მხოლოდ სამხედრო. რეგულარული გვარდიის გადაყენებული სარდალი თ. კიტოვანი იყო, ჯაბა იოსელიანი არასამხედრო პირი და უკანონო შეიარაღებული ფორმირების მეთაური გახლდათ.

1991-1992 წლების მიჯნაზე თბილისში შეიარაღებული აჯანყების გზით სახელმწიფო გადატრიალებას და ხელისუფლების ძალით დამხობას ჰქონდა ადგილი, რომელიც რუსეთის მიერ იყო ორგანიზებული.

ზემოთ თქმულიდან გამომდინარე, გადატრიალების სამი მთავარი მონაწილე იკვეთება: 1. ოპოზიციური პოლიტიკური ელიტა, 2. შეიარაღებული ამბოხებულები და 3. მეტროპოლია, ანდა საქართველოს მეხუთე კოლონა და რუსეთის ხელისუფლება.

ამრიგად, 1991-1992 წლების დეკემბერ-იანვარში საქართველოში მიმდინარე შეიარაღებული ამბოხებისა და მეტროპოლიის ინტერვენციული ჩარევის შედეგად დაემხო ეროვნული ხელისუფლება, რაც წარმოადგენდა ანტიეროვნულ, რევანშისტულ და ნაწილობრივ ანტიავტორიტარულ სახელმწიფო გადატრიალებას. მან ერთმანეთს შეიარაღებული კონფრონტაციის ფორმით დაუპირისპირა ქართველი ხალხის უმცირესობა და უმრავლესობა, რაშიც გამოიხატა გადატრიალების ანტიეროვნული არსი; მან გამოიწვია ქართული სახელმწიფოს სუვერენიტეტის შეზღუდვა, რაც გამოვლინდა ხელისუფლებაში პრორუსული ძალების მოსვლით, დამოუკიდებელ სახელმწიფოთა თანამეგობრობაში შესვლით და ყოფილი მეტროპოლიის გავლენის აღდგენით (დ. შველიძე, 2008, გვ. 484).

1991-1992 წლების შეიარაღებული სახელმწიფო გადატრიალებისა და ეროვნული ხელისუფლების დამხობის შემდგომი ათწლეულის ქართული საზოგადოებისათვის ძირითადი მამოძრავებელი იმპულსები გახდა არა ეროვნული ერთიანობა, აღმშენებლობითი ენერგია, არამედ ეროვნული ცნობიერების სრული დაშლა, სულიერ-ზნეობრივი ღირებულებების გაუფასურება და, რაც მთავარია, შიდა ეროვნული ხასიათის დაპირისპირება-კონფრონტაცია, რაც შეუძლებელს ხდიდა ყოველგვარი პოზიტიური პროცესების რეალიზაციას.

ის, რომ კანონიერი ხელისუფლების დამხობა დანაშაული იყო, შემდგომში არაერთმა ქართველმა პოლიტიკოსმა აღიარა.

თ. კიტოვანი: „სამარცხვინოა, როცა ქართველი კაცი საკუთარ პრეზიდენტს ებრძვის, გინდ ოპოზიცია იყოს, გინდ მოწინააღმდეგე თუ მომხრე“ (გაზ. „ალია“, 1998, 23/III).

ი. ბათიაშვილი: „ჩემი დიდი შეცდომა ის იყო, რომ შეიარაღებულ ოპოზიციას დავუჭირე მხარი“ (გაზ. „ახალი თაობა“, 1998, 19/I).

ზ. გამსახურდიას ეროვნული მსოფლმხედველობა, როგორც სისტემა, ეთნიკური ნაციონალიზმის სახეობას წარმოადგენდა და XX საუკუნის 70-90-იანი წლებისათვის სავსებით ბუნებრივი იყო. იგი ქართველი საზოგადოებისა და ხალხის უმრავლესობის განწყობასა და ინტერესებს გამოხატავდა.

მიუხედავად ამისა, მაშინდელ საქართველოში გაჩნდა ნაციონალიზმის სხვა სახე, ე. წ. დასავლური ტიპის დემოკრატიული, ანუ, სამოქალაქო ნაციონალიზმი. ეს უკანასკნელი მეტ ანგარიშს უწევდა დემოკრატიულ ღირებულებებს, ადამიანის უფლებათა დაცვას, ეროვნულ უმცირესობათა ინტერესებს, სამოქალაქო საზოგადოების ჩამოყალიბებას და ა. შ. ამ ორგვარ ნაციონალიზმს შორის პირველი კონფლიქტი სწორედ გასული საუკუნის 80-90-იანი წლების მიჯნაზე მოხდა, როგორც მაშინდელი დაპირისპირების ერთ-ერთი ასპექტი.

დამოწმებული ლიტერატურა

- გაზ. „ალია“, 1998 წლის 23 მარტი.
 გაზ. „აზალი თაობა“, 1998 წლის 19 იანვარი.
 ალ. ბენდიანიშვილი, 2001 - ალ. ბენდიანიშვილი, საქართველოს პირველი რესპუბლიკა (1918-1921 წწ.), თბ., 2001.
 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1996, 1 იანვარი.
 ტ. ფუტყარაძე, 1988-1999 - ტ. ფუტყარაძე, აფსირტედან გამსახურდიამდე, ანუ აწმყოს უდაბნოში, თბ., 1988-1999.
 დ. შველიძე, 2008 - დ. შველიძე, პოლიტიკური დაპირისპირებები და ეროვნული ხელისუფლება საქართველოში (1987-1992 წწ.), თბ., 2008.
 ე. ჰეივუდი, 2004 - ე. ჰეივუდი, პოლიტიკური იდეოლოგიები, თბ., 2004.

NATO NIKABADZE**HOW TO EVALUATE DECEMBER-JANUARY,
1991-1992 EVENTS?**

Following the restoration of Georgia's independence (April 9, 1991) the national government could not maintain the integrity of the united Georgian nation. On the contrary, confrontation was escalating day after day. Both the society and the President were able to avoid the conflict; however, it did not happen.

The Civil war occurred on December 22, 1991 caused bloodshed between brothers leading to the death of hundreds. On January 6, 1992 the President and his supporters left Tbilisi seeking refuge in Grozny. Power passed into the hands of the Military Council (T. Kitovani, T. Sigua, J. Ioseliani).

The new government has called the events a democratic revolution as though leading to the overthrow of the dictatorial regime of Z. Gamsakhurdia. In fact, a coup through armed revolt and a forcible seizure of power occurred in Tbilisi in 1991-1992.

Zviad Gamsakhurdia's national worldview as a system represented a type of ethnic nationalism and was rather natural for 1970-90s. It expressed the will of the majority of the Georgian society and the nation.

I თემის მოქმედებითი გვარის მიმღეობათა წარმოებისათვის სალიტერატურო არაბულსა და ეგვიპტურ დიალექტში

1. სალიტერატურო არაბულში სწორი სამთანხმონიანი ზმნის I თემის მოქმედებითი გვარის მიმღეობის მამრობითი სქესის ფორმა წარმოდგენილია [fA÷il(-un)] ყალიბით. იგი მიიღება სწორი სამთანხმონიანი ზმნის პერფექტ(ივ)ის I თემის ფუძისაგან C₁ ხმოვნის დაგრძელებით, რის შედეგადაც მას აქვს A, ხოლო C₂ i ხმოვანს იღებს. ზემოთქმულიდან გამომდინარე, სწორი სამთანხმონიანი ზმნების პერფექტ(ივ)ის I თემის ფუძეებსა და მათ შესაბამის მოქმედებითი გვარის მიმღეობებს შორის არსებული კავშირი შემდეგნაირად წარმოგვიდგება:

ზმნის ფორმა	მოქმ. გვარის მიმღეობის ფორმა
C ₁ aC ₂ aC ₃ (-a)	C ₁ ĀC ₂ iC ₃ (-un)
C ₁ aC ₂ iC ₃ (-a)	C ₁ ĀC ₂ iC ₃ (-un)
C ₁ aC ₂ uC ₃ (-a)	C ₁ ĀC ₂ iC ₃ (-un)

მაგალითად:

ზმნა	მოქმ. გვარის მიმღეობა	მნიშვნელობა
sakan(-a)	sĀkin(-un)	მცხოვრები
Ōafiz(-a)	ŌĀfiz(-un)	დამცველი
Ōahum(-a)	ŌĀhim(-un)	წარბშეკრული, დაღვრემილი

ეგვიპტის არაბულ დიალექტში სწორი სამთანხმონიანი ზმნებისაგან I თემის მოქმედებითი გვარის მიმღეობა, სალიტერატურო არაბულის მსგავსად, [fA÷il] ყალიბით იწარმოება. ეგვიპტურ ვარიანტში დამოკიდებულება სწორი სამთანხმონიანი ზმნების პერფექტ(ივ)ის I თემის ფუძეებსა და მათ შესაბამის მოქმედებითი გვარის მიმღეობებს შორის შემდეგნაირად წარმოგვიდგება:

ზმნის ფორმა	მოქმ. გვარის მიმღეობის ფორმა
C ₁ aC ₂ aC ₃	C ₁ ĀC ₂ iC ₃
C ₁ iC ₂ iC ₃	C ₁ ĀC ₂ iC ₃
C ₁ uC ₂ uC ₃	C ₁ ĀC ₂ iC ₃

მაგალითად:

ზმნა	მოქმ. გვარის მიმღეობა	მნიშვნელობა
galas	gĀlis	მჯდომი
li÷ib	lĀ÷ib	მოთამაშე
Ōusur	ŌĀsir	დამქარგველი, წამგები; შემბლაღავი

¹ შედგენილია ერთი ნაწილი (ჰ. გადლა, 2000; რ. მაკ ჯუერკი, 1986; რ. ს. ჰარელი, 1963) ეგვიპტურში C₁uC₂uC₃ ფორმის ზმნის არსებობაზე საერთოდ არ მიუთითებს.

ეგვიპტის არაბულში დღეს მცირეა $u-u$ ვოკალური განაწილების ზმნების რაოდენობა.¹ ნ. ეჯიბადის (2006, გვ. 3) თანახმად, ისინი მხოლოდ კაიროს მეტყველებაში დასტურდება (და არ გვხვდება ეგვიპტის სხვა რეგიონების მეტყველებაში), რაც, შესაძლოა, სალიტერატურო არაბულის ზეგავლენით აიხსნას. $C_1uC_2uC_3$ ფორმების პარალელურად, როგორცაა, მაგალითად, $\bar{O}usur$ და $su\bar{u}a$ ზმნები, არსებობს $\bar{O}isir$, $si\bar{u}i\bar{a}$ და $sa\bar{u}a$ ფორმები. ა. ჟორდანიას აზრით, ეგვიპტის არაბულში $C_1iC_2iC_3$ ფორმა იმდენად ხშირია, რომ არ არის გამორიცხული შესაძლებლობა, რომ ეს ტიპი ძველი წარმოშობისა იყოს, თუმცა ს. ჰელმი-ჰასანის თანახმად, $C_1aC_2aC_3$ ფორმა მეტად გავრცელებულია (ა. ჟორდანი, 1987, გვ. 38; შდრ.: ს. ჰელმი-ჰასანი, 1960, გვ. 41). დე ლეისი ო'ლირი აღნიშნავს, რომ განსაკუთრებით ეგვიპტესა და სირიაში არსებობს იმის ტენდენცია, რომ C_1 -ის ხმოვანი ასიმილაციის შედეგად ემსგავსება C_2 -ის ხმოვანს, რის შედეგადაც ვლბულობთ: $birid < barid$ 'იყო ცივი', $tilim < talim$ 'იყო უბეში, თავხედი', $su\bar{u}a < sa\bar{u}a$ 'დაეცა', $\bar{a}u\bar{O}ur < \bar{a}a\bar{O}ur$ 'იყო პატარა' და ა.შ. მეცნიერის აზრით, ყველა შემთხვევაში C_1 -ის ხმოვანი თავდაპირველად იყო $-a$; როდესაც მას მოსდევს ერთ-ერთი გუტურალი ბგერათაგანი (ჰ, ო და ა.შ.), $-a$ ნარჩუნდება, სხვა შემთხვევაში ის ჩვეულებრივ სუსტდება და გადადის $-e$ ან $-i$ -ში² (ო'ლირი, 1963, გვ. 98).

როგორც წესი, $C_1aC_2aC_3$ ტიპის ზმნათა უმრავლესობა გარდამავალია (თუმცა შეიძლება გარდაუვალიც იყოს, მაგ.: $barak$ 'დაიჩოქა', $\bar{O}arag$ 'გავიდა', $\bar{u}a < ad$ 'დაჯდა, იჯდა' და ა.შ.), $C_1iC_2iC_3$ ტიპის უმრავლესობა და განსაკუთრებით $C_1uC_2uC_3$ ფორმის ზმნები – გარდაუვალი. ს. უილმორი წერს, რომ გარდაუვალი მნიშვნელობის მქონე ზმნათა უმრავლესობა იღებს ან $birik$, ან $buruk$ ფორმას, თუმცა ეს უკანასკნელი შეიძლება უფრო გავრცელებული იყოს, როგორც, მაგ.: $+u\bar{a}us$ (ან $+i\bar{a}is$) 'დააცემინა',³ მცირეოდენი იღებს $barak$ ან $birik$ ფორმას, როგორც მაგ.: $ba\bar{O}al$ ან (უფრო ხშირად) $bi\bar{O}il$ 'იყო ძუნწი, ხელმოჭერილი' და უფრო ცოტა – სამივე ფორმას, მაგ.: $\bar{O}umur$, $\bar{O}imir$ და იშვიათად $\bar{O}amar$ 'ამოვიდა, აფუვდა (ცომი)' (ს. უილმორი, 1901, გვ. 116).

სალიტერატურო არაბულის $[f\bar{A}+il(-un)]$ ფორმას არამეულში ზჷჸ, და ებრაულში ზჷׁן (სადაც \bar{A} -ს ო ენაცვლება) შეესაბამება. $[maf+æl(-un)]$ ფორმა არც ერთ ამ ენათაგანში არ მოიპოვება. ებრაულში მის ნაცვლად გამოიყენება ზოჷ = $[fa+æl(-un)]$, ხოლო არამეულში – ზჷׁ = $[fa+xl(-un)]$.

2. რაც შეეხება ჰამზიანი ზმნებისაგან ნაწარმოებ მოქმედებითი გვარის მიმღებებს, აღსანიშნავია, რომ ეგვიპტის არაბულ დიალექტში თვით ჰამზიანი

² მ. ვოიდიჩი ეგვიპტის ზოფლის დიალექტების – 'rural dialects' of Egyptian Arabic – შესახებ საუბრისას (მხედველობაშია ჩრდილოეთ ეგვიპტის, ზემო ეგვიპტისა და დასავლეთის უდაბნოს ოაზისში მცხოვრები გლეხების მეტყველება) აღნიშნავს, რომ რაც შეეხება a და i ტიპის ზმნების გავრცელებას, დასავლეთ ნაწილში უპირატესობა ენიჭება a -ტიპის ფუძის ზმნებს ($\bar{a}arab$, $faham$, $rakab$), მაშინ როცა i ტიპი ($\bar{a}irib$, $fihim$, $rikib$) გავრცელებულია აღმოსავლეთ (ჩრდილო-აღმოსავლეთ, აღმოსავლეთ) და ცენტრალურ (დელტის ცენტრალურ, ცენტრალურ-აღმოსავლეთ) ნაწილებში (მ. ვოიდიჩი, 1996, <http://abzaci.42>, 43).

³ ჩანს, რომ $C_1uC_2uC_3$ ზმნის ფორმა უფრო გავრცელებული იყო IX საუკუნის კაიროულ მეტყველებაში (წ. უოტსონი, 2007, გვ. 134).

ზმნების რაოდენობა სალიტერატურო არაბულისაგან განსხვავებით მეტად მცირეა, ზოგი მათგანი არ დასტურდება სასაუბრო ენაში.

ჰამზიანი ზმნებისაგან ნაწარმოები I თემის მოქმედებითი გვარის მიმღეობათა ყალიბებია:

2.1. $C_1 = \text{ე}$ შემთხვევაში სალიტერატურო არაბულში $[\text{ə} \dot{\text{A}} \dot{\text{il}}(-\text{un})]$, ხოლო ეგვიპტის დიალექტში $[\text{w} \dot{\text{A}} \dot{\text{il}}]$ და $[\text{ö} \dot{\text{A}} \dot{\text{il}}]$ ტიპის მიმღეობები დასტურდება (თვით $C_1 = \text{ე}$ ზმნების I თემის ფორმა იშვიათად გვხვდება ეგვიპტურში, სადაც I რადიკალი ჰამზა ისეთ ზმნებში, როგორიცაა $\text{ə} \text{xad}$ და $\text{ö} \text{akal}$ ხშირ შემთხვევაში იკარგება და ზმნა ორთანხმოვნიანად იქცევა, მაგ.: $\text{ə} \text{xad} > \text{xad}$ 'აიღო', $\text{ö} \text{akal} > \text{kal}$ 'შეჭამა'). მაგ.:

სალიტერატურო არაბული	ეგვიპტური დიალექტი	მნიშვნელობა
' $\text{ā} \text{hid}(-\text{un})$	$\text{wā} \text{hid}$	ამლები
' $\text{ā} \text{kil}(-\text{un})$	$\text{wā} \text{kil}$	შქამელი; (ეგვ.) ვინც შეჭამა, ნაჭამი
' $\text{ā} \text{mir}(-\text{un})$	' $\text{ā} \text{mir}$	მბრძანებელი
' $\text{ās} \text{if}(-\text{un})$	' $\text{ās} \text{if}$	მონანიე, მწუხარე; ვინც სინანულს, წუხილს განიცდის

დიალექტში $\text{ö} \dot{\text{A}} \text{si} \text{f}$ -ის პარალელური ფორმა $\text{mit} \text{ö} \text{assif}$ გამოიყენება.

ამ საკითხთან დაკავშირებით ჰ. გადალა განმარტავს, რომ ეგვიპტის არაბულში ჰამზა დაცულია მხოლოდ $\text{ə} \text{amar}$ ზმნის მოქმედებითი გვარის მიმღეობაში $\text{ö} \dot{\text{A}} \text{mir}$ და თუ $\text{ə} \text{amar}$ -ს 'ბრძანა' როგორც დიალექტური შერევის შედეგს განვიხილავთ, შესაძლებელია განზოგადებული წესის ჩამოყალიბება, რომელიც I ძირეული ჰამზის წ-ში გადასვლას გულისხმობს: $\text{ö} \rightarrow \text{w}$ (ჰ. გადალა, 2000, გვ. 188-89). უ. გარდნერი კი აღნიშნავს, რომ $C_1 = \text{ე}$ ზმნები არ ავლენს ნორმების დარღვევას (მეცნიერი იმავე $\text{ə} \text{amar} > \text{ö} \dot{\text{A}} \text{mir}$ -ის მაგალითს ასახელებს), ხოლო გამონაკლისად ორ ზმნას მიიჩნევს: $\text{kal} < \text{ö} \text{akal}$ -ს და $\text{xad} < \text{ə} \text{xad}$ -ს, რომლებიც I თემის მოქმედებითი გვარის მიმღეობის წარმოებისას I ძირეულ თანხმოვანად წ-ს იჩენენ (უ. გარდნერი, 1926, გვ. 126-127).

2.2. $C_2 = \text{ე}$ შემთხვევაში სალიტერატურო არაბულში დასტურდება $[\text{f} \dot{\text{A}} \dot{\text{il}}(-\text{un})]$ ფორმის მიმღეობები, მაგ.:

მოქმედებითი გვარის მიმღეობის ფორმა	მაგალითი	მნიშვნელობა
$\text{fā} \dot{\text{il}}(-\text{un})$	$\text{sā} \dot{\text{il}}(-\text{un})$	ვინც კითხულობს, შემკითხველი
	$\text{tā} \dot{\text{ir}}(-\text{un})$	შურისმაძიებელი
	$\text{šā} \dot{\text{im}}(-\text{un})$	ბედკრული, ავბედი

დიალექტში ძალზე მცირეა $C_2 = \text{ე}$ ზმნების I თემის ფორმათა რაოდენობა, შესაბამისად, მათგან ნაწარმოები I თემის მოქმედებითი გვარის მიმღეობათა ფორმებიც ძალზე იშვიათად გვხვდება, ისიც $[\text{f} \dot{\text{A}} \dot{\text{il}}]$ ფორმით. მაგ.: $\text{s} \dot{\text{A}} \dot{\text{il}}$ (ს. სპიროსთან დასტურდება ფორმა $\text{s} \dot{\text{A}} \dot{\text{il}}$) — 'შემკითხველი', $\text{r} \dot{\text{A}} \dot{\text{ö} \text{ir}}$ — 'თანამგრძნობი, გულმოწყალე, შემბრალებელი', $\text{z} \dot{\text{A}} \dot{\text{ö} \text{ir}}$ — 'მოღრიალე' და სხვ. ეს ფორმები სალიტერატურო არაბულის გავლენას განიცდის.

ჰ. გადალა $C_2 = \text{ე}$ ზმნების I თემის მოქმედებითი გვარის მიმღეობის ყალიბად ეგვიპტის არაბულში $[\text{f} \dot{\text{A}} \dot{\text{yil}}]$ -ს (ინტერვოკალური ჰამზის ასიმილაციით)

ასახელებს, რის დასტურადაც მხოლოდ áÁyim-ის მაგალითი მნიშვნელობით 'მარხვაზე მყოფი' მოჰყავს და $C_2 = w, y$ ზმნებისაგან ნაწარმოები I თემის მოქმედებითი გვარის მიმღეობათა ჩამოთვლისას ასახელებს. სალიტერატურო არაბულში ფიქსირდება $C_2 = \text{ء}$ ზმნის ფორმა áaōima — 'ძლიერ სწყურადა'. Áaōima-ს I თემის მოქმ. გვარის მიმღეობაა áÁōim(-un) — 'მწყურვალი' (ლუის ma+lufi, 2002, გვ. 413). $C_2 = w$ ზმნის ფორმად სალიტერატურო არაბულში დასტურდება áÁma — 'მარხვას იცავდა, მარხვაზე იყო; (რაიმესგან) თავს იკავებდა'. მისგან ნაწარმოები I თემის მოქმ. გვარის მიმღეობაა áÁōim(-un) — 'მარხვაზე მყოფი' (ზ. ბარანოვი, 1977, გვ. 451), რომელიც ფორმით ემთხვევა $C_2 = \text{ء}$ ზმნისაგან ნაწარმოებ მიმღეობას. შესაძლოა ჰ. გადალას ამ ორი სხვადასხვა ზმნისაგან ნაწარმოები მიმღეობები ჰქონდეს მხედველობაში, მაგრამ ამ შემთხვევაში მეცნიერს მათ შორის არსებული სემანტიკური განსხვავება უნდა დაეფიქსირებინა. რაც შეეხება ეგვიპტის არაბულს, დიალექტოლოგიურ ლექსიკონებში მხოლოდ $C_2 = w$ ზმნისაგან áÁm — 'მარხვას იცავდა' ნაწარმოები მიმღეობის ფორმა áÁyim 'მარხვაზე მყოფი' ფიქსირდება.

2.3. $C_3 = \text{ء}$ შემთხვევაში სალიტერატურო არაბულში [fÁ÷ið(-un)], ხოლო ეგვიპტის არაბულ დიალექტში [fÁ÷i] ფორმა (ბოლოკიდური ჰამზის დაკარგვით) ფიქსირდება, მაგ.:

სალიტერატურო არაბული	ეგვიპტური დიალექტი	მნიშვნელობა
bādi'(-un)	bādi	დამწყვები
ṭāfi'(-un)	ṭāfi	ჩამქრობი
bāri'(-un)	bāri	შემოქმედი

ამავე ყალიბისაა სიტყვები - ადიექტური სახელები: სალიტ.არაბ. dÁfið (-un), ეგვიპტ. dÁfi - 'თბილი'; სალიტ.არაბ. hÁdið(-un), ეგვიპტ. hÁdi - 'წყნარი, მშვიდი'...

ბადავისთან და ჰინდსთან დასტურდება $C_3 = \text{ء}$ ზმნათა I თემის მიმღეობათა ფორმები, რომელთაც შენარჩუნებული აქვთ ბოლოკიდური ჰამზა, მაგ.: āÁrið - 'გაუთვალისწინებელი შემთხვევა, უკიდურესობა; საგანგებო მდგომარეობა', lÁgið - 'ვინც მიმართავს (რაიმეს); ვინც ეძებს თავშესაფარს', 'ლტოლვილი', hÁzið - 'დამცინავი, ვინც ამცირებს, დამამცირებელი', nÁāið - 'ვინც/რაც იზრდება, წარმოიშვება', 'ყმაწვილი, მოზარდი თაობის წარმომადგენელი' და სხვ. უმრავლეს შემთხვევაში ეს გაარსებითებული მიმღეობებია, რომლებიც სალიტერატურო არაბულის გავლენით დამკვიდრებულ ფორმებს უნდა წარმოადგენდნენ.

3.1. სუსტი ზმნებისაგან ნაწარმოები I თემის მოქმედებითი გვარის მიმღეობათა ყალიბებია:

3.1.1. $C_1 = w$ -ის შემთხვევაში სალიტერატურო არაბულში [wÁ÷il(-un)], $C_1 = y$ -ის შემთხვევაში [yÁ÷il(-un)], ხოლო ეგვიპტის არაბულ დიალექტში შესაბამისად [wÁ÷il] და [yÁ÷il]. $C_1 = y$ ზმნების რაოდენობა ძალზე მცირეა როგორც სალიტერატურო ენაში, ასევე დიალექტში, ხოლო უკანასკნელში

ისინი ფაქტიურად არ გვხვდება თუ არ ჩავთვლით თითო-ორილა მათგანს (ნ. ევბადე, 2003, გვ. 11).

სალიტერატურო არაბული	ეგვიპტური დიალექტი	მნიშვნელობა
wātiq(-un)	wāsi'	დარწმუნებული (რაიმეში)
wāqif(-un)	wā'if	მდგომი, ვინც/რაც გაჩერებულია, შეჩერებულია
wāqi'(-un)	wā'i'	ვინც/რაც ეცემა, ვარდება; რაც ხდება; ნამდვილი; სინამდვილე
yābis(-un)	yābis	მშრალი
yāfi'(-un)	-	მოწიფული, მოზრდილი; ყმაწვილი

3.1.2. $C_2 = w$, y -ის შემთხვევაში სალიტერატურო არაბულში [fÁðil(-un)], ხოლო ეგვიპტის არაბულში [fÁyil] გარიანტი დასტურდება, მაგ.:

სალიტერატურო არაბული	ეგვიპტური დიალექტი	მნიშვნელობა
fā'iz(-un)	fāyiz	გამარჯვებული, მძლეველი
fā'ir(-un)	fāyir	რაც ფრინავს, მფრინავი; ჩიტი
šā'ib(-un)	šāyib	გაქაღარავებული, ჭადარა
ḥā'if(-un)	ḥāyif	ვისაც ეშინია, მშიშარა

განსაკუთრებით დიალექტისთვის (უფრო იშვიათად სალიტერატურო არაბულისთვის) დამახასიათებელია სუსტი თანხმოვნების w -სა და y -ის გაჩენა იმ თემებში, სადაც ისინი წარმოდგენილი არ არის (I, IV, VII, VIII და X თემები). ძირითადად ეს ხდება I, VII და X თემებში. ჰ. გადალა ამ ფაქტს მიიჩნევს w -სა და y -ის ძლიერ თანხმოვნებად გარდაქმნის ტენდენციად, რაზეც ჯერ კიდევ მ. კარტერი (1996:138-140) მიუთითებდა. I თემის ამგვარ ზმნებს განეკუთვნება: $dwr > dawar$, $dwā > dawāā$, $÷wg > ÷awag$, $öwr > öawar$, $lwō > lawāō$, $Öwt > Öawat$, $Öwg > Öawag$, $zwr > ziwir$ და სხვ. ამ შემთხვევაში ეგვიპტის არაბულში I თემის მიმღეობი იწარმოება ყალიბით [fÁwīl], მაგ.:

ზმნა	მიმღეობა	მნიშვნელობა
Dawar	dāwir	თავგზის ამხნევი, დამაბნეველი
Dawaš	dāwiš	თავის მომაბეზრებელი, შემაწუხებელი, გამალიზიანებელი
‘āz	‘āwiz/‘āyiz	მსურველი, ვინც მოთხოვნილებას განიცდის, ვისაც ესაჭიროება (რაიმე)

3.1.3. სალიტერატურო არაბულში $C_3 = w$, y ზმნების I თემის მოქმედებითი გვარის მიმღეობები [fÁ÷i(n)], ხოლო ეგვიპტურში [fÁ÷i] ყალიბით იწარმოება.

სალიტერატურო არაბულში გვმინიერებული ზმნისაგან (რომლის მოდელია [fa÷÷(-a)]) ნაწარმოები I თემის მოქმედებითი გვარის მიმღეობის ყალიბია [fÁ÷÷(-un)], ხოლო ეგვიპტურში — [fÁ÷i÷]. საუბრაულოდ, მიმღეობის თავდაპირველი ფორმა შენარჩუნებულია ეგვიპტურ დიალექტში. ცვლილებები, რომლებიც ხდება სალიტ. არაბულის [fÁ÷i÷(-un)] ძირითადი ფორმიდან [fÁ÷÷(-un)] ფორმაში გადასვლისას შეიძლება შემდეგნაირად წარმოვიდგინოთ:

$m\acute{A}did(-un) > m\acute{A}idd(-un)$ იდენტურ თანხმოვანთა მეტათეზისით
 $m\acute{A}add(-un)$ მდგრადი ხმოვნის ასიმილაციით
 $m\acute{A}dd(-un)$ დახურული მარცვლის შეკვეცით (ჰ. გადალა, 2000, გვ. 187).

სალიტერატურო არაბულის მონაცემები

მოკმ. გვარის მიმღეობის ფორმა	სალიტერატურო არაბული	მნიშვნელობა
$f\acute{a}''(-un)$	$z\acute{a}nin$	ვინც ფიქრობს, ვარაუდობს
	$\acute{s}\acute{a}bb(-un)$	ყმაწვილი, ახალგაზრდა
	$q\acute{a}\acute{s}\acute{s}(-un)$	მთხრობელი, მთქმელი

ეგვიპტური დიალექტის მონაცემები

მოკმ. გვარის მიმღეობის ფორმა	ეგვიპტური დიალექტი	მნიშვნელობა
$f\acute{a}'i'$	$z\acute{a}nin$	ვინც ფიქრობს, ვარაუდობს
	$b\acute{a}\acute{s}\acute{i}\acute{s}$	ვინც უყურებს, იყურება
	$m\acute{a}lil$	ვინც მოწყვნილია, დაღლილია

ეგვიპტის არაბულ დიალექტში გემინირებული ზმნისაგან ნაწარმოებ მოკმედებითი გვარის მიმღეობაზე ნაცვალსახელური სუფიქსის დართვისას ადგილი აქვს ზოგიერთ მორფოფონემატურ ცვლილებას:

ა) ხმოვნით დაწყებული ნაცვალსახელური სუფიქსის დართვისას მიმღეობის ფორმაში ხმოვანთა შეკვეცის შედეგად (იდენტურ თანხმოვანთა მეტათეზისის, მდგრადი ხმოვნის ასიმილაციისა და დახურული მარცვლის შეკვეცის წესის მიხედვით) $[f\acute{A}+i+]$ გადადის $[fa++]$ ფორმაში, მაგ.: $\acute{O}\acute{A}\acute{i}\acute{a}\acute{a}-u > \acute{O}\acute{A}\acute{a}\acute{a}\acute{a}-u > \acute{O}\acute{A}\acute{a}\acute{a}\acute{a}-u > \acute{O}\acute{a}\acute{a}\acute{a}\acute{a}-u$ 'მისი (მამრ.) დამღები';

ბ) თანხმოვნით დაწყებული ნაცვალსახელური სუფიქსის დართვის შემთხვევაში $[f\acute{A}+i+]$ გადადის $[fa+i+]$ ფორმაში უმახვილო მარცვლის შეკვეცის წესის მიხედვით, მაგ.: $\acute{O}\acute{A}\acute{i}\acute{a}\acute{a}-ha > \acute{O}\acute{a}\acute{i}\acute{a}\acute{a}-ha$.

რაც შეეხება სალიტერატურო არაბულს, აქ სუფიქსაციის შედეგად მიმღეობის ფუძეში არანაირი ცვლილება არ ხდება, მაგ.:

მიმღეობა	მიმღეობის სუფიქსიანი ფორმა	მნიშვნელობა
$r\acute{a}dd(-un)$	$r\acute{a}dd-u-hu$	მისი (მამრ.) უკუმგდები
$m\acute{a}\acute{s}\acute{s}(-un)$	$m\acute{a}\acute{s}\acute{s}-u-h\acute{a}$	მისი (მდ.) შემგები, ვინც მას (მდ.) ეხება

ზოგჯერ ეგვიპტის არაბულში სალიტერატურო არაბულის $[f\acute{A}+]$ ყალბის მიმღეობები დასტურდება, მაგ.:

სალიტერატურო არაბული	ეგვიპტური დიალექტი	მნიშვნელობა
$t\acute{a}mm(-un)$	$t\acute{a}m(m)/$ $tamm$	სავსე, სრული, მთელი
$h\acute{a}\acute{s}\acute{s}(-un)$	$h\acute{a}\acute{s}(\acute{s}) / h\acute{a}\acute{s}\acute{s}$	განსაკუთრებული, სპეციალური; კერძო
$\acute{a}mm(-un)$	$\acute{a}m(m)/ \acute{a}mm$	საყოველთაო; გენერალური;
$h\acute{a}\acute{g}\acute{g}(-un)$	$h\acute{a}\acute{g} / h\acute{a}\acute{g}\acute{g}$	ჭაჭი, პილიგრიმი, მოძღოცველი
$g\acute{a}nn(-un)$	$g\acute{a}n$	ჟინები, დემონები

დამოწმებული ლიტერატურა

- ბ. ბარანოვი, 1977 - Баранов Х. К., Арабско-русский словарь. Москва, 1977.
- ჰ. გადალა, 2000 - Gadalla H. A., Comparative Morphology of Standard and Egyptian Arabic. Lincom Europa. 2000.
- უ. გარდნერი, 1926 - Gairdner W. H. T., Egyptian Colloquial Arabic. Oxford, 1926.
- რ. მაკ გუერკი, 1986 - McGuirk R. H., Colloquial Arabic of Egypt. Routledge & Paul Kegan: London, 1986.
- ნ. ეჯიბაძე, 2006 - Ejibadze N., The Paradigms of the Verb Forms in Egyptian Arabic Dialect (Speeches of Upper Egypt, Bedouins of the northern coast of Egypt and Cairo). Tb., 2006.
- ნ. ეჯიბაძე, 2003 - ნ. ეჯიბაძე, ზმნის სისტემა არაბული ენის ეგვიპტურ დიალექტში (ზემო ეგვიპტის, ეგვიპტის ჩრდილოეთ სანაპიროს ბედუინთა და კაიროს კილოკავები). ფილოლოგიის მეცნიერებათა კანდიდატის ხარისხის მოსაპოვებლად წარდგენილი დისერტაციის ავტორეფერატი, თბ., 2003.
- მ. ვოიდიხი, 1996 - Woidich M., The rural Dialects of Egypt". In: Egypte, Monde Arabe. CEDEJ 27-28, 3e & 4e trim. 1996. Le Caire, pp. 325-354.
- მ. კარტერი, 1996 - Carter M. G., El-Said Badawi & Gully A. Modern Written Arabic: A Comprehensive Grammar. Routledge: London, 2004.
- ლუის მა+ლუფი, 2002 - al-Ma+læf L., Al-MunŌid f× l-luŌa. DĀr al-Maāriq: Bayræt, 2000.
- ო'ლერი, 1963 - O' leary De Lacy, Colloquial Arabic. With Notes on the Vernacular Speech of Egypt, Syria, and Mesopotamia, and an Appendix on the Local Characteristics of Algerian Dialect, 1963.
- ა. ჟორდანია, 1987 - ა. ჟორდანია, ზმნა არაბთა დიგლოსიაში. „სემიოლოგიური ძიებანი“, თბ., 1987.
- ჯ. უოტსონი, 2007 - Wotson J., The Phonology and Morphology of Arabic. Oxford, 2007.
- რ. ს. ჰარელი, 1963 - Harrell R. S., Tewfik L. Y. & Selim G. D., Lessons in colloquial Egyptian Arabic. Washington, 1963.
- ს. ჰელმი-ჰასანი, 1960 - Helmy-Hassan Salah Eldin. Verb Morphology of Egyptian Colloquial Arabic Cairene Dialect. University of Michigan, 1960.

NATIA ODILAVADZE

ON FORMATION OF ACTIVE PARTICIPLE OF FORM I IN LITERARY ARABIC AND EGYPTIAN DIALECT

Formation of active participle of Form I is diverse on the one hand, in literary Arabic, and on the other hand, in dialects. Under this aspect, the Egyptian dialect is interesting due to the attested forms that more or less differ from the literary Arabic.

The article provides a thorough analysis of patterns of active participle derived from various types of verbs (trilateral regular sound verbs, hamzated, weak, geminate verbs). Phonetic variants of certain patterns are discussed.

მადონა რობაქიძე

1757 წლის ხრესილის ბრძოლა

1752 წელს იმერეთის ტახტის მფლობელი გახდა ალექსანდრე მეხუთის უფროსი ვაჟი სოლომონ პირველი. ახალგაზრდა მეფემ მამისაგან არასახარბიელო მემკვიდრეობა მიიღო. იმერეთის სამეფო სათავადოებად იყო დაქუცმაცებული, მთავარი ციხეები: ქუთაისი, ბაღდათი, შორაპანი და ცუცხვათი თურქების მფლობელობაში იყო.

ნ. დადიანი შექმნილ მდგომარეობას ასე ახასიათებს: „გარნა ჟამსა ამას მძლავრობდნენ იმერეთს ოსმალნი და ეპყრათ იმერეთსა შინა ოსმალთა სიმაგრენი ციხე ქუთაისისა, შორაპნისა, ცუცხვათისა და ბაღდადისა და მძლავრობდნენ დიდად“ (ნ. დადიანი, 1962, გვ. 178).

საყურადღებოა ისიც, რომ შავი ზღვის სანაპირო ზოლის მთავარ ციხეებში (გონიო, ბათუმი, ფოთი, რუხი, ანაკლია და სოხუმი) ორთულნი ფაშები ისხდნენ. აღნიშნული ციხეების მფლობელობას ქართველთათვის დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა, რადგან ანაკლიისა და რუხის ციხესიმაგრეები სტრატეგიულად მოსახერხებელი პლაცდარმი იყო მომხდელი მტრის წინააღმდეგ ცალკეული პოლიტიკური ერთეულების ერთიანი ძალებით გამოსვლისათვის (ნ. შენგელია, 1982, გვ. 9).

ჩვენ გაგვაჩნია უფრო კონკრეტული მონაცემები დასავლეთ საქართველოში ოსმალთა მფლობელობის შესახებ. ქუთაისში იდგა ალა 500-იანი ჯარით და არტილერიით, რომელსაც ემორჩილებოდა იმერეთის სხვა ციხეებში - ბაღდათში, შორაპანსა და ცუცხვათში მდგარი ოსმალთა რაზმები. ამას გარდა, ფოთში იდგა ორთულანი ფაშა 200 იენიჩარითა და 50 ზარბაზნით, სოხუმიში ასეთივე ფაშა 200 უნიჩარით და 60 ზარბაზნით (ს. კაკაბაძე, 1920, გვ. 109).

ეს ციხისთავები შავი ზღვის აღმოსავლეთ სანაპიროს აკონტროლებდნენ და, ბუნებრივია, მნიშვნელოვან დასაყრდენს წარმოადგენდა თურქეთისათვის. თუმცა საქმე მართო ტერიტორიულ მფლობელობაში როდი იყო. ნ. ბერძენიშვილის მართებული შენიშვნით, „ოსმალები ამ ციხეებიდან აღვილად ერეოდნენ ფეოდალების ურთიერთობაში და ქვეყნის საბოლოოდ დასაპყრობად თანდათან გზას იკვლევდნენ“ (ნ. ბერძენიშვილი, 1965, გვ. 213).

არსებული ვითარებიდან გამომდინარე, იმერეთის საგარეო მდგომარეობა სულ უფრო და უფრო უარესდებოდა. თურქეთის მთავარი მიზანი - ამიერკავკასიაში გაბატონება - დასავლეთ საქართველოს საშინელ მომავალს უქადდა. მდგომარეობას ამწეავებდა ისიც, რომ თურქეთი დამორჩილებული ქვეყნებისაგან დიდი რაოდენობით ხარკს მოითხოვდა.

სოლომონის პოლიტიკა შეუთავსებელი იყო თურქეთის მთავრობის ასიმილაციურ პროგრამასთან, რომელიც მიზნად ისახავდა ქვეყნის საბოლოო დაპყრობას. იგი მიუღებელი იყო აგრეთვე განდგომილი თავადებისათვისაც, რადგან ასეთი პოლიტიკა ამაღლებდა მეფის ავტორიტეტს, ხელს უწყობდა ცენტრალური ხელისუფლების ზრდას და ტყვის სყიდვით მიღებულ მნიშვნელოვან

შემოსავლებს აკარგვინებდა ოპოზიციონერ დიდებულებს. ამიტომ ეს ორი რეაქციული ძალა - შინაური და გარეშე - გაერთიანდა მეფის წინააღმდეგ (ვ. მაჭარაძე, 1968, გვ. 26).

მართალია, გორიზი თავადები ნებისმიერ მომენტში მზად იყვნენ მეფის საწინააღმდეგო გამოსვლისათვის, მაგრამ საჭირო მომენტამდე დიპლომატიურად ღუმდნენ და თავს ერთგულად აჩვენებდნენ (ს. კაკაბაძე, 1921, გვ. 5).

თუმცა, როგორც მოვლენათა მსვლელობამ გვიჩვენა, მემამოხე ფეოდალთა სიმშვიდე დროებითი და მოჩვენებითი ხასიათისა იყო. XVIII საუკუნის მეორე ნახევრიდან ისინი აქტიურად და გამუდმებით იბრძვიან მეფის ხელისუფლების წინააღმდეგ.

სოლომონ პირველი გამეფებისთანავე ამჟღავნებდა ანტითურქულ განწყობილებას, მაგრამ 1757 წლამდე აქტიურ მოქმედებაზე არ გადასულა, რადგანაც სათანადო ძალა ჯერ კიდევ არ გააჩნდა (ქ. ჩხატარაიშვილი, 1973, გვ. 637).

1757 წლისათვის სოლომონის ხელისუფლება იმდენად განმტკიცდა, რომ მას დახმარება სთხოვა ქართლის მეფე თეიმურაზ II-მ. იმერეთის მეფე ჭარით ქართლში გადავიდა და ლეკების დამარცხებაში მიიღო მონაწილეობა.

პ. ბუტკოვის ცნობით, 1757 წელს მთელ საქართველოში საშინელი შიმშილობა იყო. ლეკები ასეთი უბედურების ჟამსაც კი არ ანებებდნენ თავს ქვეყნის აწიოებას. ისინი გამოვიდნენ ქართლში, დაარბიეს სოფ. ალი და გაიყვეს რა ორ ნაწილად, ერთდროულად ჩასაფრდნენ სიმაგრეებში - ატოცსა და ავნევში. მეფე თეიმურაზმა დახმარებისათვის მოუწოდა იმერეთის მეფე სოლომონ პირველს. მათ შეაერთეს რა თავიანთი ძალები ქართლში, განდევნეს მტერი (პ. ბუტკოვი, 1869, გვ. 41).

XVIII საუკუნის მეორე ნახევარში ოსმალთა აგრესიის წინააღმდეგ ბრძოლა ახალ სტადიაში შევიდა. ანტიოსმალურ ბრძოლაში მეფეს ერთგულ მოკავშირეებთან ერთად მხარში ედგნენ აფხაზეთის სამთავროს წარმომადგენლებიც (ნ. შენგელია, 1982, გვ. 10).

სოლომონმა შემოირიგა რა გავლენიანი თავადები, სასტიკად აკრძალა ტყვის სყიდვა, რამაც განარისხა ოსმალები. „ახალციხის ფაშამ ჰაჯი ახმედმა შეასწენა მეფეს, რომ მას მაინც მოუწევდა ტყვეების გაყიდვა. იმერეთის მეფემ ახალციხის ფაშას უარით უპასუხა. ამ უკანასკნელმა აცნობა სულთანს სოლომონ პირველის თავხედობის შესახებ და მოითხოვა მისი დასჯა. 1757 წლის დეკემბრის დასაწყისში თურქეთის არმია ზეკარის გზით იმერეთში შემოვიდა“ (გ. მეტრეველი, 1982, გვ. 34).

მონსინიორი ლეონი წერს: „ახალციხის ფაშამ, სახელად ჰაჯი-აჰმედმა უზომოდ გაუუარესა მდგომარეობა მეფე სოლომონს, რადგან ყოველწლიურად მისგან 50 ათასი სკუდო მიჰქონდა და რადგან სოლომონს ძალა არ შესწევდა, გაემძლო ამ ახალი ზარჯისათვის, თუ არა ტყვის მეშვეობით, იგი შეჰპირდა მიცემას მხოლოდ ნაწილ-ნაწილად. ფაშა ლმობიერად დაეთანხმა მეფის თხოვნას. მაგრამ ლევან აბაშიძე აღდა და იმერეთიდან ახალციხეში ავიდა და ფაშას უთხრა, რომ სოლომონი მას ატყუებდა და ნამდვილად არასოდეს არ სურდა გადაეხადა, რამდენსაც ჰპირდებოდნენ“ (გაზ. „კომუნარი“, 1959, №95).

მაშინ ოსმალეთის ხონთქარმა სოლომონის დასჯა ბრძანა. ლევან აბაშიძესა და როსტომ ერისთავს თავისი დრო დაუდგათ.

„თუმცა იყო სახლიშვილი აბაშიძისა მეფე ესე, გარნა არა რიდა და წავიდა პაპა მეფისა ამის ლეონ ახალციხეს და მოიცა ძალი ოსმალთაგან და მოვიდა აბაშიძე იმერეთს დიდითა სერესკლებითა“ (ნ. დადიანი, 1962, გვ. 178).

შ. ბურჯანაძე, რომელიც პაპუნა ორბელიანის ცნობას ეყრდნობა, თვლის, რომ „ახალციხეში აბაშიძეს თან ახლდა მისი „თანამებრძოლი“ როსტომ ერისთავი“ (შ. ბურჯანაძე, 1950, გვ. 84).

„დაუშვარცხა იმერეთის მეფემ სოლომონ ურუმის ჯარს, რომ ლევან აბაშიძეს და რაჭის ერისთავს მოეყვანათ მის წასახდენად“ (პ. ორბელიანი, 1981, გვ. 773).

ს. კაკაბაძის აზრით, „ლევან აბაშიძე პირადად ავიდა ახალციხეს და იქიდან წაუძღვა... სალაშქროდ გამზადებულ ახალციხისა და აჭარის ჯარს. იმერეთში გამოსვლისას ამ ჯარს მიერთო რაჭის ერისთავი, და ზოგი სხვა იმერეთის თავადი და აზნაური თავისი კაცებით“ (ს. კაკაბაძე, 1921, გვ. 110). ეს მოსაზრება გაიზიარა გ. მეტრეველმა (გ. მეტრეველი, 1983, გვ. 37).

ამ ფაქტს, როგორც თვითმხილველი, ადასტურებს მონსინიორი ლეონი: „ხრესილის ბრძოლაში, მოწინააღმდეგეთა მხარეზე ლევან აბაშიძისა და რაჭის ერისთავის როსტომის გარდა, იმყოფებოდა აგრეთვე აზნაური წულუკიძე და გედევან აბაშიძე. პირველი ამათგან, როგორც ჩანს, როსტომის ერთგული პირი იყო, ხოლო მეორე - ლევან აბაშიძის შვილი“ (გაზ. „კომუნარი“, 1959, №95).

ამრიგად, ლევან აბაშიძე თავის შვილთან ერთად აქტიურად იბრძოდა სოლომონ პირველის წინააღმდეგ. ამ ბრძოლაში არაა გამორიცხული როსტომ რაჭის ერისთავის უფროსი შვილის - გიორგის მონაწილეობაც (გ. მეტრეველი, 1982, გვ. 38).

ზემო იმერეთი ლევანმა „მიიბირა“. მეფე მტერს ვერ გაუმკლავდებოდა, რომ მისთვის ოტია დადიანს არ აღმოეჩინა დახმარება. „მცნობმან ამისაგან მეფემან სთხოვა შეწევნა სიმავერსა დადიანსა ოტიას და ვინაითგან კაცი მამაცი დადიანი ოტია მოუძღურებულ იყო მოხუცებულობის გამო, ამისთვის წარმოუვლნა ძე თვისი კაცია შესაწევნად სიძესა თვისსა მეფესა (ნ. დადიანი, 1962, გვ. 178).

ოდიშის ლაშქარს თან ახლდა სამურზაყანოელთა რაზმი ხუტუნია შერვაშიძის მეთაურობით.

საინტერესოა იმერეთში შემოჭრილი მტრის რაოდენობის დაზუსტება. მაგრამ, სამწუხაროდ, მხოლოდ ლეონის მონაცემებს შეგვიძლია დავეყრდნოთ. „ახალციხის ფაშამ დანიშნა ერთი გენერალი, სახელად გოლა-ფაშა და 40 ათასი ჯარისკაცით იმერეთში გამოისტუმრა (გაზ. „კომუნარი“, 1959, №95).

ნ. დადიანის აზრით, მტრის რაოდენობა რამდენჯერმე აღემატებოდა მეფისა და დადიანის ლაშქარს. რაც შეეხება ცნობას სოლომონის ჯარების შესახებ, ლეონი წერს: „...სოლომონი გამოვიდა რა ბრძოლის ველზე მცირერიცხოვანი რაზმით თავის მტერთან შესახვედრად, ისე განუმტკიცა მათ სული თავისი დიდსულოვნებით, რომ მტრის დამორჩილება შესძლო“ (იქვე).

გ. მეტრეველი ამ საკითხის შესახებ ასკვნის: „იმერეთის ჯარის ძირითადი მნიშვნელოვანი ძალა შედგებოდა გლეხების და წვრილი აზნაურებისაგან -

ერთი მეომარი ყოველი ერთი კომლისაგან. ამ დროს სახელმწიფო გლეხთა რიცხვი შეადგენდა არაუმეტეს 8 ათას კომლს. თუ ყოველ კომლს ერთი მეომრის მოცემა შეეძლო, მაშინ სამეფო ჯარი შესაბამისად შეიძლება ყოფილიყო 8 ათასი კაცი. თუ ამას მივუმატებთ მოკავშირეთა ძალებს (ოდიში, გურია, სამურზაყანო და სხვ.), შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ გაერთიანებული სამეფო ჯარი რიცხობრივად დაახლოებით 15-16 ათას კაცს აღწევდა (გ. მეტრეველი, 1983, გვ. 39).

ცნობილია, რომ ამ დროს თურქთა რაზმები იღვნენ ქუთაისის, ცუცხვათის, ბაღდათისა და შორაპნის ციხეებში.

1757 წელს იმერეთში შემოჭრილი მტერი დაბანაკდა ხრესილის მინდორზე (ტყიბულის რაიონი). სოლომონმა გადაწყვიტა, პირველად სწორედ მათთვის შეეტია.

ამრიგად, ხრესილში მეფის წინააღმდეგ საკმაოდ მრავალრიცხოვანი ჯარი იდგა: მასში შედიოდნენ ახალციხისა და აჭარის სანჯაყთა ჯარები, რომელთაც მეთაურობდა ახალციხის ფაშა ქეშაია; მასთან იყვნენ ლევან აბაშიძე და ერთ-ერთი წულუკიძეთაგან თავიანთი რაზმებითურთ.

1757 წლის 14 დეკემბერს იქმნა ხრესილის ომი. თათრებს, ვეზირის ჯარს ახლდნენ ერისთავი, აბაშიძე, წულუკიძე და მეფეს შემოებენ (ჯ. ოდიშელი, 1982, გვ. 70).

იმერეთის მეფემ სამხედრო მოქმედების საესეებით ორიგინალური გეგმა შეიმუშავა. მოიერიშე რაზმები დაყო ჯგუფებად (150-200, 250-300 კარგად შეიარაღებულ მებრძოლებად) და ჩასაფრებულად განალაგა ისინი გზის გასწვრივ ტყეში. პატარა ჯგუფებად დანაწილებული იმერეთის ჯარი ხან აქ, ხან იქ ესხმოდა თავს თურქეთის არმიას (გ. მეტრეველი, 1983, გვ. 39).

სოლომონმა, როგორც ნიჭიერმა ხელმძღვანელმა და ომის კარგად მცოდნემ, შეადგინა მცირედი მოთარეშე ცხენოსანი ჯარი და ახალციხიდან მომავალ მტერს შეხვდა სალაშქროში, ზეკარის უღელტეხილთან. ქართველებმა მტერს დიდი თავდასხმა მოუწყვეს ზეკარში, შემდეგ კი - კაკას ხილთან, ზეკარის ქვემოთ 6 კმ-ზე. საბოლოოდ მტერი გოდოგნისა და გელათის გავლით მიუახლოვდა ხრესილის დაბლობს და გაება სოლომონის მიერ დაგებულ მახეში. ხელჩართული ბრძოლა დაიწყო საწირის აღმართზე. ოკრიბელი გლეხის, ბრეგაძის ძლიერი ხმით ნათქვამმა სიტყვებმა - „გაიმარჯვა იმერეთის მეფემ, წახტა თათარიო“ - ქართველთა ჯარს სიმხნევე შემატა. მაგრამ არეულობის მომენტში მეფე სოლომონის დროშა ხელთ იგდეს ოსმალთ, რომელიც გადასცეს სერასკირს, თავდადებული ქართველი ვაჟკაცების ერთი ჯგუფი მსწრაფლ შეიჭრა მტრის ბანაკში და დროშა ისევ მეფეს მიაართვეს (ქ. ჩხატარაიშვილი, 1973, გვ. 639).

ხრესილის ბრძოლის შედეგად მტრის ჯარის დიდი ნაწილი გაიჟლიტა, ნაწილი ტყვედ ჩაიგდეს, მხოლოდ მცირე ნაწილი გაიქცა.

ბრძოლაში დახოცეს თურქეთის ჯარის მხედართმთავრები: გოლა-ფაშა, ქეშა ახალციხის ფაშა და ბაშა-ალა (ე. თაყაიშვილი, 1914, გვ. 72).

როდესაც დიდმა სულთანმა კონსტანტინოპოლში შეიტყო მეტად სამარცხვინო დამარცხება, თურქების ჩვეულებისამებრ მისი ასეთი გაწბილების გამო, ახალციხის ფაშა დაახრჩობინა არზრუმის მეორე ფაშა იბრაჰიმს (ვახ. „კომუნარი“, 1959, №295).

ქართველების მხრიდან მოკლულ იქნა მეფის მოღალატე ბაბუა - ლევან აბაშიძე, ხოლო რაჭის ერისთავმა როსტომმა გაქცევით უშველა თავს.

„მიეწივნენ მენგრელნი და მოკლეს აბაშიძე ლეონ, პაპა მეფისა, შეიპყრეს აბაშიძე გედევან და მოჰგვარეს მეფესა და შემდგომად დასწვა თვალნი მეფემან (ე. თაყაიშვილი, 1914, გვ. 72).

ზარალი მეფის მხრიდან დიდი იყო. დაიღუპა კაცია დადიანის თანმხლები, სამურზაყანოს მფლობელი ხუტუნია შერვაშიძე.

1757 წლის 14 დეკემბერს ზრესილის ველზე მომხდარი ბრძოლა „დასაწყისი იყო დასავლეთ საქართველოს გამათავისუფლებელი ომისა. სოლომონ მეფე სამხედრო იარაღით პირველად აქ შეხვდა დამპყრობელ ძალას...“ (შ. ბურჯანაძე, 1950, გვ. 85).

6. დადიანი ზრესილის ბრძოლის თარიღად 1756 წელს ასახელებს: „და გაემარჯვათ დიდათ და სახელოვნად მეფესა და დადიანსა წელსა ქრისტესით 1756 (ნ. დადიანი, 1962, გვ. 175-178). ამავე წელს ეხრობა შ. ბურჯანაძეც. სამეცნიერო ლიტერატურაში დადგენილად ითვლება, რომ ზრესილის ბრძოლა მოხდა 1757 წლის 14 დეკემბერს (ქ. ჩხატარეიშვილი, 1973, გვ. 639).

1757 წლიდან მოკიდებული დიდ ომგადახდილ სოლომონ პირველს სიკვდილამდე არ დაუსვენია. დამახასიათებელია ზრესილთან მომხდარ ბრძოლებამდე სოლომონის სახელმწიფო ბეჭდების ზედ წერილი: „მონა ღვთისა, ყმა ხონთქრისა, სოლომონ“. ეს მიიღო მან მემკვიდრეობად, მაგრამ 1757 წლის შემდეგ სოლომონის ბეჭედს სხვა წარწერა ამჟღავნებს: „დავითის ნორჩი ღვთით მტერს მოვრჩი მეფე სოლომონ“. სოლომონმა თურქეთთან ბრძოლა ამჯობინა ისეთ პირობებშიც, როცა არსაიდან დახმარების იმედი არ ჰქონდა (გაზ. „კომუნარი“, 1946, №77).

თურქეთის მთავრობა ვერაფრით შეუურიგდა მარცხს და იმერეთზე მორიგი ლაშქრობა ახალციხის ფაშას დაავალა. საბაბიც სათანადო ჰქონდათ. ფაშამ იმერთა მეფეს მოსთხოვა ხარკისა და ჯარიმის სახით 300 ქესა ფული და ტყვეებით თავისუფალი ვაჭრობის აღდგენა. მოსალოდნელი ომის თავიდან აცილების მიზნით სოლომონი მხოლოდ თანხის გადახდაზე დაეთანხმა.

დამოწმებული ლიტერატურა

ნ. ბერძენიშვილი, 1965 - ნ. ბერძენიშვილი, საქართველოს ისტორიის საკითხები, წიგნი I, თბ., 1965.

შ. ბურჯანაძე, 1950 - შ. ბურჯანაძე, სოლომონ პირველის მეფობის პირველი პერიოდი (1752-1768 წწ.), თსუ შრომები, ტ. 41, თბ., 1950.

პ. ბუტკოვი, 1869 - П. Бутков, Материалы для новой истории кавказа с 1772 по 1803 год. Часть I, СПб., 1869.

ნ. დადიანი, 1962 - ნ. დადიანი, „ქართველთა ცხოვრება“, თბ., 1962.

ე. თაყაიშვილი, 1914 - ე. თაყაიშვილი, საისტორიო მასალები, წიგნაკი II, თბ., 1914.

ს. კაკაბაძე, 1914 - ს. კაკაბაძე, ბატონიშვილი ვახტანგ, ისტორიკობრივი აღწერა ღირსთა ხსობისა შემოხვეულობათა საქართველოსა შინა, ტფ., 1914.

- ს. კაკაბაძე, 1914 - ს. კაკაბაძე, წერილები და მასალები საქართველოს ისტორიისათვის, წიგნი I, ტფ., 1914.
- ს. კაკაბაძე, 1921 - ს. კაკაბაძე, საქართველოს მოკლე ისტორია - ახალი საუკუნეების ეპოქა, თბ., 1921.
- ს. კაკაბაძე, 1921 - ს. კაკაბაძე, დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო საბუთები, II, თბ., 1921.
- გაზ. „კომუნარი“, №95, 14 აგვისტო, 1959.
- ვ. მაჭარაძე, 1968 - ვ. მაჭარაძე, მასალები XVIII ს. მეორე ნახევრის რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიისათვის, II, თბ., 1968.
- გ. მეტრეველი, 1982 - Г. Метревели, на перепутье, Тб., 1982.
- გ. მეტრეველი, 1983 - გ. მეტრეველი, ჟამი ბრძოლისა და თანადგომისა, თბ., 1983.
- მცირე ქრონიკები, 1982 - მცირე ქრონიკები (კინკლოსების ისტორიული მინაწერები), გამოცემული ჯ. ოდიშელის რედაქტორობით, თბ., 1982.
- პ. ორბელიანი, 1981 - პ. ორბელიანი, „ამბავნი ქართლისანი“, თბ., 1981.
- ოსმალური წყაროები, 1982 - ოსმალური დოკუმენტური წყაროები ანაკლიისა და რუზის ციხეების შესახებ (თურქული ტექსტი ქართული თარგმანით, გამოსაცემად მოამზადა ნ. შენგელიამ, თბ., 1982.
- ქ. ჩხატარაიშვილი, 1973 - ქ. ჩხატარაიშვილი, დასავლეთ საქართველოს განთავისუფლება ოსმალთა ბატონობისაგან, წიგნში: საქართველოს ისტორიის ნარკვევები ტ. IV, თბ., 1973.
- ი. ცინცაძე, 1946 - ი. ცინცაძე, რუსეთ-იმერეთის ურთიერთობიდან (სოლომონ პირველი), გაზ. „კომუნარი“, №77, 1946.

MADONA ROBAKIDZE

THE KHRESILI BATTLE (1757)

Solomon I gained the Imeretian throne in 1752. The young king inherited a heavy legacy of his father. Kingdom of Imereti was dissolved into princedoms. The main castles such as those of Kutaisi, Baghdati, Shorapani and Tsutskhvati were under the ownership of the Turks.

Even upon his enthronement Solomon I demonstrated his anti-Turkish attitudes. However, due to insufficient strength it was not until 1757 that he manifested himself in active opposition.

In 1757 the intruding enemy troops were located in Khresili (Tqibuli region), Imereti. The King encountered quite large enemy forces. The Battle of Khresili was fought on December 14, 1757. An important part of the enemy forces was killed in the battle, others were taken captive. Only a small part managed to escape. The Turkish military leaders such as Gola Pasha, Kemkha Pasha of Akhaltsikhe and Basha Agha were killed in the battle.

As for the Georgians, the King's disloyal grandfather Levan Abashidze was killed and Rostom the Eristavi of Racha fled and escaped.

The Battle of Khresili was the start of the war for liberation of Western Georgia. It was the first military encounter of King Solomon I with the invading forces.

რუსუდან სალინაძე

ვაჟა-ფშაველა და ქართული სალიტერატურო მნის საკითხები

ვაჟა-ფშაველას პოეტური სტილი მკვეთრად გამოირჩევა არა მხოლოდ XIX საუკუნის, არამედ მთელი ქართული მწერლობის ფონზე. მისი ხატოვანი აზროვნების პირველწყარო ხალხური შემოქმედებაა. ვაჟა-ფშაველამ გააფართოვა ქართული პოეტური მეტყველების ჩარჩოები, კერძოდ, დიალექტური და ძველი ქართული ფორმების შემოტანით გაამდიდრა ლექსიკა, გაამრავალფეროვნა პოეტური ენა. მის მოთხრობებში მოცემულია მთიელთა ყოფა-ცხოვრების ამსახველი რეალისტური სურათები, კოლორიტული ხასიათების ფონზე არის ნაჩვენები იმდროინდელი საქართველოს მძაფრი სოციალური კონფლიქტები. ვაჟა-ფშაველას მიერ ქართულ ლიტერატურაში შემოტანილ მთის ეგზოტიკას თან მოჰყვა ფშაური „მარგალიტები“, „ნამდვილი მარგალიტები“.

საზოგადო მოღვაწეები, მწერლები არაერთგვაროვნად შეხვდნენ ფშაურ კილოზე დაწერილ ნაწარმოებებს. ისინი ერთმანეთისაგან მიჯნავდნენ ვაჟას პროზისა და პოეზიის ენას; მიაჩნდათ, რომ პროზა ჩინებული ენით იყო დაწერილი, პოეზიის ენა კი საკამათოდ აქციეს. ლიტერატურულ კრიტიკაში გამოჩნდა წერილები: პ. მირიანაშვილის „საერო ენა და სათემო კილო“, აგრეთვე „ბ-ნი ვაჟა-ფშაველა და ბ-ნი ურბნელი“, ი. ნაკაშიძის „ვ. ფ.-ს პოეზია“, კ. აბაშიძის „ეტიუდები მე-19 საუკუნის ქართული ლიტერატურის შესახებ“, იპ. ვართაგავას „სიმღერა მთის შვილის - ვაჟა ფშაველასი“...

საყოველთაოდ არის ცნობილი აკაკი წერეთლის განსაკუთრებული დამოკიდებულება ვაჟასადმი. იგი აფასებდა დიდ მგოსანს, განსაკუთრებით მის პროზას, მაგრამ კრიტიკულად იყო განწყობილი დიალექტიზმების, განსაკუთრებით ზმნური დიალექტიზმების, უხვად გამოყენების გამო. აკაკიმ საკმაოდ ვრცლად გააანალიზა დიალექტიზმები ვაჟას შემოქმედებაში და მიიჩნია, რომ მან მწერლობაში მახინჯი ზმნური ფორმები („გაურეკავის“, „ჩაუხოცავის“...) შემოიტანა.

გავიხსენოთ ცნობილი ლექსი „ვაჟა-ფშაველას“ (1913) და ვაჟა-ფშაველას „დაგვიანებული პასუხი აკაკის“ (1913). აკაკიმ, რომელმაც „მარგალიტების მთესველი“ უწოდა ვაჟას, ლექსით გამოხატა უარყოფითი დამოკიდებულება მგოსნის ენისადმი:

„ენას გიწუნებ, ფშაველო,
მგოსანო მაღალ მთისაო,
თუმც კი გვითესავ მარგალიტს,
მკითხველიც იმას მკისაო!“

ვაჟამ შესანიშნავად უპასუხა „კრიტიკოსებს“ თავის ლექსში „დაგვიანებული პასუხი აკაკის“:

„გულს მისვენია ხატადა
ენა მთისა და ბარისა,
მე არც ერთ კილოს არ ვწუნობ,
თუა ქართველის გვარისა“.

სრულიად განსხვავებულია მე-20 საუკუნის მოღვაწეთა შეფასებები. მათ „აღლო აუღეს ვაჟას ნიჭს და უნებურად ქედი მოიხარეს მის წინაშე“, - წერდა დ. კასრაძე 1915 წელს (შ. ძიძიგური, 1957, გვ. 114). ვაჟა-ფშაველას ენის შესახებ წერდნენ: არნ. ჩიქობავა, ივ. გიგინეიშვილი, შ. ძიძიგური, მ. ზანდუკელი, მ. ჩიქოვანი, ბ. ფოჩხუა, ზ. ჭუმბურიძე...

შ. ძიძიგურს გაუმართლებლად მიაჩნია ვაჟას ფშაური „მარგალიტების“ პროვინციალიზმებად შერაცხვა. მაგალითად, მეცნიერი აკრიტიკებს პ. მირიანაშვილს, რომლის აზრითაც, ნაწარმოებში შეიძლება მხოლოდ დიალექტური ლექსიკის (და არა გრამატიკული ფორმების) გამოყენება, ისიც იმ შემთხვევაში, თუ სალიტერატურო ენას აკლია ბადალი სიტყვა. მას დაუმეგბლად მიაჩნდა პროვინციალიზმების ისე უხვად შემოტანა, როგორც ამას ვაჟა-ფშაველა აკეთებდა: „ენის გამდაბიურება სულაც იმას არ ნიშნავს, რომ მდაბიოსაგან შეცდომით ხმარებული რომელიმე ფორმა მწერლობაში შემოიტანო... ჩვენი მწერლობა მოვალეა... მეტბოროცი პროვინციალიზმებით არ გაახორკლიანოს გასუფთავების მაგიერ ენა“ (შ. ძიძიგური, 1957, გვ. 109).

წარმოდგენილია მთის „მარგალიტების“ გარეშე ვაჟას შემოქმედება. პოეტი ლაღად ეხმიანებოდა აკაკის: „ნუ შეგაშინებსთ, არ გავნებსთ მთიდან ყვირილი ზარისა“.

ვაჟამ შეიცნო ბუნების საიდუმლოება, გააცოცხლა, გაასულიერა ბუნება, უფრო მეტიც, ადამიანის რანგში აიყვანა ხე, კლდე, წყარო, ია... აამეტყველა, ენა ამოადგმევინა და ჩვენც გვაუბნა მათთან:

„რაც კი რამ დაუბადია
უფალს სულიერ უსულო,
სუყველას თურმე ენა აქვს,
არა ყოფილა ურჯულო...“

უნიკალური შინაარსისაა ქართული ლირიკული პროზის ნიმუშები: „შვლის ნუკრის ნაამბობი“, „ხმელი წიფელი“, „ქუჩი“, „მთანი მაღალნი“... გასულდგმულელებული ბუნების პირით გამოხატულია უგულობისა და ძალმომრეობის წინააღმდეგ მიმართული, ღრმა ჰუმანური იდეალებით შთაგონებული თვალსაზრისი, ზნეობრივი პრინციპები და სადა, ზატოვანი ენა.

ვაჟამ მთებს ლოდინის უნარი მიანიჭა, „გმირთ ოფლის მღვრელ ძვალეებს“ - შფოთვისა... და ეს ყველაფერი სალიტერატურო ენის ნორმის ფარგლებშიც მოაქცია, გარკვეულ ენობრივ კანონზომიერებას დაუქვემდებარა. მაგალითად: „აღარ შფოთობენ საფლავში გმირთ ოფლის მღვრელი ძვალეები“ („ბახტრიონი“); ან კიდევ: „დაღამდა... წვრილნი ვარსკვლავნი აყვავდენ, დასხდენ ცაზედა...“ („ლაშე მთაში“).

მგოსანმა იცის ბუნების ენა, მთების საიდუმლოება, საწუხარი: „მთები დგანან და ელიან, გული სტკივთ, ძალიან სტკივთ, მაგრამ არ იხოცებიან, არც ჭლექდებიან“ („მთანი მაღალნი“). ეს მოვლენა - გასულიერება-გაპიროვნება, უსულო საგნის აღმნიშვნელი სახელისა და ზმნის რიცხვში შეთანხმება ნორმაა ვაჟასთან, შეიძლება ითქვას, ახალი ნორმა. მაშასადამე, ის, რაც სემანტიკის სფეროში გამოიხატა, გაფორმდა გრამატიკულადაც, ანუ მოხდა გრამატიზება. იქმნება შთაბეჭდილება, თითქოს ეს თავისთავად, სრულიად გაუაზრებლად თუ გაუცნობიერებლად მოხდა, მაგრამ, თუ ვაჟა-ფშაველას ნააზრევს (პუბლიცისტიკას)

მოვიშველიებთ, დავრწმუნდებით, რომ არაფერი არ ხდება შემთხვევით გენიალურ ავტორთან. მას აქვს საოცარი ენობრივი ალღო, კონცეფცია. ფილოსოფიურია ვაჟა-ფშაველას მხატვრული შემოქმედება, განსაკუთრებით პუბლიცისტური წერილები. ნებისმიერი დროის სალიტერატურო ენის ორიენტირად, საზომად გამოდგება მისი წერილი „ენა“. „ამ ბოლო ხანს ჩვენს საზოგადოებაში მასლათის დროს და გაზეთებშიაც შეხვდებით სამღურავს ქართული ენის შებღალვისა გამო. თუ საქმეს ჩავუყვირდებით, ამ სამღურავს საფუძველს ვუბოვით“, - წერს ვაჟა. მას გასაკვირად არ მიაჩნია ის, რომ ბევრ ქართველს განათლება მიღებული აქვს უცხო ენაზე. მისთვის მთავარია, ქართულად ფიქრობდეს და წერდეს ადამიანი. მართალია, ბევრი ქართველი მწერალი უცხო ლიტერატურით არის ნაკვები, მაგრამ ყველასთვის ერთნაირად საზარალო არ ყოფილა ეს ამბავი: ზოგისთვის ძალიან ღრმად დაუსვამს დალი, ზოგისთვის - ნაკლებად. ამიტომ არ შეიძლება, მგოსნის აზრით, მწერლებს ენის უცოდინრობა ვუკიჟინოთ. ისეთი მწერლებიც არიან, 40 წლის განმავლობაში რომ წერენ ქართულად, მაგრამ დღემდე ვერ მიუგნიათ ქართული ენისთვის.

წერილში ვაჟა-ფშაველა ძალიან ნათლად და დამაჯერებლად განმარტავს, რას ნიშნავს ენის, კერძოდ, ენის აგებულების, ცოდნა-გაცნობიერება: „რასაკვირველია, არა კმარა, მხოლოდ სიტყვები ვიცოდეთ, უნდა ისიც გვესმოდეს, თუ როგორ შევეუთანხმოთ ეს სიტყვები ერთი მეორეს და წინადადება როგორ ავაშენოთ. ამისთვის საჭიროა ენის სულისა და გულის შეგნება; ამ შეგნებისთვის კი საჭიროა ის ღირსება და მაღლი, რომ თვით მწერალს უცემდეს ქართულად გული და მაჯა“. ასეთი რამ სიტყვაკაზმულ მწერლობაში უნდა ვეძებოთ. „უსათუოდ საუკეთესო მგოსანი ენის მცოდნედაც უნდა მივიღოთ. რისთვის? მისთვის, რომ ერი უპირველეს ყოვლისა დედაა ენისა, ხოლო საუკეთესო მგოსანი, როგორც თვით ენა, ღვიძლი შვილია მისივე და არავინაც არ არის თავის მშობელთან ისე დაახლოვებული, როგორც ის, ვისაც შეუთვისებია მშობლის სისხლი და ხორცი. მწერლის ნიჭის მიხედვით რომ ვაფასებდეთ მის ენას, მაშინ ყველა ჩვენგანი არ წამოაყენებდა საკუთარს ენას მისაბამად საგნად“.

მგოსანი გულისტკივილით აღნიშნავს ზოგიერთი მწერლის სამღურავს, მის მიმართ გამოთქმულს - დაძველებული, უვარგისი ფორმები ნუ შემოგაქვს მწერლობაში, რაც ძველია, აღარ ვარგა, ის უნდა გავიტანოთ და სანაგვეზე უნდა გადავადგოთო. ასეთი სამღურავი უმეცრებად მიაჩნია ვაჟას. ენის ფილოსოფიაა გაცხადებული ვაჟას მიერ მოცემულ შედარებაში. განსაკუთრებულ მსგავსებას ხედავს იგი მდინარესა და ენას შორის. მათ შორის ის მსგავსებაა, რომ მდინარე ერთხელ მიღებულ გემოსა და თვისებას არასდროს არ დაკარგავს, თუ ხელოვნურად არ მოსტაცე. მდინარე დაუდგრომლად მიედინება, ცოტა ხანს თუ შეჩერდება, დაგუბდება, სამუდამოდ კი — არასოდეს. ენაც მდინარესავით მოდის. თუ სათავეში არ დაშრა, ქვევით, ბოლოსკენ, მისი დაშრეტა შეუძლებელია და მისი ძალაც სწორედ სათავეშია: გამომდინარეობს უღვეველად, უკლებლად. „ენის საქმეც სწორედ ასეა. ქართული ენა ხომ გუშინ მოგონილი არ არის! იგი ძალიან დიდი ხნისაა, უკვე დამთავრებული, დახარებული ვაჟაკია. რაც ხასიათი და თვისება დაჰყოლია, იგივე შეჰჩება საზოგადოდ, საუკუნოდ“. ყველაზე მნიშვნელოვანი - ეს არის სათავე ენისა და ყველამ იცის, სად არის სათავე. ეს არის ძველ ნიჭიერ მწერალთა ნაწარმოებები, ის ქართული თემები, სადაც

„დღევანდლამდე შენახულა შეუბღალავად, უმწიკვლოდ ქართული ენა... ნიჭიერ მწერლებად და ენის მაგალითად ჩვენთვის მხოლოდ ორი მწერალი კმარა — შოთა რუსთაველი და დავით გურამიშვილი, გაურყვნელის ენით მოსაუბრედ კიდევ მთიელნი, რომლებთანაც მე მაქვს დამოკიდებულება, და ამ გაკიცხულს ფორმებსაც იმათგან ვიძენ, ნუ გგონიათ ფორმებს ეთხზავდე, ღმერთმა დამიფაროს! რა არის აქ საწყინო? შემოტანა მრავლის ფორმებისა, თუ კი სადმე მოგვეპოვება, კაი ნიშანი მგონია, ხოლო ფორმების გატანა-შემცირება ერის გაღაზვად, შეურაცხყოფად, დამცირებად მიმაჩნია“ (1901). ეს წერილი დაწერილია 1901 წელს. როგორც ვხედავთ, მასში ჩანს ვაჟა-ფშაველას დამოკიდებულება სალიტერატურო ენისადმი, საერთოდ, ენისადმი.

თუ გადავხედავთ ილიასა და აკაკის დამოკიდებულებას სალიტერატურო ენის საკითხებისადმი და შევუდარებთ ვაჟას დამოკიდებულებას, აშკარა გახდება, რომ ისინი ერთ პოზიციაზე იდგნენ, სადავოც არაფერი არ იყო. უფრო მეტიც: ვაჟა-ფშაველამ განსაკუთრებული როლი შეასრულა ახალი ქართული სალიტერატურო ენის გამდიდრებაში. ეს დებულება საკმაოდ არგუმენტირებულად, დამაჯერებელი სტატისტიკური მონაცემების საფუძველზე დასაბუთა ბ. ფოჩხუამ თავის შესანიშნავ ნაშრომში „ვაჟა-ფშაველა ქეგლ-ში“. მეცნიერის აზრით, უაღრესად რთულია გრამატიკული დიალექტიზმების ექსპრესიული ღირებულებისა და მათი გამოყენების დასაშვები საზღვრების პრობლემა და მისი გადაწყვეტა გულისხმობს მრავალი კერძო საკითხის წინასწარ გარკვევას. ეს შეეხება არა მხოლოდ ვაჟას შემოქმედებისა და ქართული ლიტერატურის ურთიერთობას, არამედ, ზოგადად, მწერლის გამომხატველობითი საშუალების რაობას, საერთო ენის ბუნებას. უთუოდ გასათვალისწინებელია ბ. ფოჩხუას საინტერესო მოსაზრება ამ საკითხთან დაკავშირებით ენათმეცნიერთა და ლიტერატორთა ერთობლივი კვლევების შესახებ. იგი წერს: „(ამ საკითხის) გაცნობიერებისა და მეცნიერული ანალიზისათვის აუცილებელია ნაყოფიერი თანამშრომლობა ლინგვისტიკასა და ლიტერატურულ მეცნიერებას შორის“ (ბ. ფოჩხუა, 1966, გვ. 209).

ვაჟა-ფშაველას ენისა და სალიტერატურო ქართულის ურთიერთობის საკითხზე პოზიტიური მსჯელობისათვის ბ. ფოჩხუა მასალას იღებს ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონიდან (რვატომეული), რომელიც იძლევა საშუალებას გარკვეული წარმოდგენა შეიქმნას სალიტერატურო ქართულში ვაჟას ენის, კერძოდ, ლექსიკის, ხვედრითი წონის შესახებ. მეცნიერი არკვევს, რა ადგილი უჭირავს ვაჟას ციტატებს ქეგლ-ში. მას გამოწვლილვით, დიდი მონდომებითა და სიზუსტით აქვს შესწავლილი ლექსიკონის თითოეული მონაკვეთი და სამი ტომის მონაცემები აღნუსხული აქვს ცხრილში, რომელშიც მოცემულია, აგრეთვე, შედარებითი ანალიზი (სხვა მწერალთა, კერძოდ, ილიას, აკაკის ციტატებისა). ბ. ფოჩხუა აკვირდება საერთოდ ციტირებულ ავტორთა რაოდენობას, იკვლევს არა მხოლოდ ვაჟას, არამედ ილიასა და აკაკის ნაწარმოებებიდან ქეგლ-ში შესულ ციტირებას, ცხრილში ასახავს პროცენტულ მაჩვენებლებს. ლექსიკონის მიხედვით სალიტერატურო ქართულისთვის არაძირითადი სიტყვები ვაჟას ნაწერებშიც არის. კუთხურად (ფშაურად) მიჩნეულია შვიდი სიტყვა: აუარება (= აუარებელი), აუბირდება, აუბოჟირდება, აუდგება (= წარმოუდგება), აუსახელებს, აუყუჩებს, აუცნობს (= ამოუცნობს). ამათგან აუბირდება, აუბოჟირდება, აუსახელებს, ბ. ფოჩხუას აზრით, შეიძლება მიზანშეწონილად

ჩაითვალოს და დამკვიდრდეს ქართული ენის ლექსიკურ ფონდში (ბ. ფოჩხუა, 1966, გვ. 220). არც აუარება არ უნდა იქნეს მიჩნეული დიალექტიზმად. ეს აზრია გატარებული ქვეგლ-ის I ტომის ახალ გამოცემაში (2008), რომლის მიხედვითაც აუარება და აუარებელი სინონიმებია: აუარება, აუარებელი-ი (აუარებ[ლ]ისა) ძალიან ბევრი, დიდძალი, უთვალავი, აურაცხელი. ვისთვის მინდოდა დიდრონი ზღვები, აუარება მასში თევზები? (ვაჟა). აუარებელს მტრის ჯარსა ახირებიან ცოტანი (ვაჟა). საქონელი ჩრდილს შეფარებოდა. გარს ეხვია აუარებელი ბუზი და აწუხებდა (ი. გოგებ.). კაპიტალისტების... ხელში გროვდება აუარებელი სიმდიდრე (ილია). განსჯასა და შეფასებას ითხოვს აგრეთვე... აუარებელი თარგმანი (ნ. გურაბ.) (ქვეგლ, 2008, გვ. 709).

ბ. ფოჩხუას მიერ ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის რვატომეულის ანალიზის შედეგად მიღებული სტატისტიკა ცხადყოფს, რომ ციტატების რაოდენობის მიხედვით ვაჟა-ფშაველას პირველი ადგილი უჭირავს ქვეგლ-ში დამოწმებულ მწერალთა შორის; მეორე ადგილზეა ილია ჭავჭავაძე, ხოლო მესამეზე – აკაკი წერეთელი. „დარწმუნებით შეიძლება ვთქვათ, რომ ვაჟასეული ციტატების დიდი ზვედრითი წონა, ის წამყვანი ადგილი, რაც ვაჟას ლექსიკას უჭირავს ქვეგლ-ში, საკმაო ობიექტურობით ასახავს ვაჟას დიდ დამსახურებას საერთო სალიტერატურო ქართული ენის გამდიდრება-სრულყოფაში“ (ბ. ფოჩხუა, 1966, გვ. 220).

ცხადია, ვაჟასთვის სრულიად ცნობიერი ფაქტი იყო ის ენობრივი სამოსელი, საფარველი, რაც ასეთ გამორჩეულობას ანიჭებს მის შემოქმედებას. ვაჟა-ფშაველას რწმენით, მწერალი ვალდებულია, ხალხური სიტყვა ან ფორმა გააცნოს სალიტერატურო ენას. თუ ენას არა აქვს ასეთი სიტყვა და სხვა ენიდან სესხულობს, შეიძლება მიიღოს კუთხური ლექსიკური ერთეული, რადგან, რამდენადაც წინ წასულია და წარმატებულია ენა, იმდენად უფრო მომზადებულია იგი ყველა ცნების გამოსახატავად.

დამოწმებული ლიტერატურა

ვაჟა-ფშაველა, 1964 - ვაჟა-ფშაველა, თხზულებათა სრული კრებული, ტ. X, თბ., 1964.

ბ. ფოჩხუა, 1966 - ბ. ფოჩხუა, „ვაჟა-ფშაველა ქვეგლ-ში“: ვაჟა-ფშაველას ხსოვნისადმი მიძღვნილი კრებული, თბ., 1966.

ქვეგლ, 2008 - ქვეგლ, ტ. I, თბ., 2008.

შ. ძიძიგური, 1957 - შ. ძიძიგური, მწერლის ენა, თბ., 1957.

<http://tagiweb.com/ena/#.UTt2LjeBoY8>

RUSUDAN SAGHINADZE

VAZHA-PSHAVELA AND ISSUES OF GEORGIAN LITERARY LANGUAGE

Vazha-Pshavela's poetic style is clearly distinctive not only from the 19th century literature, but also from Georgian literature as a whole. Georgian folklore is the source for Vazha-Pshavela's figurative thought. He pushed the boundaries of the Georgian poetic language and enriched the vocabulary by introducing forms specific to dialects and the old Georgian language. He perceived the mysteries of nature, depicting it as a living thing; moreover, a tree, a rock, a stream, a violet, etc. are like humans. From this perspective the following pieces of Georgian lyrical prose are unique: *The Story Told by a Fawn*, *An Old Beech*, *Kuchi*, *High Mountains*, etc.

The poet is well aware of the language of nature, mysteries and concerns of the mountains. The very phenomenon – presenting inanimate objects as living things, noun (inanimate object)–verb agreement in number is a norm, so to speak, a new norm in Vazha's works. Semantic phenomena are also specified in grammatical forms.

A point of view, proposed in the paper, suggests that it does not happen unconsciously in the creation of genius. Vazha-Pshavela has a concept, a fine feeling for language. This is evidenced by his works in journalism. His literature and especially publicistic articles are philosophical. For instance, his article "Language" could serve as a landmark for a literary language of any period.

It is Vazha-Pshavela's belief that a writer is obliged to introduce words or forms of folklore in a literary language. If a language lacks such words therefore borrowing them from another language, the lexical units characteristic of a region or district may be adopted, since the more the language develops, the more expressive it is.

ნელი შპრხელიძე

XVIII საუკუნის ქართულ-სპარსული ლიტერატურული ურთიერთობის ისტორიიდან

XVIII საუკუნის ქართული მწერლობა საკმაოდ მდიდარია როგორც ორიგინალური, ისე სპარსულიდან ნათარგმნი თუ გადმოკეთებული ნაწარმოებებით. ამ პერიოდის ქართული მწერლობა მდიდარ მასალას იძლევა ქართულ-სპარსული ლიტერატურული ურთიერთობის კვლევისათვის. ქართველები დიდი ინტერესით ადევნებდნენ თვალყურს სპარსული მხატვრული მწერლობის განვითარებას და ქართულად თარგმნიდნენ მათ. რადგან ამ პერიოდში ლიტერატურას დაეკისრა უდიდესი როლი ადამიანის ზნეობრივი აღზრდისა და სრულყოფის თვალსაზრისით, სპარსული ლიტერატურული თხზულებები შერჩევით ითარგმნებოდა.

XVIII საუკუნეში გრძელდებოდა „შაჰ-ნამეს“ ქართული ვერსიების შექმნა და უკვე არსებული ხელნაწერების გადაწერა. ძირითადად, ისინი „შაჰ-ნამეს“ პროზაულ ვერსიებს წარმოადგენდნენ, რომელთაც დიდი პოპულარობა მოიპოვეს მთელ საქართველოში. ქართულ ფეოდალურ საზოგადოებას იტაცებდა „შაჰ-ნამეს“ უსაზღვრო ფანტასტიკა, გმირულ-რაინდული და რომანტიკული მოტივები, მამაცობისა და გოლიათობის იდეალიზაცია (ალ. ბარამიძე, 1934, გვ. 20). ჭერ კიდევ მე-17 საუკუნის ისტორიკოსს ფარსადან გორგიჯანიძეს გადაუწერია „როსტომიანი“ და ამ გადაწერის დროს გარკვეული ცვლილებები შეუტანია მასში: ტექსტი მცირედ შეუცვლია, ჩაუმატებია სტრიქონები და ლექსისთვისაც მცირედ ჩაღბი გაუკრავს (კ. კეკელიძე, 1958, გვ. 290). მე-18 საუკუნეშია თარგმნილი „ფერიდუნ და ზოაქის წიგნი“. სამწუხაროდ, მთარგმნელის ვინაობა უცნობია. 1749-50 წლებში გიორგი ლუკაძიშვილს გადაუწერია „როსტომიანი“. ამავე საუკუნეში ნ. ჩაჩიაშვილის მიერ გადაწერილ კრებულში მოთავსებულია „ბაამიანი“, „ყარამანიანის“ ზოგიერთი თავი; „ჩარდარვიშიანი“, „მირიანი“ და სხვა. ამავე პერიოდს განეკუთვნება „უთრუთიან-საამიანის“ ხელნაწერიც.

ქართულ-სპარსული ლიტერატურული ურთიერთობა უმაღლეს საფეხურზე ავიდა ვახტანგ VI-ის მოღვაწეობის დროს. ეს იყო ქართულ-სპარსული ლიტერატურული და კულტურული ურთიერთობის ახალი ეტაპი. ამ დროს ქართულად ითარგმნა სპარსული ლიტერატურის მნიშვნელოვანი ძეგლები. განსაკუთრებული პოპულარობით სარგებლობდა საგმირო, სამიჯნურო და დიდაქტიკური ჟანრის თხზულებები. ვახტანგი კარგად იცნობდა ირანის უმდიდრეს კულტურას, მის მწერლობას და სწორედ ამიტომ იყო დაინტერესებული სპარსული ლიტერატურით. მან შექმნა მთარგმნელთა სკოლა; მისი ბრძანებითა და ინიციატივით ითარგმნა სპარსული ხალხური პროზის საუკეთესო ნიმუშები: „ბახთიარ-ნამე“ და „ბარამგულანდამიანი“. ამას გვამცნობს ამ ძეგლების თავსართები, სადაც ვკითხულობთ: „ბახთიარ-ნამე“, სპარსულისაგან ქართულად გადმოთარგმნული ბრძანებითა საქართველოს გამგის ბატონიშვილის ვახტანგისათა“. ასევე, „ყარი პირველი ბარამისა და გულანდამისა სპარსულისაგან

გადმოთარგმნული ბრძანებითა საქართველოს გამგებლის ბატონიშვილის ვახტანგისათა..." (ალ. გვახარია, 1983, გვ. 70). უნდა აღინიშნოს, რომ „ბარამგულანდამიანის“ ერთ-ერთ ხელნაწერში ვახტანგი მთარგმნელადაც გვევლინება. „ესე წიგნი ადრე არის საკითხავი სპარსელთაგან, თარგმანული ქართველთავე მეფისა ვახტანგისაგან“ (ალ. გვახარია, 1995, გვ. 160). „ბახთიარ-ნამესა“ და „ბარამგულანდამიანთან“ ერთად ერთ ხელნაწერ კრებულში მოთავსებულია „ხოსროვშირინიანის“ ქართული ვერსია. მართალია, მას არ ახლავს ზემოთ აღნიშნული თავსართი, სადაც ვახტანგის სახელი იქნებოდა დაფიქსირებული, მაგრამ ვახტანგის ხელი მაინც ამჩნევია: ნასწორებია და ზედ ავტოგრაფიული ლექსითი მინაწერიც ახლავს (ალ. გვახარია, 1983, გვ. 44).

პირველი თხზულება, რომელიც ვახტანგს თვითონ უთარგმნია სპარსულიდან ქართულად, არის მე-11 საუკუნის ცნობილი თხზულება „ყაბუს-ნამე“. ამ თხზულებას ვახტანგმა „ამირნასარიანი“ უწოდა. დღესდღეობით ცნობილი არ არის ის რედაქცია, რომლითაც ვახტანგი სარგებლობდა. ამიტომ ძნელია განისაზღვროს ვახტანგის მთარგმელობითი თავისებურებანი (ბ. დარჩია, 1986, გვ. 44).

„ამირნასარიანის“ ქართული თარგმანი საკმაოდ შემოკლებულია. ვახტანგს 44 თავიდან უთარგმნია 11 თავი, მაგრამ პირწმინდად და სრულად არც ეს თავები გადმოუღია. შიგადაშიგ ზოგი რამ გამოუტოვებია და ცოტაც დაუმატებია. „ყაბუს-ნამე“ დიდაქტიკური ხასიათის ძეგლია, რომელიც ყაბუსის შვილიშვილს - ქეი ქავუსს დაუწერია თავისი ვაჟის ჭკუის დარიგების მიზნით. მასში მოცემულია სამეფო კარის, ფეოდალური არისტოკრატიის მორალურ-ზნეობრივი კოდექსი. ეს ნაწარმოები საყურადღებოა თავისი მახვილგონივრული დარიგებებით, ბრძნული შეგონებებით, მიმზიდველი მხატვრული ფორმით. იგი ქადაგებს ადამიანურობასა და ჰუმანურობას, სულგრძელობასა და კაცთმოყვარეობას. ვახტანგის დაინტერესება ასეთი ხასიათის თხზულებით შემთხვევითი არ ყოფილა. იმ პერიოდში საჭირო გახდა ზრუნვა საზოგადოების მორალური და ზნეობრივი გაჯანსაღებისათვის. საინტერესოა ის ფაქტიც, რომ ქართულად არსებობს ამ თხზულების ორი ვერსია - პროზაული და გალექსილი და ორივე ეს ვერსია ვახტანგს ეკუთვნის. მან ჯერ გადმოიღო პროზაულად და მოგვიანებით თავისი თარგმანი მოსკოვში გალექსა. ამავე დროს, ეს თარგმანები სპარსული „ყაბუს-ნამეს“ შემოქმედებითად გაქართულებული შემოკლებული თარგმანია.

როგორც ცნობილია, 1712 წლის გაზაფხულზე ირანის შაჰმა ვახტანგი ისპაჰანს მიიწვია. სწორედ ირანში ყოფნის წლები იყო ვახტანგისათვის ნაყოფიერი მთარგმნელობითი საქმიანობის ხანა. ამ პერიოდს უკავშირდება მის მიერ ერთ-ერთი სპარსული ძეგლის „ქილილა და დამანას“ თარგმნა. რადგან ვახტანგს ირანში ბევრი საქმე არ ჰქონდა, თანაც უკვე თარგმნილი ეს ძეგლი მას არ აკმაყოფილებდა, თვითონ მოჰყიდა ხელი მის თარგმნას. მან ძეგლი სიტყვასიტყვით თარგმნა და ნათარგმნი ტექსტი სარედაქციოდ გამოუგზავნა თავის კარის მდივანს ონანას. მაგრამ ის ამით არ დაკმაყოფილდა და 1716 წელს „ქილილა და დამანა“ „გასაჩაღხად“ სულხან-საბა ორბელიანს გაუგზავნა. რა თქმა უნდა, სულხანმა ეს დავალება წარმატებით შეასრულა. მან გადაამუშავა მთელი ტექსტი, პროზაც და ლექსიც.

მე-18 საუკუნეში თეიმურაზ II-მ ქართულად თარგმნა სპარსული ლიტერატურის ერთ-ერთი თვალსაჩინო ძეგლი „დიდი სინდბადი“ და მას „თიმსარიანი“ უწოდა. ეს დიდაქტიკური ხასიათის იგავ-არაკთა კრებულია, რომელიც შეიცავს შვიდი ბრძენი ვეზირის იგავ-არაკებს; ამიტომ ქართულ ლიტერატურაში ის „შვიდვეზირიანის“ სახელითაც არის ცნობილი.

აღორძინების პერიოდის ქართულ ლიტერატურაში ფართოდ იყო გავრცელებული სპარსული ხალხური პროზაული ნაწარმოებები, ანუ დასთანები. დასთან ადმოსავლური სათავგადასავლო ჟანრია, ან საგმირო-ეპიკური და რომანტიკული ხასიათის მოთხრობაა. უნდა ითქვას, რომ ამ დროის ქართველობა სულიერ საზრდოს სწორედ ასეთი ხასიათის ნაწარმოებებში მოთხრობილი ამბებით იღებდა, რადგანაც მათში ასახული იყო ხალხის ბრძოლა თავისუფლებისა და დამოუკიდებლობისათვის. დასთანები ისეთი თხზულებებია, რომლებიც კლასიკური ლიტერატურისა და ფოლკლორის მიჯნაზე დგანან და ბევრი აქვთ ნასესხები ერთმანეთისაგან. არის მოსაზრება, რომ ყველა ეს ხალხური ძეგლი ლიტერატურიდან მომდინარეობს, მაგრამ ადვილი შესაძლებელია, „ხალხური ლიტერატურა“ ეწოდოს იმ თხზულებებსაც, რომლებიც ხალხში შეიქმნა და იმ ლიტერატურასაც, რომელიც საზოგადოების მაღალ ფენებში წარმოიქმნა, მაგრამ მასობრივად გავრცელდა ხალხში (აღ. გვახარია, 1968, გვ. 3).

მე-18 საუკუნეში ქართულად ითარგმნა სპარსული ხალხური პროზის შესანიშნავი ძეგლები: „ჩარდარვიშიანი“, „მირიანი“, „ყარამანიანი“, „ვარშაყიანი“, „სეილანიანი“ და სხვა. საქართველოში მათ გავრცელებას ხელი შეუწყო საქალაქო ცხოვრების განვითარებამ და აღორძინებამ, აგრეთვე სავაჭრო გზების აღდგენამ და ადმოსავლეთთან ვაჭრობის განვითარებამ.

მახლობელი ადმოსავლეთის ქვეყნებთან და, კერძოდ, ირანთან საქართველოს მჭიდრო ეკონომიკურმა ურთიერთობამ გამოიწვია საქართველოში ხელოსნობისა და ვაჭრობის განვითარება. ქართული ქალაქების ხელოსნური წრეებისათვის და დაბალი ფენის მოსახლეობისათვის მახლობელი და ნაცნობი იყო ადმოსავლური ცხოვრების სხვადასხვა მხარე როგორც მატერიალური, ასევე სულიერი ცხოვრების თვალსაზრისით. რასაკვირველია, აქ დიდი პოპულარობა ექნებოდა ირანში სწორედ ამ პერიოდში განახლებულ სპარსულ ხალხურ დასთანებსაც, რომლებსაც ავრცელებდნენ უბირველესად ირანიდან ქარაენებს ჩამოყოლილი მოხრობელები. გარდა პოპულარობისა, ეს ნაწარმოებები აკმაყოფილებდა ქართველ მკითხველ საზოგადოებას. მათ სწორედ ასეთი საგმირო-პატრიოტული სულისკვეთებით გაჟღენთილი ნაწარმოებები მოსწონდათ, ისინი დიდი სიყვარულით სარგებლობდნენ ქართველ მკითხველში. მარტივი სიუჟეტი, სადა ენა აჯადოებდა მსმენელს. როგორც პროფ. დ. კობიძე აღნიშნავს, ისინი, შესაძლებელია, უფრო ფოლკლორის საკუთრებას წარმოადგენდნენ, ვიდრე მხატვრული მწერლობისას, მაგრამ ლიტერატურის მხრივ მათი უგულებელყოფა გამართლებული არ იქნებოდა, რადგან ხშირად ასეთი ხასიათის თხზულებები განსაზღვრავენ გარკვეული პერიოდის მხატვრული ლიტერატურის ხასიათს, მის ტონსა და მიმართულებას (დ. კობიძე, 1969, გვ. 20). აქვე უნდა შევნიშნოთ, რომ სპარსული ხალხური დასთანების ქართულმა ვერსიებმა გავრცელების იგივე გზა განვლეს, რაც მათმა ორიგინალებმა ჯერ ცალკეული ნუსხებისა და კრებულების, ხოლო შემდეგ იაფფასიანი ლითოგრაფიებისა და წიგნების სახით გავრცელდნენ.

დიდი მნიშვნელობა აქვს ასეთ თხზულებათა ქართულ ვერსიებს როგორც საკუთრივ ქართული, ისე სპარსული ლიტერატურის კვლევისთვის, რადგანაც ხშირ შემთხვევაში ქართულ ვერსიებს შემოუნახავთ ცნობები სპარსული ორიგინალების შესახებ; ხშირად ნათარგმნი არიან უფრო სანდო ნუსხებიდან და, რაც ყველაზე მნიშვნელოვანია, მრავალი ძეგლი მხოლოდ ქართული თარგმანით არის ცნობილი, რადგან სპარსული ორიგინალი არ შენახულა და ამიტომ მათი სპარსული წყარო უცნობია, თუმცა ასეთ ძეგლთა სპარსული წარმომავლობა აშკარაა.

ჩვენ მოკლედ მიმოვიხილეთ მე-18 საუკუნის ქართულ-სპარსული ლიტერატურული ურთიერთობის ისტორია და ზოგადად განვიხილეთ ის ძეგლები, რომლებიც ამ პერიოდში ქართულად იქნა გადმოღებული თუ გადმოთარგმნილი. სპარსულიდან ნათარგმნი თხზულებანი ქართული ლიტერატურის განუყოფელი ნაწილია. ისინი ამდიდრებენ ჩვენს ლიტერატურას როგორც რაოდენობრივად, ასევე თვისობრივად. ეს ნათარგმნი ლიტერატურა იმთავითვე ქართული ეროვნული ლიტერატურის კუთვნილებად იქცა. ამავე დროს, ეს თხზულებები გვაძლევს იმის საფუძველს, რომ შესწავლილ იქნეს მოცემული ეპოქის მხატვრული დონე, ენის ბუნება და ხასიათი; აგრეთვე, საკუთრივ სპარსული მწერლობის საკითხები. ხშირ შემთხვევაში თარგმანში დაცულია სპარსული ენის მხატვრული გემოვნება, პროზის შინაგანი რიტმისა და მუსიკალობის გრძნობა. ამდენად, ქართულ თარგმანებს ორმხრივი მნიშვნელობა ენიჭება.

დამოწმებული ლიტერატურა

ალ. ბარამიძე, 1934 - ალ. ბარამიძე, ფირდოუსი და მისი შაჰ-ნამე, თბ., 1934.

ალ. გვახარია, 1968 - ალ. გვახარია, სპარსული ხალხური დასთანების ქართული ვერსიები, ბახთიარ-ნამე, თბ., 1968.

ალ. გვახარია, 1983 - ალ. გვახარია, ვახტანგ VI და ქართულ-სპარსული ლიტერატურული ურთიერთობანი, კრებ. სპარსულ-ქართული ცდანი, თბ., 1983.

ალ. გვახარია, 1995 - ალ. გვახარია, ნარკვევები ქართულ-სპარსული ლიტერატურული ურთიერთობის ისტორიიდან, I, თბ., 1995.

ბ. დარჩია, 1986 - ბ. დარჩია, ვახტანგ VI-ის პოეტური მემკვიდრეობა, თბ., 1986.

კ. კეკელიძე, 1958 - კ. კეკელიძე, ქართული ლიტერატურის ისტორია, II, თბ., 1958.

დ. კობიძე, 1969 - დ. კობიძე, ქართულ-სპარსული ლიტერატურული ურთიერთობანი, II, თბ., 1969.

NELI UGREKHELIDZE

**FROM THE HISTORY OF GEORGIAN-PERSIAN LITERARY
RELATIONS OF THE 18TH CENTURY**

The 18th century Georgian literature is rich in terms of both original compositions and those translated or modified from Persian. Georgian literature of this period provides rich material for the study of the Georgian-Persian literary relations.

During the 18th century the Georgian versions of Shahnameh were created and then extant manuscripts with the prosaic versions of Shahnameh were copied. Especially during the reign of Vakhtang VI the Georgian-Persian literary relations were brought to a completely new level. During this period the greatest monuments of Persian literature were translated into Georgian; literary works of heroic, romance and didactic literary genres were especially popular. Persian prosaic folk stories – dastans were widespread in the Georgian literature of the Renaissance period.

Georgian translations of Persian literary monuments are extremely important for the history of both Georgian and Persian literature.

ტარიელ შუტკარაძე

ზმნურ შორმათა პარადიგმის მანქანური მოდელოების პრობლემები - I

დღემდე არსებულ ქართული ენის ყველა გრამატიკაში ქართული ზმნური ყალიბების კლასიფიკაცია ძირითადად ლათინური გრამატიკების მოდელს მიჰყვება (მთავარი საკვალიფიკაციო ნიშანია გვარის კატეგორია), რის გამოც ვერ ხერხდება სხვადასხვა სახის ზმნური ფორმების, როგორც საუღლებელი ერთეულების, ლოგიკური დაჯგუფება.

ვფიქრობ, უმჯობესი იქნება, ზმნურ ფორმათა ძირითად საკლასიფიკაციო ერთეულად ავიღოთ ხმოვანპრეფიქსიანი ზმნური ყალიბი და არა რომელიმე მორფოლოგიურ-სინტაქსური, მორფოლოგიური თუ სემანტიკური კატეგორია. თავის მხრივ, ზმნის მოცემული ყალიბის (ზმნის ფორმის) ფუძე შეიძლება მოიაზრებდეს რამდენიმე მორფოლოგიურ თუ სემანტიკურ კატეგორიას. გამომდინარე აქედან, ქართული ენის მანქანური თარგმანის მოდელირებისას უნდა მოხდეს მორფოლოგიური ყალიბების მიხედვით აგებული ფორმალური პარადიგმისა და სემანტიკური კონების შეპირისპირება; კერძოდ, ერთ პარადიგმაში გაერთიანებული მსგავსი აგებულების მორფოლოგიური ყალიბებისათვის უნდა დადგინდეს კონკრეტული სემანტიკური ველი. ასეთ შემთხვევაში გაიოლდება მანქანისთვის (პროგრამირებისათვის) „გასაგები“ ლოგიკური ფორმულების /წესების/ გამოყვანა. საგანგებოდ აღვნიშნავ, რომ ზმნის სრულყოფილ პარადიგმაში უნდა მოვიპოვოთ არა მხოლოდ უღლების კატეგორიების (დროის, ასპექტის, კილოს, პირისა და რიცხვის), არამედ ა. შანიძის მიერ ე. წ. წარმოქმნის კატეგორიებად სახელდებული გვარის, ქცევისა და კონტაქტის ფორმებიც.

ზმნური ყალიბების სისტემურ დახასიათებამდე ზოგადად აღვწერ ქართული ენის აფიქსებს.

ქართული სახელისა თუ ზმნის აფიქსები ოთხ ძირითად ჯგუფად შეიძლება დაიყოს:

1. გრამატიკული მნიშვნელობის მქონე მორფემები (ბრუნვის, პირის, რიცხვის, კაუზაციის... გრამატიკული კატეგორიის ნიშნები);

2. სიტყვააწარმოებელი მორფემები: -ად (გულ-ად-ი), -ობ-ა (კაც-ობ-ა, სი-ე (სი-კეთ-ე))...

3. ისტორიულად მოქმედი მორფემები - ამჟამად ფუნქციის არმქონე და ფუძეს ან სხვა მორფემას შეზრდილი სეგმენტები (თოვს - თოვ-ლი-ი...);

4. კონკრეტული გრამატიკული მნიშვნელობის არმქონე, მაგრამ ზმნური ყალიბების ამაგები მორფემები - აფიქსები, რომელთაც კონკრეტული გრამატიკული თუ სიტყვააწარმოებითი ფუნქცია არ უდასტურდებათ, მაგრამ ენაში მოქმედ და აუცილებელ ინვენტარს წარმოადგენენ; ასეთებია: ე. წ. თემის ნიშნები, -ოდ საგრცობი, -დ- ზმნური სუფიქსი და ი-, ა-, ე-, უ- ზმნური ხმოვანი პრეფიქსები.

ზმნურ ხმოვან პრეფიქსებს შორის გრამატიკული მნიშვნელობა თითქოსდა სტაბილურად უკავშირდება მხოლოდ ი- პრეფიქსს:

ი- პრეფიქსს მეშვეობითობის სემანტიკა შეუსაბამა მ. ჯანაშვილმა (მ. ჯანაშვილი, 1906). მოგვიანებით ი-ს უკუქცევითობის მორფოლოგიური კატეგორიის ნიშნად მიიჩნევდნენ (იხ.: ნ. მარი, 1925, გვ. 136-137; გ. როგავა, 1942; ბ. ჯორბენაძე, 1983, გვ. 107; დ. მელიქიშვილი, 2001, გვ. 84-85...)¹.

სხვა ხმოვანი პრეფიქსებისგან განსხვავებით, ი- ხმოვანი პრეფიქსით მართლაც გამოხატულია კონკრეტული გრამატიკული სემანტიკა, შესაბამისად, უკუქცევითობა შეიძლება ჩაითვალოს გრამატიკულ კატეგორიად, თუმცა რიგ შემთხვევებში ჭირს ი-ს ფუნქციის გამოკვეთა; შდრ.: ვიკეთებ, იკეთებ, იკეთებს, ვიხატავ, იხატავ, იხატავს... მაგრამ: გიხატავ; ამ ბოლო ფორმაში ი-ს ფუნქცია განსახილველია უ-სთან კონტექსტში: მე შენ გიხატავ - მე მას ვუხატავ; შდრ., ასევე: მიყვარს, გიყვარს, უყვარს... ასეთ ფორმალურ რიგში ი-სა და უ-ს ერთი რიგის სემანტიკა უნდა შევუსაბამოთ, რომელიც ნამდვილად ვერ იქნება უკუქცევითობა.

უფრო რთულადაა საქმე ა-, უ-, ე- პრეფიქსებთან მიმართებით (ეს სირთულე საკმარისადაა გაანალიზებული სამეცნიერო ლიტერატურაში. იხ., მაგ., ბ. ჯორბენაძისა და დ. მელიქიშვილის გამოკვლევები). ვფიქრობ, უკუქცევითობის გვარის, ქცევისა თუ სიტუაციის ნიშნებად ჩათვლილი ი, ა, ე, უ ხმოვანი პრეფიქსები ერთი რანგის მორფემებია, მაგრამ ენათმეცნიერებმა დღემდე ვერ შეცვლით, დაგვედგინა ამ პრეფიქსთა ისეთი გრამატიკული მნიშვნელობები, რომლებიც საშუალებას მოგვცემდა, ეს ხმოვანი პრეფიქსები ერთი გრამატიკული კატეგორიის ნიშნებად გაგვეაზრებინა;² შდრ.: ქართული ენის ბუნებისთვის არცთუ მთლად შესაბამისი გვარისა და ქცევის მორფოლოგიური კატეგორიების გათვალისწინების გარეშე ქართული ზმნური ფორმები ხმოვანი პრეფიქსების მიხედვით შეიძლება ხუთ ძირითად ყალიბად დავაჯგუფოთ:

1. უხმოვანპრეფიქსო ფუძე; 2. ი+ფუძე; 3. უ+ფუძე; 4. ა+ფუძე; 5. ე+ფუძე.

თითოეულ ძირითად ყალიბს აქვს თავისი ვარიანტები, რომლებსაც ერთმანეთისგან განასხვავებს აფიქსები; მაგ.: ვ-ი-მალ-ავ, ვ-ი-მალ-ე-ბ-ი... ვ-ა-ხატ-ავ, ვ-ა-ხატ-ვ-ინ-ებ, ვ-ა-ხატ-ი-ვარ... (გრცლად სხვა სტატიის ნაწილში წარმოვადგენთ); თითოეულ ამ ვარიანტს კი აქვს თავისი მწკრივები - სხვა რანგის აფიქსებით ნაწარმოები ფორმები, რომელთაც ერთმანეთისაგან

¹ საკითხის ისტორიისთვის იხ. ნ. ფუტყარაძე, მეგრული ზმნის სტრუქტურა და კონსტრუქცია, თბ., 2012, სადოქტორო დისერტაცია (ხელნაწერი).

² შდრ.: „რანგთა სინტაგმატური ფორმულის“ მიხედვით, ფუძესთან მიმართებით ერთ პოზიციაში მყოფი მორფემები ერთი რანგისანი არიან. როგორც წესი, ერთი რანგის მორფემები ერთ მორფოლოგიურ კატეგორიას ქმნიან: მოცემული რანგის მხოლოდ ერთი მორფემა შეიძლება იყოს მოცემულ ყალიბში (თავისი სემანტიკური ნიუანსით); ანუ: ერთი რანგის მორფემები ერთმანეთთან დამატებით დისტრიბუციულ დამოკიდებულებაში არიან, მაგრამ ერთმანეთთან თავისუფლად ვერ ვარიჩებენ; შდრ.: ერთი მორფემის ალმორფები დამატებით დისტრიბუციულ დამოკიდებულებაში არიან ან თავისუფლად ენაცვლებიან ერთმანეთს (რანგების თეორიის შესახებ სამეცნიერო ლიტერატურის მიმოხილვისათვის იხ. ტ. ფუტყარაძე, ხმოვანი პრეფიქსების ფუნქციისათვის ქართულ (ქართველურ) ზმნაში, ლინგვისტური ქართველოლოგიისა და აფხაზოლოგიის პრობლემები, ტ. II, თბ., 2010; იხ., ასევე, თ. გამყრელიძე, ზ. კიკნაძე, ი. შადური, ნ. შენგელია, თეორიული ენათმეცნიერების კურსი, თბ., 2003, გვ. 226-227.

განსხვავებული აქვთ ან დრო, ან კილო, ან ასპექტი, ან დასახელებული რამდენიმე სემანტიკური კატეგორია ერთად.

აშკარაა, რომ ხმოვანი პრეფიქსები ერთი რანგის მორფემებს წარმოადგენს, თუმცა კვლევის ამ ეტაპზე ჭირს, მათთვის მოიძებნოს ისეთი (მსგავსი) გრამატიკული მნიშვნელობები, რომლებიც საშუალებას მოგვცემს, ხმოვანი პრეფიქსები ერთი მორფოლოგიური კატეგორიის ნიშნებად განვიხილოთ.

ჩემი აზრით, ხმოვანი პრეფიქსების საერთო ფუნქციაა განსხვავებული ვალენტობისა და სემანტიკის მქონე ზმნური ყალიბების წარმოება (ფორმაწარმოება); კერძოდ, კონკრეტული ზმნური ფორმა (ყალიბი) შეგვიძლია განვიხილოთ, როგორც ენობრივი ნიშანი, რომელშიც აღმნიშვნელია მოცემული ფუძითა და აფიქსებით აგებული ზმნური ყალიბი, ხოლო აღსანიშნავია კონკრეტულ გრამატიკულ თუ სემანტიკურ კატეგორიათა ერთობლიობა (შდრ.: ა-წერ-ს, ი-წერ-ებ-ა, ი-წერ-ს, ე-წერ-ებ-ა...)³.

აღრე გამოქვეყნებულ გამოკვლევებში ქართული ზმნური ფორმები სამი დონის იერარქიულ პარადიგმად წარმოვადგინე, სადაც პირველი საფეხურის თითოეული ყალიბი თეორიულად აერთიანებს მეორე დონის ყველა ყალიბს, ხოლო მეორე საფეხურის თითოეული ყალიბი - მესამე დონის ყველა ყალიბს. წინამდებარე სტატიაში მოკლედ აღვწერ თითოეული დონის ფორმების ზოგად მახასიათებლებს:

I დონის ყალიბები

პირველი საფეხურის ფორმები ერთმანეთისგან განსხვავდებიან ხმოვანი პრეფიქსების,⁴ კაუზატივისა⁵ და -დ- სუფიქსის⁶... პოვნიერებით⁷, ზმნის ფუძის სემანტიკური ვალენტობითა (ადგილიანობით) და ზმნით გამოხატული მოქმედების /მდგომარეობის/ მიმართულებით (ზმნაში მოაზრებული შედეგის დანიშნულებით). შედარებით ვრცლად „ვალენტობისა“ და „მოქმედების მიმართულების“ შესახებ:

ვალენტობა (ფართო გაგებით) არის ზმნის ფუძის პოტენცია, დაიკავშიროს აქტიურ თუ პასიურ პირთა გარკვეული რაოდენობა. სამეცნიერო ლიტერატურაში ლ. ტენიერის ტერმინი: „ვალენტობა“ განხილულია „ადგილიანობასთან“ მიმართებით (სამეცნიერო ლიტერატურის მიმოხილვისათვის

³ კონკრეტული ყალიბების სემანტიკური კონების შესახებ სხვაგან გვექნება მსჯელობა.

⁴ შდრ., ზმნური პრეფიქსების კიდევ ორი რანგი გვაქვს: პირის ნიშნები და პრევერბები. ამ სამი რანგის ზმნური პრეფიქსებიდან მხოლოდ პირის ნიშნები უნდა განვიხილოთ მორფოლოგიური კატეგორიის ნიშნებად; შდრ.: პრევერბებსა და ხმოვან პრეფიქსებს ზოგჯერ კონკრეტული სემანტიკაც უკავშირდებათ, მაგრამ არა ყოველთვის; ამ არასისტემურობის გამო მათ მაინც ზმნური ყალიბის ამგებ აფიქსებად მივიჩნევთ და არა რომელიმე მორფოლოგიური კატეგორიის გამოხატულებად.

⁵ ქართულში კაუზატივი მორფოლოგიური კატეგორიაა: ვაკეთებ/ვაკეთე - ვა-კეთ-ებ+ინ-ებ / ვაკეთებინე.

⁶ კეთ-დ-ებ-ა, თეთრ-დ-ებ-ა... ტიპის ფორმებშიც -დ- სუფიქსი ზმნური ყალიბის მაწარმოებელია; შდრ.: ა-კეთ-ებ-ს; ა-თეთრ-ებ-ს... ვ-ი-კეთ-ებ, ვ-ი-თეთრ-ებ...

⁷ შდრ., აწმყოს მწკრივის პირველი პირის ფორმები: ვა-აკეთ-ებ, ვა-აკეთებ-ინ-ებ, ვ-კეთ-დ-ებ-ი, ვ-ი-კეთ-ებ, მ-ი-კეთ-ებ-ს, ვ-უ-კეთ-ებ და სხვ.

იხ., რ. ასათიანი, 1979, გვ. 139-149; ლ. ენუქიძე, 1987; ქართული ზმნის ვალენტობის შესახებ იხ., თ. გამყრელიძე, 1979, გვ. 33-51).

ვფიქრობ, ლოგიკურია, რომ ზმნის უნარს, დაიკავშიროს პირები (მოქმედი, ინიციატორი, განმცდელი, აღმქმელი, ადრესატი, პაციენსი...), შეიძლება ეწოდოს **ადგილიანობა**, ხოლო ზმნაში პირის ნიშნების ასახვის შესაძლებლობას - **პირიანობა**; შესაბამისად, „ადგილიანობა“ უნდა გავიაზროთ როგორც სემანტიკური კატეგორია, რომელიც, როგორც წესი, გარკვეულწილად აისახება ზმნურ ყალიბებშიც (ადგილიანობას მორფოლოგიურ კატეგორიად მანამ ვერ გავიაზრებთ, სანამ არ მოხერხდება ზმნური ყალიბების ლოგიკური კლასიფიკაცია ადგილიანობის მიხედვითაც).

დროის, კილოსა და ასპექტის პარალელურად, ადგილიანობაც უნდა გავითვალისწინოთ ზმნური ყალიბების კლასიფიკაციისას; შდრ.:

პირიანობა - მორფოლოგიური კატეგორია;

ადგილიანობა - სემანტიკური კატეგორია;

ვალენტობა (ვიწრო გაგებით) - სინტაქსური კატეგორია.

ჩვენ შემდგომ მსჯელობაში „ადგილიანობის“ (სემანტიკური კატეგორიის) მნიშვნელობით გარკვეული პირობითობით მაინც გამოვიყენებთ ტერმინს „ვალენტობა“ (ფართო გაგებით), რითაც ხაზს გავუსვამთ ამ სემანტიკური კატეგორიის როგორც მორფოლოგიურ (ყალიბების წარმოება), ასევე სინტაქსურ პერსპექტივებს (აქტანტების რაოდენობა). გარდა ამისა, ვფიქრობთ, უმჯობესია ერთი ტერმინით ოპერირება (მაგ., ორვალენტიანი), ვიდრე ორით („ორვალენტიანი“ და „ორადგილიანი“); ანუ, ვალენტობა, როგორც ზმნის/შემასმენლის მახასიათებელი, მორფოლოგიაში განიხილება როგორც ზმნური ყალიბის განმსაზღვრელი ერთ-ერთი მოვლენა (სემანტიკური კატეგორია), სინტაქსში კი - შემასმენლის (წინადადების ბირთვის) აქტანტების რაოდენობის განმსაზღვრელი, მათ შორის, ე. წ. თანდებულიანი ფორმებისაც, რომელსაც მე რთულ/შედგენილ ბრუნვებს ვუწოდებ (შდრ.: „მიცემით ბრუნვაში წარმოდგენილი ირიბი ობიექტი თავისი ფუნქციით შეიძლება იყოს ადრესატი, დესიგნატი, ექსეკუტორი ან ლოკატიური ობიექტი“; წინადადების ბირთვში ამავე ფუნქციით ნახმარი თანდებულიანი სახელი, რომელიც მიცემით ბრუნვაში წარმოდგენილი ირიბი ობიექტის ტრანსფორმს წარმოადგენს, აქტანტად უნდა ჩაითვალოს (თ. გამყრელიძე, 1979, გვ. 45).

რაც შეეხება მოქმედების მიმართულებისა და ხმოვანი პრეფიქსების ურთიერთკავშირს: რამდენადაც ჩემთვის ცნობილია, ჯერ კიდევ 180-190 წლის წინ ნიკო ჩუბინაშვილმა შენიშნა მოქმედების მიმართულებისა და ხმოვანი პრეფიქსების მიმართება:

„მიჩემებითა მოქმედისა პირისათა ითქმის: ვიშენებ, იშენებ, იშენებს... რაჟამს მოქმედება მიეჩემების მესამე საცნაურსა პირსა, მაშინ ითქმის: ვუშენებ, უშენებ, უშენებს... (ნ. ჩუბინაშვილი, 1961, გვ. 115); მოგვიანებით ეს კავშირი ა. შანიძის მიერ კვალიფიცირდა ქცევის (ვერსიის) მორფოლოგიურ კატეგორიად, მაგრამ მრავალი განონაკლისის არსებობა ხელს უშლის ქცევის მორფოლოგიური კატეგორიის გამოყოფას.

მოქმედების მიმართულება შეიძლება იყოს: ნეიტრალური (ვწერ), აგენსისკენ ან აღმქმელი პირისკენ მიმართული (ვიწერ, ვიწერები, მიყვარს/

უყვარს), ადრესატისკენ ან განმცდელი პირისკენ მიმართული (მიწერს/ვუწერ), საზედაო (ვაწერ)... შდრ., ზმნისწინით გამოხატული გეზი: მიჰყავს - მოჰყავს.

„მოქმედების მიმართულების“ გამოხატვა სემანტიკური კატეგორიაა; იგი მორფოლოგიურ კატეგორიად ვერ კვალიფიცირდება.⁸

გარკვეული პირობითობით, პირველი დონის ფორმებს შეიძლება ვუწოდოთ მოქმედების /პროცესის, მდგომარეობის/ მიმართულებისა და ვალენტობის წარმომჩენი ფორმები; შესაძლებლად მიგვაჩნია ამ ყალიბთა ზოგად სახელად გამოვიყენოთ არნ. ჩიქობავას ტერმინი ნაკვითი; შდრ., სხვადასხვა ნაკვთები: ვაწერ, ვიწერ, ვუწერ, ვწერდი, ვიწერები...

II დონის ყალიბები

მეორე საფეხურის ფორმების - დრო-კილოსა და ასპექტის გამომხატველი ყალიბების ზოგად სახელად მოსახერხებელია ა. შანიძის ტერმინი მწკრივი.⁹ მწკრივები ერთმანეთისგან ფორმოზღვიად განსხვავდებიან ზმნისწინებით, თემის ნიშნებით და ზოგ შემთხვევაში სხვა დამატებითი ნიშნებით (მწკრივის ფორმის სავრცობით თუ ე. წ. მწკრივის ნიშნით), ხოლო სემანტიკურად - დროის,¹⁰ კილოსა¹¹ და ასპექტის მიხედვით /დასახელებულ სემანტიკურ კატეგორიათა კონკრეტული კომბინაციით/.

მცირე კომენტარი ასპექტის შესახებ: ქართულში გვაქვს უასპექტო და ასპექტიანი ფორმები. ასპექტიანი ფორმები ექვსი სახისაა: სრული, უსრული, წყვეტილი, უწყვეტელი, ერთგზისი, მრავალგზისი (ხოლმეობითი).¹²

ვფიქრობ, ერთი ნაკვთის ფარგლებში მწკრივთა რიგი შეიძლება შექმნას მხოლოდ ერთი ყალიბისა და ერთნაირი ვალენტობის მქონე ფორმებში:¹³ ვ-ხატ-

⁸ შდრ., თ. გამყრელიძე, 1979, გვ. 38: „ქცევა და სიტუაცია, როგორც ცალკეულ სტრუქტურაში ერთმანეთთან შეუთავსებელი კატეგორიები, შეიძლება ერთი საერთო კატეგორიის ვარიანტებად მივიჩნიოთ და „ვერსიის“ კატეგორიაში გავაერთიანოთ: სუბიექტური, ობიექტური, და საზედაო (სუბტერესიული)“.

⁹ ნ. მარისა და ა. შანიძის გრამატიკებში ჩემ მიერ II დონის ფორმებად მიჩნეული ყალიბები განიხილება პირველი და მეორე სერიის მწკრივებად.

¹⁰ დრო სამია: ნამყო, აწმყო, მყოფადი; მწკრივებთან დაკავშირებული დროის გამოხატვა ზოგჯერ პირობითია; მაგ., აწმყოს მწკრივის შესაბამისი ფორმა ძირითადად გამოხატავს მეტყველების პროცესში მიმდინარე მოქმედებას (ვწერ), თუმცა ამავე მწკრივის ფორმამ შეიძლება გამოხატოს მომავალი დროც: „მოვალ და ვწერ“; შდრ. ასევე, მუდმივი მოქმედების გამოხატვა: ვწერ (მწერალი ვარ).

¹¹ ქართულში კილო სამია: თხრობითი, პირობითი, ბრძანებითი.

¹² მსჯელობისათვის იხ.: ბ. ჯორბენაძე, უღვლილების ფორმათა დაჯგუფების პრინციპისათვის ქართულში, ენათმეცნიერების ინსტიტუტის XXXVIII სამეცნიერო სესიის თეზისები, 1982, გვ. 12: ასპექტის სახეობები ქართულში: სრული, უსრული, წყვეტილი, უწყვეტელი, ერთგზისი, მრავალგზისი (ხოლმეობითი); შდრ.: ა. ონიანი, ქართულურ ენათა შედარებითი გრამატიკის საკითხები, თბ., 1989, გვ. 48-49 (აქვე იხ., განსხვავებული სამეცნიერო აზრის დენის საბჭოური „მეთოდოლოგია“, რომლის გატყდაებული მიზანი იყო „კლავა-ძიების მეცნიერული კალაპოტიდან ამოვარდნისა და ქართულურ ენათმეცნიერებაში თვითნებობა-მოჩვენებითობის დამკვიდრების საშიშროების თავიდან აცილება“. სამწუხაროდ, პოსტსაბჭოთა ეპოქაშიც ზოგი ავტორი მსგავსი „ტექნოლოგიებით“ იბრძვის განსხვავებული სამეცნიერო თვალსაზრისის წინააღმდეგ.

¹³ ცალკე სამსჯელოა აწმყოსა და მყოფადის მწკრივებში მონაცვლე ფორმების საკითხი: ვ მეფობ ვი მეფებ; ამეფობ ტიპის ფორმების განხილვა შესაძლებელია დამოუკიდებლადაც, როგორც მწკრივნაკლი ფორმებისა /ასევე, შეიძლება მივუღებოთ რიცხვში მონაცვლეობის საკითხსაც: ბავშვი ზის - ბავშვები სხედან; ფოთოლი ვარდება - ფოთლები ცვიან/.

ავ (გ-ხატ-ავ), ვ-ხატავ-დი, ვ-ხატავ-დ-ე; და-ვ-ხატ-ავ, და-ვ-ხატავ-დი, და-ვ-ხატავ-დ-ე; ვ-ხატ-ე, ვ-ხატ-ო, და-ე-ხატ-ე, და-ე-ხატ-ო.

ვფიქრობ, ქართული ზმნის მწკრივების რიგში არ უნდა შევიდეს პირველი თურმეობითი (გა-მ-ი-კეთ-ებ-ი-ა); იგი უნდა განვიხილოთ ცალკე ყალიბად, კერძოდ, მწკრივნაკლ ნაკვთად, რომელსაც მხოლოდ ნამყო უსრულისა და ნამყო სრულის ფორმები გააჩნია (მიკეთებია, მიკეთებინარ... გამიკეთებია, გამიკეთებინარ...).

რაც შეეხება ნ. მარის მიერ გამოყოფილ ე. წ. მესამე სერიის სხვა მწკრივებს: მეორე თურმეობითი (გა-მ-ე-კეთ-ებ-ინ-ა) და ე. წ. მესამე კავშირებითი (გა-მ-ე-კეთ-ებ-ინ-ო-ს) განხილულ უნდა იქნეს მ-ე-კეთ-ებ-ინ-ებ-ა ფორმის მეორე სერიის ფორმებად (და არა - ვ-ა-კეთ-ებ ფორმის პარადიგმის გაგრძელებად):

(გა)-მ-ე-კეთ-ებ-ინ-ა - ჩემდა უნებურად რაღაც (გა)ვაკეთე: მე გამეკეთებინა საჭმელი;

რომ (გა)-მ-ე-კეთ-ებ-ინ-ა - წარსულში რაღაცის გაკეთება შემეძლო, მაგრამ არ შემისრულებია: მე საჭმელი რომ გამეკეთებინა... რომ კავშირი თუ სხვა მოდალური ელემენტები მწკრივის სემანტიკას სხვა შემთხვევებშიც ცვლიან: დავწერდი - რამე რომ იყოს, დავწერდი.

შდრ.: ე. წ. მესამე სერიის ფორმები (გამიკეთებია, გამეკეთებინა, გამეკეთებინოს...), არაიშვიათად, ვალენტობითაც სხვაობენ პირველი და მეორე სერიის ფორმებთან: ვუკეთებ, გავუკეთე: გამიკეთებია (ამის შესახებ სხვაგან გვექნება მსჯელობა).

აქვე აღსანიშნავია სამეცნიერო ლიტერატურაში აღრიდანვე შემჩნეული -ავ და -ამ თემისნიშნის ზმნებში ფორმათა დამთხვევის თავიდან აცილების ტენდენციაც:

გუშინ მე და-მ-იხატავ-ს შენთვის (მისთვის) სურათი, გუშინ შენ და-გ-ი-ხატავ-ს ჩემთვის/მისთვის სურათი - ეს სამვალენტოანი, მაგრამ განსხვავებული შინაარსის (აგენსი პირველი პირია, დრო წარსულია...) ფუძეც გამოვლენილია ორი პირით, მაგრამ ენა ცდილობს, ამ ზმნური ფუძის შემთხვევაშიც ფორმალურადაც განასხვავოს მოქმედი პირველი პირისა და აღრესატის როლში მყოფი პირველი პირის გამომხატველი ფორმები (შდრ.: ხვალ მე ის დამიხატავს სურათს; მე თურმე დამიხატია სურათი; შდრ.: გა-მ-იკეთებ-ს და გა-მ-იკეთებ-ი-ა; გა-გ-იკეთებ-ს და გაგიკეთებია...); თუმცა პირველი და მეორე პირის მიმართების გამომხატვისას მათ განსხვავებული ფორმები აქვთ: მე შენ ხვალ დამიხატავ სურათს - მე დამიხატავს სურათი; შენ დაგიხატავვარ მე; შენ მე დაგიხატავ სურათს - შენ დაგიხატავს სურათი; მე დამიხატავხარ შენ...

სხვა ენებისგან განსხვავებით, ქართულ ზმნაში ერთი პარადიგმის ფარგლებში გამოვლენილია ორვალენტოანი ზმნური ფუძის ორივე პირი (მოქმედიც და პაციენსიც): ვ-ხატ-ავ - გ-ხატ-ავ; შესაბამისად, ასეთი ფორმები ორვალენტოანი და ორპირიანია.¹⁴

¹⁴ შდრ.: თ. გამყრელიძე მიიჩნევს, რომ ზმნა იმდენპირიანია, რამდენი პირის ნიშანიც აისახება მოცემულ ზმნურ ფორმაში; მაგ., ვაძლევ ზმნა ერთპირიანია (1979, გვ. 42)... მე ვფიქრობ, რომ ვაძლევ, ვაძლევ... ვაძლევს, ვაძლევს... ფორმები აწმყოს მწკრივის ფარგლებში (ზოგადად, ყველა სხვა მწკრივში) ავლენს ორ პირს; შესაბამისად, ეს ზმნური ფორმა ორპირიანია; ერთპირიანია, მაგ., „ვიხატები“ ფორმა.

ზმნა ორპირიანად ითვლება, თუკი ორი სხვადასხვა რანგის პირის ნიშანი გამოვლინდება ერთი მწკრივის ფარგლებში ფორმაციულებისას; მაგ.: მე ვ-წერ, შენ გ-წერ: ამ ორ ფორმაში რეალიზდა აგენსისა (პირველი) და აღრესატის (მეორე პირის) ნიშნები; მწკრივის ფარგლებში არ ვლინდება პაციენსის შესაბამისი პირის ნიშანი.

შდრ.: სამეკლესტიან ყალიბში მხოლოდ ორი პირის აღმნიშვნელი ნიშანი ჩნდება: მე ვუხატავ ქალს სურათს, მე გიხატავ შენ სურათს... ხვალ ის მე დამიხატავს სურათს, ხვალ ის შენ და-გ-ი-ხატავს-ს სურათს...

წარმოების მიხედვით მწკრივები შეიძლება დავყოთ სამ ჯგუფად:

აწმყოს ფორმაზე დაფუძნებული მწკრივები (აწმყოს მწკრივზე დაფუძნებული მწკრივები: აწმყო, ნამყო უწყვეტელი, აწმყოს კავშირებითი).

მყოფადის ფორმაზე დაფუძნებული მწკრივები (მყოფადის მწკრივზე დაფუძნებული მწკრივები: მყოფადი, ხოლმეობითი, მყოფადის კავშირებითი);

ნამყო უსრულის ფორმაზე დაფუძნებული მწკრივები (ნამყო უსრული, ნამყო სრული, მომავალი დროისა და უსრული ასპექტის გამომხატველი კავშირებითი, მომავალი დროისა და სრული ასპექტის გამომხატველი კავშირებითი).

ზოგ შემთხვევაში მოცემულ ნაკვთს აწმყოს, მყოფადისა და ნამყოს წრის მწკრივები არ მოეპოვება (ივსებს სხვა ნაკვთის შესაბამისი ფორმებისგან).¹⁵

III დონის ყალიბები

მესამე საფეხურს ქმნიან ერთმანეთისგან პირისა და რიცხვის მორფოლოგიური კატეგორიების მიხედვით განსხვავებული ფორმები; კერძოდ, მესამე დონის ყალიბები (პირობითი სახელწოდებით - პირის ფორმები) ერთმანეთისგან განსხვავდებიან ზმნაში წარმოდგენილი ან ნაგულისხმევი პირების კომბინაციებით (და არა - რაოდენობით), ხოლო სემანტიკურად - მოქმედ და აღმქმედ (განმცდელ) პირ(ებ)ზე ორიენტირებით; წარმოვადგენ ორპირიან „ვხატავ“ ზმნის პარადიგმას აწმყოს მწკრივში (არაბული ციფრებით აღნიშნულია სხვადასხვა პირთა კომბინაციის აღმნიშვნელი ერთნაირი ფორმები):¹⁶

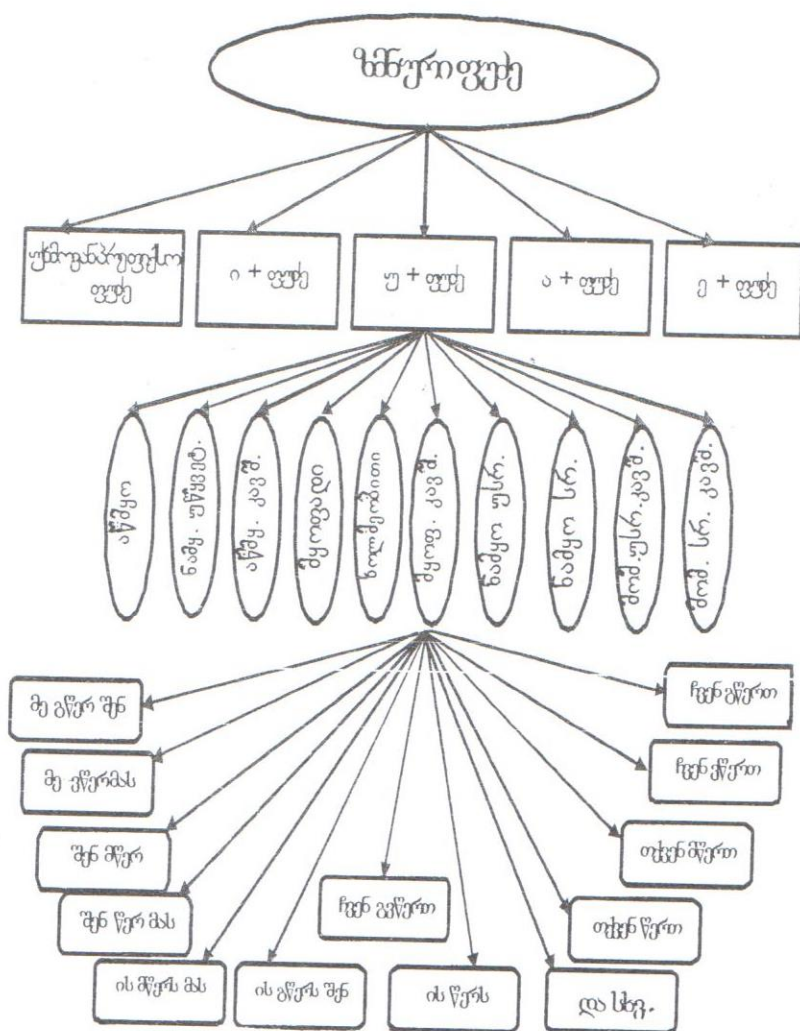
	I	II	III	I (მრ.)	II (მრ.)	III (მრ.)
I	-	მე გ-ხატავ შენ	მე ვ-ხატავ მას 1	-	მე გ-ხატავ-თ თქვენ	მე ვ-ხატავ მათ 1
II	შენ მ-ხატავ მე	-	შენ ხატავ მას 2	შენ გვ-ხატავ ჩვენ	-	შენ ხატავ მათ 2
III	ის მ-ხატავს-ს მე	ის გ-ხატავს-ს შენ	ის ხატავს-ს მას 3	ის გვ-ხატავს-ს ჩვენ	ის გ-ხატავს-თ თქვენ	ის ხატავს-ს მათ 3
I (მრ.)	-	ჩვენ გ-ხატავთ-თ შენ 4	ჩვენ ვ-ხატავთ-თ მას 5	-	ჩვენ გ-ხატავთ-თ თქვენ 4	ჩვენ ვ-ხატავთ-თ მათ 5
II (მრ.)	თქვენ მ-ხატავთ-თ მე	-	თქვენ ხატავთ-თ მას 6	თქვენ გვ-ხატავთ-თ ჩვენ	-	თქვენ ხატავთ-თ მათ 6
III (მრ.)	ისინი მ-ხატავენ-ს მე	ისინი გ-ხატავენ-ს შენ 7	ისინი ხატავენ-ს მას 8	ისინი გვ-ხატავენ-ს ჩვენ	ისინი გ-ხატავენ-ს თქვენ 7	ისინი ხატავენ-ს მათ 8

¹⁵ მწკრივების რიგში არ განვიხილავთ ე. წ. მესამე სერიის ფორმებს (იხ. ქვემოთ).

¹⁶ ზოგჯერ ამა თუ იმ ზმნის კონკრეტულ მწკრივს შეიძლება აკლდეს პირის ან რიცხვის ფორმები.

რელიზებულია სულ 28 ფორმა; ამთგან 9 წყვილი არის ერთნაირი (მაგ., მე გხატავ შენ და მე გხატავთ თქვენ), შესაბამისად, ერთი მწკრივის ფარგლებში განსხვავებული გვაქვს 18 ფორმა, თუმცა საერთო ჩამონათვალში მაინც უნდა დაფიქსირდეს 28 ფორმა.

სამივე დონის ზმნური ფორმების იერარქიული მიმართება შემდეგი სქემის სახით შეიძლება წარმოვადგინოთ: ზმნური ფუძე > ზმნური ყალბები / კვადრატული უჯრები / > მწკრივები / ელიფსური უჯრები / > პირისა და რიცხვის ფორმები:

სამეცნიერო ლიტერატურაში შედარებით სრულადაა დამუშავებული მეორე და მესამე დონის ყალიბების (მწკრივებისა და მწკრივის ფარგლებში პირისა და რიცხვის ფორმების) საკითხი; ამ შემთხვევაში მხოლოდ დავაზუსტებთ ორ ასპექტს:

1. ერთი მწკრივის ფარგლებში არსებული პარადიგმის (პირისა და რიცხვის ფორმების მოწესრიგებული სისტემის) წარმოდგენისას აუცილებლად მივიჩნევთ, რომ პირველი და მესამე პირების ფორმების გვერდით იყოს პირველი და მეორე პირის ურთიერთობის ამსახველი ფორმებიც (ტ. ფუტყარაძე, 2006, გვ. 88-95); კერძოდ, მე გ-წერ შენ/თქვენ, ჩვენ გ-წერ-თ შენ/თქვენ; შენ მ-წერ მე, ჩვენ გვ-წერ(თ) შენ... პირველი და მეორე პირების შეხვედრისას ზმნაში აღინიშნება მ- ან გ-; კერძოდ:

მ- პრეფიქსი გვაქვს, თუკი პირველი პირი არის მოქმედების/მდგომარეობის უშუალო განმცდელი, ან მოქმედების შედეგის ადრესატი (მე მიყვარხარ შენ; მე მწერ შენ წერილს);

გ- პრეფიქსი გვაქვს, თუკი მეორე პირი არის მოქმედების/მდგომარეობის უშუალო განმცდელი, ან მოქმედების შედეგის ადრესატი (შენ გიყვარვარ მე; მე გწერ შენ წერილს);

შდრ.: მე ვ-წერ მას წერილს (ეს უკანასკნელი ყალიბი გვაქვს იმ შემთხვევაში, თუკი ზმნური ფორმა გამოხატავს მოქმედ პირს).

აქვე აღვნიშნავთ:

ქართულ ენაში არსებული პირის ნიშნების ორი რიგიდან (გ-, -ს, -ა, -ო, -ნენ, -ეს... და მ-, გ-, -ს/-ჰ/0, გვ-...) სამეცნიერო ლიტერატურაში პირველი მიჩნეულია სუბიექტური პირების აღმნიშვნელად, მეორე - ობიექტური პირების აღმნიშვნელად; არაიშვიათად, მეორე რიგის ნიშნებით - მ-ს რიგის ნიშნებით - გამოიხატება აქტიური პირიც (აგენსი), ხოლო ვ-ს რიგის ნიშნებით - პასიური პირი (პაციენსი); შდრ., მაგ., ერთი მხრივ: მე მ-ი-კეთ-ებ-ი-ა, მე მ-შია; შენ გ-ი-კეთ-ებ-ი-ა, შენ გ-შია; მეორე მხრივ: მე მტანჯავს ის - მე ვიტანჯები... შესაბამისად, მიზანშეწონილად არ მიგვაჩნია, ვ-სა და მ-ს რიგის ნიშნების სახელდება გრამატიკული სუბიექტ-ობიექტის გამოხატვის მიხედვით და ე. წ. ინვერსიის წინააღმდეგობრივი ცნების შემოტანა. უფრო ლოგიკური ჩანს, ვთქვათ, რომ ვ-ს რიგი მოქმედებას ან მოქმედების პროცესს გამოხატავს, მ-ს რიგი კი - მოქმედების აღქმასა თუ აქტიურ განცდას.¹⁷ პირის ნიშანთა ფუნქციების ჩვენებული გააზრება უშვებს, რომ მდგომარეობის აღმქმელი (განმცდელი) პირი ამავე დროს შეიძლება იყოს რეალური სუბიექტიც (მიყვარს; გამოიკეთებია...).

2. ზმნის მოდელირებისას, მეტი სიზუსტისათვის, ზმნით გამოხატული პირების სემანტიკაზე მსჯელობისას ვიყენებთ შემდეგ ცნებებს: ინიციატორი, მოქმედი, აღმქმელი, განმცდელი, ადრესატი (მიმღები), პაციენსი (სწორედ ამ „პირების“ პოვნეირება უნდა გავითვალისწინოთ ზმნის სემანტიკური ვალენტობის (ადგილიანობის) განსაზღვრისას).

სამეცნიერო ლიტერატურაში ზოგჯერ სხვადასხვანაირია წარმოდგენილი ტერმინთა კვალიფიკაცია, ამიტომ აქვე დავაზუსტებთ ჩვენეულ თვალსაზრისსაც:

¹⁷ შდრ., ა. ონიანის მსჯელობა ე. წ. ობლიგატორული და არაობლიგატორული პირების შესახებ (ა. ონიანი, ქართველურ ენათა ისტორიული მორფოლოგიის საკითხები, თბ., 1978).

ინიციატორი - აქტიური პირი, რომელიც არის მოქმედების დამკვეთი (მე ვაკეთებინებ კაცს სახლს); სინტაქსში გამოიხატება სახელობითი და მოთხოვნიითი, იშვიათად, მიცემითი ბრუნვითაც (გამიკეთებინებია).

მოქმედი (აგენსი) - მოქმედების რეალური შემსრულებელი პირი. სინტაქსში გამოიხატება სახელობითი და მოთხოვნიითი ბრუნვებით. როგორც წესი, მოქმედება სრულდება პაციენტის მიმართ, თუმცა ზოგჯერ შესაძლებელია პაციენტი ზმნაში არ იყოს წარმოდგენილი, მეტიც, სამოქმედო ობიექტი ვალენტობაშიც კი არ იყოს ნაგულისხმევი; მაგ., ის იბრძვის, ის მეფობს /მსგავსი ერთპირიანი ზმნის აქტიური პირი მიმდევობაშიც აისახება: დულს - მდულარე, წუხს - მწუხარე... მასალის ანალიზისათვის იხ დ. მელიქიშვილი, 2001, გვ. 62/. საინტერესოა კაუზატიური ფორმების აგენსის საკითხიც: იგი ზმნაში პირის ნიშნით არ არის წარმოდგენილი: მე ვ-აკეთებინებ კაცს სახლს; აქ მოქმედი პირია „კაცს“; ზმნის ფორმაში ასახული პირველი პირი არის მოქმედების ინიციატორი.

აღმქმელი - პროცესის აღმქმელი აქტიური პირი (მე მშობი; მე გამიკეთებია). სინტაქსში გამოიხატება მიცემითი ბრუნვით.

განმცდელი - პირი, რომელიც განიცდის პროცესს; პროცესის განმცდელი პირი (მე ვ-თბები-ი; მე ვ-ი-ტანჯ-ებ-ი). სინტაქსში გამოიხატება სახელობითი ბრუნვით.

მიმღები (ადრესატი) - პირი, რომლისთვისაც განკუთვნილია აგენსის ქმედების შედეგი (მე მ-წერ-ს ის; შენ გ-წერ-ს ის; მე მ-ი-კეთ-დ-ება სახლი; მე მ-ი-წერ-ს ის წერილს; წერილი იწერება ჩემთვის; წერილი იწერება მისთვის). სინტაქსში გამოიხატება მიცემითი ბრუნვით.

პაციენტი - პასიური პირი, რომელიც განიცდის აგენსის ქმედებას (მე ვწერ წერილს). სინტაქსში გამოიხატება მიცემითი და სახელობითი ბრუნვებით.

დამოწმებული ლიტერატურა

- რ. ასათიანი, 1979 - რ. ასათიანი, მარტივი წინადადების სიღრმისეული სტრუქტურა, მაცნე, ენისა და ლიტერატურის სერია, №3, თბ., 1979.
 თ. გამყრელიძე, 1979 - თ. გამყრელიძე, ზმნის „პირიანობა“ და „ვალენტობა“, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის სამეცნიერო კრებული, თბ., 1979.
 თ. გამყრელიძე..., 2003 - თ. გამყრელიძე, ზ. კიკნაძე, ი. შადური, ნ. შენგელია, თეორიული ენათმეცნიერების კურსი, თბ., 2003.
 ლ. ენუქიძე, 1987 - ლ. ენუქიძე, თანამედროვე სინტაქსური თეორიები, თბ., 1987.
 ნ. მარი, 1925 - Н. Я. Марр, Грамматика древнелитературного грузинского языка, Л., 1925..
 დ. მელიქიშვილი, 2001 - დ. მელიქიშვილი, ქართული ზმნის უღლების სისტემა, თბ., 2001.

ა. ონიანი, 1978 - ა. ონიანი, ქართველურ ენათა ისტორიული მორფოლოგიის საკითხები, თბ., 1978.

გ. როგავა, 1942 - გ. როგავა, კუთვნილებითი აფიქსი ი ქართველურ ენათა ზმნისა და სახელის მორფოლოგიურ კატეგორიებში (ქცევასა და ბრუნვებში), საქ. მეცნიერებათა აკადემიის მოამბე, ტ. III, №2, 1942.

ტ. ფუტყარაძე, 2006 - ტ. ფუტყარაძე, ქართული ზმნის ლოგიკური პარადიგმის საკითხისათვის, აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ჰუმანიტარული ფაკულტეტის შრომები (ენათმეცნიერული სერია), ტ. VIII (I), ქუთაისი, 2006.

ტ. ფუტყარაძე, 2010 - ტ. ფუტყარაძე, ხმოვანი პრეფიქსების ფუნქციისათვის ქართულ (ქართველურ) ზმნაში, ლინგვისტური ქართველოლოგიისა და აფხაზოლოგიის პრობლემები, ტ. II, თბ., 2010.

ნ. ჩუბინაშვილი, 1961 - ნ. ჩუბინაშვილი, ქართული ლექსიკონი, თბ., 1961.

მ. ჯანაშვილი, 1906 - მ. ჯანაშვილი, ქართული გრამატიკა, ტფ., 1906.

ბ. ჯორბენაძე, 1982 - ბ. ჯორბენაძე, უღვლილების ფორმათა დაჯგუფების პრინციპისათვის ქართულში, ენათმეცნიერების ინსტიტუტის XXXVIII სამეცნიერო სესიის თეზისები, 1982.

ბ. ჯორბენაძე, 1983 - ბ. ჯორბენაძე, ზმნის ხმოვანპრეფიქსული წარმოება ქართულში, თბ., 1983.

TARIEL PUTKARADZE

PROBLEMS OF MACHINE MODELING OF VERB PARADIGM – I

In any of the Georgian language grammars so far the classification of Georgian verb patterns generally follow the Latin grammar model (with the category of voice as a main classifier); that is why it is impossible to identify logical groups of different kinds of verb forms as conjugatory units.

I think it would be better to identify a verb pattern with vowel prefix rather than any of the morphological-syntactic, morphological or semantic categories as a main classificatory unit of verb forms. In its turn, a stem of a given pattern (form) of the verb may involve a few morphological or semantic categories. Therefore, when modeling machine translation of the Georgian language a formal paradigm, constructed according to morphological patterns, must confront a sum of semantic nuances; namely, for paradigm members that are built according to a similar morphological pattern a specific semantic field has to be defined. In such case, it would simplify the development of “understandable” logical formulas / rules/ for a machine (programming).

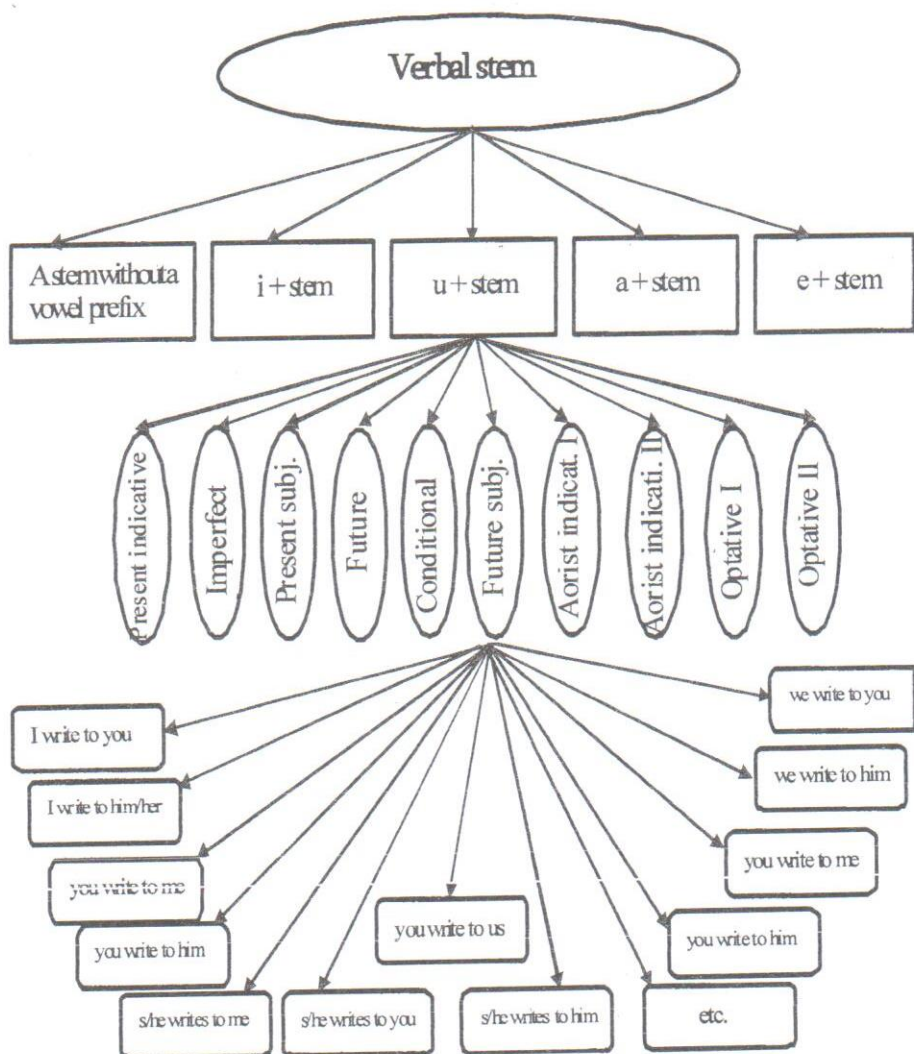
I believe a complete paradigm of verb should involve not only the forms of conjugation categories (tense, aspect, mood, person and number) but also the forms of the so-called voice, version and contact. The Georgian language verb forms may be grouped into the following five main patterns according to the vowel prefixes: 1. a stem without a vowel prefix; 2. i+stem; 3. u+stem; 4. a+stem; 5. e+stem.

Each of the main patterns has its variants which differ from each other by affixes, for instance: v-i-mal-av, v-i-mal-eb-i, etc. v-a-ñat-av, v-a-ñat-v-in-eb, v-a-ñat-i-var, etc. Each of these variants has its own screeves – forms that are formed by affixes of another rank; these forms differ from each other either by tense, mood, aspect or several semantic categories simultaneously.

It is obvious that vowel prefixes represent morphemes of the same rank, however, at this point in research it is complicated to identify such (similar) grammatical meanings for them that will enable us to discuss the vowel prefixes as markers of one morphological category). In my opinion, formation of verb patterns (construction of forms) with different valency and semantics is a common function of vowel prefixes.

In my previous researches I have presented the Georgian verb forms as a three-level hierarchical paradigm where each pattern of the first level theoretically integrates all patterns of the second level, while each pattern of the second level integrates all patterns of the third level.

The proposed article briefly describes common features of the forms of each level. The scheme of hierarchical interrelationship of verb forms on all three levels could be presented the following way: verb stem > verb patterns > screeves > forms of person and number.

ტარიელ ფუტყარაძე,
ი.ა. ვაშაქიძე

ილია ჭავჭავაძის ენობრივი კონცეფციის კირითაჲი ასპექტები

შესავალი

ქართულ სამეფო-სამთავროებთან დადებული შეთანხმებების დარღვევითა და სამხედრო ძალის გამოყენებით 1801-1839 წლებში რუსეთის იმპერიამ განახორციელა საქართველოს სრული ანექსია. 1840-იანი წლებიდან, მეფისნაცვლის ინსტიტუტის შემოღების შემდეგ, იმპერიამ საქართველოში დაამყარა სამოქალაქო მმართველობა /კავკასიის მეფისნაცვლის ინსტიტუტი/. XIX საუკუნის 60-იანი წლებიდან იმპერიის სამოქალაქო მოხელეებმა ქართველი ხალხის ენობრივ-ეთნიკური ერთიანობის დანაწევრების მიზნით („გათიშე და იბატონე“) აქტიურად დაიწყეს, ერთი მხრივ, ქართველთა ნაწილის არაქართველებად, მეორე მხრივ კი, ქართული ენის კილოების (მეგრულის, სვანურის...) დამოუკიდებელ ენებად გამოცხადება და ამ ახალ „ენებზე“ სახარების თარგმნა. ამის პარალელურად რუსეთის იმპერიის კავკასიის ადმინისტრაცია ქართულ ენას დევნიდა ადამიანური მოღვაწეობის ყველა სფეროდან: საეკლესიო ღვთისმსახურებიდან, მხატვრული მწერლობიდან, მეცნიერებიდან, ყველა დონის სკოლიდან. დიდი ქართველი საზოგადო მოღვაწე, მწერალი ილია ჭავჭავაძე, დღეს უკვე წმინდა ილია მართალი, ასე აფასებს ამ პროცესს:

„ჩვენში ეხლა მხოლოდ რუსულს ენასა ხმარობენ ყოველ-გვარს დაწესებულებაში და ადგილის ენები - კი, მაგალითად, ქართული ენა, ყოველგან გამოდევნილია... ქართულის ენის მცოდნე მოსამართლესთანაც კი აკრძალულია ქართულად ლაპარაკი“¹ (ი. ჭავჭავაძე, 1955-ა, გვ. 365).

იმპერიული პოლიტიკის საპირისპიროდ, მე-19 საუკუნის 60-იანი წლებიდან წმინდა ილია მართალმა და მისმა თანამოაზრეებმა აქტიურად დაიწყეს ბრძოლა

¹ ამ მიმართულებით განსაკუთრებით აქტიურობდა კავკასიის სასწავლო ოლქის მზრუნველი კირილე იანოვსკი (ამ პოსტზე მუშაობდა 1878 წლის დეკემბრიდან 1900 წლამდე). 1892 წელს კირილე იანოვსკიმ სპეციალური მოხსენება გაუგზავნა იმპერიის სახალხო განათლების მინისტრს და მოითხოვა, რომ საქართველოს სამღვდელოებისათვის ჩამოერთმიათ საეკლესიო-სამრევლო და ე.წ. წერა-კითხვის სკოლების მართვის უფლება. იგი წერდა, რომ „სამღვდელოთა უმრავლესობა ქართველები არიან, მათმა დიდმა ნაწილმა არ იცის რუსული ენა და აბრკოლებენ მთავრობის სურვილს - იმპერიის განაპირა მხარეების შერწყმას რუსეთთან“. კ. იანოვსკი თავის მოხსენებაში სხვადასხვა ხალხებად აცხადებს მეგრელებსა და დანარჩენ ქართველებს. „მეგრელებს ქართულისაგან განსხვავებული ენა აქვთ და აუცილებელია მეგრულზე გადავიდეთ საეკლესიო წიგნები და ლოცვათა ტექსტები“ - წერდა იანოვსკი /თ. გვანცელაძე, მ. ნაჭყებია, მ. ტაბიძე, გურია-სამეგრელოს ეპისკოპოსი გრიგოლ დადიანი (ბრძოლა დედაენისათვის XIX საუკუნის მეორე ნახევარში), სვეტიცხოველი, 2009, №1, გვ. 148-162; <http://sveticxovelijournal.ge/view.php?id=23>.

ქართველი ერის სასიცოცხლო ინტერესების დასაცავად.² თავად წმინდა ილია მართალი თავის ერთ-ერთ პირველ წერილში „ორიოდ სიტყვა თავად რევაზ შალვას ძე ერისთავის მიერ კოზლოვიდან შესული თარგმანზედა“ წერდა: „სამი ღვთაებრივი საუნჯე დაგვჩა ჩვენ მამა-პაპათაგან: მამული, ენა და სარწმუნოება. თუ ამათაც არ უპატრონეთ, რა კაცები ვიქნებით, რა პასუხს გავსცემთ შთამომავლობას? სხვისა არ ვიცით და ჩვენ - კი მშობელ მამასაც არ დაუთმობდით ჩვენ მშობლიურ ენის მიწასთან გასწორებას. ენა საღვთო რამ

² შდრ.: მე-19 და მე-20 საუკუნეთა მიჯნაზე ამ დაპირისპირებას სიმბოლურად განასახიერებდა ორი ცნობილი სასულიერო პირი (დღეს უკვე ორი წმინდანი): წმინდა ამბროსი ხელაია და წმინდა ივანე ვოსტორგოვი; კერძოდ: სამეგრელოს მოსახლეობის აზრს გამოხატავდა და სამეგრელოსა თუ საქართველოს სხვა კუთხეებში მოქმედ მრავალსაუკუნოვან ეკლესიებში ქართულ ენას იცავდა სამეგრელოში აღზრდილი დიდი მოძღვარი, შემდგომში სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი, ამბროსი ხელაია. სამეგრელოს მოსახლეობის ნების საწინააღმდეგოდ, რუსი მღვდელი, შემდგომში ცნობილი პოლიტიკური მოღვაწე - ივანე ვოსტორგოვი, ითხოვდა ქართულენოვანი სკოლების აკრძალვას სამეგრელოში და ქართული ენის განდევნას ქართული სამოციქულო ეკლესიიდან; კერძოდ, იგი ცდილობდა, საქართველოს ისტორიულ მხარეებში - სამეგრელოში, სვანეთსა და აფხაზეთში ღვთისმსახურების ტრადიციული ენა - ქართული ენა ადგილობრივი კილოებით და რუსული ენით შეეცვალათ.

მე-20 საუკუნის 10-იანი წლებიდან ქართული ენისათვის ბრძოლა გამძაფრდა სამეცნიერო ველშიც: ქართული ენის როლისა და ქართველოლოგიის დაგეგმვის თვალსაზრისით ერთმანეთს მეკეთრად დაუპირისპირდა ორი ცნობილი მეცნიერი: აკად. ივანე ჯავახიშვილი და აკად. ნიკო მარი (იხ. ტ. ფუტყარაძე, ი. ვაშაკიძე, 2011).

საქართველოს დამოუკიდებლობის მცირე მონაკვეთში (1918-1921) ქართულმა ენამ აღიდგინა თავისი უფლებები და სწრაფი ტემპით დაიწყო განვითარება მეცნიერულმა ქართველოლოგიამ. ამ პროცესს ხელი შეუწყო ივანე ჯავახიშვილის ხელმძღვანელობით თბილისში დაარსებულმა „ქართულმა უნივერსიტეტმა“ (10.05.1917), რომელიც საზეიმოდ გაიხსნა 1918 წლის 26 იანვარს /8 თებერვალს/. საქართველოს ეროვნული საბჭოსა და საქართველოს რესპუბლიკის 1918 წლის 3 სექტემბრის კანონით „ქართულ უნივერსიტეტს“ მიენიჭა სახელმწიფო უნივერსიტეტის სტატუსი და მას ეწოდა „ტფილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი“.

მეცნიერული ქართველოლოგიის განვითარების პროცესი შეაფერხა საბჭოთა რუსეთის მიერ საქართველოს დაპყრობამ (1921). მე-20 საუკუნის 20-იან წლებში იოსებ სტალინმა საბჭოთა იმპერიის ოფიციალურ პოზიციად აქცია მეფის რუსეთის მიერ პოლიტიზებული და ნიკო მარის მიერ მეცნიერული ტერმინოლოგიით შეფუთული დებულებები, რომელთა მიხედვითაც არაქართველებად და მწიგნობრობის არმქონეებად ცხადდებოდა აჭარის, სამეგრელოსა და სვანეთის ქართველობა (იხ.: ი. სტალინი, 1951, გვ. 138-142). ამ დროიდან მეგრულს, ლაზურსა და სვანურს დაუმკვიდრდა ე. წ. უმწერლობო ქართველური ენების სახელი. ამავე პერიოდში აქტიურად დაიწყო ილია ჭავჭავაძისა და მისი თანამოაზრეების დისკრედიტირება; მაგ., ერთ-ერთი ბოლშევიკი ი. ჟვანია წიგნში „როგორ იბრძოდა სამეგრელოს მშრომელი გლეხობა საბჭოების ხელისუფლებისათვის“ უკანასკნელი სიტყვებით ლანძღავდა „ქართველ ნაციონალისტებსა“ და „რეაქციონერებს“; ილია ჭავჭავაძეს, იაკობ გოგებაშვილს, თედო ჟორდანიას... და „მათთან მიტმასნილ სამეგრელოს ეპისკოპოსს ბესარიონ დადიანს“ (რომელიც წერდა, რომ მეგრული არის ქართული ენის დიალექტი).

მეცნიერული ქართველოლოგიის აღორძინებისათვის კარგი პირობები შეიქმნა საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ, როდესაც საყოველთაო-სახალხო რეფერენდუმის საფუძველზე 1991 წლის 9 აპრილს საქართველოს რესპუბლიკამ გამოაცხადა სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენა. ამ პერიოდიდან მეცნიერება ერთი ნაწილის მიერ არაუმწიგნოებულად აღდგა საბჭოთა პერიოდში უარყოფილი ტრადიციული თვალსაზრისი ქართველთა ენობრივი სამყაროს კვლითი-მეცნიერული შესახებ (ერთი სამწიგნობრო ენა და 30-მდე დიალექტი).

არის, საზოგადო საკუთრებაა, მაგას კაცი ცოდვილის ხელით არ უნდა შეეხოს“ (ი. ჭავჭავაძე, 1953, გვ. 26-27). ამავე პერიოდში წმინდა ილია მართლის ინიციატივით წინა პლანზე წამოწეულ იქნა ქართველთა ორი მთავარი მიზანი:

1. ქართულენოვანი განათლება /ამ მიზნით შეიქმნა „ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოება“/;

2. ქართული ენის, როგორც ქართველთა დედაენის, ისტორიული როლის წარმოჩენა და ქართული სამწიგნობრო ენის ისტორიული ფუნქციის აღდგენა.

საკუთრივ ილია ჭავჭავაძის ენობრივი კონცეფცია ორი ძირითადი წახნაგით შეიძლება განვიხილოთ:

1. დედაენა, როგორც პიროვნების მეობისა (იდენტობისა) და მოცემული საზოგადოების (ერის, ეთნიკური ჯგუფის) ერთობის განმსაზღვრელი;

2. დასავლეთევროპული ენების ადგილი განათლების სისტემაში.

სტატიაში წმინდა ილია მართლის ციტირებების საფუძველზე შედარებით ვრცლად წარმოვადგენთ პირველ წახნაგს; მეორე საკითხის ფარგლებში კი ილია ჭავჭავაძის მხოლოდ ერთი დღეისთვისაც აქტუალური ფრაზის ციტირებით შემოვიფარგლებით; კერძოდ, 1887 წელს ილია წერდა:

„უცხო ენის არცოდნა დიდი დამაბრკოლებელი მიზეზია ცხოვრების გზაზედ. უცხო ენის არმცოდნე ყმაწვილი კაცი მუნჯია და ყრუ განვითარებისა და წარმატებისათვის... მთელი განძი გაძლიერებულის მეცნიერებისა ცალკედ და ლიტერატურის საზოგადოდ მიუწვდომელია, თუ კაცს ერთ-ერთის ევროპიული ენის ცოდნა მაინც არა აქვს“ (ი. ჭავჭავაძე, 2006, გვ. 545-546).³

ქართული ენა - ქართველთა ერთიანობის განმსაზღვრელი

წერილში „ვიცინოთ თუ ვიტიროთ“ ილია ჭავჭავაძე ამხელს გორის საოსტატო სემინარიის გამგეობას, რომელმაც ქართულ სწავლებაზე თავის არიდების მიზნით სხვადასხვა კუთხის ქართველები (გურულები იმერლები, ფშავლები...) სხვადასხვა გვარტომობის - ეროვნების წარმომადგენლებად ცნო (ი. ჭავჭავაძე, 1987, გვ. 229-230). წმინდა ილია მართალმა დროულად გააცნობიერა იმპერიის მიზანი, ენობრივ-ეთნიკურად დაენაწევრებინათ ქართველი ერი; ის ასე აფასებს ამ მოვლენას:

„რადგანაც არსებითი ნიშანი ეროვნობისა, მისი გული და სული - ენაა, ამიტომაც ტლანქი ზელი უმეცარის მოხელეობისა ყველაზედ უწინარეს ენას მისწვდა“ (ი. ჭავჭავაძე, ტ. V, გვ. 213).⁴

ენა - ეთნიკური და კულტურული ისტორიის ამსახველი ფენომენი

თანამედროვე მეცნიერებაში მიღებულია, რომ უძველესი არქეოლოგიური მასალის მიხედვით შეუძლებელია ვიმსჯელოთ ამა თუ იმ ერის/ეთნოსის ისტორიის შესახებ; წერილობითი წყაროები კი არცთუ ისე ძველია. შესაბამისად, მხოლოდ ენაა ის გამორჩეული ფენომენი, რომელიც უტყუარ ცნობებს გვაწვდის ამ თუ იმ ხალხის უძველესი ისტორიის შესახებ, რამდენადაც ენაში უკუფენილია არქაული კულტურული თავისებურებანიც და ენობრივი კონტაქტებიც. ამ მიმართულებით ილია ჭავჭავაძე კარგად იცნობს თავის თანამედროვეთა მოსაზრებებს (მაგ., ეიჭოფის შეხედულებებს) და თავის თვალსაზრისს ასე აყალიბებს:

³ წერილში კრიტიკულადაა გააზრებული განათლების სისტემა რუსეთის იმპერიაში.

⁴ მსჯელობისათვის ვრცლად იხ., ტ. ფუტყარაძე, ქართველები, თბ., 2005.

„ენა, როგორც გასაღები დაკეტილისა, ყველაზედ უფრო შემძლებელია და ყველაზედ სანდო მოწამეა ცივილიზაციის ისტორიისათვის, რადგანაც უფროს-ერთს შემთხვევაში ერთობა ენისა მოასწავებს ერთობას კულტურისას... ცხოვრება ერისა გადაშლილია, გამომზევებულია მის ენაში, რომელიც უტყუარი სარკეა ყოველის მისის თავგადასავალისა და ყოფა-ცხოვრების ცვალებადობისა“ (ი. ჭავჭავაძე, 1987, გვ. 23-24).

დედაენა - განათლების, კულტურისა და საქმისწარმოების ენა
მეფის რუსეთის ანტიქართული საგანმანათლებლო კურსის საპირისპიროდ, კერძოდ, საერო თუ სასულიერო, დაწყებითი თუ საშუალო სასწავლებლებიდან ქართული ენის დევნის პირობებში წმინდა ილია მართალმა გამოჩენილი პედაგოგების (უშინსკი, დისტერვეგი, პესტალოცი...) შეხედულებებზე დაყრდნობით განავითარა მსჯელობა, რომ „ბავშვმა თავდაპირველად თავის დედა-ენაზედ უნდა გაიხსნას გონება“ (ი. ჭავჭავაძე, 1955-ა, გვ. 358). ილია ჭავჭავაძე სამართლიანად ამბობს, რომ დედაენაზე განათლება არის საფუძველი თავისუფალი და დამოუკიდებელი აზროვნებისა, ასევე, ეროვნული ცნობიერების ფორმირებისა; კერძოდ, ის წერს:

„ჩვენ რომ ვგრე დაჟინებით და უკან-დაუხვევლად ვთხოვლობთ დედა-ენისათვის სრულს და დაუბრკოლებელს გზას სასწავლებელში, - ეგ მარტო დედა-ენის სიყვარულით არ მოგვდის. ვთხოვლობთ და ვნატრულობთ იმიტომაც, რომ უდედაენოდ გონების გახსნა ბავშვისა ყოვლად შეუძლებელია. მაშინ სკოლა გონების გახსნის სახსარი კი არ არის, გონების დაჩაგრვისაა, გონების დახშვისა, დათრგუნვისა, გათახსირებისა...“ (ი. ჭავჭავაძე, 1955, გვ. 278). ამ აზრის გასამყარებლად წერილში „ბ-ნ იანოვსკის წერილისა გამო“ (გაზეთი „კავკაზი“, 1881 წ.) ილია იმოწმებს ცნობილი რუსი და ევროპელი პედაგოგების გამონათქვამებსაც; წარმოვადგენთ მათ ორ ციტატას:

უშინსკი: „ბავშვი რომ სწავლობს დედაენას, იგი სწოვს სულისთვის სიცოცხლეს და ღონეს ღვიძლის ენის ღვიძლის ძუძუდან; „დედა-ენა ისე უხსნის ბუნებას ყმაწვილს, როგორც ვერც ერთი ბუნების მცოდნე კაცი; ისე აცოდინებს ხასიათს იმ ხალხისას და საზოგადოებისას, რომელთა შორისაც ბავშვი სცხოვრობს, მათს ისტორიას, თვისებას და მიდრეკილებას, როგორც ვერც ერთი ისტორიკოსიო“ (ი. ჭავჭავაძე, 1987, გვ. 195);

ვესსელი: „ერს რომ თავისი დედა ენა არ ასწავლოთ, ეგ ის იქნება, რომ არ გინდათ ერის აზრი, მისი სულიერი ძალ-ღონე, ნიჭი გაიხსნას და გაიმართოს. ეგ ის იქნება, რომ არ გინდათ ერი ბალობიდან გამოვიდეს. თუ ჩვენ არ დავაწყებინებთ ერს თავისი დედა-ენის სწავლებას და თუნდაც მის მაგიერ სხვა, ძალიან მახლობლის ენის სწავლებას მოვაცოლებთ, მაშინ უფრო უარესს ვიზამთ: სრულებით შევშლით ერის გონებითს განვითარებას, სრულებით შევშლით მის სულიერს ბუნებას“ (ი. ჭავჭავაძე, 1955, გვ. 277).

დაწყებით სკოლაში განათლების ენის შესახებ მსჯელობისას ის მწვავედ აკრიტიკებს იმპერიის ოფიციალურ მოხელეს; კერძოდ, წერს:

„იმ პროგრამით, როგორც ბ-ნ იანოვსკის მოუფიქრებია, ჩვენებური საერო სკოლა ვერც თავისს საკუთარს საქმეს გაარიგებს და ვერც რუსულს ენას გვაცოდინებს იმ ვიწრო გზაზედ, რაც საერო სკოლას ჩვენში დანიშნული აქვს“ (ი. ჭავჭავაძე, 1987, გვ. 204).

ილია კატეგორიულადაა წინააღმდეგი დაწყებით კლასებში ერთდროულად ორი ანბანის სწავლებისა:

„სემინარიასთან არსებულ მოსამზადებელ კლასშიც - პროსემინარიაშიც სავალლო ვითარებაა - ერთდროულად ასწავლიან ბავშვებს ქართულ და რუსულ ანბანებს; მასწ. ნათიევი კი სწავლების გაადვილების მიზნით ბავშვებს ქართულ სიტყვებს რუსული ანბანით უდგენს; სადაც რუსულს „უჭირს“ „ქართული ხმების გამოხატვა“, იქ ახალი ასოები მოუგონია...“ (ი. ჭავჭავაძე, 1987, გვ. 232). ილია სარკაზმსაც არ ერიდება და ამ „ახალ ასოებს“ „ნათიურს“ უწოდებს.

იმპერიის მოხელეების კრიტიკის პარალელურად, ილია მკაცრად ექცევა მედროვე თანამედროვეებსაც:

„ჩვენს ენას ჩვენში მოედანი არა აქვს სავარჯიშოდ. ჩვენი ეგრეთ-წოდებული მაღალი საზოგადოება, ნამეტნავად ქალაქში, თავის სამარცხვინოდ თაკილობს თავის დედა-ენით ლაპარაკსა. ნათქვამია, თევზი თავიდან აყროლდებაო. სწორედ ეგრე მოგვდის ჩვენი, ჩვენს ეგრეთ-წოდებულ მაღალ საზოგადოებას თუ დავაკვირდებით. ცოცხალი ლაპარაკი, ის დარბაისლური ქართული საუბარი, ის საამური ქართულის სიტყვის მიხვრა-მოხვრა, ის სიმდიდრე ქართულის სიტყვიერებისა აღარ ისმის, აღარ არის. გადაგვავიწყდა ყოველივე, რაც ენის შევნებას შეადგენს, რადგანაც ჩვენი აზრი ჩვენის ენით აღარ მოძრაობს, ჩვენი გული ჩვენის ენით აღარ თბება“ (ი. ჭავჭავაძე, ტ. V, გვ. 176).

ასეთ ვითარებაში ილია განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ანიჭებს, ერთი მხრივ, „სამუდამო“ (მუდმივი - ავტ.) ქართული სცენის გამართვას და, მეორე მხრივ, ფართო საზოგადოებისათვის ქართულად წერა-კითხვის სწავლებას; კერძოდ, ის წერს:

„ძლივს ერთი საჯარო ადგილი მაინც გვექნება, საცა ჩვენის ენით ვილხენთ, ჩვენის ენით ვინაღლებთ, ჩვენის ენის მოწყალებით გავიტარებთ თვალიწინ ჩვენს ცხოვრებასა...“ (იქვე, გვ. 177);

„წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების“ განზრახვა და მოქმედობა შორსა სწვდება... თუ მართლა საზოგადოებამ და მისმა გამბედაობამ მთლად აღასრულეს ყოველიფერი, რაც კი წესდებულებაში არის მოხსენებული, იმედია, რომ ჩვენი ხალხის წარმატება და განვითარება ბევრად წიხ წაიდგამს ფეხს; გავრცელდება სწავლა-განათლება სამშობლო ენაზედ და მით მიეცემა ჩვენს ქვეყანას ის ყოვლად უსაჭიროესი ნიადაგი, ურომლოდ საგვარტომო და თვითმომქმედი ცხოვრება და წარმატება შეუძლებელია... მართალია, მარტო პირველდაწყებითი სწავლა საკმარისი არ არის, მაგრამ ჯერ ერთი ის, რომ... სახლი უსაძირკვლოდ ვერ დაიდგმის; გარდა ამისა, არსებობს ჩვენში შკოლა, ჯერჯერობით მოსამზადებელი, რომელიც უნდა გახდეს საშუალო სასწავლებლად და მით შეივსოს საქმე, რომლისათვის ხელის მოკიდებას აპირობს ახლად, დაარსებული საზოგადოება. ეს საშუალო სასწავლებელი, - ჩვენი საკუთარი, ქართული სასწავლებელი... გამოგვიზრდის ჩვენ ჩვენს საკუთარს, ქართველ ინტელიგენციას, ე. ი. იმგვარ პირთ, რომელნიც არიან დედაბოძნი ყოველის ხალხის განვითარებისა და წარმატებისა“ (იქვე, გვ. 183-184).

აქვე, ილია მიესალმება სახალხო განათლების მიმართულებით სხვადასხვა საზოგადოების დაარსებას (მაგ., სკოლების გახსნა ღარიბი ბავშვებისათვის) (ი. ჭავჭავაძე, 1987, გვ. 238).

ილია საგანგებოდ ამახვილებს ყურადღებას საქმისწარმოების ენაზე და აკრიტიკებს ადგილობრივი ენის არმცოდნე სახელმწიფო მოხელეებს, რომელთაც თავიანთი განუკითხავი ქმედებით დაამძიმეს ადგილობრივ მოსახლეობასთან ურთიერთობა:

„რუსეთს არა ჰქონდა და არც დღეის-აქამომდე აქვს გამორკვეული და დადგენილი დედააზრი მასზედ, თუ სად თავდება უფლება ეროვნობისა და სად იწყება სახელმწიფოსი.“

მოხელეობა, რომელიც ხშირად მოკლებულია არამც თუ საზოგადო დედააზრებს, არამედ უმეცარია იმისიც, რაც ხშირად ფიქრად თუ საგნად აქვს უმაღლეს მთავრობასა, - ამ უდიდეს საგანს ისე ექცეოდა, როგორც მისი ქეიფი იყო. ეგონა, რომ ეროვნობის დევნა და ჩაგვრა თავი და ბოლოა სახელმწიფოდ მომქმედის კაცისა, საჭიროა სახელმწიფოს წარმატებისათვის და თითონ უმაღლესი მთავრობაც ამისი მსურველი და მცდელია... ამ მზრით არავე ისეთი ვნება არ მოუტანია რუსეთისათვის, როგორც თავის ქეიფზედ მოაზრულს მოხელეებსა...“ (ი. ჭავჭავაძე, ტ. V, გვ. 212).

წმინდა ილია მართალი ითხოვს, რომ რუსმა მოხელეებმა ქართული ისწავლონ (ი. ჭავჭავაძე, 2012, გვ. 133-134); არგუმენტად მას მოჰყავს ევროპელთა კანონი, რომ „თუ ენა არ იცის, კაცს ფეხსაც არ შეადგმევინებენ იმ ხალხში, სადა მოხელეობას ჰნდომობს“... (ამ შემთხვევაში ილია იმოწმებს ინდოეთში სამუშაოდ გაგზავნილი ინგლისელი მოხელეების მაგალითს). იგი განაგრძობს:

„ჩვენში... არამც თუ მოხელისაგან თხოულობენ, რომ აქაური ენები იცოდნენ, არამედ თითონ აქაურებისთვისაც კი ამოაკვეთინეს ფეხი აქაურს ენებს აქაურის სასწავლებლებიდან. იქ, სადა ჩვენი ხალხის მწყემსნი იზრდებიან, ჩვენი ხალხის მასწავლებელნი, მაგალითებრ - სასულიერო და საოსტატო სემინარიაში, იქიდანაც კი გამოდევნეს ჩვენი ენა. ქართველებსაც კი გზა არ გვაქვს, ჩვენი ენა შევისწავლოთ, თორემ სხვას ვინ ჩივის“. დასასრულ, ილია იმედოვნებს, რომ თუკი იმპერიის მთავრობას „ჰსურს ხალხისა შეიტყოს რამე და ხალხს კიდევ თავისი აცოდინოს“, შეეცდება ამის გამოსწორებას.

თავისი პოზიციის გასამყარებლად ილია კვლავ იმოწმებს ევროპის ვითარებას, სადაც დიდი მოთხოვნაა დედაენის სწავლების თვალსაზრისით (ი. ჭავჭავაძე, 2012):

„ჩენს შეუძლია თავის დედა-ენაზე გამართოს სკოლა და შინაური საქმეები, მაგრამ ავსტრიის იმპერიას ამით არაფერი დაუშავდება (გვ. 177-178) იგივე აზრი ფეხს იკიდებს რუსეთშიცო, ამას გამოხატავს ჟურნალი „Вестник Европы“. სხვა ჟურნალ-გაზეთებმაც აიტაცეს მისი პოზიცია და ქადაგებენ ეროვნების აღდგენის უფლებას სახელმწიფოში როგორც ენის, ისე შინაური საქმეების გამგეობის შესახებ (გვ. 178). რუსეთის მოწინავე საზოგადოებამ აიტაცა სპასოვიჩის აზრი, რომ მოხელემ ენა უნდა იცოდეს ადგილობრივი მოსახლეობის (გვ. 179). ილია დასძენს, რომ წინათ ენის უფლების აღდგენას მხოლოდ „სკოლის საქმეში თხოულობდნენ“, ახლა კი ეს აზრი ისე განვითარებულა, რომ „ერის შინაურ საქმეთა წარმოებასა და გამგეობაშიაც ითხოვენ“ (გვ. 179).

ილია შენიშნავს, რომ იმპერიის განაპირა რეგიონებში პირიქითი პროცესები მიმდინარეობდა ხელისუფლების მხრიდან. - შეეხო იანოვსკის და უჩვენა მისი სხვადასხვა დროს გამოხატული ურთიერთსაწინააღმდეგო აზრები ქართულ დაწყებით კლასებში რუსულის სწავლებასთან დაკავშირებით (გვ. 182-183).

დედაენაზე ლოცვა

მართლმადიდებლობის ერთ-ერთი განსაკუთრებულობაა წმინდა წერილის სწავლება დედაენაზე. საისტორიო წყაროების მიხედვით, ქრისტიანობის გავრცელების პირველივე ეტაპზე ისტორიულ საქართველოში იქადაგა სამმა მოციქულმა: ანდრია პირველწოდებულმა, მატათამ და სვიმონ კანანელმა. ქართული წყაროების მიხედვით, ანდრია პირველწოდებულმა მსოფლიოში ერთ-ერთი პირველი ეკლესია ააგო აჭარაში. მოციქულთა დროიდან საქართველოს (ქართლის) ყველა კუთხეში: ეგრისშიც, აჭარაშიც, ქართლ-კახეთშიცა და მესხეთშიც წირვა-ლოცვა ქართულად აღესრულებოდა; ქართულენოვან სასულიერო მწერლობას გამორჩეული მოღვაწეები ჰყავს საქართველოს ყველა კუთხიდან; ამ თვალსაზრისით გამორჩეულნი არიან ძველი ეგრისის (დღევანდელი სამეგრელოს, იმერეთის, აფხაზეთის, აჭარის, ლაზეთის) მკვიდრნი: იოვანე ლაზი, ჭყონდიდლები, იოვანე მინჩხი, ტბელი აბუსერიძე... მე-19 საუკუნეში ამ ისტორიის მიჩქმალვას შეეცადა ზოგი ოფიციალური მოხელე; ასევე იყო მცდელობა, საეკლესიო ენის ფუნქცია დაეთმო ქართულ ენას. ამ მოვლენასაც მკაცრად გამოეხმაურა წმინდა ილია მართალი:

„...დედაენას იმ ერისას, რომელ შორისაც ჩვენმა სემინარიელმა უნდა იმოდვროს, სემინარიაში ისე ასწავლიან, რომ არ-სწავლა სჯობიან. ამისთვის ჩვენი უნო სამღვდლოება ძალაუვნებურად უქმია იქ, საცა დიდი შემწეობა ეგრე აღვილი და შესაძლებელია. უქმია არამც თუ ერის სწავლა-განათლების საქმეში, არამედ ერის მოძღვრების საქმეშიაც. დამუნჯდა ამის გამო ჩვენი ეკლესიების კათედრები, გაუქმდა ყოვლად ძლიერი ქადაგება, წაწყმდა სასოება სარწმუნოებისა და ამის გამკითხველი არავინ არის. თუ სემინარიის მმართველებმა ამ საგანს ასე ყური მოუყრუეს და სემინარიის პროგრამას არა უზერხეს რა დედა-ენის სწავლების შესახებ, არამც თუ ჩვენს საქმეს სწავლა-განათლებისას გზა წარემართება, არამედ თითონ მოძღვრობის საქმეც იქამდის მივა, რომ ჩვენი ერი იძულებული შეიქნება, რომ „პერვეოიკის“ მეშვეობით გაენდოს ზოლმე თავის მოძღვარსა... „მოძღვარის ფარ-ხმალი ენაა. თუ ენა არ ეცოდინება, უქმია იმისი თანამდებობა“ (ი. ჭავჭავაძე, ტ. V, გვ. 239-240).

ე.წ. სამი სტილი თუ ერთიანი ნორმების მქონე სტანდარტული ენა

ილიამ ლოგიკურად დაასაბუთა „სამი სტილის თეორიის“ უსაფუძვლობა:

„სამგვარად განყოფა ენისა ძველი უსაფუძვლობაა... რომელიც, ვიდრე იყო თავის მოქმედებაში, რკინის სალტესავით ავიწროებდა კაცის მეტყველებასა და აზრსა... ქვეყნად არ არსებობენ „მაღალნი და დაბალნი საგანნი“, რომელთა გამოსახატავადაც საჭირო იქნებოდა „მრავალშტოიანი ენა“, ყოველი საგანი მაღალია თავის კვალობაზე და, აქედან გამომდინარე, - ღირსი ერთნაირად გამოთქმისა“ (ი. ჭავჭავაძე, 1986, გვ. 100).

ილია ჭავჭავაძემ ერთ-ერთმა პირველმა მიაქცია ყურადღება „ხალხის სიტყვის გამოთქმას“, „ხალხის ენაში მონახულ ცოცხალ ფაქტებს“ და

„დარბაისლური“ ქართულის ნაცვლად ცოცხალი სასაუბრო მეტყველება დასახა ერთიანი სამწერლობო ენის საფუძვლად. ცოტა უფრო ადრე იგივე აზრი იყო წარმოჩენილი ჟურნალ „ცისკრის“ 1860 წლის №2-ში:

„ლიტერატურაში პირველი ღირსება ის არის, რომ ცხოველს, სასაუბრო ენას დაუახლოვდებოდეს, რამდენადაც კი შეიძლება“ (ი. ჭავჭავაძე, 1860, გვ. 180).

სახალხო ენასთან დაახლოება იყო მიზეზი ორთოგრაფიული რეფორმისად - ქართული ანბანიდან ხახისმიერი ყრუ ფშვინვიერი თანხმოვნის, ი, უ სონანტების უმარცვლო ვარიანტებისა და ზოგი სხვა ბგერის აღმნიშვნელი გრაფემების ამოღებისა; კერძოდ, ილია წერს:

ენის „კანონები, ერთ დროს საჭირონი, სხვა დროს უვარგისნი არიან ხოლმე; იმიტომაც ახალი ენა ძველს ენას არა ჰგავს, როგორც ახალი კაცი არა ჰგავს ძველ კაცს“ (ი. ჭავჭავაძე, 1953, გვ. 30).

ქართული ენა, როგორც მეცნიერების ენა და ტერმინთშემოქმედება

XIX საუკუნის მეორე ნახევარი, სრულიად სამართლიანად, ახალ ეტაპად ითვლება სალიტერატურო ენის ისტორიაში. აღნიშნულ პერიოდში განხორციელებული ენობრივი რეფორმა და ტერმინთშემოქმედება, პირველ რიგში, ილია ჭავჭავაძის სახელს უკავშირდება; მან „ივერიის“ რედაქციაში გარს შემოიკრიბა ქართული ენის გულშემატიკვართა მთელი წრე და, იმპერიის მესვეურთა რეაქციული პოლიტიკის პირობებში, ქართული პრესა ეროვნული მეცნიერებისა და კულტურის პროპაგანდის მძლავრ კერად აქცია. ილია ჭავჭავაძემ განავითარა ენათმეცნიერული კვლევის ტრადიცია, რომელიც განსაკუთრებული სისრულით X-XI-XII საუკუნეების მეცნიერ-ლექსიკოგრაფთა მოღვაწეობის დროს გამოვლინდა, ხოლო XVII-XVIII საუკუნეებიდან, მწერლობისა და ფილოსოფიური აზროვნების გამოცოცხლებასთან ერთად, გაგრძელდა (ეს პროცესი, პირველ რიგში, სულხან-საბა ორბელიანისა და ანტონ კათალიკოსის სახელებთან არის დაკავშირებული).

ქართული ენის უფლებების აღდგენისათვის ბრძოლაში წმინდა ილია მართალმა წინა პლანზე წამოსწია ეროვნული მეცნიერული ენისა და ლიტერატურის სისტემატიზაციის საკითხი, პირველ რიგში კი სცადა გაებათილებინა ცრუ ბრალდება, თითქოს ქართული ენა მოუქნელი და ღარიბი იყო მეცნიერული ცნებების გამოსახატავად: „მე ვლაპარაკობ იმ უსაფუძვლოდ და ტყუილ-უბრალოდ გავრცელებულს ხმაზე, ვითომც არც ქართულ ენაზე სწავლება შეიძლება რისამე, არც წიგნებია ამისათვის და არც არის რამე, ღირდეს შესასწავლად, ავარჯიშებდეს კაცის გონებას...“ (ი. ჭავჭავაძე, 1955-ა, გვ. 282-283).

ამ და მომდევნო პერიოდში ილიამ შეაჯამა XIX საუკუნის 50-იანი და მომდევნო წლების მოწინავე ქართული ინტელიგენციის თეორიული შეხედულებანი და ჩამოაყალიბა ტერმინთშემოქმედების კონცეფცია; კერძოდ, მისი ღვაწლი ასე გამოიყურება:

ა) მართებულად შენიშნა მეცნიერული ტერმინის ჩვეულებრივი სიტყვისგან განსხვავების აუცილებლობა. საინტერესოა მისი მსჯელობა სიტყვა „კაპიტალის“ შესახებ (ვრცლად იხ., ი. ვაშაკიძე, 2009);

ბ) დასვა **ტერმინის სიზუსტის დაცვის საკითხი:**

„ლექსიკონი ვულგარულს თუ უკაცრად არ ვიქნები, ქუჩურს მნიშვნელობასაც სიტყვისას ანგარიშს უწევს, მოვალეა, ამ მხრივაც სიტყვა ახსნას“ (ი. ჭავჭავაძე, 1956, გვ. 266).

გ) გაითვალისწინა **შეჩვევის მომენტი ახალი სიტყვის დამკვიდრებასთან დაკავშირებით:**

„რაც უნდა კარგად მოიგონო სიტყვა, თუნდა წმინდა ქართულიც იყოს, რაკი იმ სიტყვას ახალ მნიშვნელობას მისცემ, ისიც გაუგებარი იქნება ჯერხანად, როგორც უცხო ენის სიტყვა... რასაკვირველია, ამ სიტყვის აზრს შევეჩვევით თავის დროზედ, მაგრამ, სანამ შევეჩვევით, იმ დრომდე ეგენი ბნელნი იქნებიან და ძნელად გასაგონი“ (ი. ჭავჭავაძე, 1953, გვ. 471).

დ) ტერმინოლოგიური სიტყვაქმნადობის პროცესში განსაკუთრებული მნიშვნელობა მიანიჭა ქართული ენის ლექსიკას, როგორც ტერმინოლოგიის ძირითად ბაზას და, ასევე, ტრადიციულ სიტყვაწარმოებით საშუალებებს.

ე) ძველი თაობის წარმომადგენლებთან გამართულ პოლემიკაში სწორად განსაზღვრა უცხო სიტყვებისადმი დამოკიდებულება, როცა გამოიჭნა „საჭირო“ და „არასაჭირო“ სიტყვების, თანამედროვე ტერმინოლოგიით, „ნასესხობისა“ და „ბარბარიზმის“ ცნებები.

XV-XIX საუკუნეებში დამპყრობლებთან განუწყვეტელი ომის პირობებში საქართველოში შენელებული იყო სამეცნიერო მოღვაწეობა (ამ პერიოდის ქართული კულტურა ძირითადად მხატვრული შემოქმედებით შემოიფარგლება), ამიტომ ქართული საზოგადოება გადაჩვეული იყო ტერმინთსიახლეებს. ილია ჭავჭავაძე წერს:

„ჩვენ წინადავე ბოდის ვიხდით...რომ აქ იძულებულნი ვიქნებით, ბევრი იმისთანა სიტყვები - ქართული თუ უცხო - ვიხმაროთ, რომელთაც ჯერ ადგილი არ დაუჭერიათ ჩვენს ენაში. ტერმინების უქონლობა ამ შემთხვევაში მეტისმეტად აბრკოლებს კაცსა, და იმის გარდა, რომ აძნელებს გაგებას ნათქვამისას, სიტყვასაც ძალაუწევს აგრძელებს, თითონ ენასაც აჭრელებს, ამძიმებს...“ (ი. ჭავჭავაძე, 1987, გვ. 21); „ჯერჯერობით ენა და მწერლობა იმდენად ვერ შეგვიმუშავებია, რამდენადაც საჭირო და სანატრელია“ (ი. ჭავჭავაძე, 1953, გვ. 313).

ილია აქტიურად იყო ჩართული საბუნებისმეტყველო დისციპლინების ტერმინთშემოქმედების პროცესშიც კი; მაგ., 1882 წლის 21 ნოემბერს თბილისის საქალაქო სამმართველოს დარბაზში გამართულ კრება, სადაც აზრთა სხვადასხვაობა იყო არითმეტიკისა და ფიზიკის ძველ სახელმძღვანელოებში არსებული ტერმინების გამოყენებასთან დაკავშირებით. კრებაზე სიტყვით გამოვიდა ილია ჭავჭავაძე, რომელმაც სწორი მიმართულება მისცა საზოგადოებას („შრომა“, 1882, №46, გვ. 3).

ილია ჭავჭავაძის შეხედულებები ტერმინოლოგიის საკანძო საკითხებზე დღესაც საყურადღებოა დარგის სპეციალისტთათვის.

დასკვნის სახით შეიძლება ითქვას, რომ ილია ჭავჭავაძის ენობრივი კონცეფცია მიზნად ისახავდა რუსეთის იმპერიისგან დაეცვა ქართველი ხალხისა და ქართული ენის სასიცოცხლო ინტერესები.

წმინდა ილია მართალის ძირითადი დებულებები დღესაც აქტუალურია, რამდენადაც ახლა არის მცდელობა, მრავალსაუკუნოვანი ქართული ენა ჩანაცვლდეს ინგლისურით...

დამოწმებული ლიტერატურა

- თ. გვანცელაძე..., 2009 - თ. გვანცელაძე, მ. ნაჭყებია, მ. ტაბიძე, გურია-სამეგრელოს ეპისკოპოსი გრიგოლ დადიანი (ბრძოლა დედანისათვის XIX საუკუნის მეორე ნახევარში), სვეტიცხოველი, №1, 2009.
- ი. ვაშაყიძე, 2009 - ი. ვაშაყიძე, ტერმინთშემოქმედების პრინციპები XIX საუკუნის II ნახევრის საქართველოში, კავკასიოლოგიური სერია, VIII, თბ., 2009.
- ი. სტალინი, 1951 - ი. სტალინი, მარქსიზმი და ნაციონალური საკითხი, თბ., 1951.
- ტ. ფუტყარაძე, 2005 - ტ. ფუტყარაძე, ქართველები, ქუთაისი, 2005.
- ტ. ფუტყარაძე, ი. ვაშაყიძე, 2011 - ტ. ფუტყარაძე, ი. ვაშაყიძე, ქართველოლოგიის ორგვარი დაგეგმვა 1917-1935 წლებში), თბ., 2011.
- გაზ. „შრომა“, 1882, №46.
- ი. ჭავჭავაძე, 1953.
- ი. ჭავჭავაძე, 1955.
- ი. ჭავჭავაძე, 1955-ა.
- ი. ჭავჭავაძე, 1956.
- ი. ჭავჭავაძე, 1860 - ი. ჭავჭავაძე, სხვადასხვა ამბავი, ჟურნ. „ცისკარი“, 1860, №2.
- ი. ჭავჭავაძე, 1987 - ი. ჭავჭავაძე, რჩეული ნაწარმოებები ხუთ ტომად, ტომი IV, 1987.
- ი. ჭავჭავაძე, 1999 - ი. ჭავჭავაძე, რჩეული ნაწერები ხუთ ტომად, ტ. V, 1999.
- ი. ჭავჭავაძე, 2006 - ი. ჭავჭავაძე, გიმნაზიების ერთი დიდი ნაკლი, თხზულებანი, ტ. XI, თბ., 2006.
- ი. ჭავჭავაძე, 2012 - ი. ჭავჭავაძე, ჩემი რჩეული, ტ. V, თბ., 2012.

TARIEL PUTKARADZE, IA VASHAKIDZE

MAIN ASPECTS OF ILIA CHAVCHAVADZE'S CONCEPT OF LANGUAGE

By violating agreements between the Russian Empire and the Georgian principalities, and by applying armed forces in 1801-1839, Russia carried out the complete annexation of Georgia. From 1840, after introducing the institution of Viceroy to the Tsar, the Russian Empire established civil rule in Georgia. For the purpose of linguistic-ethnic disintegration of the Georgian people, since 1860s the clerks of the Empire have actively started, on the one hand, identifying one part of the Georgians as non-Georgians, and, on the other hand, declaring the dialects of the Georgian language (Megrelian, Svan, etc.) as independent languages, and commenced the translation of Gospels into these new "languages". At the same time, the Caucasian administration of the Russian Empire has banned the Georgian language from all spheres such as liturgy, literature, science and schools of all levels.

Contrary to the imperial politics, since 1860s Saint Ilia the Righteous and his followers actively commenced the fight in order to defend the vital interests of the Georgian nation. Ilia wrote:

"We, the Georgian people, have inherited three divine gifts from our ancestors: our motherland, our language and our faith. If we fail to protect these gifts, what merit will we have as men? How would we face our descendants?"

Two main objectives of Georgians were emphasized by the initiative of Saint Ilia the Righteous:

1. Education in the Georgian language /for this purpose, the Society for the Spreading of Literacy among Georgians was established/;
2. Highlighting the historical role of the Georgian language as a mother language for Georgians, and the revival of historical function of the Georgian literary language.

Ilia Chavchavadze's language concept, in particular, could be discussed in two main directions:

1. a mother language as a defining factor of individual's identity and that of the integrity of a given society (nation, ethnic group);
2. a place of western European languages within the education system.

Ilia discusses the mother language in terms of different aspects; the paper deals with the following:

- a) Georgian language – a defining factor of integration of the Georgians; b) Georgian language – a phenomenon reflecting ethnic and cultural history of the Georgians; c) Georgian language – a language of Georgian education, culture and office work; d) Georgian language – a language of Georgian liturgy; e) the so-called three styles and the standard Georgian language with common norms; f) Georgian language – a language of science and a basis for elaboration of terminology.

Ilia Chavchavadze's concept of language aimed at defending the vital interests of the Georgian nation as well as the Georgian language from Russian Empire. Ilia's ideas are still significant since there is a tendency to substitute the English language for the centuries-old Georgian.

ღაპით შაჰიანიძე

დიხაშო-ისრიტის გვარსახელები (ეთნოგრაფიული მასალების მიხედვით)

გვარსახელთა კომპლექსური, ეთნოისტორიული და ენობრივი შესწავლით ქართველთა მრავალსაუკუნოვანი კულტურული ისტორიის არაერთი საკითხი ირკვევა. ამიტომაც აქვს გვარსახელთა რეგიონების მიხედვით კვლევას უდიდესი მნიშვნელობა. დიხაშო-ისრიტის გვარსახელების შესწავლაც ჩვენ მიერ აღნიშნული კუთხით ჩატარებული მუშაობის ნაწილია.

მდინარე სულორის ნაპირზე მდებარე ვანის მუნიციპალიტეტის სოფელი დიხაშო ისტორიულ წყაროებში მოხსენიებულია XVIII საუკუნეში. სოფლის სახელი მეგრული წარმომავლობით იხსნება და „კარგ მიწას“ ნიშნავს. გვარსახელთა ეთნოისტორიული კვლევის დროს აღნიშნულთან ერთად მოწმდება ისიც, რომ დიხაშო და ისრიტი ჩიჯავაძის სამფლობელო ტერიტორია ყოფილა. რაც შეეხება დიხაშო-ისრიტის მკვიდრთა მიერ დღესაც ერთ სოფლად წარმოდგენას, „კოლექტივიზაციის“ დროინდელი საფუძველი აქვს: „კომუნისტების დროს დიხაშო და ისრიტი ერთ კოლმეურნეობაში იყო“. ეთნოგრაფიული მასალის ნაწილით დასტურდება აფხაზურ-ქართული თავადური გვარის ანჩაბაძეთა (>ანჩიბაია ადგილობრივი ვარიანტით) სოფ. დიხაშოს მფლობელობა.

ისრიტში ზემო იმერეთიდან, ხარაგაულიდან, ორი საუკუნის წინ გადმოსახლებული ორი ძმის კაპატაძის (<ტაბატაძე) „ნამრავლი“ 25 კომლი მკვიდრობს: „ერთი დასახლებულა ისრიტში და მეორე ბზვანში“. ბზვანელი კაპატაძეების განაყოფები კი ამდღეაში ცხოვრობენ.

პირსახელიდან კაბა ნაწარმოები გვარის (>კაპატაძე) პირვანდელი ფორმა ტაბატაძე წერეთლების ყმა-გლეხთა ნუსხაში მოიხსენიება (ო. სოსელია, 1981, გვ. 90). ტაბატაძე იხსენიება 1736 წლის 25 აგვისტოს ლევან აბაშიძის ანუკა ბატონიშვილისადმი მიცემული ნასყიდობის წიგნის მოწმედაც (დოკუმენტები, 1959, გვ. 62). საერთოდ, XVI-XVII-XVIII საუკუნეების საბუთებით ტაბატაძეები დღევანდელი თერჯოლა-ხარაგაულის რაიონებში მკვიდრობდნენ (პალ, 2007, გვ. 221-222). ტაბატაძეები ცხოვრობენ აგრეთვე ბორჯომსა და ახალციხის რაიონებში (ი. მაისურაძე, 1990, გვ. 152). XIX საუკუნის 40-იანი წლების საარქივო მასალებით კაპატაძეები ვანის სოფლებში - ბზვანსა და ისრიტში საბატონო გლეხები იყვნენ. რაც შეეხება ტაბატაძეებს, ისინი მკვიდრობენ დასავლეთ საქართველოს აღმოსავლეთი ნაწილში, დღევანდელი თერჯოლა-ხარაგაულის რაიონების სხვადასხვა სოფლებში: არგვეთში, ბერეთისაში. 1558 წლის საბუთში მოხსენიებული ტაბატაძე მკვიდრობს სოფელ ბერეთს (პალ, 2007, გვ. 221). ბოსლევში, კორბოულში საბატონო გლეხები იყვნენ, ხარაგაულის

რაიონის სოფ. ვანში - სასულეირო და სახელმწიფო გლეხები, ვარძიაში - საეკლესიო გლეხები, მარელისში - სახელმწიფო გლეხები, საქარაში - საბატონო გლეხები ჩხეიდისა, ფუთში - ჩხეიდის შინამოსამსახურეები, ჩხარში კი - შოთაძის საბატონო გლეხები (მ. კეზევაძე, 20004, გვ. 6, 8, 9, 10, 28, 43, 48...).

გვარი სოფელში კომპაქტურად „კაპატაძეების უბანში“ ცხოვრობს. გვხვდება აგრეთვე „კაპატაძეების ქალა“. გვარის მისაგნებელია „ჭაპანი“ (გადმოცემით მშრომელი ხალხი ყოფილა). გვარში შესვლის, გვარიდან გასულობის, „გვარგატეხილობის“ შემთხვევა არ დასტურდება.

სოფელ დიხაშხოს მკვიდრი მამასახლისი ერთი „ჯიმ-მოღმის“ არიან. მათი აღრინდელი გვარი ყოფილა ინაკავაძე: „მსახურეული იყო ერთი ჩვენი წინაპარი და მისცეს მამასახლისობა. მოგვიანებით ეს სახელი გაგვარებულა“.

იმერელი ინაკავაძეების აზნაურობა საისტორიო საბუთებით XVII საუკუნიდან დასტურდება. ვანში ისინი სათავადო აზნაურები იყვნენ, ტყაჩირში - აზნაურები, ქუთაისში კი - სახელმწიფო აზნაურები (მ. კეზევაძე, 2004, გვ. 23, 26, 90). მთხრობელთა გადმოცემის საისტორიო მონაცემებით დადასტურების მიუხედავად, უნდა ვიფიქროთ, რომ ყველა მამასახლისის წინაპარი მსახურეული სახელის მატარებელი არ იყო. მამასახლისები XIX საუკუნის აღწერის მასალებით მხოლოდ საბატონო და საეკლესიო გლეხებად იხსენიებიან; დიხაშხოში საბატონო გლეხები იყვნენ, ვანში კი - საეკლესიო გლეხები.

დადასტურდა ორი გადმოცემა ქავთარაძეების გურიიდან და საჩხერის რაიონის სოფელ სავანიდან დიხაშხოში გადმოსახლების შესახებ.

ეთნოგრაფიული მასალა:

„ახალ ბატონთან თავშეფარებულს ძველი პასუხს ვედარ მოგთხოვდა. დანაშაულის, მკვლელობის გამო გამოქცეულა 2 ძმა და ჩამოსულა აქ, დიხაშხოში. ორივე უტოლო ყოფილა და დასახლებულან ჩიჯავაძესთან. ამ ორი ძმის ნამრავლი ვართ დღეს სოფლის ქავთარაძეები. ჩვენი საგინებელია „ყურთეთრეები“ (აქ მოსული ორი ძმიდან ერთის ნიშანი იყო თეთრი ყური); მეორე ძმის შვილებს ქვია „პატუელები“.

სხვა გადმოცემით: „ყველა ქავთარაძეები ნათესავები ვართ. გურიის სოფელ ასკანის ქავთარაძეები დაიხსლოვა ჩემმა ძმამ. ახლა ჩემი ორი ძმის ნაშიერი თავის 9 შვილით ცხოვრობს ოზურგეთში“.

სოფელში ქავთარაძეების მრავლად და დიდი ხნის მკვიდრობის დასტურია ანთროპოტოპონიმები: ქავთარაძეების უბანი, ჯვარისერის ქავთარაძეები და ისრიტის ქავთარაძეები.

ქავთარაძეების გვარის ეთნოისტორიული კვლევა გვინახავს ქართველთა საოჯახო-ნათესაური ურთიერთობების უძველეს ტრადიციებს: „პატუელების“ ქალი გათხოვდა სოფლის ქელიძეებში, გარდაიცვალა უშვილოდ, მაგრამ ჩვენ ვმოყვრობთ და თხოვა-გათხოვება არაა არც ახლა“.

გოგორიშვილები დიხაშხოს გარდა ცხოვრობენ სალხინოსა და ბზვანში. დიხაშხოს ყველა გოგორიშვილი მესხეთიდან გათურქებას გამოქცეული ორი ძმის - დავითისა და ართამიდის შთამომავალნი არიან. ბზვანსა და სალხინოში მცხოვრები გოგორიშვილები დიხაშხოელების განაყოფებია. სოფელში ამ გვარის დაახლოებით 12-15 ოჯახი ცხოვრობს.

ყველაზე ადრინდელი ცნობა, რომლითაც დასტურდება გოგორიშვილთა წარჩინებული წოდებისათვის მიკუთვნებულობა და ის, რომ ამ გვარის თავდაპირველი საცხოვრისი სამხრეთ საქართველო იყო, დათარიღებულია 1587 წლით (რ. თოფჩიშვილი, 2011, გვ. 92). მაისურაძის ცნობითაც, ებონიშური გვარი (მომდინარეობს საკუთარი სახელიდან გოგორი) გოგორიშვილი მესხეთიდანაა. გადასახლდნენ იმერეთსა და გურიაში (ი. მაისურაძე, 1990, გვ. 48). „ეგრისში“ ქართლიდან და მესხეთ-ჯავახეთიდან მიგრირებულ გვართა შორის მოიხსენიებს გოგორიშვილს ა. ფაილოძეც (ა. ფაილოძე, 2005, გვ. 163-165). თუმცა ვერ დავეთანხმებით იმაში, რომ საქართველოს ისტორიული თემებიდან გადმოსახლება „ეგრისში ქართიზაციას“ იწვევდა. რაც შეეხება იმერეთის მკვიდრ გოგორიშვილებს, ჩიჯავაძეების (ისინი ფლობდნენ დიხაშხოს ნაწილობრივ, ბზვანს ნაწილობრივ და სალხინოს) აზნაურები მართლაც იყვნენ (ო. სოსელია, 1981, გვ. 12-14). გოგორიშვილები ჩხეიძეების (ისინი ვანის ზოგიერთ სოფელს ფლობდნენ) აზნაურებიც არიან (ო. სოსელია, 1973, გვ. 38). საარქივო მონაცემებით გოგორიშვილები ბზვანსა და დიხაშხოში სათავადო აზნაურები იყვნენ, ინაშაურში - სასულიერო, ხოლო საქარაში აბაშიძის საბატონო გლეხები (მ. კეზევაძე, 2004, გვ. 8, 23, 42, 78).

ეთნოგრაფიული მასალებით: „ვანში მოსულან დაახლოებით 3-4 საუკუნის წინათ. იქაც გოგორიშვილები ვყოფილვართ. მესხეთში წინაპარი თავადი ყოფილა, ვანში კი ჩიჯავაძის აზნაურები ვიყავით. სამხრეთ-აღმოსავლეთიდან გადმოსულან საირმით“.

როგორც ჩანს, გოგორიშვილები ისტორიის სიღრმეში მასიურად გადმოსახლებულან დასავლეთ საქართველოში და იმერეთის თემის სხვადასხვა სოფლებში დასახლებულები სხვადასხვა სოციალურ ფენას წარმოადგენდნენ.

ბზვანსა და დიხაშხოში გვხვდება გოგორიშვილების გვარის სახელის მატარებელი ანთროპოტოპონიმები: გოგორიშვილების გორი (სოფ. ბზვანში), გოგორიშვილების უბანი (სოფ. დიხაშხოში), გოგორიშვილის ნაწისქვილარი (ფერმა სოფ. ბზვანში) (საქართველოს ტოპონიმია, 2003, გვ. 72).

ერთი წინაპრის შთამომავალია სოფელ დიხაშხოს მკვიდრი ყველა ერემეიშვილი (ერემეიშვილი, სავარაუდოდ). მოსულობაზე გადმოცემა არა აქვთ.

გვარი მომდინარეობს საკუთარი სახელიდან ერემია (ბერძნულია და ნიშავს „ღმერთი აღამადლებს“ (ზ. ჭუმბურიძე, 1992, გვ. 110). XIX საუკუნის ორმოციანი წლების მასალებში მოხსენიებულია დიხაშხოს მკვიდრი საბატონო

გლეხი იერამეიშვილი/ერემეიშვილი (მ. კეზევაძე, 2004, გვ. 23). თუ მივიღებთ, რომ საისტორიო საბუთებში XVII საუკუნის ბოლო მეოთხედში ახალქალაქში მოხსენიებული ერემასვილი/ერემაშვილი (პალ, 1993, გვ. 137) დიხაშხოს მკვიდრი დღევანდელი ერემეიშვილების წინაპარი იყო, მაშინ მოსალოდნელია, ერემეიშვილების გადმოსახლების მიზეზიც ქრისტიანობის გადარჩენის მიზნით; თუმცა, იქიდან გამომდინარე, რომ გვარს საფუძვლად უდევს მთელ საქრისტიანოში გავრცელებული სახელი იერემია, შეიძლება ვიფიქროთ ვანის ერემეიშვილების გვარის დამოუკიდებლად წარმოშობის შესახებაც.

სოფ. დიხაშხოში ციხისუბანს ჩიჭავაძის მიერ გურიელიდან ნაყიდი ჯინჭარაძის შთამომავლების ოცამდე კომლი ცხოვრობს.

საკუთარი სახელიდან მომდინარე ჯინჭარაძის გვარის თავდაპირველი სამკვიდრო ნამდვილადაა გურია. თუმცა აქვე აღვნიშნავთ, რომ საქართველოში ფართოდ გავრცელებული საკუთარი სახელიდან ჯინჭარა ნაწარმოები ეს გვარიც დამოუკიდებლად შეიძლებაა წარმოქმნილიყო საქართველოს სხვადასხვა თემში სხვადასხვა დროს. კომპაქტურად მოსახლეობენ რაჭაშიც, ამბროლაურის რაიონის სოფელ ბოსტანაში. ცხოვრობენ ჩოხატაურის რაიონის სოფელ ნაბეღლავში. ცნობილია დიდაჭარის ანთროპოტოპონიმი ჯინჭარაღელე, რომელიც აღნიშნული გვარის მთიან აჭარაში მცხოვრებლობის დასტურია (ი. სიხარულიძე, 1959, გვ. 116). ცხოვრობენ აგრეთვე ქობულეთის რაიონის სოფელ ხუცუბანში (ი. მაისურაძე, 1990, გვ. 245) და სამეგრელოში სოფელ ხაბუმეში (პ. ცხადაია, 2000, გვ. 175). XIX საუკუნის ორმოციანი წლების მონაცემებით, ჯინჭარაძეები იმერეთის სოფლებში: გორისაში, დიხაშხოში, მუხაყრუასა და ოფეთში მკვიდრობდნენ და ყველგან საბატონო გლეხები იყვნენ (მ. კეზევაძე, 2004, გვ. 16, 23, 58, 64). რაც შეეხება დიხაშხოში „ციხისუბანში“ ჯინჭარაძეთა გვარის მკვიდრობას, აქ ორი ტოპონიმი გვხვდება: ჯინჭარაძეების სასაფლაო და ჯინჭარაძეების უბანი (საქართველოს ტოპონიმია, 2003, გვ. 402).

„ჩხარის მკვიდრი ალექსანდრე ვერულაშვილი¹ ჩამოესიდა დიხაშხოში ერემეიშვილზე. ალექსანდრეს ძმას ერქვა გიორგი. სავარაუდოდ, ამ გიორგიმ ჩამოასწრო ძმას, მაგრამ „ალექსანდრეს ოთხი ბიჭის (კალისტრატე, აგაბო, მამია და გიორგი) ნაშიერი ვერულაშვილები მეტობენ სოფელში. განაყოფი, ჩვენები არიან გიორგის ჩამომავლებიც. ასე რომ, ყველა ერთი ფუძისანი ვართ. თანასოფლელები „ვერულეს“ გვახელებენ. გვარი კომპაქტურად მკვიდრობს ცენტრში და „ჯვარისერში“, ამიტომაც არის ვერულაშვილების ორი უბანი: „ცენტრის ვერულაშვილები“ და „ჯვარისერის ვერულაშვილები“.

სოფ. დიხაშხოში რაჭიდან გამოქცეული სტეფანე ჭოხონელიძის საფუძველდადებული ერთი „შტოს“ ხუთი კომლი მკვიდრობს. მოჭამაგირედ

¹ ჩხარელი ვერულაშვილები აზნაურები იყვნენ (რ. თოფჩიშვილი, 2011, გვ. 132).

იყო ანჩიბაიასთან. გამოქცეული იყო დანაშაულის გამო. ანჩიბაიამ გამოუყო ადგილი „ბონკოს პირში“ (მდინარეა ბონკო). გვარის საგინებელია „მუშტუკუნა“ („მგონი მუშტუკის მკეთებელი“).

რაც შეეხება რაჭველ ჭოხონელიძეებს, აქ თავშეფარებული ხონელიძეების შთამომავალი ჭოხონელიძეები მკვიდრობენ. მკვიდრობენ რაჭის სოფლებში; ცახი და ტბეთი.

სალრიშვილების გვარის დიხაშხოში დასახლების შესახებ გადმოცემა დიდი და ძლიერი, გამოჩენილი წინაპრის ყოლის სურვილს ჰგავს: „ცოფილვართ კოლონელიძეები (>სალრიშვილი). მგონი მთათუშეთიდან მოსულა ჩვენი წინაპარი. წინაპრები თავადები ყოფილან. წინააღმდეგობა გაუწევიათ მეფისთვის. გვარი მომდინარეობს საღარასაგან. ამ საღარას შვილი ყოფილა თევდორე, მერე მახარე, მერე ეგნატე და დავითი. სოფელში დღეს ცხოვრობს ეგნატესა და დავითის შთამომავალი სალრიშვილების დაახლოებით 45 კომლი. როგორ მოხვდა გვარი ვანში და როდის, არ ვიცით. ძირითადად დიხაშხოს ვაკეში ცხოვრობთ. ადრე ცხოვრობდით დიხაშხოს მთიან უბან ვაშლარაში. სალრიშვილებს აქვთ გვარის საგნებელი. იმის გამო, რომ სხვას ვჯობდით, დაგვარქვეს „ტუტუები“ (ვითომ ეშმაკებია არიანო).

სალრიშვილების გვარის კვლევასა და ვადასტურეთ საინტერესო გადმოცემა ქართველებში, შვილად აყვანილსა და ამყვანს შორის დადასტურებული ნათესაობის წესის, ქორწინების აკრძალვის შესახებ: „ვასილ სალრიშვილს პირველი მსოფლიო ომის დროს მოუყვანია ვიღაც ბავშვი და გაუზრდია. შემდეგ თოთხმეტი წლისას შეყვარებია სალრიშვილის გოგო. მიუხედავად იმისა, რომ ის სალრიშვილი არ იყო და მან ეს იცოდა, ჩვენი წესით სალრიშვილების ნათესავი იყო და ეს ეკრძალებოდა. ამიტომ გოგო გაუგლიათ“.

ვანის სოფლების - დიხაშხოსა და ისრითის მკვიდრ სუბატაშვილებს გადმოცემა მოსულობაზე და, შესაბამისად, მოსვლის დროზეც არ აქვთ. მათგან განსხვავებით, ბაღდათის რაიონის სოფ. რაზის მკვიდრი სუბატაშვილები ადასტურებენ, რომ თავდაპირველად მოსულან ვანში, სოფელ ისრითში XVIII საუკუნის ბოლოს ქართლიდან. შამაგიეროდ, ისრითის მკვიდრი სუბატაშვილების მონათხრობი ქართლის მკვიდრებთან ურთიერთობაზე მათი ქართლში ცხოვრების შესახებ უნდა მიუთითებდეს.²

² ზუთნი ყოფილან მამაჩემის ბაბუა ზურაბი და მისი ძმები; გიგო - არსენას ლექსში რომ ნახსენებია აგიგოლაც იქ მოვიდაო“, ის გიგოა. სამიკიტნო ქონდა თბილისში. გლახუას მიქონდა თურმე ღვინო თბილისში ძმასთან სამიკიტნოში. არსენა დახვედრია გზაზე. არსენას უჩუქნია ოქროს ათმანეთიანი და დაუბარებია მის ძმასთან, რომ ძვალ შენ დუქანში ვქეიფობოთ. მეორე დღეს გიგოს დუქნიდან მომავალი არსენასთვის გიგოს შეუხსენებია, ფული არ გადაგიხდიაო? არსენას აუხსნია, საქმე როგორც იყო და თან უთხოვია მისი მეგობარ გიგოსთვის, სოფელში რომ ჩახვიდე, ჩემ ნაცვლად ერთი სილა გააწანი შენს ძმასო. ვფიქრობთ, რომ აღნიშნული მკვიდრო ურთიერთობა მათი ქართლის მკვიდრობის დასტური უნდა იყოს. ოტია და ივანე რაზში დასახლებულან და იქ გაუშრავლებიათ სუბატაშვილები.

სუპატაშვილების გვარის კვლევა საინტერესოა სოციალურ ფენებს შორის ახლო ურთიერთობების თვალსაზრისითაც: „ჩიჯავაძესთან ვიყავით. ბატონყმობის დროს, მათ გარშემო, ჩიჯავაძის გარემოში ვესახლეთ“; სოციალური ურთიერთობების გარდა, ირკვევა სოფელში უკვე აღარ მყოფი გვარების შესახებ: „ჩიჯავაძის (დღევანდელ ბუქულას) ბაბუას (მგონი სიმონს) ყავდა დადიანის ქალი. აქ ცხოვრობენ ამ დადიანის ნამზითვი ქუბაბრიები და ჭიჭილავეები. თუმცა ჭიჭილავეები დღეს აღარ არიან. მათ ფუძეზე ცხოვრობს ნარჩემაშვილი“; ირკვევა გვართა დაწინაურების შესაძლებლობების შესახებ: „დიხაშხოელი სუპატაშვილები მხოლოდ დიხაშხოში არიან აზნაურები. ლორთქიფანიძე ყოფილა ვაშლარაში, დიხაშხოელ სუპატაშვილს გაწყობილი ცხენი მიუერთმევია მისთვის და ლორთქიფანიძეს დიხაშხოელი სუპატაშვილებისათვის მიუცია აზნაურობა“.

სუპატაშვილების საგნებელი „აუჯუნეები“ ქიზიყურად იხსნება და მძიმედ, ნელ-ნელა მომუშავეს ჰქვია. აღნიშნული შეიძლება იყოს დასტური იმისა, რომ შეიძლება ვენდოთ მთხრობელთა ვარაუდს, რომლის მიხედვითაც სუპატაშვილები ქართლში მოსული უნდა იყვნენ კახეთიდან.

შალამბერიძე სოფელ დიხაშხოს ძირძველი და დიდი გვარია. სოფელში ცხოვრობს 30 კომლზე მეტი. ერთი გადმოცემის მიხედვით, მოსული არიან იმერეთის მესხეთიდან. სხვა გადმოცემით, შალამბერიძეები დიხაშხოში სამეგრელოდან ჩასიძებით მოსულ წინაპარს გაუმრავლებია.

საისტორიო მონაცემები შალამბერიძეთა დასავლეთ საქართველოს მკვიდრობას ადასტურებენ. ყველაზე ადრინდელი ცნობა, რომელშიც მოხსენიებულია შალამბერიძეების გვარი, არის 1733 წლის „გუჯარი გრიგოლ კათალიკოზისა ბიჭვინთის საბუთთაგან“. საბუთში მოხსენიებულია მესხეთის მკვიდრი მახარობელი შალამბერიძე (ს. კაკაბაძე, 1921, გვ. 141). შალამბერიძეთა დასავლეთ საქართველოს მკვიდრობას ემხრობა სამეცნიერო ლიტერატურაში გამოთქმული მოსაზრება გვარში, კოლხური ზეურ („ვათიშვილი“) დართული შალვაბერისაგან მომდინარეობის შესახებ. გვარის ადრე სამეგრელოს თემში მკვიდრობას ადასტურებს გვარი შალამბერია. XX საუკუნის დამდეგს აბაშის ოთხი კომლი შალამბერია აზნაური იყო (ბ. ცხადაია, 2000, გვ. 145). შდრ.: „სოფელ დიხაშხოში ერთ-ერთი საფლავის ქვაზე გარდაცვლილის სახელთან ერთად არის დაწერილი გვარი შალამბერია“.

შალამბერიძეთა საგნებელია „ტურისწველიები“ (ამ სოფლის ერთ კუთხეში, „მერეში“ დარჩენილა ერთი ჩვენი შალამბერიძე. მოშვივებია, დაუქერიბ დედალი ტურა და მოუწველია).

2000 წლისთვის გვარი შალამბერიძე 149-ე ადგილზე იყო 3679 სულით. რაც შეეხება იმერეთის რეგიონს, 2824 სულით მე-20 ადგილზეა. აღნიშნული გვარის ხალხი მკვიდრობს სამეგრელოში. XX საუკუნის დამდეგს ნოქალაქევის ორი, თეკლათის ერთი კომლი შალამბერიძე და აბაშის ოთხი კომლი შალამბერია

აზნაურები იყვნენ; XIX საუკუნის ორმოციანი წლების აღწერის მასალებით, გელათელი, გუბელი, ცხენკურელი, წიფელი და ჭიხაშელი შალამბერიძეები საბატონო გლეხები იყვნენ, ზეგანში ჩხეიძის საბატონო გლეხები იყვნენ, თერჯოლაში - წულუკიძის საბატონო გლეხები, მაღლაკში, მესხეთში - საეკლესიო გლეხები, მესხეთში, ცხრაწყაროსა და ძლოურ-დანეთში შალამბერიძის გვარი სასულიერო იყო, ქვიტირში - სახელმწიფო გლეხები (პ. ცხადაია, 2000, გვ. 145; მ. კეზევაძე, 2004, გვ. 14, 16, 114, 119, 133...).

იმერეთის აღნიშნულ და სხვა სოფლებში შალამბერიძეების დიდი ხნიდან მკვიდრობას ადასტურებს ანთროპოტაპონიმები: შალამბერიძეები (უბანი სოფ. ყუმისთავში); შალამბერიძეების გორა (საკარმიდამო სოფ. წიფაში); შალამბერიძეებისოული (სახნავი და ტყე სოფ. დიშში); შალამბერიძეების უბანი (სოფლებში: დიხაშხო, ცხენკური); შალამბერიძეების ქუჩა (უბანი სოფ. მაღლაკში); შალამბერიძეების წყარო (სოფლებში: წიფა და გელათი); შალამბერიძეების ქალა (სახნავი სოფ. ყუმისთავში) (საქართველოს ტოპონიმია, 2003, გვ. 340).

დიხაშხოელი გაბუნები ყველა „ერთი ჯიში, ბანძის შტო ვართ“. სოფელში მოსული არიან ბატონზე განაწყენებული ძმები. დასახლებულან დიხაშხოს უბანში - „ციხისუბანში“. ბანძელი გაბუნები მკვიდრობენ სალხინოშიც: „ჩამოვსულვართ ინაშაურში, მერე ჩაესიდა სალხინოში“.

გვარსახელი გაბუნის ფორმით თავდაპირველად მოიხსენიება 1578 წლის საბუთში და იგი გეგუთის მკვიდრია (პალ, 1991, გვ. 587).

გაბუნების გვარის ისტორია საინტერესოა ფეოდალური ხანის საქართველოს ყოფისთვის დამახასიათებელი „წესრიგის“ შესწავლის თვალსაზრისით. დასავლეთ საქართველოს ბარში მთის მკვიდრ გვართა განსახლება გამოწვეული იყო მათი მსახურების ერთგული ხასიათით, რისთვისაც აღაზრდებდნენ კიდევ მათ ნაწილს აზნაურობით. დასავლეთ საქართველოს სხვადასხვა თემში გაბუნების წინაპართა დამკვიდრების მიზეზიც შესაძლოა მეფის ერთგულება გამხდარიყო.

საკუთარი სახელიდან გაბი/გაბიუნა მიღებული გაბუნის ადრინდელი გვარი გაბუნიანი უნდა ყოფილიყო. XIV-XV საუკუნეების საბუთში მოხსენიებულია გაბუნიანი გობეჩვიანთა მიერ ჯაფარიძეებისთვის მიცემულ „დაწერილში“. ამავე პერიოდის საბუთებში ვხვდებით ჩემო და გამარეკელ გაბუნანებს. სამეგრელოს გაბუნები ფალავების აზნაურთა ნუსხაში მოიხსენიებიან. ვანელი გაბუნები დამცრობილი ჩანან, ისინი ჩიჯავაძეთა ყმა-გლეხები იყვნენ (ო. სოსელია, 1981, გვ. 190, 15). საისტორიო მონაცემებისგან განსხვავებულ ცნობებს იძლევა ეთნოგრაფიული მასალები, რომელთა მიხედვითაც გაბუნები აზნაურები ყოფილან მხოლოდ დიხაშხოში.

2000 წლის მონაცემებით, ქვეყნის მასშტაბით გაბუნების 6389 სული დასტურდება. სამეგრელოს მონაცემები აღნიშნული პერიოდისათვის ასეთია: ბანძა - 68; გეზათი - 43; სუჯუნა - 17; ორსანტია - 12; ჩხორია - 11; ქვალონი

- 9; ნაჯახო - 8; დიდი ნეძი - 7; მარანი - 7; შამგონა - 7; თამაკონი - 6; კურზუ - 6; მენჯი - 6; წალენჯიხა - 6. იმერეთში 2896 სულით მე-18 ადგილზე იყო. XIX საუკუნის ორმოციანი წლების აღწერის მასალებით გეგუთის მკვიდრი გაბუნები სხვადასხვა სოციალური ფენის წარმომადგენლები არიან. გეგუთსა და ზედა ბაშში ისინი სახელმწიფო გლეხები იყვნენ; დიხაშხოში, სამტრედიაში, უკანეთში, ღორეშაში, ჩხერში, ჭალატყესა და ჭყვიშში - საბატონო გლეხები, საქარაში - ედიბერიძის საბატონო გლეხები. მხოლოდ ინაშურსა და შუამთაში არიან ისინი სათავადო აზნაურები (მ. კეზევაძე, 2004, გვ. 12, 31, 23, 75, 92...).

გაბუნების თითქმის მთელ სამეგრელოსა და იმერეთში განსახლების დასტურია ანთროპოტოპონიმები: გაბუნისოული (ვენახი სოფ. ამალღებაში); გაბუნები (უბანი ფარცხანაყანევში); გაბუნების გორა (სახნავი სოფ. ძულუხში); გაბუნების ტყეები (სოფ. მუხიანსა და უკანეთში); გაბუნების უბანი (სოფ. ამალღებაში, ზედა ვანში, ამალღებასა და გეგუთში); გაბუნების წისქვილი (მინდორი, საძოვარი სოფ. გეგუთში); გაბუნების წყარო (სოფ. ციხისუბანი); ლეგაბუნე (ტყე-ფერდობი ოწყარიის მარცხენა მხარეს სოფ. ახუთში); საგაბუნო (ლეჩაჭაიე, ღლეგანდელი ოწყონეს უბანი; აქ მოსახლე კინტრიაიები ეკუთვნოდნენ ბანძელ აზნაურ გაბუნიებს); საგაბუნო (უბნები შამგონასა და ჩხორიაში) (საქართველოს ტოპონიმია, 2003, გვ. 55; პ. ცხადაია, 2000, გვ. 65).

თუთაშვილების გვარს იმერეთში მკვიდრობის დაახლოებით 200 წლის ისტორია აქვს. გვარის კვლევა საინტერესოა როგორც ეთნოისტორიული, ასევე სოციალური (როგორ ხდებოდა სხვა მეპატრონესთან მისვლა) და ქართულ ტრადიცია-ადათთა შესწავლის (როგორი იყო ხელოვნურ ნათესაობად აღქმული ურთიერთობები საქართველოში) თვალსაზრისით: „გარდაბნის თუ მარნეულის სოფელ ჯანდარიდან გამოქცეულ წინაპარს მკაცრი ბატონი ყოლია. გამოქცეულა პეტრე თუთაშვილი 17-18 წლის ასაკში. ეს პეტრე თურმე ზაფხულობით, ბატონს რომ ბუზი არ დაჯდომოდა, მარაოს უქნევდა. ერთ დღეს, როცა ბატონს ჩაეძინა, პეტრესაც ჩასძინებია. ამ მხეც ბატონს როცა გაუღვიძია, კედლიდან ჩამოულია პირის საპარსი დანა და პეტრესათვის ფეხები დაუსერია, აღარ დაგვიძინებო. ამის შემდეგ მოუკლავს პეტრეს ბატონი, წამოულია მისი უამრავი იარაღი და ჩამოსულა ქუთაისში. ვიღაც უცნობ მეწადეს მიჰყვდებოდა, გაუზღვია მისთვის საიდუმლო. ამ მეწადეს გაუგზავნია ვანში მის მეგობართან, ის მოგცემს მიმართულებას და დაგებმარებაო. ასეც მოხდა, დაყიდა პეტრემ წამოღებული იარაღი და ჩავიდა ვანში. გაყიდულ იარაღში აღებული ფულით პეტრესთვის უყიდნებია მიწა მეწადის ახლობელს ზედა ბუზანში, ძულუხის საზღვარზე, მთის მახლობლად. როგორც ჩანს ჩიჯავაძესთან დასახლებულა. ბატონს ზომ უნდა მიეღო და გაუზღვია თავგადასავალი ჩიჯავაძისთვის. ჩიჯავაძეს გვარი არ შეუცვლია და ისევ თუთაშვილად დაუტოვებიათ. ბაბუჩიმი ლუკა ჩამოესიძა ისრითში მკაცრანძეზე და მისი ნაშვილები ვართ აქ, ისრითში.

სულორელი თუთაშვილებიც ბზვანის განაყოფია. ბზვანის შტო არის ოზურგეთში, ქობულეთში, ბათუმში, სამტრედიისში³.

თუთაშვილების გვარის საგინებლებია „ქიფჩიელები“ (ერთ წინაპარს ჩიჩია-ს. ნაცვლად ქიფჩია უთქვამს და დარქმევია ქიფჩიელები).

თუთაშვილების გვარის კვლევისას ირკვევა ქართველთა ქრისტიანობისადმი დამოკიდებულების საკითხი: სოფლის ცენტრში მცხოვრებ ანდრო ლორთქიფანიძეს თავისი სურვილისამებრ, უკანონოდ აუსახლება ჯვარისერზე მცხოვრები თუთაშვილი. ღმერთმა სამაგიეროდ უშვილოდ გადააგო და მის გარემოში ახლა სხვა გვარის ცხრა კომლი სახლობს.³

თუთაშვილები საისტორიო საბუთებში არ იხსენიებიან, მაგრამ ეთნოგრაფიული მასალით ირკვევა, რომ იყვნენ ბუჭუნას (თავადი ჩიჭავაძეების ბოლო შთამომავალი) და მისი წინაპარი ჩიჭავაძის ხელზე მოსამსახურეები.

დამოწმებული ლიტერატურა

დოკუმენტები, 1959 - ისტორიული დოკუმენტები იმერეთის სამეფოსა და გურია-ოდისის სამთავროებისა (1466-1770 წწ.), წ. I, თბ., 1959.

რ. თოფჩიშვილი, 2011 - რ. თოფჩიშვილი, საქართველოს თავად-აზნაურთა გვარების ისტორია, თბ., 2011.

ს. კაკაბაძე, 1921 - ს. კაკაბაძე, დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო საბუთები, წ. I, ტფ., 1921.

მ. კეზევაძე, 2004 - მ. კეზევაძე, ქართული გვარსახელები იმერეთში, ქუთაისი, 2004.

ი. მაისურაძე, 1990 - ი. მაისურაძე, ქართული გვარსახელები, თბ., 1990.

პალ, 1993 - პირთა ანოტირებული ლექსიკონი, II, თბ., 1993.

პალ, 2007 - პირთა ანოტირებული ლექსიკონი, IV, თბ., 2007.

საქართველოს ტოპონიმია, 2003 - საქართველოს ტოპონიმია, ტ. III, ქვემო იმერეთი (ტომის რედაქტორი პ. ცხადაია), თბ., 2003.

ი. სიხარულიძე, 1959 - ი. სიხარულიძე, სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ტოპონიმია, I, თბ., 1959.

ო. სოსელია, 1973 - ო. სოსელია, ნარკვევები ფეოდალური ხანის დასავლეთ საქართველოს სოციალურ-პოლიტიკური ისტორიიდან (სათავადოები), I, თბ., 1973.

³ სანებლიძე - მასწავლებლად მუშაობდა სოფელში და დასახლდა აქ; ბარაქაძე - დიხაშხოელია და გადმოსახლების შემდეგ დასახლდა აქ; ხურციძე - ძულუხელი იყო, ამ სოფელში მუშაობდა და დარჩა; პაიკიძე - ფერმაში მუშაობდა და აქ დასახლდა; მჭავანაძე - ამ სოფლის მკვიდრია და გამოსახლდა ვაკეში; გოგორიშვილი - ლორთქიფანიძეზე ჩასიძებული ანტონ გოგორიშვილის ნაშვილია; მჭავანაძე - ბზვანელი იყო, აქ მუშაობდა კოლექტივში და დარჩა; სუბატაშვილი - დიხაშხოელია.

ო. სოსელია, 1981 - ო. სოსელია, ნარკვევები ფეოდალური ხანის დასავლეთ საქართველოს სოციალურ-პოლიტიკური ისტორიიდან (სათავადოები), II, თბ., 1981.

ა. ფაილოძე, 2005 - ა. ფაილოძე, დასავლურ-ქართული ტოპონიმია და გვარსახელები, თბ., 2005.

პ. ცხადაია, 2000 - პ. ცხადაია, გვარები და გვართა დასახლებანი სამეგრელოში, თბ., 2000.

ზ. ჭუმბურიძე, 1992 - ზ. ჭუმბურიძე, რა გქვია შენ? თბ., 1992.

DAVID SHAVIANIDZE

SURNAMES IN DIKHASHKHO-ISRITI (ACCORDING TO ETHNOGRAPHIC MATERIALS)

Based on the analysis of historical documents and extant legends concerning the surnames the paper is dealing with the results of ethnohistorical and linguistic research on the surnames spread in the villages of Vani region – Dikhashkho and Isriti such as Chijavadze, Kapatadze, Tabatadze, Ereimeishvili, Gogorishvili, Mamasakhlisi, Kavtaradze, Jincharadze, Verulashvili, Saghrishvili, Supatashvili, Shalamberidze, Gabunia, and Tutashvili.

The study and comparison of historical-ethnographic data confirms the following reasons for migration of indigenous surnames of the said villages at different times: economic and social factors, class conflict, natural-geographic conditions and pursuit of better places to live. A religious factor is identified among migration reasons. In order to maintain the Christian faith the population migrated from the historical Meskheta to Vani. The anthroponyms (GogorishvilebisUbani (the district of the Gogorishvilis), KavtaradzebisUbani (the district of the Kavtaradzes), cemetery of the Jincharadzes, etc.) of Dikhashkho and Isriti again attest that the population of Georgia used to choose their places of settlement according to their surnames.

Second hereditary surnames, adopted for different branches of the same surname, are frequent.

We can conclude that not only the surnames of Dikhashkho and Isriti but also those of the entire Vani are common Georgian in terms of history, ethnography and language.

ქართულური ეტიმოლოგიური მასალისათვის IX

მეგრულ მეტყველებაში ყურადღება თავიდანვე მიექცა -ხ/-ხი/-ქის თანდებულებს (ნ. მარი, 1910; ი. ყიფშიძე, 1914; არნ. ჩიქობავა, 1936). ამასთან, ნ. მარი ლაზურისთვის გამოყოფდა -ხა და -ქ, -ქის ვარიანტებს. თუმცა ოდენ -ქ თანხმონიანი ფორმა დადასტურებული არა აქვს. ი. ყიფშიძის ლექსიკონში შეტანილია -ხ ძირითად ერთეულად, -ხი და -ხე კი მის ვარიანტებად. არნ. ჩიქობავა ლაზურში -ქის თანდებულზე მიუთითებდა. შემდგომში მეგრულის -ხ აფხაზურისათვის მსგავს ელემენტს დაუკავშირდა (ქ. ლომთათიძე, 1942; ტ. გუდავა, 1947), რაც გამოწვეული იყო, ერთი მხრივ, მასალობრივი მსგავსებით, მეორე მხრივ - ფუნქციურით. თუმცა მეგრულ-ლაზურში -ხ თანდებულს კენ-ის (სახლ-ის-კენ) მნიშვნელობა ნაკლებად ეძებნება (შდრ. ტ. გუდავა, 1942). ნ. მარი -ხა (-ხ, -ქის) თანდებულს განმარტავდა როგორც -მდე-ს, მაგრამ იქვე მიუთითებდა მსგავსი, მსგავსად, როგორც მნიშვნელობებზე. უნდა აღინიშნოს, რომ ბოლო სამი ფუნქციის შესაბამისი მასალა ლაზურში არ ჩანს. ი. ყიფშიძე მეგრულში მხოლოდ მდე-ს მნიშვნელობას ადასტურებს ამ თანდებულისათვის. ამავე დროს, მასვე აქვს შენიშნული, რომ ეს ელემენტი ხშირად იკარგება. ამ სწორად მითითებულ მოვლენას, საფიქრებელია, გარკვეული მნიშვნელობა ჰქონდეს -ხ-ს წარმომავლობის ახსნისათვის. საანალიზო ელემენტის ძირითადი ფუნქცია მეგრულ-ლაზურ მეტყველებაში იგივე ჩანს, რაც სალიტერატურო -მდე, -მდის თანდებულებს გააჩნია. ჩვეულებრივ, იგი მიმართულებითი ბრუნვის ფორმას დაერთვის (დასახელებული ნაშრომების გარდა იხ. ა. კიზირია, 1982).

ვემართინ წყარ-შა-ხ „ვერ მივიდა წყლამდე“.

ამ და სხვა, ნებისმიერი წინადადების აუცილებელ სტრუქტურულ ელემენტს -ხ-თანდებული არ წარმოადგენს. ანუ, მისი „დაკარგვით“ (როგორც ი. ყიფშიძე მიუთითებდა) აზრის რეალიზაცია ნაკლებად არ იქნება: იდენტური შინაარსისაა - ვემართინ წყარ-შა.

ანალოგიური ვითარება გვექნება სხვა შემთხვევებშიც:

სუმშახ (//სუმშა) ქიმუჩინუ „სამჯერ შეუთვალა“.

ონჯუაშახ_ (// ონჯუაშა) ქორკინენდეს „სალამომდე ჭიდაობდნენ“.

სერი ქუმანიშაქის ხეტუ (ჩიქ. II, 7.2) „ღამე დილამდე იჯდა“.

მსგავსი შემთხვევები გვაქვს მაშინაც, როცა -ქის ზმნურ ფორმას დაერთვის ლაზურში:

შექოლე გოლიტუ-შა-ქის, ბოზოში რესმი ქოძირუ (ყიფშ. 65, 36).

„იქ რომ დადიოდა (დადიოდა-მდე), გოგოს სურათი დაინახა“.

შდრ. ართიქ-ართი ჭიკონეს მამულიქ დიყიაბტუ-შა (ყიფშ. 13, 28)

ლაზურში დადასტურდა ხ-ს ღ-ში გადასვლის შემთხვევა: სი-ნა აქშალა მოხთი... (ყიფშ. 19, 10) „შენ რომ აქამდე მოხვედი...“ შდრ. იქვე: სი-ნა აქშახა მოხთი? (19, 15).

განსაკუთრებულ ყურადღებას იმსახურებს ხ-ს გამოვლენის შემთხვევები ზმნისართებში:

დინოხ ქვევით (შიგნით), დინოხზე შიგნიდან, დოლოხე შიგნით; შდრ. დინი ქენარაგუ „ქვევით (სიღრმეში) ჩაადლო“.

თუდოხზე//თუდოხე „ქვევიდან“ (შდრ. თუდოლე „ქვევით“).

ჟიდოხზე „ზევიდან“; შდრ. ჟი „ზევით“, ჟიზე „ზევიდან“.

ჟინდოლე//ჟილენდო „ზემოთ“.

ეკოხ „აღმართში“ (ეკოხონი „აღმართი“), დიკოხონი „დაღმართი“ (შდრ. დიკი „ქვევით, დაღმართში“).

არც ამ ზმნისართებში (დინოხ, ეკოხ..) ჩანს ნათელი ხ-ს დამატება (თუდოხზე) ისევე, როგორც ზღვაშა (ზღვამდე) და ზღვაშახ იდენტურია შინაარსის მხრივ.

ზმნისართებში გამოიყოფა არა მარტო ხ ელემენტი. იმავე დინოხზე (შიგნიდან) ფორმის პარალელურად გვაქვს დინახალეზე//დინახლეზე (ასევე: დინახალე//დინახლე „შიგნით“); ლაზური უკახზე//უკახლე (უკან) მეგრულში უკახლე//უკახალე ფორმით არის წარმოდგენილი. მეგრულ-ლაზურისათვის საერთოა წოხლე//წოხოლე „წინა“ (ლაზური წოხლენისტერი „წინანდელი“).

შეიძლება გვევარაუდო, რომ ხ//ხი/ხე/ხა ნაშთია ხოლო ზმნისართ-ნაწილაკისა (კიდევ, მეტად, -ვე, -ც), რომელიც მეგრულ-ლაზურ მეტყველებაში გამოიყენება დამოუკიდებლად და სხვა სიტყვებთან მიერთებითაც. მაგ.:

ხოლო ქოთქუ „კიდევ, კვლავ თქვა“;

ხოლო ქობორე, ვა ბლური (ყიფშ. 40,2) „კიდევ ვარ, არ მოვეკდი“.

ბაშა ხოლო ბალუ მიღუტეს (კარტ. I, 226,21) „სხვაც (სხვა კიდევ) ბალი გვქონდა“.

ჟირხოლოქ ქოძირეს „ორივემ ნახა“;

ჟუი ხოლო ქოძირეს (ჩიქ. II, 40,11) „ორივე(ნი) შეხვდნენ“;

მა ირი-ხოლო დობუწვი (ყიფშ. 33,8) „მე ყოველივე ვუთხარი“;

საინტერესო შემთხვევა გვაქვს, როცა ც-ნაწილაკიან სახელს ხოლო დაერთვის:

ბადი-თი ხოლო მეხთუ... (ასათ. 43,10) „ბერიკაციც კიდევ მოვიდა“;

ჟუი-თი ხოლო ულუნან ოხოიშა (ჩიქ. II, 40,17) „ორივე კიდევ მიდიან სახლისკენ“.

ძველ ქართველურ ტექსტებში ხოლო ხშირად გვხვდება. ი. აბულაძის განმარტებით (ძველი ქართული ენის ლექსიკონი) მისი მნიშვნელობებია: და, მხოლოდ, მარტო, მაგრამ, -და, არამედ. ყურადღება მიიქცია ლექსიკონში დამოწმებულმა ერთმა წინადადება: უმეტეს ხოლო მტკიცე იქმნეს სარწმუნოებასა ზედა“.

საფიქრებელია, რომ ამ ფრაზაში ხოლო „მეტობას“ აღნიშნავს: „ყველაზე მეტად“. მსგავსი მაგალითები ძველ ტექსტებში სხვაც გვხვდება:

....შიმშილითა უფროდს ხოლო მოკუდების (შუშ.);

....უფროდს ხოლო აღბორგდეს (ევსტ. მცხ.);

შდრ.: უფროდსა აღივსნეს შურიტა... (აბო).

ხოლო ზმნისართ-ნაწილაკი საერთო ჩანს ქართველური სალიტერატურო ენისა და მეგრულ-ლაზური მეტყველებისათვის.

შენიშვნა: ამჟერად არ ვეხებით ხოლო (კიდევ), ხვალე (მარტო), ოხოლუ (ახლავს) ლექსემათა ურთიერთკავშირს (შდრ. ჰ. ფენრიხი, ზ. სარჯველაძე, 2000).

ქართველური სისტემის მოთხოვნათა შესაბამისად, სავარაუდოა, რომ -ხ (-ხი, -ხა, -ქ-ის) ელემენტი ხოლო ზმნისართ-ნაწილაკის გაცვეთის შედეგად იყოს მიღებული. მისი მნიშვნელობა ლობერშახ ტიპის ფორმებში „კიდევ“ უნდა იყოს, მდე-ს შინაარსი უკვე აქვს მიმართულებითი ბრუნვის ფორმას:

მუთ რენ, ლობერშა ქიმილუ დუდი „როგორც არის, ლობემდე მიიტანა თავი“. ლობერშახ „ლობემდე კიდევ“.

წყარშა ხოლო > წყარშახ პროცესი ანალოგიური იქნებოდა ზედა>ზე, შინა>ში... გამარტივებებისა. შდრ. ხვესურული ცისაკ, სადაც მსგავს შემთხვევასთან გვაქვს საქმე: კენ>კ.

დამოწმებული ლიტერატურა

ი. აბულაძე, 1973 - ი. აბულაძე, ძველი ქართული ენის ლექსიკონი, თბ., 1973.

ი. ასათიანი, 1974 - ი. ასათიანი, ჭანური (ლაზური) ტექსტები, თბ., 1974.

ტ. გუდავა, 1947 - ტ. გუდავა, ერთი აფხაზური თანდებული ზანურში, საქართველოს მეცნ. აკად. მოამბე, ტ. VII, №3, 1947.

გ. კარტოზია, 1970 - გ. კარტოზია, ლაზური ტექსტები, „მაცნე“, 4, 1970.

ა. კიზირია, 1982 - ა. კიზირია, მარტივი წინადადების შედგენილობა ქართველურ ენებში, თბ., 1982.

ქ. ლომთათიძე, 1942 - ქ. ლომთათიძე, კითხვითი ფორმები აფხაზურში, საქართველოს მეცნ. აკად. მოამბე, ტ. II, №9, 1942.

ჰ. ფენრიხი, ზ. სარჯველაძე, 2000 - ჰ. ფენრიხი, ზ. სარჯველაძე, ქართველურ ენათა ეტიმოლოგიური ლექსიკონი, თბ., 2000.

ი. ყიფშიძე, 1939 - ი. ყიფშიძე, ჭანური ტექსტები, ტფ., 1939.

ი. ყიფშიძე, 1994 - ი. ყიფშიძე, რჩეული თხზულებანი, თბ., 1994.

არნ. ჩიქობავა, 1936 - არნ. ჩიქობავა, ჭანურის გრამატიკული ანალიზი, ტფ., 1936.

REVAZ SHEROZIA

ON KARTVELIAN ETYMOLOGICAL MATERIAL I X

1. N. Marr and I. Kipshidze paid due attention to **-h/-kis** postposition in Megrelian-Laz speech. K. Lomtadze and T. Gudava related it to the similar Abkhazian element.

2. **-h/-kis** of Megrelian-Laz is considered to be a functional equivalent of the literary **-mde** postposition. However, even without it the Adverbial (Ablative) case already expresses the final destination of the action: წყარშა ქიმერთუ ("went to the water // went as far as the water"); წყარშახ ქიმერთუ („went as far as the water"). The only difference is that წყარშახ form does not have a connotation of going to the water.

3. The analysis of verbal affixes (დინოხ, ჟიღოხ; ჰაქშახ, სოშახ) and other materials reveals that **-h/-kis** postposition has also another meaning of "more, still(more)" and it must originate as a result of depletion of the word ხოლო (კიდევ (still more), მეტად (more), -ც (too), similar to the ზე (on), ში (in) postpositions. The connotation - (კიდევ (still more), მეტად (more) – of the ხოლო particle-verbal affix is also attested in ancient Georgian texts.

ლეო ჩოგოვაძე

სულხან ავთანდილაშვილის მინაობისათვის

ქალაქ პალერმოს კომუნალურ ბიბლიოთეკაში ინახება იტალიელი მისიონერის ქრისტოფორო დე კასტელის ალბომი, რომელიც მან დასავლეთ საქართველოში (იმერეთი, გურია, სამეგრელო, აფხაზეთი) ყოფნისას, 1628-1654 წლებში შეასრულა. მის ალბომში 570 ნახატია ქართულ თემაზე, რომელთა მიხედვით ცოცხლდება მე-17 საუკუნის საქართველო ყოფით, ზნით, ჩვეულებით, ავითა და კარგით, იმდროინდელი ადამიანებით. კასტელის ალბომში ბევრი ცნობილი თუ უცნობი პიროვნების პორტრეტია, მათ შორის სულხან ავთანდილაშვილისა; „იბერია-კოლხეთის სამეფოში განთქმული პოეტი“ — ვკითხულობთ კასტელისეულ მინაწერში. კრიტიკოსი ა. ბაქრაძე სინანულით შენიშნავს თავის წერილში „დონ ქრისტეფორო დე კასტელის ნახატების თვალყურებისას“: ჩვენ არ შემოგვრჩა არავითარი დოკუმენტი მაუწყებელი სულხან ავთანდილაშვილის საქმიანობისა, მაგრამ იტალიელმა მისიონერმა დაგვიტოვა მისი სურათი, რაც იმაზე მეტყველებს, რომ სულხანი მნიშვნელოვან როლს ასრულებდა ქართველი ხალხის ცხოვრებაში (ა. ბაქრაძე).

უნდა აღვნიშნოთ, რომ რომ მე-17 საუკუნეში საქართველოში მოღვაწეობდა პოეტი სულხან თანიაშვილი, „ამირანდარეჯანიანის“ გამლექსავი (მან ძმასთან, ბეგთაბეგთან, ერთად გალექსა მ. ზონელის თხზულება), ქართლის სამეფო კარის მდივან-მწიგნობარი, რომელიც უნდა იყოს სწორედ კასტელის ალბომში გამოსახული. სამეფო მდივანი მაშინდელ საზგადოებაში ცნობილი უნდა ყოფილიყო შესაფერისი კულტურით და სათანადო მომზადებით. მდივანი იყო მეფის მახლობელი მოხელე, „მეფის ზეაშიადის შემნახავი (საქ. სიძველენი, II, 130), მუდამ გვერდით მყოფი მეფესთან: „სუფრის მიღებასთან ერთად მდივანიც იდგებოდა ან წიგნების დაწერა ითქმის, ან სამართალი რამ ჩამოგვარდების, ეგების ბატონმა ბრძანოს რამე (დასტურლამა, 54). მდივანს ებარა, აგრეთვე, მეფის ქაღალდი და საწერკალამიც. მდივანი აქტიურ მონაწილეობას იღებდა სახელმწიფო საქმეებში. მდივნობის მოვალეობას შეადგენდა აგრეთვე სამეფო სტატისტიკური აღწერის ჩატარება - „თემის აღწერა (საქ. სიძველენი, III, 56), ომში დასწრება, დახოცილთა აღრიცხვა, საომარ განკარგულებათა დაწერა, მიმოწერის შედგენა, „საქონლის აღწერა (საქ. სიძველენი, III, 56) და სხვა... სახელმწიფო საქმიანობის შესრულებასთან ერთად მდივანი მშვენიერი მკვერმეტყველი (ქადაგი), იმპროვიზატორი და პოეტიც უნდა ყოფილიყო. ლექსისა და პოემის წერა, ანუ გადმოღება, სახელმწიფო ბრძანების შედგენასთან, მის ლამაზ ხელთან ერთად კარის მდივან-მწიგნობარისთვის სავალდებულო მოთხოვნილებად ითვლებოდა. მწიგნობარი, ამავე დროს, იყო კარგი პოეტი, ლიტერატორი, პოეტიკის მცოდნე. მდივანი იგივე პოეტია, კარის სამსახურში

აყვანილი, ხოლო მოღვესეობა უპირველესად მდივნების ტრადიციას შეადგენდა“ (გ. ლეონიძე, 1958, გვ. 20-21).

გვარი თანიაშვილი გვხვდება 1678 წლის სიგელში, რომელიც გაცემულია ნიკოლოზ ამილახვრისა და ევდემოზ კათალიკოსის მიერ ღიღმის წმ. გიორგის დეკანოზისადმი. აქ იხსენიება მოწმედ ვინმე ელიზბარ თანიაშვილი (ე. თაყაიშვილი, 1909, გვ. 95). ივ. ლოლაშვილი მიუთითებს ერთ-ერთ სიგელში დადასტურებულ სახელ თანიაზე, საიდანაც, მისი მტკიცებით, ეს გვარი წარმოდგება. თელავის სემინარიაში დავით რექტორი ხელმძღვანელობდა „ლიტერატურულ წრეს“, თავის ნაწერ კრებულში (S-105) მას შეუტანია, როგორც თავად ეძახდა, „დამწყებ პოეტთა“ სანიმუშო ნაწარმოებები (1791), მათ შორისაა ვინმე ბეჟან თანიაშვილის იამბიკო ერეკლე მეფისა და ვახტანგ ბატონიშვილისადმი.

XIX საუკუნის პირველ ათწლეულს, არაუადრეს 1793 წლისა, იოანე ბატონიშვილმა აღწერა საქართველოს სამეფოს 77 თავადისა და 271 აზნაურის გვარის წარმოშობისა და გათავადება-გააზნაურების ისტორია - შემოკლებით აღწერა საქართველოს შინა მცხოვრებთა თავადთა და აზნაურთა გვარებისა“. აი, რას წერს ბატონიშვილი თანიაშვილთა გვარის შესახებ: ესენი არიან შორს განაყოფნი ფანიაშვილებისა და იწოდებიან თანიაშვილებად. ესე სახელი მიიღეს თათართაგან: თაან ტანოვანს ეწოდება და მის გამო გაუგვარდათ ესე“ (ი. ბაგრატიონი, 1997, გვ. 120). „აზნაურ ფანიაშვილთა წინაპარნი არიან მოსრულნი იმერეთიდან. თანიას შვილის სახლის კაცნი და ამათნი გვარნი ჰსჩნდნენ დროსა სვიმონ მეფისასა 1561 წელს. და არიან მოსახლე რუისის სოფელსა შინა და ამათნი გვარნი, რომელნიმე სახლობენ რუსეთში, რომელნიც მოყვნენ ვახტანგ მეფესა და არიან მოხსენებულნი ტრაკტატსა შინაცა“ (ი. ბაგრატიონი, 1982, გვ. 65). იოანე ბაგრატიონი თანიაშვილებს კახეთის აზნაურთა შორის მოიხსენიებს.

XVII საუკუნის 50-60-იან წლებში, როცა „ამირანდარეჯანიანის“ გაღვესილი ვარიანტის შექმნა ივარაუდება, ქართლში მოღვაწეობდნენ ძმები სულხან და ბეგთაბეგ შანშიან-მარტიროზიშვილები. ამ სახელების მქონე ძმები სხვა საგვარეულოში მე-17 საუკუნის დოკუმენტური მასალებით არ დასტურდება. გაღვესილ „ამირანდარეჯანიანში“ სულხანი და ბეგთაბეგი თავიანთ გვარს არ ასახელებენ. ამდენად, როცა მათ თანიაშვილებად მოვიხსენიებთ, მხოლოდ არჩილ მეფეს ვეყრდნობით (არჩილი სულხანს თანიაშვილად მოიხსენიებს თავის პოემაში „გაბაასება თეიმურაზისა და რუსთველისა“, როცა მის მიერ გაღვესილ „ამირანდარეჯანიანის“ მხატვრულ ღირსებას აფასებს), არჩილს კი ზოგჯერ უზუსტობებიც ახასიათებდა. მაგალითად, „ბარამგურიანის“ მთარგმნელად ის თავის „არჩილიანში“ მიიჩნევს ნოდარ ფარსადანისძეს, მაგრამ ფარსადანისძე არის არა გვარი ნოდარისა, არამედ მამის სახელი, გვარია ციციშვილი, ის დამოწმებულია ერთ ხელნაწერში“.

შანშიან-მარტიროზიშვილების გენეალოგია დოკუმენტური მასალის საფუძველზე გაარკვია ანა ბაქრაძემ. ამ გვარის პირველი წარმომადგენელი იყო ავთანდილი, რომელიც 1610-1653 წლებში ჩანს, როგორც საბუთების დამწერი, მდივან-მწიგნობარი და მოსამართლე. მას ჰყოლია ორი ვაჟი - სულხანი და ბეგთაბეგი, ისინიც მამის მსგავსად მდივან-მწიგნობრები იყვნენ. სულხანი სამეფო კარის მდივანია 1658-1659 წლებში.

1656 წელს როსტომ მეფემ შანშიან-მარტიროზიშვილ ავთანდილსა და მის შვილებს - სულხანს და ბეგთაბეგს უწყალობა სოფელი სომანეთი, ხოლო 1661 წელს შაჰნავაზის მიერ ბეგთაბეგ მარტიროზიშვილისთვის მიცემული მამულებისა და სახელის დამტკიცების წიგნში იხსენიება ბეგთაბეგის ძმა სულხანი (ა. ბაქრაძე, 1962, გვ. 253-254). ბეგთაბეგ მდივანი მოხსენიებულია საბუთებში როგორც შანშიან-მარტიროზიშვილი. ანა ბაქრაძის მტკიცებით, მარტიროზიშვილებს მამულები აქვთ შიდა ქართლში, მდინარე ალისწყლის ხეობაში. მათ ეკუთვნით სოფელი ნაბახტევი, რომელიც გიორგი მეფეს უბოძებია 1685 წელს ბეგთაბეგ შანშიან-მარტიროზიშვილისათვის. ეს სოფელი მათი სამკვიდრო იყო და დროებით ჩამორთმეული ყოფილა (ხელნაწერთა ინსტიტუტი, Hd-4259). მათვე ეკუთვნოდათ მამულები უწლევს, ღუშაძეხოს, ნაბახტევს, ვაყას და მოხისს (იქვე, გვ. 260).

XVIII საუკუნის დასაწყისიდან ამ საგვარეულოს ზოგიერთი წარმომადგენელი ბეგთაბეგიშვილად იწოდება, სახელები სულხანი და ბეგთაბეგი მარტიროზიშვილების ოჯახში საგვარეულო სახელები ყოფილა და XVIII საუკუნის დასასრულამდე ამ სახელების მატარებელთა რამდენიმე თაობა ჩანს ქართველ მეფეთა კარის მდივან-მწიგნობრებად. იოანე ბატონიშვილის ცნობით: თავადი ბეგთაბეგოვი არიან ძველადვე სომეხთა მოქალაქთაგანნი და პირველ მოსახლენი ქალაქსა შინა ანსა. ხოლო შემდგომად დაბყრობისა სპარსთაგან ადგილსა მათ მოვიდნენ საქართველოსა შინა, რაოდენისა მეკომლისა კაცითა და მიიღეს მეფის მდივნობისა ხარისხი ამათთა წინაპართა წელსა ქრისტეს' აქეთ 1633-სა და აწ არიან ა) სულხანის შვილები, ბ) ბეგთაბეგის შვილები, გ) დავითის შვილები და სხვანი (ი. ბაგრატიონი, 1997, გვ. 30-31).

ჩვენთვის განსაკუთრებით საინტერესოა პროფ. ლ. მელიქსეთ-ბეგის ნარომი „Усыпальница кн Бегтабеговых“, რომელშიც მიცემულია ბეგთაბეგოვების გენეალოგია. „Фамилья 'Бегтабеговъ'“ происходит отъ имени Бегтабегъ это-чисто-грузинская форма имеет въ своей основе грузинское выражение бегта бегги Бегъ беговъ подобно выражение მეფეთა მეფე царь царей ღმერთი ღმერთთა богъ боговъ“ (ლ. მელიქსეთ-ბეგი, 1914, გვ. 5). ლ. მელიქსეთ-ბეგი აღნიშნავს, რომ ბეგთაბეგოვები, სომხები წარმომავლობით, თამაშობდნენ საკმაოდ მნიშვნელოვან როლს საქართველოს ცხოვრებაში. ისინი იყვნენ სამეფო კარის მდივან-მწიგნობრები, ვიცე კანცლერი, მოლარეთუხუცესი, გიორგი XI-მ მიანიჭა მათ თავადობა 1685 წელს. ლ. მელიქსეთ-ბეგი ყურადღებას ამახვილებს სოფელ ვაყაში არსებულ ძველისძველ სომხურ ეკლესიაზე, რომელიც ბეგთაბეგოვთა საძვალე იყო, თუმცა არც იმის აღნიშვნა ავიწყდება, რომ ისინი თბილისში არიან დაკრძალულნი - ზოგივენის სასაფლაოზე. სოფ. ვაყას სომხური ეკლესიის შუა ნაწილში დაკრძალული არიან ბეგთაბეგოვები. კედელზე გვაქვს წარწერა ქართულ ენაზე, სადაც საუბარია ჩვენთვის საინტერესო სულხანსა და ბეგთაბეგზე, მათ მშობლებზე, როგორც საყდრის შემამკობლებზე.

პირველი, ვინც აღნიშნა, რომ კასტელის პორტრეტზე გამოსახული პოეტი შეიძლება იყოს „ამირანდარეჯანიანის“ გამლექსავი სულხანი, გახლდათ პ. ინგოროყვა: სულხან ავთანდილის ძე არის ცნობილი პოეტი მე-17 საუკუნისა (იგი ცხოვრობდა მე-17 საუკუნის შუა წლებში)... ეს სულხან ავთანდილის ძე

რუსთველის სკოლის პოეტებს ეკუთვნის. მას გაუღეჭსავს რომანი „ამირანდარეჯანი“ შოთას ვეფხისტყაოსნის მიხედვით... სულხან ავთანდილის-ძეს შეუკვეთავს ზემოთ მოხსენიებულ კასტელისთვის თავისი პორტრეტის დახატვა და კასტელის მიერ შესრულებულ პორტრეტში ჩვენს ყურადღებას იქცევს ერთი გარემოება: უნდა გვახსოვდეს, რომ კასტელი იტალიელი იყო, მისი ხატვის მანერა წმინდა ევროპულია, მას არაფერი აერთიანებს აღმოსავლეთის მხატვრობის ტრადიციებთან. ქართველ ისტორიულ პირთა სურათები, და საერთოდ ქართული ტიპები, რომლებიც შეტანილია მის ალბომში, ევროპულ ყაიდაზე არის შესრულებული... ამ მხრივ სულხან ავთანდილის ძის პორტრეტი თავისებურებას წარმოადგენს. კასტელი აქ სრულიად მოულოდნელად აღმოსავლური მხატვრობის ნიმუშებს ჰბაძავს. აღმოსავლური მხატვრობის სტილისტურ დეტალებს იმეორებს. ცხადია, აქ ადგილი ჰქონდა საგანგებო შეკვეთას. ევროპელი მხატვრისთვის სახელმძღვანელოდ და მისაბაძად გადაუციათ რომელიღაც აღმოსავლური სურათი, სულხან ავთანდილისძეს ჩანს, მიუცია საგანგებო დავალება მხატვრისთვის, რომ იგი წარმოედგინათ, როგორც პოეტი პარ ეხელენცე ყველა იმ ტრადიციების დაცვით, რომელიც მიღებული იყო აღმოსავლეთში პოეტის სურათის დახატვის დროს. ზოლო რა სურათი აუღიათ მისაბაძ მაგალითად? ეს ორიგინალი ყოფილა შოთას პორტრეტი და თავისთავად ბუნებრივია, რომ პროტოტიპად აქ დაუხატავთ შოთა ე. ი. ის პოეტი, რომლის სკოლასაც ეკუთვნოდა თვით სურათის შემკვეთი“ (პ. ინგოროყვა, 1963, გვ. 250-251).

კასტელის პორტრეტზე გამოხატული პოეტის ვინაობის საკითხს შეეხო ს. კაკაბაძე. მაგრამ პ. ინგოროყვასგან განსხვავებით, მას ვერ გადაუწყვეტია, ვინ უნდა იყოს გამოხატული პორტრეტზე - სულხანი თუ შოთა? ვფიქრობ, რომ კასტელის ალბომის სურათში მოხსენიებული სულხან ავთანდილის ძე და სულხან თანიაშვილი სხვადასხვა პირია... შეიძლება ისიც ვიფიქროთ, რომ სულხან თანიაშვილს როგორც პოეტს, თავისი თავი დაუხატვინებია შოთა რუსთველის პოზაში და რომ ზოგი პოეტი ცდილობდა XVII საუკუნის I ნახევარში ამ მხრივაც შოთა რუსთველისთვის მიებაძა... სახელი სულხან შეიძლება ყოფილიყო შოთას სახელის თარგმანი, რაც შემდეგიდან ჩანს. სახელი შოთა, სრულად აშოთან უდგება ლათინურ სახელს იუსტინეს, რომელიც თავის მხრივ, წარმომდგარია ლათინური სიტყვიდან სალიზ - სამართლიანები. შესაძლებელია ამიტომ, რომ შოთას ჰქონდა მაჰმადიანური სამყაროსთვის ფსევდონიმი მეორე სახელი, რომელიც არსებითად იმასვე ნიშნავდა, რასაც მისი მთავარი სახელი ლათინური ფორმის იუსტინე, ქართული სახელი შოთა, აშოთან და არაბული წარმოშობის სახელი სულხან. მთელს ამ ამბავში რაღაც გაურკვევლობაა. თითქმის ბუნებრივი პორტრეტი შოთასი უნდა იყოს, მაგრამ რატომ აქვს მას წარწერა, რომ სახელი სულხან შერქმეული (და არა ნამდვილი) არისო. ნუთუ სულხან არის შოთას ფსევდონიმი ანუ მეორე სახელი, რის მიხედვას ცდილობდა შანშიან-მარტიროზის (ავთანდილის) შვილი“ (ს. კაკაბაძე, 1966, გვ. 94-95). მაშასადამე, ს. კაკაბაძე რუსთველის სასარგებლოდ იხრება კასტელის მიერ შესრულებული პორტრეტის საკითხში.

კასტელი სულხანის სურათზე გაკეთებულ მინაწერში — საქართველოში დაბადებული ქართული მოდგმის დიდად ნიჭიერი სულხანი. იბერია-კოლხეთის სამეფოში განთქმული პოეტი სულხან ავთანდილაშვილი. ნახე მისი ისტორია“ (ქ. კასტელი, 1977, გვ. 109) განსაკუთრებით უსვამს ხაზს, რომ: 1. პოეტი ქართველია; 2. პორტრეტზე აღნიშნული სულხანი დიდად ნიჭიერი და სახელმწიფოებრივი მთელ საქართველოში; 3. ის ავთანდილის ძეა; 4. მას იმდენად საინტერესო ბიოგრაფია ჰქონია, რომ მხატვარს საჭიროდ მიუჩნევია მისი ჩაწერა.

ბ. გიორგაძე, რომლის დეაწლი დიდა ალბომის გამოცემის, სურათებზე შესრულებული წარწერებისა და ცნობების თარგმნის საქმეში, წერს: იტალიელ მხატვარს დე კასტელის ეს სურათი და თითქმის ყველა ნახატი შესრულებულია იმერეთში, გურიაში, აფხაზეთში, სვანეთსა და სამეგრელოში, რასაც ადასტურებს ამ კუთხეებისათვის დამახასიათებელი ჩაცმულობა. ამ შემთხვევაში სულხან ავთანდილაშვილის (ავთანდილაცხ) სურათი გამონაკლისს არ წარმოადგენს კასტელის ალბომისეული ექვსასი ჩანახატიდან. ჯერ ერთი, აქ ყურადღებას იქცევს ქართული ყურთმაჯიანი კაბა, რომელიც აღმოსავლეთ საქართველოსთვისაა ნიშანდობლივი და, მეორე, ისეთივე ზომის და მოყვანილობის დიდი წოწოლა ქუდი, როგორსაც გიორგი სააკაძე ატარებდა. მუთაქაზე ძირს ფეხმორთხმული ჯდომა და გადაშლილ შეკვრა ქაღალდზე ფრთით წერა ჩვენ გვაგონებს ტრადიციით შემონახულ შოთა რუსთაველის ერთადერთ გავრცელებულ პორტრეტს. სურათის საიმედო წარწერიდან, რომ ამ პორტრეტის ვინაობაზე იხილეთ ჩემი ისტორიაო, სამწუხაროდ ვერაფერს ვცნობილობთ, რადგან დე კასტელის დაკარგული აქვს სწორედ ის ტომი, სადაც სხვა ამბებთან დაკავშირებით, ამ პიროვნების ბიოგრაფია და ისტორია უნდა ყოფილიყო. მეორე, ლათინურად გაკეთებულ წარწერაში სიტყვა-სიტყვით ნათქვამია, რომ ეს არის სულხან ავთანდილაშვილი, განთქმული პოეტი იბერიის სამეფოსა და კოლხეთშიო. რადგან ეს სურათი დასავლეთ საქართველოშია დახატული და წარწერის პირველსავე რიგში იბერიის სამეფოა აღნიშნული, ამიტომ უფრო შესაწყნარებლად მიგვაჩნია, რომ ეს პორტრეტი თავისი ჩაცმულობით, ჯდომისა და წერის პოზით ადგილობრივ პოეტს არა ჰგავს, არამედ ან არის თეიმურაზის მრავალრიცხოვანი ამალის რომელიმე უცნობი პოეტი აღმოსავლეთ საქართველოდან დასავლეთ საქართველოში გადახვეწილი, ან კიდევ ადრეული საუკუნეების რომელიმე დიდად ცნობილი პოეტის არსებული პორტრეტის რეპროდუქცია... სურათი შეიძლებადა ყოფილიყო ცნობილი პოემის „ვეფხისტყაოსნის“ ავტორისა“ (ქ. კასტელი, 1977, გვ. 109-110). მაშასადამე, ბ. გიორგაძე, ს. კაკაბაძის მსგავსად, არ გამორიცხავს სურათის რუსთაველისადმი კუთვნილებას.

ჩვენ ვემხრობით პ. ინგოროყვას მოსაზრებას, რომლის მიხედვით პორტრეტზე სულხან თანიაშვილი უნდა იყოს გამოსახული.

ლ. კეკელიძეს სამართლიანად მიაჩნია, რომ სურათზე გამოსახული სულხან ავთანდილაშვილი და პოემის გამლექსავი ერთი და იგივე პირია: პოეტის მოხსენიება ავთანდილაშვილად (ავთანდილის-ძედ) უჩვეულო არ უნდა ყოფილიყო, რაკი ლოკუმენტური მასალით ცნობილი გახდა, რომ სულხანი მართლაც ავთანდილ შანშიანის შვილია. ბევრთაგანს შვილები ხომ ბევრთაგანშია გვარს ატარებენ

შემდეგში. ამავე დროს, მხატვარს განსაკუთრებით აღუნიშნავს, რომ სულხანი ქართული მოღვმისაა, ასე რომ ყველა ცნობა (საისტორიო საბუთები და კასტელის სურათის მინაწერები), საშუალებას გვაძლევს ვამტკიცოთ, რომ სულხან ავთანდილაშვილი, საქართველოში სახელმწიფო პოეტი და სულხან ავთანდილის-ძე შანშიან-მარტიროზიშვილი ერთი და იგივე პიროვნებაა“ (ლ. კეკელიძე, 1983, გვ. 123-124).

ისმის კითხვა, რა ვუყოთ არჩილის ცნობას, რომლის მიხედვით, პოემის გამლექსავი გვარად თანიაშვილი იყო? ლ. კეკელიძე ამ საკითხს შემდეგნაირად წყვეტს: ჩვენი ვარაუდით, გვარი თანიაშვილი ნაწარმოები უნდა იყოს პოეტის მეორე გვარიდან (ავთანდილაშვილიდან), რომელსაც ის ატარებდა. თანიაშვილი ამ გვარის კნინობით ფორმას უნდა წარმოადგენდეს... ავთანდილი - თანდია - თანდიაშვილი - თანიაშვილი. ამ ვარაუდის სასარგებლოდ შეიძლება აღვნიშნოთ, რომ სახელი ავთანდილი „თანდიას“ კნინობითი ფორმით დასტურდება XVII საუკუნისეულ დოკუმენტებში. კასტელის სურათის წარწერაც ჩვენი ვარაუდის სასარგებლოდ მიგვაჩნია... არჩილის მიერ ნახმარი ფორმა თანიაშვილი შესაძლოა ლექსის გამართვის საჭიროებამაც გამოიწვია“ (ლ. კეკელიძე, 1983, გვ. 124).

ყოველივე ზემოთქმულიდან შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ „ამირანდარეჯანიანის“ გამლექსავის გვარია შანშიან-მარტიროზიშვილი. სულხანი მეორე გვარსაც ატარებდა - ავთანდილაშვილი (თუმცა ისიც აღვნიშნეთ, რომ იოანე ბაგრატიონი თანიაშვილს ფანიაშვილისგან ნაწარმოებად თვლის). ასევე მამის სახელისგან აწარმოებს არჩილი ნოდარ ციციშვილის გვარს - ფარსადანიძეს (ნოდარის მამას ფარსადანი ერქვა). ლიტერატურის ისტორიაში არჩილის მიერ შემოთავაზებული გვარი შევიდა, ამდენად, ჩვენც ასე მოვიხსენიებთ სულხანს (ანალოგიური ვითარება გვაქვს ფეშანგი ხითარიშვილთანაც, რომელიც ფაშვიბერტყაძის გვარით დამკვიდრდა).

გასარკვევია, სად უნდა შეხვედროდა კასტელი სულხანს? რამ გამოიწვია იტალიელი მხატვრის დაინტერესება ამ პიროვნებით, მისი ბიოგრაფიით, რასაც საგანგებოდ უსვამს ხაზს მინაწერში? ლ. კეკელიძემ საკმაოდ დამაჯერებელი ახსნა-განმარტებანი მოგვცა ამ საკითხებთან დაკავშირებით: შეიძლება ლაუფუგაო, რომ კასტელი თავდაპირველად საქართველოში ჩამოსვლისას შეხვედრია სულხანს. როგორც ცნობილია, იტალიელ მისიონერთა ჯგუფი გორში მოღვაწეობდა და კასტელიც 1632-1634 წლებში გორში ცხოვრობდა. იტალიელებს გაცხოველებული ურთიერთობა ჰქონდათ ადგილობრივ მოსახლეობასთან. ამდენად, შესაძლებელი იყო მათი ნაცნობობა სამეფო კარის მდივან-მწიგნობარ ავთანდილ შანშიან-მარტიროზიშვილის ოჯახთან, რომელიც გორის მახლობლად სახლობდა... თუ სულხანის პორტრეტი, როგორც ბ. გიორგაძე ფიქრობს, მართლაც დასავლეთ საქართველოშია შესრულებული, ხოლო ჩვეულებრივ კასტელი ნატურიდან ხატავდა, მაშინ უნდა ვიგულისხმოთ, რომ სულხანი ერთხანს დასავლეთ საქართველოში იმყოფებოდა. შესაძლებლად მიგვაჩნია, რომ სულხანს როგორც სამეფო კართან დაახლოებულ მდივან-მწიგნობარს, როსტომ მეფის დავალებით შეესრულებია დიპლომატიური მისია ლევან დადიანის კარზე, სადაც იმზანად კასტელი მოღვაწეობდა. დასავლეთ საქართველოში კასტელი ან კვლავ შეხვდა

ძველ ნაცნობს, ან საერთოდ დაინტერესდა სახელგანთქმული პოეტით, რომელსაც ამავე დროს ჰქონია საინტერესო ბიოგრაფია, რომლის ჩაწერაც საჭიროდ მიუჩნევია“ (ლ. კეკელიძე, 1983, გვ. 125-126). სულხანი სამეფო კარის მდივან-მწიგნობრად მხოლოდ ერთი წელია (1657-1658 წწ.), განსხვავებით მამისა და ძმისაგან (ავთანდილი 53 და ბეგთაბეგი 36 წლის განმავლობაში იყვნენ მწიგნობრები). ასეთი ხანმოკლე პერიოდი სულხანის გარდაცვალებით არაა გამოწვეული, რადგან ის მოხსენიებულია 1661 წლით დათარიღებულ დოკუმენტში. ლ. კეკელიძე ვარაუდობს, რომ სულხანი სამეფო კარს და მდივან-მწიგნობრობას ჩამოაშორეს.

დამოწმებული ლიტერატურა

- ი. ბაგრატიონი, 1982 - ი. ბაგრატიონი, მცირე უწყება ქართველთა მწერალთათვის, თბ., 1982.
- ი. ბაგრატიონი, 1997 - ი. ბაგრატიონი, შემოკლებით აღწერა საქართველოს შინა მცხოვრებთა თავადთა და აზნაურთა გვარებისა, თბ., 1997.
- ა. ბაქრაძე, დონ ქრისტეფორო დე კასტელის ნახატების თვალიერებისას. Burusi.ge.
- ა. ბაქრაძე, 1962 - ა. ბაქრაძე, XVII-XVIII სს. ქართველ მდივან-მწიგნობართა გენეალოგია, ხელნაწერთა ინსტიტუტის მოამბე, ტ. IV, თბ., 1962.
- ე. თაყაიშვილი, 1909 - ე. თაყაიშვილი, საქართველოს სიძველენი, ტ. II, თბ., 1909.
- ბ. ინგოროყვა, 1963 - ბ. ინგოროყვა, თხზულებათა კრებული, ტ. I, თბ., 1963.
- ს. კაკაბაძე, 1966 - ს. კაკაბაძე, რუსთაველი და მისი „ვეფხისტყაოსანი“, თბ., 1966.
- ქ. კასტელი, 1977 - ქ. კასტელი, ცნობები და ალბომი საქართველოს შესახებ, თბ., 1977.
- ლ. კეკელიძე, 1983 - ლ. კეკელიძე, ვინ გალექსა „ამირანდარეჯიანი“ ლიტერატურული ძეგანი, თბ., 1983.
- გ. ლეონიძე, 1958 - გ. ლეონიძე, გამოკვლევები და წერილები, თბ., 1958.
- ლ. მელიქსეთ-ბეგი, 1914 - Меликсет-Беков Л., Усыпальница кн. Бегтабеговых, Тб., 1914.

LELACHOGOVADZE

ON IDENTITY OF SULKHAN AVTANDILASHVILI

The album of the Roman Catholic missionary, Don Cristoforo De Castelli is kept in Palermo Community Library. The album was created during his stay in Western Georgia (Imereti, Guria, Samegrelo, Apkhazeti) in 1628-1654. The album is comprised of 570 drawings on Georgian topics, according to which the 17th century Georgia becomes vibrant with its life, manners and customs, as well as people. Castelli's album includes portraits of many famous and unknown persons including SulkhanAvtandilashvili. Castelli's note indicates the following: "a well-known poet in the kingdom of Iberia – Colchis". A literary critic AkakiBakradze regretfully noted in his article that "no documents on the activities of SulkhanAvtandilashvili have survived".

Based on scientific research it has been established that SulkhanAvtandilashvili lived and worked in the 17th century. He turned "Amiran-Darejaniani" into a poetic composition and served as a secretary-scribe of the Royal Court of Kartli. The poet's name – Avtandilashvili (son of Avtandil) is not unusual. Documentary materials revealed that Sulkhan was the son of AvtandilShansheani. The surname Taniashvili should have been derived from the poet's another surname, an official one at that time – Avtandilashvili. Taniashvili is Avtandilashvili's diminutive form – Avtandili-Tandia-Tania, hence, the relevant form of the surname is derived: Avtandilashvili-Tandiashvili-Taniashvili. The rhymed "Amiran-Darejaniani" was the last work by Sulkhan. King Archil and IoaneBagrationi regarded him as a good poet. Castelli had written Sulkhan's biography but, unfortunately, this part did not survive.

Церцвадзе Мзия

ТИПОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ЧИСЛОВОЙ РЕПРЕЗЕНТАЦИИ В ГРУЗИНСКОМ, РУССКОМ И КАЗАХСКОМ ЯЗЫКАХ

Настоящая работа посвящена сопоставительному исследованию категории числа имен существительных в русском, грузинском и казахском языках.

Актуальность исследования обусловлена тем, что в данной работе мы стремимся выявить и сопоставить средства выражения категории числа в разносистемных языках. Сопоставляемые языки – русский, грузинский и казахский – относятся к различным языковым системам и семьям. Русский язык относится к славянской группе индоевропейских языков, грузинский – к картвельской группе кавказских языков, казахский – к тюркской семье. Сопоставление трех языков имеет немаловажное значение не только для их практического изучения (оно заставляет вникать в самые тонкие оттенки родного языка), но и для развития теории этих языков, способствует более глубокому анализу лингвистических явлений сопоставляемых языков.

Объектом исследования является одна из универсальных грамматических категорий языка, исследуемая на материале имен существительных в форме единственного и множественного числа в русском, грузинском и казахском языках.

Предметом описания являются средства выражения категории числа существительных в русском, грузинском и казахском языках.

Цель данной работы заключается в том, чтобы на основе сопоставительного анализа категории числа имен существительных русского, грузинского и казахского языков выявить сходство и различия как в плане выражения, так и в плане содержания.

Научная новизна работы заключается в том, что впервые проводится комплексное исследование средств выражения категории числа в русском, грузинском и казахском языках на сопоставительно-типологической основе, позволивший выявить общие и специфические особенности в рассматриваемых языках.

Стержневым методом исследования в работе является сопоставительно-типологический метод, но нами использованы также такие общелингвистические методы и приемы, как сравнение и сопоставление, описание и обобщение. Сопоставление как метод исследования разносистемных языков нашло положительное освещение в трудах известных лингвистов и методистов В.А. Богородицкого, Е.Д. Поливанова, Н.К. Дмитриева, Н.А. Баскакова, С.Т.Бархударова и т.д. Сопоставительное изучение русского языка с другими языками утвердилось за рубежом (труды Э. Оливернуса “Обучение звуковой системе русского языка в чешской школе”, А. Исаченко “Сопоставительное изучение языков как особая лингвистическая дисциплина” и др.). В последние годы появилось довольно большое количество научных исследований в области сопоставительной грамматики. Вопросу сопоставления русского и казахского

языков посвящен ряд исследований, статей, диссертаций, среди которых особо следует отметить работы Х.Х.Махмудова, В.А.Исенгалиевой, Х.М.Сайкиева, Д.Г.Турсунова, К.Н.Ишанова и др. Что же касается сопоставительного описания структур русского и грузинского языков, то можно назвать работы: Д.С.Чантуришвили, Г.М. Кутателадзе, Г.Г. Голетиани, О.К.Балиашвили, И.Д. Киквидзе, М.Г. Церцвадзе и др. Сопоставительному исследованию до сих пор не подвергалось комплексное исследование категории числа существительных в грузинском, русском и казахском языках.

В своей работе мы опирались на весь тот богатый материал, который имеется по морфологии русского, грузинского и казахского языков.

Категория числа принадлежит к числу важнейших языковых категорий. На наш взгляд, число имен существительных не является словообразовательной (Ф.Ф. Фортунатов, П.С. Кузнецов), лексико-грамматической (В.В. Виноградов) категорией, она относится к собственно-грамматической, словоизменительной категории, выявляемой парадигматически - в соотношении и противопоставленности форм единственного и множественного чисел, не нарушающей лексического тождества слова.

Имена существительные в русском, в грузинском и казахском языках обладают морфологической категорией числа. И в русском, и в казахском, и в грузинском языках

данная категория выражает с помощью морфологических средств единичность или множественность предметов, производителей действия, явлений. Категория числа в данных языках представлена единственным и множественным числом. В русском, грузинском и казахском языках единственным и множественное число образует «модель один (предмет) - более, чем один (предмет)».

Единственное число в казахском языке представлено нулевой морфемой. Например, в казахском языке: тіл (черенок), сабын (мыло), дау (раздор, ссора). Тогда как, в русском языке единственное число выражается для мужского рода морфемой -й или нулевой морфемой (например, луч, герой, край), для женского рода морфемами -а, -я (например, береза, ложка, земля) и нулевой морфемой (например, рожь, женственность), для среднего рода морфемами -о, -е (например, небо, море, здание), а в грузинском языке - существительные в именительном падеже единственного числа оканчиваются на гласный: -katsi, saxeli, sakitxi, kbili, puli, x e, da, zma. Из конечных гласных і (и) -и является окончанием им.пад., другие же входят в основу.

Категория множественного числа в анализируемых языках представлена семей множественности.

Основной способ образования множественного числа в грузинском языке - это прибавление к основе единственного числа суффиксов -eb-(-еб-) и -n-(-н-). Например: gazet-i-gazet-eb-i (газет-а-газет-ы), da-debi (сестра- сестры), zma-zm-eb-i. Во множественном числе все существительные имеют окончание -i-(-и-). В современном грузинском языке наиболее употребительна форма с суффиксом-eb-(-еб-). Суффикс -n-(-н-) образует множ.число только в им. и зват. падежах:katsi-kats-n-i, kats-n-o; в повествовательном, родительном и дательном падежах используется суф.-t- с добавлением эмфатического гласного-

а-: *kats-ta, glex-ta*. В современном литературном языке старое множ. число используется: 1) в поэзии, в устном народном творчестве; 2) в устойчивых выражениях: *mesnierebata academia, sazogadoebata mesniereba*.

В казахском языке шесть окончаний формы множественного числа: -лар/-лер, -дар/-дер, -тар/-тер. Чтобы перевести слово в форму множественного числа надо добавить к нему одно из перечисленных окончаний. Например: *кала*(город) — *кала-лар* (города), *кыз* (девушка) — *кыз-дар*(девушки), *гүл*(цветок) — *гүл-дер*(цветы), *жігіт*(парень) — *жігіт-тер*(парни), *геолог*(геолог) — *геолог-тар*(геологи). Все окончания, суффиксы и аффиксы добавляются к основе слова в соответствии с законом сингармонизма. Если последний слог в слове твердый (с твердой гласной), то добавляется твердое окончание (с твердой гласной) -лар, -дар или -тар. Если последний слог в слове мягкий (с мягкой гласной), то добавляется мягкое окончание (с мягкой гласной) -лер, -дер или -тер. Если последняя буква слова *а, е, и, ы, і, ю, я* (гласная) или *р, у, й*, то после твердого слога добавляется -лар, а после мягкого — -лер. Например: *±ялар* (гнезда), *Үйлер* (дома), *енелер*(тещи), *кШсіпкерлер*(предприниматели). Если последняя буква слова *ж, з* или *л, м, н, Җ*, то после твердого слога добавляется -дар, а после мягкого — -дер. Например, *±стаздар*(наставники), *ШҮйелдер*(женщины), *адамдар*(люди), *айыҖдар*(березы). Если последняя буква слова *», п, с, т, ф, х, ц, ч, ш, щ* (глухая) или *б, в, г, д*, то после твердого слога добавляется -тар, а после мягкого — -тер. Например, *хаттар*(письма), *аҞаштар*(деревья), *кеҢестер* (советы).

В русском языке сема множественности выражена морфемами -ы-, -и- (для мужского и женского рода). Например, *березы, горы, стаи, книги*. Морфемы -и-, -я-, -а (для существительных мужского и среднего рода. Например, *моря, кони, здания, блюда*. Выбор гласной морфемы, как и в казахском языке зависит от мягкости, только согласной.

В качестве дополнительного средства при образовании форм числа используются: 1) чередования согласных и 2) перемещение ударения: Ср.: 1) *друг - дру[з'^-а]*; *ухо - уши (х//ш)*; *око - очы (к//ч)*; *клин - клинья (н//н')*; *место, места, местам, местами, о местах*.

Исключительно аналитически (синтетически) выражают категорию числа несклоняемые существительные, которые не располагают своими окончаниями. Ср.: *красивое кашне - красивые кашне; кафе закрыто - все кафе были закрыты*. Отдельные слова имеют супплетивные формы числа: *человек - люди, ребенок - дети*.

В казахском и грузинском языках, в отличие от русского языка, если перед существительным стоит числительное, то окончание множественного числа в существительном не употребляется. Например, *бес студент - пять студентов - хути студенти*, *он оушы - десять учеников - ati motsape*.

И в грузинском, и в казахском, и в русском языках имена существительные неисчисляемые, т.е. существительные вещественные, собирательные и отвлеченные обычно употребляются только в единственном числе:

молоко - rdze- c'it, *масло - karaqi-* май; *студенчество - studentoba - студенттк*, *белье - tetreuli- иш киим*;; *профессура - professura-профессура*; *холод - sitscive- сыз*; *добро -sikete-жи»аз, зло- siborote- жаманды»*.

Некоторые слова, употребляющиеся в русском языке во множественном числе, в казахском языке употребляются в единственном. Например «шашы ±зын ыз» что по-русски переводится как «девушка с длинными волосами», слово шашы употреблено в единственном числе. В грузинском языке данное слово также употребляется как в единственном, так и во множественном числе (в качестве существительного исчисляемого) со значением. Слово деньги-puli также употребляется в грузинском языке в единственном числе. Es puli ekutvnis mas. Эти деньги принадлежат ему. Обычно русским pluralia tantum в грузинском соответствуют или существительные, имеющие только единственное число (вещественные, собственные, отвлеченные melani- чернила, опилки-paxerxi, сливки-parebi, дрожжи-sapuar, нарды-nardi, именины-dreoba, сумерки-bindi или существительные, имеющие и единственное и множественное число (парные и составные предметы: вилы - ortita, ножницы-makrateli-makratlebi, очки - satvale-satvaleebi).

Совпадают русские и грузинские pluralia tantum иноязычные по происхождению: тропики, джунгли, мемуары, финансы, каникулы, некоторые иноязычные географические названия употребляются двояко: Альпы- alpebi, alpebismtebi, Пиринеи -pireneebe, pireneis mtebi, Анды - andebi, andis mtebi.

В казахском языке а)парат-а)параттар (информация-информации) употребляются в единственном и множественном числах.

Такие слова в казахском языке, как кйп-много, аз-мало и соответствующие в грузинском - bevri-много, tsota -мало не требуют множественного числа. В русском языке необходимо употребление множественного числа. Например, много книг- bevri tsigni - кйп кйтап.

Анализ семантики и способов выражения грамматической категории числа у имени существительного в русском, грузинском и казахском языках позволяет сделать следующие выводы:

- 1) категория числа, выражая количественные отношения, имеет морфологическое выражение в соответствующих формах в сравниваемых нами языках;
- 2) в рассматриваемых нами языках категория числа проявляется в противопоставлении двух субкатегорий: единственного и множественного числа;
- 3) и для русского, и для грузинского, и для казахского языков характерны разнообразные способы выражения форм единственного и множественного числа;
- 4) и в казахском, и в русском, и в грузинском языках распределение существительных по семантическим классам «считаемость/несчитаемость» в основном совпадает.

Таким образом, исследование показало, что изучение образования средств выражения категории числа в русском, грузинском и казахском языках в типологическом плане весьма актуально и интересно. Несомненно, не существует абсолютного параллелизма в образовании форм категории числа в разнотипных языках; выявленные различия и сходства делают более наглядной специфику каждого из анализируемых языков.

Литература

Виноградов В.В., 1972 - Виноградов В.В., Русский язык (грамматическое учение о слове). - 2-е изд. - М., Высшая школа, 1972.

Пейкришвили Ж., 1992 - Пейкришвили Ж., Морфология грузинского языка, Кутаиси, 1992.

Современный русский литературный язык / под ред. П. А. Леканта. М., 1980..
ibrain.kz: Казахский язык (Образование множественного числа существительных).

kaz-rus_rus-kazi_slov.rar Казахско- русский онлайн словарь.

მზია ცერცვაძე

რიცხვის კატეგორიის რეპრეზენტაციის ტიპოლოგიური თავისებურებები ქართულ, რუსულ და ყაზახურ ენებში

წარმოდგენილი ნაშრომი შეეხება არსებითი სახელის რიცხვის კატეგორიის გამოხატვას რუსულ, ქართულ და ყაზახურ ენებში.

ჩვენი მიზანია გამოვავლინოთ და შევადაროთ არსებითი სახელის რიცხვის კატეგორიის რეპრეზენტაციის საშუალებები არამონათესავე ენებში. რუსულ, ქართულ და ყაზახურ ენებში არსებითი სახელის რიცხვის კატეგორიის სემანტიკისა და გამოხატვის საშუალებების ანალიზი ტიპოლოგიური თვალსაზრისით საკმაოდ აქტუალურია და საინტერესო. სხვადასხვა სისტემის ენებში არ არსებობს აბსოლუტური პარალელიზმი რიცხვის კატეგორიის წარმოების თვალსაზრისით. მსგავსება-განსხვავებების გამოვლენა უფრო ცხადად წარმოგვიდგენს საანალიზო ენების სპეციფიკურობას.

MZIATSERTSVADZE

TYPOLOGICAL SPECIFICITIES OF REPRESENTATION OF CATEGORY OF NUMBER IN GEORGIAN, RUSSIAN AND KAZAKH

The presented paper deals with representation of the category of number of nouns in Russian, Georgian and Kazakh languages.

Our aim is to identify and compare the means of representing the nouns' category of number in non-related languages. The analysis of semantics and that of the means of representing nouns' category of number in Russian, Georgian and Kazakh languages is typologically quite important and interesting. There is no absolute parallelism in terms of formation of the category of number in languages of different systems. Identification of similarities and differences clearly indicate the specificity of languages under question.

Церцвадзе Мзия,
Кухалашвили Марина

ГРУЗИНСКИЕ ПОСЛОВИЦЫ И ПОГОВОРКИ И ИХ РУССКИЕ ЭКВИВАЛЕНТЫ

Пословицы и поговорки - древнейшие жанры устного народного творчества. Они известны всем народам мира, даже древнейшим - египтянам, грекам, римлянам. Поговорки, как правило, используются для образно-эмоциональной характеристики людей, их поведения, каких-то житейских ситуаций. Пословицы - это народная мудрость, свод правил жизни, практическая философия, историческая память. В них отражен опыт народа в различных сферах жизни.

Именно в силу своей яркости, образности и эмоциональности пословицы и поговорки часто встречаются в различных видах текстах, в том числе и в текстах грузинского языка. Однако при переводе пословиц и поговорок, содержащихся в аутентичных текстах, на русский язык часто встречаются трудности, поскольку их смысл нам не всегда может быть понятен, а в грузино-русских и русско-грузинских словарях не всегда дается их толкование.

Цель нашей работы заключается в том, чтобы найти связь между грузинскими и русскими поговорками и пословицами, указать на трудности, возникающие при переводе грузинских пословиц и поговорок на русский язык. Для этого надо было сопоставить грузинские пословицы с возможными аналогами на русском языке и проанализировать полученные результаты.

Объектом исследования являются пословицы и поговорки.

Актуальность работы заключается в том, что исследуя язык пословиц и поговорок совершенствуешь свою языковую компетенцию, узнаешь о культуре народа.

Новизна работы обусловлена отсутствием в лингвистике исследований, посвященных проблеме перевода грузинских пословиц и поговорок на русский язык.

В работе были использованы методы перевода и классификации. Нами сравнивались между собой русские и грузинские пословицы и поговорки по их значению, употреблению и лексическому составу.

В процессе подготовки данной статьи мы пользовались следующей литературой: «Грузино-русские пословицы (параллели)» П. Церетели, «Русские пословицы с немецкими и грузинскими и эквивалентами» М. Куправа, «Русские пословицы и поговорки» М. Рыбникова и другими пособиями по переводу пословиц и поговорок.

В ходе работы над данной статьей нами было проанализировано около 120 грузинских пословиц и поговорок.

Нужно отметить, что многие грузинские и русские пословицы и поговорки многозначны, что делает их трудными для толкования и сравнения. При отборе

русских соответствий грузинской пословицы обязательным критерием было совпадение одного из значений (как правило, главного). Однако необходимо помнить, что, складываясь в различных исторических условиях, грузинские и русские поговорки и пословицы для выражения одной и той же или сходной мысли часто использовали различные образы, которые, в свою очередь, отражают различный социальный уклад и быт двух народов и часто не являются абсолютными эквивалентами. Например, грузинская пословица „თაგმა თქვა: კატაზე ძლიერი ნადირი არ მოიპოვებო“ (дословно: «мышь сказала: сильнее кошки зверя не найти») соответствует русскому выражению «у страха глаза велики»; „ისეთი ტყუილი უნდა თქვა, ფეხები ჰქონდეს, დადგომაც შეეძლოს და გაქცევა“ (дословно: «надо такую ложь сказать, чтобы у лжи были ноги, ложь могла стоять и убежать»).

При переводе предложений, содержащих подобные пословицы и поговорки, очень часто нельзя обойтись только их дословным переводом, поскольку нередко смысл их остается не совсем понятным. Необходимо знать их значение.

Нами было исследовано 120 пословиц. Полученные в результате данной работы данные были проанализированы и классифицированы. В основу классификации были положены особенности перевода грузинских пословиц и поговорок на русский язык. В результате были выделены следующие группы

1. Грузинские пословицы и поговорки, которые полностью переводятся одинаково на русский язык (т.е. грузинский вариант полностью соответствует русскому) - 30 %.

სიყვარული ბრმაა – Любовь слепа.

ვინც ქარიშხალს დათესავს, ის ქარიშხალს მოიმკის – Кто сеет ветер, пожнет бурю.

ნაჩუქარ ცხენს კბილი არ გაესინჯება – Дареному коню в зуб не смотрят.

კუზიანს სამარე გაასწორებს – Горбатого могила исправит.

ჩუქებას ჩუქება უნდაო – Дар дара ждет.

სადაც ხეს გათლიან, ნაფოტიც იქ ცვივაო – Где лес рубят, щепки летят.

დრო ფულია – Время деньги.

ღმერთს სამება უყვარს – Бог троицу любит.

თავს ზევით ვერ ახტები – Выше себя не прыгнешь.

თევზი თავიდან აყროლდებაო – Рыба с головы воняет.

წიწილებს შემოდგომაზე ითვლიან – Цыплят по осени считают.

სჯობს გვიან, ვიდრე არასდროს – Лучше поздно, чем никогда.

ჩემი ენა ჩემი მტერიაო – Язык мой, враг мой.

2. Грузинские пословицы и поговорки, которые частично переводятся одинаково на русский язык (т.е. грузинский вариант несколько отличается от русского) - 59 %.

ათჯერ გაზომე და ერთხელ გასჭერი – Семь раз отмерь, один раз отрежь.

ამღვრეულ წყალში თევზს ადვილად დაიჭერ – В мутной воде хорошо рыбу ловить.

სწავლა კაცს სიკვდილადე არ მოსწყინდებაო – Век живи, век учись.

ხარი ხართან რომ დააბა, ან ზნეს იცვლის, ან ფერსაო – С кем поведешься, от него и наберешься.

ერთმა ჭუჭყიანმა ღორმა ასი ღორი გასვარა – Одна паршивая овца все стадо испортит.

ვისაც თევზი უნდაო, ფეხი სველი უნდაო – Чтобы рыбу съест надо в воду лезть.

ერთი მერცხლის ჭიკჭიკი გაზაფხულს ვერ მოიყვანსო – Одна ласточка весны не делает.

სიკვდილს ვერ გაექცევით – 1. Рысью от смерти не уйдешь. 2. От смерти и под камнем не укроешься.

თევზი ეძებს ღრმა წყალსაო და ადამიანი კარგსაო – Рыба ищет, где глубже, а человек, где лучше.

ყველას გულს ვერ მოიგებო – На всех не угодишь.

ძაღლი ყეფს, ქარავანი მიდის – Собака лает, ветер разносит.

ზოგი ჭირი მარგებელია – Нет худа без добра.

დავრდომილს წიხლი კი არა, შველა უნდაო – Лежачего не бьют.

3. Грузинские пословицы и поговорки, которые полностью отличаются переводом на русский язык, т.е. грузинский вариант не соответствует русскому.

ააფრინე ალალიო, რაც არ არი, არ არიო – На нет и суда нет.

აგურის ნატეხი ლალს შეუდარეს, აქაო და წითელიაო – Не все то золото, что блестит.

ავი შემნახავი ჭურღზე უარესია – 1. Что плохо положено, то брошено. 2. Плохо не клади, вора в грех не вводи.

მოთამაშე კამეჩიც ცოხნაზედაც აჰყვებო – Недаром говорится, что дело мастера боится.

ერთი ღრო არავის შერჩენიაო – Не все коту масленица.

ერთი წიხლის კვრიტ ციხე არ დაინგრევა – За один раз дерева не срубишь.

თბა თბაზე ნაკლები მგელმა შეჭამოსო – Ты с бородой да и я сам с усами.

თავის ქება კიტრადა ღირს – Гречневая каша сама себя хвалит.

თევზი – მარხვაში, ცხენი – აღმართში – Всякому овощу свое время.

კაცია და გუნებაო, თავში ებრაგუნებაო – У всякой пташки свои замашки.

შორს მოიარე და შინ მშვიდობით მიდი – 1. Тише едешь- дальше будешь. 2. Кто прямо ездит, дома не ночует.

კაი პაბა იყავით, კაი ჭამაც გიყავით – За добро добром платят.

Пословицы, являющиеся одним из видов устного народного творчества, включают в себе наблюдения, накопленный жизненный опыт, мудрость народа, создавшего их. Они помогают лучше понять национальный характер людей, создавших эти пословицы, их интересы, отношения к различным ситуациям, их быт, обычаи. Умение употреблять пословицы важно не только при непосредственном общении с носителями языка, но и при переводах художественных текстов. Изучение этого вида устного народного творчества позволяет глубже понять специфику и взаимосвязь различных культур.

В данной работе рассматривались грузинские пословицы и поговорки и их аналоги на русском языке.

Проанализировав около 120 пословиц и поговорок, мы пришли к следующим выводам:

1) пословицы и поговорки многозначны и ярки. Они находятся вне времени и вне классового деления, т.е. их произносят как богатые люди, так и люди низших слоев общества;

2) пословицы и поговорки грузинского языка довольно-таки трудны для перевода на русский язык;

3) выделены следующие группы пословиц: 1. грузинские пословицы и поговорки, которые полностью переводятся одинаково на русский язык, т.е. грузинский вариант полностью соответствует русскому; 2. грузинские пословицы и поговорки, которые частично переводятся одинаково на русский язык, т.е. грузинский вариант несколько отличается от русского; 3. грузинские пословицы и поговорки, которые полностью отличаются переводом на русский язык, т.е. грузинский вариант не соответствует русскому.

Из всего вышесказанного следует, что любой переводчик должен владеть навыками перевода единиц устного народного творчества, уметь не просто их дословно переводить, а складно и грамотно передавать их основное содержание.

Литература

Куправа Д., 1977 - Куправа Д., Русские пословицы с немецкими и грузинскими эквивалентами, Тб., 1977.

Накашидзе Н., 1953 - Накашидзе Н., Грузинские пословицы, Тб., 1953.

Рыбникова М.А., 1961 - Рыбникова М.А., Русские пословицы и поговорки, М., 1961.

Церетели Ц., 1977 - Церетели Ц., Грузино-русские пословицы и поговорки (параллели), Тб., 1977.

მზია ცერცვაძე, მარინე კუხალაშვილი**ქართული ანდაზების რუსული ანალოგები**

ნაშრომში წარმოდგენილია ქართული ანდაზების რუსული ანალოგები.

ქართული ანდაზების თარგმნა რუსულ ენაზე საკმაოდ რთულია. გამოყოფილია შემდეგი შემთხვევები: 1. ქართულ ანდაზებს მთლიანად ემთხვევა რუსულ ენაზე თარგმნილს, ანუ რუსული თარგმანი სრულად შეესაბამება ქართულ ორიგინალს; 2. ქართული ანდაზები ოდნავ განსხვავდება რუსულ ენაზე თარგმნილი ანდაზებისაგან; 3. ქართული გამონათქვამები სრულიად განსხვავებულია რუსული თარგმანისაგან, ანუ, ქართული ვერსია არ ემთხვევა რუსულს.

MZIA TSERTSVADZE, MARINE KUKHALASHVILI**RUSSIAN ANALOGUES OF GEORGIAN PROVERBS**

A proverb is a saying with specific structure and semantics. Therefore, translation of proverbs involves certain challenges.

The paper analyzes Russian analogues of Georgian proverbs. Various instances are discussed: 1. Georgian proverbs totally coincide with Russian equivalents, in other words, the Russian translation is fully consistent with Georgian original; 2. Georgian proverbs slightly differ from those translated into Russian; 3. Georgian sayings are absolutely different from Russian translation, in other words, Georgian version does not coincide with the Russian one.

პლატონოვ ვერაპა

ქრისტეფორე კეჟერაშვილი - ქართული
სტამბის ხელმძღვანელი

ვახტანგ VI-ის ინიციატივით დაარსებულმა პირველმა ქართულმა სტამბამ წარმატებით დაიწყო ქართული წიგნის ბეჭდვა, მაგრამ მტრის შემოსევებმა (ოსმალთა, ყიზილბაშთა) ბეჭდვის საქმე საქართველოში დროებით შეაჩერა. სამეფო ხელისუფლებამ 1749 წელს შეძლო თბილისში სტამბის აღდგენა. სტამბის მოწყობილობა ხანდახან მოწყობრიდან გამოდიოდა და განახლებასა და შეკეთებას მოითხოვდა. სამეფო ხელისუფლება ამაზეც ზრუნავდა. 1763 წელს დაბეჭდილ წიგნში ერეკლე მეორე სტამბის ორგზის განმარტებლად იწოდებოდა. მთავარი ნაკლი ის იყო, რომ საქართველოში არ არსებობდა სასტამბო საქმის მცოდნე სპეციალისტები. პირველ რიგში სწორედ ამ საკითხის მოგვარება იყო აუცილებელი. ერეკლე მეფემ სასტამბო საქმის შესასწავლად პალესტინაში (იერუსალიმში) თავისი კარის მღვდელი ქრისტეფორე კეჟერაშვილი გაგზავნა, ხოლო სასტამბო დაზგის იარაღებისა და ხელსაწყოების შესაძენად კონსტანტინეპოლში ვინმე მელიტონი (წარმოშობით ბერძენი) მიაგვლინა (პ. გუგუშვილი, 1929, გვ. 68). როცა ქრისტეფორე კეჟერაშვილი პალესტინიდან დაბრუნდა, ერეკლე II-მ იგი სტამბის ხელმძღვანელად დანიშნა, რომელსაც სიცოცხლის ბოლომდე ედგა სათავეში.

ქრისტეფორე კეჟერაშვილი ქართული ბეჭდური სიტყვის ისტორიაში საკმაოდ ცნობილი პირი იყო. მას წარმოგვიდგენენ ამ დარგის თვალსაჩინო სპეციალისტად.

გიორგი XII-ის 1799 წლის წყალობის წიგნში მოთხრობილია, რომ ქრისტეფორეს ერეკლე მეფესთან ერთად ერევანზე მოწყობილ ლაშქრობაში მიუღია მონაწილეობა. როგორც ჩანს, აქ 1779 წლის აგვისტო-სექტემბრის ლაშქრობა იგულისხმება. ამის შემდეგ ქრისტეფორე მიემგზავრება იერუსალიმს, სადაც მესტამბეობას სწავლობს. სამშობლოში დაბრუნებულ ქრისტეფორეს ერეკლე II-მ წიგნების ბეჭდვა მიანდო. ქრისტეფორემ ეს დავალება პირნათლად შეასრულა და 14 ათასი სასულიერო ხასიათის სხვადასხვა სახელწოდების წიგნი დაბეჭდა (გ. აკოფაშვილი, 1976, გვ. 304).

1780 წელს ქრისტეფორე კეჟერაშვილმა იმოგზაურა სინას მთასა და იერუსალიმში. სინას მთის ქართულ მონასტერში ხატზე გაუკეთებია ქართული ასომთავრული წარწერა: „ქ. ჟამსა მას, ოდეს განაგებდა მეფე ირაკლი მეორე სრულიად საქართველოსა, მის სიმაღლეს მოვახსენე მე, ცოდვილმან მისის კარის ხუცესმან, მარტყოფელმან კეჟერაშვილმან ქრისტეფორემ, წარმოსვლად სინა მთად... მოვედ და თაყვანი ვეც სულისა ჩემისა საოხად და პატრონისა ჩემისა... მეფის ირაკლის და თანამეცხედრისა მისისა... დარიას გასაძლიერებლად და ძეთა ამათთა... და ასულთა ამათთა... აღსაზრდელად...“ (ი. მეგრელიძე, 1958, გვ. 170).

ქრისტეფორე კეჟერაშვილი იერუსალიმიდან მობრუნების შემდეგ სტამბის ხელმძღვანელად დაუნიშნავთ. იგი მის მიერვე გამარჯვებული „მარზვანის“ ბოლო

სიტყვაობაში წერს: „მებრძანა უკეთილ-მსახურებისა და უმაღლესისა ხელმწიფისა ყოვლისა საქართუელისა ირაკლი მეორისა(გან) მე, მისსა მონასა, მისის უმაღლესობის კარის მღვდელს მარტყოფელს კეჟერაშვილს ქრისტეფორეს, განმგებობი და ზედა მხედუშლობი სტამბისა, რომლის სურვილი ფრიადი მაქუნდა და დავბეჭდე შრომითა და საფასითა ჩემითა“ სხვადასხვა წიგნიო (პ. გუგუშვილი, 1929, გვ. 72).

უნდა აღინიშნოს, რომ ქრისტეფორე კეჟერაშვილს სტამბა ერეკლე II-ისგან იმ პირობით მიუღია, რომ მოგების ნახევარი სამეფო ხაზინაში უნდა შეეტანა, ხოლო საბეჭდი ქაღალდი თვით მეფეს უნდა შეეძინა რუსეთში.

1784 წლამდე წიგნები სამეფო ხარჯით იბეჭდებოდა, ახლა კი კერძო პირის სახსრებით გამოდიოდა და ეს ქრისტეფორე კეჟერაშვილი უნდა ყოფილიყო.

ქრისტეფორე კეჟერაშვილმა ბეჭდვა-გამომცემლობის საქმე საკმაოდ განავითარა. ის თავის თავს დაბეჭდილ წიგნებში მოიხსენიებს, როგორც „გამგე და ზედამხედველი ბეჭდისაის, ხოლო ამაღ ყოფნა მას „მეფისაგან ებრძანა“ (პ. გუგუშვილი, 1929, გვ. 7).

ამავე დროს ქრისტეფორე სამეფო კარზე მღვდლობას განაგრძობს (ი. დოლიძე, 1974, გვ. 331).

აღა-მაჰმად ხანის შემოსევის შედეგად უამრავი ქართველი ტყვე წაყვანილ იქნა ირანს. განჯის ხანმა ერეკლე II-ს აღუთქვა განჯას მყოფი ქართველი ტყვეების განთავისუფლება. მეფემ განჯას გაგზავნა ქრისტეფორე კეჟერაშვილი და მისკარბაში იოსები, რათა მათ განჯის ციხეში გადამალული ტყვეები მოეძიათ; ამათი დამსახურებით 700 ქრისტიანი ტყვე გადმოიყვანეს განჯის ციხიდან (შ. ბერძენიშვილი, 1983, გვ. 62).

გიორგი მეფის წყალობის წიგნში ქრისტეფორეს სხვა დამსახურების შესახებაცაა საუბარი - ერეკლე მეფის ავადმყოფობის დროს 40 დღე და ღამე თავს ადგა მეფეს; მეფის გარდაცვალების უამს მან კიდევ უფრო დიდი მხნეობა და თავდადება გამოიჩინა - თელავს გარდაცვლილი მეფე დასასაფლაველად მცხეთას წარმოასვენეს. მცხეთაში კი ამ დროს ჭირის ეპიდემია მძვინვარებდა. ამის გამო ვერავინ შეხებდა შესვლა და ვერ შეჰყვა ცხედარს მცხეთაში ქრისტეფორეს გარდა. მან თავი გაიმეტა და თან შეჰყვა ჭირიან მცხეთაში სათაყვანებელი მეფის ცხედარს. იგი მცხეთაში მანამდე დარჩა, სანამ საფლავის სამსახურის ტრადიციით გათვალისწინებული ყველა ცერემონიალი არ შესრულა. ქრისტეფორეს ცხოვრების ეს ეპიზოდი საბუთში განსაკუთრებული სითბოთია აღწერილი (გ. აკოფაშვილი, 1976, გვ. 305).

მეფის დასაფლავების შემდეგ ქრისტეფორე ახალი მეფის, გიორგი XII-ის სამსახურში გამოცხადდა. მეფეს ამ დროს ლეკთა ექვსიათასიანი რაზმი ჰყავდა გასასტუმრებელი და რაზმის დასაჩუქრებისთვის სპილენძი ესაჭიროებოდა. სამთამადნო წარმოება ერეკლე II-მ ააღორძინა, მაგრამ აღა-მაჰმად ხანის შემოსევის შედეგად მოიშალა. საჭირო იყო გაფანტული სპეციალისტების მოძებნა, მან ეს დავალება შეასრულა და ქართლ-კახეთის სამეფოში სპილენძის წარმოება აამუშავა.

აღა-მაჰმად ხანის შემოსევების დროს თბილისში სტამბის ქარხანაც დამწვარა. მისი ზედახედი ამუშავების საქმე ქრისტეფორემ იტვირთა და სტამბამ მუშაობა დაიწყო.

ყველა ამ სამსახურის სანაცვლოდ გიორგი XII-მ აზნაურობა განუახლა. კეჟერაშვილები ადრე ბადრიძეები ყოფილან. ერთ-ერთი ბადრიძე მარტყოფს დასახლებულა კეჟერაანთ საგლეხო მამულზე და თვითონაც გაგლეხებულია. ახლა გიორგი XII მათ უახლებს ბადრიძეობას და აზნაურიშვილობას, თანაც უბოძებს ზემო ნორიოში 5 საკომლო ბეითალმანს. ბადრიძეების გვარს ვალად ადევთ მარტყოფის ნაცვლობა. გიორგი XII-ის დროს მარტყოფის ნაცვლის სახელი ქრისტეფორეს ძმას ნიკოლოზს აქვს (მ. ბერძნიშვილი, 1983, გვ. 62).

1800 წლის 12 თებერვლის საბუთით, ქრისტესია კეჟერაშვილი ცხოვრობს თბილისში მოძღვრიანთ ქუჩაზე (იქვე, გვ. 63).

1812 წელს კახეთის აჯანყების დროს აჯანყებულებსა და რუსის ჯართან ბრძოლაში მოკლეს სოლომონ მაღალაშვილი, რომელიც რუსის ჯარის მხარეზე იბრძოდა. აჯანყებულები არ ანებებდნენ მაღალაშვილის ცხედარს დასამარხად, მისი გვამი შაშაბურთან იდო. „ამჟამად მოიძებნა მცირე ავჭალის მღვდელი ქრისტესია, რომელიც თანახმაა გამოიტანოს გვამი, მაგრამ იმ პირობით, თუ მას არ ჩათვლიან აჯანყებულთა პარტიის თანამონაწილედ“ - სწერს საქართველოს სამოქალაქო გუბერნატორის თანამდებობის აღმსრულებელს ს. ვასილიევს მცხეთის კარანტინის უფროსი ნ. დიაკონოვი 1812 წლის 16 თებერვალს (მ. ბერძნიშვილი, 1983, გვ. 63). როგორც ვხედავთ, ქრისტეფორე კეჟერაშვილი გამოდის შუამავლად აჯანყების მონაწილეთა და მთავრობას შორის.

1813 წლის 7 მარტს გენერალ-ლეიტენანტ ორბელიანს ებრძანა ჩამოერთმია ჩვენება მარტყოფელი მღვდლისთვის - ქრისტესია კეჟერაშვილისათვის, მართლა მან დაწერა თუ არა გიორგი XII-ის სიგელი ბოძებული სოფიოსადმი, მაგრამ გამოირკვა, რომ ამ დროისათვის მარტყოფელი მღვდელი უკვე გარდაცვლილი იყო (მ. ბერძნიშვილი, 1983, გვ. 64).

ქრისტეფორეს ორი შვილი ჰყავდა. უფროსი - დიანოზი, რომელიც მამის მსგავსად წიგნის ბეჭდვის ოსტატია, ხოლო უმცროსი - პანტელეიმონი მღვდელია.

ქრისტეფორე კეჟერაშვილი-ბადრიძის სახით ჩვენ გვყავს გლეხთა წრიდან გამოსული, სწავლა-განათლების მიღების შემდეგ მეფის კარზე დაწინაურებული და სოციალურადაც აღზევებული, მეფის ერთგული და მრავალი პროგრესული წამოწყების მხარდამჭერი და სულისჩამდგმელი.

დამოწმებული ლიტერატურა

გ. აკოფაშვილი, 1976 - გ. აკოფაშვილი, თბილისის სტამბის მოიჯარადრენი, კრებ. ძიებანი საქართველოსა და კავკასიის ისტორიიდან, თბ., 1976.

მ. ბერძნიშვილი, 1983 - მ. ბერძნიშვილი, მასალები XIX საუკუნის პირველი ნახევრის ქართული საზოგადოების ისტორიისათვის, ტ. II, თბ., 1983.

პ. გუგუშვილი, 1929 - პ. გუგუშვილი, ქართული წიგნი (1629-1929), თბ., 1929.

ი. დოლიძე, 1974 - ი. დოლიძე, ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. IV, თბ., 1974.

ი. მეგრელიძე, 1958 - ი. მეგრელიძე, ერეკლე მეორის 24 შვილი, ჟურნ. „ცისკარი“, №10, 1958.

VLADIMERTSVERAVA

KRISTEPORE KEZHERASHVILI, HEAD OF GEORGIAN PRINTING HOUSE

The first Georgian printing house, established under the initiative of Vakhtang VI, successfully started printing Georgian books. However, for a while, the enemy invasions resulted in a temporary interruption of work at the printing house where works recommenced in 1749. Typographical equipment and specialists were essential for the printing house. KristeporeKezherashvili, the priest of the royal family, left for Palestine; he had been charged by Erekle II with the mission to study printing industry.

Upon his return from Palestine the agreement was made between K.Kezherashvili andErekle II: Kristepore was appointed head of the printing house; he was supposed to pay half of the profits to the royal treasury while the king would provide the printing house with paper supplies.

K.Kezherashvili successfully managed to handle his responsibilities. He printed fourteen thousand books in the field of religion. At the same time, he carried out his work as a royal priest. K.Kezherashvili servedErekle II with devotion. By the time the deceased king was taken from Telavi to Svetitskhoveli ("the Living Pillar") Cathedral to be buried there Mtskheta was struck by plague epidemic. No one but Kristepore dared to accompany the deceasedKing; the priest completed the burial ritual. This episode is described with extreme cordiality in the deed of grant. Kristepore was also devoted to GeorgeXII; that is why the King awarded him thedeed of grant in 1799 and renewed his noble status.

ვლადიმერ ჟვერავა,
ელდარ თაყაერია

პატრი ნიკოლა

საქართველოს ხანგრძლივი ურთიერთობის ისტორია გააჩნია ვატიკანთან. ეს განპირობებული იყო იმით, რომ რომიდან ქართველები მოელოდნენ ქრისტიანთა ხსნასა და მფარველობას მაჰმადიანური ქვეყნების აგრესიისაგან. მართალია, ასეთი დაახლოება ყველა შემთხვევაში უშედეგო გეგმებსა და დაპირებებს არ გაცდილებია, მაგრამ ჩვენი ქვეყნისათვის მრავალი სასარგებლო ნაყოფი მოუტანია; პირველ ყოვლისა, ის, რომ-სარწმუნოებრივ-კულტურული კავშირი ვატიკანთან მომავლის იმედს უსახავდა განსაცდელში მყოფ საქართველოს, რომელიც იმთავითვე მკაცრად ემიჯნებოდა მაჰმადიანურ სამყაროს, რომლის შუაგულშიც იყო მოქცეული და არასდროს ცდილა რაიმე სახის მოდელი გამოენახა მათთან თანამშრომლობისა სახელმწიფოებრივი სისტემის შესაცვლელად ან საკუთარი წეს-ჩვეულებების მოსაშლელად.

რომის პაპები კათოლიკობის გავრცელებისათვის გზავნიდნენ სხვადასხვა სასულიერო ორდენის წარმომადგენლებს როგორც მაჰმადიანურ, ისე ქრისტიანულ ქვეყნებში, მათ შორის საქართველოში. კათოლიკე მისიონერთა მოღვაწეობა საქართველოს სხვადასხვა კუთხეებში განსაკუთრებით გააქტიურდა XVII საუკუნეში. ქართველი მეფეები ცდილობდნენ გამოეყენებინათ ისინი ევროპული განათლების მისაღებად, საექიმო ცოდნის გასავრცელებლად. ერთ-ერთი ასეთი გახლდათ 1792 წელს საქართველოში სამ კაპუცინელი ორდენის წევრთან ჩამოსული პატრი ნიკოლა რუთილიანელი (მ. თამარაშვილი, 1902, გვ. 406).

პატრი ნიკოლა მიღებული იყო გიორგი XII-ის (XIII-ის) სამეფო კარზე, იგი არ ურჩევდა მეფეს რუსეთთან შეერთებას: „ევროპიისა მეფეთა ვერ უძლებს სამეფო შენი ტკბილი, წესდება მათი და ჩვეულება იქმნება სამძიმო თქვენთვის. დამონებული სხვათაგან მეფობა არის უბედური და მარადის სამწუხრო. სხვათაგან დამოკიდებული ქვეყანა იქნება დაცინებული და საკიცხველი – უცხო ნათესავი, პატრონად ქვეყნისა მოყვანილი, შეექმნება, რაც მტერად და მღევნელად და მაწუხებლად. მამაშვილური მთავრობა მეფეთა, - გარდაიქცევა მამინაცვლისა და დედინაცვლისა სახედ სიყვარულისა უგვანისა და ბუნებისაგან არაოდეს აღსაარებელისა, რუსნი შემოიტანენ პირველადვე მძიმე უღელსა და დასდებენ ქვეყნისა კისერსა, მოითხოვენ დიდთა ხარკთა, რომელთაცა თქვენ ვერ შესძლებთ. მაშინ თქვენი მამულნი და ყმანი გაისყიდებიან ბარაბანითა და მკვდარნი თქვენნი დაიმარხებიან მუზიკითა დღესაცა სიტყვასა ამას პატრისაგან თქმულსა მოიგონებენ თბილისსა მცხოვრებნი, ოდეს მუზიკითა უძღვიან საფლავამდე მიცვალებულთა (პლ. იოსელიანი, 1936, გვ. 154; მ. ბერძნიშვილი, 1983, გვ. 120).

პატრი ნიკოლა არ ემორჩილებოდა თავის უფროსებს და მრევლს ბოროტ მაგალითს აძლევდა. ბრძანებას აღარაფრად აგდებდა, თუმცა სხვაფრივ შესანიშნავი პირი, გამოჩენილი ექიმი იყო. მისი საქართველოდან განშორება უნდოდათ, მაგრამ ვერ გაისტუმრეს, რადგან ამათ ბრძანებას ყურადღებას

ადარ აქცევდა. მისმა უფროსმა რომს მისწერა, პეტერბურგში მინისტრს სთხოვა, მთავრობას შემწეობა აღმოეჩინა მისი საქართველოდან გასტუმრებისათვის. საქართველოს მთავარმართებელმაც ამის შესახებ ბრძანება მიიღო. ბოლოს პატრი ნიკოლა დასთანხმდა იტალიაში წასვლას, კიდევ დაადგა გზას. წასვლისას გაიარა ქუთაისში, სადაც დახვდნენ ერეკლეს შვილები (ფარნავაზი და იულონი - ვ.წ; ე.თ.), რომელთაც იცნობდა. უფლისწულებმა მისი გაშვება არ ინდომეს, არც მეფე სოლომონს უნდოდა. იმ დროს ახალციხის ფაშამ შეიტყო რა პატრი ექიმის ქუთაისში ყოფნა, სოლომონ მეფეს მისწერა და სთხოვა, რომ პატრი ნიკოლა მისთვის გაეგზავნა, რადგან ძლიერ სჭირდებოდა. სოლომონმა არ გაუგზავნა, თავისთან დაიჭირა და კაფუტინების უფროსს სთხოვა, ფაშასთან სხვა პატრი გაეგზავნა და პატრი ნიკოლა იქ (იმერეთში) დაეტოვებინა (მ. თამარაშვილი, 1902, გვ. 490).

მეფე სოლომონ II რომში კარდინალ ბორჯიასადმი მიწერილ წერილში აღნიშნავდა: „ნიკოლას კვლავ მოუვიდა ბრძანება რომში დაბრუნებისა; თუმცა მტკიცედ აქვს გადაწყვეტილი წამოსვლა და ჩვენი დატოვება, მაგრამ ავუკრძალეთ წასვლა, ვინაიდან მუდამ ექიმებად თქვენი გამოგზავნილი პატრები გვყავდა, თქვენმა უმაღლესობამ კეთილი ინებოს და ჩვენი სიყვარულისათვის პატრი ნიკოლას ნება მისცეს დარჩეს ჩვენთან, წინააღმდეგ შემთხვევაში ძალით არ დავიჭერთ, გამოგიგზავნით, მაგრამ შემდეგში კი არც ერთ პატრს არ დავაყენებთ აქ. ყველანი იძულებული გახდებიან აქედან წავიდნენ, თუ ჩვენი პატივისთვის მისი აქ დატოვება არ ინებეთ“ (მ. პაპაშვილი, 1995, გვ. 302-303).

1804 წლის 9 ივნისს რომიდან ნება დართეს პატრი ნიკოლას დარჩენილიყო მეფე სოლომონთან (მ. თამარაშვილი, 1995, გვ. 707).

ამგვარად, პატრი ნიკოლა დარჩა იმერეთში სოლომონ II-სთან მკურნალად. იგი მკურნალობდა გრიგოლ დადიანსაც სუჯუნაში. პატრი ნიკოლას მალე სახელი გაუვარდა, როგორც მკურნალსა და გაჭირვებულთა დამხმარეს. იგი ავადმყოფებს მკურნალობდა წინასწარი გარიგების გარეშე, ავადმყოფის გამოჯანმრთელების შემდეგ იღებდა გასამრჯელოს. ხშირად ისეთებსაც არ ეუბნებოდა უარს მკურნალობაზე, რომლებსაც არავითარი საშუალება არ გააჩნდათ გასამრჯელოს გადასახდელად. ამრიგად, პატრმა ნიკოლამ მცოდნე მკურნალისა და უაღრესად კეთილი ადამიანის სახელი დაიმსახურა მთელ დასავლეთ საქართველოში. ხშირად აღმოსავლეთ საქართველოშიც ეძახდნენ ავადმყოფთა სამკურნალოდ (მ. გონიკიშვილი, 2002, გვ. 138).

იმერეთის მეფე სოლომონ მეორისა და მისი მეუღლის, გრიგოლ დადიანის დის - მარიამ კაციას ასულისა და თვით გრიგოლ დადიანის წინაშე ისეთი დიდი ავტორიტეტი და ნდობა დაიმსახურა პატრმა ნიკოლამ, რომ სამეგრელოს მთავარმა საკუთარი ცხენი, თავისი ჯიბის საათი და 30 კომლისაგან შემდგარი სოფელი აჩუქა, წლიურად 300 მანეთი პენსია დაუნიშნა. ამასთანავე, ამარაგებდა ყოველგვარი საჭირო პროდუქტით, შეშით და სხვა. პატრი ნიკოლა ისეთ სანდო და ერთგულ პიროვნებად იყო მიჩნეული როგორც სამეგრელოს მთავრის კარზე, ასევე სოლომონ მეორის ოჯახსა და სამეფო კარის წარჩინებულთა შორის, რომ ერთ დროს თვითონ გრიგოლ დადიანმა დაავალა მას იმერეთის მეფესთან შერიგება. ამ მხრივ კიდევაც შეამცირა მეფე-მთავართა შორის

მტრობა, მაგრამ მალე ისინი კვლავ სამკვდრო-სასიცოცხლოდ გადაეკიდნენ ერთმანეთს (მ. გონიკიშვილი, 2002, გვ. 138-139).

1804 წლის სექტემბრის დასაწყისში პატრი ნიკოლა იმყოფებოდა ქუთაისში, სადაც გრიგოლ დადიანის წერილი მიიღო. სასიკვდილოდ განწირული სამეგრელოს მთავარი შველას ითხოვდა. პატრი ჩავიდა სამეგრელოში და აღმოაჩინა, რომ მთავარი მოწამლული იყო. მისცა წამლები და გრიგოლ დადიანი ფეხზე დადგა. საჭირო იყო რამდენიმე დღე თავზე დადგომა, რომ მთავარი საბოლოოდ განკურნებულიყო. ამ დროს პატრი ნიკოლას იმერეთიდან ამბავი მოუტანეს, რომ დედოფალი, გრიგოლ დადიანის და, ავად გამხდარიყო და მკურნალს იმერეთში უხმობდნენ. პატრი ნიკოლას თვითონ დადიანმა სთხოვა გაბრუნებულიყო იმერეთში. მან 5 დღით დატოვა გრიგოლ დადიანი და იმერეთში ჩამოვიდა ავადმყოფთა სამკურნალოდ, მაგრამ კვლავ მოვიდა შიკრიკი სამეგრელოდან, რომელიც მთავრის ავადმყოფობას აუწყებდა პატრ ნიკოლას. როცა გრიგოლ დადიანი ნახა, აღმოჩნდა, რომ დადიანი იმავე საწამლავით იყო მოწამლული, იმ განსხვავებით, რომ დოზა იყო გაზრდილი. მკურნალმა დროზე მიუსწრო გრიგოლ დადიანს და იგი გამოაჯანმრთელა. მკურნალს მოსვენებას არ აძლევდნენ როგორც სამეგრელოში, ისე იმერეთშიც და ხანდახან აღმოსავლეთ საქართველოშიც ეძახდნენ მას. სამეგრელოში მყოფმა პატრმა ნიკოლამ წერილი მიიღო იმერეთიდან, სადაც მას ითხოვდნენ ავადმყოფი თავადი აგიაშვილის სამკურნალოდ. მიუხედავად იმისა, რომ სამეგრელოსა და იმერეთს შორის მტრობა იყო, გრიგოლ დადიანმა სთხოვა მკურნალს წასულიყო იმერეთში. პატრმა ნიკოლამ მთავრის მეუღლეს მისცა წამალი და ასწავლა, თუ როგორ უნდა მოქცეულიყო ავადმყოფობის შემთხვევაში, თავად კი იმერეთისაკენ გასწია. იმერეთში იგი 26 დღეს დარჩა (იქვე, გვ. 140). მას იმდენი ავადმყოფი ჰყავდა, რომ ვერ მოიცალა სამეგრელოს მთავრისათვის, რომელიც მესამედაც მოწამლეს. გრიგოლ დადიანმა ხელი ჩაიჭნია სიცოცხლეზე, მისი დღეები დათვლილი იყო. პატრი ნიკოლას დატოვებული წამალი რომ მიეცათ, ადვილი შესაძლებელი იყო მორჩენილიყო მესამედაც, მაგრამ იმ წამალს როგორ მისცემდა შურისმაძიებელი მეუღლე – ნინა (ნინო - ვ.წ; ე.თ.), როცა მის მიერ იყო მოწამლული. ნინამ ორჯერ მოწამლულსა და ორჯერვე პატრი ნიკოლას მიერ სიკვდილისაგან დახსნილ მეუღლეს მკურნალის მიერ დატოვებული წამლის მაგიერ კვლავ საწამლავი – თრიაქი მისცა, როგორც ჩანს, უფრო დიდი დოზით. გრ. დადიანი სიკვდილს ებრძოდა. პატრი ნიკოლა დროზე გამოიძახეს იმერეთიდან სამეგრელოში, სადაც ის თითქმის ერთ თვეს დარჩა. ადვილი დასაშვებია, რომ იგი არ გამოიძახეს, რომ კვლავ მესამეჯერაც უშედეგოდ არ ჩაეგლო მოწამლულსა და სიკვდილისაგან არ ეხსნათ მეუღლისაგან განწირული სამეგრელოს მთავარი (იქვე, გვ. 141). ბოლოს მაინც დუმილი თავადმა გელოვანმა დაარღვია; მან შეატყობინა მკურნალს დადიანის ავადმყოფობა, რომელიც მყისვე გამოეშურა ავადმყოფი დადიანის სანახავად, როგორც კი გაიგო მისი ავადმყოფობა. 24 ოქტომბერს პატრი ნიკოლა უკვე მთავრის სახლში იყო, მაგრამ მთავარი გარდაცვლილი დახვდა.

დედოფალმა ნინომ მეუღლის სიკვდილი გადააბრალა პატრ ნიკოლას, რაზეც ციციანოვი წერდა თავის წარმომადგენელს იმერეთში ლიტვინოვს, რომ დაითანხმოს მეფე სოლომონი, რათა პატრი ნიკოლა გამოაგზავნოს თბილისში სიმართლის გასარკვევად.

პატრი ნიკოლა თბილისში ჩაიყვანეს დაპატიმრებული. სიმაღლე გაიკვია და იგი გამოუშვეს, როგორც უდანაშაულო. საქმე შემდეგში იყო: დედოფალმა ნინომ გაიგო, რომ პატრმა ნიკოლამ ციციანოვს მისწერა ვრცელი, საფუძვლიანი, ახსნა-განმარტებითი წერილი, სადაც თვალნათლივ ამტკიცებდა თავის უდანაშაულობას და ხაზს უსვამდა იმას, რომ ბოროტმოქმედი თავად დედოფალი ნინო იყო. საქართველოს ახალი მთავარმართებელი დაინტერესდა საქმის გარემოებით და წერილი მისწერა სამეგრელოს დედოფალს. დედოფალმა ნინომ გრაფ გუდოვიჩს გაუგზავნა წერილი, სადაც პატრი ნიკოლას უდანაშაულობას ამტკიცებდა და სთხოვდა გრაფ გუდოვიჩს გაეთავისუფლებინა პატრი ნიკოლა.

1806 წლის ბოლოსთვის საქართველოს მთავარმართებელ გუდოვიჩის ენერგიული ჩარევით პატრი ნიკოლა გაათავისუფლეს, რომელიც დედოფალი ნინოს ცილისწამების გამო იტანჯებოდა ციხეში.

პატრი ნიკოლა დარჩა იმერეთში. მისით კმაყოფილი იყო მეფე სოლომონ II. სხვადასხვა საჩუქრებთან ერთად მეფემ მას სოფელი გეგუთი აჩუქა. პატრი სოლომონ მეორის ერთგული დარჩა ბოლომდე. „პატრი ნიკოლა უამით გარდაიცვალა 1811 წელს“ (ქრონიკები, 1981, გვ. 125).

დამოწმებული ლიტერატურა

მ. ბერძნიშვილი, 1983 - მ. ბერძნიშვილი, მასალები XIX საუკუნის პირველი ნახევრის ქართული საზოგადოებრიობის ისტორიისათვის, II, თბ., 1983.

მ. გონიკიშვილი, 2002 - მ. გონიკიშვილი, ბაგრატიონთა გადასახლება და მოღვაწეობა რუსეთში, თბ., 2002.

მ. თამარაშვილი, 1902 - მ. თამარაშვილი, ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის, ტფ., 1902.

მ. თამარაშვილი, 1995 - მ. თამარაშვილი, ქართულ ეკლესია დასაბამიდან დღემდე, რედაქცია გაუკეთეს, წინასიტყვაობა დაურთეს და გამოსაცემად მოამზადეს ზ. ალექსიძემ და ჯ. ოდიშელმა, თბ., 1995.

პლ. იოსელიანი, 1936 - პლ. იოსელიანი, ცხოვრება გიორგი მეთაქამეტისა, თბ., 1936.

მ. პაპაშვილი, 1995 - მ. პაპაშვილი, საქართველო-რომის ურთიერთობა, თბ., 1995.

ქრონიკები, 1981 - საქართველოს ისტორიის ქრონიკები, ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევები, შენიშვნები და განმარტებები დაურთო ავტ. იოსელიანმა, თბ., 1981.

VLADIMER TSVERAVA, ELDAR TAVBERIDZE**PADRE NICOLA**

The work of Catholic missionaries in Georgia became especially active in the 17th century. Georgian kings tried to derive service from the missionaries for the purpose of obtaining European education and acquiring deeper knowledge in medicine. Padre Nicola Rutiliani arrived in Georgia in 1792.

Padre Nicola was well received by the royal court of George XII. He suggested the King to avoid coming under the Russian imperial rule: a stranger appointed to protect the country will become its enemy and persecutor...

Padre Nicola, unlike other members of the Order, disobeyed his superiors. The Order decided to recall him from Georgia. However, after his arrival in Kutaisi the King Solomon II left Padre at his royal court after applying with the request to the leadership of the Order. Soon Padre Nicola became widely known as an excellent doctor in Imereti and Samegrelo; besides, Griogol Dadiani, the ruler of Samegrelo Province involved Padre in handling complicated relations with Imereti.

In 1804 Padre Nicola was arrested being accused of poisoning Grigol Dadiani. Soon the truth was revealed and Padre was set free. He returned to Imereti where he devotedly served King Solomon II. Padre died of plague in 1811.

გიორგი ჭიჭარია

ქართული ეთნოსი - პროლეტარიატის აღმოსავლეთი

ახლო აღმოსავლეთში მცხოვრებ იმ ეთნოსთა შორის, რომელთაც თავისი სახელმწიფო არ გააჩნიათ, ყველაზე მრავალრიცხოვანი და უძველესი ერი ქურთები გახლავთ. ეს არის ხალხი, რომელიც მიეკუთვნება ინდოევროპული ოჯახის ინდოირანულ ენობრივ ჯგუფს. ისტორიულად ისინი ძირითადად ქურთისტანის ტერიტორიაზე სახლობდნენ.

ქურთისტანს ახლო აღმოსავლეთის რეგიონის შიდა ნაწილში მდებარე მთიანი მხარე უკავია, რომელის ფართობი დაახლოებით 350 000 კვ. კმ-ს მოიცავს. აღმოსავლეთიდან მას ემიჯნება ურმიის ტბა (ირანში), სამხრეთიდან აღ-ჯაზირა (სირიასა და ერაყში) და მარდინის დაბლამთიანეთი (თურქეთში); დასავლეთიდან ქურთისტანს ესაზღვრება აღმოსავლეთ ტავროსის ქედი (თურქეთში), ჩრდილოეთით მისი გეოგრაფიული საზღვარი ძნელად დასადგენია, რადგან ამ მხრიდან იგი აღმოსავლეთ ანატოლიაში მდებარეობს.

აღნიშნულ ტერიტორიაზე უძველესი დროიდან მცხოვრები ქურთები მეოცე საუკუნემდე ოსმალეთის იმპერიის ერზერუმის, ერზიჯანის, ვანის, მუშის ვილაიეთებში თურქებსა და სომხებთან შერეულად ცხოვრობდნენ. მათი მოსახლეობის დიდი ნაწილი სუნიტური მიმდევრობის მუსლიმია, თუმცა მათ შორის ორთოდოქსი შიიტები, იეზიდები და სექტა ალი ჰაკის მიმდევრებიც არიან.

ქურთები ძირითადად საუბრობენ სამ დიალექტზე. ესენია: ქურმანჯი, ზაზა და სურანი. ბოლო პერიოდისათვის ტომთა შორის მოხდა შეთანხმება, რის მიხედვითაც ქურმანჯი აღიარებულ იქნა როგორც ქურთული ლიტერატურული ენის საფუძველი.

დღევანდელ მსოფლიოში ქურთთა რაოდენობა 45 მილიონამდე აღწევს. აქედან მათი უმეტესობა, დაახლოებით 30 მილიონამდე ადამიანი, ცხოვრობს თურქეთში, ერაყში, ირანსა და სირიაში (რ. გაჩეჩილაძე, 2008, გვ. 412). ქურთული მოსახლეობის ზუსტი რაოდენობის დადგენა ძალიან რთულია, რადგან ახლო აღმოსავლეთის სახელმწიფოთა ოფიციალური სტატისტიკა მაქსიმალურად ცდილობს ეთნიკური ჯგუფების, განსაკუთრებით კი ქურთების, არსებობის ფაქტს გვერდი აუაროს.

აღსანიშნავია, რომ ქურთები საქართველოშიც ცხოვრობენ, ისინი ჩვენი ქვეყნის მოსახლეობის 0,5% შეადგენენ და იეზიდების სექტას მიეკუთვნებიან. ქურთები საქართველოში პირველი მსოფლიო ომის (1914-1918) შემდეგ ჩამოვიდნენ. მაღალი ბუნებრივი მატების გამო მათი რიცხვი აქ რ-ჯერ გაიზარდა და 1989 წლის აღწერით 33.000 შეადგინა. 2002 წლის მონაცემებით საქართველოში ისინი 20.800 ათასი იყვნენ, აქედან 18 ათასი იეზიდია (<http://kurtebi.blogspot.com>). იეზიდი ქურთები ძირითადად თბილისში, რუსთავსა და თელავში ცხოვრობენ.

საქართველოსაგან განსხვავებით, ახლო აღმოსავლეთის სახელმწიფოებს როგორც საშინაო, ისე საგარეო პოლიტიკაში ქურთული თემები დღემდე სერიოზულ პრობლემებს უქმნიან. განსაკუთრებით მძიმე მდგომარეობაა თურქეთის რესპუბლიკაში, სადაც ეთნიკურად ქურთული მოსახლეობის რაოდენობა 12 მილიონს აჭარბებს.

მეოცე საუკუნის ბოლოს, კერძოდ, 1984 წლიდან, თურქეთის რესპუბლიკაში დაიწყო სერიოზული ქურთული სეპარატისტული კამპანია „ქურთისტანის მუშათა პარტიის“ ხელმძღვანელობით. აღნიშნული პარტია 1978 წელს ჩამოაყალიბდა (მ. ალთანი, 2008, გვ. 49). მისი ლიდერი ქურთისტანის დამოუკიდებლობისათვის მებრძოლი აბდულა ოჯალანი გახლდათ. იგი საერთაშორისო საზოგადოების მიერ ტერორისტად არის აღიარებული, დაკავებულია 1999 წლის 15 თებერვლიდან და თურქეთის ერთ-ერთ მკაცრი რეჟიმის საპატიმროში სამუდამო პატიმრობას იხდის.

ოცდამეერთე საუკუნის დასაწყისში თურქებმა ევროპელთა გულის მოსაგებად ქურთების მიმართ პოლიტიკა საკმაოდ შეარბილეს, მაგრამ, მიუხედავად ამისა, ლიდერის გარეშე დარჩენილი „ქურთების მუშათა პარტია“ კვლავ აგრძელებდა ბრძოლას დამოუკიდებლობის მოპოვებისათვის (კ. მაჰირი, 2007, გვ. 37). რეგიონში გეოპოლიტიკური მდგომარეობა შეიცვალა 2003 წელს ამერიკის შეერთებული შტატებისა და მისი მოკავშირეების მიერ ერაყში სადამ ჰუსეინის დიქტატორული რეჟიმის დამხობის შემდეგ, რადგან თურქეთის რესპუბლიკას პირველად მოუწია იმ ფაქტთან შეგუება, რომ ქურთული მოძრაობა როგორც რეგიონალურ, ასევე საერთაშორისო დონეზე დამოუკიდებელ ფაქტორად ჩამოყალიბდა. ერაყელი ქურთები გამოდიოდნენ არა მხოლოდ მოკავშირენი ანტიერაყულ კოალიციაში მოსულისა და კირკუკის განთავისუფლების დროს, არამედ როგორც თანამონაწილენი ომის შემდგომ ქვეყნის ფედერალურ საფუძველზე მოწყობისა, რაც საბოლოოდ ერაყის ჩრდილოეთში ქურთისტანის ავტონომიური ერთეულის შექმნით დასრულდა. ავტონომიის დედაქალაქი გახლავთ ქ. ერბილი, რომელსაც დღეისათვის ერაყის მეორე ეკონომიკურ ცენტრალაც განიხილავენ. ქურთთა ავტონომიის პრეზიდენტი მასუდ ბარზანი, ადამიანი, რომელიც ფაქტიურად ერაყში ქურთებისათვის დამოუკიდებლობის მოსაპოვებლად დაბადებიდან იბრძოდა

ანკარისათვის ერაყელ ქურთთა ასეთი წარმატების მიღწევა განგაშის სიგნალი იყო, რადგან ეს გახდა პრეცედენტი და სტიმული ბრძოლის კორექტირებისა თურქეთის ტერიტორიაზე მცხოვრები ქურთებისათვის. ერაყელ თანამომქმთა მიზანმიმართულ ანკარის წინააღმდეგ მათ კიდევ უფრო გაააქტიურეს პოლიტიკური თუ სეპარატისტული ბრძოლა, რასაც ორივე მხრიდან საკმაოდ დიდი მსხვერპლი მოჰყვა. ტერორისტულ შეტევებს ანკარა კონტრშეტევებით პასუხობდა და, მიუხედავად ერაყის ხელმძღვანელობის მკაცრი პროტესტისა, თურქი სამხედროები ფორსირებულ დარტყმებს ხშირად ერაყის ტერიტორიაზეც ახორციელებდნენ.

თანამედროვე ეტაპზე თურქეთის რესპუბლიკის მმართველმა გუნდმა რეჟიმს ერდოლანის ხელმძღვანელობით შექმნილი ურთიერთობების დარეგულირება ერაყის ქურთისტანის ავტონომიის ხელმძღვანელებთან,

რაც განსაკუთრებით მასუდ ბარზანის ანკარაში ბოლო ვიზიტისას გამოჩნდა. პრეზიდენტ აბდულა გულთან და ქვეყნის სხვა ოფიციალურ პირებთან გამართული საუბრების დროს ერაყელი ქურთების ლიდერს თურქეთის ხელისუფლება და მედია ისე ხვდებოდა, როგორც ეს სახელმწიფოს მეთაურს ეკადრება. როგორც სტამბოლის ბაჰისეჰირის უნივერსიტეტის საერთაშორისო საკითხების ექსპერტი, პროფესორი ჩენგიზ აკტარი აცხადებს, ანკარაში ბარზანის ასეთი თბილი მიღება ბევრ რამეზე მეტყველებს. მისი თქმით: „ცოტა ხნის წინათ ბარზანს თურქები ადგილობრივი მნიშვნელობის ყაჩაღად მიიჩნევდნენ. ახლა ის მათთვის სახელმწიფო მოღვაწე გახდა. თურქი მეწარმეები და ბიზნესმენები ძალზე აქტიურად არიან ჩართულნი ქურთისტანის ეკონომიკურ პროექტებში. ეს ძალზე მნიშვნელოვანია, რადგან ბევრი რამ პირადად მასუდ ბარზანის ავტორიტეტზეა დამყარებული და თურქეთის მთავრობა ქურთებთან საკუთარი პრობლემების მოგვარებას სწორედ მისი მეშვეობით ცდილობს“ (www.amerikishma.com/content/turkeyiraq.../1210266.html).

მიმდინარე პერიოდში ახლო აღმოსავლეთში მიმდინარეობს ძალიან მნიშვნელოვანი გეოპოლიტიკური ცვლილებები, რომლის ცენტრშიც აღმოჩნდა სირია სამოქალაქო ომით. დამასკოს კონფლიქტმა თურქეთს ქურთული პრობლემა კიდევ უფრო მეტად გაუმძაფრა. სირიელი ქურთები ამჟამად ჩრდილოეთ სირიის დიდ ნაწილს აკონტროლებენ. იქაური ქურთული დემოკრატიული პარტიის ლიდერი აბდულაჰიმ ბაშარი ფიქრობს, რომ სირიის მთავრობა უკვე არალეგიტიმურია. ის მხარს უჭერს სირიაში პოსტ-ასადისეული ეპოქის დადგომას, თუმცა ამ პროცესშიც ქურთებისთვის ძალიან მნიშვნელოვანი გამოწვევები არსებობს. როგორც აბდულაჰიმ ბაშარი ამბობს: „არაბებმა უნდა გაიგონ, რომ სირია მარტო მათ არ ეკუთვნით. მათ არ უნდა შექმნან რევოლუციის საკუთარი დღის წესრიგი“ (www.amerikishma.com/.../1208773.html). შექმნილი სიტუაციიდან გამომდინარე, ქურთებს დემოკრატიულ პროცესში ჩართვა სურთ. ისინი სეკულარიზმის იდეას და დეცენტრალიზებულ მთავრობას უჭერენ მხარს. ასევე არ სურთ, რომ ქვეყნის ოფიციალურ დასახელებაში სიტყვა არაბული ფიგურირებდეს. ჩვენი შეხედულებით, აღნიშნული მოთხოვნებიდან გამომდინარე, კარგად ჩანს სირიელი ქურთების პოლიტიკური მზადება სრული დამოუკიდებლობისათვის თუ არა, ავტონომიის მოპოვებისათვის მაინც, რაც თავისთავად დიდი გეოპოლიტიკური ძვრა იქნება რეგიონისათვის.

როგორც ზემოთ აღინიშნა, სირიაში განვითარებულმა მოვლენებმა კიდევ უფრო მეტად დაძაბა სიტუაცია თურქეთის ქურთულ პროვინციებში. განსაკუთრებით გააქტიურდა „ქურთისტანის მუშათა პარტია“, რომლის ეგიდით მოქმედი შეიარაღებული ფორმირებების შეტაკებებმა თურქეთის საჯარისო ნაწილებთან ფაქტიურად სისტემატური ხასიათი მიიღო. იმ შემთხვევაში, თუ სამოქალაქო ომი სირიაში ისევ დროში გაიწეა, ბაშარ ასადი იძულებული იქნება გააგრძელოს თავისი სახელმწიფოს ტერიტორიაზე მცხოვრები ქურთების ხსენებულ ქმედებაზე „თვალის დახუჭვის“ პოლიტიკა, რაც არა მარტო სირიის, არამედ თურქეთისა და მომავალში ირანის ტერიტორიულ მთლიანობას საფრთხეს შეუქმნის. ამ გარემოებას კარგად აცნობიერებს არა მარტო ოფიციალური ანკარა, არამედ სხვადასხვა

ქურთული დაჯგუფებები, რასაც ადასტურებს დღეისათვის შექმნილი პოლიტიკური მდგომარეობა.

თურქეთი ცდილობს სირიაში არსებული პრობლემის რაც შეიძლება სწრაფად მოგვარებას, ამიტომ ძალდონეს არ იშურებს, ბაშარ ასადის წინააღმდეგ მობილიზება გაუკეთოს როგორც რეგიონული ლიდერების, ასევე საერთაშორისო ორგანიზაციების გაერთიანებას. კერძოდ, ანკარას სურვილი აქვს სირიაში განხორციელდეს გაერო-ს ან ნატო-ს ეგიდით შეიარაღებული ფორმირებების შეყვანა, თუმცა ამ ეტაპზე სიტყვიერი მხარდაჭერისა და სამხედრო შეიარაღების შეტანაზე სანქციების გარდა ვერაფერს მიაღწია (რაც უშიშროების საბჭოში რუსეთისა და ჩინეთის პოზიციის დამსახურებაა).

რაც შეეხება ე. წ. ქურთულ განმათავისუფლებელ მოძრაობას, ზოგიერთი ანალიტიკოსი თვლის, რომ სხვადასხვა ქვეყნებში (ირანი, ერაყი, თურქეთი, სირია) არსებული ქურთული პროვინციების ერთ სახელმწიფოდ გაერთიანების იდეა აშშ-ს ეკუთვნის. მათი მოსაზრება ძირითადად შეერთებული შტატების ენერგომატარებლებით დაინტერესებასა და ირანის ისლამურ რესპუბლიკასთან დაძაბულობას ეფუძნება. როგორც ცნობილია, ქურთული პროვინციების ტერიტორიებზე მდიდარი ენერგოსაბადოები მდებარეობს, ამიტომ, ბუნებრივია, რომ დომინანტი ქვეყნისთვის (ამ შემთხვევაში აშშ-ისთვის), უფრო მოსახერხებელი იქნება ერთი სახელმწიფოს სათავეში მოიყვანოს მისთვის სასურველი ხელისუფლება, რის შემდეგაც უპრობლემოდ განახორციელებს თავის მიზნებს. ხსენებული მოსაზრების მომხრეები ამ პოზიციის დადასტურებად თვლიან აგრეთვე თეთრი სახლის მიერ ბ. ასადის წინააღმდეგ უფრო ქმედითი ღონისძიებების გატარებისაგან თავის შეკავებას (www.amerikiskhma.com/.../1208773.html).

მიუხედავად იმისა, რომ აღნიშნული შეხედულება რეალობასთან ახლოს არის, გათვალისწინებული არაა შემდეგი მნიშვნელოვანი მომენტები: პირველი, უდავოა, რომ ომის გზით სახელმწიფოთა ტერიტორიული მთლიანობის რღვევა და ახლის წარმოქმნა საკმაოდ ხანგრძლივი პერიოდის განმავლობაში არასტაბილურ ვითარებას ქმნის, მით უმეტეს მოცემულ შემთხვევაში, როდესაც ქურთული პროვინციები რამდენიმე ქვეყნის (ერაყი, სირია, თურქეთი, ირანი) შემადგენლობაში შედიან. ეს პროცესი გამოიწვევს ეკონომიკურ კრიზისს, ნგრევასა და ადამიანთა მსხვერპლს, რის შედეგადაც მოსახლეობაში ჩამოყალიბდება ანტიამერიკული განწყობა და ოფიციალურ ვაშინგტონს გაუჭირდება „გაერთიანებული ქურთისტანის“ სათავეში მისთვის სასურველი ხელისუფლების მოყვანა. მეორეც, აშშ-ს დაეძაბება ურთიერთობა მის ნატოელ პარტნიორთან და ერთ-ერთ მთავარ მუსლიმ მოკავშირესთან რეგიონში - თურქეთთან, რის შედეგადაც იგი ან ისლამურ ანტიამერიკულ ბლოკს შეუერთდება, ან რუსეთთან შექმნის რაიმე სამხედრო-პოლიტიკურ კავშირს, რასაც შესაძლოა მოჰყვეს ცნობილი რუსი გეოპოლიტიკოსის - ალექსანდრ დუგინის ოცნების ასრულება და დიდი ევრაზიული კავშირის შექმნა, რომელსაც რეალურად შეუძლია ზღვის სახელმწიფოების საბოლოოდ დამარცხება და დამორჩილება. მესამე, მოპოვებულ ნავთობსა და გაზს სჭირდება ტრანსპორტირება, რასაც ტერიტორიაწარმეული ქვეყნების - თურქეთისა და სირიის გარეშე ვერ მოახერხებს. ამდენად, შეერთებული

შტატები ვერ მიაღწევს მიზანს, ხელთ კი მხოლოდ გართულებული ურთიერთობები და მოუგვარებელი ირანის პრობლემა შერჩება. აქედან ლოგიკურად გამომდინარეობს, რომ მოსაზრება ქურთებისათვის თეთრი სახლის მხარდაჭერის შესახებ რეალობას მოკლებულია და მის ავტორებს, რბილად რომ ვთქვათ, აშშ-ის მიმართ კრიტიკული დამოკიდებულება ამოძრავებთ.

საყურადღებოა ასევე ბოლო პერიოდში „ქურთული პრობლემის“ მიმართ რუსეთის დინტერესება, რომელსაც მე-20 საუკუნის 90-იანი წლებიდან ფაქტიურად ყურადღებას არ აქცევდა. სიტუაცია რადიკალურად შეიცვალა 2011 წლის ბოლოდან, რაც, სავარაუდოდ, თურქეთ-აზერბაიჯანს შორის გახსადენ „TANAP“-ის მშენებლობასთან დაკავშირებით მიღწეულმა შეთანხმებამ განაპირობა (ხელშეკრულებას ოფიციალურად ხელი 2012 წლის 26 ივნისს მოეწერა) (Türkiye Dýþipleri Bakanlýðý - www.mfa.gov.tr/default.tr.mfa). რუსეთმა იგრძნო, რომ თურქეთის წყალობით ხელიდან ეცლება მსოფლიო პოლიტიკაზე ზემოქმედების ბერკეტი - ენერგომატარებლების ტრანსპორტირების კონტროლი. აღნიშნულის პასუხად 2011 წლის ოქტომბერში მოსკოვში დაფუძნდა ორგანიზაცია „აბდულა ოჯალანის გათავისუფლების კომიტეტი“, რომლის ინიციატორი და თანათავმჯდომარე თავისი რადიკალური შეხედულებებით ცნობილი რუსი პოლიტიკოსი ალექსანდრე მიტროფანოვია. ამ უკანასკნელის განცხადებით, ორგანიზაციას პოლიტიკური მიზნები არ გააჩნია, თუმცა ყველა ღონეს იხმარს, მოიპოვოს რ/ფ-ს ხელისუფლების თანადგომა ა. ოჯალანის გათავისუფლების საკითხში. პარალელურად ქ. მოსკოვში კრემლის მფარველობით გააქტიურდა ქურთული საზოგადოებრივი გაერთიანებების კავშირიც“ (ხელმძღვანელი მ. შამოვეი). ის ორგანიზებას უწევს რუსეთში მოღვაწე სხვადასხვა ქურთული ორგანიზაციების შეკრებებს და ერთობლივ კონფერენციებს, რომლებზეც ხდება ქურთებთან მიმართებით თურქეთის პოლიტიკის დამომა (kavkasia.ge/index.php?action=more&id=358&lang=geo). ჩვენი აზრით, მიუხედავად ქურთების საკითხის მიმართ მოსკოვის ასეთი გააქტიურებისა, ნაკლებად სავარაუდოა, რომ რუსეთის დღევანდელი ხელისუფლება ამ ეტაპზე მხარს უჭერდეს დამოუკიდებელი ქურთული სახელმწიფოს შექმნას, რაც განპირობებულია სირიისა და ირანთან კრემლის ურთიერთობით, რის გამოც ეს უკანასკნელი არ დაუშვებს ამ ქვეყნების ტერიტორიული მთლიანობის ხელყოფას. გარდა ამისა, ახლახანს ერაყმა ქვეყნის სამხრეთში არსებული უმდიდრესი ნავთობსაბადოების დამუშავება შესთავაზა, რაც კრემლის სტრატეგიულ გეოპოლიტიკურ მიზნებში შედის. ამდენად, ჭერჯეობით რუსეთი მხოლოდ თურქეთის სიტყვიერი კრიტიკით შემოიფარგლება.

ამგვარად, ქურთისტანი, რომელიც ადრე მიღებული იყო ქურთების კომპაქტურ დასახლებად დასავლეთ აზიაში, ახალ გეოპოლიტიკურ პირობებში ისევ ყალიბდება ახლო აღმოსავლეთში არა მხოლოდ ეთნიკურ, არამედ სახელმწიფოთა რეალური თუ სიტყვიერი დაპირისპირების კვანძად. ამას ერთვის არეულობა სირიაში, მცირე გაციება ამერიკისა და თურქეთის ურთიერთობებში, ბერძნებისა და თურქების (ნატოს წევრი ქვეყნების) მრავალწლიანი დაპირისპირება, ისრაელისა და პალესტინის კონფლიქტი,

ასევე, როგორც რუსეთის ფედერაცია თავისი ამბიციური პოლიტიკით და 300 000 ქურთი მოსახლით, ისე დანარჩენი პოსტსაბჭოთა სახელმწიფოები ერთი მილიონი ქურთი ეროვნების მაცხოვრებლით, რომლებსაც აქვთ არა მხოლოდ სახელმწიფო, არამედ სხვა ინტერესებიც მუსულმანურ სამყაროსთან და არ შეუძლიათ გულგრილნი იყვნენ ამ რეგიონში არსებული დაძაბული სიტუაციის მიმართ.

დამოწმებული ლიტერატურა

- ა. აიდინი, 2003 – A. Aydin, Kürtler, PKK ve Abdula Ocalan, Istanbul, 2003.
 მ. ალთანი, 2008 – M. Altan, Kürt sorunu insanle'tirmek, Istanbul, 2008.
 რ. გაჩეჩილაძე, 2008 – რ. გაჩეჩილაძე, ახლო აღმოსავლეთი: სივრცე, ხალხი და პოლიტიკა, თბ., 2008.
 თურქეთი, სამოქალაქო ომი სირიაში და „ქურთული პრობლემა“ – kavkasia.ge/index.php?action=more&id=358&lang=geo.
 თურქეთის ურთიერთობები ერაყელ ქურთებთან - www.amerikiskhma.com/content/turkeyiraq.../1210266.html.
 თურქული დილემა – www.amerikiskhma.com/.
 Türkiye Dýpipleri Bakanlýđý – www.mfa.gov.tr/default.tr.mfa.
 კ. მაჰირი, ლ. ომერი, 2007 – K. Mahir, L.M. Ömer, Derin PKK, Istanbul, 2007.
 სირიელი ქურთები: – www.amerikiskhma.com/.../1208773.html.
 ქურთები - <http://kurtebi.blogspot.com/>.

GEORGE CHIGHVARIA

KURDISH ETHNOS –
CHALLENGE IN NEAR EAST

Among those ethnoses of Near East which do not have their own state the Kurds are the most populous and the oldest nation. Historically they mainly resided in the territory of Kurdistan.

Following the overthrow of Saddam Hussein's dictatorial regime in Iraq the Kurdish movement has been established as an independent factor both on regional and international levels contributing to the establishment of Kurdistan autonomous region in Northern Iraq. Ankara considered it to be an alarm signal. Imitating their Iraqi fellowmen, the Kurds led even more active political and separatists battle against Ankara, which resulted in tremendous amount of casualties for both sides. Russia's recent increased attention towards the "Kurdish problem" (that has, in fact, gone *ignored since 1990s*) is noteworthy; despite this fact, it is less likely that the establishment of Kurdish state will be supported by Russia at this point; this is conditioned by Russia's relations with *Syria* and Iran as Russia will not tolerate violation of territorial integrity of these countries.

Thus, in new geopolitical conditions Kurdistan is being formed into not only an ethnic but also an *interstate* (either real or verbal) confrontation epicenter in Near East.

დაპარბული ინდივიდუალობის აღგენა მიხეილ ჯავახიშვილის „თეთრი საყელოს“ მიხედვით

მ. ჯავახიშვილის „თეთრი საყელო“ „ახალი წესრიგის“ წნეხის შედეგად გათელილი ადამიანური „მეს“ ჯანყის მხატვრულ-ლიტერატურული გამოხატულებაა, რომელიც ნათლად წარმოაჩენს ავტონომიურობის ნიშნით აღბეჭდილი ნონკონფორმისტი გმირის თვითგადარჩენის რთულ გზას.

რომანის მთავარი გმირი - ელიზბარი პროფესიით გეოლოგია. ის სპილენძის მადნის ძებნის მოტივით, ფაქტობრივად, გაურბის იმ მკაცრ რეალობას, რომლის წიაღშიაც ნიველირებულია მისი, როგორც პიროვნების, ინდივიდუალობა, რაც აძლიერებს მას ლტოლვას თვითლოკალიზაციისაკენ. მართალია, ნაწარმოებში ბევრი არაფერია ნათქვამი მისი ქალაქური ცხოვრების შესახებ, მაგრამ ცალსახაა, რომ იგი ერთ-ერთი წარმომადგენელია იმ ქართველი ინტელიგენციისა, რომელიც, როგორც მიხეილ ჯავახიშვილი იტყოდა, ვერ ეგუებოდა „გულთა ნგრევის, ტვინთა თხევისა და სულთა ხევის“ ეპოქას. აშკარაა, რომ ელიზბარის მიერ სპილენძის ძებნა თავის დაღწევის საბაბია თავსმოხვეული „იდეალური“ წესრიგისგან, იმ ალტერნატიული რეალობის მოსაძებნად, რომელიც უნდა გამხდარიყო მისი მიკროსამყარო - სულისა და სხეულის ნავსაყუდელი, ბედნიერებისა და თავისუფლების გარანტი. მოქმედების შემდგომი განვითარებით ცხადი ხდება, რომ ელიზბარის ცნობიერება, როგორც ავთანდილ ნიკოლეიშვილი წერს: „ამდგვარი განმარტოებისა და დანთქმისადმი შინაგანად უკვე კარგა ხნის შემზადებული“ ყოფილა (ა. ნიკოლეიშვილი, 2002, გვ. 99).

რომანის მთავარი გმირის გაქცევის გადაწყვეტილებას თავისი თანადროული საზოგადოებისაგან ხელს უწყობს ის არაჯანსაღი ოჯახური გარემო, რომელმაც მას პიროვნული ინდივიდუალობა დააკარგინა. მ. ჯავახიშვილი ელიზბარის პიროვნული ცხოვრების ჩვენების საფუძველზე, კერძოდ კი მისი და ცუცქიას ოჯახური ურთიერთობის წარმოჩენის გზით, გვიხატავს თავისი თანადროული საქართველოს მხატვრულ სურათს და მკითხველის ყურადღებას იმაზეც მიაპყრობს „მეობის“ იგნორირებაზე აგებულ საზოგადოებაში, თუ როგორ ინგრევა ოჯახი თავისი ტრადიციული გაგებით.

ელიზბარის ცხოვრების გზის ჩვენებით რომანის ავტორი დიდი მხატვრული უშუალობით აგვიწერს, თუ როგორ იღვიძებს და იწყებს ბრძოლას ინდივიდუალური „მეობის“ გადარჩენისთვის ნაწარმოების მთავარი გმირი, რომლისთვისაც ოჯახი, როგორც ციხესიმაგრე, ინდივიდუალური კუთხე და ბუდე, სამწუხაროდ, აღარ არსებობს. ცუცქია, ელიზბარის მეუღლე, არ არის ის ქალი, რომელსაც სურს ოჯახის მოვლა-პატრონობა და შენარჩუნება. მას მხოლოდ საკუთარი კეთილდღეობა ამოძრავებს; თუმცა ეს კეთილდღეობა,

მისი წარმოდგენით, აღვირახსნილი თავისუფლებაა. ის არ ცნობს ელემენტარულ ზნეობრივ ვალდებულებებს. ელიზბარის დაკარგული ინდივიდუალობის ტრაგიზმი და მისი, როგორც ავტონომიურობის ნიშნით აღბეჭდილი ნონკონფორმისტი გმირის, თვითგადარჩენის რთული გზა რომანში ნაჩვენებია გაშარებული-უტრირებული ოჯახური ურთიერთობის ფონზე.

„მეზი კი დავაყარე დღევანდელ ქალებსა და ვაჟებსაც! - ამბობს ელიზბარის დეიდა მაიკო, - ძაღლებივით აღვილად ეკიდებიან ერთმანეთს და მეორე დღესვე კატებივით ივიწყებენ ყველაფერს“ (მ. ჭავჭავაძი, 1985, გვ. 300). ცუცქიაც ერთი იმათგანია - უწიგნური, ფლიდი, ამაყი და კერპი, ამორალური, ტიპური მეძავი, რომელიც ანგარიშს არ უწევს მრავალსაუკუნოვან ზნეობრივ პრინციპებსა და ტრადიციებს. იგი უწესო ქალია, მრავალი საყვარელი ჰყავს, რომელთაც სხვათა თვალის ასახვევად „ბიძაშვილებად“ მოიხსენიებს და ოდნავადაც არ განიცდის სინდისის ქენჯნას, უტიფრად რომ ბღალავს სისხლითნათესაობის ტრადიციას: „- ნე ტე ვრემენა, გოლუბჩიკ! წავიდა ის დრო, წავიდა! ცუცქია თავისუფალია, როგორც მოეპრიანება, ისე მოიქცევა, თანასწორობა, სრულუფლებიანობა! აი, აი, სადღეისო ლოზუნგი“, - ასეთია ცუცქიას ცხოვრების ლოზუნგი. ეს ლოზუნგი კი რევოლუციამ დაამკვიდრა. იგი მისგან „მოგვრილი სიკეთეა“. ცუცქიასათვის თანასწორობა, სამწუხაროდ, აღვირახსნილობის, ამორალიზმისა და უზნეობის სინონიმებია. სწორედ ამან, რევოლუციისაგან „მოგვრილმა სიკეთემ“, ჩაკლა ნელ-ნელა ცუცქიაში ქალური სინაზე, სინატიფე და კდემამოსილება; ჩააქრო ქრისტიანული სიყვარულის ცეცხლი და ტრადიციული ოჯახის შექმნის მოთხოვნილება. ამიტომაც არ აჩენს შვილს, „კეპს ავლაბრულად ატარებს, პაპიროსს დარდიმანდულად აბოლებს“, სვამს და სამართლიანი საყვედურების მოგერიების მიზნით ქმარს პირში „თანასწორობის ბურთს“ ჩრის. ავტორი ყურადღებას ამახვილებს ცუცქიას დარღვეულ მეტყველებაზეც, რაც მისივე დაშლილი ცნობიერებისა და აღრეული ფასეულობების მაჩვენებელია. მან „არც ქართული იცის, არც რუსული. ერთს რომ ქართულად იტყვის, ორს რუსულს დაურთავს. სიტყვებს ეძებს, ვერ პოულობს, კოჭლივით ჰბარავს და მთვრალივით ბორძიკობს“ (მ. ჭავჭავაძი, 1985, გვ. 308).

სამოქალაქო წესით დაქორწინებული ცუცქიას ჭვრისწერის მოთხოვნა წონასწორობას აკარგვინებს: „- ოჩენ ნადო! ნე სმეი!“ - აფრთხილებს ქმარს, როცა ეს უკანასკნელი ქორწინების ჭვრისწერით დაკანონების სურვილს გამოთქვამს, რამეთუ ჭვრისწერას ცუცქია სიბნელის მტკიცებულებად და წარსულის გადმონაშთად მიიჩნევს.

როგორც დავინახეთ, ელიზბარს საკუთარ ინდივიდუალობა ოჯახშიც დაკარგული აქვს. მის სიტყვას გრომის ფასიც არ აქვს. ამიტომ მისი ცოლის გარყვნილება, ერთი მხრივ, აღრმავებს ელიზბარის ანტაგონიზმს გარე სამყაროსთან და, მეორე მხრივ, განსაზღვრავს მის ცენტრიდანულ სვლას ანტიუტოპიური საზოგადოების წიაღიდან გარეთ, საკუთარი დაშლილი ინდივიდუალური მოდელის აღსადგენად. რომანის გმირი ცდილობს ცუცქიას მიზეზით დაკარგული ინტიმური ცხოვრების უფლების დაბრუნებას; ინტიმისას,

რომლის გაგება ანტიუტოპიურ რომანში, ი. რატიანის თქმით, „გარდაუვლად უკავშირდება სუბიექტურობის ცნებას, ვნება ადამიანის პერსონალურობის ერთ-ერთი ძლიერი მაჩვენებელია“ (ი. რატიანი, 2005, გვ. 112).

ვნების, ინტიმისა და ინდივიდუალობის წართმევით გამოწვეული სიცარიელე აძლიერებს ელიზბარის ლტოლვას ალტერნატიული სამყაროსაკენ. ბოლოს და ბოლოს, როცა იგი ფიზიკურად, ცხადად აცნობიერებს ურთულეს, ირონიულ-ტრაგიკულ მიმართებას გამყარებულ რიტუალიზებულ საზოგადოებრივ წესრიგთან, რომლისგანაც გაქცევის გადაწყვეტილება თანდათან მჭიდროდება და რეალიზდება კიდევ. ელიზბარისათვის ამგვარი ალტერნატიული სამყაროს ფუნქციას ნაწარმოებში „ჯურხანთ კარი“ ასრულებს.

ალტერნატივა, იგივე არჩევანი, გარკვეული ცვალებადობის პროცესში ფორმირდება. ალტერნატივა შეიძლება იყოს: ისტორიული, გეოგრაფიული, სულიერი, ფსიქოლოგიური, რელიგიური, ესთეტიკური და სხვა. ელიზბარს ჯურხანთ კარი, როგორც ალტერნატიული სამყარო, თავად არც გამოუგონია და არც შეუქმნია, მაგრამ ეს ის მითოლოგიურ-ეგზოტიკური მიკროსამყაროა, რომელიც უპირისპირდება ათასგვარი ადამიანური მზაკვრობით სავსე გარემოს და რომლის მეშვეობითაც საცნაური ხდება ელიზბარის პიროვნული მეტამორფოზა.

რომანში ხაზგასმული კონტრასტულობითაა დახასიათებული ურბანისტული, ცივილიზებული ყოფა და არქაული ადათ-წესებით განსაზღვრული ცხოვრების რომანტიკა.

„ცხადი გათავდა და ლეგენდა დაიწყო“, - ამბობს ელიზბარი ჯურხანთ კარზე მოხვედრისას. ეს ის სამყაროა, სადაც „ყველანი და ყოველივე ზღაპრისა და ლეგენდის ბადით შეხვსება: დიდი ბუჩქის ძირში ბუნდოვანი მითი ჭეჭს ჭეჭს... კლდოვან ქვაბებში ცალთვალა დევები სცხოვრობენ, ხოლო ღრმა ხევ-ხუვები სავსეა კუდიანი იღბისებით, ტიტველი ალქაჯებით, ოქროსთმიანი მიონებით, რქოსანი ღვირღვებით და ბანჯგელიანი ეშმაკებით“ (მ. ჯავახიშვილი, 1985, გვ. 254). ეს ის ადგილია, სადაც „...არც ადგილკომია, არც კომკავშირი!.. არც პროფკავშირის გადასახადი... არც „იზმი“ იცინა და არც „აცია“, სადაც ჯერ არ ასულა „წითელი ეშმა“. სწორედ ამ სამყაროში უნდა მოხდეს ელიზბარის ნიველირებული ინდივიდუალობის რეინკარნაცია. ამ სამყაროში უნდა დაუბრუნოს რომანის გმირს ის სასიცოცხლო ძალა, რომლითაც ის შეიძლება თვალი გაუსწოროს იმ რეალობას, რომელსაც განერიდა და განახლებული ბრძოლის სურვილით ანთებულმა განაგრძოს ცხოვრება.

ელიზბარის დაკარგული ინდივიდუალობის აღდგენა ნაწარმოებში „გაწიკლურებით“ გამოიხატა. რომანის გმირი ჯურხანთ კარზე ვაჟიკად მოინათლა, აქ დამკვიდრდა და თავადაც გახდა ამ მიკროსამყაროს ღვიძლი ნაწილი. ხელსაყრელმა გარემოპირობებმა, ჰეროიკულ წარსულში დაბრუნებამ, ცუცქიისაგან განსხვავებით ხათუთას ვნებიანმა, გულწრფელმა სიყვარულმა ელიზბარი ახალი სასიცოცხლო ძალებით აღავსო. მაგრამ გაწიკლურების შემდეგ ელიზბარის არსებაში ნელ-ნელა მჭიდროდება უკან დაბრუნების

გადაწყვეტილება, რაც, როგორც მ. ყანჩაშვილი წერს, მისი (ელიზბარის - მ. ჭ.) „მეს“ ზნეობრივი საყრდენის კონცეპტუალური საფუძვლების შეცვლის მცდელობაა. მის არსებაში მიმდინარეობს თვითარჩევანი, რის შედეგადაც იგი ეგზოტიკურ-ესთეტიკური სამყაროდან ეთიკურში გადაინაცვლებს“ (მ. ყანჩაშვილი, 1995, გვ. 9). ე. ი. ელიზბარი იაზრებს საკუთარი „მეს“ მისაღებ მოდელს, რომლისთვისაც მიუღებელია ძველი აღთქმისეული პრინციპი: „თვალი თვალის წილ“. რომანის გმირი, როგორც მოსალოდნელი იყო, არჩევანს სახარებისეული „არა კაც ჰქვას“ სასარგებლოდ აკეთებს. სწორედ ამგვარი არჩევანის წყალობით იწყება ელიზბარის ცხოვრებაში „ილუზიური სინამდვილის დერომანტიზების რთული პროცესი“ (ა. ნიკოლეიშვილი, 2002, გვ. 100), „ინკორპორაციის ფინალური ფაზა“, „რეაგრეგაცია“, როგორც ამას არნოლდ ვან გენეპი უწოდებს (ა. გენეპი, 1909). ამის შემდეგ ელიზბარი უკვე განაზღვრული სოციალური სტატუსით უბრუნდება მისგანვე უარყოფილ საზოგადოებას, სადაც მას აღდგენილი ინდივიდუალური მოდელით, რეინკარნირებული „მეობის“ მეშვეობით შეეძლება იმ საზოგადოების რთულ ლაბირინთებში გზის გაკვლევა და მისი გაუმჯობესება.

ამრიგად, მ. ჭავჭავაძის „თეთრი საყელოში“ გაშარტებულ-უტრირებული ოჯახური ურთიერთობის ფონზე, ელიზბარის დაკარგული ინდივიდუალობის ტრაგიზმისა და მისი, როგორც ავტონომიურობის ნიშნით აღბეჭდილი ნონკონფორმისტი გმირის, თვითგადარჩენის რთული გზის ჩვენებით მკითხველისთვის საცნაური გახდა თავისი ანტიუტოპიური შეხედულებები.

დამოწმებული ლიტერატურა

- ა. გენეპი, 1909 - Arnold Van Gennep, The Rites of passage, 1909.
- ა. ნიკოლეიშვილი, 2002 - ა. ნიკოლეიშვილი, XX საუკუნის ქართული მწერლობა, ქუთაისი, 2002.
- ი. რატიანი, 2005 - ი. რატიანი, ქრონოტოპი ანტიუტოპიურ რომანში, თბ., 2005.
- მ. ყანჩაშვილი, 1995 - მ. ყანჩაშვილი, ზნეობრივი გმირის პრობლემა მიხეილ ჭავჭავაძის რომანების მიხედვით, სადისერტაციო მაცნე, თბ., 1995.
- მ. ჭავჭავაძი, 1985 - მ. ჭავჭავაძი, ქართული საბჭოთა რომანი, თბ., 1985.

MANANA CHICHINADZE

RESTORING LOST INDIVIDUALITY
ACCORDING TO "THE WHITE COLLAR"
BY MIKHEIL JAVAKHISHVILI

Against the background of caricatured and exaggerated family relationships "The White Collar" by Mikheil Javakhishvili is dealing with revolt of human "ego" - being violated under the pressure of "new order" - for the purpose of restoring a collapsed individual model. Through the life of the novel's character the author explicitly describes the tragedy of lost individuality and an independent nonconformist character's complicated journey for self-survival. Readers feel compassion for Elizbar; his wife's immorality, on the one hand, deepens the character's confrontation with the outside world and, on the other hand, determines his move towards alternative world. The latter is manifested in the novel by "JurkhaantQari". This is a microworld that confronts the deception-filled world making Elizbar's personal metamorphosis obvious. The very world must regenerate vital forces in Elizbar in order for him to be able to look straight into the reality that he had abandoned. At "JurkhaantQari" Elizbar is given the name Vazhika and he becomes "Tsiklauri". He settles there and becomes an integral part of this microworld. Favorable conditions, return to the heroic past and Khatuta's sincere love regenerate him like phoenix giving him new vital forces. However, after becoming "Tsiklauri" Elizbar's personality undergoes the process of de-romanticization of the illusory reality; after rejecting the society, Elizbar returns back to it with his altered social status; there he can pave his way through complicated labyrinths of the society and even improve the latter to a certain extent.

ნანა ხაბუღიაძე

ლეო ქიაჩელის მოღერნისტული მოთხრობები

ლეო ქიაჩელის ადრინდელი ნოველები და მოთხრობები თვალსაჩინო გამოხატულებაა მწერლის რეალისტური განწყობილებისა, თუმცა მათში ცალსახა რეალიზმზე საუბარი არ შეიძლება. მწერლის შემოქმედებაში, ადრინდელ პერიოდში გამოირჩევა ისეთი მოთხრობები და ნოველები, რომლებშიც მწერალი გაემიჯნა რეალისტური თქმის პრინციპს. ისინი მოღერნისტული ხასიათის თხზულებებია. ამ მხრივ საყურადღებოა 1910 წელს დაწერილი „ცოდვის შვილები“. მისი პერსონაჟები მოღერნისტული ხელოვნების პრინციპითაა შექმნილი. მკითხველი საოცრად დაინტერესებულია იმ იდუმალი სამყაროს შეცნობით, რომელშიც თხზულების პერსონაჟებს უწევს ცხოვრება. ცოდვის შვილები - ჯვებე და ბეკოა, ავი ზნით შეპყრობილი ჯვებე დაწყვეტილი ოჯახის, შერისხული სახლის კერიდანაა. მისი და-ძმები საოცარი ტრაგედიების მსხვერპლი გახდნენ, რამაც კიდევ უფრო გაუმძაფრა მოჩვენებითი შეგძნებები ავი ზნისგან დაუძღურებულ ჯვებეს. ბედისწერის გარდაუვალი, შეუცნობი ძალა გაბოროტებული ბედის იდუმალი უხილავი აჩრდილი კიდევ უფრო ხლართავს ჯვებეს გონებაში მოღანდებათა და წარმოსახვათა. ლეგიონს. ჯვებე ხანდახან თავის თავში პოულობს ძალას გაიქცეს სახლიდან, სოფლიდან, თითქოსდა როგორმე უხილავად მოთვალთვალე ბედს თავი დააღწიოს, მაგრამ სწორედ მწერლისეული თვალსაზრისი უნდა იყოს ის, რომ პიროვნება თავისი ფატალური ბედის წინაშე ყოვლად უმწეო და უსუსურია. საინტერესოა „განთქმული მაწყევარისა“ და ხატზე გადამცემელის, ყოფილი მნათეს - ბეკოს პორტრეტი. მასში ერთდროულად არსებობს ორი კაცი - ერთი მხრივ, ქრისტიანობის წეს-კანონებისა და ტრადიციების დამცველი და შემსრულებელი, მეორე მხრივ კი - წარმართული ქართული კერპების, შელოცვების და სხვა იდუმალი რიტუალებისკენ მიდრეკილი ადამიანი, რომლის სულში ორი საწყისია: კანონიერი და მისტიური ხილვების რეალურად აღმქმელი, გამთავისებელი და პრაქტიკულ-გამოყენებითი მიზნებისათვის მიმართული.

მწერალი მოთხრობაში იშვიათ ცოდნას ავლენს წარმართული ქართული ტრადიციების, შელოცვების, მითების, ზღაპრებისა და მასთან დაკავშირებული მისტიკური რიტუალებისადმი. თუმცა აქვე აშკარად შეინიშნება მისი გულისწუხილი, რომ იმდროინდელი ქართული საზოგადოება მეტისმეტად ერთფეროვანი, უმადური, გაუნათლებელი და მავნე ცრურწმენითაა შეპყრობილი. სწორედ ეს ფაქტი აძლევს საშუალებას ადამიანთა ერთ ნაწილს, შეგნებულად, თუ შეუგნებლად საკუთარი მიზნებისათვის გამოიყენოს ამ უკანასკნელთა გაუნათლებლობა.

ბეკოს ტრაგიკული აღსასრულის ჩვენებით მწერალმა შემაძრწუნებელი ფორმით დაგვანახა ფატალიზმის უმწეო მონად ქცეული ადამიანის ზნეობრივი დაცემისა და ფიზიკური დაღუპვის გარდაუვალობა და ამით ნათლად გამოკვეთა ნაწარმოების უმთავრესი სათქმელი. ჩვენი და ჩვენი წინაპრების მიერ ჩადენილი

ცოდვების საზღვრებზე ბედისწერა ისეთ სასჯელს მოუვლენს ხოლმე ადამიანს, რომლისგანაც თავის დახსნა არავის არ შეუძლია.

ლეო ქიაჩელის ადრინდელ ნოველებში გამოვლენილი მოდერნისტული ტენდენციების მნიშვნელოვანი ნაწილი სიმბოლისტური პრინციპებითაა განპირობებული. ამ თვალსაზრისით ერთ-ერთი საგულისხმო ნაწარმოებია „სტეფანე“ (1910), რომელიც დუმილის არსის ფილოსოფიური გააზრებისა და გამოხატვის საინტერესო ცდას წარმოადგენს. მასში მწერალმა თავისებური ფორმით დაუპირისპირა ერთმანეთს დუმილი და მეტყველება და ამ დაპირისპირების დროს სიჩუმეს მიანიჭა აშკარად დიდი უპირატესობა.

ლეო ქიაჩელის მოდერნისტული მოთხრობების პერსონაჟები, როგორც ითქვამს, თავიანთი ფიზიკური და სულიერი მდგომარეობით ხშირად ჩვეულებრივი ადამიანებისგან მკვეთრად გამორჩეული პიროვნებები არიან, რომელთა ცხოვრებას ბრმად წარმართავს ბედისწერის იდეალური და შეუცნობი ძალა. ამ ადამიანთა არსებაში თითქმის რაღაც უხილავი და ეშმაკთა წილნაყარი გრძნეულია ჩასახლებული, რომელი არა მარტო მათ იმონებს და იმორჩილებს, არამედ შემადიწუნებლად ზემოქმედებს გარშემო მყოფებზეც.

ლეო ქიაჩელის ადრინდელი ნოველების პერსონაჟები თავდავიწყებით მიელტვიან ბედნიერებას და აქტიურად ცდილობენ, მოძებნონ მისკენ სავალი გზა, მაგრამ, ჩვეულებრივ, ხელმოცარულნი რჩებიან ხოლმე. ასეა ნაწარმოებში „მკვლელობა კოხტა გორაზე“ და „ზღაპარი ბედნიერებაზე“. ამ უკანასკნელის მთავარი პერსონაჟი - უფლისწული ბედნიერების ძიებამ სამწუხარო ქეშმარიტების შეცნობამდე მიიყვანა, რომ სანატრელი ბედნიერება ქვეყნად არსად მოიპოვება. ბევრი ფიქრის შემდეგ ამის მიზეზად უფლისწულმა სიკვდილი მიიჩნია, მაგრამ იმავდროულად სიკვდილთან დამაპირისპირებელი ძალაც აღმოაჩინა - სიყვარული.

იგივე აზრია გამოხატული ნოველში „მკვლელობა კოხტა გორაზე“, რომლის მთავარი პერსონაჟის სიყვარული ახალგაზრდა მასწავლებელი ქალისადმი მხოლოდ ილუზია, წარმოსახვის ცრუ ნაყოფი აღმოჩნდა. სიყვარულის ვნებათა ღელვით თავდავიწყებამდე მისული მთავარი გმირის ბედნიერ ეიფორიას ერთბაშად ცვლის მის გულში გაჩენილი შეანადვლიანი ფიქრები და იგი „ბედისწერის წიაღიდან“ უცებ უბედურების უფსკრულში ვარდება.

იმ ნაწარმოებებიდან, რომლებიც ყველაზე მეტად ავლენენ ლეო ქიაჩელის ადრინდელი შემოქმედებისათვის დამახასიათებელ მოდერნისტულ ტენდენციებს, უპირველეს ყოვლისა, უნდა გამოიყოს 1916 წელს დაწერილი ცნობილი ნოველი „ესკალადე“. ნაწარმოების უმთავრესი სათქმელი იმის აღიარებაა, რომ ამქვეყნად მარადიული და ქეშმარიტი იდეალი არ არსებობს, რომ ყოველგვარი მიზანსწრაფვა მხოლოდ ნიღაბი, წარმოდგენა, ცრუ ილუზია, მოჩვენება და თავის მოტყუებაა. ის, რასაც ადამიანი შეიძლება მიელტვოდეს და უთანაგრძნობდეს, მწერლის აზრით, მარტოოდენ წარმოსახვის ნაყოფია და არა ქეშმარიტად არსებული რეალობა.

ასე რომ, ლეო ქიაჩელის სიტყვებით თუ ვიტყვით: „ყოველი სინამდვილე წარმოდგენაა და ყოველი წარმოდგენა სინამდვილე“.

ლეო ქიაჩელის ადრინდელ შემოქმედებაში სათქმელი ზოგჯერ იგავური, ალევორიული ფორმითაა გადმოცემული. ამ თვალსაზრისით ერთ-ერთი

საინტერესო ნაწარმოებია „ბერი და ყორანი“, რომელიც კიდევ უფრო აღრმავებს მწერლის ადრინდელი ნოველების სკეპტიკურ განწყობილებას.

მოთხრობა იმის გაზგასმით იწყება, რომ არსებული ცხოვრება უსათუოდ უნდა შეიცვალოს და მის მაგივრად რაღაც სხვა, ახალი და მანამდე უცნობი რამ დამკვიდრდეს.

ლეო ქიაჩელის მოდერნისტული მოთხრობები მკითხველს ხშირად უქმნის, როგორც თავად ავტორი ამბობს, ერთგან ფილოსოფიურ განწყობილებას, რისი საფუძველიც მოვლენათა ფილოსოფიური განსჯაა, იმ ურთულეს და იდუმალეზებით მოცულ კითხვებზე პასუხის ძიებაა, რომელიც მარადიულად წარმოიჭრება ადამიანის წინაშე. ამ თვალსაზრისით ლეო ქიაჩელის შემოქმედებაში განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ნოველა „შეურაცხყოფილი“, რომლის უმთავრესი მიზანდასახულობა ისეთი ფილოსოფიური პრობლემების მხატვრული ასპექტით განსჯა-გააზრების აქტიური მცდელობაა, როგორიცაა, საკითხი იმის შესახებ, არსებობს თუ არა მოვლენა, ვინა ჭეცხნობიერება თავისთავად. როგორია იგი, როგორც ჩვენი ფანტაზიის ნაყოფი.

ლეო ქიაჩელის მოდერნისტული პროზის თავისებური აპოგეაა 1922 წელს დაწერილი ნოველა „მე და ჩემი ორი მე“, ასევე 1923 წელს შექმნილი „რაც იყო და არ იყო“, „ისკანდერი“ და სხვა. ამ ნოველებში კიდევ ერთხელ დადასტურდა, რომ მწერალი, რომელიც ამ დროისათვის უკვე არის ფართოპლანიანი, პოპულარული თხზულების ავტორი („ტარიელ გულუა“ და სხვა), დიდი გატაცებით მუშაობს ახალგაზრდობის დროინდელ თემებზე, რომლებისთვისაც ნიშანდობლივი იყო ევროპული ლიტერატურული მოდერნისტული სკოლების გავლენა... სკეპსისი და პიროვნების გაორება და არა მარტო გაორება, არამედ თითქოს ადამიანში ერთდროულად რამდენიმე „მე“ ჩასახლდა. „მე და ჩემი ორი მე“-ს პერსონაჟი ცდილობს გაარკვიოს, მის არსებაში ერთმანეთს დაპირისპირებული სამი „მე“-დან რომელია მართალი.

ლეო ქიაჩელის ნოველაში „რაც იყო და არ იყო“ იგავურ-ალეგორიული ფორმითაა გამჟღავნებული ძირითადი სათქმელი. აქ ცალკეული მხატვრული შტრიხები ხელს უწყობს ნაწარმოების იდეის გამოვლენას, მაგრამ იჩრდილება თხზულების რეალისტური ფონი. მკითხველმა აქ განსაკუთრებული გულისყური უნდა გამოიჩინოს, რომ შეუმცდარად ჩაწვდეს გადმოცემული პრობლემის არსს.

ნოველაში განსაკუთრებული ფუნქციის მატარებელია სიცილი. და ეს სიხარულისა და აღფრთოვანების გამომხატველი განწყობა მკითხველზე იდუმალი და მისტიკური ფონის შექმნისთვისაა გამიზნული. სიცილის მრავალგვარი ფორმა არსებობს, მაგრამ ნოველის პერსონაჟები ქვეყანას ეთხოვებიან „ზანზარისებული სიცილით“, რაც მართლაც რომ შემადრწუნებელი რეალობაა ყოველი სულიერი არსებისათვის. მომავლდავის გარდაცვალების წინ „ზანზარისებული სიცილით“ სიკვდილი მწერალს მიაჩნია ნიშნად იმისა, რომ ამქვეყნიური ყოფა და ყოფნა სატირალზე უფრო სასაცილოა, რადგანაც ის, რაც გვგონია სინადვილისა და და ქეშმარიტების საფუძველი, ასე არაა სიცოცხლე.

ევროპული მოდერნისტული ფილოსოფიისათვის დამახასიათებელი სკეპტიციზმი მკვეთრად იჩენს თავს ლეო ქიაჩელის შემოქმედებაშიც.

ლეო ქიაჩელის მოდერნისტულ მოთხრობებში მართლაც ნიშანდობლივია მწერლის გარკვეული გატაცება ფილოსოფიური თემებით. სამყაროს იდუმალებით მოცული მოვლენების ახსნას მწერალი ხშირად ცდილობს იმპრესიონისტებისთვის დამახასიათებელი შთაბეჭდილებების ზუსტი ფიქსირებით. ამ მხრივ საინტერესოა ნოველა „შეურაცხყოფილი“.

ლეო ქიაჩელის მოდერნისტული პროზისთვის ასევე დამახასიათებელია მნიშვნელოვანი გატაცება „დუმილის ფილოსოფიით“, რომელიც აშკარად ევროპული მოდერნისტული ლიტერატურული სკოლების გავლენით აიხსნება.

ლიტერატურული კრიტიკა მიიჩნევს, რომ 1915 წელს ლეო ქიაჩელის მიერ „ტარიელ გულუას“ გამოქვეყნებით მწერლის შემოქმედებაში გარკვეულწილად დამთავრდა „დეკადენტურ-მოდერნისტული“ ნაკადი. „იმპრესიონისტული პროზის ზეგავლენა ლ. ქიაჩელის ადრინდელ შემოქმედებაზე უთუოდ დიდი იყო... თუმცა ის დიდი ბრძოლა, რომელიც მიმდინარეობდა ლ. ქიაჩელში, როგორც ზეგავლენაში, რეალიზმსა და იმპრესიონალიზმს, სკეპტიციზმსა და ოპტიმიზმს შორის, რეალიზმის გამარჯვებით დამთავრდა 1915 წელს... მიუხედავად ამისა, დეკადენტური პროზის რეციდივები შემდეგშიც იჩენენ თავს ლეო ქიაჩელის შემოქმედებაში“ (შ. ჩიჩუა, 1965, გვ. 18).

დამოწმებული ლიტერატურა

- გ. ასათიანი, 1981 - გ. ასათიანი, ლეო ქიაჩელი, გაზ. „ლიტერატურული საქართველო“, 1981 წ. 11 სექტემბერი.
- კ. გამსახურდია, 1986 - კ. გამსახურდია, ქართული ლიტერატურული ესსე, თბ., 1986.
- ა. თოფურია, 1977 - ა. თოფურია, ლეო ქიაჩელის ცხოვრება და შემოქმედება, თბ., 1977.
- ტ. კვანჭილაშვილი, 1955 - ტ. კვანჭილაშვილი, ლეო ქიაჩელი, თბ., 1955.
- ა. ნიკოლეიშვილი, 2002 - ა. ნიკოლეიშვილი, XX საუკუნის ქართული მწერლობა, ქუთაისი, 2002.
- ს. სიგუა, 2002 - ს. სიგუა, ქართული მოდერნიზმი, თბ., 2002.
- ქართული ენციკლოპედია, ტ. VII, თბ., 1984.
- შ. ჩიჩუა, 1965 - შ. ჩიჩუა, ლეო ქიაჩელი, თბ., 1965.
- მ. ჯალიაშვილი, 2006 - მ. ჯალიაშვილი, ქართული მოდერნისტული რომანი, თბ., 2006.

NANA KHABULIANI

MODERNIST STORIES BY LEO KIACHELI

Leo Kiacheli's works reveal skepticism characteristic to the European Modernist philosophy. The author is fascinated by philosophical issues. He often attempts to explain mysterious phenomena of the universe by precisely representing impressions typical to the Impressionists. In this regard, the novel "Offended" is of particular interest.

Leo Kiacheli's Modernist prose is also characterized by extensive fascination for the "Philosophy of Silence" that could be explained by the influence of the European Modernist Literary Schools.

The stories also feature the tendency to idealize spiritually deformed persons. Here, the author tries to perceive the psyche of insane persons or those with partially relevant or irrelevant behavior; he strives to provide some kind of explanation for their unpredictable behavior and actions.

Forms of skepticism typical to L. Kiacheli's early works, featured through extreme nihilism, are often explicit manifestations of depression resulted from his life challenges and social-political problems.

ლუიზა ხაჭაპურიძე,
დავით შაშიანძე

ქუთაისის არქიელის ჟმინდა გიორგის ეკლესიის მე-19 ს-ის საფლავები

ქუთაისის არქიელის გორაზე მდებარეობს ჟმინდა გაბრიელ ქიქოძის ძალისხმევით 1890 წელს აგებული ჟმინდა გიორგის ეკლესია. ტაძრის ჟიგნით, ასევე მის ეზოში, გვხვდება ამავე პერიოდის საფლავები, რომელთაგან ზოგი ქვასვეტია, ზოგი მართკუთხედი ფორმის ქვა, ზოგიც ტაძრის კედელში ჩატანებული დაფა. ყველა მათგანზე საყურადღებო ეპიტაფიაა.

აღწერას დავიწყებთ ეკლესიის ეზოში მდებარე საფლავებიდან ქრონოლოგიის მიხედვით.

ეკლესიის გარეთ არსებული საფლავები ეკლარის თეთრი თლილი ქვისაა, სამხრეთ მხარეზე გვხვდება 2 სტელა. ერთს აღმოსავლეთ და ჩრდილოეთ მხარეზე წარწერები აქვს, მეორე თავგადამტვრეულია და წარწერებიც სრულიად გადაშლილი.

1. გადარჩენილი ქვასვეტის წარწერები შესრულებულია ულამაზესი 4 ხაზოვანი მხედრულით გოგებაშვილის შრიფტით, ასოები ზოგან გადაბმულია, წელი რიცხვ-ნიშნებით არის გამოსახული. სტელას სიმაღლე 2 მეტრომდეა. ჯვარი გადატეხილია, აღარ აქვს. სვეტი დგას კვადრატული ფორმის კვარცხლბეგზე, რომელიც მიწიდან 20 სმ-ის სიმაღლისაა, სიგრძე-სიგანე - 1,20 სმ. მასზე დგას 30 სმ სიმაღლის, 55 სმ სიგრძე-სიგანის ისეთივე ფორმის ქვა, მათ აღგას 1,50 სმ სიმაღლისა და 50 სმ სიგრძე-სიგანის სვეტი. აღმოსავლეთის მხრიდან სტელა ორნაწილიანია: ზედა ნაწილში მთავარანგელოზების ჰორელიეფია, მათ ხელში გრავნილი უჭირავთ, აქაც მხედრული ასოებია ამოკაწრული, მაგრამ გარდასულია და არ იკითხება (იხ. სურათი 1).

მთავარანგელოსთა ჰორელიეფის ქვემოთ ერთგვარი დაფაა ამოკვეთილი, რომელზეც შთაქრითაა გამოყვანილი ასოები.

სტელას აღმოსავლეთის მხარის წარწერა:

მხევალი ღვთისა დამ

ჩაგვრელი ქმრისა და

მოხუცთ დედ-მამისა

პელაგია გარდაცვა

ლებულიე ს = დეკემ

ბერსჩყოფ წელსა

შობიდან ლე ს =

წლისა

(ორივე შემთხვევაში რიცხვის აღმნიშვნელი ს ხაზს ზემოთ წერია და ქვეშ ორი პატარა ხაზი აქვს გასშული).

სტელას ჩრდილოეთის მხარის წარწერა:
მარცხენა კიდე ჩამოტეხილია, მაგრამ პირველი სტრიქონის დასაწყისი
სიტყვის აღდგენა შეიძლება და ასე იკითხება:

(ყო)ვლადწმინდანო ღვთის
მშობელო და არსნო ბრწ(ყ-გამოტოვებულია)ინვა
ლენოანგელოსნო საბაო
ისანოშემწე და მფარველ
ექმენით წინაშე მაცხოვრისა
ამა ლოდსა ქვესე შესვენებუ
ლსა მხევალსა (დაცილებულია-ლ.ხ.) პელაგიას
მეუღლასა (და არა მეუღლესა-ლ.ხ.) კაპი-ტანის ლუკა
ავალიანისას.

წ და შ ასოებს ყველგან თავი ოდნავ მოხრილი აქვს და ზეაქნეული, ზედა
ხაზზე თითქმის ყველა თანხმოვნის თავი ოდნავ ზეაქნეულია, რის გამოც ნ და
ს ასოების თავები ერთნაირია და ერთმანეთისგან მუცლის შეკერით თუ
გავარჩევთ, მ ძ-ს წააგავს, ხ კი თავწატეხილ ზ-ს.

ხაზს ქვემოთ არსებული ასოების (ე, უ, ა, ყ, ვ) მუცლები შეკრულია
როგორც გადაბმის, ისე გადაბმის გარეშეც. ვე-სა და ა, ე-ს გადაბმისას
თანხმოვნების ფეხი დაშვებულია და მათ მუცელს გვერდით მდგომი ე ხმოვნის
ფეხი წარმოქმნის.

გადაბმულია ე და ლ ასოები, რის გამოც ე გ-ს ემსგავსება მუცლით. ლ
ყველგან სამთავიანია, დ ორთავიანი, რ ორფეხიანი, წ-ს მუცელი წვეთოვანია.
დ და ა ბგერები ყველგან ლიგატუნიტაა წარმოდგენილი. ორთავიანი დ-ს
შუაში ზეაქნეულ მოკლე ხაზზე ა ზის.

სიტყვათა გადატანა დამოკიდებულია წარწერისთვის გამოყოფილი ადგილის
სიგანეზე, ანუ კიდესთან მისული სიტყვა შეიძლება არაბუნებრივად გაწყდეს და
მომდევნო სტრიქონზე გადავიდეს.

2. ეკლესიის სამხრეთ კართან მარცხნივ, გარეთ მდებარე საფლავს თეთრი
თლილი ქვა ადევს, ამჟამად მასზე ტაძრის საწვიმარი ჩამოდის, რის გამოც
წარწერები გარდასულია, იკითხება ნაწილობრივ. წარწერა მხედრულია,
ოთხხაზოვანი გოგებაშვილისეული ასოები, არაბული რიცხვებით, თუმცა დასაწყისი
ასოები ასომთავრულია, ხოლო დაბადება-გარდაცვალების თარიღი არაბული
ციფრებითაა ამოკვეთილი. ქვას პირველ მეოთხედში ლამაზი ორნამენტი ამშვენებს
შუაში ჯვრის გამოსახულებით, რომლის ფრთები მთავრდება გაფართოებული
რომბის ფორმის ბოლოებით. მის ქვემოთ საფლავის მთელ სიგრძეზე წარწერისთვის
განკუთვნილი დაფაა ამოკვეთილი, რომელიც ოთხივე კუთხეში ირიბი ხაზებითაა
გაფორმებული.

იკითხება წარწერის პირველი სტრიქონის 3, მეორე სტრიქონის 2 ასო და
გარდაცველების თარიღი, დანარჩენის ამოკითხვა ხელის შეგრძნებით შევძელით:

კოსტანტინე ...

ქუთათელაძე

1816 - 1890

დაკვირვებით დათვალიერებისას ეტყობა, ქვას რაღაც კიდეც ეწერა, მაგრამ ასოები სრულიად გადასულია. სანაცვლოდ საფლავის ქვას შერჩენია ვინმე „ახალი ქვაზემკვეთის“ ნაცოდვილარი ოთხკუთხა ასოები „ივსა“, „ნ=ს“.

3. სამხრეთ კარიდან მარჯვნივ მდებარე საფლავი მართკუთხედი ფორმის, 2 მ სიგრძისა და 20 სმ სიგანისაა. ირგვლივ ორნამენტებითაა დამშვენებული, რომლის ოთხივე მხარის შუა ნაწილში წრეში ჩასმული ვარსკვლავია გამოსახული. ქვისზედა მეოთხედში ჯვარის ბარელიეფია, რომლის ძირში გამოსახულია მუხლმოყრილი და ხელაღპყრობილი ანგელოზები. ჯვარს ზემოთ ორივე კუთხეში ვარსკვლავია ამოკვეთილი (იხ. სურათი 2).

ბარელიეფის ქვემოთ ეპიტაფია შთაკვეთითაა შესრულებილი, წარწერა ოთხხაზოვანი ლამაზი მხედრულია. იკითხება შემდეგნაირად:

ლოდსა ამას ქვეშე ვმ

დებარეობჩვილი ასუ

ლი იოსებ ბუაძისა ნანუ

ცია შობითგან ე წ. გარდა

ცვალებული ჩყოზ წ.

ნოემბრის თა. ჭუდრო

ვოდ მოშორებული სა

ყვრელთა მშობელთაგან

და ამა სამ (ხ გამოტოვებულია - ლ.ხ.) წუროისა.

აღმომკითხველნო ამისა

ისურვეთ ჩემდა შენდობ

(ამ ბოლო სიტყვაში ა აღარ წერია, რადგან წარწერის ზღვარი მთავრდება).

აღნიშნულ წარწერაშიც გვხვდება ერთგვარი ლიგატურები: სამფხიან ლ-ს ქვემოთ გადაბმით აქვს მიწერილი პატარა ი ისე, რომ წინამდებარე ასო-ბგერის არეს არ შორდება; ს და ა-ს გადაბმაც ლიგატურისებრია, მაგ., ს-ს მუცელი არაა დამთავრებული, იქვე მალდა ა აქვს გადაბმული, ერთი შეხედვით ზედა ზაზზე დაწერილ ც-ს წააგავს; ც-სთან I მიბმულია და საზიარო გვერდი აქვთ; ერთმანეთის გვერდით ასოები თა, ლა, და ყველგან ლიგატურითაა წარმოდგენილი, წინა ბგერათა შუაწელს ზემოთ ა პატარა ზაზითაა გადაბმული და ზემოთ ზის. რაც შეეხება თ ასო-ბგერას, ყველგან თავგახსნით წერია.

4. ტაძრის გარეთ საკურთხეველის კედელთან სამხრეთ-აღმოსავლეთით მდებარე საფლავი ერთგვარი სამკუთხა ფორმისაა - ზედა მხარე განიერია, ბოლო ვიწრო. სიგრძე - 1,80 მ, სიგანე შუაწელამდე - 40 სმ, ბოლო კი - 25 სმ. დაკვირვებული თვალი შეამჩნევს, რომ სხვათა მსგავსად ისიც სადა ორნამენტებით ყოფილა მორთული, კერძოდ, საფლავს ირგვლივ ამოკაწრული აქვს 2 სმ-ის ნახევარწრეები. ასეთივე 3 დიდი ნახევარწრე აქვს ამოკვეთილი საფლავს ზედა მეოთხედში, რომელშიც ჯვარია ჩასმული. ამ უკანასკნელის ფრთები კი გულისებრი ფორმისაა ბოლოგაფართოებული ძირით. ასეთივე ფორმის ოდნავ მომცრო ჯვრებითაა შემკული საფლავის შუაწელის გარე კიდეები.

შუა მეოთხედზე მდებარე დიდი ჯვრის თავზე, საფლავის თავის შუაში ბორჯღალის ფორმის ჯვარია, რომელსაც მარჯვნივ და მარცხნივ მზის სხივების მსგავსი ხაზები აქვს ამოკაწრული.

წარწერა სრულიად გადასულია და არ იკითხება.

5. ეზოს სამხრეთით სხვა საფლავებიდან და ტაძრიდან მოშორებით მდებარეობს მამია გურიელის საფლავი. 2 მ სიგრძის, 55 სმ სიგანის, 8-9 სმ სიმაღლის ეკლარის თეთრი თლილი ქვაა, ზედა მეოთხედში ამოკვეთილია დაფნის გვირგვინი გვერდზე დაშვებული ბაფთებით. გვირგვინის შუაში ადამიანის თავის ჰორელიეფია, დღეს უკვე დაზიანებული, ჩამომტვრეული აქვს ცხვირი და გატეხილია საფლავის თავის შუანაწილი ჰორელიეფამდე. წარწერა ამოკაწვრითაა შესრულებული, ასოები გადასულია და ჭირს წაკითხვა, თუმცა დაკვირვებით დათვალიერებისას შეიმჩნევა ოთხხაზოვანი გოგებაშვილისეული ასოები. წარწერა ასე იკითხება:

მამია დავითის ძე

გურიელი

მ. ფაზელი

1836-1891

6. მამია გურიელის საფლავთან ახლოს მდებარეობს ერთი ძველი საფლავი, ნაწილობრივ მიწაშია ჩამალული, სიგრძე 2 მ-მდეა, განი 40 სმ. ზედა მეოთხედში აქაც ორმანენტებში ჩასმული ჯვრის ბარელიეფია ბოლოგაფართოებული ძირით, მისი ფრთები აქაც გულის ფორმისაა, ჯვრის თავთან მარჯვნივ ყვავილის ფორმის ორნამენტი, ძირში კი მუხლმოყრილი ანგელოზებია გამოსახული. წარწერა სრულიად გადაშლილია. იგი ამოკაწვრით უნდა ყოფილიყო შესრულებული საფლავის შუაგულში წარწერისთვის ამოკვეთილ პატარა დაფაზე.

7. ეკლესიის გარეთ, ტაძრის ჩრდილოეთ კარებთან რამდენიმე მეტრში ერთმანეთის გვერდიგვერდ მდებარეობს ორი პატარა ზომის საფლავის ქვა, ერთი 1 მ სიგრძის, ზოლო მეორე - 80 სმ. ზედა მეოთხედში ორივეგან ჯვრის ბარელიეფია გამოსახული, წარწერა სრულიად წაშლილია.

8. ეკლესიის შესასვლელ კიბეებთან, მარჯვნივ, ეზოს ჩრდილო-დასავლეთით, ერთმანეთისგან ოდნავ მოშორებით მდებარეობს კიდევ 2 საფლავი მე-19 ს-ისა. სხვების მსგავსად, ორივე თეთრი თლილი ქვაა. ორივე მიწაში ღრმადაა ჩაფლული, პირველი 2 მ სიგრძის და 50 სმ სიგანისაა, სისქის გაგება ჭირს, რადგან ღრმადაა მიწაში ჩაფლული, ირგვლივ ჰქონდა თუ არა ორნამენტები, ვერ ვიტყვით. დაკვირვებით დათვალიერებითაც არ ჩანს, ზედა მეოთხედში მასზეც მუხლმოყრილ მთავარანგელოზებიანი ჯვრის ბარელიეფია ბოლოგაფართოებული ძირით, ჯვრის ფრთები აქაც გულის ფორმისაა. მათ ქვეშ ამოკაწვრით შესრულებული ეპიტაფიაა, ასოები აქაც ოთხხაზოვანი თანამედროვე მხედრულია, გადახმა არ ჩანს. ასოები გადასულია, რისი გარკვევაც შევძელით, იკითხება შემდეგნაირად:

მომიხსენე მე უფა
ლო ლოდსა ამას
ქვეშე მდებარე მო
ნა ღვთისა ალე

ქსანდრე მიხეილს (ი გამოტოვებულია-ლ.ხ.) ძე

9. მეორე საფლავი 2 მ სიგრძისა და 50 სმ სიგანის თლილი ქვაა, მიწაში ღრმადაა ჩაფლული, ქვის სისქე ვერ გავარკვევთ; სხვათა მსგავსად, ირგვლივ მასაც ორნამენტები ამშვენებს. ზედა მეოთხედში მასზეც მუხლმოყრილ მთავარანგელოზებიანი ჯვრის ბარელიეფია ბოლოგაფართოებული ძირით, ჯვრის ფრთები აქაც გულის ფორმისაა. მათ ქვეშ ამოკვეთით შესრულებული ეპიტაფიაა, ასოები აქაც ოთხხაზოვანი თანამედროვე მხედრულია, ასოები გადაბმის გარეშეა შესრულებული. მხოლოდ ერთ ადგილზე და კავშირი წერია ერთთავიანი დ-თი, რომლის მუცელიც გახსნილია და მასზე მიბმულია ა ასო-ნიშანი. რომ არა თავგახსნილი ა, იგი ერთთავიანი ლ-სა და ა-ს გადაბმად აღიქმებოდა.

წარწერა ასე იკითხება:

მომიხსენე მე უფა
ლო ლოდსა ამას
ქვეშე მდებარე მხე
ვალი ღვთისა
ლიზა და ანდრო
ქვარიანის ასული
მეუღლა მიხეილ
სვანიძისა.

წარწერის დანარჩენი ნაწილი გადაშლილია.

აღსანიშნავია, რომ მოცემულ წარწერაში განსხვავებული, დიდი ასოებით წერია არა მიცვალებულის, არამედ გარდაცვლილის მეუღლის სახელი და გვარი. ზოგადად კი ტაძრის ეზოში მდებარე არც ერთი საფლავის წარწერაში გარდაცვლილის სახელი და გვარი განსხვავებული ზომის ასოებით ან შრიფტით არაა წარმოდგენილი. ამავე დროს, როგორც ეპიტაფიებიდან ჩანს, ქალი იწოდება არა მეუღლედ, არამედ მეუღლად. შესაძლოა, ეს სქესის გარჩევის ადრეული ბერძნული ტრადიციით ავხსნათ (როგორც ამას ადგილი აქვს სულხან-საბა ორბელიანის ლექსიკონში), რომელსაც ამავე დროს ხელს უწყობდა გავრცელებული რუსული ენის გავლენაც.

ტაძრის შიგნით არსებული საფლავები ისე მოკრძალებულად არ გამოიყურება, როგორც გარეთ მდებარე. აქ საფლავთა ქვა თუ კედელში ჩაშენებული მემორიალური დაფა შავი გრანიტიანი თეთრი მარმარილოა, წარწერები ორენოვანია (რუსული - მთავრული კირილიცა, ქართული - მთავრული მხედრული). წლები აქაც არაბული ციფრებით გვხვდება.

10. ეკლესიის შიგნით სამხრეთ კედელზე საკურთხევლის მარჯვენა კართან 60 სმ-ში, იატაკიდან 1,50 სმ-ში მდებარეობს კვადრატის ფორმის შავი მარმარილოს მემორიალური დაფა, 50/50 სმ, კუთხეებში ორნამენტებით, რომელზეც

ამოკვეთითაა შესრულებულია ორხაზოვანი მთავრული მხედრული წარწერა. წარწერის თავში, შუა ადგილზე ამოკვეთილია სამეფო გვირგვინი. ასოები და ორნამენტები თეთრი შეფერილობისაა, რაც განსაკუთრებულ ელფერს სძენს დაფას, განსხვავებული დიდი ზომის შრიფტით შესრულებულია განსვენებულის გვარი. წარწერა შემდეგი შინაარსისაა:

პოლკოვნიკა

დარია დავითის ასული

ჩხეიძისა

1846-1882.

11. ეკლესიის შიგნით სამხრეთ კართან კედელზე, იატაკიდან 3 მ სიმაღლეზე მდებარეობს 60/60 სმ კვადრატის ფორმის შავი მარმარილოს დაფა, რომელზეც ორენოვნი წარწერაა ამოკვეთილი. ასოებს ყვითელი შეფერილობა აქვთ. თავში რუსული კირილიცა, მის ქვემოთ ქართული მხედრული, ასოები ორივე ენაზე ორხაზოვანი მთავრულია. განსხვავებული დიდი შრიფტით წერია წოდებისა და სახელის ინიციალები და გვარი. წარწერა ასე იკითხება:

Здесь покойтся прахъ

Кн. Р. К. НИЖАРАДЗЕ,

Родившагося 10 января 1816 года

и умершаго 28 марта 1885 года.

აქგანისვენებსმტვე

რი თ. გ. კ. ნიჟარა

ძის.დაბადებულ არ

ს 10 იანვარს 1816 და

გარდაცვალებულ არს

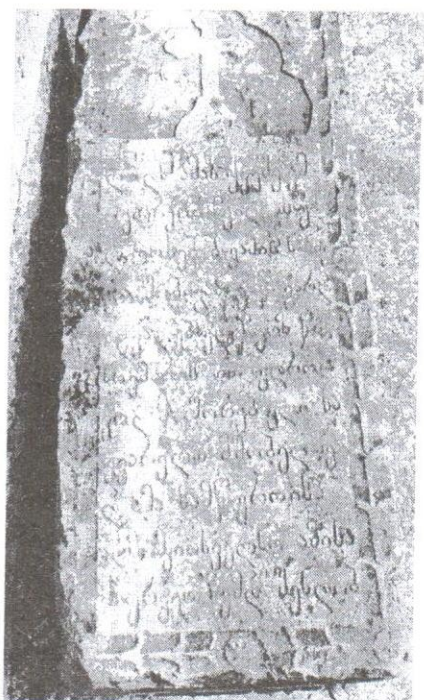
ქართული წარწერა აქ წყდება, ლოგიკურად იგი უნდა დასრულებულიყო, მაგრამ, შესაძლოა, ტაძარში ჩატარებული რესტავრაციის შემდეგ იგი ახალი ბათქაშის ქვეშ მოჰყვა.

ეპიტაფიათა შინაარსი ეკლესიის გარეთ არსებული საფლავებისა განსხვავდება ტაძრის შიგნით არსებულისაგან. ეზოს წარწერებში მიცვალებული მწუხარებას გამოთქვამს ნაადრევად გარდაცვალების, ახლობლების დამწუხრების გამო და ითხოვს შენდობას წამკითხველისაგან, ხოლო შიგნით მდებარე საფლავთა ეპიტაფია მხოლოდ გარდაცვლილის სახელს, გვარსა და წოდებას გამოხატავს. წარწერების მიხედვით, ეკლესიის გარეთ დაკრძალულნი რიგითი მორწმუნე ადამიანები ყოფილან, ხოლო შენობაში იმ პერიოდის მაღალჩინოსნები და მათი მეუღლეები არიან დასაფლავებულნი.

შეიძლება ითქვას, რომ წმინდა გიორგის ეკლესიაში XIX საუკუნეში დაკრძალულთა საფლავების მდებარეობა, ქვის ხარისხი, წარწერის შინაარსი და შრიფტიც კი მათ სოციალურ დიფერენციაციაზე მიუთითებს. ამასთანავე, ეპიტაფიები საინტერესო მასალას წარმოადგენს დამწერლობათმცოდნეობის თვალსაზრისითაც.

სურათი 1

სურათი 2

დამოწმებული ლიტერატურა

- ო. ლანჩავა, 2007 - ო. ლანჩავა, ქუთაისის არქეოლოგია, ქუთაისი, 2007.
 ა. ნიკოლეიშვილი, 1990 - ა. ნიკოლეიშვილი, გაბრიელ ეპისკოპოსი, თბ., 1990.

LUIZA KHACHAPURIDZE, DAVID SHAVIANIDZE

THE 19TH CENTURY GRAVES IN ST. GEORGE'S CHURCHYARD ON ARKIELI HILL, KUTAI SI

St. George's Church, built in 1890 due to the efforts by Saint Gabriel Kikodze, is situated on Arkieli Hill in Kutaisi. The graves of the same period are found both inside the church and in the churchyard; some of these graves are marked with stone pillars, others with rectangular shaped stones or commemorative plaques fixed into the church wall.

The graves located outside the church are marked with white stones with application of ashlar masonry; inscriptions are faded due to the course of time, however, they are partially readable. Inscriptions on stone pillars are carved in Mkhedruli script; the letters of the alphabet are used to indicate dates. The stelae are approximately two meters high. Inscriptions on regular grave stones are also in Mkhedruli script with Arabic numerals. On one of the graves the first letters are in Mkhedruli script, while the date of death is carved with Arabic numerals. Stones of the graves inside the church as well as the commemorative plaques fixed into the wall are made of black granite, the inscriptions are bilingual (Russian – Cyrillic script, Georgian – Mkhedruli script). Dates are still given in Arabic numerals.

The contents of the epitaphs on the outside the church differs from those inside the church.

It could be concluded from the inscriptions that the location of graves of those buried in St. George's Church as well as in the churchyard in the 19th century, the quality of stones, inscriptions' content and even the script provide clues about social differentiation.

გიორგი კორნაპელის (კაპანაძის) პოეზიის ზოგიერთი თავისეზურების შესახებ

რამდენადაც ჩვენთვის ცნობილია, კრიტიკოსმა ჯანსულ ღვინჯილიამ გატეხა ნავსი და 1973 წელს გამოაქვეყნა წერილი გიორგი კაპანაძის პოეზიის შესახებ (ჯ. ღვინჯილია, 1973, N5). ეს წერილი მიმოხილვითი ხასიათისაა, ახალი თაობის რამდენიმე მწერალს ეხება, თუმცა მეტი ყურადღება გ. კაპანაძის შემოქმედებაზეა გადატანილი. აღნიშნულია, რომ „დღემდე გრძელდება გაუმართლებელი ღუმილი ისეთი საინტერესო პოეტის მიმართ, როგორც გიორგი კაპანაძეა“. ჯ. ღვინჯილია შეძლებისამებრ ცდილობს დაარწმუნოს „კრიტიკის“ მკითხველები, რატომაც საინტერესო ეს „საინტერესო“ პოეზია და განიხილავს გ. კაპანაძის ლექსებსა და პოემა „მედვას“. წერილის ფინალში ნათქვამია, რომ „ქართულმა კრიტიკამ საკმაოდ უნდა იმსჯელოს გ. კაპანაძის შემოქმედებაზე“.

„ქართულმა კრიტიკამ“ შემდგომ, თითქმის ოცი წლის განმავლობაში, ვერანაირად ვერ მოიცალა, ან ვერ შეამჩნია უკვე გვარიანად წამოზრდილი, თითქმის გენიალურობამდე ამაღლებული გ. კაპანაძის პოეტური სამყარო. მხოლოდ 1991 წელს მწერალმა გ. ბენიძემ ჟურნალ „განთიადში“ მოათავსა წერილი „შედევრი“, რომელშიც გ. კაპანაძის პოემა „ნარცისზე“ საუბარი (თუ არ ვცდები, ცოტა ხნით ადრე გ. ბენიძეს „ცისკარმაც“ დაუბეჭდა წერილი „ჩრდილში მდგარი ტალანტი“, ოღონდ შემოკლებული ვარიანტი და ავტორს სამართლიანი დავა ჰქონდა რედაქციასთან). ამ წერილში გ. ბენიძე ცდილობს დაადასტუროს, რომ „ნარცისი“ არა მხოლოდ გ. კაპანაძის შემოქმედებაშია შედევრი, არამედ მთელს ქართულ პოეზიაში შეიძლება ჩაითვალოს ერთ-ერთ მწვერვალად. ამ შეხედულებას იგი კიდევ უფრო სარწმუნოსა და მყარს ხდის გ. კაპანაძის რჩეულ ნაწარმოებთა კრებულზე დართულ სეფე წერილში - „უამიერების მძლეველი“ (გ. კორნაპელი, 1995).

დასახელებულ წერილებში გ. ბენიძე სავეებით სწორად წარმოსახავს კონიუნქტურული სპეკულაციებით გატაცებული კრიტიკის სახეს და უშუალოდ გ. კორნაპელის შესახებ ამბობს: „ქართველი მკითხველისათვის გ. კაპანაძის პოეზია ერთ-ერთი ის სასიხიჯი ქვა გახდება, რომლის აწევის გარეშე მის ლიტერატურულ გემოვნებას მნიშვნელოვანი ხარვეზი ექნება“. აქვეა წარმოჩენილი გ. კორნაპელის პოეტური სივრცის მიმართებები ქართველ და უცხოელ რჩეულ პოეტთა სამყაროსთან და გამოკვეთილია მოსაზრებები, თუ როგორ მოახერხა გ. კორნაპელმა ამაღლება მაქსიმალურ ინდივიდუალობამდე, როგორ რთულად და, ამასთანავე, ძალიან ნათლად მიიღწევა ამ პოეტის მიერ შექმნილ უზადო სივრცეებამდე.

გიორგი კორნაპელის პოეზია მსოფლიო მნიშვნელობის მოვლენად მიაჩნიათ პოეტ გოჩა სხილაძეს - „სიკვდილის მისტერიები ახალი ელევსინიდან“ და გიორგი იონთა იბერიონს - „ხიბლი და დიდება გიორგი კორნაპელის პოეზიისა“. გ. სხილაძეს მიაჩნია, რომ ჩვენში იშვიათად ყოფილა პოეტი, გიორგი კაპანაძესავით შეჭრილიყოს ცნობიერების წყვდიადებში, ასე ღრმად რომ დაეყენებინოს ღმერთისა

და ადამიანის, დროისა და სიკვდილის პრობლემები, რომელნიც დასაბამიდან მოწყვეტა კაცობრიობას და ასკვნის: „გ. კაპანაძის მისტერიები განწმენდას ემსახურებიან. იგი ქურთმია ამ სიტყვის ქეშმარიტი არსით, თავისი გრძნობები მიაქვს კაცობრიობისა და ღმერთის საკურთხეველზე... ქმნადობის ყოველ აქტში გ. კაპანაძე გარდაცვალებასა და აღდგომას განიცდის, როგორც გარდაუვალსა და უჩვეულოს; იგი თავის ნილაბს ახვედრებს არარას სუნთქვას, კორიდაზე გამოსული სიკვდილის რქებს შროშანებიან სუდარას შეაგებებს, და აი მისი პოეზია - „განახლებული კუბო რამზესის, კიდობანივით შესცურდება მომავალი ჟამის ოკეანეში“.

ასევე სულში ჩამწვდომია გიორგი იონთა იბერიონის ღვთაებრივი ძალით გაღონიერებული და დამწყალობებული სიტყვა: „როგორც ყანის მთესველი დაჰკანკალებს თავის დათესილ თითოეულ მარცვალს, მიწის გამარღვეველ ლოცვას თან ატანს, ზეცას შეჰყურებს, მოლოდინით ანთებული უმზერს მომავალს და ელოდება აჯეკილებულს თავის ყანას - ლექსის მთესველ პოეტო გლეხო, კორნაპელო, მზერა შეავლე ანთებულ თვალებს, ანთებული ყურთსასმენელი შენთვის დამთვრალა, რომ ვეზიაროთ უფლის საიდუმლოს, ენისა და სიტყვის საიდუმლოს, რამეთუ ქეშმარიტება არ მოსულა შიშველი, იგი მოვიდა სიმბოლოებით შემოსილი, სიტყვის სიმბოლოებით შემოსველი კი პოეტია, რომელიც ღვთის სიტყვას სადღესასწაულო კაბას აცმევს, ღვთის საიდუმლოს აკაბალებს. ყოველ ეპოქას და ყოველ ერს ამ ეპოქაში მცხოვრებს ჰყავს თავისი მედროშე. ღვთიური სიტყვის მედროშის მოძებნა ოდითგანვე თავის მობმას ნიშნავდა. არ დაგვავიწყდეს, რომ საქართველოში იავნანასთან ერთად ღვიძილის ნანაცაა საჭირო სულის საფხიზლებლად და საგალობლად სამარადჟამოდ. შეუცნობელ წყაროსთვალს ნაზიარები პოეტი გიორგი კორნაპელი კი ის სულია, რომელიც ბავშვობიდან ღმერთის საკურთხეველს უკაჟუნებდა, რადგან მხოლოდ ღმერთთან ჰპოვა მან თავშესაფარი. მაღლიერებით აღსავსეს ცრემლმორეული სიხარული გამოუტანია მისგან და კიდევ ერთხელ გვახსენებს მის გზას, მის მარად მოწყალე სულს, გვიბიძგებს, რომ გულის წიაღში არ დაეკარგოთ ია წმინდა ცეცხლი, რომელიც დასაბამიდან ღვთისგან გვაქვს ნაბოძები და ავანთოთ მასთან ერთად დიდ კოცონად, როგორც ერთი დიდი მთლიანი ჩირადღანი საქართველო. ეს პოეტის უდიდესი ნატვრაა, მთელი მისი შემოქმედება გამსჭვალულია თავისი ერის ღმერთთან დაბრუნების ფიქრებით“...

გიორგი კაპანაძის პოეზია განსაკუთრებულ მოსმენას საჭიროებს, მოსმენასა და ზედვას ერთდროულად, რამეთუ იგი თავისთავად მძაფრად ვიზუალურისა და შინაგანი სულის ამოფრქვევის უცხო ნაერთია. ძნელია ერთი წაკითხვით, ერთჯერადი გადათვლიერებით შემოადწიოს შენში ახლო თუ შორეულმა ხილვებმა, აზრობრივმა სივრცეებმა, რომელთა გულში, ცენტრში ყოველთვის ზის იღუმალი ძალა, ძნელად მოსახელთებელი, ძნელად აღსაქმელ-დასამორჩილებელი. ამიტომაც, რომ გ. კორნაპელის თითქმის ყოველი მხატვრული ქმნილება, უფრო კი პოემები, მაქსიმალურ გონებრივ მობილიზებას ითხოვს მკითხველისაგან, თვალის ერთხელაც გვერდზე გა„ცევა“ გამოგრიყავს იმ ექსპრესიისაგან, რაც ტექსტის დინებაში მიიტოტება და უკონტაქტობის ვაკუუმში აღმოჩნდება, ისევ თავიდან მოგიწევს აზროვნებისა და მხედველობის კონცენტრირება. მალე გაირკვევა, რომ შენ არ დგახარ ჩაკეტილი სივრცის

წინაშე, შინაურულად იგრძნობ თავს, ყოველ კუთხე-კუთქულში მიხვალ, ოღონდ ახლადქმნილი და შემცბარი მაგიური ხილვების ზემოქმედებით.

ბუნებრივია, პოეტური მისტერიების საუფლო იოლად არ იღებს სტუმარს, განსაკუთრებით პლებეური კმაყოფილებით განათებულიებს, ისეთებს, ეზო-კარის იქით რომ ვერ იხედებიან, მაგრამ თუ მოიწადინებენ ამას, არ გაუჭირდებათ არაჩვეულებრივ ხილვადობაშიც რამდენადმე შეადწიონ.

გ. კორნაპელის ლირიკა განსაკუთრებული ხატოვანებით გამოირჩევა, ერთმანეთზე აკინძულია სხვადასხვა სიძლიერისა და გამომსახველობის მქონე კადრები, რომლებიც ხელს არ უშლიან ლექსის ერთიან განათებას. ცალკეულ კომპოზიციებში ზოგჯერ ტროპული ფორმების სიუხვე იგრძნობა, მაგრამ მათ საკმაოდ გამორჩეული ტონალობისა და თანდათან გაძლიერებადი ხმის შექმნა ეკისრებათ და, ამდენად, ერთიანი სიმფონია იქმნება - ყოველ მხატვრულ სახეს, ხატს, თავისებურ ფერთან ერთად, გარკვეული მელოდიურობისა და ჟღერადობის უნარი აქვს, რაც კომპოზიციის დასრულებისას წრედშეკრულ, გამორჩეულად მხატვრულ, ლოგიკურ მთლიანობად ყალიბდება. ამიტომაც არ ჩანს ეს ტროპული სიჭარბე ძალზედ თვალისმომჭრელად. ეს თვალსაზრისი გ. კორნაპელის არაერთ პოეტურ ნიმუშს მიუღდება. აი, თუნდაც:

მარადიულ ცას სინანული არ ეკარება,
აყვავდა მუხა, ხევში ლელე ჩამოქვითინდა.
მომელანდება დინოზავრები,
მომელანდება მილიარდი წლების იქიდან.
ქრება ლოდებზე დინოზავრთა ნატერფალები,
მარადიულ ცას სინანული არ ეკარება:
დალუპულ ზღვებზე,
დამპალ ხეზე,
ჩამქრალ თვლებზე.
შეხე, იები დამიწებულ წიფლის სხეულზე
ამოსულან და აყვავებულ ცას იფარებენ
და გაზაფხული დაყილობს მწვანე თვლებით.

უშორესი წარსულიდან დღემდე ბევრი რაიმე შეიცვალა, გაქრა, მოკვდა. მიწიერ ცხოვრებას თავისი უღმობელი კანონები აქვს, მაგრამ ცა, მარადიული ცა, ყოვლის მომსწრე და ზედამხედველი ამას გულგრილად დასცქერის. თუმცა ეს არაა ჩვეულებრივი, ადამიანური გულგრილობა. ცას არ სცალია სინანულისთვის; მას არც უნდა ჰქონდეს ამქვეყნიური რეალობისთვის დამახასიათებელი თვისებები. იგი ყველას სიცოცხლისთვის აუცილებელი წყაროა, მკვდრის სიცოცხლისთვისაც კი, რომელიც გაზაფხულისას ისევ უნდა ამოიზარდოს, ისევ ცას უნდა მიანათოს თვალები და ისევ იმედით მოკვდეს... გ. კორნაპელისათვის უცხოა ახლომხედველობა. მის თვალს, სიტყვას, სულს არნახული მასშტაბებით შეუძლია დანახვა, სივრცის შექმნა, მოძრაობა. ამ პოეტისათვის არ არსებობს მკაცრად დაფიქსირებული დრო, გეოგრაფიული გარემო თუ ლოკალი, წარსული და თანამედროვეობა, ჩაკეტილი, შემორაგული სამყარო, რომლის იქით გადწევა აკრძალული ჰქონდეს. მისთვის ერთი სივრცეა, რაც ოდესმე ყოფილა და არის. ზეციურის, მიწიერის, მარადიულის ერთობლივი წარმოსახვა-შემოლანდება არც

შეიძლება უბრალო ადამიანური ძაღოვნებით. ამას პოეტური გულის წყლულთა
ჯერ ამომფრქვევი და მერე დამაურვებელი ხელოვნება სჭირდება...

საღამო - ჩიტის სევდით მორწყული,

დადუმებული ქედებზე ქარი:

ან მზის ძახილად მომეჩვენება,

ან ჩიტის ტოტზე ჩამოსვენებად,

ან მარადიულ გზის გახსენებად.

ან

შორ მზეებიდან მოდი ისევე,

ჩემო ძველო გზავ, რარიგ შემცივდა.

ის ვარსკვლავები, რაც შენ ამინთე,

ჩამოცვენილა შავი ზეციდან.

მე რაღა დამრჩა?

თვლელა ლანდების,

ხატება ზღვების

და თეთრ კლდესავით მოწოლილი

ტურფა ღრუბლები,

კრთომაში შესულ საღამოების.

ეს მშვენიერი სტრიქონები არ უშლიან ხელს ზემოთ ნათქვამის
გაგრძელებას... ღრმად დაკვირვებისას შესაძლებელია აქ სიტყვებმა დაკარგონ

პირდაპირი მნიშვნელობა და პირობით მეგზურებად გადაიქცნენ, რაც პოეტური

კანონით აუცილებელიცაა. სხვაგვარად ვერც ამუშავდება ლექსის ტროპული

მექანიზმი, ვერ გაჩნდება ფსიქოლოგიური შეგრძნებები, რომ გასაგები გახდეს

„ჩემო ძველო გზავ, რარიგ შემცივდა“, რომ მხოლოდ მეტაფორა არაა „კრთომაში
შესული საღამოები“...

გ. კორნაპელისათვის დამახასიათებელია პოეტური ხილვების
ექსპრესიულობით წარმოჩენა. ამისათვის იგი ზოგჯერ რომელიმე ლექსში რიტმულ-
მელოდიურ მონაცვლეობას მიმართავს, რასაც თან მოჰყვება ვერსიფიკაციული
ცვალებადობაც. ამდაგვარ გადასვლებს ოსტატის თვალი და დიდი გამოცდილება
სჭირდება. გ. კორნაპელს ორივე გააჩნია და მას ამგვარი „თამაში“ შესანიშნავად
გამოსდის. მისი ლექსები ახლად გამოქყდარი კვირტებივითაა, აუცილებლად
რომ უნდა ამოფეთქდნენ. ხოლო რაც შეეხება რიტმულ-მელოდიურ
მონაცვლეობას ლექსის ამა თუ იმ მონაკვეთში, ეს რადიოტალღების სიხშირის,
მისი ზღვრული გავრცელების სურათს მოგვაგონებს. ამ ტალღებს ძალიან
ფაქიზი სმენადობის ყური უნდა უცდიდეს, ისეთი ყური, რომელსაც შეუძლია
მრავალხატოვანი ინფორმაცია დაუზიანებლად, შეუფერხებლად მიაწოდოს
გონებას, რომ ახალმა უცხოობამ შესაფერისი რეაქცია მოახდინოს და მოიპოვოს
თავისი ადგილი...

როცა ყანების უტურფეს ფრთებზე

ღამე იცრება და ცის ციაგი,

ქვეშ ღამეები მსხვერპლთ დასტირიან,

დანისლული აქვთ თვალნი ნიანგის.

ეს მე ვარ მარად,

ვისაც მზე მინდა,
 ბრმა ვიყავ მაშინ, ცა რომ გადახსნეს
 და ღამეების სარკმელებიდან
 შენი ყანჩები გულზე დამასხდნენ.

შევეცადოთ „ავხსნათ“ კორნაპელისეული თვალთ მოხაზული
 სამფლობელოს მასშტაბები. ლექსის ლირიკული გმირი ამბობს, რომ მე, ყოველთვის
 და ახლაც მყოფი, ნათელისა და ბნელის, ანუ ზეცის - მარადიული მზის
 სამყოფლის - და ღამის გაჩენის შემდეგ მოვედი, ღამე ცის ქვეშ დარჩა სამუდამოდ
 და ჩვენ, მიწიერები, მისი მსხვერპლი ვართ. ჩემთვის ცნობილია მზის არსებობა
 და იქითკენ მიმიწევს გული. საბედნიეროდ, ღამე არ აღმოჩნდა სრულიად
 ბნელი; მისი სარკმელებიდან ყანჩები გამოფრინდებიან და დამასხდებიან ამ
 ნატვრით ავსებულ გულზე. ყანჩები ღამეზე მალლა ფრენენ. ეს ზელამეული
 ყანჩები მზისგან მოსული მახარობლებია ან პოეტის მიერ ღამის იქით გაწვდილი
 აზრი. ყოველ შემთხვევაში ისინი შუამავლები მაინც უნდა იყვნენ მიწიერისა და
 ზეციერის, აქაურისა და იქაურის, ნანახისა და ვერნანახის. ეს ხილვები რითმიანი
 სალექსო ფორმითაა დაწერილი და გამორჩეული მელოდიურობა აქვს.

ეფარფატება ყანჩა ცის ღანდებს,
 ღამენი ნათელს მოინისლავენ,
 უფერულ ჟამში მოხეტიალე
 შემომესმება ფშანების კრთომა,
 სადაც წარსულის სინანულად
 ფრენენ ყანჩები.

უდიდესი წუხილი იბადება, ღამეების შემოტევებისგან გაუფერულდა დრო
 და სივრცე; თითქოს არც არსებობენ ისინი. სადღაც, ზემოთ, ბნელ ნისლეებიდან
 მოისმის ფშანების კრთომა, რომელშიც ცოცხლდება წარსული, უზარმაზარი
 შორეთი, რადგან იგი ახსოვთ ყანჩებს... ამ პატარა ურთიმო ათმარცვლიან
 მონაკვეთს ლექსისას მეხუთე ტაეპის ბოლოს პაუზა ახლავს და ბოლო ტაეპი
 - „ფრენენ ყანჩები“ - განსხვავებულ ხმას გამოსცემს...

როცა ღრუბლები გასპილენძდება
 და შუქი ჭკნება, როგორც ენძელა,
 მოფარფატდება ჩრდილი ყანჩების,
 სადაც იმაღვის ოცნება ჩემი.
 მაშინ მოგესმას შენ ჩემი კენესა,
 სადაც წევს ზეცა უმსუბუქესად -
 სიშორეები მოაქვთ ყანჩებს სიზმრული ფრენით
 და ყვავილები მოჰყვებიან გახსნილი შუქით,
 ღამეში ნათელ ღრუბელივით მოხეტიალე,
 მთვარეში გამდნარ ფრთათა ფართქუნით,
 მე მივყრდნობივარ ცათა ღუმელს და მთათა ღუმელს.

ყანჩების აჩრდილს ზეციდან ჩამოაქვს პოეტის ოცნება - ესე იგი, საბოლოოდ
 ხდება სახედ გადაქცევა, გასხეულება, წვდომა იმ სამყაროსი, რომელიც
 მარადიულად არსებულ სულს პოეტისას ინახავს. ერთ ზაზზე განლაგდნენ:
 პოეტი, ყანჩები (შუამავლები) და სულის ზეციური საუფლო (ანუ ძალა პოეტად

ქცევისა). შეიკრა წრე - „მე მივყრდნობივარ ცათა დუმილს და მათათა დუმილს“, ესე იგი, ვარ მესაიდუმლე მიწიერის (მთათა) და ზემიწიერის, ზელამიერის (ცათა)...

ამ ლექსითაც, რომელსაც „ყანჩები“ ჰქვია, კარგად ჩანს გ. კორნაპელის შემოქმედებითი ლაბორატორიის ცალკეული მექანიზმი, თუ როგორ ახერხებს პოეტი სალექსო ფორმის შერჩევას და შემდეგ მის წვრთნას, როგორ გრძნობს საჭირო მეტრს, ქმნის პოეტურ ლექსიკას, თავისებურ ფერსა და ხმას აძლევს მას, მრავალხმიანობით უფრო დრამატული ხდება პოეტური ხატის სასცენო სახე, რომელსაც ვუყურებთ, ვგრძნობთ, განვიცდით, მაგრამ ვერ ვეხებით.

ამასთანავე, აშკარად თვალში საცემია წარმოსახვის მასშტაბები, უკიდვრანო განზომილებები, დიდი სცენური არეალი; ამიტომ არ სჭირდება წარმოჩენილ სახეებს ახლოს მოწევა, არაა საჭირო გამაღიანებლის წვალება. სწორედ ეს სიდიადეა, რომ თუნდაც „ყანჩებს“ ლირიკულის, დრამატულისა და ეპიკურის ნაზავად რომ მიგვაჩნევინებს.

ამ პატარა წერილით ნამდვილად ვერ მივცემთ თავს უფლებას საბოლოო პროგნოზები გავაკეთოთ გ. კორნაპელის, იგივე კაპანაძის, შემოქმედების შესახებ, თუმცა, ცხადია, ნამდვილად დიდი პოეტური ენერგიის მქონე ხელოვანთან გვაქვს საქმე, რასაც ადასტურებს მისი ლექსები და პოემები. წინამდებარე წერილი ამ მხატვრულ ქმნილებებზე ჩვენ მიერ შესრულებული ვრცელი გამოკვლევის ნაწილს წარმოადგენს.

დამოწმებული ლიტერატურა

- გ. ბენიძე, 1991 - გ. ბენიძე, შედევრი, ჟურნ. „განთიადი“, 1991.
 გიორგი იონთა იბერიონი, 1995 - გიორგი იონთა იბერიონი, ზიბლი და ლიდება გიორგი კორნაპელის პოეზიისა; წიგნში: გ. კორნაპელი, ფენიქსი, ქუთაისი, 1995.
 გ. კორნაპელი, 1995 - გ. კორნაპელი, ფენიქსი, ქუთაისი, 1995.
 გ. სხილაძე, 1995 - გ. სხილაძე, სიკვდილის მისტერიები ახალი ელენისინიდან; წიგნში: გ. კორნაპელი, ფენიქსი, ქუთაისი, 1995.
 ჯ. ღვინჯილია, 1973 - ჯ. ღვინჯილია, კრიტიკა და ქართული ლიტერატურის ახალი თაობა, „კრიტიკა“, 1973, N5.

GIA KHOPERIA**ON SOME PECULIARITIES OF GIORGI KORNAPELI'S
(KAPANADZE) POETRY**

Giorgi Kornapeli (Kapanadze) lived in the second half of the 20th century. Giorgi Kornapeli has written several collections of poems. His poetry and poems are less studied. In Georgian literary press only a few critical articles have been published about the author so far. However, G. Kornapeli's poetic capabilities, his artistic thought as well as his worldview are rather remarkable. He is a master of clearly distinctive poetic style and imagery.

The paper is a modest attempt to show G. Kornapeli's artistic originality. Extensive research on the very issues is still ongoing.

ქართველური დიალექტური ტექსტები

მეგრული მასალა

წარმოდგენილი მეგრული ტექსტები ჩაწერილია ხობის რაიონის სოფ. ქვემო ქვალონში აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ქართველური დიალექტოლოგიის სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტის სამეგრელოს მომძიებელთა ჯგუფის (ე. დადიანი, ი. გაბელაია, ნ. ოკუჯავა) მიერ 1993-1994 წლებში პროფ. ტ. ფუტყარაძის ხელმძღვანელობით. მეგრული ტექსტები გამოსაცემად მოამზადა ასოც. პროფ. ე. დადიანმა.

KARTVELIAN DIALECTAL TEXTS

Megrelian Material

In 1993-1994 the proposed Megrelian texts were recorded in Kvemo Kvaloni village of Khobi District by the Megrelian research group – E. Dadiani, I. Gabelaia, N. Okujava under the supervision of Prof. Tariel Putkaradze of the Scientific Research Institute of Kartvelian Dialectology affiliated to Akaki Tsereteli State University.

The Megrelian texts have been prepared for publication by Associate Professor E. Dadiani.

ძველი ამბები

...კაკრას მასმა ჯგუფის ვორდ, მასმა ჯგუფის, ვანე ჩქიმ რეჟინ. მუ რე საშუალება, მუთუნ ვარე დო ა, მანთხა ჯგუფშა მეურქ დო წიგნეფი ფარა ვამილუ, მუთუნ ვამილ დო დოპწილ სუდეს სომური, სომურ დოპწილ დო კალათის ქენუორდ თენა, ოდო, ათეშმაშხვა ქორე კალათ. მიბუმენე თენა პუნხა დო მიდაფრთ ცხაკაიაშა. ცხაკაიას სანაკ ჯოხოდ თიმწკუმა დო მიდაფრთ. გეპტოფ თიმწკუმა ჟირ მანათი დუ, ვამიჩქ დო სუმ მანათი დუნ დო ჩქიმ მასკვამა კოჩ ხომ ვარე მითინ, ბო. სუმ მანათ დილამიძუ ფარა ჯიბეშა კოს, კეთებულ ვორექ კოჩ. ათაჲშა რე ჩქიმ შალუარ, ა, გიმე ვანჭუ, მუშენ-და, ვამილუდ მეტ, ოდო, იში, ბამბეშ, ბეფჩქიმიშ ნაშუა ინა მუ იყიდუ, თათმანი, თენა მუმოძუ. თენა სხაპ-სხაპინაით მოლაფთ 'აშო დო წიგნეფ, სახელგამშა მუკიბლი, მანთხა ჯგუფიშ წიგნეფ ქიბიდი არძა. ხოლო ქოდმოსქიდ, ართ მანათი დუო, მანათ დო ჭიქე მეტ. სე, მანათ დილამიძ ჯიბეშა დო ჩქიმ მასკვამა კოჩ მინიე, ბოშ. მანათ ჯიბეშა დილამიძ დო დო... ღორონთ ვორექ, ბო, კოჩ, მუსიე რაგადანქინ. თექი გჷალო ვადომიჯგუფუ ვითოხუთ კილომეტრის ჟირ კუჩხ, ვანე ჩქიმ რეჟინ, გჷალო საათ დო გვერდიშ განმავლობას სუჩა ქომოფრთ. ღუმუს ოგანდესი, თემ ქუმოფრთ, ვანე ჩქიმ რეჟინ, ოჭმარეს ვიშო იბდ დო ღუნუს ოგანდეს, თემ სუჩა ქუმოფრთ კინ, ეჩიდოვით კილომეტრი. აჲ მუზმა მიდამრთუმ დო მუზმა ხალის ქონობღვე დო მუზმა ქეშნოლებუე ათე ოჭვალ ბირგულეფ, ასე მუთუნშო ვერგუ, მუზმა ქეშნოლებუე, ბოშ.

— აბა?

— მამბერე, ბო, ვარდიო? — ქო, ა, წიგნეფ ქომიბლი. — სომურშე მუ გეპტოფია — მიწუ ბებიქ; — ათეშმა გეპტოფ — მა უწი.

— მუშა გიმოჩ კილო სომურ?

— სუშ, კილოობითი დუო, ბო? ჩაჩაიაჯგუა მემილუდ მუდგადუნ დო: „ა, ჰაბა ჰა, ჰაბა ჰა, ჰაბა ჰა. დო: — მუშა გეგმოჩ? — ა, ათეშმა, სუმ მანათ გეპტოფ-მა უწი; ხახ, მახოლო მიდამრთუმუდუკო ნეტევა — თქუ; — მუშენ-მაქ; დო: — მაჟია სუმ მანათის მა გეპტოფუნდ, ფარა ვეიდუო? ვამოძრავენდ, ბაბა, მუთუნ. ჩქინ ქიანასი ფაბრიკა-ქარხნეფ ვარდუ. ჩქინ ქიანა დუ პრიმიტიულ ქიანა. ჩქინ ქიანად დაქცეულ ქიანა, დამამაძალეზულ ქიანა, გოდირგილ თენა ხალხიშ, მი დო მიშ გონაგირგონა, თენა კოს ვაუჩქუ. აურე ჟორდანიქ გოგიგონუ, ვიშო მიდედუ, აურე კომუნისტემქ აქ მუშართ, ვანე ჩქიმ რეჟინ, თენემქ მიდედუ. ენა თიქ მიდედ, ენა თექ მოლედუ დო იქ მიდედუ დო ათაქ უკვე ხალხი ორდუ გამწარებული, გამწარებული, ვაბალუდ მუთუნ. კოჩიშ სუდეშა მინილიკო ამსერ, ვანე ჩქიმ რეჟინი, კოჭობია ულუდეს ჭიქე, ოდო, მა ინა... ბოთილს, ა, გვერდბოთლიანს... ეთინა ტყვიაშ ინა მილუდ დო ეთინა ჭიფე ძაფი, ა ოჭალ ძაფიენ, ჟირ-სუმ ეთიშმაშხვა, ძაფის ქეკლურდვანდ თის, ვანე ჩქიმ რეჟინ, თი ტყვიას თის ქუმოუგანდ ჟი დო ნაფთ დინოდგუდ დო ჭიქე ჭვიტინია, ონდეთ, ონდეთ ულუდ თოლი, ეფერი. ამდლა შუქეფ მუკობუ დო დიხაუჩა მუკობუნ, ენა... ცხაკაიას ვარდუ ელექტროობა, თინა ქოფშუ, ცხაკაიას ელექტროობა ვარდუ.

— ნამ წანას?

— ათაშ ჩხოროშ ეჯდოშქვითი რიცხვის საშა გეგეჰოროქ გაკეთუ თინა ე აუგესი. ის ორე, გოჭკადილსი, ეთინა რე პირველი დასაუღეთ საქორთუოშ, ვანე ჩქიმ რეჟინ, ინა, შუქი, ეთინა. უკულ ენა აწგესიქ იესუ, უკულ რიონგესიქ იუ, უკულ დო უკულ, უკულ დო უკულ ირფელქ იუ. ეთი დროშიე ეთინა. საშა გეგეჰოროქ ნაკეთებუე თინა ათაშ ჩხოროშ ეჯდოშქვითი რიცხვის, ოდო, ეჯდორო რიცხვის გამშენეს თენა. ცხაკაიას ელექტრობა ვარდუნ, ქოფშუ. შარიან ლამპეფ მუკუბუდეს ედშახ, შარიან ლამპეფ ქუგაფუნო ნადირეფ?

— შარიან მუშენ ჯოხო?
— მუშენ-და, ჯაჭვეფითიდ მუკობუნაფილ ჟი. ათემაშხვად თიშ ინა, შუშა. შუშა ათემაშხვად, ა, რგჟალ ფიტლიში. რგჟალ. ფანარ ვარ, ფანარ ვარ, თინა ლამპა დუ. თენა, მარა თენა იკეთებუდუ სპილენძიშ, სპილენძის თენა კილო დო გვერდ, ჟირ კილო ნაფთ მიშ თიშა, ჟირ ბოთლი ნაფთ მიშუ. ათემაშხვა დუ თიშ ინა, შუშა, შუშა, ო, ლამპაშ შუშა. ინა ვითნომერიანიე, ეჩნომერიანიე, ეჩდოვითნომერიან ქიიდ თინა იშენ უკანასკნელი. რგჟალ ფიტლი უდუდუ თის. თის ქუმანტებუდუნ, ჯგირ შეკრულ ინა ქორდ, ოთახუდა, თის ვაკოდ მუთუნ თექ, ოფურუანდუ. ათეჯგუა შარიან ლამპეფ მუკობუდ ედშახ. ელექტრობა ვარდუ, ოდო, ე, მა გირაგადუქ, თიშ უკულ ელექტრობაქ გორჩქინდ ცხაკაიას. ოდო, ა, უკულ ვიშო-ვიშო, ვიშო-ვიშო, ჟარნეჯდოშქვითის მუშელ ა სოფელეფშა. ჟარნეჯდოშქვითი როცხვიშიე ათაქ მუთ ქორე თენა, ჟარნეჯდოშქვითი რიცხვი. მეტ უჯგუშ მუ, მუ გიფუა, ვამიქუ. ო, პატენ ჩქიმ რეჟინ დო კერძო ანგარიშეფ დო ანწი ქოდოცუ ძელ დო ძვალქ. ანწ მუქო ოკო, თეშ ქიმინას, მის ოკო.

— ტელევიზორქ ნამ წანას მიშართ, ტელევიზორქ?

— ო, ტელევიზორ გვალო ერ წანა ვარე მუშულირიე. ო, ერ წანა ქორე, ერ-ეჯდოხუთ წანა ქო, ერ წანაშ მეტიე, მეტიე, ეჯდოხუთ წანა ქორე. პირველს თენა, ვანე ჩქიმ რეჟინ, ჟუმბერ გახარიაქ დოდგუ.

— ქვალონსო?

— ათე მოლე დო მელე ვამიჩქ იშეიშენ. მარა ვარ, ჟუმბერიშ წოხოლე თენა ვადუდგუმ მითინს. ათეშ ანტენაშ გენწყუალას ართ მარა ქეგიოდინუ ჟუმბერქ. თენა წუდეს მანწყუ ჟო, თეშ ინა, გალენ ანტენა. გერე ჟუმბერ თეურე მუშ მაჭუკამო, ვანე ჩქიმ რეჟი: — ათაშ კინუკონითი, ეთეშ კინუკონითი, ეთეურე დუკონითი, ათაურე დუკონითი. იესუ თაქ... ართ დლაქ მიდართ თაშ, მაჟია დლაქ მიდართ თაშ, მასმა დლაქ მიდართ თაშ, მაანთხა დლაქ მიდართ თაშ დო ქემაიკათ, მიქიდ თის მიაკათუნ, ბოშ: წუტ, სი ჩალავა — უწუ, ვანე ჩქიმ რეჟინ, — ეს მინ ქარ გინუკინანს ამსერ, მინ ინა გინუკინანას, მინ ინა დო დორშვეს თენა რსინეფით, ჯაჭვეფით, უბედურობათ, მამაძაღლობათ. მინ თაურე დოკირეს, მინ თეურე დოკირეს, ვარე კირილ, ქემკობ, ქემკორე ემერ დო ბო, ეს ვანოკობუე ბრელ მუთუნინ, მარა რჩქინა ვარდუ, ათაქ ვემშაძუდ ხალხის, მუთუნ, ათე გაჰირებულ ხალხის. რკინად უბედურ, მუთუნ ვამშაძუდ.

— რადიო ქორდუო? რადიო უფრო ადრედ, ხო?

— რადიო ქო, რადიო ადრე დუ. ათენა არძა მუშელ, ბაბა, ომიანობაშ უკულ მუშართ თე ამბეჟი. ომიანობაშა, თაქ ჟაენჩილოარჩა თენა არაკაკალია ვარდ, მუთუნინ (განჯ, წი, თი კარ ვიშო - მთქმელი შვილიშვილს მიშართავეს).

— რადიოს მუს გინმოჩანდეს?

— ა, მუ რდუ, ა, საერთაშორისო მდგომარეობა დუნ, ვანე ჩქიმ რეჟინ, თის გინოჩანდეს, კინო ორდ სოთინდა, თის გინოჩანდეს, ოდო, კინო. მი ურჩქილედ რადიოს, სო დო სო მითოდვარანდუ. ტყასხოლო მითოდვადუ, ტყას რადიო დო ა, დიხაუჩა ინწყუდ.

— ტყას მუ ოკოდუ?

— გერეფხოლო ვაგაჩენდუდ ხოლოს.

ქართველური ლიალექტოლოგიის ინსტიტუტის ფონდი D1, №2.

ილია ალექსის ძე დადიანი, დაბ. 1910 წელს; ხობი, ქვემო ქვალონი; 20.06.1993.

ძველი ამბები

...ესე იგი, მა შრომა მიძირუნ, თენა, ხანდება, თენა ტყურა დო საერთოთ, ხოლო ოსურემს. მარა იფჩიებუქ მა, გოჭყორდუ-მაჟინ, გოჭყორდ. ინა, ირკოს ართნერ ძალა დო ღონე ვაულუდუ. სო, თენა ოლუეშ ქოჯოხოდუო, მუ ქოჯოხოდუნ, ათენა ოჭყარალო, ა, ბურჭულ მიკებუდეს დო პჭყარუნდით ის, ძიგირემს, ძიგირემს. ჭყარუა ჯოხოდ თის ჯუეშო, ახალ დიხას პჭყარუნდით. ა, მუ ჯოხო-და, ბარდემს პჭყარუნდით დიხაშ ოთასალო. ოდო, ასე მუ მიჩქ, ბოშ, ასეიან ამბე. უკულ თის, ქიმიფშით დო ხეთ ფხაჩქუნდით, მივოთასანდით თის სიმინს, თენასი დო ვარა ართ ტარ სიმინს მი მერჩანდ ხოლო. ნამთინე ოსურეფ ლუბაშა ქუმლედვანდეს ხოლო, მოლედანდეს ცუდეშა. მა თინა ლუბაშა მულმადვინედუო? ფხაჩქუნდითი დო თაჭრობა იდანდუ, ჩქი ფხაჩქუნდით თინას. ჩქიხოლო ვამუჩანდეს, მაგადთო, მუთუნით. უკულ ენეფ ბურბ ბაღანა დუნ, ჟირ წანას, ქოფშ, დიშქა დომკვათესი დოსქილაღირემქ, ჟენჩლოვით წანერ კოჩემქ, ვარა გიმეიან არძა უღირი დუ.

— პატის რცენდეს ხო?

— ო, ქო, ჟირ წანას, ქომიჩქ. ასე ცათე იში, ტაქტორიშ ხონუაშა გუთან ჯოხოდუ, გუთანს გეცუნდეს. ენა თაქ მა მოფრთინ, უკულ გეცუნდეს ხალხ აურებელ, ოდო, ზონუნდეს ცუნას. თეშ უკული, თეშ წოხოლე აგაფა, აგაფად, აგაფა ჯოხოდ დო კინახონას დოპირუნდესი დო თის ეკოპუნდ მა ოხოხალო. თის ვეკუაუნიკო დო თინა ვედეპკინიკო, თი ხოჯი დო თის ვეკუაუნიკონი, ოზე ვამახონედ, ფართობის ზონუნდეს დო ოზეხოლო ვამახონედ მა. ეთის ეკოპუნდ, ხუთ წანას ქეკოპუნდ თის, ოდო, ქომიშ თი უნჩაშ ბოშ, სკოლაშე ქომიშუ დო ონდლეს ქომირულედ ჩქიმდა, ქომიშ სკოლაშენ უკულ დო გეფომლანდ თესინ, ბაღანა დუ ინა, ამარ ჩხორო წანერ ბაღანა, ოდო, ერტებუდ ვიშო ხოჯინ, გარას ქოდიჟყანდ ინა, მა ცუჩა იბრულედ ოჭკომალიშ იშა... უკულ თენემქ ქეკოპიშეს საწყალემქინ, თენემქ მიმეხვარეს, სკოლასით ქორდეს დო თაქით ქუმოხაჩქაფეს. საქონელ ქოდეპკინით, თით გითიბლით დლა დო სერ, ვარა მუზმაქ შქირენით გოჭყორდ, ნანა, ხოლო თიდროს.

— შქირენა დუ ხო?

— ო, შქირენა მუჭო ვარდუ. შქირენა ორდუ ვარი, მერეთმოსლობა დუ. საქონელ გეგმოფჩი, ჯიშიშ ჩხუ მიუნდუ, თენა გეგმოფჩი დო ქიპუნე ბაღანა. ბაღანახოლო მეტ ვარდუ დო მახოლო მისოფუანს აურე, ენა ვარ, თის

მუ ბლოლანქ, ენა ვარ, თეს რლოლანქი... ენა მარზენს შქვითოშ მანათის, ინა მარზენს რუოშ მანათის. ენა, მან მოკონ, თის მეფხანქ, მარა ქოქანჩენს თენემს ხე დო ძიუთ, ძიუთ ინეთ, გიშებლით შურ, ძიუთ, მა დო ჩქიმ ბაღანაქ. ანწ ოკოონჯუა რე. მოფრთინი, სიმინდი სო რე? სიმინდ ვეპალუ დო ქობალი კაკალ ქულ ი კოს. თეს ვარა ქიბიდენქ-მაქ — ფთქვინი, ენა სუმოშ მანათი. ოდო, იწკუმა ასეიანცალო ვარდ ფარა გაბონებულ გუალო. უფრო მეტ ინა ქულულ ფარას. მიდაფთით ცუდეშა. მოფრთით მაჟია დღასინი, სიმინდ შურო ვაულ ი კოს. გუალო ჟირ-სუმ ფუთ, მეტ ვაპალუ სიმინდი. ჟირ-სუმ ფუთ უღუნა ემერ-ამარ. ცოხ, მა თიწკუმა დღა მიძირუნ, თინა, თის ვოქარაფუა-მაქ დო ამდღა მა ვარ დო ინეფ ღურუ, ახალეფინ, თის... ოქკომალ დო ოშუმალ ვაუძირ, თეშ თხორნა დიხას, ვარა ჩქიმ ინა შურო ქარ-ბორიას. გეგმოფი თენა, თენა დო მაჟია დღას მიდაფრთინი, სიმინდ ჟირ დო სუმ ფუთ ქულ ი კოს, მეტ ვარე სიმინდ შურო. თენახოლო ხუთოშ მანათია, ქორედა, მარა ხვამლაფა რე. ქობიძირით ჩქიმ მეზობელ, ხაბურზანია პილა ჯოხო თის, საწყობის მუშენდ თინა დო ხუტა ლაგვილად ხოლო თეჟი ინა, თავჯდომარე, ქუალონურ კოჩი. მავა — მიწუ — სიმინსია სუმოშ მანათია ქოგოიდირაფუანქია, ქუმორთია დო ფრევალიშ თუთა რე, გინიბლ თეჟ ცუდეს, ხორშის გინიბლ დო მოლაფრთი თაქ, ქუალონშა. ქიმეფრთ თიშ ცუხა დო ჩქინ ოზე დო ცუდე დო კარ შხტას ქიმეპილით ვიშო, ქიმეციდ ჩქიმ ჯიმაქ, ოდო, ათაქ ჩქიმ ნოსა მიუნდუ, ჯიმაშ ოსური. ეთიშ ცუხა ქიმეფრთითი, იქ მიდმაჟუნ დო ქიმეფრთით თი პილა ხაბურზანიაშ ცუხა. ართო ვოხორანდით ჩქი, და დო ჯიმაცალო ვორდით ართმაჟია... მეფრთინი, იქ ვეცუ. იქ მორთუნ ისხანს ა, მაინჯე რე ანწ, ნაონდლუ რე ჯგირო, უწი ისინი, — გეთუა სიმინთქია — მიწუ; — ცაუ, მეზდინ კოჩ-მაქ. მა ათე აშო ქომოფრთი დო ციზაფ, ინა ქოდიჟე, ქიორაფა თირიში, თირიში, ოქიორუანს. მა ცათაქ გინიბლ დო საჩაფულე ქორე თირი. ასე სქურია-მაქ, იფჩიებუქინ, თოლ გუთუოჯინი დო ა, ქისერუ, ისერუ დო თირ ათაქ ქორე, ობირგულე. ნაონდლუშა ვადუჟყავ თუალა დო თიჯგუას ქოთუნს, ცო, ფთქვი, ნამდა სქურიას ვორექ, ოდო, გიშალუ სქურიაშე, ცათე ნოდარიშ ცუდე რენ, ათეზმა მემიძ ინა, გიშალ შარაშა, მარა ვა... ვეჟმარო, თოლ ვაგმონჯამაფუ დო თან ონჯუა რე ასე. ტრთა, მუჟო მეზდინ ამსერ, ათაქ ქეშაბდინ-მაქ — ფთქვი დო ოლურალოხოლო ვაბდურუქ დო თირს ხო იპწულაბუქ. ამსერ, მუჟიე მადოლუ-მაქ დო მუთუნით ვეჟმარო სოლეთინ. მიკუოჯინიო, გუასალია, აშენებულ იშ ოჯახი, „ბდრს“, „ბდრუის“ ქუდახ ცხენსი დო ცხენს ქოგორუნს თე კოჩ. ცხენს ვედიტენდეს, დოთუნდესინ. ჰაკ ცხენიენ, თის გალე ველეტენდეს. ოდო, ქეგუოთინ თეჟრე, თე კოჩი იძახუნ თეჟრე, ოდო, ქეგუოდახ თის დო ქეგმოდახ თიქხოლო. მიმეხტარ-მაქ — უწი — აშო ქეგოთინ ჩქიმდა-მაქ უწი, აბნებულ ვორექ დო ვეჟმართე შარაშა-მაქ — მა უწი თეს. — მოლართ აშო ჩქიმ გადნევა — მიწუ თე კოჩქ. ინახოლო ჩინებულდი. გუალო ხოლოს ვარდ მეძობელ, მარა ჯგირ ხალხი დეს. მოლართუ თე კოჩქი დო ათეზმას გიშაძ, ოდო, ათაქ გეშებლი დო ქეგუაუნ იშო ჩქიმ ცუდეს, ანწ ქომიჩქ, ჩქიმ შუკა ქორე, მელე დო მოლე კოჩ ოხორანს, ოდო, ძიუთ ქიმეფრთ ცუდეშა.

უკული თიზმა ამბე, თიზმა საქმე. შხტას მინ მოხვარე ცუნდუ, მინი ბებე ცუნდუ, მინ ბაბუ ცუნდუ, მინი ბიძია ცუნდუ. ბაღანეფ მინ გუალო ჯიბგირობა ქოდიჟყუ, გუალო სარკოთ გინირთეს, ოდო, ცათეჯგუა ამბე დუ. ჯიბგირო

ტარიელ შუტკარაძე

ზმნურ შორმათა პარადიგმის მანქანური მოდელოების პრობლემები - I

დღემდე არსებულ ქართული ენის ყველა გრამატიკაში ქართული ზმნური ყალიბების კლასიფიკაცია ძირითადად ლათინური გრამატიკების მოდელს მიჰყვება (მთავარი საკვალიფიკაციო ნიშანია გვარის კატეგორია), რის გამოც ვერ ხერხდება სხვადასხვა სახის ზმნური ფორმების, როგორც საუღლებელი ერთეულების, ლოგიკური დაჯგუფება.

ვფიქრობ, უმჯობესი იქნება, ზმნურ ფორმათა ძირითად საკლასიფიკაციო ერთეულად ავიღოთ ხმოვანპრეფიქსიანი ზმნური ყალიბი და არა რომელიმე მორფოლოგიურ-სინტაქსური, მორფოლოგიური თუ სემანტიკური კატეგორია. თავის მხრივ, ზმნის მოცემული ყალიბის (ზმნის ფორმის) ფუძე შეიძლება მოიაზრებდეს რამდენიმე მორფოლოგიურ თუ სემანტიკურ კატეგორიას. გამომდინარე აქედან, ქართული ენის მანქანური თარგმანის მოდელირებისას უნდა მოხდეს მორფოლოგიური ყალიბების მიხედვით აგებული ფორმალური პარადიგმისა და სემანტიკური კონების შეპირისპირება; კერძოდ, ერთ პარადიგმაში გაერთიანებული მსგავსი აგებულების მორფოლოგიური ყალიბებისათვის უნდა დადგინდეს კონკრეტული სემანტიკური ველი. ასეთ შემთხვევაში გაიოლდება მანქანისთვის (პროგრამირებისათვის) „გასაგები“ ლოგიკური ფორმულების /წესების/ გამოყვანა. საგანგებოდ აღვნიშნავ, რომ ზმნის სრულყოფილ პარადიგმაში უნდა მოვიპოვოთ არა მხოლოდ უღლების კატეგორიების (დროის, ასპექტის, კილოს, პირისა და რიცხვის), არამედ ა. შანიძის მიერ ე. წ. წარმოქმნის კატეგორიებად სახელდებული გვარის, ქცევისა და კონტაქტის ფორმებიც.

ზმნური ყალიბების სისტემურ დახასიათებამდე ზოგადად აღვწერ ქართული ენის აფიქსებს.

ქართული სახელისა თუ ზმნის აფიქსები ოთხ ძირითად ჯგუფად შეიძლება დაიყოს:

1. გრამატიკული მნიშვნელობის მქონე მორფემები (ბრუნვის, პირის, რიცხვის, კაუზაციის... გრამატიკული კატეგორიის ნიშნები);

2. სიტყვააწარმოებელი მორფემები: -ად (გულ-ად-ი), -ობ-ა (კაც-ობ-ა, სი-ე (სი-კეთ-ე))...

3. ისტორიულად მოქმედი მორფემები - ამჟამად ფუნქციის არმქონე და ფუძეს ან სხვა მორფემას შეზრდილი სეგმენტები (თოვს - თოვ-ლი-ი...);

4. კონკრეტული გრამატიკული მნიშვნელობის არმქონე, მაგრამ ზმნური ყალიბების აგებაში მორფემები - აფიქსები, რომელთაც კონკრეტული გრამატიკული თუ სიტყვააწარმოებითი ფუნქცია არ უდასტურდებათ, მაგრამ ენაში მოქმედ და აუცილებელ ინვენტარს წარმოადგენენ; ასეთებია: ე. წ. თემის ნიშნები, -ოდ საგრცობი, -დ- ზმნური სუფიქსი და ი-, ა-, ე-, უ- ზმნური ხმოვანი პრეფიქსები.

ზმნურ ხმოვან პრეფიქსებს შორის გრამატიკული მნიშვნელობა თითქოსდა სტაბილურად უკავშირდება მხოლოდ ი- პრეფიქსს:

ი- პრეფიქსს მეშვეობითობის სემანტიკა შეუსაბამა მ. ჯანაშვილმა (მ. ჯანაშვილი, 1906). მოგვიანებით ი-ს უკუქცევითობის მორფოლოგიური კატეგორიის ნიშნად მიიჩნევდნენ (იხ.: ნ. მარი, 1925, გვ. 136-137; გ. როგავა, 1942; ბ. ჯორბენაძე, 1983, გვ. 107; დ. მელიქიშვილი, 2001, გვ. 84-85...)¹.

სხვა ხმოვანი პრეფიქსებისგან განსხვავებით, ი- ხმოვანი პრეფიქსით მართლაც გამოხატულია კონკრეტული გრამატიკული სემანტიკა, შესაბამისად, უკუქცევითობა შეიძლება ჩაითვალოს გრამატიკულ კატეგორიად, თუმცა რიგ შემთხვევებში ჭირს ი-ს ფუნქციის გამოკვეთა; შდრ.: ვიკეთებ, იკეთებ, იკეთებს, ვიხატავ, იხატავ, იხატავს... მაგრამ: გიხატავ; ამ ბოლო ფორმაში ი-ს ფუნქცია განსახილველია უ-სთან კონტექსტში: მე შენ გიხატავ - მე მას ვუხატავ; შდრ., ასევე: მიყვარს, გიყვარს, უყვარს... ასეთ ფორმალურ რიგში ი-სა და უ-ს ერთი რიგის სემანტიკა უნდა შევუსაბამოთ, რომელიც ნამდვილად ვერ იქნება უკუქცევითობა.

უფრო რთულადაა საქმე ა-, უ-, ე- პრეფიქსებთან მიმართებით (ეს სირთულე საკმარისადაა გაანალიზებული სამეცნიერო ლიტერატურაში. იხ., მაგ., ბ. ჯორბენაძისა და დ. მელიქიშვილის გამოკვლევები). ვფიქრობ, უკუქცევითობის გვარის, ქცევისა თუ სიტუაციის ნიშნებად ჩათვლილი ი, ა, ე, უ ხმოვანი პრეფიქსები ერთი რანგის მორფემებია, მაგრამ ენათმეცნიერებმა დღემდე ვერ შეცვლით, დაგვედგინა ამ პრეფიქსთა ისეთი გრამატიკული მნიშვნელობები, რომლებიც საშუალებას მოგვცემდა, ეს ხმოვანი პრეფიქსები ერთი გრამატიკული კატეგორიის ნიშნებად გაგვეაზრებინა;² შდრ.: ქართული ენის ბუნებისთვის არცთუ მთლად შესაბამისი გვარისა და ქცევის მორფოლოგიური კატეგორიების გათვალისწინების გარეშე ქართული ზმნური ფორმები ხმოვანი პრეფიქსების მიხედვით შეიძლება ხუთ ძირითად ყალიბად დავაჯგუფოთ:

1. უხმოვანპრეფიქსო ფუძე; 2. ი+ფუძე; 3. უ+ფუძე; 4. ა+ფუძე; 5. ე+ფუძე.

თითოეულ ძირითად ყალიბს აქვს თავისი ვარიანტები, რომლებსაც ერთმანეთისგან განასხვავებს აფიქსები; მაგ.: ვ-ი-მალ-ავ, ვ-ი-მალ-ე-ბ-ი... ვ-ა-ხატ-ავ, ვ-ა-ხატ-ვ-ინ-ებ, ვ-ა-ხატ-ი-ვარ... (გრცლად სხვა სტატიის ნაწილში წარმოვადგენთ); თითოეულ ამ ვარიანტს კი აქვს თავისი მწკრივები - სხვა რანგის აფიქსებით ნაწარმოები ფორმები, რომელთაც ერთმანეთისაგან

¹ საკითხის ისტორიისთვის იხ. ნ. ფუტყარაძე, მეგრული ზმნის სტრუქტურა და კონსტრუქცია, თბ., 2012, სადოქტორო დისერტაცია (ხელნაწერი).

² შდრ.: „რანგთა სინტაგმატური ფორმულის“ მიხედვით, ფუძესთან მიმართებით ერთ პოზიციაში მყოფი მორფემები ერთი რანგისანი არიან. როგორც წესი, ერთი რანგის მორფემები ერთ მორფოლოგიურ კატეგორიას ქმნიან: მოცემული რანგის მხოლოდ ერთი მორფემა შეიძლება იყოს მოცემულ ყალიბში (თავისი სემანტიკური ნიუანსით); ანუ: ერთი რანგის მორფემები ერთმანეთთან დამატებით დისტრიბუციულ დამოკიდებულებაში არიან, მაგრამ ერთმანეთთან თავისუფლად ვერ ვარიჩებენ; შდრ.: ერთი მორფემის ალმორფები დამატებით დისტრიბუციულ დამოკიდებულებაში არიან ან თავისუფლად ენაცვლებიან ერთმანეთს (რანგების თეორიის შესახებ სამეცნიერო ლიტერატურის მიმოხილვისათვის იხ. ტ. ფუტყარაძე, ხმოვანი პრეფიქსების ფუნქციისათვის ქართულ (ქართველურ) ზმნაში, ლინგვისტური ქართველოლოგიისა და აფხაზოლოგიის პრობლემები, ტ. II, თბ., 2010; იხ., ასევე, თ. გამყრელიძე, ზ. კიკნაძე, ი. შადური, ნ. შენგელია, თეორიული ენათმეცნიერების კურსი, თბ., 2003, გვ. 226-227.

განსხვავებული აქვთ ან დრო, ან კილო, ან ასპექტი, ან დასახელებული რამდენიმე სემანტიკური კატეგორია ერთად.

აშკარაა, რომ ხმოვანი პრეფიქსები ერთი რანგის მორფემებს წარმოადგენს, თუმცა კვლევის ამ ეტაპზე ჭირს, მათთვის მოიძებნოს ისეთი (მსგავსი) გრამატიკული მნიშვნელობები, რომლებიც საშუალებას მოგვცემს, ხმოვანი პრეფიქსები ერთი მორფოლოგიური კატეგორიის ნიშნებად განვიხილოთ.

ჩემი აზრით, ხმოვანი პრეფიქსების საერთო ფუნქციაა განსხვავებული ვალენტობისა და სემანტიკის მქონე ზმნური ყალიბების წარმოება (ფორმაწარმოება); კერძოდ, კონკრეტული ზმნური ფორმა (ყალიბი) შეგვიძლია განვიხილოთ, როგორც ენობრივი ნიშანი, რომელშიც აღმნიშვნელია მოცემული ფუძითა და აფიქსებით აგებული ზმნური ყალიბი, ხოლო აღსანიშნია კონკრეტულ გრამატიკულ თუ სემანტიკურ კატეგორიათა ერთობლიობა (შდრ.: ა-წერ-ს, ი-წერ-ებ-ა, ი-წერ-ს, ე-წერ-ებ-ა...)³.

აღრე გამოქვეყნებულ გამოკვლევებში ქართული ზმნური ფორმები სამი დონის იერარქიულ პარადიგმად წარმოვადგინე, სადაც პირველი საფეხურის თითოეული ყალიბი თეორიულად აერთიანებს მეორე დონის ყველა ყალიბს, ხოლო მეორე საფეხურის თითოეული ყალიბი - მესამე დონის ყველა ყალიბს. წინამდებარე სტატიაში მოკლედ აღვწერ თითოეული დონის ფორმების ზოგად მახასიათებლებს:

I დონის ყალიბები

პირველი საფეხურის ფორმები ერთმანეთისგან განსხვავდებიან ხმოვანი პრეფიქსების,⁴ კაუზატივისა⁵ და -დ- სუფიქსის⁶... პოვნიერებით⁷, ზმნის ფუძის სემანტიკური ვალენტობითა (ადგილიანობით) და ზმნით გამოხატული მოქმედების /მდგომარეობის/ მიმართულებით (ზმნაში მოაზრებული შედეგის დანიშნულებით). შედარებით ვრცლად „ვალენტობისა“ და „მოქმედების მიმართულების“ შესახებ:

ვალენტობა (ფართო გაგებით) არის ზმნის ფუძის პოტენცია, დაიკავშიროს აქტიურ თუ პასიურ პირთა გარკვეული რაოდენობა. სამეცნიერო ლიტერატურაში ლ. ტენიერის ტერმინი: „ვალენტობა“ განხილულია „ადგილიანობასთან“ მიმართებით (სამეცნიერო ლიტერატურის მიმოხილვისათვის

³ კონკრეტული ყალიბების სემანტიკური კონების შესახებ სხვაგან გვექნება მსჯელობა.

⁴ შდრ., ზმნური პრეფიქსების კიდევ ორი რანგი გვაქვს: პირის ნიშნები და პრევერბები. ამ სამი რანგის ზმნური პრეფიქსებიდან მხოლოდ პირის ნიშნები უნდა განვიხილოთ მორფოლოგიური კატეგორიის ნიშნებად; შდრ.: პრევერბებსა და ხმოვან პრეფიქსებს ზოგჯერ კონკრეტული სემანტიკაც უკავშირდებათ, მაგრამ არა ყოველთვის; ამ არასისტემურობის გამო მათ მაინც ზმნური ყალიბის ამგებ აფიქსებად მივიჩნევთ და არა რომელიმე მორფოლოგიური კატეგორიის გამოხატულებად.

⁵ ქართულში კაუზატივი მორფოლოგიური კატეგორიაა: ვაკეთებ/ვაკეთე - ვა-კეთ-ებ+ინ-ებ / ვაკეთებინე.

⁶ კეთ-დ-ებ-ა, თეთრ-დ-ებ-ა... ტიპის ფორმებშიც -დ- სუფიქსი ზმნური ყალიბის მაწარმოებელია; შდრ.: ა-კეთ-ებ-ს; ა-თეთრ-ებ-ს... ვ-ი-კეთ-ებ, ვ-ი-თეთრ-ებ...

⁷ შდრ., აწმყოს მწკრივის პირველი პირის ფორმები: ვა-აკეთ-ებ, ვა-აკეთებ-ინ-ებ, ვ-კეთ-დ-ებ-ი, ვ-ი-კეთ-ებ, მ-ი-კეთ-ებ-ს, ვ-უ-კეთ-ებ და სხვ.

იხ., რ. ასათიანი, 1979, გვ. 139-149; ლ. ენუქიძე, 1987; ქართული ზმნის ვალენტობის შესახებ იხ., თ. გამყრელიძე, 1979, გვ. 33-51).

ვფიქრობ, ლოგიკურია, რომ ზმნის უნარს, დაიკავშიროს პირები (მოქმედი, ინიციატორი, განმცდელი, აღმქმელი, ადრესატი, პაციენსი...), შეიძლება ეწოდოს **ადგილიანობა**, ხოლო ზმნაში პირის ნიშნების ასახვის შესაძლებლობას - **პირიანობა**; შესაბამისად, „ადგილიანობა“ უნდა გავიაზროთ როგორც სემანტიკური კატეგორია, რომელიც, როგორც წესი, გარკვეულწილად აისახება ზმნურ ყალიბებშიც (ადგილიანობას მორფოლოგიურ კატეგორიად მანამ ვერ გავიაზრებთ, სანამ არ მოხერხდება ზმნური ყალიბების ლოგიკური კლასიფიკაცია ადგილიანობის მიხედვითაც).

დროის, კილოსა და ასპექტის პარალელურად, ადგილიანობაც უნდა გავითვალისწინოთ ზმნური ყალიბების კლასიფიკაციისას; შდრ.:

პირიანობა - მორფოლოგიური კატეგორია;

ადგილიანობა - სემანტიკური კატეგორია;

ვალენტობა (ვიწრო გაგებით) - სინტაქსური კატეგორია.

ჩვენ შემდგომ მსჯელობაში „ადგილიანობის“ (სემანტიკური კატეგორიის) მნიშვნელობით გარკვეული პირობითობით მაინც გამოვიყენებთ ტერმინს „ვალენტობა“ (ფართო გაგებით), რითაც ხაზს გავუსვამთ ამ სემანტიკური კატეგორიის როგორც მორფოლოგიურ (ყალიბების წარმოება), ასევე სინტაქსურ პერსპექტივებს (აქტანტების რაოდენობა). გარდა ამისა, ვფიქრობთ, უმჯობესია ერთი ტერმინით ოპერირება (მაგ., ორვალენტიანი), ვიდრე ორით („ორვალენტიანი“ და „ორადგილიანი“); ანუ, ვალენტობა, როგორც ზმნის/შემასმენლის მახასიათებელი, მორფოლოგიაში განიხილება როგორც ზმნური ყალიბის განმსაზღვრელი ერთ-ერთი მოვლენა (სემანტიკური კატეგორია), სინტაქსში კი - შემასმენლის (წინადადების ბირთვის) აქტანტების რაოდენობის განმსაზღვრელი, მათ შორის, ე. წ. თანდებულიანი ფორმებისაც, რომელსაც მე რთულ/შედგენილ ბრუნვებს ვუწოდებ (შდრ.: „მიცემით ბრუნვაში წარმოდგენილი ირიბი ობიექტი თავისი ფუნქციით შეიძლება იყოს ადრესატი, დესიგნატი, ექსეკუტორი ან ლოკატიური ობიექტი“; წინადადების ბირთვში ამავე ფუნქციით ნახმარი თანდებულიანი სახელი, რომელიც მიცემით ბრუნვაში წარმოდგენილი ირიბი ობიექტის ტრანსფორმს წარმოადგენს, აქტანტად უნდა ჩაითვალოს (თ. გამყრელიძე, 1979, გვ. 45).

რაც შეეხება მოქმედების მიმართულებისა და ხმოვანი პრეფიქსების ურთიერთკავშირს: რამდენადაც ჩემთვის ცნობილია, ჯერ კიდევ 180-190 წლის წინ ნიკო ჩუბინაშვილმა შენიშნა მოქმედების მიმართულებისა და ხმოვანი პრეფიქსების მიმართება:

„მიჩემებითა მოქმედისა პირისათა ითქმის: ვიშენებ, იშენებ, იშენებს... რაჟამს მოქმედება მიეჩემების მესამე საცნაურსა პირსა, მაშინ ითქმის: ვუშენებ, უშენებ, უშენებს... (ნ. ჩუბინაშვილი, 1961, გვ. 115); მოგვიანებით ეს კავშირი ა. შანიძის მიერ კვალიფიცირდა ქცევის (ვერსიის) მორფოლოგიურ კატეგორიად, მაგრამ მრავალი განონაკლისის არსებობა ხელს უშლის ქცევის მორფოლოგიური კატეგორიის გამოყოფას.

მოქმედების მიმართულება შეიძლება იყოს: ნეიტრალური (ვწერ), აგენსისკენ ან აღმქმელი პირისკენ მიმართული (ვიწერ, ვიწერები, მიყვარს/

უყვარს), ადრესატისკენ ან განმცდელი პირისკენ მიმართული (მიწერს/ვუწერ), საზედაო (ვაწერ)... შდრ., ზმნისწინით გამოხატული გეზი: მიჰყავს - მოჰყავს.

„მოქმედების მიმართულების“ გამოხატვა სემანტიკური კატეგორიაა; იგი მორფოლოგიურ კატეგორიად ვერ კვალიფიცირდება.⁸

გარკვეული პირობითობით, პირველი დონის ფორმებს შეიძლება ვუწოდოთ მოქმედების /პროცესის, მდგომარეობის/ მიმართულებისა და ვალენტობის წარმომჩენი ფორმები; შესაძლებლად მიგვაჩნია ამ ყალიბთა ზოგად სახელად გამოვიყენოთ არნ. ჩიქობავას ტერმინი ნაკვითი; შდრ., სხვადასხვა ნაკვთები: ვაწერ, ვიწერ, ვუწერ, ვწერდი, ვიწერები...

II დონის ყალიბები

მეორე საფეხურის ფორმების - დრო-კილოსა და ასპექტის გამომხატველი ყალიბების ზოგად სახელად მოსახერხებელია ა. შანიძის ტერმინი მწკრივი.⁹ მწკრივები ერთმანეთისგან ფორმოზღვიად განსხვავდებიან ზმნისწინებით, თემის ნიშნებით და ზოგ შემთხვევაში სხვა დამატებითი ნიშნებით (მწკრივის ფორმის სავრცობით თუ ე. წ. მწკრივის ნიშნით), ხოლო სემანტიკურად - დროის,¹⁰ კილოსა¹¹ და ასპექტის მიხედვით /დასახელებულ სემანტიკურ კატეგორიათა კონკრეტული კომბინაციით/.

მცირე კომენტარი ასპექტის შესახებ: ქართულში გვაქვს უასპექტო და ასპექტიანი ფორმები. ასპექტიანი ფორმები ექვსი სახისაა: სრული, უსრული, წყვეტილი, უწყვეტელი, ერთგზისი, მრავალგზისი (ხოლმეობითი).¹²

ვფიქრობ, ერთი ნაკვთის ფარგლებში მწკრივთა რიგი შეიძლება შექმნას მხოლოდ ერთი ყალიბისა და ერთნაირი ვალენტობის მქონე ფორმებმა:¹³ ვ-ხატ-

⁸ შდრ., თ. გამყრელიძე, 1979, გვ. 38: „ქცევა და სიტუაცია, როგორც ცალკეულ სტრუქტურაში ერთმანეთთან შეუთავსებელი კატეგორიები, შეიძლება ერთი საერთო კატეგორიის ვარიანტებად მივიჩნიოთ და „ვერსიის“ კატეგორიაში გავაერთიანოთ: სუბიექტური, ობიექტური, და საზედაო (სუბტერესიული)“.

⁹ ნ. მარისა და ა. შანიძის გრამატიკებში ჩემ მიერ II დონის ფორმებად მიჩნეული ყალიბები განიხილება პირველი და მეორე სერიის მწკრივებად.

¹⁰ დრო სამია: ნამყო, აწმყო, მყოფადი; მწკრივებთან დაკავშირებული დროის გამოხატვა ზოგჯერ პირობითია; მაგ., აწმყოს მწკრივის შესაბამისი ფორმა ძირითადად გამოხატავს მეტყველების პროცესში მიმდინარე მოქმედებას (ვწერ), თუმცა ამავე მწკრივის ფორმამ შეიძლება გამოხატოს მომავალი დროც: „მოვალ და ვწერ“; შდრ. ასევე, მუდმივი მოქმედების გამოხატვა: ვწერ (მწერალი ვარ).

¹¹ ქართულში კილო სამია: თხრობითი, პირობითი, ბრძანებითი.

¹² მსჯელობისათვის იხ.: ბ. ჯორბენაძე, უღვლილების ფორმათა დაჯგუფების პრინციპისათვის ქართულში, ენათმეცნიერების ინსტიტუტის XXXVIII სამეცნიერო სესიის თეზისები, 1982, გვ. 12: ასპექტის სახეობები ქართულში: სრული, უსრული, წყვეტილი, უწყვეტელი, ერთგზისი, მრავალგზისი (ხოლმეობითი); შდრ.: ა. ონიანი, ქართულურ ენათა შედარებითი გრამატიკის საკითხები, თბ., 1989, გვ. 48-49 (აქვე იხ., განსხვავებული სამეცნიერო აზრის დენის საბჭოური „მეთოდოლოგია“, რომლის გატყდაებული მიზანი იყო „კლავა-ძიების მეცნიერული კალაპოტიდან ამოვარდნისა და ქართულურ ენათმეცნიერებაში თვითნებობა-მოჩვენებითობის დამკვიდრების საშიშროების თავიდან აცილება“. სამწუხაროდ, პოსტსაბჭოთა ეპოქაშიც ზოგი ავტორი მსგავსი „ტექნოლოგიებით“ იბრძვის განსხვავებული სამეცნიერო თვალსაზრისის წინააღმდეგ.

¹³ ცალკე სამსჯელოა აწმყოსა და მყოფადის მწკრივებში მონაცვლე ფორმების საკითხი: ვ მეფობ ვი მეფებ; ამეფობ ტიპის ფორმების განხილვა შესაძლებელია დამოუკიდებლადაც, როგორც მწკრივნაკლი ფორმებისა /ასევე, შეიძლება მივუღებოთ რიცხვში მონაცვლეობის საკითხსაც: ბავშვი ზის - ბავშვები სხედან; ფოთოლი ვარდება - ფოთლები ცვიან/.

ავ (გ-ხატ-ავ), ვ-ხატავ-დი, ვ-ხატავ-დ-ე; და-ვ-ხატ-ავ, და-ვ-ხატავ-დი, და-ვ-ხატავ-დ-ე; ვ-ხატ-ე, ვ-ხატ-ო, და-ე-ხატ-ე, და-ე-ხატ-ო.

ვფიქრობ, ქართული ზმნის მწკრივების რიგში არ უნდა შევიდეს პირველი თურმეობითი (გა-მ-ი-კეთ-ებ-ი-ა); იგი უნდა განვიხილოთ ცალკე ყალიბად, კერძოდ, მწკრივნაკლ ნაკვთად, რომელსაც მხოლოდ ნამყო უსრულისა და ნამყო სრულის ფორმები გააჩნია (მიკეთებია, მიკეთებინარ... გამიკეთებია, გამიკეთებინარ...).

რაც შეეხება ნ. მარის მიერ გამოყოფილ ე. წ. მესამე სერიის სხვა მწკრივებს: მეორე თურმეობითი (გა-მ-ე-კეთ-ებ-ინ-ა) და ე. წ. მესამე კავშირებითი (გა-მ-ე-კეთ-ებ-ინ-ო-ს) განხილულ უნდა იქნეს მ-ე-კეთ-ებ-ინ-ებ-ა ფორმის მეორე სერიის ფორმებად (და არა - ვ-ა-კეთ-ებ ფორმის პარადიგმის გაგრძელებად):

(გა)-მ-ე-კეთ-ებ-ინ-ა - ჩემდა უნებურად რაღაც (გა)ვაკეთე: მე გამეკეთებინა საჭმელი;

რომ (გა)-მ-ე-კეთ-ებ-ინ-ა - წარსულში რაღაცის გაკეთება შემეძლო, მაგრამ არ შემისრულებია: მე საჭმელი რომ გამეკეთებინა... რომ კავშირი თუ სხვა მოდალური ელემენტები მწკრივის სემანტიკას სხვა შემთხვევებშიც ცვლიან: დავწერდი - რამე რომ იყოს, დავწერდი.

შდრ.: ე. წ. მესამე სერიის ფორმები (გამიკეთებია, გამეკეთებინა, გამეკეთებინოს...), არაიშვიათად, ვალენტობითაც სხვაობენ პირველი და მეორე სერიის ფორმებთან: ვუკეთებ, გავუკეთე: გამიკეთებია (ამის შესახებ სხვაგან გვექნება მსჯელობა).

აქვე აღსანიშნავია სამეცნიერო ლიტერატურაში აღრიდებულ შემჩნეული -ავ და -ამ თემისნიშნით ზმნებში ფორმათა დამთხვევის თავიდან აცილების ტენდენციაც:

გუშინ მე და-მ-იხატავ-ს შენთვის (მისთვის) სურათი, გუშინ შენ და-გ-ი-ხატავ-ს ჩემთვის/მისთვის სურათი - ეს სამვალენტოანი, მაგრამ განსხვავებული შინაარსის (აგენსი პირველი პირია, დრო წარსულია...) ფუძეც გამოვლენილია ორი პირით, მაგრამ ენა ცდილობს, ამ ზმნური ფუძის შემთხვევაშიც ფორმალურადაც განასხვავოს მოქმედი პირველი პირისა და ადრესატის როლში მყოფი პირველი პირის გამომხატველი ფორმები (შდრ.: ხვალ მე ის დამიხატავს სურათს; მე თურმე დამიხატია სურათი; შდრ.: გა-მ-იკეთებ-ს და გა-მ-იკეთებ-ი-ა; გა-გ-იკეთებ-ს და გაგიკეთებია...); თუმცა პირველი და მეორე პირის მიმართების გამომხატვისას მათ განსხვავებული ფორმები აქვთ: მე შენ ხვალ დამიხატავ სურათს - მე დამიხატავს სურათი; შენ დაგიხატავვარ მე; შენ მე დაგიხატავ სურათს - შენ დაგიხატავს სურათი; მე დამიხატავხარ შენ...

სხვა ენებისგან განსხვავებით, ქართულ ზმნაში ერთი პარადიგმის ფარგლებში გამოვლენილია ორვალენტოანი ზმნური ფუძის ორივე პირი (მოქმედიც და პაციენსიც): ვ-ხატ-ავ - გ-ხატ-ავ; შესაბამისად, ასეთი ფორმები ორვალენტოანი და ორპირიანია.¹⁴

¹⁴ შდრ.: თ. გამყრელიძე მიიჩნევს, რომ ზმნა იმდენპირიანია, რამდენი პირის ნიშანიც აისახება მოცემულ ზმნურ ფორმაში; მაგ., ვაძლევ ზმნა ერთპირიანია (1979, გვ. 42)... მე ვფიქრობ, რომ ვაძლევ, ვაძლევ... ვაძლევს, ვაძლევს... ფორმები აწმყოს მწკრივის ფარგლებში (ზოგადად, ყველა სხვა მწკრივში) ავლენს ორ პირს; შესაბამისად, ეს ზმნური ფორმა ორპირიანია; ერთპირიანია, მაგ., „ვიხატები“ ფორმა.

ზმნა ორპირიანად ითვლება, თუკი ორი სხვადასხვა რანგის პირის ნიშანი გამოვლინდება ერთი მწკრივის ფარგლებში ფორმაცივლებისას; მაგ.: მე ვ-წერ, შენ გ-წერ: ამ ორ ფორმაში რეალიზდა აგენსისა (პირველი) და ადრესატის (მეორე პირის) ნიშნები; მწკრივის ფარგლებში არ ვლინდება პაციენსის შესაბამისი პირის ნიშანი.

შდრ.: სამეკლესტიან ყალიბში მხოლოდ ორი პირის აღმნიშვნელი ნიშანი ჩნდება: მე ვუხატავ ქალს სურათს, მე გიხატავ შენ სურათს... ხვალ ის მე დამიხატავს სურათს, ხვალ ის შენ და-გ-ი-ხატავს-ს სურათს...

წარმოების მიხედვით მწკრივები შეიძლება დავყოთ სამ ჯგუფად:

აწმყოს ფორმაზე დაფუძნებული მწკრივები (აწმყოს მწკრივზე დაფუძნებული მწკრივები: აწმყო, ნამყო უწყვეტელი, აწმყოს კავშირებითი).

მყოფადის ფორმაზე დაფუძნებული მწკრივები (მყოფადის მწკრივზე დაფუძნებული მწკრივები: მყოფადი, ხოლმეობითი, მყოფადის კავშირებითი);

ნამყო უსრულის ფორმაზე დაფუძნებული მწკრივები (ნამყო უსრული, ნამყო სრული, მომავალი დროისა და უსრული ასპექტის გამომხატველი კავშირებითი, მომავალი დროისა და სრული ასპექტის გამომხატველი კავშირებითი).

ზოგ შემთხვევაში მოცემულ ნაკვთს აწმყოს, მყოფადისა და ნამყოს წრის მწკრივები არ მოეპოვება (ივსებს სხვა ნაკვთის შესაბამისი ფორმებისგან).¹⁵

III დონის ყალიბები

მესამე საფეხურს ქმნიან ერთმანეთისგან პირისა და რიცხვის მორფოლოგიური კატეგორიების მიხედვით განსხვავებული ფორმები; კერძოდ, მესამე დონის ყალიბები (პირობითი სახელწოდებით - პირის ფორმები) ერთმანეთისგან განსხვავდებიან ზმნაში წარმოდგენილი ან ნაგულისხმევი პირების კომბინაციებით (და არა - რაოდენობით), ხოლო სემანტიკურად - მოქმედ და აღმქმედ (განმცდელ) პირ(ებ)ზე ორიენტირებით; წარმოვადგენ ორპირიან „ვხატავ“ ზმნის პარადიგმას აწმყოს მწკრივში (არაბული ციფრებით აღნიშნულია სხვადასხვა პირთა კომბინაციის აღმნიშვნელი ერთნაირი ფორმები):¹⁶

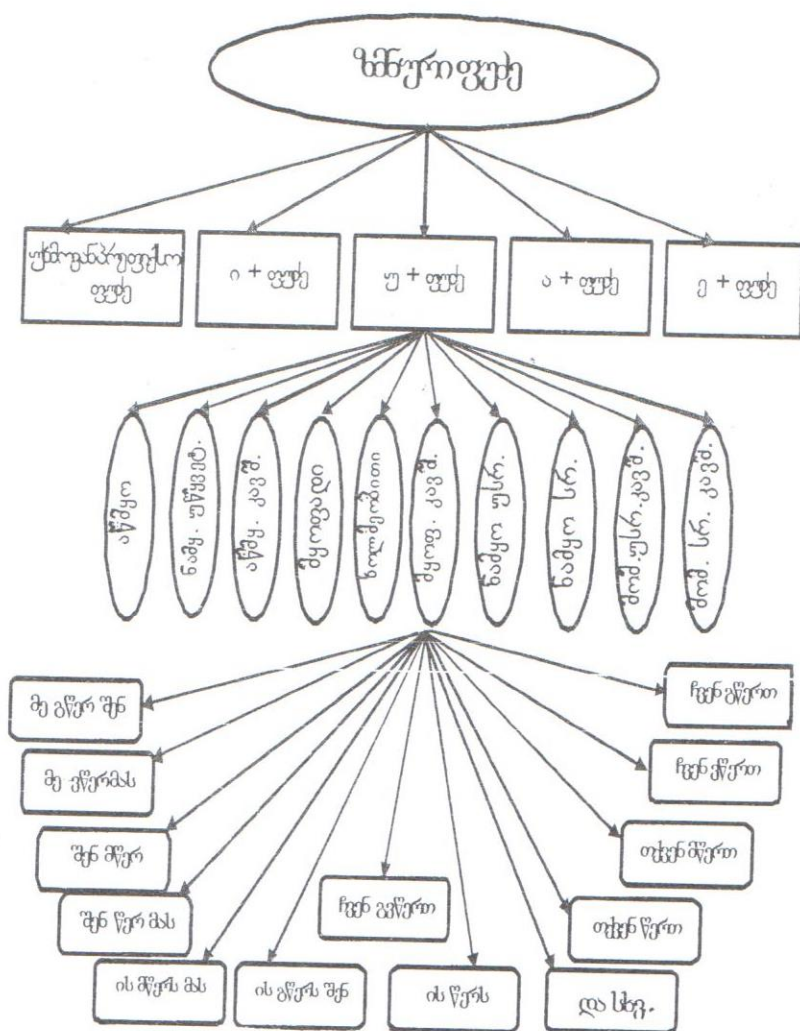
	I	II	III	I (მრ.)	II (მრ.)	III (მრ.)
I	-	მე გ-ხატავ შენ	მე ვ-ხატავ მას 1	-	მე გ-ხატავ-თ თქვენ	მე ვ-ხატავ მათ 1
II	შენ მ-ხატავ მე	-	შენ ხატავ მას 2	შენ გვ-ხატავ ჩვენ	-	შენ ხატავ მათ 2
III	ის მ-ხატავს-ს მე	ის გ-ხატავს-ს შენ	ის ხატავს-ს მას 3	ის გვ-ხატავს-ს ჩვენ	ის გ-ხატავს-თ თქვენ	ის ხატავს-ს მათ 3
I (მრ.)	-	ჩვენ გ-ხატავთ-თ შენ 4	ჩვენ ვ-ხატავთ-თ მას 5	-	ჩვენ გ-ხატავთ-თ თქვენ 4	ჩვენ ვ-ხატავთ-თ მათ 5
II (მრ.)	თქვენ მ-ხატავთ-თ მე	-	თქვენ ხატავთ-თ მას 6	თქვენ გვ-ხატავთ-თ ჩვენ	-	თქვენ ხატავთ-თ მათ 6
III (მრ.)	ისინი მ-ხატავენ-ს მე	ისინი გ-ხატავენ-ს შენ 7	ისინი ხატავენ-ს მას 8	ისინი გვ-ხატავენ-ს ჩვენ	ისინი გ-ხატავენ-ს თქვენ 7	ისინი ხატავენ-ს მათ 8

¹⁵ მწკრივების რიგში არ განვიხილავთ ე. წ. მესამე სერიის ფორმებს (იხ. ქვემოთ).

¹⁶ ზოგჯერ ამა თუ იმ ზმნის კონკრეტულ მწკრივს შეიძლება აკლდეს პირის ან რიცხვის ფორმები.

რეალიზებულია სულ 28 ფორმა; ამათგან 9 წყვილი არის ერთნაირი (მაგ., მე გხატავ შენ და მე გხატავთ თქვენ), შესაბამისად, ერთი მწკრივის ფარგლებში განსხვავებული გვაქვს 18 ფორმა, თუმცა საერთო ჩამონათვალში მაინც უნდა დაფიქსირდეს 28 ფორმა.

სამივე დონის ზმნური ფორმების იერარქიული მიმართება შემდეგი სქემის სახით შეიძლება წარმოვადგინოთ: ზმნური ფუძე > ზმნური ყალიბები / კვადრატული უჯრები / > მწკრივები / ელიფსური უჯრები / > პირისა და რიცხვის ფორმები:

სამეცნიერო ლიტერატურაში შედარებით სრულადაა დამუშავებული მეორე და მესამე დონის ყალიბების (მწკრივებისა და მწკრივის ფარგლებში პირისა და რიცხვის ფორმების) საკითხი; ამ შემთხვევაში მხოლოდ დავაზუსტებთ ორ ასპექტს:

1. ერთი მწკრივის ფარგლებში არსებული პარადიგმის (პირისა და რიცხვის ფორმების მოწესრიგებული სისტემის) წარმოდგენისას აუცილებლად მივიჩნევთ, რომ პირველი და მესამე პირების ფორმების გვერდით იყოს პირველი და მეორე პირის ურთიერთობის ამსახველი ფორმებიც (ტ. ფუტყარაძე, 2006, გვ. 88-95); კერძოდ, მე გ-წერ შენ/თქვენ, ჩვენ გ-წერ-თ შენ/თქვენ; შენ მ-წერ მე, ჩვენ გვ-წერ(თ) შენ... პირველი და მეორე პირების შეხვედრისას ზმნაში აღინიშნება მ- ან გ-; კერძოდ:

მ- პრეფიქსი გვაქვს, თუკი პირველი პირი არის მოქმედების/მდგომარეობის უშუალო განმცდელი, ან მოქმედების შედეგის ადრესატი (მე მიყვარხარ შენ; მე მწერ შენ წერილს);

გ- პრეფიქსი გვაქვს, თუკი მეორე პირი არის მოქმედების/მდგომარეობის უშუალო განმცდელი, ან მოქმედების შედეგის ადრესატი (შენ გიყვარვარ მე; მე გწერ შენ წერილს);

შდრ.: მე ვ-წერ მას წერილს (ეს უკანასკნელი ყალიბი გვაქვს იმ შემთხვევაში, თუკი ზმნური ფორმა გამოხატავს მოქმედ პირს).

აქვე აღვნიშნავთ:

ქართულ ენაში არსებული პირის ნიშნების ორი რიგიდან (გ-, -ს, -ა, -ო, -ნენ, -ეს... და მ-, გ-, -ს/-ჰ/0, გვ-...) სამეცნიერო ლიტერატურაში პირველი მიჩნეულია სუბიექტური პირების აღმნიშვნელად, მეორე - ობიექტური პირების აღმნიშვნელად; არაიშვიათად, მეორე რიგის ნიშნებით - მ-ს რიგის ნიშნებით - გამოიხატება აქტიური პირიც (აგენსი), ხოლო ვ-ს რიგის ნიშნებით - პასიური პირი (პაციენსი); შდრ., მაგ., ერთი მხრივ: მე მ-ი-კეთ-ებ-ი-ა, მე მ-შია; შენ გ-ი-კეთ-ებ-ი-ა, შენ გ-შია; მეორე მხრივ: მე მტანჯავს ის - მე ვიტანჯები... შესაბამისად, მიზანშეწონილად არ მიგვაჩნია, ვ-სა და მ-ს რიგის ნიშნების სახელდება გრამატიკული სუბიექტ-ობიექტის გამოხატვის მიხედვით და ე. წ. ინვერსიის წინააღმდეგობრივი ცნების შემოტანა. უფრო ლოგიკური ჩანს, ვთქვათ, რომ ვ-ს რიგი მოქმედებას ან მოქმედების პროცესს გამოხატავს, მ-ს რიგი კი - მოქმედების აღქმასა თუ აქტიურ განცდას.¹⁷ პირის ნიშანთა ფუნქციების ჩვენებული გააზრება უშვებს, რომ მდგომარეობის აღმქმელი (განმცდელი) პირი ამავე დროს შეიძლება იყოს რეალური სუბიექტიც (მიყვარს; გამოიკეთებია...).

2. ზმნის მოდელირებისას, მეტი სიზუსტისათვის, ზმნით გამოხატული პირების სემანტიკაზე მსჯელობისას ვიყენებთ შემდეგ ცნებებს: ინიციატორი, მოქმედი, აღმქმელი, განმცდელი, ადრესატი (მიმღები), პაციენსი (სწორედ ამ „პირების“ პოვნეირება უნდა გავითვალისწინოთ ზმნის სემანტიკური ვალენტობის (ადგილიანობის) განსაზღვრისას).

სამეცნიერო ლიტერატურაში ზოგჯერ სხვადასხვანაირია წარმოდგენილი ტერმინთა კვალიფიკაცია, ამიტომ აქვე დავაზუსტებთ ჩვენეულ თვალსაზრისსაც:

¹⁷ შდრ., ა. ონიანის მსჯელობა ე. წ. ობლიგატორული და არაობლიგატორული პირების შესახებ (ა. ონიანი, ქართველურ ენათა ისტორიული მორფოლოგიის საკითხები, თბ., 1978).

ინიციატორი - აქტიური პირი, რომელიც არის მოქმედების დამკვეთი (მე ვაკეთებინებ კაცს სახლს); სინტაქსში გამოიხატება სახელობითი და მოთხოვითი, იშვიათად, მიცემითი ბრუნვითაც (გამიკეთებინებია).

მოქმედი (აგენსი) - მოქმედების რეალური შემსრულებელი პირი. სინტაქსში გამოიხატება სახელობითი და მოთხოვითი ბრუნვებით. როგორც წესი, მოქმედება სრულდება პაციენტის მიმართ, თუმცა ზოგჯერ შესაძლებელია პაციენტი ზმნაში არ იყოს წარმოდგენილი, მეტიც, სამოქმედო ობიექტი ვალენტობაშიც კი არ იყოს ნაგულისხმევი; მაგ., ის იბრძვის, ის მეფობს /მსგავსი ერთპირიანი ზმნის აქტიური პირი მიმდგომადშიც აისახება: დულს - მდულარე, წუხს - მწუხარე... მასალის ანალიზისათვის იხ დ. მელიქიშვილი, 2001, გვ. 62/. საინტერესოა კაუზატიური ფორმების აგენსის საკითხიც: იგი ზმნაში პირის ნიშნით არ არის წარმოდგენილი: მე ვ-აკეთებინებ კაცს სახლს; აქ მოქმედი პირია „კაცს“; ზმნის ფორმაში ასახული პირველი პირი არის მოქმედების ინიციატორი.

აღმქმელი - პროცესის აღმქმელი აქტიური პირი (მე მშობი; მე გამიკეთებია). სინტაქსში გამოიხატება მიცემითი ბრუნვით.

განმცდელი - პირი, რომელიც განიცდის პროცესს; პროცესის განმცდელი პირი (მე ვ-თბები; მე ვ-იტანჯები). სინტაქსში გამოიხატება სახელობითი ბრუნვით.

მიმღები (ადრესატი) - პირი, რომლისთვისაც განკუთვნილია აგენსის ქმედების შედეგი (მე მ-წერ-ს ის; შენ გ-წერ-ს ის; მე მ-ი-კეთ-დ-ება სახლი; მე მ-ი-წერ-ს ის წერილს; წერილი იწერება ჩემთვის; წერილი იწერება მისთვის). სინტაქსში გამოიხატება მიცემითი ბრუნვით.

პაციენტი - პასიური პირი, რომელიც განიცდის აგენსის ქმედებას (მე ვწერ წერილს). სინტაქსში გამოიხატება მიცემითი და სახელობითი ბრუნვებით.

დამოწმებული ლიტერატურა

- რ. ასათიანი, 1979 - რ. ასათიანი, მარტივი წინადადების სიღრმისეული სტრუქტურა, მაცნე, ენისა და ლიტერატურის სერია, №3, თბ., 1979.
 თ. გამყრელიძე, 1979 - თ. გამყრელიძე, ზმნის „პირიანობა“ და „ვალენტობა“, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის სამეცნიერო კრებული, თბ., 1979.
 თ. გამყრელიძე..., 2003 - თ. გამყრელიძე, ზ. კიკნაძე, ი. შადური, ნ. შენგელია, თეორიული ენათმეცნიერების კურსი, თბ., 2003.
 ლ. ენუქიძე, 1987 - ლ. ენუქიძე, თანამედროვე სინტაქსური თეორიები, თბ., 1987.
 ბ. მარი, 1925 - Н. Я. Марр, Грамматика древнелитературного грузинского языка, Л., 1925..
 დ. მელიქიშვილი, 2001 - დ. მელიქიშვილი, ქართული ზმნის უღლების სისტემა, თბ., 2001.

ა. ონიანი, 1978 - ა. ონიანი, ქართველურ ენათა ისტორიული მორფოლოგიის საკითხები, თბ., 1978.

გ. როგავა, 1942 - გ. როგავა, კუთვნილებითი აფიქსი ი ქართველურ ენათა ზმნისა და სახელის მორფოლოგიურ კატეგორიებში (ქცევასა და ბრუნვებში), საქ. მეცნიერებათა აკადემიის მოამბე, ტ. III, №2, 1942.

ტ. ფუტყარაძე, 2006 - ტ. ფუტყარაძე, ქართული ზმნის ლოგიკური პარადიგმის საკითხისათვის, აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ჰუმანიტარული ფაკულტეტის შრომები (ენათმეცნიერული სერია), ტ. VIII (I), ქუთაისი, 2006.

ტ. ფუტყარაძე, 2010 - ტ. ფუტყარაძე, ხმოვანი პრეფიქსების ფუნქციისათვის ქართულ (ქართველურ) ზმნაში, ლინგვისტური ქართველოლოგიისა და აფხაზოლოგიის პრობლემები, ტ. II, თბ., 2010.

ნ. ჩუბინაშვილი, 1961 - ნ. ჩუბინაშვილი, ქართული ლექსიკონი, თბ., 1961.

მ. ჯანაშვილი, 1906 - მ. ჯანაშვილი, ქართული გრამატიკა, ტფ., 1906.

ბ. ჯორბენაძე, 1982 - ბ. ჯორბენაძე, უღვლილების ფორმათა დაჯგუფების პრინციპისათვის ქართულში, ენათმეცნიერების ინსტიტუტის XXXVIII სამეცნიერო სესიის თეზისები, 1982.

ბ. ჯორბენაძე, 1983 - ბ. ჯორბენაძე, ზმნის ხმოვანპრეფიქსული წარმოება ქართულში, თბ., 1983.

TARIEL PUTKARADZE

PROBLEMS OF MACHINE MODELING OF VERB PARADIGM – I

In any of the Georgian language grammars so far the classification of Georgian verb patterns generally follow the Latin grammar model (with the category of voice as a main classifier); that is why it is impossible to identify logical groups of different kinds of verb forms as conjugatory units.

I think it would be better to identify a verb pattern with vowel prefix rather than any of the morphological-syntactic, morphological or semantic categories as a main classificatory unit of verb forms. In its turn, a stem of a given pattern (form) of the verb may involve a few morphological or semantic categories. Therefore, when modeling machine translation of the Georgian language a formal paradigm, constructed according to morphological patterns, must confront a sum of semantic nuances; namely, for paradigm members that are built according to a similar morphological pattern a specific semantic field has to be defined. In such case, it would simplify the development of “understandable” logical formulas / rules/ for a machine (programming).

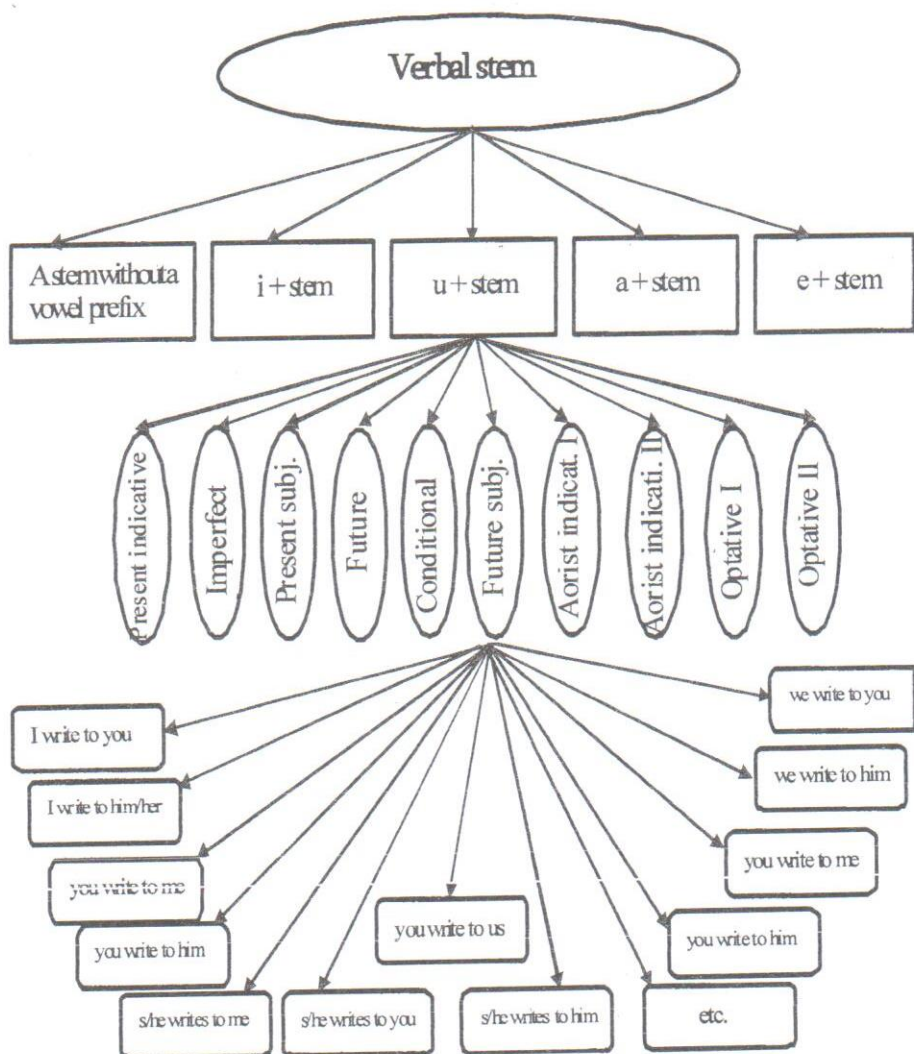
I believe a complete paradigm of verb should involve not only the forms of conjugation categories (tense, aspect, mood, person and number) but also the forms of the so-called voice, version and contact. The Georgian language verb forms may be grouped into the following five main patterns according to the vowel prefixes: 1. a stem without a vowel prefix; 2. i+stem; 3. u+stem; 4. a+stem; 5. e+stem.

Each of the main patterns has its variants which differ from each other by affixes, for instance: v-i-mal-av, v-i-mal-eb-i, etc. v-a-ñat-av, v-a-ñat-v-in-eb, v-a-ñat-i-var, etc. Each of these variants has its own screeves – forms that are formed by affixes of another rank; these forms differ from each other either by tense, mood, aspect or several semantic categories simultaneously.

It is obvious that vowel prefixes represent morphemes of the same rank, however, at this point in research it is complicated to identify such (similar) grammatical meanings for them that will enable us to discuss the vowel prefixes as markers of one morphological category). In my opinion, formation of verb patterns (construction of forms) with different valency and semantics is a common function of vowel prefixes.

In my previous researches I have presented the Georgian verb forms as a three-level hierarchical paradigm where each pattern of the first level theoretically integrates all patterns of the second level, while each pattern of the second level integrates all patterns of the third level.

The proposed article briefly describes common features of the forms of each level. The scheme of hierarchical interrelationship of verb forms on all three levels could be presented the following way: verb stem > verb patterns > screeves > forms of person and number.

ტარიელ ფუტყარაძე,
ი.ა. ვაშაქიძე

ილია ჭავჭავაძის ენობრივი კონცეფციის კირითაჲი ასპექტები

შესავალი

ქართულ სამეფო-სამთავროებთან დადებული შეთანხმებების დარღვევითა და სამხედრო ძალის გამოყენებით 1801-1839 წლებში რუსეთის იმპერიამ განახორციელა საქართველოს სრული ანექსია. 1840-იანი წლებიდან, მეფისნაცვლის ინსტიტუტის შემოღების შემდეგ, იმპერიამ საქართველოში დაამყარა სამოქალაქო მმართველობა /კავკასიის მეფისნაცვლის ინსტიტუტი/. XIX საუკუნის 60-იანი წლებიდან იმპერიის სამოქალაქო მოხელეებმა ქართველი ხალხის ენობრივ-ეთნიკური ერთიანობის დანაწევრების მიზნით („გათიშე და იბატონე“) აქტიურად დაიწყეს, ერთი მხრივ, ქართველთა ნაწილის არაქართველებად, მეორე მხრივ კი, ქართული ენის კილოების (მეგრულის, სვანურის...) დამოუკიდებელ ენებად გამოცხადება და ამ ახალ „ენებზე“ სახარების თარგმნა. ამის პარალელურად რუსეთის იმპერიის კავკასიის ადმინისტრაცია ქართულ ენას დევნიდა ადამიანური მოღვაწეობის ყველა სფეროდან: საეკლესიო ღვთისმსახურებიდან, მხატვრული მწერლობიდან, მეცნიერებიდან, ყველა დონის სკოლიდან. დიდი ქართველი საზოგადო მოღვაწე, მწერალი ილია ჭავჭავაძე, დღეს უკვე წმინდა ილია მართალი, ასე აფასებს ამ პროცესს:

„ჩვენში ეხლა მხოლოდ რუსულს ენასა ხმარობენ ყოველ-გვარს დაწესებულებაში და ადგილის ენები - კი, მაგალითად, ქართული ენა, ყოველგან გამოდევნილია... ქართულის ენის მცოდნე მოსამართლესთანაც კი აკრძალულია ქართულად ლაპარაკი“¹ (ი. ჭავჭავაძე, 1955-ა, გვ. 365).

იმპერიული პოლიტიკის საპირისპიროდ, მე-19 საუკუნის 60-იანი წლებიდან წმინდა ილია მართალმა და მისმა თანამოაზრეებმა აქტიურად დაიწყეს ბრძოლა

¹ ამ მიმართულებით განსაკუთრებით აქტიურობდა კავკასიის სასწავლო ოლქის მზრუნველი კირილე იანოვსკი (ამ პოსტზე მუშაობდა 1878 წლის დეკემბრიდან 1900 წლამდე). 1892 წელს კირილე იანოვსკიმ სპეციალური მოხსენება გაუგზავნა იმპერიის სახალხო განათლების მინისტრს და მოითხოვა, რომ საქართველოს სამღვდლოებისათვის ჩამოერთმიათ საეკლესიო-სამრევლო და ე.წ. წერა-კითხვის სკოლების მართვის უფლება. იგი წერდა, რომ „სამღვდელოთა უმრავლესობა ქართველები არიან, მათმა დიდმა ნაწილმა არ იცის რუსული ენა და აბრკოლებენ მთავრობის სურვილს - იმპერიის განაპირა მხარეების შერწყმას რუსეთთან“. კ. იანოვსკი თავის მოხსენებაში სხვადასხვა ხალხებად აცხადებს მეგრელებსა და დანარჩენ ქართველებს. „მეგრელებს ქართულისაგან განსხვავებული ენა აქვთ და აუცილებელია მეგრულზე გადავიდეთ საეკლესიო წიგნები და ლოცვათა ტექსტები“ - წერდა იანოვსკი /თ. გვანცელაძე, მ. ნაჭყებია, მ. ტაბიძე, გურია-სამეგრელოს ეპისკოპოსი გრიგოლ დადიანი (ბრძოლა დედაენისათვის XIX საუკუნის მეორე ნახევარში), სვეტიცხოველი, 2009, №1, გვ. 148-162; <http://sveticxovelijournal.ge/view.php?id=23>.

ქართველი ერის სასიცოცხლო ინტერესების დასაცავად.² თავად წმინდა ილია მართალი თავის ერთ-ერთ პირველ წერილში „ორიოდ სიტყვა თავად რევაზ შალვას ძე ერისთავის მიერ კოზლოვიდან შესული თარგმანზედა“ წერდა: „სამი ღვთაებრივი საუნჯე დაგვრჩა ჩვენ მამა-პაპათაგან: მამული, ენა და სარწმუნოება. თუ ამათაც არ უპატრონეთ, რა კაცები ვიქნებით, რა პასუხს გავსცემთ შთამომავლობას? სხვისა არ ვიცით და ჩვენ - კი მშობელ მამასაც არ დაუთმობდით ჩვენ მშობლიურ ენის მიწასთან გასწორებას. ენა საღვთო რამ

² შდრ.: მე-19 და მე-20 საუკუნეთა მიჯნაზე ამ დაპირისპირებას სიმბოლურად განასახიერებდა ორი ცნობილი სასულიერო პირი (დღეს უკვე ორი წმინდანი): წმინდა ამბროსი ხელაია და წმინდა ივანე ვოსტორგოვი; კერძოდ: სამეგრელოს მოსახლეობის აზრს გამოხატავდა და სამეგრელოსა თუ საქართველოს სხვა კუთხეებში მოქმედ მრავალსაუკუნოვან ეკლესიებში ქართულ ენას იცავდა სამეგრელოში აღზრდილი დიდი მოძღვარი, შემდგომში სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი, ამბროსი ხელაია. სამეგრელოს მოსახლეობის ნების საწინააღმდეგოდ, რუსი მღვდელი, შემდგომში ცნობილი პოლიტიკური მოღვაწე - ივანე ვოსტორგოვი, ითხოვდა ქართულენოვანი სკოლების აკრძალვას სამეგრელოში და ქართული ენის განდევნას ქართული სამოციქულო ეკლესიიდან; კერძოდ, იგი ცდილობდა, საქართველოს ისტორიულ მხარეებში - სამეგრელოში, სვანეთსა და აფხაზეთში ღვთისმსახურების ტრადიციული ენა - ქართული ენა ადგილობრივი კილოებით და რუსული ენით შეეცვალათ.

მე-20 საუკუნის 10-იანი წლებიდან ქართული ენისათვის ბრძოლა გამძაფრდა სამეცნიერო ველშიც: ქართული ენის როლისა და ქართველოლოგიის დაგეგმვის თვალსაზრისით ერთმანეთს მკვეთრად დაუპირისპირდა ორი ცნობილი მეცნიერი: აკად. ივანე ჯავახიშვილი და აკად. ნიკო მარი (იხ. ტ. ფუტყარაძე, ი. ვაშაკიძე, 2011).

საქართველოს დამოუკიდებლობის მცირე მონაკვეთში (1918-1921) ქართულმა ენამ აღიდგინა თავისი უფლებები და სწრაფი ტემპით დაიწყო განვითარება მეცნიერულმა ქართველოლოგიამ. ამ პროცესს ხელი შეუწყო ივანე ჯავახიშვილის ხელმძღვანელობით თბილისში დაარსებულმა „ქართულმა უნივერსიტეტმა“ (10.05.1917), რომელიც საზეიმოდ გაიხსნა 1918 წლის 26 იანვარს /8 თებერვალს/. საქართველოს ეროვნული საბჭოსა და საქართველოს რესპუბლიკის 1918 წლის 3 სექტემბრის კანონით „ქართულ უნივერსიტეტს“ მიენიჭა სახელმწიფო უნივერსიტეტის სტატუსი და მას ეწოდა „ტფილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი“.

მეცნიერული ქართველოლოგიის განვითარების პროცესი შეაფერხა საბჭოთა რუსეთის მიერ საქართველოს დაპყრობამ (1921). მე-20 საუკუნის 20-იან წლებში იოსებ სტალინმა საბჭოთა იმპერიის ოფიციალურ პოზიციად აქცია მეფის რუსეთის მიერ პოლიტიზებული და ნიკო მარის მიერ მეცნიერული ტერმინოლოგიით შეფუთული დებულებები, რომელთა მიხედვითაც არაქართველებად და მწიგნობრობის არმქონეებად ცხადდებოდა აჭარის, სამეგრელოსა და სვანეთის ქართველობა (იხ.: ი. სტალინი, 1951, გვ. 138-142). ამ დროიდან მეგრულს, ლაზურსა და სვანურს დაუმკვიდრდა ე. წ. უმწერლობო ქართველური ენების სახელი. ამავე პერიოდში აქტიურად დაიწყო ილია ჭავჭავაძისა და მისი თანამოაზრეების დისკრედიტირება; მაგ., ერთ-ერთი ბოლშევიკი ი. ჟვანია წიგნში „როგორ იბრძოდა სამეგრელოს მშრომელი გლეხობა საბჭოების ხელისუფლებისათვის“ უკანასკნელი სიტყვებით ლანძღავდა „ქართველ ნაციონალისტებსა“ და „რეაქციონერებს“; ილია ჭავჭავაძეს, იაკობ გოგებაშვილს, თედო ჟორდანიას... და „მათთან მიტმასნილ სამეგრელოს ეპისკოპოსს ბესარიონ დადიანს“ (რომელიც წერდა, რომ მეგრული არის ქართული ენის დიალექტი).

მეცნიერული ქართველოლოგიის აღორძინებისათვის კარგი პირობები შეიქმნა საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ, როდესაც საყოველთაო-სახალხო რეფერენდუმის საფუძველზე 1991 წლის 9 აპრილს საქართველოს რესპუბლიკამ გამოაცხადა სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენა. ამ პერიოდიდან მეცნიერება ერთი ნაწილის მიერ არაუმწიგნორობულად აღდგა საბჭოთა პერიოდში უარყოფილი ტრადიციული თვალსაზრისი ქართველთა ენობრივი სამყაროს კვლითი კვლევის შესახებ (ერთი სამწიგნობრო ენა და 30-მდე დიალექტი).

არის, საზოგადო საკუთრებაა, მაგას კაცი ცოდვილის ხელით არ უნდა შეეხოს“ (ი. ჭავჭავაძე, 1953, გვ. 26-27). ამავე პერიოდში წმინდა ილია მართლის ინიციატივით წინა პლანზე წამოწეულ იქნა ქართველთა ორი მთავარი მიზანი:

1. ქართულენოვანი განათლება /ამ მიზნით შეიქმნა „ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოება“/;

2. ქართული ენის, როგორც ქართველთა დედაენის, ისტორიული როლის წარმოჩენა და ქართული სამწიგნობრო ენის ისტორიული ფუნქციის აღდგენა.

საკუთრივ ილია ჭავჭავაძის ენობრივი კონცეფცია ორი ძირითადი წახნაგით შეიძლება განვიხილოთ:

1. დედაენა, როგორც პიროვნების მეობისა (იდენტობისა) და მოცემული საზოგადოების (ერის, ეთნიკური ჯგუფის) ერთობის განმსაზღვრელი;

2. დასავლეთევროპული ენების ადგილი განათლების სისტემაში.

სტატიაში წმინდა ილია მართლის ციტირებების საფუძველზე შედარებით ვრცლად წარმოვადგენთ პირველ წახნაგს; მეორე საკითხის ფარგლებში კი ილია ჭავჭავაძის მხოლოდ ერთი დღეისთვისაც აქტუალური ფრაზის ციტირებით შემოვიფარგლებით; კერძოდ, 1887 წელს ილია წერდა:

„უცხო ენის არცოდნა დიდი დამაბრკოლებელი მიზეზია ცხოვრების გზაზედ. უცხო ენის არმცოდნე ყმაწვილი კაცი მუნჯია და ყრუ განვითარებისა და წარმატებისათვის... მთელი განძი გაძლიერებულის მეცნიერებისა ცალკედ და ლიტერატურის საზოგადოდ მიუწვდომელია, თუ კაცს ერთ-ერთის ევროპიული ენის ცოდნა მაინც არა აქვს“ (ი. ჭავჭავაძე, 2006, გვ. 545-546).³

ქართული ენა - ქართველთა ერთიანობის განმსაზღვრელი

წერილში „ვიცინოთ თუ ვიტიროთ“ ილია ჭავჭავაძე ამხელს გორის საოსტატო სემინარიის გამგეობას, რომელმაც ქართულ სწავლებაზე თავის არიდების მიზნით სხვადასხვა კუთხის ქართველები (გურულები იმერლები, ფშავლები...) სხვადასხვა გვარტომობის - ეროვნების წარმომადგენლებად ცნო (ი. ჭავჭავაძე, 1987, გვ. 229-230). წმინდა ილია მართალმა დროულად გააცნობიერა იმპერიის მიზანი, ენობრივ-ეთნიკურად დაენაწევრებინათ ქართველი ერი; ის ასე აფასებს ამ მოვლენას:

„რადგანაც არსებითი ნიშანი ეროვნობისა, მისი გული და სული - ენაა, ამიტომაც ტლანქი ზელი უმეცარის მოხელეობისა ყველაზედ უწინარეს ენას მისწვდა“ (ი. ჭავჭავაძე, ტ. V, გვ. 213).⁴

ენა - ეთნიკური და კულტურული ისტორიის ამსახველი ფენომენი

თანამედროვე მეცნიერებაში მიღებულია, რომ უძველესი არქეოლოგიური მასალის მიხედვით შეუძლებელია ვიმსჯელოთ ამა თუ იმ ერის/ეთნოსის ისტორიის შესახებ; წერილობითი წყაროები კი არცთუ ისე ძველია. შესაბამისად, მხოლოდ ენაა ის გამორჩეული ფენომენი, რომელიც უტყუარ ცნობებს გვაწვდის ამ თუ იმ ხალხის უძველესი ისტორიის შესახებ, რამდენადაც ენაში უკუფენილია არქაული კულტურული თავისებურებანიც და ენობრივი კონტაქტებიც. ამ მიმართულებით ილია ჭავჭავაძე კარგად იცნობს თავის თანამედროვეთა მოსაზრებებს (მაგ., ეიჭოფის შეხედულებებს) და თავის თვალსაზრისს ასე აყალიბებს:

³ წერილში კრიტიკულადაა გააზრებული განათლების სისტემა რუსეთის იმპერიაში.

⁴ მსჯელობისათვის ვრცლად იხ., ტ. ფუტყარაძე, ქართველები, თბ., 2005.

„ენა, როგორც გასაღები დაკეტილისა, ყველაზედ უფრო შემძლებელია და ყველაზედ სანდო მოწამეა ცივილიზაციის ისტორიისათვის, რადგანაც უფროს-ერთს შემთხვევაში ერთობა ენისა მოასწავებს ერთობას კულტურისას... ცხოვრება ერისა გადაშლილია, გამომზევებულია მის ენაში, რომელიც უტყუარი სარკეა ყოველის მისის თავგადასავალისა და ყოფა-ცხოვრების ცვალებადობისა“ (ი. ჭავჭავაძე, 1987, გვ. 23-24).

დედაენა - განათლების, კულტურისა და საქმისწარმოების ენა
მეფის რუსეთის ანტიქართული საგანმანათლებლო კურსის საპირისპიროდ, კერძოდ, საერო თუ სასულიერო, დაწყებითი თუ საშუალო სასწავლებლებიდან ქართული ენის დევნის პირობებში წმინდა ილია მართალმა გამოჩენილი პედაგოგების (უშინსკი, დისტერვეგი, პესტალოცი...) შეხედულებებზე დაყრდნობით განავითარა მსჯელობა, რომ „ბავშვმა თავდაპირველად თავის დედა-ენაზედ უნდა გაიხსნას გონება“ (ი. ჭავჭავაძე, 1955-ა, გვ. 358). ილია ჭავჭავაძე სამართლიანად ამბობს, რომ დედაენაზე განათლება არის საფუძველი თავისუფალი და დამოუკიდებელი აზროვნებისა, ასევე, ეროვნული ცნობიერების ფორმირებისა; კერძოდ, ის წერს:

„ჩვენ რომ ვგრე დაჟინებით და უკან-დაუხვევლად ვთხოვლობთ დედა-ენისათვის სრულს და დაუბრკოლებელს გზას სასწავლებელში, - ეგ მარტო დედა-ენის სიყვარულით არ მოგვდის. ვთხოვლობთ და ვნატრულობთ იმიტომაც, რომ უდედაენოდ გონების გახსნა ბავშვისა ყოვლად შეუძლებელია. მაშინ სკოლა გონების გახსნის სახსარი კი არ არის, გონების დაჩაგრვისაა, გონების დახშვისა, დათრგუნვისა, გათახსირებისა...“ (ი. ჭავჭავაძე, 1955, გვ. 278). ამ აზრის გასამყარებლად წერილში „ბ-ნ იანოვსკის წერილისა გამო“ (გაზეთი „კავკაზი“, 1881 წ.) ილია იმოწმებს ცნობილი რუსი და ევროპელი პედაგოგების გამონათქვამებსაც; წარმოვადგენთ მათ ორ ციტატას:

უშინსკი: „ბავშვი რომ სწავლობს დედაენას, იგი სწოვს სულისთვის სიცოცხლეს და ღონეს ღვიძლის ენის ღვიძლის ძუძუდან; „დედა-ენა ისე უხსნის ბუნებას ყმაწვილს, როგორც ვერც ერთი ბუნების მცოდნე კაცი; ისე აცოდინებს ხასიათს იმ ხალხისას და საზოგადოებისას, რომელთა შორისაც ბავშვი სცხოვრობს, მათს ისტორიას, თვისებას და მიდრეკილებას, როგორც ვერც ერთი ისტორიკოსიო“ (ი. ჭავჭავაძე, 1987, გვ. 195);

ვესსელი: „ერს რომ თავისი დედა ენა არ ასწავლოთ, ეგ ის იქნება, რომ არ გინდათ ერის აზრი, მისი სულიერი ძალ-ღონე, ნიჭი გაიხსნას და გაიმართოს. ეგ ის იქნება, რომ არ გინდათ ერი ბალობიდან გამოვიდეს. თუ ჩვენ არ დავაწყებინებთ ერს თავისი დედა-ენის სწავლებას და თუნდაც მის მაგიერ სხვა, ძალიან მახლობლის ენის სწავლებას მოვაცოლებთ, მაშინ უფრო უარესს ვიზამთ: სრულებით შევშლით ერის გონებითს განვითარებას, სრულებით შევშლით მის სულიერს ბუნებას“ (ი. ჭავჭავაძე, 1955, გვ. 277).

დაწყებით სკოლაში განათლების ენის შესახებ მსჯელობისას ის მწვავედ აკრიტიკებს იმპერიის ოფიციალურ მოხელეს; კერძოდ, წერს:

„იმ პროგრამით, როგორც ბ-ნ იანოვსკის მოუფიქრებია, ჩვენებური საერო სკოლა ვერც თავის საკუთარს საქმეს გაარიგებს და ვერც რუსულს ენას გვაცოდინებს იმ ვიწრო გზაზედ, რაც საერო სკოლას ჩვენში დანიშნული აქვს“ (ი. ჭავჭავაძე, 1987, გვ. 204).

ილია კატეგორიულადაა წინააღმდეგი დაწყებით კლასებში ერთდროულად ორი ანბანის სწავლებისა:

„სემინარიასთან არსებულ მოსამზადებელ კლასშიც - პროსემინარიაშიც სავალლო ვითარებაა - ერთდროულად ასწავლიან ბავშვებს ქართულ და რუსულ ანბანებს; მასწ. ნათიევი კი სწავლების გაადვილების მიზნით ბავშვებს ქართულ სიტყვებს რუსული ანბანით უდგენს; სადაც რუსულს „უჭირს“ „ქართული ხმების გამოხატვა“, იქ ახალი ასოები მოუგონია...“ (ი. ჭავჭავაძე, 1987, გვ. 232). ილია სარკაზმსაც არ ერიდება და ამ „ახალ ასოებს“ „ნათიურს“ უწოდებს.

იმპერიის მოხელეების კრიტიკის პარალელურად, ილია მკაცრად ექცევა მედროვე თანამედროვეებსაც:

„ჩვენს ენას ჩვენში მოედანი არა აქვს სავარჯიშოდ. ჩვენი ეგრეთ-წოდებული მაღალი საზოგადოება, ნამეტნავად ქალაქში, თავის სამარცხვინოდ თაკილობს თავის დედა-ენით ლაპარაკსა. ნათქვამია, თევზი თავიდან აყროლდებაო. სწორედ ეგრე მოგვდის ჩვენი, ჩვენს ეგრეთ-წოდებულ მაღალ საზოგადოებას თუ დავაკვირდებით. ცოცხალი ლაპარაკი, ის დარბაისლური ქართული საუბარი, ის საამური ქართულის სიტყვის მიხვრა-მოხვრა, ის სიმდიდრე ქართულის სიტყვიერებისა აღარ ისმის, აღარ არის. გადაგვავიწყდა ყოველივე, რაც ენის შვენებას შეადგენს, რადგანაც ჩვენი აზრი ჩვენის ენით აღარ მოძრაობს, ჩვენი გული ჩვენის ენით აღარ თბება“ (ი. ჭავჭავაძე, ტ. V, გვ. 176).

ასეთ ვითარებაში ილია განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ანიჭებს, ერთი მხრივ, „სამუდამო“ (მუდმივი - ავტ.) ქართული სცენის გამართვას და, მეორე მხრივ, ფართო საზოგადოებისათვის ქართულად წერა-კითხვის სწავლებას; კერძოდ, ის წერს:

„ძლივს ერთი საჯარო ადგილი მაინც გვეჩნება, საცა ჩვენის ენით ვილხენთ, ჩვენის ენით ვინაღლებთ, ჩვენის ენის მოწყალებით გავიტარებთ თვაღწინ ჩვენს ცხოვრებასა...“ (იქვე, გვ. 177);

„წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების“ განზრახვა და მოქმედობა შორსა სწვდება... თუ მართლა საზოგადოებამ და მისმა გამბედაობამ მთლად აღასრულეს ყოველიფერი, რაც კი წესდებულებაში არის მოხსენებული, იმედია, რომ ჩვენი ხალხის წარმატება და განვითარება ბევრად წიხ წაიდგამს ფეხს; გავრცელდება სწავლა-განათლება სამშობლო ენაზედ და მით მიეცემა ჩვენს ქვეყანას ის ყოვლად უსაჭიროესი ნიადაგი, ურომლოდ საგვარტომო და თვითმომქმედი ცხოვრება და წარმატება შეუძლებელია... მართალია, მარტო პირველდაწყებითი სწავლა საკმარისი არ არის, მაგრამ ჯერ ერთი ის, რომ... სახლი უსაძირკვლოდ ვერ დაიდგმის; გარდა ამისა, არსებობს ჩვენში შკოლა, ჯერჯერობით მოსამზადებელი, რომელიც უნდა გახდეს საშუალო სასწავლებლად და მით შეივსოს საქმე, რომლისათვის ხელის მოკიდებას აპირობს ახლად, დაარსებული საზოგადოება. ეს საშუალო სასწავლებელი, - ჩვენი საკუთარი, ქართული სასწავლებელი... გამოგვიზრდის ჩვენ ჩვენს საკუთარს, ქართველ ინტელიგენციას, ე. ი. იმგვარ პირთ, რომელნიც არიან დედაბოძნი ყოველის ხალხის განვითარებისა და წარმატებისა“ (იქვე, გვ. 183-184).

აქვე, ილია მიესალმება სახალხო განათლების მიმართულებით სხვადასხვა საზოგადოების დაარსებას (მაგ., სკოლების გახსნა ღარიბი ბავშვებისათვის) (ი. ჭავჭავაძე, 1987, გვ. 238).

ილია საგანგებოდ ამახვილებს ყურადღებას საქმისწარმოების ენაზე და აკრიტიკებს ადგილობრივი ენის არმცოდნე სახელმწიფო მოხელეებს, რომელთაც თავიანთი განუკითხავი ქმედებით დაამძიმეს ადგილობრივ მოსახლეობასთან ურთიერთობა:

„რუსეთს არა ჰქონდა და არც დღეის-აქამომდე აქვს გამორკვეული და დადგენილი დედააზრი მასზედ, თუ სად თავდება უფლება ეროვნობისა და სად იწყება სახელმწიფოსი.“

მოხელეობა, რომელიც ხშირად მოკლებულია არამც თუ საზოგადო დედააზრებს, არამედ უმეცარია იმისიც, რაც ხშირად ფიქრად თუ საგნად აქვს უმაღლეს მთავრობასა, - ამ უდიდეს საგანს ისე ექცეოდა, როგორც მისი ქეიფი იყო. ეგონა, რომ ეროვნობის დევნა და ჩაგვრა თავი და ბოლოა სახელმწიფოდ მომქმედის კაცისა, საჭიროა სახელმწიფოს წარმატებისათვის და თითონ უმაღლესი მთავრობაც ამისი მსურველი და მცდელია... ამ მზრით არავე ისეთი ვნება არ მოუტანია რუსეთისათვის, როგორც თავის ქეიფზედ მოაზრულს მოხელეებსა...“ (ი. ჭავჭავაძე, ტ. V, გვ. 212).

წმინდა ილია მართალი ითხოვს, რომ რუსმა მოხელეებმა ქართული ისწავლონ (ი. ჭავჭავაძე, 2012, გვ. 133-134); არგუმენტად მას მოჰყავს ევროპელთა კანონი, რომ „თუ ენა არ იცის, კაცს ფეხსაც არ შეადგმევინებენ იმ ხალხში, სადა მოხელეობას ჰნდომობს“... (ამ შემთხვევაში ილია იმოწმებს ინდოეთში სამუშაოდ გაგზავნილი ინგლისელი მოხელეების მაგალითს). იგი განაგრძობს:

„ჩვენში... არამც თუ მოხელისაგან თხოულობენ, რომ აქაური ენები იცოდნენ, არამედ თითონ აქაურებისთვისაც კი ამოაკვეთინეს ფეხი აქაურს ენებს აქაურის სასწავლებლებიდან. იქ, სადა ჩვენი ხალხის მწყემსნი იზრდებიან, ჩვენი ხალხის მასწავლებელნი, მაგალითებრ - სასულიერო და საოსტატო სემინარიაში, იქიდანაც კი გამოდევნეს ჩვენი ენა. ქართველებსაც კი გზა არ გვაქვს, ჩვენი ენა შევისწავლოთ, თორემ სხვას ვინ ჩივის“. დასასრულ, ილია იმედოვნებს, რომ თუკი იმპერიის მთავრობას „ჰსურს ხალხისა შეიტყოს რამე და ხალხს კიდევ თავისი აცოდინოს“, შეეცდება ამის გამოსწორებას.

თავისი პოზიციის გასამყარებლად ილია კვლავ იმოწმებს ევროპის ვითარებას, სადაც დიდი მოთხოვნაა დედაენის სწავლების თვალსაზრისით (ი. ჭავჭავაძე, 2012):

„ჩენს შეუძლია თავის დედა-ენაზე გამართოს სკოლა და შინაური საქმეები, მაგრამ ავსტრიის იმპერიას ამით არაფერი დაუშავდება (გვ. 177-178) იგივე აზრი ფეხს იკიდებს რუსეთშიცო, ამას გამოხატავს ჟურნალი „Вестник Европы“. სხვა ჟურნალ-გაზეთებმაც აიტაცეს მისი პოზიცია და ქადაგებენ ეროვნების აღდგენის უფლებას სახელმწიფოში როგორც ენის, ისე შინაური საქმეების გამგეობის შესახებ (გვ. 178). რუსეთის მოწინავე საზოგადოებამ აიტაცა სპასოვიჩის აზრი, რომ მოხელემ ენა უნდა იცოდეს ადგილობრივი მოსახლეობის (გვ. 179). ილია დასძენს, რომ წინათ ენის უფლების აღდგენას მხოლოდ „სკოლის საქმეში თხოულობდნენ“, ახლა კი ეს აზრი ისე განვითარებულა, რომ „ერის შინაურ საქმეთა წარმოებასა და გამგეობაშიაც ითხოვენ“ (გვ. 179).

ილია შენიშნავს, რომ იმპერიის განაპირა რეგიონებში პირიქითი პროცესები მიმდინარეობდა ხელისუფლების მხრიდან. - შეეხო იანოვსკის და უჩვენა მისი სხვადასხვა დროს გამოხატული ურთიერთსაწინააღმდეგო აზრები ქართულ დაწყებით კლასებში რუსულის სწავლებასთან დაკავშირებით (გვ. 182-183).

დედაენაზე ლოცვა

მართლმადიდებლობის ერთ-ერთი განსაკუთრებულობაა წმინდა წერილის სწავლება დედაენაზე. საისტორიო წყაროების მიხედვით, ქრისტიანობის გავრცელების პირველივე ეტაპზე ისტორიულ საქართველოში იქადაგა სამმა მოციქულმა: ანდრია პირველწოდებულმა, მატათამ და სვიმონ კანანელმა. ქართული წყაროების მიხედვით, ანდრია პირველწოდებულმა მსოფლიოში ერთ-ერთი პირველი ეკლესია ააგო აჭარაში. მოციქულთა დროიდან საქართველოს (ქართლის) ყველა კუთხეში: ეგრისშიც, აჭარაშიც, ქართლ-კახეთშიცა და მესხეთშიც წირვა-ლოცვა ქართულად აღესრულებოდა; ქართულენოვან სასულიერო მწერლობას გამორჩეული მოღვაწეები ჰყავს საქართველოს ყველა კუთხიდან; ამ თვალსაზრისით გამორჩეულნი არიან ძველი ეგრისის (დღევანდელი სამეგრელოს, იმერეთის, აფხაზეთის, აჭარის, ლაზეთის) მკვიდრნი: იოვანე ლაზი, ჭყონდიდლები, იოვანე მინჩხი, ტბელი აბუსერიძე... მე-19 საუკუნეში ამ ისტორიის მიჩქმალვას შეეცადა ზოგი ოფიციალური მოხელე; ასევე იყო მცდელობა, საეკლესიო ენის ფუნქცია დაეთმო ქართულ ენას. ამ მოვლენასაც მკაცრად გამოეხმაურა წმინდა ილია მართალი:

„...დედაენას იმ ერისას, რომელ შორისაც ჩვენმა სემინარიელმა უნდა იმოდღვროს, სემინარიაში ისე ასწავლიან, რომ არ-სწავლა სჯობიან. ამისთვის ჩვენი უნო სამღვდლოება ძალაუვნებურად უქმია იქ, საცა დიდი შემწეობა ეგრე აღვილი და შესაძლებელია. უქმია არამც თუ ერის სწავლა-განათლების საქმეში, არამედ ერის მოძღვრების საქმეშიაც. დამუნჯდა ამის გამო ჩვენი ეკლესიების კათედრები, გაუქმდა ყოვლად ძლიერი ქადაგება, წაწყმდა სასოება სარწმუნოებისა და ამის გამკითხველი არავინ არის. თუ სემინარიის მმართველებმა ამ საგანს ასე ყური მოუყრუეს და სემინარიის პროგრამას არა უზერხეს რა დედა-ენის სწავლების შესახებ, არამც თუ ჩვენს საქმეს სწავლა-განათლებისას გზა წარემართება, არამედ თითონ მოძღვრობის საქმეც იქამდის მივა, რომ ჩვენი ერი იძულებული შეიქნება, რომ „პერვეოიკის“ მეშვეობით გაენდოს ზოლმე თავის მოძღვარსა... „მოძღვარის ფარ-ხმალი ენაა. თუ ენა არ ეცოდინება, უქმია იმისი თანამდებობა“ (ი. ჭავჭავაძე, ტ. V, გვ. 239-240).

ე.წ. სამი სტილი თუ ერთიანი ნორმების მქონე სტანდარტული ენა

ილიამ ლოგიკურად დაასაბუთა „სამი სტილის თეორიის“ უსაფუძვლობა:

„სამგვარად განყოფა ენისა ძველი უსაფუძვლობაა... რომელიც, ვიდრე იყო თავის მოქმედებაში, რკინის სალტესავით ავიწროებდა კაცის მეტყველებასა და აზრსა... ქვეყნად არ არსებობენ „მაღალნი და დაბალნი საგანნი“, რომელთა გამოსახატავადაც საჭირო იქნებოდა „მრავალშტოიანი ენა“, ყოველი საგანი მაღალია თავის კვალობაზე და, აქედან გამომდინარე, - ღირსი ერთნაირად გამოთქმისა“ (ი. ჭავჭავაძე, 1986, გვ. 100).

ილია ჭავჭავაძემ ერთ-ერთმა პირველმა მიაქცია ყურადღება „ხალხის სიტყვის გამოთქმას“, „ხალხის ენაში მონახულ ცოცხალ ფაქტებს“ და

„დარბაისლური“ ქართულის ნაცვლად ცოცხალი სასაუბრო მეტყველება დასახა ერთიანი სამწერლობო ენის საფუძვლად. ცოტა უფრო ადრე იგივე აზრი იყო წარმოჩენილი ჟურნალ „ცისკრის“ 1860 წლის №2-ში:

„ლიტერატურაში პირველი ღირსება ის არის, რომ ცხოველს, სასაუბრო ენას დაუახლოვდებოდეს, რამდენადაც კი შეიძლება“ (ი. ჭავჭავაძე, 1860, გვ. 180).

სახალხო ენასთან დაახლოება იყო მიზეზი ორთოგრაფიული რეფორმისად - ქართული ანბანიდან ხახისმიერი ყრუ ფშვინვიერი თანხმოვნის, ი, უ სონანტების უმარცვლო ვარიანტებისა და ზოგი სხვა ბგერის აღმნიშვნელი გრაფემების ამოღებისა; კერძოდ, ილია წერს:

ენის „კანონები, ერთ დროს საჭირონი, სხვა დროს უვარგისნი არიან ხოლმე; იმიტომაც ახალი ენა ძველს ენას არა ჰგავს, როგორც ახალი კაცი არა ჰგავს ძველ კაცს“ (ი. ჭავჭავაძე, 1953, გვ. 30).

ქართული ენა, როგორც მეცნიერების ენა და ტერმინთშემოქმედება

XIX საუკუნის მეორე ნახევარი, სრულიად სამართლიანად, ახალ ეტაპად ითვლება სალიტერატურო ენის ისტორიაში. აღნიშნულ პერიოდში განხორციელებული ენობრივი რეფორმა და ტერმინთშემოქმედება, პირველ რიგში, ილია ჭავჭავაძის სახელს უკავშირდება; მან „ივერიის“ რედაქციაში გარს შემოიკრიბა ქართული ენის გულშემატიკვართა მთელი წრე და, იმპერიის მესვეურთა რეაქციული პოლიტიკის პირობებში, ქართული პრესა ეროვნული მეცნიერებისა და კულტურის პროპაგანდის მძლავრ კერად აქცია. ილია ჭავჭავაძემ განავითარა ენათმეცნიერული კვლევის ტრადიცია, რომელიც განსაკუთრებული სისრულით X-XI-XII საუკუნეების მეცნიერ-ლექსიკოგრაფთა მოღვაწეობის დროს გამოვლინდა, ხოლო XVII-XVIII საუკუნეებიდან, მწერლობისა და ფილოსოფიური აზროვნების გამოცოცხლებასთან ერთად, გაგრძელდა (ეს პროცესი, პირველ რიგში, სულხან-საბა ორბელიანისა და ანტონ კათალიკოსის სახელებთან არის დაკავშირებული).

ქართული ენის უფლებების აღდგენისათვის ბრძოლაში წმინდა ილია მართალმა წინა პლანზე წამოსწია ეროვნული მეცნიერული ენისა და ლიტერატურის სისტემატიზაციის საკითხი, პირველ რიგში კი სცადა გაემათილებინა ცრუ ბრალდება, თითქოს ქართული ენა მოუქნელი და ღარიბი იყო მეცნიერული ცნებების გამოსახატავად: „მე ვლაპარაკობ იმ უსაფუძვლოდ და ტყუილ-უბრალოდ გავრცელებულს ხმაზე, ვითომც არც ქართულ ენაზე სწავლება შეიძლება რისამე, არც წიგნებია ამისათვის და არც არის რამე, ღირდეს შესასწავლად, ავარჯიშებდეს კაცის გონებას...“ (ი. ჭავჭავაძე, 1955-ა, გვ. 282-283).

ამ და მომდევნო პერიოდში ილიამ შეაჯამა XIX საუკუნის 50-იანი და მომდევნო წლების მოწინავე ქართული ინტელიგენციის თეორიული შეხედულებანი და ჩამოაყალიბა ტერმინთშემოქმედების კონცეფცია; კერძოდ, მისი ღვაწლი ასე გამოიყურება:

ა) მართებულად შენიშნა მეცნიერული ტერმინის ჩვეულებრივი სიტყვისგან განსხვავების აუცილებლობა. საინტერესოა მისი მსჯელობა სიტყვა „კაპიტალის“ შესახებ (ვრცლად იხ., ი. ვაშაყიძე, 2009);

ბ) დასვა **ტერმინის სიზუსტის დაცვის საკითხი:**

„ლექსიკონი ვულგარულს თუ უკაცრად არ ვიქნები, ქუჩურს მნიშვნელობასაც სიტყვისას ანგარიშს უწევს, მოვალეა, ამ მხრივაც სიტყვა ახსნას“ (ი. ჭავჭავაძე, 1956, გვ. 266).

გ) გაითვალისწინა **შეჩვევის მომენტი ახალი სიტყვის დამკვიდრებასთან დაკავშირებით:**

„რაც უნდა კარგად მოიგონო სიტყვა, თუნდა წმინდა ქართულიც იყოს, რაკი იმ სიტყვას ახალ მნიშვნელობას მისცემ, ისიც გაუგებარი იქნება ჯერხანად, როგორც უცხო ენის სიტყვა... რასაკვირველია, ამ სიტყვის აზრს შევეჩვევით თავის დროზედ, მაგრამ, სანამ შევეჩვევით, იმ დრომდე ეგენი ბნელნი იქნებიან და ძნელად გასაგონი“ (ი. ჭავჭავაძე, 1953, გვ. 471).

დ) ტერმინოლოგიური სიტყვაქმნადობის პროცესში განსაკუთრებული მნიშვნელობა მიანიჭა ქართული ენის ლექსიკას, როგორც ტერმინოლოგიის ძირითად ბაზას და, ასევე, ტრადიციულ სიტყვაწარმოებით საშუალებებს.

ე) ძველი თაობის წარმომადგენლებთან გამართულ პოლემიკაში სწორად განსაზღვრა უცხო სიტყვებისადმი დამოკიდებულება, როცა გამოიჭნა „საჭირო“ და „არასაჭირო“ სიტყვების, თანამედროვე ტერმინოლოგიით, „ნასესხობისა“ და „ბარბარიზმის“ ცნებები.

XV-XIX საუკუნეებში დამპყრობლებთან განუწყვეტელი ომის პირობებში საქართველოში შენელებული იყო სამეცნიერო მოღვაწეობა (ამ პერიოდის ქართული კულტურა ძირითადად მხატვრული შემოქმედებით შემოიფარგლება), ამიტომ ქართული საზოგადოება გადაჩვეული იყო ტერმინთსიახლეებს. ილია ჭავჭავაძე წერს:

„ჩვენ წინადავე ბოდიშს ვიხდით...რომ აქ იძულებულნი ვიქნებით, ბევრი იმისთანა სიტყვები - ქართული თუ უცხო - ვიხმაროთ, რომელთაც ჯერ ადგილი არ დაუჭერიათ ჩვენს ენაში. ტერმინების უქონლობა ამ შემთხვევაში მეტისმეტად აბრკოლებს კაცსა, და იმის გარდა, რომ აძნელებს გაგებას ნათქვამისას, სიტყვასაც ძალაუწევს აგრძელებს, თითონ ენასაც აჭრელებს, ამძიმებს...“ (ი. ჭავჭავაძე, 1987, გვ. 21); „ჯერჯერობით ენა და მწერლობა იმდენად ვერ შეგვიმუშავებია, რამდენადაც საჭირო და სანატრელია“ (ი. ჭავჭავაძე, 1953, გვ. 313).

ილია აქტიურად იყო ჩართული საბუნებისმეტყველო დისციპლინების ტერმინთშემოქმედების პროცესშიც კი; მაგ., 1882 წლის 21 ნოემბერს თბილისის საქალაქო სამმართველოს დარბაზში გამართულ კრება, სადაც აზრთა სხვადასხვაობა იყო არითმეტიკისა და ფიზიკის ძველ სახელმძღვანელოებში არსებული ტერმინების გამოყენებასთან დაკავშირებით. კრებაზე სიტყვით გამოვიდა ილია ჭავჭავაძე, რომელმაც სწორი მიმართულება მისცა საზოგადოებას („შრომა“, 1882, №46, გვ. 3).

ილია ჭავჭავაძის შეხედულებები ტერმინოლოგიის საკანძო საკითხებზე დღესაც საყურადღებოა დარგის სპეციალისტთათვის.

დასკვნის სახით შეიძლება ითქვას, რომ ილია ჭავჭავაძის ენობრივი კონცეფცია მიზნად ისახავდა რუსეთის იმპერიისგან დაეცვა ქართველი ხალხისა და ქართული ენის სასიცოცხლო ინტერესები.

წმინდა ილია მართალის ძირითადი დებულებები დღესაც აქტუალურია, რამდენადაც ახლა არის მცდელობა, მრავალსაუკუნოვანი ქართული ენა ჩანაცვლდეს ინგლისურით...

დამოწმებული ლიტერატურა

- თ. გვანცელაძე..., 2009 - თ. გვანცელაძე, მ. ნაჭყებია, მ. ტაბიძე, გურია-სამეგრელოს ეპისკოპოსი გრიგოლ დადიანი (ბრძოლა დედანისათვის XIX საუკუნის მეორე ნახევარში), სვეტიცხოველი, №1, 2009.
- ი. ვაშაკიძე, 2009 - ი. ვაშაკიძე, ტერმინთშემოქმედების პრინციპები XIX საუკუნის II ნახევრის საქართველოში, კავკასიოლოგიური სერია, VIII, თბ., 2009.
- ი. სტალინი, 1951 - ი. სტალინი, მარქსიზმი და ნაციონალური საკითხი, თბ., 1951.
- ტ. ფუტყარაძე, 2005 - ტ. ფუტყარაძე, ქართველები, ქუთაისი, 2005.
- ტ. ფუტყარაძე, ი. ვაშაკიძე, 2011 - ტ. ფუტყარაძე, ი. ვაშაკიძე, ქართველოლოგიის ორგვარი დაგეგმვა 1917-1935 წლებში), თბ., 2011.
- გაზ. „შრომა“, 1882, №46.
- ი. ჭავჭავაძე, 1953.
- ი. ჭავჭავაძე, 1955.
- ი. ჭავჭავაძე, 1955-ა.
- ი. ჭავჭავაძე, 1956.
- ი. ჭავჭავაძე, 1860 - ი. ჭავჭავაძე, სხვადასხვა ამბავი, ჟურნ. „ცისკარი“, 1860, №2.
- ი. ჭავჭავაძე, 1987 - ი. ჭავჭავაძე, რჩეული ნაწარმოებები ხუთ ტომად, ტომი IV, 1987.
- ი. ჭავჭავაძე, 1999 - ი. ჭავჭავაძე, რჩეული ნაწერები ხუთ ტომად, ტ. V, 1999.
- ი. ჭავჭავაძე, 2006 - ი. ჭავჭავაძე, გიმნაზიების ერთი დიდი ნაკლი, თხზულებანი, ტ. XI, თბ., 2006.
- ი. ჭავჭავაძე, 2012 - ი. ჭავჭავაძე, ჩემი რჩეული, ტ. V, თბ., 2012.

TARIEL PUTKARADZE, IA VASHAKIDZE

MAIN ASPECTS OF ILIA CHAVCHAVADZE'S CONCEPT OF LANGUAGE

By violating agreements between the Russian Empire and the Georgian principalities, and by applying armed forces in 1801-1839, Russia carried out the complete annexation of Georgia. From 1840, after introducing the institution of Viceroy to the Tsar, the Russian Empire established civil rule in Georgia. For the purpose of linguistic-ethnic disintegration of the Georgian people, since 1860s the clerks of the Empire have actively started, on the one hand, identifying one part of the Georgians as non-Georgians, and, on the other hand, declaring the dialects of the Georgian language (Megrelian, Svan, etc.) as independent languages, and commenced the translation of Gospels into these new "languages". At the same time, the Caucasian administration of the Russian Empire has banned the Georgian language from all spheres such as liturgy, literature, science and schools of all levels.

Contrary to the imperial politics, since 1860s Saint Ilia the Righteous and his followers actively commenced the fight in order to defend the vital interests of the Georgian nation. Ilia wrote:

"We, the Georgian people, have inherited three divine gifts from our ancestors: our motherland, our language and our faith. If we fail to protect these gifts, what merit will we have as men? How would we face our descendants?"

Two main objectives of Georgians were emphasized by the initiative of Saint Ilia the Righteous:

1. Education in the Georgian language /for this purpose, the Society for the Spreading of Literacy among Georgians was established/;
2. Highlighting the historical role of the Georgian language as a mother language for Georgians, and the revival of historical function of the Georgian literary language.

Ilia Chavchavadze's language concept, in particular, could be discussed in two main directions:

1. a mother language as a defining factor of individual's identity and that of the integrity of a given society (nation, ethnic group);
2. a place of western European languages within the education system.

Ilia discusses the mother language in terms of different aspects; the paper deals with the following:

- a) Georgian language – a defining factor of integration of the Georgians; b) Georgian language – a phenomenon reflecting ethnic and cultural history of the Georgians; c) Georgian language – a language of Georgian education, culture and office work; d) Georgian language – a language of Georgian liturgy; e) the so-called three styles and the standard Georgian language with common norms; f) Georgian language – a language of science and a basis for elaboration of terminology.

Ilia Chavchavadze's concept of language aimed at defending the vital interests of the Georgian nation as well as the Georgian language from Russian Empire. Ilia's ideas are still significant since there is a tendency to substitute the English language for the centuries-old Georgian.

ღაპით შაჰიანიძე

დიხაშო-ისრიტის გვარსახელები (ეთნოგრაფიული მასალების მიხედვით)

გვარსახელთა კომპლექსური, ეთნოისტორიული და ენობრივი შესწავლით ქართველთა მრავალსაუკუნოვანი კულტურული ისტორიის არაერთი საკითხი ირკვევა. ამიტომაც აქვს გვარსახელთა რეგიონების მიხედვით კვლევას უდიდესი მნიშვნელობა. დიხაშო-ისრიტის გვარსახელების შესწავლაც ჩვენ მიერ აღნიშნული კუთხით ჩატარებული მუშაობის ნაწილია.

მდინარე სულორის ნაპირზე მდებარე ვანის მუნიციპალიტეტის სოფელი დიხაშო ისტორიულ წყაროებში მოხსენიებულია XVIII საუკუნეში. სოფლის სახელი მეგრული წარმომავლობით იხსნება და „კარგ მიწას“ ნიშნავს. გვარსახელთა ეთნოისტორიული კვლევის დროს აღნიშნულთან ერთად მოწმდება ისიც, რომ დიხაშო და ისრიტი ჩიჯავაძის სამფლობელო ტერიტორია ყოფილა. რაც შეეხება დიხაშო-ისრიტის მკვიდრთა მიერ დღესაც ერთ სოფლად წარმოდგენას, „კოლექტივიზაციის“ დროინდელი საფუძველი აქვს: „კომუნისტების დროს დიხაშო და ისრიტი ერთ კოლმეურნეობაში იყო“. ეთნოგრაფიული მასალის ნაწილით დასტურდება აფხაზურ-ქართული თავადური გვარის ანჩაბაძეთა (>ანჩიბაია ადგილობრივი ვარიანტით) სოფ. დიხაშოს მფლობელობა.

ისრიტში ზემო იმერეთიდან, ხარაგაულიდან, ორი საუკუნის წინ გადმოსახლებული ორი ძმის კაპატაძის (<ტაბატაძე) „ნამრავლი“ 25 კომლი მკვიდრობს: „ერთი დასახლებულა ისრიტში და მეორე ბზვანში“. ბზვანელი კაპატაძეების განაყოფები კი ამდღეაში ცხოვრობენ.

პირსახელიდან კაბა ნაწარმოები გვარის (>კაპატაძე) პირვანდელი ფორმა ტაბატაძე წერეთლების ყმა-გლეხთა ნუსხაში მოიხსენიება (ო. სოსელია, 1981, გვ. 90). ტაბატაძე იხსენიება 1736 წლის 25 აგვისტოს ლევან აბაშიძის ანუკა ბატონიშვილისადმი მიცემული ნასყიდობის წიგნის მოწმედაც (დოკუმენტები, 1959, გვ. 62). საერთოდ, XVI-XVII-XVIII საუკუნეების საბუთებით ტაბატაძეები დღევანდელი თერჯოლა-ხარაგაულის რაიონებში მკვიდრობდნენ (პალ, 2007, გვ. 221-222). ტაბატაძეები ცხოვრობენ აგრეთვე ბორჯომსა და ახალციხის რაიონებში (ი. მაისურაძე, 1990, გვ. 152). XIX საუკუნის 40-იანი წლების საარქივო მასალებით კაპატაძეები ვანის სოფლებში - ბზვანსა და ისრიტში საბატონო გლეხები იყვნენ. რაც შეეხება ტაბატაძეებს, ისინი მკვიდრობენ დასავლეთ საქართველოს აღმოსავლეთი ნაწილში, დღევანდელი თერჯოლა-ხარაგაულის რაიონების სხვადასხვა სოფლებში: არგვეთში, ბერეთისაში. 1558 წლის საბუთში მოხსენიებული ტაბატაძე მკვიდრობს სოფელ ბერეთს (პალ, 2007, გვ. 221). ბოსლევში, კორბოულში საბატონო გლეხები იყვნენ, ხარაგაულის

რაიონის სოფ. ვანში - სასულეირო და სახელმწიფო გლეხები, ვარძიაში - საეკლესიო გლეხები, მარელისში - სახელმწიფო გლეხები, საქარაში - საბატონო გლეხები ჩხეიდისა, ფუთში - ჩხეიდის შინამოსამსახურეები, ჩხარში კი - შოთაძის საბატონო გლეხები (მ. კეზევაძე, 20004, გვ. 6, 8, 9, 10, 28, 43, 48...).

გვარი სოფელში კომპაქტურად „კაპატაძეების უბანში“ ცხოვრობს. გვხვდება აგრეთვე „კაპატაძეების ქალა“. გვარის მისაგნებელია „ჭაპანი“ (გადმოცემით მშრომელი ხალხი ყოფილა). გვარში შესვლის, გვარიდან გასულობის, „გვარგატეხილობის“ შემთხვევა არ დასტურდება.

სოფელ დიხაშხოს მკვიდრი მამასახლისი ერთი „ჯიმ-მოღმის“ არიან. მათი აღრინდელი გვარი ყოფილა ინაკავაძე: „მსახურეული იყო ერთი ჩვენი წინაპარი და მისცეს მამასახლისობა. მოგვიანებით ეს სახელი გაგვარებულა“.

იმერელი ინაკავაძეების აზნაურობა საისტორიო საბუთებით XVII საუკუნიდან დასტურდება. ვანში ისინი სათავადო აზნაურები იყვნენ, ტყაჩირში - აზნაურები, ქუთაისში კი - სახელმწიფო აზნაურები (მ. კეზევაძე, 2004, გვ. 23, 26, 90). მთხრობელთა გადმოცემის საისტორიო მონაცემებით დადასტურების მიუხედავად, უნდა ვიფიქროთ, რომ ყველა მამასახლისის წინაპარი მსახურეული სახელის მატარებელი არ იყო. მამასახლისები XIX საუკუნის აღწერის მასალებით მხოლოდ საბატონო და საეკლესიო გლეხებად იხსენიებიან; დიხაშხოში საბატონო გლეხები იყვნენ, ვანში კი - საეკლესიო გლეხები.

დადასტურდა ორი გადმოცემა ქავთარაძეების გურიიდან და საჩხერის რაიონის სოფელ სავანიდან დიხაშხოში გადმოსახლების შესახებ.

ეთნოგრაფიული მასალა:

„ახალ ბატონთან თავშეფარებულს ძველი პასუხს ვედარ მოგთხოვდა. დანაშაულის, მკვლელობის გამო გამოქცეულა 2 ძმა და ჩამოსულა აქ, დიხაშხოში. ორივე უტოლო ყოფილა და დასახლებულან ჩიჯავაძესთან. ამ ორი ძმის ნამრავლი ვართ დღეს სოფლის ქავთარაძეები. ჩვენი საგინებელია „ყურთეთრეები“ (აქ მოსული ორი ძმიდან ერთის ნიშანი იყო თეთრი ყური); მეორე ძმის შვილებს ქვია „პატუელები“.

სხვა გადმოცემით: „ყველა ქავთარაძეები ნათესავები ვართ. გურიის სოფელ ასკანის ქავთარაძეები დაიხსლოვა ჩემმა ძმამ. ახლა ჩემი ორი ძმის ნაშიერი თავის 9 შვილით ცხოვრობს ოზურგეთში“.

სოფელში ქავთარაძეების მრავლად და დიდი ხნის მკვიდრობის დასტურია ანთროპოტოპონიმები: ქავთარაძეების უბანი, ჯვარისერის ქავთარაძეები და ისრიტის ქავთარაძეები.

ქავთარაძეების გვარის ეთნოისტორიული კვლევა გვინახავს ქართველთა საოჯახო-ნათესაური ურთიერთობების უძველეს ტრადიციებს: „პატუელების“ ქალი გათხოვდა სოფლის ქელიძეებში, გარდაიცვალა უშვილოდ, მაგრამ ჩვენ ვმოყვრობთ და თხოვა-გათხოვება არაა არც ახლა“.

გოგორიშვილები დიხაშხოს გარდა ცხოვრობენ სალხინოსა და ბზვანში. დიხაშხოს ყველა გოგორიშვილი მესხეთიდან გათურქებას გამოქცეული ორი ძმის - დავითისა და ართამიდის შთამომავალნი არიან. ბზვანსა და სალხინოში მცხოვრები გოგორიშვილები დიხაშხოელების განაყოფებია. სოფელში ამ გვარის დაახლოებით 12-15 ოჯახი ცხოვრობს.

ყველაზე ადრინდელი ცნობა, რომლითაც დასტურდება გოგორიშვილთა წარჩინებული წოდებისათვის მიკუთვნებულობა და ის, რომ ამ გვარის თავდაპირველი საცხოვრისი სამხრეთ საქართველო იყო, დათარიღებულია 1587 წლით (რ. თოფჩიშვილი, 2011, გვ. 92). მაისურაძის ცნობითაც, ებონიშური გვარი (მომდინარეობს საკუთარი სახელიდან გოგორი) გოგორიშვილი მესხეთიდანაა. გადასახლდნენ იმერეთსა და გურიაში (ი. მაისურაძე, 1990, გვ. 48). „ეგრისში“ ქართლიდან და მესხეთ-ჯავახეთიდან მიგრირებულ გვართა შორის მოიხსენიებს გოგორიშვილს ა. ფაილოძეც (ა. ფაილოძე, 2005, გვ. 163-165). თუმცა ვერ დავეთანხმებით იმაში, რომ საქართველოს ისტორიული თემებიდან გადმოსახლება „ეგრისში ქართიზაციას“ იწვევდა. რაც შეეხება იმერეთის მკვიდრ გოგორიშვილებს, ჩიჯავაძეების (ისინი ფლობდნენ დიხაშხოს ნაწილობრივ, ბზვანს ნაწილობრივ და სალხინოს) აზნაურები მართლაც იყვნენ (ო. სოსელია, 1981, გვ. 12-14). გოგორიშვილები ჩხეიძეების (ისინი ვანის ზოგიერთ სოფელს ფლობდნენ) აზნაურებიც არიან (ო. სოსელია, 1973, გვ. 38). საარქივო მონაცემებით გოგორიშვილები ბზვანსა და დიხაშხოში სათავადო აზნაურები იყვნენ, ინაშაურში - სასულიერო, ხოლო საქარაში აბაშიძის საბატონო გლეხები (მ. კეზევაძე, 2004, გვ. 8, 23, 42, 78).

ეთნოგრაფიული მასალებით: „ვანში მოსულან დაახლოებით 3-4 საუკუნის წინათ. იქაც გოგორიშვილები ვყოფილვართ. მესხეთში წინაპარი თავადი ყოფილა, ვანში კი ჩიჯავაძის აზნაურები ვიყავით. სამხრეთ-აღმოსავლეთიდან გადმოსულან საირმით“.

როგორც ჩანს, გოგორიშვილები ისტორიის სიღრმეში მასიურად გადმოსახლებულან დასავლეთ საქართველოში და იმერეთის თემის სხვადასხვა სოფლებში დასახლებულები სხვადასხვა სოციალურ ფენას წარმოადგენდნენ.

ბზვანსა და დიხაშხოში გვხვდება გოგორიშვილების გვარის სახელის მატარებელი ანთროპოტოპონიმები: გოგორიშვილების გორი (სოფ. ბზვანში), გოგორიშვილების უბანი (სოფ. დიხაშხოში), გოგორიშვილის ნაწისქვილარი (ფერმა სოფ. ბზვანში) (საქართველოს ტოპონიმია, 2003, გვ. 72).

ერთი წინაპრის შთამომავალია სოფელ დიხაშხოს მკვიდრი ყველა ერემეიშვილი (ერემეიშვილი, სავარაუდოდ). მოსულობაზე გადმოცემა არა აქვთ.

გვარი მომდინარეობს საკუთარი სახელიდან ერემეია (ბერძნულია და ნიშავს „ღმერთი აღამადლებს“ (ზ. ჭუმბურიძე, 1992, გვ. 110). XIX საუკუნის ორმოციანი წლების მასალებში მოხსენიებულია დიხაშხოს მკვიდრი საბატონო

გლეხი იერამეიშვილი/ერემეიშვილი (მ. კეზევაძე, 2004, გვ. 23). თუ მივიღებთ, რომ საისტორიო საბუთებში XVII საუკუნის ბოლო მეოთხედში ახალქალაქში მოხსენიებული ერემასვილი/ერემაშვილი (პალ, 1993, გვ. 137) დიხაშხოს მკვიდრი დღევანდელი ერემეიშვილების წინაპარი იყო, მაშინ მოსალოდნელია, ერემეიშვილების გადმოსახლების მიზეზიც ქრისტიანობის გადარჩენის მიზნით; თუმცა, იქიდან გამომდინარე, რომ გვარს საფუძვლად უდევს მთელ საქრისტიანოში გავრცელებული სახელი იერემია, შეიძლება ვიფიქროთ ვანის ერემეიშვილების გვარის დამოუკიდებლად წარმოშობის შესახებაც.

სოფ. დიხაშხოში ციხისუბანს ჩიჭავაძის მიერ გურიელიდან ნაყიდი ჯინჭარაძის შთამომავლების ოცამდე კომლი ცხოვრობს.

საკუთარი სახელიდან მომდინარე ჯინჭარაძის გვარის თავდაპირველი სამკვიდრო ნამდვილადაა გურია. თუმცა აქვე აღვნიშნავთ, რომ საქართველოში ფართოდ გავრცელებული საკუთარი სახელიდან ჯინჭარა ნაწარმოები ეს გვარიც დამოუკიდებლად შეიძლებაა წარმოქმნილიყო საქართველოს სხვადასხვა თემში სხვადასხვა დროს. კომპაქტურად მოსახლეობენ რაჭაშიც, ამბროლაურის რაიონის სოფელ ბოსტანაში. ცხოვრობენ ჩოხატაურის რაიონის სოფელ ნაბეღლავში. ცნობილია დიდაჭარის ანთროპოტოპონიმი ჯინჭარაღელე, რომელიც აღნიშნული გვარის მთიან აჭარაში მცხოვრებლობის დასტურია (ი. სიხარულიძე, 1959, გვ. 116). ცხოვრობენ აგრეთვე ქობულეთის რაიონის სოფელ ხუცუბანში (ი. მაისურაძე, 1990, გვ. 245) და სამეგრელოში სოფელ ხაბუმეში (პ. ცხადაია, 2000, გვ. 175). XIX საუკუნის ორმოციანი წლების მონაცემებით, ჯინჭარაძეები იმერეთის სოფლებში: გორისაში, დიხაშხოში, მუხაყრუასა და ოფეთში მკვიდრობდნენ და ყველგან საბატონო გლეხები იყვნენ (მ. კეზევაძე, 2004, გვ. 16, 23, 58, 64). რაც შეეხება დიხაშხოში „ციხისუბანში“ ჯინჭარაძეთა გვარის მკვიდრობას, აქ ორი ტოპონიმი გვხვდება: ჯინჭარაძეების სასაფლაო და ჯინჭარაძეების უბანი (საქართველოს ტოპონიმია, 2003, გვ. 402).

„ჩხარის მკვიდრი ალექსანდრე ვერულაშვილი¹ ჩამოესიდა დიხაშხოში ერემეიშვილზე. ალექსანდრეს ძმას ერქვა გიორგი. სავარაუდოდ, ამ გიორგიმ ჩამოასწრო ძმას, მაგრამ „ალექსანდრეს ოთხი ბიჭის (კალისტრატე, აგაბო, მამია და გიორგი) ნაშიერი ვერულაშვილები მეტობენ სოფელში. განაყოფი, ჩვენები არიან გიორგის ჩამომავლებიც. ასე რომ, ყველა ერთი ფუძისანი ვართ. თანასოფლელები „ვერულეს“ გვახელებენ. გვარი კომპაქტურად მკვიდრობს ცენტრში და „ჯვარისერში“, ამიტომაც არის ვერულაშვილების ორი უბანი: „ცენტრის ვერულაშვილები“ და „ჯვარისერის ვერულაშვილები“.

სოფ. დიხაშხოში რაჭიდან გამოქცეული სტეფანე ჭოხონელიძის საფუძველდადებული ერთი „შტოს“ ხუთი კომლი მკვიდრობს. მოჭამაგირედ

¹ ჩხარელი ვერულაშვილები აზნაურები იყვნენ (რ. თოფჩიშვილი, 2011, გვ. 132).

იყო ანჩიბაიასთან. გამოქცეული იყო დანაშაულის გამო. ანჩიბაიამ გამოუყო ადგილი „ბონკოს პირში“ (მდინარეა ბონკო). გვარის საგინებელია „მუშტუკუნა“ („მგონი მუშტუკის მკეთებელი“).

რაც შეეხება რაჭველ ჭოხონელიძეებს, აქ თავშეფარებული ხონელიძეების შთამომავალი ჭოხონელიძეები მკვიდრობენ. მკვიდრობენ რაჭის სოფლებში; ცახი და ტბეთი.

სალრიშვილების გვარის დიხაშხოში დასახლების შესახებ გადმოცემა დიდი და ძლიერი, გამოჩენილი წინაპრის ყოლის სურვილს ჰგავს: „ცოფილვართ კოლონელიძეები (>სალრიშვილი). მგონი მთათუშეთიდან მოსულა ჩვენი წინაპარი. წინაპრები თავადები ყოფილან. წინააღმდეგობა გაუწევიათ მეფისთვის. გვარი მომდინარეობს საღარასაგან. ამ საღარას შვილი ყოფილა თევდორე, მერე მახარე, მერე ეგნატე და დავითი. სოფელში დღეს ცხოვრობს ეგნატესა და დავითის შთამომავალი სალრიშვილების დაახლოებით 45 კომლი. როგორ მოხვდა გვარი ვანში და როდის, არ ვიცით. ძირითადად დიხაშხოს ვაკეში ცხოვრობთ. ადრე ცხოვრობდით დიხაშხოს მთიან უბან ვაშლარაში. სალრიშვილებს აქვთ გვარის საგნებელი. იმის გამო, რომ სხვას ვჯობდით, დაგვარქვეს „ტუტუები“ (ვითომ ეშმაკებია არიანო).

სალრიშვილების გვარის კვლევასა და ვადასტურებთ საინტერესო გადმოცემა ქართველებში, შვილად აყვანილსა და ამყვანს შორის დადასტურებული ნათესაობის წესის, ქორწინების აკრძალვის შესახებ: „ვისილ სალრიშვილს პირველი მსოფლიო ომის დროს მოუყვანია ვიღაც ბავშვი და გაუზრდია. შემდეგ თოთხმეტი წლისას შეყვარებია სალრიშვილის გოგო. მიუხედავად იმისა, რომ ის სალრიშვილი არ იყო და მან ეს იცოდა, ჩვენი წესით სალრიშვილების ნათესავი იყო და ეს ეკრძალებოდა. ამიტომ გოგო გაუგლიათ“.

ვანის სოფლების - დიხაშხოსა და ისრითის მკვიდრ სუბატაშვილებს გადმოცემა მოსულობაზე და, შესაბამისად, მოსვლის დროზეც არ აქვთ. მათგან განსხვავებით, ბაღდათის რაიონის სოფ. რაზის მკვიდრი სუბატაშვილები ადასტურებენ, რომ თავდაპირველად მოსულან ვანში, სოფელ ისრითში XVIII საუკუნის ბოლოს ქართლიდან. შამაგიეროდ, ისრითის მკვიდრი სუბატაშვილების მონათხრობი ქართლის მკვიდრებთან ურთიერთობაზე მათი ქართლში ცხოვრების შესახებ უნდა მიუთითებდეს.²

² ზუთნი ყოფილან მამაჩემის ბაბუა ზურაბი და მისი ძმები; გიგო - არსენას ლექსში რომ ნახსენებია აგიგოლაც იქ მოვიდაო“, ის გიგოა. სამიკიტნო ქონდა თბილისში. გლახუას მიქონდა თურმე ღვინო თბილისში ძმასთან სამიკიტნოში. არსენა დახვედრია გზაზე. არსენას უჩუქნია ოქროს ათმანეთიანი და დაუბარებია მის ძმასთან, რომ ძვალ შენ დუქანში ვქეიფობოთ. მეორე დღეს გიგოს დუქნიდან მომავალი არსენასთვის გიგოს შეუხსენებია, ფული არ გადაგიხდიაო? არსენას აუხსნია, საქმე როგორც იყო და თან უთხოვია მისი მეგობარ გიგოსთვის, სოფელში რომ ჩახვიდე, ჩემ ნაცვლად ერთი სილა გააწანი შენს ძმასო. ვფიქრობთ, რომ აღნიშნული მკვიდრო ურთიერთობა მათი ქართლის მკვიდრობის დასტური უნდა იყოს. ოტია და ივანე რაზში დასახლებულან და იქ გაუმრავლდებიათ სუბატაშვილები.

სუპატაშვილების გვარის კვლევა საინტერესოა სოციალურ ფენებს შორის ახლო ურთიერთობების თვალსაზრისითაც: „ჩიჯავაძესთან ვიყავით. ბატონყმობის დროს, მათ გარშემო, ჩიჯავაძის გარემოში ვესახლეთ“; სოციალური ურთიერთობების გარდა, ირკვევა სოფელში უკვე აღარ მყოფი გვარების შესახებ: „ჩიჯავაძის (დღევანდელ ბუქულას) ბაბუას (მგონი სიმონს) ყავდა დადიანის ქალი. აქ ცხოვრობენ ამ დადიანის ნამზითვი ქუბაბრიები და ჭიჭილავეები. თუმცა ჭიჭილავეები დღეს აღარ არიან. მათ ფუძეზე ცხოვრობს ნარჩემაშვილი“; ირკვევა გვართა დაწინაურების შესაძლებლობების შესახებ: „დიხაშხოელი სუპატაშვილები მხოლოდ დიხაშხოში არიან აზნაურები. ლორთქიფანიძე ყოფილა ვაშლარაში, დიხაშხოელ სუპატაშვილს გაწყობილი ცხენი მიუერთმევია მისთვის და ლორთქიფანიძეს დიხაშხოელი სუპატაშვილებისათვის მიუცია აზნაურობა“.

სუპატაშვილების საგნებელი „აუჯუნეები“ ქიზიყურად იხსნება და მძიმედ, ნელ-ნელა მომუშავეს ჰქვია. აღნიშნული შეიძლება იყოს დასტური იმისა, რომ შეიძლება ვენდოთ მთხრობელთა ვარაუდს, რომლის მიხედვითაც სუპატაშვილები ქართლში მოსული უნდა იყვნენ კახეთიდან.

შალამბერიძე სოფელ დიხაშხოს ძირძველი და დიდი გვარია. სოფელში ცხოვრობს 30 კომლზე მეტი. ერთი გადმოცემის მიხედვით, მოსული არიან იმერეთის მესხეთიდან. სხვა გადმოცემით, შალამბერიძეები დიხაშხოში სამეგრელოდან ჩასიძებით მოსულ წინაპარს გაუმრავლეს.

საისტორიო მონაცემები შალამბერიძეთა დასავლეთ საქართველოს მკვიდრობას ადასტურებენ. ყველაზე ადრინდელი ცნობა, რომელშიც მოხსენიებულია შალამბერიძეების გვარი, არის 1733 წლის „გუჯარი გრიგოლ კათალიკოზისა ბიჭვინთის საბუთთაგან“. საბუთში მოხსენიებულია მესხეთის მკვიდრი მახარობელი შალამბერიძე (ს. კაკაბაძე, 1921, გვ. 141). შალამბერიძეთა დასავლეთ საქართველოს მკვიდრობას ემხრობა სამეცნიერო ლიტერატურაში გამოთქმული მოსაზრება გვარში, კოლხური ზეარ („ვათიშვილი“) დართული შალვაბერისაგან მომდინარეობის შესახებ. გვარის ადრე სამეგრელოს თემში მკვიდრობას ადასტურებს გვარი შალამბერია. XX საუკუნის დამდეგს აბაშის ოთხი კომლი შალამბერია აზნაური იყო (ბ. ცხადაია, 2000, გვ. 145). შდრ.: „სოფელ დიხაშხოში ერთ-ერთი საფლავის ქვაზე გარდაცვლილის სახელთან ერთად არის დაწერილი გვარი შალამბერია“.

შალამბერიძეთა საგნებელია „ტურისწველიები“ (ამ სოფლის ერთ კუთხეში, „მერეში“ დარჩენილა ერთი ჩვენი შალამბერიძე. მოშვივებია, დაუქერიბ დედალი ტურა და მოუწველია).

2000 წლისთვის გვარი შალამბერიძე 149-ე ადგილზე იყო 3679 სულით. რაც შეეხება იმერეთის რეგიონს, 2824 სულით მე-20 ადგილზეა. აღნიშნული გვარის ხალხი მკვიდრობს სამეგრელოში. XX საუკუნის დამდეგს ნოქალაქევის ორი, თეკლათის ერთი კომლი შალამბერიძე და აბაშის ოთხი კომლი შალამბერია

აზნაურები იყვნენ; XIX საუკუნის ორმოციანი წლების აღწერის მასალებით, გელათელი, გუბელი, ცხენკურელი, წიფელი და ჭიხაშელი შალამბერიძეები საბატონო გლეხები იყვნენ, ზეგანში ჩხეიძის საბატონო გლეხები იყვნენ, თერჯოლაში - წულუკიძის საბატონო გლეხები, მაღლაკში, მესხეთში - საეკლესიო გლეხები, მესხეთში, ცხრაწყაროსა და ძლოურ-დანეთში შალამბერიძის გვარი სასულიერო იყო, ქვიტირში - სახელმწიფო გლეხები (პ. ცხადაია, 2000, გვ. 145; მ. კეზევაძე, 2004, გვ. 14, 16, 114, 119, 133...).

იმერეთის აღნიშნულ და სხვა სოფლებში შალამბერიძეების დიდი ხნიდან მკვიდრობას ადასტურებს ანთროპოტაპონიმები: შალამბერიძეები (უბანი სოფ. ყუმისთავში); შალამბერიძეების გორა (საკარმიდამო სოფ. წიფაში); შალამბერიძეებისოული (სახნავი და ტყე სოფ. დიშში); შალამბერიძეების უბანი (სოფლებში: დიხაშხო, ცხენკური); შალამბერიძეების ქუჩა (უბანი სოფ. მაღლაკში); შალამბერიძეების წყარო (სოფლებში: წიფა და გელათი); შალამბერიძეების ქალა (სახნავი სოფ. ყუმისთავში) (საქართველოს ტოპონიმია, 2003, გვ. 340).

დიხაშხოელი გაბუნები ყველა „ერთი ჯიში, ბანძის შტო ვართ“. სოფელში მოსული არიან ბატონზე განაწყენებული ძმები. დასახლებულან დიხაშხოს უბანში - „ციხისუბანში“. ბანძელი გაბუნები მკვიდრობენ სალხინოშიც: „ჩამოვსულვართ ინაშაურში, მერე ჩავსიდა სალხინოში“.

გვარსახელი გაბუნის ფორმით თავდაპირველად მოიხსენიება 1578 წლის საბუთში და იგი გეგუთის მკვიდრია (პალ, 1991, გვ. 587).

გაბუნების გვარის ისტორია საინტერესოა ფეოდალური ხანის საქართველოს ყოფისთვის დამახასიათებელი „წესრიგის“ შესწავლის თვალსაზრისით. დასავლეთ საქართველოს ბარში მთის მკვიდრ გვართა განსახლება გამოწვეული იყო მათი მსახურების ერთგული ხასიათით, რისთვისაც აღაზრდებდნენ კიდევ მათ ნაწილს აზნაურობით. დასავლეთ საქართველოს სხვადასხვა თემში გაბუნების წინაპართა დამკვიდრების მიზეზიც შესაძლოა მეფის ერთგულება გამხდარიყო.

საკუთარი სახელიდან გაბი/გაბიუნა მიღებული გაბუნის ადრინდელი გვარი გაბუნიანი უნდა ყოფილიყო. XIV-XV საუკუნეების საბუთში მოხსენიებულია გაბუნიანი გობეჩვიანთა მიერ ჭაფარიძეებისთვის მიცემულ „დაწერილში“. ამავე პერიოდის საბუთებში ვხვდებით ჩემო და გამარეკელ გაბუნანებს. სამეგრელოს გაბუნები ფალავების აზნაურთა ნუსხაში მოიხსენიებიან. ვანელი გაბუნები დამცრობილი ჩანან, ისინი ჩიჯავაძეთა ყმა-გლეხები იყვნენ (ო. სოსელია, 1981, გვ. 190, 15). საისტორიო მონაცემებისგან განსხვავებულ ცნობებს იძლევა ეთნოგრაფიული მასალები, რომელთა მიხედვითაც გაბუნები აზნაურები ყოფილან მხოლოდ დიხაშხოში.

2000 წლის მონაცემებით, ქვეყნის მასშტაბით გაბუნების 6389 სული დასტურდება. სამეგრელოს მონაცემები აღნიშნული პერიოდისათვის ასეთია: ბანძა - 68; გეზათი - 43; სუჯუნა - 17; ორსანტია - 12, ჩხორია - 11; ქვალონი

- 9; ნაჯახაო - 8; დიდი ნეძი - 7; მარანი - 7; შამგონა - 7; თამაკონი - 6; კურზუ - 6; მენჯი - 6; წალენჯიხა - 6. იმერეთში 2896 სულით მე-18 ადგილზე იყო. XIX საუკუნის ორმოციანი წლების აღწერის მასალებით გეგუთის მკვიდრი გაბუნები სხვადასხვა სოციალური ფენის წარმომადგენლები არიან. გეგუთსა და ზედა ბაშში ისინი სახელმწიფო გლეხები იყვნენ; დიხაშხოში, სამტრედიაში, უკანეთში, ღორეშაში, ჩხერში, ჭალატყესა და ჭყვიშში - საბატონო გლეხები, საქარაში - ედიბერიძის საბატონო გლეხები. მხოლოდ ინაშაურსა და შუამთაში არიან ისინი სათავადო აზნაურები (მ. კეზევაძე, 2004, გვ. 12, 31, 23, 75, 92...).

გაბუნების თითქმის მთელ სამეგრელოსა და იმერეთში განსახლების დასტურია ანთროპოტოპონიმები: გაბუნისოული (ვენახი სოფ. ამალღებაში); გაბუნები (უბანი ფარცხანაყანევში); გაბუნების გორა (სახნავი სოფ. ძულუხში); გაბუნების ტყეები (სოფ. მუხიანსა და უკანეთში); გაბუნების უბანი (სოფ. ამალღებაში, ზედა ვანში, ამალღებასა და გეგუთში); გაბუნების წისქვილი (მინდორი, საძოვარი სოფ. გეგუთში); გაბუნების წყარო (სოფ. ციხისუბანი); ლეგაბუნე (ტყე-ფერდობი ოწყარიის მარცხენა მხარეს სოფ. ახუთში); საგაბუნო (ლეჩაჭაიე, ღლეგანდელი ოწოწონეს უბანი; აქ მოსახლე კინტრიაები ეკუთვნოდნენ ბანძელ აზნაურ გაბუნიებს); საგაბუნო (უბნები შამგონასა და ჩხორიაში) (საქართველოს ტოპონიმია, 2003, გვ. 55; პ. ცხადაია, 2000, გვ. 65).

თუთაშვილების გვარს იმერეთში მკვიდრობის დაახლოებით 200 წლის ისტორია აქვს. გვარის კვლევა საინტერესოა როგორც ეთნოისტორიული, ასევე სოციალური (როგორ ხდებოდა სხვა მეპატრონესთან მისვლა) და ქართულ ტრადიცია-ადათთა შესწავლის (როგორი იყო ხელოვნურ ნათესაობად აღქმული ურთიერთობები საქართველოში) თვალსაზრისით: „გარდაბნის თუ მარნეულის სოფელ ჯანდარიდან გამოქცეულ წინაპარს მკაცრი ბატონი ყოლია. გამოქცეულა პეტრე თუთაშვილი 17-18 წლის ასაკში. ეს პეტრე თურმე ზაფხულობით, ბატონს რომ ბუზი არ დაჯდომოდა, მარაოს უქნევდა. ერთ დღეს, როცა ბატონს ჩაეძინა, პეტრესაც ჩასძინებია. ამ მხეც ბატონს როცა გაუღვიძია, კედლიდან ჩამოულია პირის საპარსი დანა და პეტრესათვის ფეხები დაუსერია, აღარ დაგვიძინებო. ამის შემდეგ მოუკლავს პეტრეს ბატონი, წამოულია მისი უამრავი იარაღი და ჩამოსულა ქუთაისში. ვიღაც უცნობ მეწადეს მიჰყვდებოდა, გაუჩნდია მისთვის საიდუმლო. ამ მეწადეს გაუგზავნია ვანში მის მეგობართან, ის მოგცემს მიმართულებას და დაგებმარებაო. ასეც მოხდა, დაყიდა პეტრემ წამოღებული იარაღი და ჩავიდა ვანში. გაყიდულ იარაღში აღებული ფულით პეტრესთვის უყიდნებია მიწა მეწადის ახლობელს ზედა ბზვანში, ძულუხის საზღვარზე, მთის მახლობლად. როგორც ჩანს ჩიჯავაძესთან დასახლებულა. ბატონს ზომ უნდა მიეღო და გაუჩნდია თავგადასავალი ჩიჯავაძისთვის. ჩიჯავაძეს გვარი არ შეუცვლია და ისევ თუთაშვილად დაუტოვებიათ. ბაბუჩიმი ლუკა ჩამოესიძა ისრითში მკაცვანაძეზე და მისი ნაშვილები ვართ აქ, ისრითში.

სულორელი თუთაშვილებიც ბზვანის განაყოფია. ბზვანის შტო არის ოზურგეთში, ქობულეთში, ბათუმში, სამტრედიისში³.

თუთაშვილების გვარის საგინებლებია „ქიფჩიელები“ (ერთ წინაპარს ჩიჩია-ს. ნაცვლად ქიფჩია უთქვამს და დარქმევია ქიფჩიელები).

თუთაშვილების გვარის კვლევას ირკვევა ქართველთა ქრისტიანობისადმი დამოკიდებულების საკითხი: სოფლის ცენტრში მცხოვრებ ანდრო ლორთქიფანიძეს თავისი სურვილისამებრ, უკანონოდ აუსახლება ჯვარისერზე მცხოვრები თუთაშვილი. ღმერთმა სამაგიეროდ უშვილოდ გადააგო და მის გარემოში ახლა სხვა გვარის ცხრა კომლი სახლობს.³

თუთაშვილები საისტორიო საბუთებში არ იხსენიებიან, მაგრამ ეთნოგრაფიული მასალით ირკვევა, რომ იყვნენ ბუჭუნას (თავადი ჩიჭავაძეების ბოლო შთამომავალი) და მისი წინაპარი ჩიჭავაძის ხელზე მოსამსახურეები.

დამოწმებული ლიტერატურა

დოკუმენტები, 1959 - ისტორიული დოკუმენტები იმერეთის სამეფოსა და გურია-ოდის სამთავროებისა (1466-1770 წწ.), წ. I, თბ., 1959.

რ. თოფჩიშვილი, 2011 - რ. თოფჩიშვილი, საქართველოს თავად-აზნაურთა გვარების ისტორია, თბ., 2011.

ს. კაკაბაძე, 1921 - ს. კაკაბაძე, დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო საბუთები, წ. I, ტფ., 1921.

მ. კეზევაძე, 2004 - მ. კეზევაძე, ქართული გვარსახელები იმერეთში, ქუთაისი, 2004.

ი. მაისურაძე, 1990 - ი. მაისურაძე, ქართული გვარსახელები, თბ., 1990.

პალ, 1993 - პირთა ანოტირებული ლექსიკონი, II, თბ., 1993.

პალ, 2007 - პირთა ანოტირებული ლექსიკონი, IV, თბ., 2007.

საქართველოს ტოპონიმია, 2003 - საქართველოს ტოპონიმია, ტ. III, ქვემო იმერეთი (ტომის რედაქტორი პ. ცხადაია), თბ., 2003.

ი. სიხარულიძე, 1959 - ი. სიხარულიძე, სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ტოპონიმია, I, თბ., 1959.

ო. სოსელია, 1973 - ო. სოსელია, ნარკვევები ფეოდალური ხანის დასავლეთ საქართველოს სოციალურ-პოლიტიკური ისტორიიდან (სათავადოები), I, თბ., 1973.

³ სანებლიძე - მასწავლებლად მუშაობდა სოფელში და დასახლდა აქ; ბარაქაძე - დიხაშხოელია და გადმოსახლების შემდეგ დასახლდა აქ; ხურციძე - ძულუხელი იყო, ამ სოფელში მუშაობდა და დარჩა; პაიკიძე - ფერმაში მუშაობდა და აქ დასახლდა; მჭავანაძე - ამ სოფლის მკვიდრია და გამოსახლდა ვაკეში; გოგორიშვილი - ლორთქიფანიძეზე ჩასიძებული ანტონ გოგორიშვილის ნაშვილია; მჭავანაძე - ბზვანელი იყო, აქ მუშაობდა კოლექტივში და დარჩა; სუბატაშვილი - დიხაშხოელია.

ო. სოსელია, 1981 - ო. სოსელია, ნარკვევები ფეოდალური ხანის დასავლეთ საქართველოს სოციალურ-პოლიტიკური ისტორიიდან (სათავადოები), II, თბ., 1981.

ა. ფაილოძე, 2005 - ა. ფაილოძე, დასავლურ-ქართული ტოპონიმია და გვარსახელები, თბ., 2005.

პ. ცხადაია, 2000 - პ. ცხადაია, გვარები და გვართა დასახლებანი სამეგრელოში, თბ., 2000.

ზ. ჭუმბურიძე, 1992 - ზ. ჭუმბურიძე, რა გქვია შენ? თბ., 1992.

DAVID SHAVIANIDZE

SURNAMES IN DIKHASHKHO-ISRITI (ACCORDING TO ETHNOGRAPHIC MATERIALS)

Based on the analysis of historical documents and extant legends concerning the surnames the paper is dealing with the results of ethnohistorical and linguistic research on the surnames spread in the villages of Vani region – Dikhashkho and Isriti such as Chijavadze, Kapatadze, Tabatadze, Ereimeishvili, Gogorishvili, Mamasakhlisi, Kavtaradze, Jincharadze, Verulashvili, Saghrishvili, Supatashvili, Shalamberidze, Gabunia, and Tutashvili.

The study and comparison of historical-ethnographic data confirms the following reasons for migration of indigenous surnames of the said villages at different times: economic and social factors, class conflict, natural-geographic conditions and pursuit of better places to live. A religious factor is identified among migration reasons. In order to maintain the Christian faith the population migrated from the historical Meskheta to Vani. The anthroponyms (GogorishvilebisUbani (the district of the Gogorishvilis), KavtaradzebisUbani (the district of the Kavtaradzes), cemetery of the Jincharadzes, etc.) of Dikhashkho and Isriti again attest that the population of Georgia used to choose their places of settlement according to their surnames.

Second hereditary surnames, adopted for different branches of the same surname, are frequent.

We can conclude that not only the surnames of Dikhashkho and Isriti but also those of the entire Vani are common Georgian in terms of history, ethnography and language.

ქართულური ეტიმოლოგიური მასალისათვის IX

მეგრულ მეტყველებაში ყურადღება თავიდანვე მიექცა -ხ//-ხი//-ქის თანდებულებს (ნ. მარი, 1910; ი. ყიფშიძე, 1914; არნ. ჩიქობავა, 1936). ამასთან, ნ. მარი ლაზურისთვის გამოყოფდა -ხა და -ქ, -ქის ვარიანტებს. თუმცა ოდენ -ქ თანხმონიანი ფორმა დადასტურებული არა აქვს. ი. ყიფშიძის ლექსიკონში შეტანილია -ხ ძირითად ერთეულად, -ხი და -ხე კი მის ვარიანტებად. არნ. ჩიქობავა ლაზურში -ქის თანდებულზე მიუთითებდა. შემდგომში მეგრულის -ხ აფხაზურისათვის მსგავს ელემენტს დაუკავშირდა (ქ. ლომთათიძე, 1942; ტ. გუდავა, 1947), რაც გამოწვეული იყო, ერთი მხრივ, მასალობრივი მსგავსებით, მეორე მხრივ - ფუნქციურით. თუმცა მეგრულ-ლაზურში -ხ თანდებულს კენ-ის (სახლ-ის-კენ) მნიშვნელობა ნაკლებად ეძებნება (შდრ. ტ. გუდავა, 1942). ნ. მარი -ხა (-ხ, -ქის) თანდებულს განმარტავდა როგორც -მდე-ს, მაგრამ იქვე მიუთითებდა მსგავსი, მსგავსად, როგორც მნიშვნელობებზე. უნდა აღინიშნოს, რომ ბოლო სამი ფუნქციის შესაბამისი მასალა ლაზურში არ ჩანს. ი. ყიფშიძე მეგრულში მხოლოდ მდე-ს მნიშვნელობას ადასტურებს ამ თანდებულისათვის. ამავე დროს, მასვე აქვს შენიშნული, რომ ეს ელემენტი ხშირად იკარგება. ამ სწორად მითითებულ მოვლენას, საფიქრებელია, გარკვეული მნიშვნელობა ჰქონდეს -ხ-ს წარმომავლობის ახსნისათვის. საანალიზო ელემენტის ძირითადი ფუნქცია მეგრულ-ლაზურ მეტყველებაში იგივე ჩანს, რაც სალიტერატურო -მდე, -მდის თანდებულებს გააჩნია. ჩვეულებრივ, იგი მიმართულებითი ბრუნვის ფორმას დაერთვის (დასახელებული ნაშრომების გარდა იხ. ა. კიზირია, 1982).

ვემართინ წყარ-შა-ხ „ვერ მივიდა წყლამდე“.

ამ და სხვა, ნებისმიერი წინადადების აუცილებელ სტრუქტურულ ელემენტს -ხ-თანდებული არ წარმოადგენს. ანუ, მისი „დაკარგვით“ (როგორც ი. ყიფშიძე მიუთითებდა) აზრის რეალიზაცია ნაკლებად არ იქნება: იდენტური შინაარსისაა - ვემართინ წყარ-შა.

ანალოგიური ვითარება გვექნება სხვა შემთხვევებშიც:

სუმშახ (//სუმშა) ქიმუჩინუ „სამჯერ შეუთვალა“.

ონჯუაშახ_ (// ონჯუაშა) ქორკინენდეს „სალამომდე ჭიდაობდნენ“.

სერი ქუმანიშაქის ხეტუ (ჩიქ. II, 7.2) „ღამე დილამდე იჯდა“.

მსგავსი შემთხვევები გვაქვს მაშინაც, როცა -ქის ზმნურ ფორმას დაერთვის ლაზურში:

შექოლე გოლიტუ-შა-ქის, ბოზოში რესმი ქოძირუ (ყიფშ. 65, 36).

„იქ რომ დადიოდა (დადიოდა-მდე), გოგოს სურათი დაინახა“.

შდრ. ართიქ-ართი ჭიკონეს მამულიქ დიყიაბტუ-შა (ყიფშ. 13, 28)

ლაზურში დადასტურდა ხ-ს ღ-ში გადასვლის შემთხვევა: სი-ნა აქშალა მოხთი... (ყიფშ. 19, 10) „შენ რომ აქამდე მოხვედი...“ შდრ. იქვე: სი-ნა აქშახა მოხთი? (19, 15).

განსაკუთრებულ ყურადღებას იმსახურებს ხ-ს გამოვლენის შემთხვევები ზმნისართებში:

დინოხ ქვევით (შიგნით), დინოხზე შიგნიდან, დოლოხე შიგნით; შდრ. დინი ქენარაგუ „ქვევით (სიღრმეში) ჩაადლო“.

თუდოხზე//თუდოხე „ქვევიდან“ (შდრ. თუდოლე „ქვევით“).

ჟიდოხზე „ზევიდან“; შდრ. ჟი „ზევით“, ჟიზე „ზევიდან“.

ჟინდოლე//ჟილენდო „ზემოთ“.

ეკოხ „აღმართში“ (ეკოხონი „აღმართი“), დიკოხონი „დაღმართი“ (შდრ. დიკი „ქვევით, დაღმართში“).

არც ამ ზმნისართებში (დინოხ, ეკოხ..) ჩანს ნათელი ხ-ს დამატება (თუდოხზე) ისევე, როგორც ზღვაშა (ზღვამდე) და ზღვაშახ იდენტურია შინაარსის მხრივ.

ზმნისართებში გამოიყოფა არა მარტო ხ ელემენტი. იმავე დინოხზე (შიგნიდან) ფორმის პარალელურად გვაქვს დინახალეზე//დინახლეზე (ასევე: დინახალე//დინახლე „შიგნით“); ლაზური უკახზე//უკახლე (უკან) მეგრულში უკახლე//უკახალე ფორმით არის წარმოდგენილი. მეგრულ-ლაზურისათვის საერთოა წოხლე//წოხოლე „წინა“ (ლაზური წოხლენისტერი „წინანდელი“).

შეიძლება გვევარაუდო, რომ ხ/ხი/ხე/ხა ნაშთია ხოლო ზმნისართ-ნაწილაკისა (კიდე, მეტად, -ვე, -ც), რომელიც მეგრულ-ლაზურ მეტყველებაში გამოიყენება დამოუკიდებლად და სხვა სიტყვებთან მიერთებითაც. მაგ.:

ხოლო ქოთქუ „კიდე, კვლავ თქვა“;

ხოლო ქობორე, ვა ბლური (ყიფშ. 40,2) „კიდე ვარ, არ მოვკვდი“.

ბაშა ხოლო ბალუ მიღუტეს (კარტ. I, 226,21) „სხვაც (სხვა კიდე) ბალი გვქონდა“.

ჟირხოლოქ ქოძირეს „ორივემ ნახა“;

ჟუი ხოლო ქოძირეს (ჩიქ. II, 40,11) „ორივე(ნი) შეხვდნენ“;

მა ირი-ხოლო დობუწვი (ყიფშ. 33,8) „მე ყოველივე ვუთხარი“;

საინტერესო შემთხვევა გვაქვს, როცა ც-ნაწილაკიან სახელს ხოლო დაერთვის:

ბადი-თი ხოლო მეხთუ... (ასათ. 43,10) „ბერიკაციც კიდე მოვიდა“;

ჟუი-თი ხოლო ულუნან ოხოიშა (ჩიქ. II, 40,17) „ორივე კიდე მიდიან სახლისკენ“.

ძველ ქართველურ ტექსტებში ხოლო ხშირად გვხვდება. ი. აბულაძის განმარტებით (ძველი ქართული ენის ლექსიკონი) მისი მნიშვნელობებია: და, მხოლოდ, მარტო, მაგრამ, -და, არამედ. ყურადღება მიიქცია ლექსიკონში დამოწმებულმა ერთმა წინადადება: უმეტეს ხოლო მტკიცე იქმნეს სარწმუნოებასა ზედა“.

საფიქრებელია, რომ ამ ფრაზაში ხოლო „მეტობას“ აღნიშნავს: „ყველაზე მეტად“. მსგავსი მაგალითები ძველ ტექსტებში სხვაც გვხვდება:

....შიმშილითა უფროდს ხოლო მოკუდების (შუშ.);

....უფროდს ხოლო აღბორგდეს (ევსტ. მცხ.);

შდრ.: უფროდსა აღივსნეს შურიითა... (აბო).

ხოლო ზმნისართ-ნაწილაკი საერთო ჩანს ქართველური სალიტერატურო ენისა და მეგრულ-ლაზური მეტყველებისათვის.

შენიშვნა: ამჟერად არ ვეხებით ხოლო (კიდევ), ხვალე (მარტო), ოხოლუ (ახლავს) ლექსემათა ურთიერთკავშირს (შდრ. ჰ. ფენრიხი, ზ. სარჯველაძე, 2000).

ქართველური სისტემის მოთხოვნათა შესაბამისად, სავარაუდოა, რომ -ხ (-ხი, -ხა, -ქ-ის) ელემენტი ხოლო ზმნისართ-ნაწილაკის გაცვეთის შედეგად იყოს მიღებული. მისი მნიშვნელობა ლობერშახ ტიპის ფორმებში „კიდევ“ უნდა იყოს, მდე-ს შინაარსი უკვე აქვს მიმართულებითი ბრუნვის ფორმას:

მუთ რენ, ლობერშა ქიმილუ დუდი „როგორც არის, ლობემდე მიიტანა თავი“. ლობერშახ „ლობემდე კიდევ“.

წყარშა ხოლო > წყარშახ პროცესი ანალოგიური იქნებოდა ზედა>ზე, შინა>ში... გამარტივებებისა. შდრ. ხვესურული ცისაკ, სადაც მსგავს შემთხვევასთან გვაქვს საქმე: კენ>კ.

დამოწმებული ლიტერატურა

ი. აბულაძე, 1973 - ი. აბულაძე, ძველი ქართული ენის ლექსიკონი, თბ., 1973.

ი. ასათიანი, 1974 - ი. ასათიანი, ჭანური (ლაზური) ტექსტები, თბ., 1974.

ტ. გუდავა, 1947 - ტ. გუდავა, ერთი აფხაზური თანდებული ზანურში, საქართველოს მეცნ. აკად. მოამბე, ტ. VII, №3, 1947.

გ. კარტოზია, 1970 - გ. კარტოზია, ლაზური ტექსტები, „მაცნე“, 4, 1970.

ა. კიზირია, 1982 - ა. კიზირია, მარტივი წინადადების შედგენილობა ქართველურ ენებში, თბ., 1982.

ქ. ლომთათიძე, 1942 - ქ. ლომთათიძე, კითხვითი ფორმები აფხაზურში, საქართველოს მეცნ. აკად. მოამბე, ტ. II, №9, 1942.

ჰ. ფენრიხი, ზ. სარჯველაძე, 2000 - ჰ. ფენრიხი, ზ. სარჯველაძე, ქართველურ ენათა ეტიმოლოგიური ლექსიკონი, თბ., 2000.

ი. ყიფშიძე, 1939 - ი. ყიფშიძე, ჭანური ტექსტები, ტფ., 1939.

ი. ყიფშიძე, 1994 - ი. ყიფშიძე, რჩეული თხზულებანი, თბ., 1994.

არნ. ჩიქობავა, 1936 - არნ. ჩიქობავა, ჭანურის გრამატიკული ანალიზი, ტფ., 1936.

REVAZ SHEROZIA

ON KARTVELIAN ETYMOLOGICAL MATERIAL I X

1. N. Marr and I. Kipshidze paid due attention to **-h/-kis** postposition in Megrelian-Laz speech. K. Lomtadze and T. Gudava related it to the similar Abkhazian element.

2. **-h/-kis** of Megrelian-Laz is considered to be a functional equivalent of the literary **-mde** postposition. However, even without it the Adverbial (Ablative) case already expresses the final destination of the action: წყარშა ქიმერთუ ("went to the water // went as far as the water"); წყარშახ ქიმერთუ („went as far as the water"). The only difference is that წყარშახ form does not have a connotation of going to the water.

3. The analysis of verbal affixes (დინოხ, ჟიღოხ; ჰაქშახ, სოშახ) and other materials reveals that **-h/-kis** postposition has also another meaning of "more, still(more)" and it must originate as a result of depletion of the word ხოლო (კიდევ (still more), მეტად (more), -ც (too), similar to the ზე (on), ში (in) postpositions. The connotation - (კიდევ (still more), მეტად (more) – of the ხოლო particle-verbal affix is also attested in ancient Georgian texts.

ლელა ჩოგოვაძე

სულხან ავთანდილაშვილის მინაობისათვის

ქალაქ პალერმოს კომუნალურ ბიბლიოთეკაში ინახება იტალიელი მისიონერის ქრისტოფორო დე კასტელის ალბომი, რომელიც მან დასავლეთ საქართველოში (იმერეთი, გურია, სამეგრელო, აფხაზეთი) ყოფნისას, 1628-1654 წლებში შეასრულა. მის ალბომში 570 ნახატია ქართულ თემაზე, რომელთა მიხედვით ცოცხლდება მე-17 საუკუნის საქართველო ყოფით, ზნით, ჩვეულებით, ავითა და კარგით, იმდროინდელი ადამიანებით. კასტელის ალბომში ბევრი ცნობილი თუ უცნობი პიროვნების პორტრეტია, მათ შორის სულხან ავთანდილაშვილისა; „იბერია-კოლხეთის სამეფოში განთქმული პოეტი“ — ვკითხულობთ კასტელისეულ მინაწერში. კრიტიკოსი ა. ბაქრაძე სინანულით შენიშნავს თავის წერილში „დონ ქრისტეფორო დე კასტელის ნახატების თვალყურებისას“: ჩვენ არ შემოგვრჩა არავითარი დოკუმენტი მაუწყებელი სულხან ავთანდილაშვილის საქმიანობისა, მაგრამ იტალიელმა მისიონერმა დაგვიტოვა მისი სურათი, რაც იმაზე მეტყველებს, რომ სულხანი მნიშვნელოვან როლს ასრულებდა ქართველი ხალხის ცხოვრებაში (ა. ბაქრაძე).

უნდა აღვნიშნოთ, რომ რომ მე-17 საუკუნეში საქართველოში მოღვაწეობდა პოეტი სულხან თანიაშვილი, „ამირანდარეჯანიანის“ გამლექსავი (მან ძმასთან, ბეგთაბეგთან, ერთად გალექსა მ. ზონელის თხზულება), ქართლის სამეფო კარის მდივან-მწიგნობარი, რომელიც უნდა იყოს სწორედ კასტელის ალბომში გამოსახული. სამეფო მდივანი მაშინდელ საზგადოებაში ცნობილი უნდა ყოფილიყო შესაფერისი კულტურით და სათანადო მომზადებით. მდივანი იყო მეფის მახლობელი მოხელე, „მეფის ზეაშიადის შემნახავი (საქ. სიძველენი, II, 130), მუდამ გვერდით მყოფი მეფესთან: „სუფრის მიღებასთან ერთად მდივანიც იდგებოდა ან წიგნების დაწერა ითქმის, ან სამართალი რამ ჩამოგვარდების, ეგების ბატონმა ბრძანოს რამე (დასტურლამა, 54). მდივანს ებარა, აგრეთვე, მეფის ქაღალდი და საწერკალამიც. მდივანი აქტიურ მონაწილეობას იღებდა სახელმწიფო საქმეებში. მდივნობის მოვალეობას შეადგენდა აგრეთვე სამეფო სტატისტიკური აღწერის ჩატარება - „თემის აღწერა (საქ. სიძველენი, III, 56), ომში დასწრება, დახოცილთა აღრიცხვა, საომარ განკარგულებათა დაწერა, მიმოწერის შედგენა, „საქონლის აღწერა (საქ. სიძველენი, III, 56) და სხვა... სახელმწიფო საქმიანობის შესრულებასთან ერთად მდივანი მშვენიერი მქვერმეტყველი (ქადაგი), იმპროვიზატორი და პოეტიც უნდა ყოფილიყო. ლექსისა და პოემის წერა, ანუ გადმოღება, სახელმწიფო ბრძანების შედგენასთან, მის ლამაზ ხელთან ერთად კარის მდივან-მწიგნობარისთვის სავალდებულო მოთხოვნილებად ითვლებოდა. მწიგნობარი, ამავე დროს, იყო კარგი პოეტი, ლიტერატორი, პოეტიკის მცოდნე. მდივანი იგივე პოეტია, კარის სამსახურში

აყვანილი, ხოლო მოღვესეობა უპირველესად მდივნების ტრადიციას შეადგენდა“ (გ. ლეონიძე, 1958, გვ. 20-21).

გვარი თანიაშვილი გვხვდება 1678 წლის სიგელში, რომელიც გაცემულია ნიკოლოზ ამილახვრისა და ევდემოზ კათალიკოსის მიერ ღიღმის წმ. გიორგის დეკანოზისადმი. აქ იხსენიება მოწმედ ვინმე ელიზბარ თანიაშვილი (ე. თაყაიშვილი, 1909, გვ. 95). ივ. ლოლაშვილი მიუთითებს ერთ-ერთ სიგელში დადასტურებულ სახელ თანიაზე, საიდანაც, მისი მტკიცებით, ეს გვარი წარმოდგება. თელავის სემინარიაში დავით რექტორი ხელმძღვანელობდა „ლიტერატურულ წრეს“, თავის ნაწერ კრებულში (S-105) მას შეუტანია, როგორც თავად ეძახდა, „დამწყებ პოეტთა“ სანიმუშო ნაწარმოებები (1791), მათ შორისაა ვინმე ბეჟან თანიაშვილის იამბიკო ერეკლე მეფისა და ვახტანგ ბატონიშვილისადმი.

XIX საუკუნის პირველ ათწლეულს, არაუადრეს 1793 წლისა, იოანე ბატონიშვილმა აღწერა საქართველოს სამეფოს 77 თავადისა და 271 აზნაურის გვარის წარმოშობისა და გათავადება-გააზნაურების ისტორია - შემოკლებით აღწერა საქართველოს შინა მცხოვრებთა თავადთა და აზნაურთა გვარებისა“. აი, რას წერს ბატონიშვილი თანიაშვილთა გვარის შესახებ: ესენი არიან შორს განაყოფნი ფანიაშვილებისა და იწოდებიან თანიაშვილებად. ესე სახელი მიიღეს თათართაგან: თაან ტანოვანს ეწოდება და მის გამო გაუგვარდათ ესე“ (ი. ბაგრატიონი, 1997, გვ. 120). „აზნაურ ფანიაშვილთა წინაპარნი არიან მოსრულნი იმერეთიდან. თანიას შვილის სახლის კაცნი და ამათნი გვარნი ჰსჩნდნენ დროსა სვიმონ მეფისასა 1561 წელს. და არიან მოსახლე რუისის სოფელსა შინა და ამათნი გვარნი, რომელნიმე სახლობენ რუსეთში, რომელნიც მოყვნენ ვახტანგ მეფესა და არიან მოხსენებულნი ტრაკტატსა შინაცა“ (ი. ბაგრატიონი, 1982, გვ. 65). იოანე ბაგრატიონი თანიაშვილებს კახეთის აზნაურთა შორის მოიხსენიებს.

XVII საუკუნის 50-60-იან წლებში, როცა „ამირანდარეჯანიანის“ გაღვესილი ვარიანტის შექმნა ივარაუდება, ქართლში მოღვაწეობდნენ ძმები სულხან და ბეგთაბეგ შანშიან-მარტიროზიშვილები. ამ სახელების მქონე ძმები სხვა საგვარეულოში მე-17 საუკუნის დოკუმენტური მასალებით არ დასტურდება. გაღვესილ „ამირანდარეჯანიანში“ სულხანი და ბეგთაბეგი თავიანთ გვარს არ ასახელებენ. ამდენად, როცა მათ თანიაშვილებად მოვიხსენიებთ, მხოლოდ არჩილ მეფეს ვეყრდნობით (არჩილი სულხანს თანიაშვილად მოიხსენიებს თავის პოემაში „გაბაასება თეიმურაზისა და რუსთველისა“, როცა მის მიერ გაღვესილ „ამირანდარეჯანიანის“ მხატვრულ ღირსებას აფასებს), არჩილს კი ზოგჯერ უზუსტობებიც ახასიათებდა. მაგალითად, „ბარამგურიანის“ მთარგმნელად ის თავის „არჩილიანში“ მიიჩნევს ნოდარ ფარსადანისძეს, მაგრამ ფარსადანისძე არის არა გვარი ნოდარისა, არამედ მამის სახელი, გვარია ციციშვილი, ის დამოწმებულია ერთ ხელნაწერში“.

შანშიან-მარტიროზიშვილების გენეალოგია დოკუმენტური მასალის საფუძველზე გაარკვია ანა ბაქრაძემ. ამ გვარის პირველი წარმომადგენელი იყო ავთანდილი, რომელიც 1610-1653 წლებში ჩანს, როგორც საბუთების დამწერი, მდივან-მწიგნობარი და მოსამართლე. მას ჰყოლია ორი ვაჟი - სულხანი და ბეგთაბეგი, ისინიც მამის მსგავსად მდივან-მწიგნობრები იყვნენ. სულხანი სამეფო კარის მდივანია 1658-1659 წლებში.

1656 წელს როსტომ მეფემ შანშეიან-მარტიროზიშვილ ავთანდილსა და მის შვილებს - სულხანს და ბეგთაბეგს უწყალობა სოფელი სომანეთი, ხოლო 1661 წელს შაჰნავაზის მიერ ბეგთაბეგ მარტიროზიშვილისთვის მიცემული მამულებისა და სახელის დამტკიცების წიგნში იხსენიება ბეგთაბეგის ძმა სულხანი (ა. ბაქრაძე, 1962, გვ. 253-254). ბეგთაბეგ მდივანი მოხსენიებულია საბუთებში როგორც შანშეიან-მარტიროზიშვილი. ანა ბაქრაძის მტკიცებით, მარტიროზიშვილებს მამულები აქვთ შიდა ქართლში, მდინარე ალისწყლის ხეობაში. მათ ეკუთვნით სოფელი ნაბახტევი, რომელიც გიორგი მეფეს უბოძებია 1685 წელს ბეგთაბეგ შანშეიან-მარტიროზიშვილისათვის. ეს სოფელი მათი სამკვიდრო იყო და დროებით ჩამორთმეული ყოფილა (ხელნაწერთა ინსტიტუტი, Hd-4259). მათვე ეკუთვნოდათ მამულები უწლევს, ღუშაძეხოს, ნაბახტევს, ვაყას და მოხისს (იქვე, გვ. 260).

XVIII საუკუნის დასაწყისიდან ამ საგვარეულოს ზოგიერთი წარმომადგენელი ბეგთაბეგიშვილად იწოდება, სახელები სულხანი და ბეგთაბეგი მარტიროზიშვილების ოჯახში საგვარეულო სახელები ყოფილა და XVIII საუკუნის დასასრულამდე ამ სახელების მატარებელთა რამდენიმე თაობა ჩანს ქართველ მეფეთა კარის მდივან-მწიგნობრებად. იოანე ბატონიშვილის ცნობით: თავადი ბეგთაბეგოვი არიან ძველადვე სომეხთა მოქალაქთაგანნი და პირველ მოსახლენი ქალაქსა შინა ანსა. ხოლო შემდგომად დაბყრობისა სპარსთაგან ადგილსა მათ მოვიდნენ საქართველოსა შინა, რაოდენისა მეკომლისა კაცითა და მიიღეს მეფის მდივნობისა ხარისხი ამათთა წინაპართა წელსა ქრისტეს' აქეთ 1633-სა და აწ არიან ა) სულხანის შვილები, ბ) ბეგთაბეგის შვილები, გ) დავითის შვილები და სხვანი (ი. ბაგრატიონი, 1997, გვ. 30-31).

ჩვენთვის განსაკუთრებით საინტერესოა პროფ. ლ. მელიქსეთ-ბეგის ნარომი „Усыпальница кн Бегтабеговых“, რომელშიც მიცემულია ბეგთაბეგოვების გენეალოგია. „Фамилья 'Бегтабеговъ'“ происходит отъ имени Бегтабегъ это-чисто-грузинская форма имеет въ своей основе грузинское выражение бегта бегги Бегъ беговъ подобно выражение მეფეთა მეფე царь царей ღმერთი ღმერთთა богъ боговъ“ (ლ. მელიქსეთ-ბეგი, 1914, გვ. 5). ლ. მელიქსეთ-ბეგი აღნიშნავს, რომ ბეგთაბეგოვები, სომხები წარმომავლობით, თამაშობდნენ საკმაოდ მნიშვნელოვან როლს საქართველოს ცხოვრებაში. ისინი იყვნენ სამეფო კარის მდივან-მწიგნობრები, ვიცე კანცლერი, მოლარეთუხუცესი, გიორგი XI-მ მიანიჭა მათ თავადობა 1685 წელს. ლ. მელიქსეთ-ბეგი ყურადღებას ამახვილებს სოფელ ვაყაში არსებულ ძველისძველ სომხურ ეკლესიაზე, რომელიც ბეგთაბეგოვთა საძვალე იყო, თუმცა არც იმის აღნიშვნა ავიწყდება, რომ ისინი თბილისში არიან დაკრძალულნი - ზოგივენის სასაფლაოზე. სოფ. ვაყას სომხური ეკლესიის შუა ნაწილში დაკრძალული არიან ბეგთაბეგოვები. კედელზე გვაქვს წარწერა ქართულ ენაზე, სადაც საუბარია ჩვენთვის საინტერესო სულხანსა და ბეგთაბეგზე, მათ მშობლებზე, როგორც საყდრის შემამკობლებზე.

პირველი, ვინც აღნიშნა, რომ კასტელის პორტრეტზე გამოსახული პოეტი შეიძლება იყოს „ამირანდარეჯანიანის“ გამლექსავი სულხანი, გახლდათ პ. ინგოროყვა: სულხან ავთანდილის ძე არის ცნობილი პოეტი მე-17 საუკუნისა (იგი ცხოვრობდა მე-17 საუკუნის შუა წლებში)... ეს სულხან ავთანდილის ძე

რუსთველის სკოლის პოეტებს ეკუთვნის. მას გაუღექსავს რომანი „ამირანდარეჯანი“ შოთას ვეფხისტყაოსნის მიხედვით... სულხან ავთანდილის-ძეს შეუკვეთავს ზემოთ მოხსენიებულ კასტელისთვის თავისი პორტრეტის დახატვა და კასტელის მიერ შესრულებულ პორტრეტში ჩვენს ყურადღებას იქცევს ერთი გარემოება: უნდა გვახსოვდეს, რომ კასტელი იტალიელი იყო, მისი ხატვის მანერა წმინდა ევროპულია, მას არაფერი აერთიანებს აღმოსავლეთის მხატვრობის ტრადიციებთან. ქართველ ისტორიულ პირთა სურათები, და საერთოდ ქართული ტიპები, რომლებიც შეტანილია მის ალბომში, ევროპულ ყაიდაზე არის შესრულებული... ამ მხრივ სულხან ავთანდილის ძის პორტრეტი თავისებურებას წარმოადგენს. კასტელი აქ სრულიად მოულოდნელად აღმოსავლური მხატვრობის ნიმუშებს ჰბაძავს. აღმოსავლური მხატვრობის სტილისტურ დეტალებს იმეორებს. ცხადია, აქ ადგილი ჰქონდა საგანგებო შეკვეთას. ევროპელი მხატვრისთვის სახელმძღვანელოდ და მისაბაძად გადაუციათ რომელიღაც აღმოსავლური სურათი, სულხან ავთანდილისძეს ჩანს, მიუცია საგანგებო დავალება მხატვრისთვის, რომ იგი წარმოედგინათ, როგორც პოეტი პარ ეხელენცე ყველა იმ ტრადიციების დაცვით, რომელიც მიღებული იყო აღმოსავლეთში პოეტის სურათის დახატვის დროს. ზოლო რა სურათი აუღიათ მისაბაძ მაგალითად? ეს ორიგინალი ყოფილა შოთას პორტრეტი და თავისთავად ბუნებრივია, რომ პროტოტიპად აქ დაუხატავთ შოთა ე. ი. ის პოეტი, რომლის სკოლასაც ეკუთვნოდა თვით სურათის შემკვეთი“ (პ. ინგოროყვა, 1963, გვ. 250-251).

კასტელის პორტრეტზე გამოხატული პოეტის ვინაობის საკითხს შეეხო ს. კაკაბაძე. მაგრამ პ. ინგოროყვასგან განსხვავებით, მას ვერ გადაუწყვეტია, ვინ უნდა იყოს გამოხატული პორტრეტზე - სულხანი თუ შოთა? ვფიქრობ, რომ კასტელის ალბომის სურათში მოხსენიებული სულხან ავთანდილის ძე და სულხან თანიაშვილი სხვადასხვა პირია... შეიძლება ისიც ვიფიქროთ, რომ სულხან თანიაშვილს როგორც პოეტს, თავისი თავი დაუხატვინებია შოთა რუსთველის პოზაში და რომ ზოგი პოეტი ცდილობდა XVII საუკუნის I ნახევარში ამ მხრივაც შოთა რუსთველისთვის მიებაძა... სახელი სულხან შეიძლება ყოფილიყო შოთას სახელის თარგმანი, რაც შემდეგიდან ჩანს. სახელი შოთა, სრულად აშოთან უდგება ლათინურ სახელს იუსტინეს, რომელიც თავის მხრივ, წარმომდგარია ლათინური სიტყვიდან სალიზ - სამართლიანები. შესაძლებელია ამიტომ, რომ შოთას ჰქონდა მაჰმადიანური სამყაროსთვის ფსევდონიმი მეორე სახელი, რომელიც არსებითად იმასვე ნიშნავდა, რასაც მისი მთავარი სახელი ლათინური ფორმის იუსტინე, ქართული სახელი შოთა, აშოთან და არაბული წარმოშობის სახელი სულხან. მთელს ამ ამბავში რაღაც გაურკვეველობაა. თითქმის ბუნებრივი პორტრეტი შოთასი უნდა იყოს, მაგრამ რატომ აქვს მას წარწერა, რომ სახელი სულხან შერქმეული (და არა ნამდვილი) არისო. ნუთუ სულხან არის შოთას ფსევდონიმი ანუ მეორე სახელი, რის მიხედვას ცდილობდა შანშიან-მარტიროზის (ავთანდილის) შვილი“ (ს. კაკაბაძე, 1966, გვ. 94-95). მაშასადამე, ს. კაკაბაძე რუსთველის სასარგებლოდ იხრება კასტელის მიერ შესრულებული პორტრეტის საკითხში.

კასტელი სულხანის სურათზე გაკეთებულ მინაწერში — საქართველოში დაბადებული ქართული მოდგმის დიდად ნიჭიერი სულხანი. იბერია-კოლხეთის სამეფოში განთქმული პოეტი სულხან ავთანდილაშვილი. ნახე მისი ისტორია“ (ქ. კასტელი, 1977, გვ. 109) განსაკუთრებით უსვამს ხაზს, რომ: 1. პოეტი ქართველია; 2. პორტრეტზე აღნიშნული სულხანი დიდად ნიჭიერი და სახელმწიფოებრივი მთელ საქართველოში; 3. ის ავთანდილის ძეა; 4. მას იმდენად საინტერესო ბიოგრაფია ჰქონია, რომ მხატვარს საჭიროდ მიუჩნევია მისი ჩაწერა.

ბ. გიორგაძე, რომლის დეაწლი დიდია ალბომის გამოცემის, სურათებზე შესრულებული წარწერებისა და ცნობების თარგმნის საქმეში, წერს: იტალიელ მხატვარს დე კასტელის ეს სურათი და თითქმის ყველა ნახატი შესრულებულია იმერეთში, გურიაში, აფხაზეთში, სვანეთსა და სამეგრელოში, რასაც ადასტურებს ამ კუთხეებისათვის დამახასიათებელი ჩაცმულობა. ამ შემთხვევაში სულხან ავთანდილაშვილის (ავთანდილაცხ) სურათი გამონაკლისს არ წარმოადგენს კასტელის ალბომისეული ექვსასი ჩანახატიდან. ჯერ ერთი, აქ ყურადღებას იქცევს ქართული ყურთმაჯიანი კაბა, რომელიც აღმოსავლეთ საქართველოსთვისაა ნიშანდობლივი და, მეორე, ისეთივე ზომის და მოყვანილობის დიდი წოწოლა ქუდი, როგორსაც გიორგი სააკაძე ატარებდა. მუთაქაზე ძირს ფეხმორთხმული ჯდომა და გადაშლილ შეკვრა ქაღალდზე ფრთით წერა ჩვენ გვაგონებს ტრადიციით შემონახულ შოთა რუსთაველის ერთადერთ გავრცელებულ პორტრეტს. სურათის საიმედო წარწერიდან, რომ ამ პორტრეტის ვინაობაზე იხილეთ ჩემი ისტორიაო, სამწუხაროდ ვერაფერს ვცნობილობთ, რადგან დე კასტელის დაკარგული აქვს სწორედ ის ტომი, სადაც სხვა ამბებთან დაკავშირებით, ამ პიროვნების ბიოგრაფია და ისტორია უნდა ყოფილიყო. მეორე, ლათინურად გაკეთებულ წარწერაში სიტყვა-სიტყვით ნათქვამია, რომ ეს არის სულხან ავთანდილაშვილი, განთქმული პოეტი იბერიის სამეფოსა და კოლხეთშიო. რადგან ეს სურათი დასავლეთ საქართველოშია დახატული და წარწერის პირველსავე რიგში იბერიის სამეფოა აღნიშნული, ამიტომ უფრო შესაწყნარებლად მიგვაჩნია, რომ ეს პორტრეტი თავისი ჩაცმულობით, ჯდომისა და წერის პოზით ადგილობრივ პოეტს არა ჰგავს, არამედ ან არის თეიმურაზის მრავალრიცხოვანი ამალის რომელიმე უცნობი პოეტი აღმოსავლეთ საქართველოდან დასავლეთ საქართველოში გადახვეწილი, ან კიდევ ადრეული საუკუნეების რომელიმე დიდად ცნობილი პოეტის არსებული პორტრეტის რეპროდუქციაა... სურათი შეიძლებადა ყოფილიყო ცნობილი პოემის „ვეფხისტყაოსნის“ ავტორისა“ (ქ. კასტელი, 1977, გვ. 109-110). მაშასადამე, ბ. გიორგაძე, ს. კაკაბაძის მსგავსად, არ გამორიცხავს სურათის რუსთაველისადმი კუთვნილებას.

ჩვენ ვემხრობით პ. ინგოროყვას მოსაზრებას, რომლის მიხედვით პორტრეტზე სულხან თანიაშვილი უნდა იყოს გამოსახული.

ლ. კეკელიძეს სამართლიანად მიაჩნია, რომ სურათზე გამოსახული სულხან ავთანდილაშვილი და პოემის გამლექსავი ერთი და იგივე პირია: პოეტის მოხსენიება ავთანდილაშვილად (ავთანდილის-ძედ) უჩვეულო არ უნდა ყოფილიყო, რაკი ლოკუმენტური მასალით ცნობილი გახდა, რომ სულხანი მართლაც ავთანდილ შანშიანის შვილია. ბეგთაბეგის შვილები ხომ ბეგთაბეგის შვილის გვარს ატარებენ

შემდეგში. ამავე დროს, მხატვარს განსაკუთრებით აღუნიშნავს, რომ სულხანი ქართული მოღვმისაა, ასე რომ ყველა ცნობა (საისტორიო საბუთები და კასტელის სურათის მინაწერები), საშუალებას გვაძლევს ვამტკიცოთ, რომ სულხან ავთანდილაშვილი, საქართველოში სახელმწიფო პოეტი და სულხან ავთანდილის-ძე შანშიან-მარტიროზიშვილი ერთი და იგივე პიროვნებაა“ (ლ. კეკელიძე, 1983, გვ. 123-124).

ისმის კითხვა, რა ვუყოთ არჩილის ცნობას, რომლის მიხედვით, პოემის გამლექსავი გვარად თანიაშვილი იყო? ლ. კეკელიძე ამ საკითხს შემდეგნაირად წყვეტს: ჩვენი ვარაუდით, გვარი თანიაშვილი ნაწარმოები უნდა იყოს პოეტის მეორე გვარიდან (ავთანდილაშვილიდან), რომელსაც ის ატარებდა. თანიაშვილი ამ გვარის კნინობით ფორმას უნდა წარმოადგენდეს... ავთანდილი - თანდია - თანდიაშვილი - თანიაშვილი. ამ ვარაუდის სასარგებლოდ შეიძლება აღვნიშნოთ, რომ სახელი ავთანდილი „თანდიას“ კნინობითი ფორმით დასტურდება XVII საუკუნისეულ დოკუმენტებში. კასტელის სურათის წარწერაც ჩვენი ვარაუდის სასარგებლოდ მიგვაჩნია... არჩილის მიერ ნახმარი ფორმა თანიაშვილი შესაძლოა ლექსის გამართვის საჭიროებამაც გამოიწვია“ (ლ. კეკელიძე, 1983, გვ. 124).

ყოველივე ზემოთქმულიდან შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ „ამირანდარეჯანიანის“ გამლექსავის გვარია შანშიან-მარტიროზიშვილი. სულხანი მეორე გვარსაც ატარებდა - ავთანდილაშვილი (თუმცა ისიც აღვნიშნეთ, რომ იოანე ბაგრატიონი თანიაშვილს ფანიაშვილისგან ნაწარმოებად თვლის). ასევე მამის სახელისგან აწარმოებს არჩილი ნოდარ ციციშვილის გვარს - ფარსადანიძეს (ნოდარის მამას ფარსადანი ერქვა). ლიტერატურის ისტორიაში არჩილის მიერ შემოთავაზებული გვარი შევიდა, ამდენად, ჩვენც ასე მოვიხსენიებთ სულხანს (ანალოგიური ვითარება გვაქვს ფეშანგი ხითარიშვილთანაც, რომელიც ფაშვიბერტყაძის გვარით დამკვიდრდა).

გასარკვევია, სად უნდა შეხვედროდა კასტელი სულხანს? რამ გამოიწვია იტალიელი მხატვრის დაინტერესება ამ პიროვნებით, მისი ბიოგრაფიით, რასაც საგანგებოდ უსვამს ხაზს მინაწერში? ლ. კეკელიძემ საკმაოდ დამაჯერებელი ახსნა-განმარტებანი მოგვცა ამ საკითხებთან დაკავშირებით: შეიძლება ლაუფუგაო, რომ კასტელი თავდაპირველად საქართველოში ჩამოსვლისას შეხვედრია სულხანს. როგორც ცნობილია, იტალიელ მისიონერთა ჯგუფი გორში მოღვაწეობდა და კასტელიც 1632-1634 წლებში გორში ცხოვრობდა. იტალიელებს გაცხოველებული ურთიერთობა ჰქონდათ ადგილობრივ მოსახლეობასთან. ამდენად, შესაძლებელი იყო მათი ნაცნობობა სამეფო კარის მდივან-მწიგნობარ ავთანდილ შანშიან-მარტიროზიშვილის ოჯახთან, რომელიც გორის მახლობლად სახლობდა... თუ სულხანის პორტრეტი, როგორც ბ. გიორგაძე ფიქრობს, მართლაც დასავლეთ საქართველოშია შესრულებული, ხოლო ჩვეულებრივ კასტელი ნატურიდან ხატავდა, მაშინ უნდა ვიგულისხმოთ, რომ სულხანი ერთხანს დასავლეთ საქართველოში იმყოფებოდა. შესაძლებლად მიგვაჩნია, რომ სულხანს როგორც სამეფო კართან დაახლოებულ მდივან-მწიგნობარს, როსტომ მეფის დავალებით შეესრულებია დიპლომატიური მისია ლევან დადიანის კარზე, სადაც იმხანად კასტელი მოღვაწეობდა. დასავლეთ საქართველოში კასტელი ან კვლავ შეხვდა

ძველ ნაცნობს, ან საერთოდ დაინტერესდა სახელგანთქმული პოეტით, რომელსაც ამავე დროს ჰქონია საინტერესო ბიოგრაფია, რომლის ჩაწერაც საჭიროდ მიუჩნევია“ (ლ. კეკელიძე, 1983, გვ. 125-126). სულხანი სამეფო კარის მდივან-მწიგნობრად მხოლოდ ერთი წელია (1657-1658 წწ.), განსხვავებით მამისა და ძმისაგან (ავთანდილი 53 და ბეგთაბეგი 36 წლის განმავლობაში იყვნენ მწიგნობრები). ასეთი ხანმოკლე პერიოდი სულხანის გარდაცვალებით არაა გამოწვეული, რადგან ის მოხსენიებულია 1661 წლით დათარიღებულ დოკუმენტში. ლ. კეკელიძე ვარაუდობს, რომ სულხანი სამეფო კარს და მდივან-მწიგნობრობას ჩამოაშორეს.

დამოწმებული ლიტერატურა

- ი. ბაგრატიონი, 1982 - ი. ბაგრატიონი, მცირე უწყება ქართველთა მწერალთათვის, თბ., 1982.
- ი. ბაგრატიონი, 1997 - ი. ბაგრატიონი, შემოკლებით აღწერა საქართველოს შინა მცხოვრებთა თავადთა და აზნაურთა გვარებისა, თბ., 1997.
- ა. ბაქრაძე, დონ ქრისტეფორო დე კასტელის ნახატების თვალიერებისას. Burusi.ge.
- ა. ბაქრაძე, 1962 - ა. ბაქრაძე, XVII-XVIII სს. ქართველ მდივან-მწიგნობართა გენეალოგია, ხელნაწერთა ინსტიტუტის მოამბე, ტ. IV, თბ., 1962.
- ე. თაყაიშვილი, 1909 - ე. თაყაიშვილი, საქართველოს სიძველენი, ტ. II, თბ., 1909.
- ბ. ინგოროყვა, 1963 - ბ. ინგოროყვა, თხზულებათა კრებული, ტ. I, თბ., 1963.
- ს. კაკაბაძე, 1966 - ს. კაკაბაძე, რუსთაველი და მისი „ვეფხისტყაოსანი“, თბ., 1966.
- ქ. კასტელი, 1977 - ქ. კასტელი, ცნობები და ალბომი საქართველოს შესახებ, თბ., 1977.
- ლ. კეკელიძე, 1983 - ლ. კეკელიძე, ვინ გალექსა „ამირანდარეჯიანი“ ლიტერატურული ძეგანი, თბ., 1983.
- გ. ლეონიძე, 1958 - გ. ლეონიძე, გამოკვლევები და წერილები, თბ., 1958.
- ლ. მელიქსეთ-ბეგი, 1914 - Меликсет-Беков Л., Усыпальница кн. Бегтабеговых, Тб., 1914.

LELACHOGOVADZE

ON IDENTITY OF SULKHAN AVTANDILASHVILI

The album of the Roman Catholic missionary, Don Cristoforo De Castelli is kept in Palermo Community Library. The album was created during his stay in Western Georgia (Imereti, Guria, Samegrelo, Apkhazeti) in 1628-1654. The album is comprised of 570 drawings on Georgian topics, according to which the 17th century Georgia becomes vibrant with its life, manners and customs, as well as people. Castelli's album includes portraits of many famous and unknown persons including SulkhanAvtandilashvili. Castelli's note indicates the following: "a well-known poet in the kingdom of Iberia – Colchis". A literary critic AkakiBakradze regretfully noted in his article that "no documents on the activities of SulkhanAvtandilashvili have survived".

Based on scientific research it has been established that SulkhanAvtandilashvili lived and worked in the 17th century. He turned "Amiran-Darejaniani" into a poetic composition and served as a secretary-scribe of the Royal Court of Kartli. The poet's name – Avtandilashvili (son of Avtandil) is not unusual. Documentary materials revealed that Sulkhan was the son of AvtandilShansheani. The surname Taniashvili should have been derived from the poet's another surname, an official one at that time – Avtandilashvili. Taniashvili is Avtandilashvili's diminutive form – Avtandili-Tandia-Tania, hence, the relevant form of the surname is derived: Avtandilashvili-Tandiashvili-Taniashvili. The rhymed "Amiran-Darejaniani" was the last work by Sulkhan. King Archil and IoaneBagrationi regarded him as a good poet. Castelli had written Sulkhan's biography but, unfortunately, this part did not survive.

Церцвадзе Мзия

ТИПОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ЧИСЛОВОЙ РЕПРЕЗЕНТАЦИИ В ГРУЗИНСКОМ, РУССКОМ И КАЗАХСКОМ ЯЗЫКАХ

Настоящая работа посвящена сопоставительному исследованию категории числа имен существительных в русском, грузинском и казахском языках.

Актуальность исследования обусловлена тем, что в данной работе мы стремимся выявить и сопоставить средства выражения категории числа в разносистемных языках. Сопоставляемые языки – русский, грузинский и казахский – относятся к различным языковым системам и семьям. Русский язык относится к славянской группе индоевропейских языков, грузинский – к картвельской группе кавказских языков, казахский – к тюркской семье. Сопоставление трех языков имеет немаловажное значение не только для их практического изучения (оно заставляет вникать в самые тонкие оттенки родного языка), но и для развития теории этих языков, способствует более глубокому анализу лингвистических явлений сопоставляемых языков.

Объектом исследования является одна из универсальных грамматических категорий языка, исследуемая на материале имен существительных в форме единственного и множественного числа в русском, грузинском и казахском языках.

Предметом описания являются средства выражения категории числа существительных в русском, грузинском и казахском языках.

Цель данной работы заключается в том, чтобы на основе сопоставительного анализа категории числа имен существительных русского, грузинского и казахского языков выявить сходство и различия как в плане выражения, так и в плане содержания.

Научная новизна работы заключается в том, что впервые проводится комплексное исследование средств выражения категории числа в русском, грузинском и казахском языках на сопоставительно-типологической основе, позволивший выявить общие и специфические особенности в рассматриваемых языках.

Стержневым методом исследования в работе является сопоставительно-типологический метод, но нами использованы также такие общелингвистические методы и приемы, как сравнение и сопоставление, описание и обобщение. Сопоставление как метод исследования разносистемных языков нашло положительное освещение в трудах известных лингвистов и методистов В.А. Богородицкого, Е.Д. Поливанова, Н.К. Дмитриева, Н.А. Баскакова, С.Т.Бархударова и т.д. Сопоставительное изучение русского языка с другими языками утвердилось за рубежом (труды Э. Оливернуса “Обучение звуковой системе русского языка в чешской школе”, А. Исаченко “Сопоставительное изучение языков как особая лингвистическая дисциплина” и др.). В последние годы появилось довольно большое количество научных исследований в области сопоставительной грамматики. Вопросу сопоставления русского и казахского

языков посвящен ряд исследований, статей, диссертаций, среди которых особо следует отметить работы Х.Х.Махмудова, В.А.Исенгалиевой, Х.М.Сайкиева, Д.Г.Турсунова, К.Н.Ишанова и др. Что же касается сопоставительного описания структур русского и грузинского языков, то можно назвать работы: Д.С.Чантуришвили, Г.М. Кутателадзе, Г.Г. Голетиани, О.К.Балиашвили, И.Д. Киквидзе, М.Г. Церцвадзе и др. Сопоставительному исследованию до сих пор не подвергалось комплексное исследование категории числа существительных в грузинском, русском и казахском языках.

В своей работе мы опирались на весь тот богатый материал, который имеется по морфологии русского, грузинского и казахского языков.

Категория числа принадлежит к числу важнейших языковых категорий. На наш взгляд, число имен существительных не является словообразовательной (Ф.Ф. Фортунатов, П.С. Кузнецов), лексико-грамматической (В.В. Виноградов) категорией, она относится к собственно-грамматической, словоизменительной категории, выявляемой парадигматически - в соотношении и противопоставленности форм единственного и множественного чисел, не нарушающей лексического тождества слова.

Имена существительные в русском, в грузинском и казахском языках обладают морфологической категорией числа. И в русском, и в казахском, и в грузинском языках

данная категория выражает с помощью морфологических средств единичность или множественность предметов, производителей действия, явлений. Категория числа в данных языках представлена единственным и множественным числом. В русском, грузинском и казахском языках единственным и множественное число образует «модель один (предмет) - более, чем один (предмет)».

Единственное число в казахском языке представлено нулевой морфемой. Например, в казахском языке: тіл (черенок), сабын (мыло), дау (раздор, ссора). Тогда как, в русском языке единственное число выражается для мужского рода морфемой -й или нулевой морфемой (например, луч, герой, край), для женского рода морфемами -а, -я (например, береза, ложка, земля) и нулевой морфемой (например, рожь, женственность), для среднего рода морфемами -о, -е (например, небо, море, здание), а в грузинском языке - существительные в именительном падеже единственного числа оканчиваются на гласный: -katsi, saxeli, sakitxi, kbili, puli, x e, da, zma. Из конечных гласных і (и) -и является окончанием им.пад., другие же входят в основу.

Категория множественного числа в анализируемых языках представлена семей множественности.

Основной способ образования множественного числа в грузинском языке - это прибавление к основе единственного числа суффиксов -eb-(-еб-) и -n-(-н-). Например: gazet-i-gazet-eb-i (газет-а-газет-ы), da-debi (сестра-сестры), zma-zm-eb-i. Во множественном числе все существительные имеют окончание -i-(-и-). В современном грузинском языке наиболее употребительна форма с суффиксом-eb-(-еб-). Суффикс -n-(-н-) образует множ.число только в им. и зват. падежах:katsi-kats-n-i, kats-n-o; в повествовательном, родительном и дательном падежах используется суф.-t- с добавлением эмфатического гласного-

а-: *kats-ta, glex-ta*. В современном литературном языке старое множ. число используется: 1) в поэзии, в устном народном творчестве; 2) в устойчивых выражениях: *mesnierebata academia, sazogadoebata mesniereba*.

В казахском языке шесть окончаний формы множественного числа: -лар/-лер, -дар/-дер, -тар/-тер. Чтобы перевести слово в форму множественного числа надо добавить к нему одно из перечисленных окончаний. Например: *кала*(город) — *кала-лар* (города), *кыз* (девушка) — *кыз-дар*(девушки), *гүл*(цветок) — *гүл-дер*(цветы), *жігіт*(парень) — *жігіт-тер*(парни), *геолог*(геолог) — *геолог-тар*(геологи). Все окончания, суффиксы и аффиксы добавляются к основе слова в соответствии с законом сингармонизма. Если последний слог в слове твердый (с твердой гласной), то добавляется твердое окончание (с твердой гласной) -лар, -дар или -тар. Если последний слог в слове мягкий (с мягкой гласной), то добавляется мягкое окончание (с мягкой гласной) -лер, -дер или -тер. Если последняя буква слова *а, е, и, ы, і, ю, я* (гласная) или *р, у, й*, то после твердого слога добавляется -лар, а после мягкого — -лер. Например: *±ялар* (гнезда), *Үйлер* (дома), *енелер*(тещи), *кШсіпкерлер*(предприниматели). Если последняя буква слова *ж, з* или *л, м, н, җ*, то после твердого слога добавляется -дар, а после мягкого — -дер. Например, *±стаздар*(наставники), *ШҮйелдер*(женщины), *адамдар*(люди), *айыҖдар*(березы). Если последняя буква слова *», п, с, т, ф, х, ц, ч, ш, щ* (глухая) или *б, в, г, д*, то после твердого слога добавляется -тар, а после мягкого — -тер. Например, *хаттар*(письма), *а“аштар*(деревья), *кеҖестер* (советы).

В русском языке сема множественности выражена морфемами -ы-, -и- (для мужского и женского рода). Например, *березы, горы, стаи, книги*. Морфемы -и-, -я-, -а (для существительных мужского и среднего рода. Например, *моря, кони, здания, блюда*. Выбор гласной морфемы, как и в казахском языке зависит от мягкости, только согласной.

В качестве дополнительного средства при образовании форм числа используются: 1) чередования согласных и 2) перемещение ударения: Ср.: 1) *друг - дру[з’^а]*; *ухо - уши (х//ш)*; *око - очи (к//ч)*; *клин - клинья (н//н’)*; *место, места, местам, местами, о местах*.

Исключительно аналитически (синтетически) выражают категорию числа несклоняемые существительные, которые не располагают своими окончаниями. Ср.: *красивое кашне - красивые кашне; кафе закрыто - все кафе были закрыты*. Отдельные слова имеют супплетивные формы числа: *человек - люди, ребенок - дети*.

В казахском и грузинском языках, в отличие от русского языка, если перед существительным стоит числительное, то окончание множественного числа в существительном не употребляется. Например, *бес студент - пять студентов - хути студенти*, *он оушы - десять учеников - ati motsape*.

И в грузинском, и в казахском, и в русском языках имена существительные неисчисляемые, т.е. существительные вещественные, собирательные и отвлеченные обычно употребляются только в единственном числе:

молоко — gdze- c’it, *масло - karaqi-* май; *студенчество - studentoba — студенттк*, *белье- tetreuli-* *иш* ким;., *профессура — professura-*профессура; *холод — sitscive-* *сыз*; *добро — sikete-*жи»аз, *зло- siborote-* жаманды».

Некоторые слова, употребляющиеся в русском языке во множественном числе, в казахском языке употребляются в единственном. Например «шашы ±зын ыз» что по-русски переводится как «девушка с длинными волосами», слово шашы употреблено в единственном числе. В грузинском языке данное слово также употребляется как в единственном, так и во множественном числе (в качестве существительного исчисляемого) со значением. Слово деньги-puli также употребляется в грузинском языке в единственном числе. Es puli ekutvnis mas. Эти деньги принадлежат ему. Обычно русским pluralia tantum в грузинском соответствуют или существительные, имеющие только единственное число (вещественные, собственные, отвлеченные melani- чернила, опилки-paxerxi, сливки-parebi, дрожжи-sapuar, нарды-nardi, именины-dreoba, сумерки-bindi или существительные, имеющие и единственное и множественное число (парные и составные предметы: вилы - ortita, ножницы-makrateli-makratlebi, очки - satvale-satvaleebi).

Совпадают русские и грузинские pluralia tantum иноязычные по происхождению: тропики, джунгли, мемуары, финансы, каникулы, некоторые иноязычные географические названия употребляются двояко: Альпы- alpebi, alpebismtebi, Пиринеи -pireneebe, pireneis mtebi, Анды - andebi, andis mtebi.

В казахском языке а)парат-а)параттар (информация-информации) употребляются в единственном и множественном числах.

Такие слова в казахском языке, как кйп-много, аз-мало и соответствующие в грузинском - bevri-много, tsota -мало не требуют множественного числа. В русском языке необходимо употребление множественного числа. Например, много книг- bevri tsigni - кйп кйтап.

Анализ семантики и способов выражения грамматической категории числа у имени существительного в русском, грузинском и казахском языках позволяет сделать следующие выводы:

- 1) категория числа, выражая количественные отношения, имеет морфологическое выражение в соответствующих формах в сравниваемых нами языках;
- 2) в рассматриваемых нами языках категория числа проявляется в противопоставлении двух субкатегорий: единственного и множественного числа;
- 3) и для русского, и для грузинского, и для казахского языков характерны разнообразные способы выражения форм единственного и множественного числа;
- 4) и в казахском, и в русском, и в грузинском языках распределение существительных по семантическим классам «считаемость/несчитаемость» в основном совпадает.

Таким образом, исследование показало, что изучение образования средств выражения категории числа в русском, грузинском и казахском языках в типологическом плане весьма актуально и интересно. Несомненно, не существует абсолютного параллелизма в образовании форм категории числа в разнотипных языках; выявленные различия и сходства делают более наглядной специфику каждого из анализируемых языков.

Литература

Виноградов В.В., 1972 - Виноградов В.В., Русский язык (грамматическое учение о слове). - 2-е изд. - М., Высшая школа, 1972.

Пейкришвили Ж., 1992 - Пейкришвили Ж., Морфология грузинского языка, Кутаиси, 1992.

Современный русский литературный язык / под ред. П. А. Леканта. М., 1980..
ibrain.kz: Казахский язык (Образование множественного числа существительных).

kaz-rus_rus-kazi_slov.rar Казахско- русский онлайн словарь.

მზია ცერცვაძე

რიცხვის კატეგორიის რეპრეზენტაციის ტიპოლოგიური თავისებურებები ქართულ, რუსულ და ყაზახურ ენებში

წარმოდგენილი ნაშრომი შეეხება არსებითი სახელის რიცხვის კატეგორიის გამოხატვას რუსულ, ქართულ და ყაზახურ ენებში.

ჩვენი მიზანია გამოვავლინოთ და შევადაროთ არსებითი სახელის რიცხვის კატეგორიის რეპრეზენტაციის საშუალებები არამონათესავე ენებში. რუსულ, ქართულ და ყაზახურ ენებში არსებითი სახელის რიცხვის კატეგორიის სემანტიკისა და გამოხატვის საშუალებების ანალიზი ტიპოლოგიური თვალსაზრისით საკმაოდ აქტუალურია და საინტერესო. სხვადასხვა სისტემის ენებში არ არსებობს აბსოლუტური პარალელიზმი რიცხვის კატეგორიის წარმოების თვალსაზრისით. მსგავსება-განსხვავებების გამოვლენა უფრო ცხადად წარმოგვიდგენს საანალიზო ენების სპეციფიკურობას.

MZIATSERTSVADZE

TYPOLOGICAL SPECIFICITIES OF REPRESENTATION OF CATEGORY OF NUMBER IN GEORGIAN, RUSSIAN AND KAZAKH

The presented paper deals with representation of the category of number of nouns in Russian, Georgian and Kazakh languages.

Our aim is to identify and compare the means of representing the nouns' category of number in non-related languages. The analysis of semantics and that of the means of representing nouns' category of number in Russian, Georgian and Kazakh languages is typologically quite important and interesting. There is no absolute parallelism in terms of formation of the category of number in languages of different systems. Identification of similarities and differences clearly indicate the specificity of languages under question.

Церцвадзе Мзия,
Кухалашвили Марина

ГРУЗИНСКИЕ ПОСЛОВИЦЫ И ПОГОВОРКИ И ИХ РУССКИЕ ЭКВИВАЛЕНТЫ

Пословицы и поговорки - древнейшие жанры устного народного творчества. Они известны всем народам мира, даже древнейшим - египтянам, грекам, римлянам. Поговорки, как правило, используются для образно-эмоциональной характеристики людей, их поведения, каких-то житейских ситуаций. Пословицы - это народная мудрость, свод правил жизни, практическая философия, историческая память. В них отражен опыт народа в различных сферах жизни.

Именно в силу своей яркости, образности и эмоциональности пословицы и поговорки часто встречаются в различных видах текстах, в том числе и в текстах грузинского языка. Однако при переводе пословиц и поговорок, содержащихся в аутентичных текстах, на русский язык часто встречаются трудности, поскольку их смысл нам не всегда может быть понятен, а в грузино-русских и русско-грузинских словарях не всегда даётся их толкование.

Цель нашей работы заключается в том, чтобы найти связь между грузинскими и русскими поговорками и пословицами, указать на трудности, возникающие при переводе грузинских пословиц и поговорок на русский язык. Для этого надо было сопоставить грузинские пословицы с возможными аналогами на русском языке и проанализировать полученные результаты.

Объектом исследования являются пословицы и поговорки.

Актуальность работы заключается в том, что исследуя язык пословиц и поговорок совершенствуешь свою языковую компетенцию, узнаешь о культуре народа.

Новизна работы обусловлена отсутствием в лингвистике исследований, посвященных проблеме перевода грузинских пословиц и поговорок на русский язык.

В работе были использованы методы перевода и классификации. Нами сравнивались между собой русские и грузинские пословицы и поговорки по их значению, употреблению и лексическому составу.

В процессе подготовки данной статьи мы пользовались следующей литературой: «Грузино-русские пословицы (параллели)» П. Церетели, «Русские пословицы с немецкими и грузинскими и эквивалентами» М. Куправа, «Русские пословицы и поговорки» М. Рыбникова и другими пособиями по переводу пословиц и поговорок.

В ходе работы над данной статьей нами было проанализировано около 120 грузинских пословиц и поговорок.

Нужно отметить, что многие грузинские и русские пословицы и поговорки многозначны, что делает их трудными для толкования и сравнения. При отборе

русских соответствий грузинской пословицы обязательным критерием было совпадение одного из значений (как правило, главного). Однако необходимо помнить, что, складываясь в различных исторических условиях, грузинские и русские поговорки и пословицы для выражения одной и той же или сходной мысли часто использовали различные образы, которые, в свою очередь, отражают различный социальный уклад и быт двух народов и часто не являются абсолютными эквивалентами. Например, грузинская пословица „თაგმა თქვა: კატაზე ძლიერი ნადირი არ მოიპოვებო“ (дословно: «мышь сказала: сильнее кошки зверя не найти») соответствует русскому выражению «у страха глаза велики»; „ისეთი ტყუილი უნდა თქვა, ფეხები ჰქონდეს, დადგომაც შეეძლოს და გაქცევა“ (дословно: «надо такую ложь сказать, чтобы у лжи были ноги, ложь могла стоять и убежать»).

При переводе предложений, содержащих подобные пословицы и поговорки, очень часто нельзя обойтись только их дословным переводом, поскольку нередко смысл их остается не совсем понятным. Необходимо знать их значение.

Нами было исследовано 120 пословиц. Полученные в результате данной работы данные были проанализированы и классифицированы. В основу классификации были положены особенности перевода грузинских пословиц и поговорок на русский язык. В результате были выделены следующие группы

1. Грузинские пословицы и поговорки, которые полностью переводятся одинаково на русский язык (т.е. грузинский вариант полностью соответствует русскому) - 30 %.

სიყვარული ბრმაა – Любовь слепа.

ვინც ქარიშხალს დათესავს, ის ქარიშხალს მოიმკის – Кто сеет ветер, пожнет бурю.

ნაჩუქარ ცხენს კბილი არ გაესინჯება – Дареному коню в зуб не смотрят.

კუზიანს სამარე გაასწორებს – Горбатого могила исправит.

ჩუქებას ჩუქება უნდაო – Дар дара ждет.

სადაც ხეს გათლიან, ნაფოტიც იქ ცვივაო – Где лес рубят, щепки летят.

დრო ფულია – Время деньги.

ღმერთს სამება უყვარს – Бог троицу любит.

თავს ზევით ვერ ახტები – Выше себя не прыгнешь.

თევზი თავიდან აყროლდებაო – Рыба с головы воняет.

წიწილებს შემოდგომაზე ითვლიან – Цыплят по осени считают.

სჯობს გვიან, ვიდრე არასდროს – Лучше поздно, чем никогда.

ჩემი ენა ჩემი მტერიაო – Язык мой, враг мой.

2. Грузинские пословицы и поговорки, которые частично переводятся одинаково на русский язык (т.е. грузинский вариант несколько отличается от русского) - 59 %.

ათჯერ გაზომე და ერთხელ გასჭერი – Семь раз отмерь, один раз отрежь.

ამღვრელ წყალში თევზს ადვილად დაიჭერ – В мутной воде хорошо рыбу ловить.

სწავლა კაცს სიკვდილადე არ მოსწყინდებაო – Век живи, век учись.

ხარი ხართან რომ დააბა, ან ზნეს იცვლის, ან ფერსაო – С кем поведешься, от него и наберешься.

ერთმა ჭუჭყიანმა ღორმა ასი ღორი გასვარა – Одна паршивая овца все стадо испортит.

ვისაც თევზი უნდაო, ფეხი სველი უნდაო – Чтобы рыбу съест надо в воду лезть.

ერთი მერცხლის ჭიკჭიკი გაზაფხულს ვერ მოიყვანსო – Одна ласточка весны не делает.

სიკვდილს ვერ გაექცევით – 1. Рысью от смерти не уйдешь. 2. От смерти и под камнем не укроешься.

თევზი ეძებს ღრმა წყალსაო და ადამიანი კარგსაო – Рыба ищет, где глубже, а человек, где лучше.

ყველას გულს ვერ მოიგებო – На всех не угодишь.

ძაღლი ყეფს, ქარავანი მიდის – Собака лает, ветер разносит.

ზოგი ჭირი მარგებელია – Нет худа без добра.

დავრდომილს წიხლი კი არა, შველა უნდაო – Лежачего не бьют.

3. Грузинские пословицы и поговорки, которые полностью отличаются переводом на русский язык, т.е. грузинский вариант не соответствует русскому.

ააფრინე ალალიო, რაც არ არი, არ არიო – На нет и суда нет.

აგურის ნატეხი ლალს შეუდარეს, აქაო და წითელიაო – Не все то золото, что блестит.

ავი შემნახავი ჭურღზე უარესია – 1. Что плохо положено, то брошено. 2. Плохо не клади, вора в грех не вводи.

მოთამაშე კამეჩიც ცოხნაზედაც აჰყვებო – Недаром говорится, что дело мастера боится.

ერთი ღრო არავის შერჩენიაო – Не все коту масленица.

ერთი წიხლის კვრიტ ციხე არ დაინგრევა – За один раз дерева не срубишь.

თბა თბაზე ნაკლები მგელმა შეჭამოსო – Ты с бородой да и я сам с усами.

თავის ქება კიტრადა ღირს – Гречневая каша сама себя хвалит.

თევზი – მარხვაში, ცხენი – აღმართში – Всякому овощу свое время.

კაცია და გუნებაო, თავში ებრაგუნებაო – У всякой пташки свои замашки.

შორს მოიარე და შინ მშვიდობით მიდი – 1. Тише едешь- дальше будешь. 2. Кто прямо ездит, дома не ночует.

კაი პაბა იყავო, კაი ჭამაც გიყავო – За добро добром платят.

Пословицы, являющиеся одним из видов устного народного творчества, включают в себе наблюдения, накопленный жизненный опыт, мудрость народа, создавшего их. Они помогают лучше понять национальный характер людей, создавших эти пословицы, их интересы, отношения к различным ситуациям, их быт, обычаи. Умение употреблять пословицы важно не только при непосредственном общении с носителями языка, но и при переводах художественных текстов. Изучение этого вида устного народного творчества позволяет глубже понять специфику и взаимосвязь различных культур.

В данной работе рассматривались грузинские пословицы и поговорки и их аналоги на русском языке.

Проанализировав около 120 пословиц и поговорок, мы пришли к следующим выводам:

1) пословицы и поговорки многозначны и ярки. Они находятся вне времени и вне классового деления, т.е. их произносят как богатые люди, так и люди низших слоев общества;

2) пословицы и поговорки грузинского языка довольно-таки трудны для перевода на русский язык;

3) выделены следующие группы пословиц: 1. грузинские пословицы и поговорки, которые полностью переводятся одинаково на русский язык, т.е. грузинский вариант полностью соответствует русскому; 2. грузинские пословицы и поговорки, которые частично переводятся одинаково на русский язык, т.е. грузинский вариант несколько отличается от русского; 3. грузинские пословицы и поговорки, которые полностью отличаются переводом на русский язык, т.е. грузинский вариант не соответствует русскому.

Из всего вышесказанного следует, что любой переводчик должен владеть навыками перевода единиц устного народного творчества, уметь не просто их дословно переводить, а складно и грамотно передавать их основное содержание.

Литература

Куправа Д., 1977 - Куправа Д., Русские пословицы с немецкими и грузинскими эквивалентами, Тб., 1977.

Накашидзе Н., 1953 - Накашидзе Н., Грузинские пословицы, Тб., 1953.

Рыбникова М.А., 1961 - Рыбникова М.А., Русские пословицы и поговорки, М., 1961.

Церетели Ц., 1977 - Церетели Ц., Грузино-русские пословицы и поговорки (параллели), Тб., 1977.

მზია ცერცვაძე, მარინე კუხალაშვილი**ქართული ანდაზების რუსული ანალოგები**

ნაშრომში წარმოდგენილია ქართული ანდაზების რუსული ანალოგები.

ქართული ანდაზების თარგმნა რუსულ ენაზე საკმაოდ რთულია. გამოყოფილია შემდეგი შემთხვევები: 1. ქართულ ანდაზებს მთლიანად ემთხვევა რუსულ ენაზე თარგმნილს, ანუ რუსული თარგმანი სრულად შეესაბამება ქართულ ორიგინალს; 2. ქართული ანდაზები ოდნავ განსხვავდება რუსულ ენაზე თარგმნილი ანდაზებისაგან; 3. ქართული გამონათქვამები სრულიად განსხვავებულია რუსული თარგმანისაგან, ანუ, ქართული ვერსია არ ემთხვევა რუსულს.

MZIA TSERTSVADZE, MARINE KUKHALASHVILI**RUSSIAN ANALOGUES OF GEORGIAN PROVERBS**

A proverb is a saying with specific structure and semantics. Therefore, translation of proverbs involves certain challenges.

The paper analyzes Russian analogues of Georgian proverbs. Various instances are discussed: 1. Georgian proverbs totally coincide with Russian equivalents, in other words, the Russian translation is fully consistent with Georgian original; 2. Georgian proverbs slightly differ from those translated into Russian; 3. Georgian sayings are absolutely different from Russian translation, in other words, Georgian version does not coincide with the Russian one.

პლატონოვ ვერაპა

ქრისტეფორე კეჟერაშვილი - ქართული
სტამბის ხელმძღვანელი

ვახტანგ VI-ის ინიციატივით დაარსებულმა პირველმა ქართულმა სტამბამ წარმატებით დაიწყო ქართული წიგნის ბეჭდვა, მაგრამ მტრის შემოსევებმა (ოსმალთა, ყიზილბაშთა) ბეჭდვის საქმე საქართველოში დროებით შეაჩერა. სამეფო ხელისუფლებამ 1749 წელს შეძლო თბილისში სტამბის აღდგენა. სტამბის მოწყობილობა ხანდახან მწყობრიდან გამოდიოდა და განახლებასა და შეკეთებას მოითხოვდა. სამეფო ხელისუფლება ამაზეც ზრუნავდა. 1763 წელს დაბეჭდილ წიგნში ერეკლე მეორე სტამბის ორგზის განმარტებლად იწოდებოდა. მთავარი ნაკლი ის იყო, რომ საქართველოში არ არსებობდა სასტამბო საქმის მცოდნე სპეციალისტები. პირველ რიგში სწორედ ამ საკითხის მოგვარება იყო აუცილებელი. ერეკლე მეფემ სასტამბო საქმის შესასწავლად პალესტინაში (იერუსალიმში) თავისი კარის მღვდელი ქრისტეფორე კეჟერაშვილი გაგზავნა, ხოლო სასტამბო დაზგის იარაღებისა და ხელსაწყოების შესაძენად კონსტანტინეპოლში ვინმე მელიტონი (წარმოშობით ბერძენი) მიაგვლინა (პ. გუგუშვილი, 1929, გვ. 68). როცა ქრისტეფორე კეჟერაშვილი პალესტინიდან დაბრუნდა, ერეკლე II-მ იგი სტამბის ხელმძღვანელად დანიშნა, რომელსაც სიცოცხლის ბოლომდე ედგა სათავეში.

ქრისტეფორე კეჟერაშვილი ქართული ბეჭდური სიტყვის ისტორიაში საკმაოდ ცნობილი პირი იყო. მას წარმოგვიდგენენ ამ დარგის თვალსაჩინო სპეციალისტად.

გიორგი XII-ის 1799 წლის წყალობის წიგნში მოთხრობილია, რომ ქრისტეფორეს ერეკლე მეფესთან ერთად ერევანზე მოწყობილ ლაშქრობაში მიუღია მონაწილეობა. როგორც ჩანს, აქ 1779 წლის აგვისტო-სექტემბრის ლაშქრობა იგულისხმება. ამის შემდეგ ქრისტეფორე მიემგზავრება იერუსალიმს, სადაც მესტამბეობას სწავლობს. სამშობლოში დაბრუნებულ ქრისტეფორეს ერეკლე II-მ წიგნების ბეჭდვა მიანდო. ქრისტეფორემ ეს დავალება პირნათლად შეასრულა და 14 ათასი სასულიერო ხასიათის სხვადასხვა სახელწოდების წიგნი დაბეჭდა (გ. აკოფაშვილი, 1976, გვ. 304).

1780 წელს ქრისტეფორე კეჟერაშვილმა იმოგზაურა სინას მთასა და იერუსალიმში. სინას მთის ქართულ მონასტერში ხატზე გაუკეთებია ქართული ასომთავრული წარწერა: „ქ. ჟამსა მას, ოდეს განაგებდა მეფე ირაკლი მეორე სრულიად საქართველოსა, მის სიმაღლეს მოვახსენე მე, ცოდვილმან მისის კარის ხუცესმან, მარტყოფელმან კეჟერაშვილმან ქრისტეფორემ, წარმოსვლად სინა მთად... მოვედ და თაყვანი ვეც სულისა ჩემისა საოხად და პატრონისა ჩემისა... მეფის ირაკლის და თანამეცხედრისა მისისა... დარიას გასაძლიერებლად და ძეთა ამათთა... და ასულთა ამათთა... აღსაზრდელად...“ (ი. მეგრელიძე, 1958, გვ. 170).

ქრისტეფორე კეჟერაშვილი იერუსალიმიდან მობრუნების შემდეგ სტამბის ხელმძღვანელად დაუნიშნავთ. იგი მის მიერვე გამარჯვებული „მარხვანის“ ბოლო

სიტყვაობაში წერს: „მებრძანა უკეთილ-მსახურებისა და უმაღლესისა ხელმწიფისა ყოვლისა საქართუელისა ირაკლი მეორისა(გან) მე, მისსა მონასა, მისის უმაღლესობის კარის მღვდელს მარტყოფელს კეჟერაშვილს ქრისტეფორეს, განმგეობაი და ზედა მხედუშლობაი სტამბისა, რომლის სურვილი ფრიადი მაქუნდა და დავბეჭდე შრომითა და საფასითა ჩემითა“ სხვადასხვა წიგნიო (პ. გუგუშვილი, 1929, გვ. 72).

უნდა აღინიშნოს, რომ ქრისტეფორე კეჟერაშვილს სტამბა ერეკლე II-ისგან იმ პირობით მიუღია, რომ მოგების ნახევარი სამეფო ხაზინაში უნდა შეეტანა, ხოლო საბეჭდი ქაღალდი თვით მეფეს უნდა შეეძინა რუსეთში.

1784 წლამდე წიგნები სამეფო ხარჯით იბეჭდებოდა, ახლა კი კერძო პირის სახსრებით გამოდიოდა და ეს ქრისტეფორე კეჟერაშვილი უნდა ყოფილიყო.

ქრისტეფორე კეჟერაშვილმა ბეჭდვა-გამომცემლობის საქმე საკმაოდ განავითარა. ის თავის თავს დაბეჭდილ წიგნებში მოიხსენიებს, როგორც „გამგე და ზედამხედველი ბეჭდისაის, ხოლო ამაღ ყოფნა მას „მეფისაგან ებრძანა“ (პ. გუგუშვილი, 1929, გვ. 7).

ამავე დროს ქრისტეფორე სამეფო კარზე მღვდლობას განაგრძობს (ი. დოლიძე, 1974, გვ. 331).

აღა-მაჰმად ხანის შემოსევის შედეგად უამრავი ქართველი ტყვე წაყვანილ იქნა ირანს. განჯის ხანმა ერეკლე II-ს აღუთქვა განჯას მყოფი ქართველი ტყვეების განთავისუფლება. მეფემ განჯას გაგზავნა ქრისტეფორე კეჟერაშვილი და მისკარბაში იოსები, რათა მათ განჯის ციხეში გადამალული ტყვეები მოეძიათ; ამათი დამსახურებით 700 ქრისტიანი ტყვე გადმოიყვანეს განჯის ციხიდან (მ. ბერძენიშვილი, 1983, გვ. 62).

გიორგი მეფის წყალობის წიგნში ქრისტეფორეს სხვა დამსახურების შესახებაცაა საუბარი - ერეკლე მეფის ავადმყოფობის დროს 40 დღე და ღამე თავს ადგა მეფეს; მეფის გარდაცვალების უამს მან კიდევ უფრო დიდი მხნეობა და თავდადება გამოიჩინა - თელავს გარდაცვლილი მეფე დასასაფლაველად მცხეთას წარმოასვენეს. მცხეთაში კი ამ დროს ჭირის ეპიდემია მძვინვარებდა. ამის გამო ვერავინ შეხებდა შესვლა და ვერ შეჰყვა ცხედარს მცხეთაში ქრისტეფორეს გარდა. მან თავი გაიმეტა და თან შეჰყვა ჭირიან მცხეთაში სათაყვანებელი მეფის ცხედარს. იგი მცხეთაში მანამდე დარჩა, სანამ საფლავის სამსახურის ტრადიციით გათვალისწინებული ყველა ცერემონიალი არ შესრულა. ქრისტეფორეს ცხოვრების ეს ეპიზოდი საბუთში განსაკუთრებული სითბოთია აღწერილი (გ. აკოფაშვილი, 1976, გვ. 305).

მეფის დასაფლავების შემდეგ ქრისტეფორე ახალი მეფის, გიორგი XII-ის სამსახურში გამოცხადდა. მეფეს ამ დროს ლეკთა ექვსიათასიანი რაზმი ჰყავდა გასასტუმრებელი და რაზმის დასაჩუქრებისთვის სპილენძი ესაჭიროებოდა. სამთამადნო წარმოება ერეკლე II-მ ააღორძინა, მაგრამ აღა-მაჰმად ხანის შემოსევის შედეგად მოიშალა. საჭირო იყო გაფანტული სპეციალისტების მოძებნა, მან ეს დავალება შეასრულა და ქართლ-კახეთის სამეფოში სპილენძის წარმოება აამუშავა.

აღა-მაჰმად ხანის შემოსევების დროს თბილისში სტამბის ქარხანაც დამწვარა. მისი ზედახედი ამუშავების საქმე ქრისტეფორემ იტვირთა და სტამბამ მუშაობა დაიწყო.

ყველა ამ სამსახურის სანაცვლოდ გიორგი XII-მ აზნაურობა განუახლა. კეჟერაშვილები ადრე ბადრიძეები ყოფილან. ერთ-ერთი ბადრიძე მარტყოფს დასახლებულა კეჟერაანთ საგლეხო მამულზე და თვითონაც გაგლეხებულია. ახლა გიორგი XII მათ უახლებს ბადრიძეობას და აზნაურიშვილობას, თანაც უბოძებს ზემო ნორიოში 5 საკომლო ბეითალმანს. ბადრიძეების გვარს ვალად ადევთ მარტყოფის ნაცვლობა. გიორგი XII-ის დროს მარტყოფის ნაცვლის სახელი ქრისტეფორეს ძმას ნიკოლოზს აქვს (მ. ბერძნიშვილი, 1983, გვ. 62).

1800 წლის 12 თებერვლის საბუთით, ქრისტესია კეჟერაშვილი ცხოვრობს თბილისში მოძღვრიანთ ქუჩაზე (იქვე, გვ. 63).

1812 წელს კახეთის აჯანყების დროს აჯანყებულებსა და რუსის ჯართან ბრძოლაში მოკლეს სოლომონ მაღალაშვილი, რომელიც რუსის ჯარის მხარეზე იბრძოდა. აჯანყებულები არ ანებებდნენ მაღალაშვილის ცხედარს დასამარხად, მისი გვამი შაშაბურთან იდო. „ამჟამად მოიძებნა მცირე ავჭალის მღვდელი ქრისტესია, რომელიც თანახმაა გამოიტანოს გვამი, მაგრამ იმ პირობით, თუ მას არ ჩათვლიან აჯანყებულთა პარტიის თანამონაწილედ“ - სწერს საქართველოს სამოქალაქო გუბერნატორის თანამდებობის აღმსრულებელს ს. ვასილიევს მცხეთის კარანტინის უფროსი ნ. დიაკონოვი 1812 წლის 16 თებერვალს (მ. ბერძნიშვილი, 1983, გვ. 63). როგორც ვხედავთ, ქრისტეფორე კეჟერაშვილი გამოდის შუამავლად აჯანყების მონაწილეთა და მთავრობას შორის.

1813 წლის 7 მარტს გენერალ-ლეიტენანტ ორბელიანს ებრძანა ჩამოერთმია ჩვენება მარტყოფელი მღვდლისთვის - ქრისტესია კეჟერაშვილისათვის, მართლა მან დაწერა თუ არა გიორგი XII-ის სიგელი ბოძებული სოფიოსადმი, მაგრამ გამოირკვა, რომ ამ დროისათვის მარტყოფელი მღვდელი უკვე გარდაცვლილი იყო (მ. ბერძნიშვილი, 1983, გვ. 64).

ქრისტეფორეს ორი შვილი ჰყავდა. უფროსი - დიანოზი, რომელიც მამის მსგავსად წიგნის ბეჭდვის ოსტატია, ხოლო უმცროსი - პანტელეიმონი მღვდელია.

ქრისტეფორე კეჟერაშვილი-ბადრიძის სახით ჩვენ გვყავს გლეხთა წრიდან გამოსული, სწავლა-განათლების მიღების შემდეგ მეფის კარზე დაწინაურებული და სოციალურადაც აღზევებული, მეფის ერთგული და მრავალი პროგრესული წამოწყების მხარდამჭერი და სულისჩამდგმელი.

დამოწმებული ლიტერატურა

გ. აკოფაშვილი, 1976 - გ. აკოფაშვილი, თბილისის სტამბის მოიჯარადრენი, კრებ. ძიებანი საქართველოსა და კავკასიის ისტორიიდან, თბ., 1976.

მ. ბერძნიშვილი, 1983 - მ. ბერძნიშვილი, მასალები XIX საუკუნის პირველი ნახევრის ქართული საზოგადოების ისტორიისათვის, ტ. II, თბ., 1983.

პ. გუგუშვილი, 1929 - პ. გუგუშვილი, ქართული წიგნი (1629-1929), თბ., 1929.

ი. დოლიძე, 1974 - ი. დოლიძე, ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. IV, თბ., 1974.

ი. მეგრელიძე, 1958 - ი. მეგრელიძე, ერეკლე მეორის 24 შვილი, ჟურნ. „ცისკარი“, №10, 1958.

VLADIMERTSVERAVA

KRISTEPORE KEZHERASHVILI, HEAD OF GEORGIAN PRINTING HOUSE

The first Georgian printing house, established under the initiative of Vakhtang VI, successfully started printing Georgian books. However, for a while, the enemy invasions resulted in a temporary interruption of work at the printing house where works recommenced in 1749. Typographical equipment and specialists were essential for the printing house. KristeporeKezherashvili, the priest of the royal family, left for Palestine; he had been charged by Erekle II with the mission to study printing industry.

Upon his return from Palestine the agreement was made between K.Kezherashvili andErekle II: Kristepore was appointed head of the printing house; he was supposed to pay half of the profits to the royal treasury while the king would provide the printing house with paper supplies.

K.Kezherashvili successfully managed to handle his responsibilities. He printed fourteen thousand books in the field of religion. At the same time, he carried out his work as a royal priest. K.Kezherashvili servedErekle II with devotion. By the time the deceased king was taken from Telavi to Svetitskhoveli ("the Living Pillar") Cathedral to be buried there Mtskheta was struck by plague epidemic. No one but Kristepore dared to accompany the deceasedKing; the priest completed the burial ritual. This episode is described with extreme cordiality in the deed of grant. Kristepore was also devoted to GeorgeXII; that is why the King awarded him thedeed of grant in 1799 and renewed his noble status.

ვლადიმერ ფერაზა,
ელდარ თაყაიძე

პატრი ნიკოლა

საქართველოს ხანგრძლივი ურთიერთობის ისტორია გააჩნია ვატიკანთან. ეს განპირობებული იყო იმით, რომ რომიდან ქართველები მოელოდნენ ქრისტიანთა ხსნასა და მფარველობას მაჰმადიანური ქვეყნების აგრესიისაგან. მართალია, ასეთი დაახლოება ყველა შემთხვევაში უშედეგო გეგმებსა და დაპირებებს არ გაცდილებია, მაგრამ ჩვენი ქვეყნისათვის მრავალი სასარგებლო ნაყოფი მოუტანია; პირველ ყოვლისა, ის, რომ-სარწმუნოებრივ-კულტურული კავშირი ვატიკანთან მომავლის იმედს უსახავდა განსაცდელში მყოფ საქართველოს, რომელიც იმთავითვე მკაცრად ემიჯნებოდა მაჰმადიანურ სამყაროს, რომლის შუაგულშიც იყო მოქცეული და არასდროს ცდილა რაიმე სახის მოდელი გამოენახა მათთან თანამშრომლობისა სახელმწიფოებრივი სისტემის შესაცვლელად ან საკუთარი წეს-ჩვეულებების მოსაშლელად.

რომის პაპები კათოლიკობის გავრცელებისათვის გზავნიდნენ სხვადასხვა სასულიერო ორდენის წარმომადგენლებს როგორც მაჰმადიანურ, ისე ქრისტიანულ ქვეყნებში, მათ შორის საქართველოში. კათოლიკე მისიონერთა მოღვაწეობა საქართველოს სხვადასხვა კუთხეებში განსაკუთრებით გააქტიურდა XVII საუკუნეში. ქართველი მეფეები ცდილობდნენ გამოეყენებინათ ისინი ევროპული განათლების მისაღებად, საექიმო ცოდნის გასავრცელებლად. ერთ-ერთი ასეთი გახლდათ 1792 წელს საქართველოში სამ კაპუცინელი ორდენის წევრთან ჩამოსული პატრი ნიკოლა რუთილიანელი (მ. თამარაშვილი, 1902, გვ. 406).

პატრი ნიკოლა მიღებული იყო გიორგი XII-ის (XIII-ის) სამეფო კარზე, იგი არ ურჩევდა მეფეს რუსეთთან შეერთებას: „ევროპიისა მეფეთა ვერ უძლებს სამეფო შენი ტკბილი, წესდება მათი და ჩვეულება იქმნება სამძიმო თქვენთვის. დამონებული სხვათაგან მეფობა არის უბედური და მარადის სამწუხრო. სხვათაგან დამოკიდებული ქვეყანა იქნება დაცინებული და საკიცხველი – უცხო ნათესავი, პატრონად ქვეყნისა მოყვანილი, შეეკმნება, რაც მტერად და მღევნელად და მაწუხებლად. მამაშვილური მთავრობა მეფეთა, - გარდაიქცევა მამინაცვლისა და დედინაცვლისა სახედ სიყვარულისა უგვანისა და ბუნებისაგან არაოდეს აღსაარებელისა, რუსნი შემოიტანენ პირველადვე მძიმე უღელსა და დასდებენ ქვეყნისა კისერსა, მოითხოვენ დიდთა ხარკთა, რომელთაცა თქვენ ვერ შესძლებთ. მაშინ თქვენი მამულნი და ყმანი გაისყიდებიან ბარაბანითა და მკვდარნი თქვენნი დაიმარხებიან მუზიკითა დღესაცა სიტყვასა ამას პატრისაგან თქმულსა მოიგონებენ თბილისსა მცხოვრებნი, ოდეს მუზიკითა უძღვიან საფლავამდე მიცვალებულთა (პლ. იოსელიანი, 1936, გვ. 154; მ. ბერძნიშვილი, 1983, გვ. 120).

პატრი ნიკოლა არ ემორჩილებოდა თავის უფროსებს და მრევლს ბოროტ მაგალითს აძლევდა. ბრძანებას აღარაფრად აგდებდა, თუმცა სხვაფრივ შესანიშნავი პირი, გამოჩენილი ექიმი იყო. მისი საქართველოდან განშორება უნდოდათ, მაგრამ ვერ გაისტუმრეს, რადგან ამათ ბრძანებას ყურადღებას

ადარ აქცევდა. მისმა უფროსმა რომს მისწერა, პეტერბურგში მინისტრს სთხოვა, მთავრობას შემწეობა აღმოეჩინა მისი საქართველოდან გასტუმრებისათვის. საქართველოს მთავარმართებელმაც ამის შესახებ ბრძანება მიიღო. ბოლოს პატრი ნიკოლა დასთანხმდა იტალიაში წასვლას, კიდევ დაადგა გზას. წასვლისას გაიარა ქუთაისში, სადაც დახვდნენ ერეკლეს შვილები (ფარნავაზი და იულონი - ვ.წ; ე.თ.), რომელთაც იცნობდა. უფლისწულებმა მისი გაშვება არ ინდომეს, არც მეფე სოლომონს უნდოდა. იმ დროს ახალციხის ფაშამ შეიტყო რა პატრი ექიმის ქუთაისში ყოფნა, სოლომონ მეფეს მისწერა და სთხოვა, რომ პატრი ნიკოლა მისთვის გაეგზავნა, რადგან ძლიერ სჭირდებოდა. სოლომონმა არ გაუგზავნა, თავისთან დაიჭირა და კაფუტინების უფროსს სთხოვა, ფაშასთან სხვა პატრი გაეგზავნა და პატრი ნიკოლა იქ (იმერეთში) დაეტოვებინა (მ. თამარაშვილი, 1902, გვ. 490).

მეფე სოლომონ II რომში კარდინალ ბორჯიასადმი მიწერილ წერილში აღნიშნავდა: „ნიკოლას კვლავ მოუვიდა ბრძანება რომში დაბრუნებისა; თუმცა მტკიცედ აქვს გადაწყვეტილი წამოსვლა და ჩვენი დატოვება, მაგრამ ავუკრძალეთ წასვლა, ვინაიდან მუდამ ექიმებად თქვენი გამოგზავნილი პატრები გვყავდა, თქვენმა უმაღლესობამ კეთილი ინებოს და ჩვენი სიყვარულისათვის პატრი ნიკოლას ნება მისცეს დარჩეს ჩვენთან, წინააღმდეგ შემთხვევაში ძალით არ დავიჭერთ, გამოგიგზავნით, მაგრამ შემდეგში კი არც ერთ პატრს არ დავაყენებთ აქ. ყველანი იძულებული გახდებიან აქედან წავიდნენ, თუ ჩვენი პატივისთვის მისი აქ დატოვება არ ინებეთ“ (მ. პაპაშვილი, 1995, გვ. 302-303).

1804 წლის 9 ივნისს რომიდან ნება დართეს პატრი ნიკოლას დარჩენილიყო მეფე სოლომონთან (მ. თამარაშვილი, 1995, გვ. 707).

ამგვარად, პატრი ნიკოლა დარჩა იმერეთში სოლომონ II-სთან მკურნალად. იგი მკურნალობდა გრიგოლ დადიანსაც სუჯუნაში. პატრი ნიკოლას მალე სახელი გაუვარდა, როგორც მკურნალსა და გაჭირვებულთა დამხმარეს. იგი ავადმყოფებს მკურნალობდა წინასწარი გარიგების გარეშე, ავადმყოფის გამოჯანმრთელების შემდეგ იღებდა გასამრჯელოს. ხშირად ისეთებსაც არ ეუბნებოდა უარს მკურნალობაზე, რომლებსაც არავითარი საშუალება არ გააჩნდათ გასამრჯელოს გადასახდელად. ამრიგად, პატრმა ნიკოლამ მცოდნე მკურნალისა და უაღრესად კეთილი ადამიანის სახელი დაიმსახურა მთელ დასავლეთ საქართველოში. ხშირად აღმოსავლეთ საქართველოშიც ეძახდნენ ავადმყოფთა სამკურნალოდ (მ. გონიკიშვილი, 2002, გვ. 138).

იმერეთის მეფე სოლომონ მეორისა და მისი მეუღლის, გრიგოლ დადიანის დის - მარიამ კაციას ასულისა და თვით გრიგოლ დადიანის წინაშე ისეთი დიდი ავტორიტეტი და ნდობა დაიმსახურა პატრმა ნიკოლამ, რომ სამეგრელოს მთავარმა საკუთარი ცხენი, თავისი ჯიბის საათი და 30 კომლისაგან შემდგარი სოფელი აჩუქა, წლიურად 300 მანეთი პენსია დაუნიშნა. ამასთანავე, ამარაგებდა ყოველგვარი საჭირო პროდუქტით, შეშით და სხვა. პატრი ნიკოლა ისეთ სანდო და ერთგულ პიროვნებად იყო მიჩნეული როგორც სამეგრელოს მთავრის კარზე, ასევე სოლომონ მეორის ოჯახსა და სამეფო კარის წარჩინებულთა შორის, რომ ერთ დროს თვითონ გრიგოლ დადიანმა დაავალა მას იმერეთის მეფესთან შერიგება. ამ მხრივ კიდევაც შეამცირა მეფე-მთავართა შორის

მტრობა, მაგრამ მალე ისინი კვლავ სამკვდრო-სასიცოცხლოდ გადაეკიდნენ ერთმანეთს (მ. გონიკიშვილი, 2002, გვ. 138-139).

1804 წლის სექტემბრის დასაწყისში პატრი ნიკოლა იმყოფებოდა ქუთაისში, სადაც გრიგოლ დადიანის წერილი მიიღო. სასიკვდილოდ განწირული სამეგრელოს მთავარი შველას ითხოვდა. პატრი ჩავიდა სამეგრელოში და აღმოაჩინა, რომ მთავარი მოწამლული იყო. მისცა წამლები და გრიგოლ დადიანი ფეხზე დადგა. საჭირო იყო რამდენიმე დღე თავზე დადგომა, რომ მთავარი საბოლოოდ განკურნებულიყო. ამ დროს პატრი ნიკოლას იმერეთიდან ამბავი მოუტანეს, რომ დედოფალი, გრიგოლ დადიანის და, ავად გამხდარიყო და მკურნალს იმერეთში უხმობდნენ. პატრი ნიკოლას თვითონ დადიანმა სთხოვა გაბრუნებულიყო იმერეთში. მან 5 დღით დატოვა გრიგოლ დადიანი და იმერეთში ჩამოვიდა ავადმყოფთა სამკურნალოდ, მაგრამ კვლავ მოვიდა შიკრიკი სამეგრელოდან, რომელიც მთავრის ავადმყოფობას აუწყებდა პატრ ნიკოლას. როცა გრიგოლ დადიანი ნახა, აღმოჩნდა, რომ დადიანი იმავე საწამლავით იყო მოწამლული, იმ განსხვავებით, რომ დოზა იყო გაზრდილი. მკურნალმა დროზე მიუსწრო გრიგოლ დადიანს და იგი გამოაჯანმრთელა. მკურნალს მოსვენებას არ აძლევდნენ როგორც სამეგრელოში, ისე იმერეთშიც და ხანდახან აღმოსავლეთ საქართველოშიც ეძახდნენ მას. სამეგრელოში მყოფმა პატრმა ნიკოლამ წერილი მიიღო იმერეთიდან, სადაც მას ითხოვდნენ ავადმყოფი თავადი აგიაშვილის სამკურნალოდ. მიუხედავად იმისა, რომ სამეგრელოსა და იმერეთს შორის მტრობა იყო, გრიგოლ დადიანმა სთხოვა მკურნალს წასულიყო იმერეთში. პატრმა ნიკოლამ მთავრის მეუღლეს მისცა წამალი და ასწავლა, თუ როგორ უნდა მოქცეულიყო ავადმყოფობის შემთხვევაში, თავად კი იმერეთისაკენ გასწია. იმერეთში იგი 26 დღეს დარჩა (იქვე, გვ. 140). მას იმდენი ავადმყოფი ჰყავდა, რომ ვერ მოიცალა სამეგრელოს მთავრისათვის, რომელიც მესამედაც მოწამლეს. გრიგოლ დადიანმა ხელი ჩაიჭნია სიცოცხლეზე, მისი დღეები დათვლილი იყო. პატრი ნიკოლას დატოვებული წამალი რომ მიეცათ, ადვილი შესაძლებელი იყო მორჩენილიყო მესამედაც, მაგრამ იმ წამალს როგორ მისცემდა შურისმაძიებელი მეუღლე – ნინა (ნინო - ვ.წ; ე.თ.), როცა მის მიერ იყო მოწამლული. ნინამ ორჯერ მოწამლულსა და ორჯერვე პატრი ნიკოლას მიერ სიკვდილისაგან დახსნილ მეუღლეს მკურნალის მიერ დატოვებული წამლის მაგიერ კვლავ საწამლავი – თრიაქი მისცა, როგორც ჩანს, უფრო დიდი დოზით. გრ. დადიანი სიკვდილს ებრძოდა. პატრი ნიკოლა დროზე გამოიძახეს იმერეთიდან სამეგრელოში, სადაც ის თითქმის ერთ თვეს დარჩა. ადვილი დასაშვებია, რომ იგი არ გამოიძახეს, რომ კვლავ მესამეჯერაც უშედეგოდ არ ჩაეგლო მოწამლულსა და სიკვდილისაგან არ ეხსნათ მეუღლისაგან განწირული სამეგრელოს მთავარი (იქვე, გვ. 141). ბოლოს მაინც დუმილი თავადმა გელოვანმა დაარღვია; მან შეატყობინა მკურნალს დადიანის ავადმყოფობა, რომელიც მყისვე გამოეშურა ავადმყოფი დადიანის სანახავად, როგორც კი გაიგო მისი ავადმყოფობა. 24 ოქტომბერს პატრი ნიკოლა უკვე მთავრის სახლში იყო, მაგრამ მთავარი გარდაცვლილი დახვდა.

დედოფალმა ნინომ მეუღლის სიკვდილი გადააბრალა პატრ ნიკოლას, რაზეც ციციანოვი წერდა თავის წარმომადგენელს იმერეთში ლიტვინოვს, რომ დაითანხმოს მეფე სოლომონი, რათა პატრი ნიკოლა გამოაგზავნოს თბილისში სიმართლის გასარკვევად.

პატრი ნიკოლა თბილისში ჩაიყვანეს დაპატიმრებული. სიმაღლე გაიკვია და იგი გამოუშვეს, როგორც უდანაშაულო. საქმე შემდეგში იყო: დედოფალმა ნინომ გაიგო, რომ პატრმა ნიკოლამ ციციანოს მისწერა ვრცელი, საფუძვლიანი, ახსნა-განმარტებითი წერილი, სადაც თვალნათლივ ამტკიცებდა თავის უდანაშაულობას და ხაზს უსვამდა იმას, რომ ბოროტმოქმედი თავად დედოფალი ნინო იყო. საქართველოს ახალი მთავარმართებელი დაინტერესდა საქმის გარემოებით და წერილი მისწერა სამეგრელოს დედოფალს. დედოფალმა ნინომ გრაფ გუდოვიჩს გაუგზავნა წერილი, სადაც პატრი ნიკოლას უდანაშაულობას ამტკიცებდა და სთხოვდა გრაფ გუდოვიჩს გაეთავისუფლებინა პატრი ნიკოლა.

1806 წლის ბოლოსთვის საქართველოს მთავარმართებელ გუდოვიჩის ენერგიული ჩარევით პატრი ნიკოლა გაათავისუფლეს, რომელიც დედოფალი ნინოს ცილისწამების გამო იტანჯებოდა ციხეში.

პატრი ნიკოლა დარჩა იმერეთში. მისით კმაყოფილი იყო მეფე სოლომონ II. სხვადასხვა საჩუქრებთან ერთად მეფემ მას სოფელი გეგუთი აჩუქა. პატრი სოლომონ მეორის ერთგული დარჩა ბოლომდე. „პატრი ნიკოლა უამით გარდაიცვალა 1811 წელს“ (ქრონიკები, 1981, გვ. 125).

დამოწმებული ლიტერატურა

მ. ბერძნიშვილი, 1983 - მ. ბერძნიშვილი, მასალები XIX საუკუნის პირველი ნახევრის ქართული საზოგადოებრიობის ისტორიისათვის, II, თბ., 1983.

მ. გონიკიშვილი, 2002 - მ. გონიკიშვილი, ბაგრატიონთა გადასახლება და მოღვაწეობა რუსეთში, თბ., 2002.

მ. თამარაშვილი, 1902 - მ. თამარაშვილი, ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის, ტფ., 1902.

მ. თამარაშვილი, 1995 - მ. თამარაშვილი, ქართულ ეკლესია დასაბამიდან დღემდე, რედაქცია გაუკეთეს, წინასიტყვაობა დაურთეს და გამოსაცემად მოამზადეს ზ. ალექსიძემ და ჯ. ოდიშელმა, თბ., 1995.

პლ. იოსელიანი, 1936 - პლ. იოსელიანი, ცხოვრება გიორგი მეთაღმეტისა, თბ., 1936.

მ. პაპაშვილი, 1995 - მ. პაპაშვილი, საქართველო-რომის ურთიერთობა, თბ., 1995.

ქრონიკები, 1981 - საქართველოს ისტორიის ქრონიკები, ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევები, შენიშვნები და განმარტებები დაურთო ავტ. იოსელიანმა, თბ., 1981.

VLADIMER TSVERAVA, ELDAR TAVBERIDZE**PADRE NICOLA**

The work of Catholic missionaries in Georgia became especially active in the 17th century. Georgian kings tried to derive service from the missionaries for the purpose of obtaining European education and acquiring deeper knowledge in medicine. Padre Nicola Rutiliani arrived in Georgia in 1792.

Padre Nicola was well received by the royal court of George XII. He suggested the King to avoid coming under the Russian imperial rule: a stranger appointed to protect the country will become its enemy and persecutor...

Padre Nicola, unlike other members of the Order, disobeyed his superiors. The Order decided to recall him from Georgia. However, after his arrival in Kutaisi the King Solomon II left Padre at his royal court after applying with the request to the leadership of the Order. Soon Padre Nicola became widely known as an excellent doctor in Imereti and Samegrelo; besides, Griogol Dadiani, the ruler of Samegrelo Province involved Padre in handling complicated relations with Imereti.

In 1804 Padre Nicola was arrested being accused of poisoning Grigol Dadiani. Soon the truth was revealed and Padre was set free. He returned to Imereti where he devotedly served King Solomon II. Padre died of plague in 1811.

გიორგი ჭიჭარია

ქართული ეთნოსი - პროლეტარიატის აღმოსავლეთი

ახლო აღმოსავლეთში მცხოვრებ იმ ეთნოსთა შორის, რომელთაც თავისი სახელმწიფო არ გააჩნიათ, ყველაზე მრავალრიცხოვანი და უძველესი ერი ქურთები გახლავთ. ეს არის ხალხი, რომელიც მიეკუთვნება ინდოევროპული ოჯახის ინდოირანულ ენობრივ ჯგუფს. ისტორიულად ისინი ძირითადად ქურთისტანის ტერიტორიაზე სახლობდნენ.

ქურთისტანს ახლო აღმოსავლეთის რეგიონის შიდა ნაწილში მდებარე მთიანი მხარე უკავია, რომელის ფართობი დაახლოებით 350 000 კვ. კმ-ს მოიცავს. აღმოსავლეთიდან მას ემიჯნება ურმიის ტბა (ირანში), სამხრეთიდან აღ-ჯაზირა (სირიასა და ერაყში) და მარდინის დაბლამთიანეთი (თურქეთში); დასავლეთიდან ქურთისტანს ესაზღვრება აღმოსავლეთ ტავროსის ქედი (თურქეთში), ჩრდილოეთით მისი გეოგრაფიული საზღვარი ძნელად დასადგენია, რადგან ამ მხრიდან იგი აღმოსავლეთ ანატოლიაში მდებარეობს.

აღნიშნულ ტერიტორიაზე უძველესი დროიდან მცხოვრები ქურთები მეოცე საუკუნემდე ოსმალეთის იმპერიის ერზერუმის, ერზიჯანის, ვანის, მუშის ვილაიეთებში თურქებსა და სომხებთან შერეულად ცხოვრობდნენ. მათი მოსახლეობის დიდი ნაწილი სუნიტური მიმდევრობის მუსლიმია, თუმცა მათ შორის ორთოდოქსი შიიტები, იეზიდები და სექტა ალი ჰაკის მიმდევრებიც არიან.

ქურთები ძირითადად საუბრობენ სამ დიალექტზე. ესენია: ქურმანჯი, ზაზა და სურანი. ბოლო პერიოდისათვის ტომთა შორის მოხდა შეთანხმება, რის მიხედვითაც ქურმანჯი აღიარებულ იქნა როგორც ქურთული ლიტერატურული ენის საფუძველი.

დღევანდელ მსოფლიოში ქურთთა რაოდენობა 45 მილიონამდე აღწევს. აქედან მათი უმეტესობა, დაახლოებით 30 მილიონამდე ადამიანი, ცხოვრობს თურქეთში, ერაყში, ირანსა და სირიაში (რ. გაჩეჩილაძე, 2008, გვ. 412). ქურთული მოსახლეობის ზუსტი რაოდენობის დადგენა ძალიან რთულია, რადგან ახლო აღმოსავლეთის სახელმწიფოთა ოფიციალური სტატისტიკა მაქსიმალურად ცდილობს ეთნიკური ჯგუფების, განსაკუთრებით კი ქურთების, არსებობის ფაქტს გვერდი აუაროს.

აღსანიშნავია, რომ ქურთები საქართველოშიც ცხოვრობენ, ისინი ჩვენი ქვეყნის მოსახლეობის 0,5% შეადგენენ და იეზიდების სექტას მიეკუთვნებიან. ქურთები საქართველოში პირველი მსოფლიო ომის (1914-1918) შემდეგ ჩამოვიდნენ. მაღალი ბუნებრივი მატების გამო მათი რიცხვი აქ რ-ჯერ გაიზარდა და 1989 წლის აღწერით 33.000 შეადგინა. 2002 წლის მონაცემებით საქართველოში ისინი 20.800 ათასი იყვნენ, აქედან 18 ათასი იეზიდია (<http://kurtebi.blogspot.com>). იეზიდი ქურთები ძირითადად თბილისში, რუსთავსა და თელავში ცხოვრობენ.

საქართველოსაგან განსხვავებით, ახლო აღმოსავლეთის სახელმწიფოებს როგორც საშინაო, ისე საგარეო პოლიტიკაში ქურთული თემები დღემდე სერიოზულ პრობლემებს უქმნიან. განსაკუთრებით მძიმე მდგომარეობაა თურქეთის რესპუბლიკაში, სადაც ეთნიკურად ქურთული მოსახლეობის რაოდენობა 12 მილიონს აჭარბებს.

მეოცე საუკუნის ბოლოს, კერძოდ, 1984 წლიდან, თურქეთის რესპუბლიკაში დაიწყო სერიოზული ქურთული სეპარატისტული კამპანია „ქურთისტანის მუშათა პარტიის“ ხელმძღვანელობით. აღნიშნული პარტია 1978 წელს ჩამოაყალიბდა (მ. ალთანი, 2008, გვ. 49). მისი ლიდერი ქურთისტანის დამოუკიდებლობისათვის მებრძოლი აბდულა ოჯალანი გახლდათ. იგი საერთაშორისო საზოგადოების მიერ ტერორისტად არის აღიარებული, დაკავებულია 1999 წლის 15 თებერვლიდან და თურქეთის ერთ-ერთ მკაცრი რეჟიმის საპატიმროში სამუდამო პატიმრობას იხდის.

ოცდამეერთე საუკუნის დასაწყისში თურქებმა ევროპელთა გულის მოსაგებად ქურთების მიმართ პოლიტიკა საკმაოდ შეარბილეს, მაგრამ, მიუხედავად ამისა, ლიდერის გარეშე დარჩენილი „ქურთების მუშათა პარტია“ კვლავ აგრძელებდა ბრძოლას დამოუკიდებლობის მოპოვებისათვის (კ. მაჰირი, 2007, გვ. 37). რეგიონში გეოპოლიტიკური მდგომარეობა შეიცვალა 2003 წელს ამერიკის შეერთებული შტატებისა და მისი მოკავშირეების მიერ ერაყში სადამ ჰუსეინის დიქტატორული რეჟიმის დამხობის შემდეგ, რადგან თურქეთის რესპუბლიკას პირველად მოუწია იმ ფაქტთან შეგუება, რომ ქურთული მოძრაობა როგორც რეგიონალურ, ასევე საერთაშორისო დონეზე დამოუკიდებელ ფაქტორად ჩამოყალიბდა. ერაყელი ქურთები გამოდიოდნენ არა მხოლოდ მოკავშირენი ანტიერაყულ კოალიციაში მოსულისა და კირკუკის განთავისუფლების დროს, არამედ როგორც თანამონაწილენი ომის შემდგომ ქვეყნის ფედერალურ საფუძველზე მოწყობისა, რაც საბოლოოდ ერაყის ჩრდილოეთში ქურთისტანის ავტონომიური ერთეულის შექმნით დასრულდა. ავტონომიის დედაქალაქი გახლავთ ქ. ერბილი, რომელსაც დღეისათვის ერაყის მეორე ეკონომიკურ ცენტრალაც განიხილავენ. ქურთთა ავტონომიის პრეზიდენტი მასუდ ბარზანი, ადამიანი, რომელიც ფაქტიურად ერაყში ქურთებისათვის დამოუკიდებლობის მოსაპოვებლად დაბადებიდან იბრძოდა.

ანკარისათვის ერაყელ ქურთთა ასეთი წარმატების მიღწევა განგაშის სიგნალი იყო, რადგან ეს გახდა პრეცედენტი და სტიმული ბრძოლის კორექტირებისა თურქეთის ტერიტორიაზე მცხოვრები ქურთებისათვის. ერაყელ თანამომქმთა მიზანმიმართულ ანკარის წინააღმდეგ მათ კიდევ უფრო გაააქტიურეს პოლიტიკური თუ სეპარატისტული ბრძოლა, რასაც ორივე მხრიდან საკმაოდ დიდი მსხვერპლი მოჰყვა. ტერორისტულ შეტევებს ანკარა კონტრშეტევებით პასუხობდა და, მიუხედავად ერაყის ხელმძღვანელობის მკაცრი პროტესტისა, თურქი სამხედროები ფორსირებულ დარტყმებს ხშირად ერაყის ტერიტორიაზეც ახორციელებდნენ.

თანამედროვე ეტაპზე თურქეთის რესპუბლიკის მმართველმა გუნდმა რეჟიმს ერდოღანის ხელმძღვანელობით შექმნილი ურთიერთობების დარღვევები ერაყის ქურთისტანის ავტონომიის ხელმძღვანელებთან,

რაც განსაკუთრებით მასუდ ბარზანის ანკარაში ბოლო ვიზიტისას გამოჩნდა. პრეზიდენტ აბდულა გულთან და ქვეყნის სხვა ოფიციალურ პირებთან გამართული საუბრების დროს ერაყელი ქურთების ლიდერს თურქეთის ხელისუფლება და მედია ისე ხვდებოდა, როგორც ეს სახელმწიფოს მეთაურს ეკადრება. როგორც სტამბოლის ბაჰისეჰირის უნივერსიტეტის საერთაშორისო საკითხების ექსპერტი, პროფესორი ჩენგიზ აკტარი აცხადებს, ანკარაში ბარზანის ასეთი თბილი მიღება ბევრ რამეზე მეტყველებს. მისი თქმით: „ცოტა ხნის წინათ ბარზანს თურქები ადგილობრივი მნიშვნელობის ყაჩაღად მიიჩნევდნენ. ახლა ის მათთვის სახელმწიფო მოღვაწე გახდა. თურქი მეწარმეები და ბიზნესმენები ძალზე აქტიურად არიან ჩართულნი ქურთისტანის ეკონომიკურ პროექტებში. ეს ძალზე მნიშვნელოვანია, რადგან ბევრი რამ პირადად მასუდ ბარზანის ავტორიტეტზეა დამყარებული და თურქეთის მთავრობა ქურთებთან საკუთარი პრობლემების მოგვარებას სწორედ მისი მეშვეობით ცდილობს“ (www.amerikishma.com/content/turkeyiraq.../1210266.html).

მიმდინარე პერიოდში ახლო აღმოსავლეთში მიმდინარეობს ძალიან მნიშვნელოვანი გეოპოლიტიკური ცვლილებები, რომლის ცენტრშიც აღმოჩნდა სირია სამოქალაქო ომით. დამასკოს კონფლიქტმა თურქეთს ქურთული პრობლემა კიდევ უფრო მეტად გაუმძაფრა. სირიელი ქურთები ამჟამად ჩრდილოეთ სირიის დიდ ნაწილს აკონტროლებენ. იქაური ქურთული დემოკრატიული პარტიის ლიდერი აბდულაჰიმ ბაშარი ფიქრობს, რომ სირიის მთავრობა უკვე არაღვეტიმურია. ის მხარს უჭერს სირიაში პოსტ-ასადისეული ეპოქის დადგომას, თუმცა ამ პროცესშიც ქურთებისთვის ძალიან მნიშვნელოვანი გამოწვევები არსებობს. როგორც აბდულაჰიმ ბაშარი ამბობს: „არაბებმა უნდა გაიგონ, რომ სირია მარტო მათ არ ეკუთვნით. მათ არ უნდა შექმნან რევოლუციის საკუთარი დღის წესრიგი“ (www.amerikishma.com/.../1208773.html). შექმნილი სიტუაციიდან გამომდინარე, ქურთებს დემოკრატიულ პროცესში ჩართვა სურთ. ისინი სეკულარიზმის იდეას და დეცენტრალიზებულ მთავრობას უჭერენ მხარს. ასევე არ სურთ, რომ ქვეყნის ოფიციალურ დასახელებაში სიტყვა არაბული ფიგურირებდეს. ჩვენი შეხედულებით, აღნიშნული მოთხოვნებიდან გამომდინარე, კარგად ჩანს სირიელი ქურთების პოლიტიკური მზადება სრული დამოუკიდებლობისათვის თუ არა, ავტონომიის მოპოვებისათვის მაინც, რაც თავისთავად დიდი გეოპოლიტიკური ძვრა იქნება რეგიონისათვის.

როგორც ზემოთ აღინიშნა, სირიაში განვითარებულმა მოვლენებმა კიდევ უფრო მეტად დაძაბა სიტუაცია თურქეთის ქურთულ პროვინციებში. განსაკუთრებით გააქტიურდა „ქურთისტანის მუშათა პარტია“, რომლის ეგიდით მოქმედი შეიარაღებული ფორმირებების შეტაკებებმა თურქეთის საჯარისო ნაწილებთან ფაქტიურად სისტემატური ხასიათი მიიღო. იმ შემთხვევაში, თუ სამოქალაქო ომი სირიაში ისევ დროში გაიწეა, ბაშარ ასადი იძულებული იქნება გააგრძელოს თავისი სახელმწიფოს ტერიტორიაზე მცხოვრები ქურთების ხსენებულ ქმედებაზე „თვალის დახუჭვის“ პოლიტიკა, რაც არა მარტო სირიის, არამედ თურქეთისა და მომავალში ირანის ტერიტორიულ მთლიანობას საფრთხეს შეუქმნის. ამ გარემოებას კარგად აცნობიერებს არა მარტო ოფიციალური ანკარა, არამედ სხვადასხვა

ქურთული დაჯგუფებები, რასაც ადასტურებს დღეისათვის შექმნილი პოლიტიკური მდგომარეობა.

თურქეთი ცდილობს სირიაში არსებული პრობლემის რაც შეიძლება სწრაფად მოგვარებას, ამიტომ ძალდონეს არ იშურებს, ბაშარ ასადის წინააღმდეგ მობილიზება გაუკეთოს როგორც რეგიონული ლიდერების, ასევე საერთაშორისო ორგანიზაციების გაერთიანებას. კერძოდ, ანკარას სურვილი აქვს სირიაში განხორციელდეს გაერო-ს ან ნატო-ს ეგიდით შეიარაღებული ფორმირებების შეყვანა, თუმცა ამ ეტაპზე სიტყვიერი მხარდაჭერისა და სამხედრო შეიარაღების შეტანაზე სანქციების გარდა ვერაფერს მიაღწია (რაც უშიშროების საბჭოში რუსეთისა და ჩინეთის პოზიციის დამსახურებაა).

რაც შეეხება ე. წ. ქურთულ განმათავისუფლებელ მოძრაობას, ზოგიერთი ანალიტიკოსი თვლის, რომ სხვადასხვა ქვეყნებში (ირანი, ერაყი, თურქეთი, სირია) არსებული ქურთული პროვინციების ერთ სახელმწიფოდ გაერთიანების იდეა აშშ-ს ეკუთვნის. მათი მოსაზრება ძირითადად შეერთებული შტატების ენერგომატარებლებით დაინტერესებასა და ირანის ისლამურ რესპუბლიკასთან დაძაბულობას ეფუძნება. როგორც ცნობილია, ქურთული პროვინციების ტერიტორიებზე მდიდარი ენერგოსაბადოები მდებარეობს, ამიტომ, ბუნებრივია, რომ დომინანტი ქვეყნისთვის (ამ შემთხვევაში აშშ-ისთვის), უფრო მოსახერხებელი იქნება ერთი სახელმწიფოს სათავეში მოიყვანოს მისთვის სასურველი ხელისუფლება, რის შემდეგაც უპრობლემოდ განახორციელებს თავის მიზნებს. ხსენებული მოსაზრების მომხრეები ამ პოზიციის დადასტურებად თვლიან აგრეთვე თეთრი სახლის მიერ ბ. ასადის წინააღმდეგ უფრო ქმედითი ღონისძიებების გატარებისაგან თავის შეკავებას (www.amerikiskhma.com/.../1208773.html).

მიუხედავად იმისა, რომ აღნიშნული შეხედულება რეალობასთან ახლოს არის, გათვალისწინებული არაა შემდეგი მნიშვნელოვანი მომენტები: პირველი, უდავოა, რომ ომის გზით სახელმწიფოთა ტერიტორიული მთლიანობის რღვევა და ახლის წარმოქმნა საკმაოდ ხანგრძლივი პერიოდის განმავლობაში არასტაბილურ ვითარებას ქმნის, მით უმეტეს მოცემულ შემთხვევაში, როდესაც ქურთული პროვინციები რამდენიმე ქვეყნის (ერაყი, სირია, თურქეთი, ირანი) შემადგენლობაში შედიან. ეს პროცესი გამოიწვევს ეკონომიკურ კრიზისს, ნგრევასა და ადამიანთა მსხვერპლს, რის შედეგადაც მოსახლეობაში ჩამოყალიბდება ანტიამერიკული განწყობა და ოფიციალურ ვაშინგტონს გაუჭირდება „გაერთიანებული ქურთისტანის“ სათავეში მისთვის სასურველი ხელისუფლების მოყვანა. მეორეც, აშშ-ს დაეძაბება ურთიერთობა მის ნატოელ პარტნიორთან და ერთ-ერთ მთავარ მუსლიმ მოკავშირესთან რეგიონში - თურქეთთან, რის შედეგადაც იგი ან ისლამურ ანტიამერიკულ ბლოკს შეუერთდება, ან რუსეთთან შექმნის რაიმე სამხედრო-პოლიტიკურ კავშირს, რასაც შესაძლოა მოჰყვეს ცნობილი რუსი გეოპოლიტიკოსის - ალექსანდრ დუგინის ოცნების ასრულება და დიდი ევრაზიული კავშირის შექმნა, რომელსაც რეალურად შეუძლია ზღვის სახელმწიფოების საბოლოოდ დამარცხება და დამორჩილება. მესამე, მოპოვებულ ნავთობსა და გაზს სჭირდება ტრანსპორტირება, რასაც ტერიტორიაწარმეული ქვეყნების - თურქეთისა და სირიის გარეშე ვერ მოახერხებს. ამდენად, შეერთებული

შტატები ვერ მიაღწევს მიზანს, ხელთ კი მხოლოდ გართულებული ურთიერთობები და მოუგვარებელი ირანის პრობლემა შერჩება. აქედან ლოგიკურად გამომდინარეობს, რომ მოსაზრება ქურთებისათვის თეთრი სახლის მხარდაჭერის შესახებ რეალობას მოკლებულია და მის ავტორებს, რბილად რომ ვთქვათ, აშშ-ის მიმართ კრიტიკული დამოკიდებულება ამოძრავებთ.

საყურადღებოა ასევე ბოლო პერიოდში „ქურთული პრობლემის“ მიმართ რუსეთის დინტერესება, რომელსაც მე-20 საუკუნის 90-იანი წლებიდან ფაქტიურად ყურადღებას არ აქცევდა. სიტუაცია რადიკალურად შეიცვალა 2011 წლის ბოლოდან, რაც, სავარაუდოდ, თურქეთ-აზერბაიჯანს შორის გახსადენ „TANAP“-ის მშენებლობასთან დაკავშირებით მიღწეულმა შეთანხმებამ განაპირობა (ხელშეკრულებას ოფიციალურად ხელი 2012 წლის 26 ივნისს მოეწერა) (Türkiye Dýþipleri Bakanlýðý - www.mfa.gov.tr/default.tr.mfa). რუსეთმა იგრძნო, რომ თურქეთის წყალობით ხელიდან ეცლება მსოფლიო პოლიტიკაზე ზემოქმედების ბერკეტი - ენერგომატარებლების ტრანსპორტირების კონტროლი. აღნიშნულის პასუხად 2011 წლის ოქტომბერში მოსკოვში დაფუძნდა ორგანიზაცია „აბდულა ოჯალანის გათავისუფლების კომიტეტი“, რომლის ინიციატორი და თანათამგჯდომარე თავისი რადიკალური შეხედულებებით ცნობილი რუსი პოლიტიკოსი ალექსანდრე მიტროფანოვია. ამ უკანასკნელის განცხადებით, ორგანიზაციას პოლიტიკური მიზნები არ გააჩნია, თუმცა ყველა ღონეს იხმარს, მოიპოვოს რ/ფ-ს ხელისუფლების თანადგომა ა. ოჯალანის გათავისუფლების საკითხში. პარალელურად ქ. მოსკოვში კრემლის მფარველობით გააქტიურდა ქურთული საზოგადოებრივი გაერთიანებების კავშირიც“ (ხელმძღვანელი მ. შამოვეი). ის ორგანიზებას უწევს რუსეთში მოღვაწე სხვადასხვა ქურთული ორგანიზაციების შეკრებებს და ერთობლივ კონფერენციებს, რომლებზეც ხდება ქურთებთან მიმართებით თურქეთის პოლიტიკის დამოზოგადება (kavkasia.ge/index.php?action=more&id=358&lang=geo). ჩვენი აზრით, მიუხედავად ქურთების საკითხის მიმართ მოსკოვის ასეთი გააქტიურებისა, ნაკლებად სავარაუდოა, რომ რუსეთის დღევანდელი ხელისუფლება ამ ეტაპზე მხარს უჭერდეს დამოუკიდებელი ქურთული სახელმწიფოს შექმნას, რაც განპირობებულია სირიისა და ირანთან კრემლის ურთიერთობით, რის გამოც ეს უკანასკნელი არ დაუშვებს ამ ქვეყნების ტერიტორიული მთლიანობის ხელყოფას. გარდა ამისა, ახლახანს ერაყმა ქვეყნის სამხრეთში არსებული უმდიდრესი ნავთობსაბადოების დამუშავება შესთავაზა, რაც კრემლის სტრატეგიულ გეოპოლიტიკურ მიზნებში შედის. ამდენად, ჭერჯეობით რუსეთი მხოლოდ თურქეთის სიტყვიერი კრიტიკით შემოიფარგლება.

ამგვარად, ქურთისტანი, რომელიც ადრე მიღებული იყო ქურთების კომპაქტურ დასახლებად დასავლეთ აზიაში, ახალ გეოპოლიტიკურ პირობებში ისევ ყალიბდება ახლო აღმოსავლეთში არა მხოლოდ ეთნიკურ, არამედ სახელმწიფოთა რეალური თუ სიტყვიერი დაპირისპირების კვანძად. ამას ერთვის არეულობა სირიაში, მცირე გაციება ამერიკისა და თურქეთის ურთიერთობებში, ბერძნებისა და თურქების (ნატოს წევრი ქვეყნების) მრავალწლიანი დაპირისპირება, ისრაელისა და პალესტინის კონფლიქტი,

ასევე, როგორც რუსეთის ფედერაცია თავისი ამბიციური პოლიტიკით და 300 000 ქურთი მოსახლით, ისე დანარჩენი პოსტსაბჭოთა სახელმწიფოები ერთი მილიონი ქურთი ეროვნების მაცხოვრებლით, რომლებსაც აქვთ არა მხოლოდ სახელმწიფო, არამედ სხვა ინტერესებიც მუსულმანურ სამყაროსთან და არ შეუძლიათ გულგრილნი იყვნენ ამ რეგიონში არსებული დაძაბული სიტუაციის მიმართ.

დამოწმებული ლიტერატურა

- ა. აიდინი, 2003 – A. Aydin, Kürtler, PKK ve Abdula Ocalan, Istanbul, 2003.
 მ. ალთანი, 2008 – M. Altan, Kürt sorunu insanle'tirmek, Istanbul, 2008.
 რ. გაჩეჩილაძე, 2008 – რ. გაჩეჩილაძე, ახლო აღმოსავლეთი: სივრცე, ხალხი და პოლიტიკა, თბ., 2008.
 თურქეთი, სამოქალაქო ომი სირიაში და „ქურთული პრობლემა“ – kavkasia.ge/index.php?action=more&id=358&lang=geo.
 თურქეთის ურთიერთობები ერაყელ ქურთებთან - www.amerikiskhma.com/content/turkeyiraq.../1210266.html.
 თურქული დილემა – www.amerikiskhma.com/.
 Türkiye Dýpipleri Bakanlýđý – www.mfa.gov.tr/default.tr.mfa.
 კ. მაჰირი, ლ. ომერი, 2007 – K. Mahir, L.M. Ömer, Derin PKK, Istanbul, 2007.
 სირიელი ქურთები: – www.amerikiskhma.com/.../1208773.html.
 ქურთები - <http://kurtebi.blogspot.com/>.

GEORGE CHIGHVARIA

KURDISH ETHNOS –
CHALLENGE IN NEAR EAST

Among those ethnoses of Near East which do not have their own state the Kurds are the most populous and the oldest nation. Historically they mainly resided in the territory of Kurdistan.

Following the overthrow of Saddam Hussein's dictatorial regime in Iraq the Kurdish movement has been established as an independent factor both on regional and international levels contributing to the establishment of Kurdistan autonomous region in Northern Iraq. Ankara considered it to be an alarm signal. Imitating their Iraqi fellowmen, the Kurds led even more active political and separatists battle against Ankara, which resulted in tremendous amount of casualties for both sides. Russia's recent increased attention towards the "Kurdish problem" (that has, in fact, gone *ignored since 1990s*) is noteworthy; despite this fact, it is less likely that the establishment of Kurdish state will be supported by Russia at this point; this is conditioned by Russia's relations with *Syria* and Iran as Russia will not tolerate violation of territorial integrity of these countries.

Thus, in new geopolitical conditions Kurdistan is being formed into not only an ethnic but also an *interstate* (either real or verbal) confrontation epicenter in Near East.

დაპარბული ინდივიდუალობის აღგენა მიხეილ ჯავახიშვილის „თეთრი საყელოს“ მიხედვით

მ. ჯავახიშვილის „თეთრი საყელო“ „ახალი წესრიგის“ წნეხის შედეგად გათელილი ადამიანური „მეს“ ჯანყის მხატვრულ-ლიტერატურული გამოხატულებაა, რომელიც ნათლად წარმოაჩენს ავტონომიურობის ნიშნით აღბეჭდილი ნონკონფორმისტი გმირის თვითგადარჩენის რთულ გზას.

რომანის მთავარი გმირი - ელიზბარი პროფესიით გეოლოგია. ის სპილენძის მადნის ძებნის მოტივით, ფაქტობრივად, გაურბის იმ მკაცრ რეალობას, რომლის წიაღშიაც ნიველირებულია მისი, როგორც პიროვნების, ინდივიდუალობა, რაც აძლიერებს მას ლტოლვას თვითლოკალიზაციისაკენ. მართალია, ნაწარმოებში ბევრი არაფერია ნათქვამი მისი ქალაქური ცხოვრების შესახებ, მაგრამ ცალსახაა, რომ იგი ერთ-ერთი წარმომადგენელია იმ ქართველი ინტელიგენციისა, რომელიც, როგორც მიხეილ ჯავახიშვილი იტყოდა, ვერ ეგუებოდა „გულთა ნგრევის, ტვინთა თხევისა და სულთა ხევის“ ეპოქას. აშკარაა, რომ ელიზბარის მიერ სპილენძის ძებნა თავის დაღწევის საბაბია თავსმოხვეული „იდეალური“ წესრიგისგან, იმ ალტერნატიული რეალობის მოსაძებნად, რომელიც უნდა გამხდარიყო მისი მიკროსამყარო - სულისა და სხეულის ნავსაყუდელი, ბედნიერებისა და თავისუფლების გარანტი. მოქმედების შემდგომი განვითარებით ცხადი ხდება, რომ ელიზბარის ცნობიერება, როგორც ავთანდილ ნიკოლეიშვილი წერს: „ამდგვარი განმარტოებისა და დანთქმისადმი შინაგანად უკვე კარგა ხნის შემზადებული“ ყოფილა (ა. ნიკოლეიშვილი, 2002, გვ. 99).

რომანის მთავარი გმირის გაქცევის გადაწყვეტილებას თავისი თანადროული საზოგადოებისაგან ხელს უწყობს ის არაჯანსაღი ოჯახური გარემო, რომელმაც მას პიროვნული ინდივიდუალობა დააკარგინა. მ. ჯავახიშვილი ელიზბარის პიროვნული ცხოვრების ჩვენების საფუძველზე, კერძოდ კი მისი და ცუცქიას ოჯახური ურთიერთობის წარმოჩენის გზით, გვიხატავს თავისი თანადროული საქართველოს მხატვრულ სურათს და მკითხველის ყურადღებას იმაზეც მიაპყრობს „მეობის“ იგნონირებაზე აგებულ საზოგადოებაში, თუ როგორ ინგრევა ოჯახი თავისი ტრადიციული გაგებით.

ელიზბარის ცხოვრების გზის ჩვენებით რომანის ავტორი დიდი მხატვრული უშუალობით აგვიწერს, თუ როგორ იღვიძებს და იწყებს ბრძოლას ინდივიდუალური „მეობის“ გადარჩენისთვის ნაწარმოების მთავარი გმირი, რომლისთვისაც ოჯახი, როგორც ციხესიმაგრე, ინდივიდუალური კუთხე და ბუდე, სამწუხაროდ, აღარ არსებობს. ცუცქია, ელიზბარის მეუღლე, არ არის ის ქალი, რომელსაც სურს ოჯახის მოვლა-პატრონობა და შენარჩუნება. მას მხოლოდ საკუთარი კეთილდღეობა ამოძრავებს; თუმცა ეს კეთილდღეობა,

მისი წარმოდგენით, აღვირახსნილი თავისუფლებაა. ის არ ცნობს ელემენტარულ ზნეობრივ ვალდებულებებს. ელიზბარის დაკარგული ინდივიდუალობის ტრაგიზმი და მისი, როგორც ავტონომიურობის ნიშნით აღბეჭდილი ნონკონფორმისტი გმირის, თვითგადარჩენის რთული გზა რომანში ნაჩვენებია გაშარებული-უტრირებული ოჯახური ურთიერთობის ფონზე.

„მეზი კი დავაყარე დღევანდელ ქალებსა და ვაჟებსაც! - ამბობს ელიზბარის დეიდა მაიკო, - ძაღლებივით აღვილად ეკიდებიან ერთმანეთს და მეორე დღესვე კატებივით ივიწყებენ ყველაფერს“ (მ. ჭავჭავაძი, 1985, გვ. 300). ცუცქიაც ერთი იმათგანია - უწიგნური, ფლიდი, ამაყი და კერპი, ამორალური, ტიპური მეძავი, რომელიც ანგარიშს არ უწევს მრავალსაუკუნოვან ზნეობრივ პრინციპებსა და ტრადიციებს. იგი უწესო ქალია, მრავალი საყვარელი ჰყავს, რომელთაც სხვათა თვალის ასახვევად „ბიძაშვილებად“ მოიხსენიებს და ოდნავადაც არ განიცდის სინდისის ქენჯნას, უტიფრად რომ ბღალავს სისხლითნათესაობის ტრადიციას: „- ნე ტე ვრემენა, გოლუბჩიკ! წავიდა ის დრო, წავიდა! ცუცქია თავისუფალია, როგორც მოეპრიანება, ისე მოიქცევა, თანასწორობა, სრულუფლებიანობა! აი, აი, სადღეისო ლოზუნგი“, - ასეთია ცუცქიას ცხოვრების ლოზუნგი. ეს ლოზუნგი კი რევოლუციამ დაამკვიდრა. იგი მისგან „მოგვრილი სიკეთეა“. ცუცქიასათვის თანასწორობა, სამწუხაროდ, აღვირახსნილობის, ამორალიზმისა და უზნეობის სინონიმებია. სწორედ ამან, რევოლუციისაგან „მოგვრილმა სიკეთემ“, ჩაკლა ნელ-ნელა ცუცქიაში ქალური სინაზე, სინატიფე და კდემამოსილება; ჩააქრო ქრისტიანული სიყვარულის ცეცხლი და ტრადიციული ოჯახის შექმნის მოთხოვნილება. ამიტომაც არ აჩენს შვილს, „კეპს ავლაბრულად ატარებს, პაპიროსს დარდიმანდულად აბოლებს“, სვამს და სამართლიანი საყვედურების მოგერიების მიზნით ქმარს პირში „თანასწორობის ბურთს“ ჩრის. ავტორი ყურადღებას ამახვილებს ცუცქიას დარღვეულ მეტყველებაზეც, რაც მისივე დაშლილი ცნობიერებისა და აღრეული ფასეულობების მაჩვენებელია. მან „არც ქართული იცის, არც რუსული. ერთს რომ ქართულად იტყვის, ორს რუსულს დაურთავს. სიტყვებს ეძებს, ვერ პოულობს, კოჭლივით ჰბარავს და მთვრალივით ბორძიკობს“ (მ. ჭავჭავაძი, 1985, გვ. 308).

სამოქალაქო წესით დაქორწინებული ცუცქიას ჭვრისწერის მოთხოვნა წონასწორობას აკარგვინებს: „- ოჩენ ნადო! ნე სმეი!“ - აფრთხილებს ქმარს, როცა ეს უკანასკნელი ქორწინების ჭვრისწერით დაკანონების სურვილს გამოთქვამს, რამეთუ ჭვრისწერას ცუცქია სიბნელის მტკიცებულებად და წარსულის გადმონაშთად მიიჩნევს.

როგორც დავინახეთ, ელიზბარს საკუთარ ინდივიდუალობა ოჯახშიც დაკარგული აქვს. მის სიტყვას გრომის ფასიც არ აქვს. ამიტომ მისი ცოლის გარყვნილება, ერთი მხრივ, აღრმავებს ელიზბარის ანტაგონიზმს გარე სამყაროსთან და, მეორე მხრივ, განსაზღვრავს მის ცენტრიდანულ სვლას ანტიუტოპიური საზოგადოების წიაღიდან გარეთ, საკუთარი დაშლილი ინდივიდუალური მოდელის აღსადგენად. რომანის გმირი ცდილობს ცუცქიას მიზეზით დაკარგული ინტიმური ცხოვრების უფლების დაბრუნებას; ინტიმისას,

რომლის გაგება ანტიუტოპიურ რომანში, ი. რატიანის თქმით, „გარდაუვლად უკავშირდება სუბიექტურობის ცნებას, ვნება ადამიანის პერსონალურობის ერთ-ერთი ძლიერი მაჩვენებელია“ (ი. რატიანი, 2005, გვ. 112).

ვნების, ინტიმისა და ინდივიდუალობის წართმევით გამოწვეული სიცარიელე აძლიერებს ელიზბარის ლტოლვას ალტერნატიული სამყაროსაკენ. ბოლოს და ბოლოს, როცა იგი ფიზიკურად, ცხადად აცნობიერებს ურთულეს, ირონიულ-ტრაგიკულ მიმართებას გამყარებულ რიტუალიზებულ საზოგადოებრივ წესრიგთან, რომლისგანაც გაქცევის გადაწყვეტილება თანდათან მჭიდროდება და რეალიზდება კიდევ. ელიზბარისათვის ამგვარი ალტერნატიული სამყაროს ფუნქციას ნაწარმოებში „ჯურხანთ კარი“ ასრულებს.

ალტერნატივა, იგივე არჩევანი, გარკვეული ცვალებადობის პროცესში ფორმირდება. ალტერნატივა შეიძლება იყოს: ისტორიული, გეოგრაფიული, სულიერი, ფსიქოლოგიური, რელიგიური, ესთეტიკური და სხვა. ელიზბარს ჯურხანთ კარი, როგორც ალტერნატიული სამყარო, თავად არც გამოუგონია და არც შეუქმნია, მაგრამ ეს ის მითოლოგიურ-ეგზოტიკური მიკროსამყაროა, რომელიც უპირისპირდება ათასგვარი ადამიანური მზაკვრობით სავსე გარემოს და რომლის მეშვეობითაც საცნაური ხდება ელიზბარის პიროვნული მეტამორფოზა.

რომანში ხაზგასმული კონტრასტულობითაა დახასიათებული ურბანისტული, ცივილიზებული ყოფა და არქაული ადათ-წესებით განსაზღვრული ცხოვრების რომანტიკა.

„ცხადი გათავდა და ლეგენდა დაიწყო“, - ამბობს ელიზბარი ჯურხანთ კარზე მოხვედრისას. ეს ის სამყაროა, სადაც „ყველანი და ყოველივე ზღაპრისა და ლეგენდის ბადით შეხვსება: დიდი ბუჩქის ძირში ბუნდოვანი მითი ჭფუსჭფუსობს... კლდოვან ქვაბებში ცალთვალა დევები სცხოვრობენ, ხოლო ღრმა ხევ-ხუხუბები სავსეა კუდიანი იღბისებით, ტიტველი ალქაჯებით, ოქროსთმიანი მიონებით, რქოსანი ღვირღვებით და ბანჯგვლიანი ეშმაკებით“ (მ. ჯავახიშვილი, 1985, გვ. 254). ეს ის ადგილია, სადაც „...არც ადგილკომია, არც კომკავშირი!.. არც პროფკავშირის გადასახადი... არც „იზმი“ იციან და არც „აიცა“, სადაც ჯერ არ ასულა „წითელი ეშმა“. სწორედ ამ სამყაროში უნდა მოხდეს ელიზბარის ნიველირებული ინდივიდუალობის რეინკარნაცია. ამ სამყაროში უნდა დაუბრუნოს რომანის გმირს ის სასიცოცხლო ძალა, რომლითაც ის შეიძლება თვალი გაუსწოროს იმ რეალობას, რომელსაც განერიდა და განახლებული ბრძოლის სურვილით ანთებულმა განაგრძოს ცხოვრება.

ელიზბარის დაკარგული ინდივიდუალობის აღდგენა ნაწარმოებში „გაწიკლაურებით“ გამოიხატა. რომანის გმირი ჯურხანთ კარზე ვაჟიკად მოინათლა, აქ დამკვიდრდა და თავადაც გახდა ამ მიკროსამყაროს ღვიძლი ნაწილი. ხელსაყრელმა გარემოპირობებმა, ჰეროიკულ წარსულში დაბრუნებამ, ცუცქიისაგან განსხვავებით ხათუთას ვნებიანმა, გულწრფელმა სიყვარულმა ელიზბარი ახალი სასიცოცხლო ძალებით აღავსო. მაგრამ გაწიკლაურების შემდეგ ელიზბარის არსებაში ნელ-ნელა მჭიდროდება უკან დაბრუნების

გადაწყვეტილება, რაც, როგორც მ. ყანჩაშვილი წერს, მისი (ელიზბარის - მ. ჯ.) „მეს“ ზნეობრივი საყრდენის კონცეპტუალური საფუძვლების შეცვლის მცდელობაა. მის არსებაში მიმდინარეობს თვითარჩევანი, რის შედეგადაც იგი ეგზოტიკურ-ესთეტიკური სამყაროდან ეთიკურში გადაინაცვლებს“ (მ. ყანჩაშვილი, 1995, გვ. 9). ე. ი. ელიზბარი იაზრებს საკუთარი „მეს“ მისაღებ მოდელს, რომლისთვისაც მიუღებელია ძველი აღთქმისეული პრინციპი: „თვალი თვალის წილ“. რომანის გმირი, როგორც მოსალოდნელი იყო, არჩევანს სახარებისეული „არა კაც ჰქლას“ სასარგებლოდ აკეთებს. სწორედ ამგვარი არჩევანის წყალობით იწყება ელიზბარის ცხოვრებაში „ილუზიური სინამდვილის დერომანტიზების რთული პროცესი“ (ა. ნიკოლეიშვილი, 2002, გვ. 100), „ინკორპორაციის ფინალური ფაზა“, „რეაგრეგაცია“, როგორც ამას არნოლდ ვან გენეპი უწოდებს (ა. გენეპი, 1909). ამის შემდეგ ელიზბარი უკვე განაზღვრული სოციალური სტატუსით უბრუნდება მისგანვე უარყოფილ საზოგადოებას, სადაც მას აღდგენილი ინდივიდუალური მოდელით, რეინკარნირებული „მეობის“ მეშვეობით შეეძლება იმ საზოგადოების რთულ ლაბირინთებში გზის გაკვლევა და მისი გაუმჯობესება.

ამრიგად, მ. ჯავახიშვილმა „თეთრ საყელოში“ გაშარტებულ-უტირირებული ოჯახური ურთიერთობის ფონზე, ელიზბარის დაკარგული ინდივიდუალობის ტრაგიზმისა და მისი, როგორც ავტონომიურობის ნიშნით აღბეჭდილი ნონკონფორმისტი გმირის, თვითგადარჩენის რთული გზის ჩვენებით მკითხველისთვის საცნაური გახადა თავისი ანტიუტოპიური შეხედულებები.

დამოწმებული ლიტერატურა

- ა. გენეპი, 1909 - Arnold Van Gennep, The Rites of passage, 1909.
- ა. ნიკოლეიშვილი, 2002 - ა. ნიკოლეიშვილი, XX საუკუნის ქართული მწერლობა, ქუთაისი, 2002.
- ი. რატიანი, 2005 - ი. რატიანი, ქრონოტოპი ანტიუტოპიურ რომანში, თბ., 2005.
- მ. ყანჩაშვილი, 1995 - მ. ყანჩაშვილი, ზნეობრივი გმირის პრობლემა მიხეილ ჯავახიშვილის რომანების მიხედვით, სადისერტაციო მაცნე, თბ., 1995.
- მ. ჯავახიშვილი, 1985 - მ. ჯავახიშვილი, ქართული საბჭოთა რომანი, თბ., 1985.

MANANA CHICHINADZE

RESTORING LOST INDIVIDUALITY
ACCORDING TO "THE WHITE COLLAR"
BY MIKHEIL JAVAKHISHVILI

Against the background of caricatured and exaggerated family relationships "The White Collar" by Mikheil Javakhishvili is dealing with revolt of human "ego" - being violated under the pressure of "new order" - for the purpose of restoring a collapsed individual model. Through the life of the novel's character the author explicitly describes the tragedy of lost individuality and an independent nonconformist character's complicated journey for self-survival. Readers feel compassion for Elizbar; his wife's immorality, on the one hand, deepens the character's confrontation with the outside world and, on the other hand, determines his move towards alternative world. The latter is manifested in the novel by "JurkhaantQari". This is a microworld that confronts the deception-filled world making Elizbar's personal metamorphosis obvious. The very world must regenerate vital forces in Elizbar in order for him to be able to look straight into the reality that he had abandoned. At "JurkhaantQari" Elizbar is given the name Vazhika and he becomes "Tsiklauri". He settles there and becomes an integral part of this microworld. Favorable conditions, return to the heroic past and Khatuta's sincere love regenerate him like phoenix giving him new vital forces. However, after becoming "Tsiklauri" Elizbar's personality undergoes the process of de-romanticization of the illusory reality; after rejecting the society, Elizbar returns back to it with his altered social status; there he can pave his way through complicated labyrinths of the society and even improve the latter to a certain extent.

ნანა ხაბუღიაძე

ლეო ქიაჩელის მოღერნისტული მოთხრობები

ლეო ქიაჩელის ადრინდელი ნოველები და მოთხრობები თვალსაჩინო გამოხატულებაა მწერლის რეალისტური განწყობილებისა, თუმცა მათში ცალსახა რეალიზმზე საუბარი არ შეიძლება. მწერლის შემოქმედებაში, ადრინდელ პერიოდში გამოირჩევა ისეთი მოთხრობები და ნოველები, რომლებშიც მწერალი გაემიჯნა რეალისტური თქმის პრინციპს. ისინი მოღერნისტული ხასიათის თხზულებებია. ამ მხრივ საყურადღებოა 1910 წელს დაწერილი „ცოდვის შვილები“. მისი პერსონაჟები მოღერნისტული ხელოვნების პრინციპითაა შექმნილი. მკითხველი საოცრად დაინტერესებულია იმ იდუმალი სამყაროს შეცნობით, რომელშიც თხზულების პერსონაჟებს უწევს ცხოვრება. ცოდვის შვილები - ჯვებე და ბეკოა, ავი ზნით შეპყრობილი ჯვებე დაწყვეტილი ოჯახის, შერისხული სახლის კერიდანაა. მისი და-ძმები საოცარი ტრაგედიების მსხვერპლი გახდნენ, რამაც კიდევ უფრო გაუმძაფრა მოჩვენებითი შეგძნებები ავი ზნისგან დაუძლურებულ ჯვებეს. ბედისწერის გარდაუვალი, შეუცნობი ძალა გაბოროტებული ბედის იდუმალი უხილავი აჩრდილი კიდევ უფრო ხლართავს ჯვებეს გონებაში მოღანდებათა და წარმოსახვათა. ლეგიონს. ჯვებე ხანდახან თავის თავში პოულობს ძალას გაიქცეს სახლიდან, სოფლიდან, თითქოსდა როგორმე უხილავად მოთვალთვალე ბედს თავი დააღწიოს, მაგრამ სწორედ მწერლისეული თვალსაზრისი უნდა იყოს ის, რომ პიროვნება თავისი ფატალური ბედის წინაშე ყოვლად უმწეო და უსუსურია. საინტერესოა „განთქმული მაწყევარისა“ და ხატზე გადამცემელის, ყოფილი მნათეს - ბეკოს პორტრეტი. მასში ერთდროულად არსებობს ორი კაცი - ერთი მხრივ, ქრისტიანობის წეს-კანონებისა და ტრადიციების დამცველი და შემსრულებელი, მეორე მხრივ კი - წარმართული ქართული კერპების, შელოცვების და სხვა იდუმალი რიტუალებისკენ მიდრეკილი ადამიანი, რომლის სულში ორი საწყისია: კანონიერი და მისტიური ხილვების რეალურად აღმქმელი, გამთავისებელი და პრაქტიკულ-გამოყენებითი მიზნებისათვის მიმართული.

მწერალი მოთხრობაში იშვიათ ცოდნას ავლენს წარმართული ქართული ტრადიციების, შელოცვების, მითების, ზღაპრებისა და მასთან დაკავშირებული მისტიური რიტუალებისადმი. თუმცა აქვე აშკარად შეინიშნება მისი გულისწუხილი, რომ იმდროინდელი ქართული საზოგადოება მეტისმეტად ერთფეროვანი, უმადური, გაუნათლებელი და მავნე ცრურწმენითაა შეპყრობილი. სწორედ ეს ფაქტი აძლევს საშუალებას ადამიანთა ერთ ნაწილს, შეგნებულად, თუ შეუგნებლად საკუთარი მიზნებისათვის გამოიყენოს ამ უკანასკნელთა გაუნათლებლობა.

ბეკოს ტრაგიკული აღსასრულის ჩვენებით მწერალმა შემაძრწუნებელი ფორმით დაგვანახა ფატალიზმის უმწეო მონად ქცეული ადამიანის ზნეობრივი დაცემისა და ფიზიკური დაღუპვის გარდაუვალობა და ამით ნათლად გამოკვეთა ნაწარმოების უმთავრესი სათქმელი. ჩვენი და ჩვენი წინაპრების მიერ ჩადენილი

ცოდვების საზღვრებზე ბედისწერა ისეთ სასჯელს მოუვლენს ხოლმე ადამიანს, რომლისგანაც თავის დახსნა არავის არ შეუძლია.

ლეო ქიაჩელის ადრინდელ ნოველებში გამოვლენილი მოდერნისტული ტენდენციების მნიშვნელოვანი ნაწილი სიმბოლისტური პრინციპებითაა განპირობებული. ამ თვალსაზრისით ერთ-ერთი საგულისხმო ნაწარმოებია „სტეფანე“ (1910), რომელიც დუმილის არსის ფილოსოფიური გააზრებისა და გამოხატვის საინტერესო ცდას წარმოადგენს. მასში მწერალმა თავისებური ფორმით დაუპირისპირა ერთმანეთს დუმილი და მეტყველება და ამ დაპირისპირების დროს სიჩუმეს მიანიჭა აშკარად დიდი უპირატესობა.

ლეო ქიაჩელის მოდერნისტული მოთხრობების პერსონაჟები, როგორც ითქვამს, თავიანთი ფიზიკური და სულიერი მდგომარეობით ხშირად ჩვეულებრივი ადამიანებისგან მკვეთრად გამორჩეული პიროვნებები არიან, რომელთა ცხოვრებას ბრმად წარმართავს ბედისწერის იდუმალი და შეუცნობი ძალა. ამ ადამიანთა არსებაში თითქმის რაღაც უხილავი და ეშმაკთა წილნაყარი გრძნეულია ჩასახლებული, რომელი არა მარტო მათ იმონებს და იმორჩილებს, არამედ შემადიწუნებლად ზემოქმედებს გარშემო მყოფებზეც.

ლეო ქიაჩელის ადრინდელი ნოველების პერსონაჟები თავდავიწყებით მიელტვიან ბედნიერებას და აქტიურად ცდილობენ, მოძებნონ მისკენ სავალი გზა, მაგრამ, ჩვეულებრივ, ხელმოცარულნი რჩებიან ხოლმე. ასეა ნაწარმოებში „მკვლელობა კოხტა გორაზე“ და „ზღაპარი ბედნიერებაზე“. ამ უკანასკნელის მთავარი პერსონაჟი - უფლისწული ბედნიერების ძიებამ სამწუხარო ქეშმარიტების შეცნობამდე მიიყვანა, რომ სანატრელი ბედნიერება ქვეყნად არსად მოიპოვება. ბევრი ფიქრის შემდეგ ამის მიზეზად უფლისწულმა სიკვდილი მიიჩნია, მაგრამ იმავდროულად სიკვდილთან დამაპირისპირებელი ძალაც აღმოაჩინა - სიყვარული.

იგივე აზრია გამოხატული ნოველაში „მკვლელობა კოხტა გორაზე“, რომლის მთავარი პერსონაჟის სიყვარული ახალგაზრდა მასწავლებელი ქალისადმი მხოლოდ ილუზია, წარმოსახვის ცრუ ნაყოფი აღმოჩნდა. სიყვარულის ვნებათა ღელვით თავდავიწყებამდე მისული მთავარი გმირის ბედნიერ ეიფორიას ერთბაშად ცვლის მის გულში გაჩენილი შეანადვლიანი ფიქრები და იგი „ბედისწერის წიაღიდან“ უცებ უბედურების უფსკრულში ვარდება.

იმ ნაწარმოებებიდან, რომლებიც ყველაზე მეტად ავლენენ ლეო ქიაჩელის ადრინდელი შემოქმედებისათვის დამახასიათებელ მოდერნისტულ ტენდენციებს, უპირველეს ყოვლისა, უნდა გამოიყოს 1916 წელს დაწერილი ცნობილი ნოველა „ესკალადე“. ნაწარმოების უმთავრესი სათქმელი იმის აღიარებაა, რომ ამქვეყნად მარადიული და ქეშმარიტი იდეალი არ არსებობს, რომ ყოველგვარი მიზანსწრაფვა მხოლოდ ნიღაბი, წარმოდგენა, ცრუ ილუზია, მოჩვენება და თავის მოტყუებაა. ის, რასაც ადამიანი შეიძლება მიელტვოდეს და უთანაგრძნობდეს, მწერლის აზრით, მარტოოდენ წარმოსახვის ნაყოფია და არა ქეშმარიტად არსებული რეალობა.

ასე რომ, ლეო ქიაჩელის სიტყვებით თუ ვიტყვით: „ყოველი სინამდვილე წარმოდგენაა და ყოველი წარმოდგენა სინამდვილე“.

ლეო ქიაჩელის ადრინდელ შემოქმედებაში სათქმელი ზოგჯერ იგავური, ალევორიული ფორმითაა გადმოცემული. ამ თვალსაზრისით ერთ-ერთი

საინტერესო ნაწარმოებია „ბერი და ყორანი“, რომელიც კიდევ უფრო აღრმავებს მწერლის ადრინდელი ნოველების სკეპტიკურ განწყობილებას.

მოთხრობა იმის გაზგასმით იწყება, რომ არსებული ცხოვრება უსათუოდ უნდა შეიცვალოს და მის მაგივრად რაღაც სხვა, ახალი და მანამდე უცნობი რამ დამკვიდრდეს.

ლეო ქიაჩელის მოდერნისტული მოთხრობები მკითხველს ხშირად უქმნის, როგორც თავად ავტორი ამბობს, ერთგან ფილოსოფიურ განწყობილებას, რისი საფუძველიც მოვლენათა ფილოსოფიური განსჯაა, იმ ურთულეს და იდუმალეზებით მოცულ კითხვებზე პასუხის ძიებაა, რომელიც მარადიულად წარმოიჭრება ადამიანის წინაშე. ამ თვალსაზრისით ლეო ქიაჩელის შემოქმედებაში განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ნოველა „შეურაცხყოფილი“, რომლის უმთავრესი მიზანდასახულობა ისეთი ფილოსოფიური პრობლემების მხატვრული ასპექტით განსჯა-გააზრების აქტიური მცდელობაა, როგორიცაა, საკითხი იმის შესახებ, არსებობს თუ არა მოვლენა, ვინა ჭეცხნობიერება თავისთავად. როგორია იგი, როგორც ჩვენი ფანტაზიის ნაყოფი.

ლეო ქიაჩელის მოდერნისტული პროზის თავისებური აპოგეაა 1922 წელს დაწერილი ნოველა „მე და ჩემი ორი მე“, ასევე 1923 წელს შექმნილი „რაც იყო და არ იყო“, „ისკანდერი“ და სხვა. ამ ნოველებში კიდევ ერთხელ დადასტურდა, რომ მწერალი, რომელიც ამ დროისათვის უკვე არის ფართოპლანიანი, პოპულარული თხზულების ავტორი („ტარიელ გულუა“ და სხვა), დიდი გატაცებით მუშაობს ახალგაზრდობის დროინდელ თემებზე, რომლებისთვისაც ნიშანდობლივი იყო ევროპული ლიტერატურული მოდერნისტული სკოლების გავლენა... სკეპსისი და პიროვნების გაორება და არა მარტო გაორება, არამედ თითქოს ადამიანში ერთდროულად რამდენიმე „მე“ ჩასახლდა. „მე და ჩემი ორი მე“-ს პერსონაჟი ცდილობს გაარკვიოს, მის არსებაში ერთმანეთს დაპირისპირებული სამი „მე“-დან რომელია მართალი.

ლეო ქიაჩელის ნოველაში „რაც იყო და არ იყო“ იგავურ-ალეგორიული ფორმითაა გამჟღავნებული ძირითადი სათქმელი. აქ ცალკეული მხატვრული შტრიხები ხელს უწყობს ნაწარმოების იდეის გამოვლენას, მაგრამ იჩრდილება თხზულების რეალისტური ფონი. მკითხველმა აქ განსაკუთრებული გულისყური უნდა გამოიჩინოს, რომ შეუმცდარად ჩაწვდეს გადმოცემული პრობლემის არსს.

ნოველაში განსაკუთრებული ფუნქციის მატარებელია სიცილი. და ეს სიხარულისა და აღფრთოვანების გამომხატველი განწყობა მკითხველზე იდუმალი და მისტიკური ფონის შექმნისთვისაა გამიზნული. სიცილის მრავალგვარი ფორმა არსებობს, მაგრამ ნოველის პერსონაჟები ქვეყანას ეთხოვებიან „ზანზარისებული სიცილით“, რაც მართლაც რომ შემადრწუნებელი რეალობაა ყოველი სულიერი არსებისათვის. მომავლდავის გარდაცვალების წინ „ზანზარისებული სიცილით“ სიკვდილი მწერალს მიაჩნია ნიშნად იმისა, რომ ამქვეყნიური ყოფა და ყოფნა სატირალზე უფრო სასაცილოა, რადგანაც ის, რაც გვგონია სინადვილისა და და ქეშმარიტების საფუძველი, ასე არაა სიცოცხლე.

ევროპული მოდერნისტული ფილოსოფიისათვის დამახასიათებელი სკეპტიციზმი მკვეთრად იჩენს თავს ლეო ქიაჩელის შემოქმედებაშიც.

ლეო ქიაჩელის მოდერნისტულ მოთხრობებში მართლაც ნიშანდობლივია მწერლის გარკვეული გატაცება ფილოსოფიური თემებით. სამყაროს იდუმალებით მოცული მოვლენების ახსნას მწერალი ხშირად ცდილობს იმპრესიონისტებისთვის დამახასიათებელი შთაბეჭდილებების ზუსტი ფიქსირებით. ამ მხრივ საინტერესოა ნოველა „შეურაცხყოფილი“.

ლეო ქიაჩელის მოდერნისტული პროზისთვის ასევე დამახასიათებელია მნიშვნელოვანი გატაცება „დუმილის ფილოსოფიით“, რომელიც აშკარად ევროპული მოდერნისტული ლიტერატურული სკოლების გავლენით აიხსნება.

ლიტერატურული კრიტიკა მიიჩნევს, რომ 1915 წელს ლეო ქიაჩელის მიერ „ტარიელ გულუსა“ გამოქვეყნებით მწერლის შემოქმედებაში გარკვეულწილად დამთავრდა „დეკადენტურ-მოდერნისტული“ ნაკადი. „იმპრესიონისტული პროზის ზეგავლენა ლ. ქიაჩელის ადრინდელ შემოქმედებაზე უთუოდ დიდი იყო... თუმცა ის დიდი ბრძოლა, რომელიც მიმდინარეობდა ლ. ქიაჩელში, როგორც ჭეღოვანში, რეალიზმსა და იმპრესიონალიზმს, სკეპტიციზმსა და ოპტიმიზმს შორის, რეალიზმის გამარჯვებით დამთავრდა 1915 წელს... მიუხედავად ამისა, დეკადენტური პროზის რეციდივები შემდეგშიც იჩენენ თავს ლეო ქიაჩელის შემოქმედებაში“ (შ. ჩიჩუა, 1965, გვ. 18).

დამოწმებული ლიტერატურა

- გ. ასათიანი, 1981 - გ. ასათიანი, ლეო ქიაჩელი, გაზ. „ლიტერატურული საქართველო“, 1981 წ. 11 სექტემბერი.
- კ. გამსახურდია, 1986 - კ. გამსახურდია, ქართული ლიტერატურული ესსე, თბ., 1986.
- ა. თოფურია, 1977 - ა. თოფურია, ლეო ქიაჩელის ცხოვრება და შემოქმედება, თბ., 1977.
- ტ. კვანჭილაშვილი, 1955 - ტ. კვანჭილაშვილი, ლეო ქიაჩელი, თბ., 1955.
- ა. ნიკოლეიშვილი, 2002 - ა. ნიკოლეიშვილი, XX საუკუნის ქართული მწერლობა, ქუთაისი, 2002.
- ს. სიგუა, 2002 - ს. სიგუა, ქართული მოდერნიზმი, თბ., 2002.
- ქართული ენციკლოპედია, ტ. VII, თბ., 1984.
- შ. ჩიჩუა, 1965 - შ. ჩიჩუა, ლეო ქიაჩელი, თბ., 1965.
- მ. ჯალიაშვილი, 2006 - მ. ჯალიაშვილი, ქართული მოდერნისტული რომანი, თბ., 2006.

NANA KHABULIANI

MODERNIST STORIES BY LEO KIACHELI

Leo Kiacheli's works reveal skepticism characteristic to the European Modernist philosophy. The author is fascinated by philosophical issues. He often attempts to explain mysterious phenomena of the universe by precisely representing impressions typical to the Impressionists. In this regard, the novel "Offended" is of particular interest.

Leo Kiacheli's Modernist prose is also characterized by extensive fascination for the "Philosophy of Silence" that could be explained by the influence of the European Modernist Literary Schools.

The stories also feature the tendency to idealize spiritually deformed persons. Here, the author tries to perceive the psyche of insane persons or those with partially relevant or irrelevant behavior; he strives to provide some kind of explanation for their unpredictable behavior and actions.

Forms of skepticism typical to L. Kiacheli's early works, featured through extreme nihilism, are often explicit manifestations of depression resulted from his life challenges and social-political problems.

ლუიზა ხაჭაპურიძე,
დავით შაშიანძე

ქუთაისის არქიელის ჟმინდა გიორგის ეკლესიის მ-19 ს-ის საფლავები

ქუთაისის არქიელის გორაზე მდებარეობს ჟმინდა გაბრიელ ქიქოძის ძალისმევეთ 1890 წელს აგებული ჟმინდა გიორგის ეკლესია. ტაძრის ჟიგნით, ასევე მის ეზოში, გვხვდება ამავე პერიოდის საფლავები, რომელთაგან ზოგი ქვასვეტია, ზოგი მართკუთხედი ფორმის ქვა, ზოგიც ტაძრის კედელში ჩატანებული დაფა. ყველა მათგანზე საყურადღებო ეპიტაფიაა.

აღწერას დავიწყებთ ეკლესიის ეზოში მდებარე საფლავებიდან ქრონოლოგიის მიხედვით.

ეკლესიის გარეთ არსებული საფლავები ეკლარის თეთრი თლილი ქვისაა, სამხრეთ მხარეზე გვხვდება 2 სტელა. ერთს აღმოსავლეთ და ჩრდილოეთ მხარეზე წარწერები აქვს, მეორე თავგადამტვრეულია და წარწერებიც სრულიად გადაშლილი.

1. გადარჩენილი ქვასვეტის წარწერები შესრულებულია ულამაზესი 4 ხაზოვანი მხედრულით გოგებაშვილის შრიფტით, ასოები ზოგან გადაბმულია, წელი რიცხვ-ნიშნებით არის გამოსახული. სტელას სიმაღლე 2 მეტრომდეა. ჯვარი გადატეხილია, აღარ აქვს. სვეტი დგას კვადრატული ფორმის კვარცხლბეგზე, რომელიც მიწიდან 20 სმ-ის სიმაღლისაა, სიგრძე-სიგანე - 1,20 სმ. მასზე დგას 30 სმ სიმაღლის, 55 სმ სიგრძე-სიგანის ისეთივე ფორმის ქვა, მათ აღგას 1,50 სმ სიმაღლისა და 50 სმ სიგრძე-სიგანის სვეტი. აღმოსავლეთის მხრიდან სტელა ორნაწილიანია: ზედა ნაწილში მთავარანგელოზების ჰორელიეფია, მათ ხელში გრავნილი უჭირავთ, აქაც მხედრული ასოებია ამოკაწრული, მაგრამ გარდასულია და არ იკითხება (იხ. სურათი 1).

მთავარანგელოსთა ჰორელიეფის ქვემოთ ერთგვარი დაფაა ამოკვეთილი, რომელზეც შთაქრითაა გამოყვანილი ასოები.

სტელას აღმოსავლეთის მხარის წარწერა:

მხევალი ღვთისა დამ

ჩაგვრელი ქმრისა და

მოხუცთ დედ-მამისა

პელაგია გარდაცვა

ლებულიე ს = დეკემ

ბერსჩყოფ წელსა

შობიდან ლე ს =

წლისა

(ორივე შემთხვევაში რიცხვის აღმნიშვნელი ს ხაზს ზემოთ წერია და ქვეშ ორი პატარა ხაზი აქვს გასშული).

სტელას ჩრდილოეთის მხარის წარწერა:
მარცხენა კიდე ჩამოტეხილია, მაგრამ პირველი სტრიქონის დასაწყისი
სიტყვის აღდგენა შეიძლება და ასე იკითხება:

(ყო)ვლადწმინდანო ღვთის
მშობელო და არსნო ბრწ(ყ-გამოტოვებულია)ინვა
ლენოანგელოსნო საბაო
ისანოშემწე და მფარველ
ექმენით წინაშე მაცხოვრისა
ამა ლოდსა ქვესე შესვენებუ
ლსა მხევალსა (დაცილებულია-ლ.ხ.) პელაგიას
მეუღლასა (და არა მეუღლესა-ლ.ხ.) კაპი-ტანის ლუკა
ავალიანისას.

წ და შ ასოებს ყველგან თავი ოდნავ მოხრილი აქვს და ზეაქნეული, ზედა
ხაზზე თითქმის ყველა თანხმოვნის თავი ოდნავ ზეაწეულია, რის გამოც წ და
ს ასოების თავები ერთნაირია და ერთმანეთისგან მუცლის შეკერით თუ
გავარჩევთ, მ ძ-ს წააგავს, ხ კი თავწატეხილ ზ-ს.

ხაზს ქვემოთ არსებული ასოების (ე, უ, ა, ყ, ვ) მუცლები შეკრულია
როგორც გადაბმის, ისე გადაბმის გარეშეც. ვე-სა და ა, ე-ს გადაბმისას
თანხმოვნების ფეხი დაშვებულია და მათ მუცელს გვერდით მდგომი ე ხმოვნის
ფეხი წარმოქმნის.

გადაბმულია ე და ლ ასოები, რის გამოც ე გ-ს ემსგავსება მუცლით. ლ
ყველგან სამთავიანია, დ ორთავიანი, რ ორფეხიანი, წ-ს მუცელი წვეთოვანია.
დ და ა ბგერები ყველგან ლიგატუნიტაა წარმოდგენილი. ორთავიანი დ-ს
შუაში ზეაწეულ მოკლე ხაზზე ა ზის.

სიტყვათა გადატანა დამოკიდებულია წარწერისთვის გამოყოფილი ადგილის
სიგანეზე, ანუ კიდესთან მისული სიტყვა შეიძლება არაბუნებრივად გაწყდეს და
მომდევნო სტრიქონზე გადავიდეს.

2. ეკლესიის სამხრეთ კართან მარცხნივ, გარეთ მდებარე საფლავს თეთრი
თლილი ქვა ადევს, ამჟამად მასზე ტაძრის საწვიმარი ჩამოდის, რის გამოც
წარწერები გარდასულია, იკითხება ნაწილობრივ. წარწერა მხედრულია,
ოთხხაზოვანი გოგებაშვილისეული ასოები, არაბული რიცხვებით, თუმცა დასაწყისი
ასოები ასომთავრულია, ხოლო დაბადება-გარდაცვალების თარიღი არაბული
ციფრებითაა ამოკვეთილი. ქვას პირველ მეოთხედში ლამაზი ორნამენტი ამშვენებს
შუაში ჯვრის გამოსახულებით, რომლის ფრთები მთავრდება გაფართოებული
რომბის ფორმის ბოლოებით. მის ქვემოთ საფლავის მთელ სიგრძეზე წარწერისთვის
განკუთვნილი დაფაა ამოკვეთილი, რომელიც ოთხივე კუთხეში ირიბი ხაზებითაა
გაფორმებული.

იკითხება წარწერის პირველი სტრიქონის 3, მეორე სტრიქონის 2 ასო და
გარდაცველების თარიღი, დანარჩენის ამოკითხვა ხელის შეგრძნებით შევძელით:

კოსტანტინე ...

ქუთათელაძე

1816 - 1890

დაკვირვებით დათვალიერებისას ეტყობა, ქვას რაღაც კიდეც ეწერა, მაგრამ ასოები სრულიად გადასულია. სანაცვლოდ საფლავის ქვას შერჩენია ვინმე „ახალი ქვაზემკვეთის“ ნაცოდვილარი ოთხკუთხა ასოები „ივსა“, „ნ=ს“.

3. სამხრეთ კარიდან მარჯვნივ მდებარე საფლავი მართკუთხედი ფორმის, 2 მ სიგრძისა და 20 სმ სიგანისაა. ირგვლივ ორნამენტებითაა დამშვენებული, რომლის ოთხივე მხარის შუა ნაწილში წრეში ჩასმული ვარსკვლავია გამოსახული. ქვისზედა მეოთხედში ჯვარის ბარელიეფია, რომლის ძირში გამოსახულია მუხლმოყრილი და ხელაღპყრობილი ანგელოზები. ჯვარს ზემოთ ორივე კუთხეში ვარსკვლავია ამოკვეთილი (იხ. სურათი 2).

ბარელიეფის ქვემოთ ეპიტაფია შთაკვეთითაა შესრულებილი, წარწერა ოთხხაზოვანი ლამაზი მხედრულია. იკითხება შემდეგნაირად:

ლოდსა ამას ქვეშე ვმ

დებარეობჩვილი ასუ

ლი იოსებ ბუაძისა ნანუ

ცია შობითგან ე წ. გარდა

ცვალებული ჩყოზ წ.

ნოემბრის თა. ჭუდრო

ვოდ მოშორებული სა

ყვრელთა მშობელთაგან

და ამა სამ (ხ გამოტოვებულია - ლ.ხ.) წუროისა.

აღმომკითხველნო ამისა

ისურვეთ ჩემდა შენდობ

(ამ ბოლო სიტყვაში ა აღარ წერია, რადგან წარწერის ზღვარი მთავრდება).

აღნიშნულ წარწერაშიც გვხვდება ერთგვარი ლიგატურები: სამფხიან ლ-ს ქვემოთ გადაბმით აქვს მიწერილი პატარა ი ისე, რომ წინამდებარე ასო-ბგერის არეს არ შორდება; ს და ა-ს გადაბმაც ლიგატურისებრია, მაგ., ს-ს მუცელი არაა დამთავრებული, იქვე მალდა ა აქვს გადაბმული, ერთი შეხედვით ზედა ზაზზე დაწერილ ც-ს წააგავს; ც-სთან I მიბმულია და საზიარო გვერდი აქვთ; ერთმანეთის გვერდით ასოები თა, ლა, და ყველგან ლიგატურითაა წარმოდგენილი, წინა ბგერათა შუაწელს ზემოთ ა პატარა ზაზითაა გადაბმული და ზემოთ ზის. რაც შეეხება თ ასო-ბგერას, ყველგან თავგახსნით წერია.

4. ტაძრის გარეთ საკურთხეველის კედელთან სამხრეთ-აღმოსავლეთით მდებარე საფლავი ერთგვარი სამკუთხა ფორმისაა - ზედა მხარე განიერია, ბოლო ვიწრო. სიგრძე - 1,80 სმ, სიგანე შუაწელამდე - 40 სმ, ბოლო კი - 25 სმ. დაკვირვებული თვალი შეამჩნევს, რომ სხვათა მსგავსად ისიც სადა ორნამენტებით ყოფილა მორთული, კერძოდ, საფლავს ირგვლივ ამოკაწრული აქვს 2 სმ-ის ნახევარწრეები. ასეთივე 3 დიდი ნახევარწრე აქვს ამოკვეთილი საფლავს ზედა მეოთხედში, რომელშიც ჯვარია ჩასმული. ამ უკანასკნელის ფრთები კი გულისებრი ფორმისაა ბოლოგაფართოებული ძირით. ასეთივე ფორმის ოდნავ მომცრო ჯვრებითაა შემკული საფლავის შუაწელის გარე კიდეები.

შუა მეოთხედზე მდებარე დიდი ჯვრის თავზე, საფლავის თავის შუაში ბორჯღალის ფორმის ჯვარია, რომელსაც მარჯვნივ და მარცხნივ მზის სხივების მსგავსი ხაზები აქვს ამოკაწრული.

წარწერა სრულიად გადასულია და არ იკითხება.

5. ეზოს სამხრეთით სხვა საფლავებიდან და ტაძრიდან მოშორებით მდებარეობს მამია გურიელის საფლავი. 2 მ სიგრძის, 55 სმ სიგანის, 8-9 სმ სიმაღლის ეკლარის თეთრი თლილი ქვაა, ზედა მეოთხედში ამოკვეთილია დაფნის გვირგვინი გვერდზე დაშვებული ბაფთებით. გვირგვინის შუაში ადამიანის თავის ჰორელიეფია, დღეს უკვე დაზიანებული, ჩამომტვრეული აქვს ცხვირი და გატეხილია საფლავის თავის შუანაწილი ჰორელიეფამდე. წარწერა ამოკაწვრითაა შესრულებული, ასოები გადასულია და ჭირს წაკითხვა, თუმცა დაკვირვებით დათვალიერებისას შეიმჩნევა ოთხხაზოვანი გოგებაშვილისეული ასოები. წარწერა ასე იკითხება:

მამია დავითის ძე

გურიელი

მ. ფაშელი

1836-1891

6. მამია გურიელის საფლავთან ახლოს მდებარეობს ერთი ძველი საფლავი, ნაწილობრივ მიწაშია ჩამალული, სიგრძე 2 მ-მდეა, განი 40 სმ. ზედა მეოთხედში აქაც ორმანენტებში ჩასმული ჯვრის ბარელიეფია ბოლოგაფართოებული ძირით, მისი ფრთები აქაც გულის ფორმისაა, ჯვრის თავთან მარჯვნივ ყვავილის ფორმის ორნამენტი, ძირში კი მუხლმოყრილი ანგელოზებია გამოსახული. წარწერა სრულიად გადაშლილია. იგი ამოკაწვრით უნდა ყოფილიყო შესრულებული საფლავის შუაგულში წარწერისთვის ამოკვეთილ პატარა დაფაზე.

7. ეკლესიის გარეთ, ტაძრის ჩრდილოეთ კარებთან რამდენიმე მეტრში ერთმანეთის გვერდიგვერდ მდებარეობს ორი პატარა ზომის საფლავის ქვა, ერთი 1 მ სიგრძის, ზოლო მეორე - 80 სმ. ზედა მეოთხედში ორივეგან ჯვრის ბარელიეფია გამოსახული, წარწერა სრულიად წაშლილია.

8. ეკლესიის შესასვლელ კიბეებთან, მარჯვნივ, ეზოს ჩრდილო-დასავლეთით, ერთმანეთისგან ოდნავ მოშორებით მდებარეობს კიდევ 2 საფლავი მე-19 ს-ისა. სხვების მსგავსად, ორივე თეთრი თლილი ქვაა. ორივე მიწაში ღრმადაა ჩაფლული, პირველი 2 მ სიგრძის და 50 სმ სიგანისაა, სისქის გაგება ჭირს, რადგან ღრმადაა მიწაში ჩაფლული, ირგვლივ ჰქონდა თუ არა ორნამენტები, ვერ ვიტყვით. დაკვირვებით დათვალიერებითაც არ ჩანს, ზედა მეოთხედში მასზეც მუხლმოყრილ მთავარანგელოზებიანი ჯვრის ბარელიეფია ბოლოგაფართოებული ძირით, ჯვრის ფრთები აქაც გულის ფორმისაა. მათ ქვეშ ამოკაწვრით შესრულებული ეპიტაფიაა, ასოები აქაც ოთხხაზოვანი თანამედროვე მხედრულია, გადახმა არ ჩანს. ასოები გადასულია, რისი გარკვევაც შევძელით, იკითხება შემდეგნაირად:

მომიხსენე მე უფა
ლო ლოდსა ამას
ქვეშე მდებარე მო
ნა ღვთისა ალე

ქსანდრე მიხეილს (ი გამოტოვებულია-ლ.ხ.) ძე

9. მეორე საფლავი 2 მ სიგრძისა და 50 სმ სიგანის თლილი ქვაა, მიწაში ღრმადაა ჩაფლული, ქვის სისქე ვერ გავარკვევთ; სხვათა მსგავსად, ირგვლივ მასაც ორნამენტები ამშვენებს. ზედა მეოთხედში მასზეც მუხლმოყრილ მთავარანგელოზებიანი ჯვრის ბარელიეფია ბოლოგაფართოებული ძირით, ჯვრის ფრთები აქაც გულის ფორმისაა. მათ ქვეშე ამოკვეთით შესრულებული ეპიტაფიაა, ასოები აქაც ოთხხაზოვანი თანამედროვე მხედრულია, ასოები გადაბმის გარეშეა შესრულებული. მხოლოდ ერთ ადგილზე და კავშირი წერია ერთთავიანი დ-თი, რომლის მუცელიც გახსნილია და მასზე მიბმულია ა ასო-ნიშანი. რომ არა თავგახსნილი ა, იგი ერთთავიანი ლ-სა და ა-ს გადაბმად აღიქმებოდა.

წარწერა ასე იკითხება:

მომიხსენე მე უფა
ლო ლოდსა ამას
ქვეშე მდებარე მხე
ვალი ღვთისა
ლიზა და ანდრო
ქვარიანის ასული
მეუღლა მიხეილ
სვანიძისა.

წარწერის დანარჩენი ნაწილი გადაშლილია.

აღსანიშნავია, რომ მოცემულ წარწერაში განსხვავებული, დიდი ასოებით წერია არა მიცვალებულის, არამედ გარდაცვლილის მეუღლის სახელი და გვარი. ზოგადად კი ტაძრის ეზოში მდებარე არც ერთი საფლავის წარწერაში გარდაცვლილის სახელი და გვარი განსხვავებული ზომის ასოებით ან შრიფტით არაა წარმოდგენილი. ამავე დროს, როგორც ეპიტაფიებიდან ჩანს, ქალი იწოდება არა მეუღლედ, არამედ მეუღლად. შესაძლოა, ეს სქესის გარჩევის ადრეული ბერძნული ტრადიციით ავხსნათ (როგორც ამას ადგილი აქვს სულხან-საბა ორბელიანის ლექსიკონში), რომელსაც ამავე დროს ხელს უწყობდა გავრცელებული რუსული ენის გავლენაც.

ტაძრის შიგნით არსებული საფლავები ისე მოკრძალებულად არ გამოიყურება, როგორც გარეთ მდებარე. აქ საფლავთა ქვა თუ კედელში ჩაშენებული მემორიალური დაფა შავი გრანიტიანი თეთრი მარმარილოა, წარწერები ორენოვანია (რუსული - მთავრული კირილიცა, ქართული - მთავრული მხედრული). წლები აქაც არაბული ციფრებით გვხვდება.

10. ეკლესიის შიგნით სამხრეთ კედელზე საკურთხევლის მარჯვენა კართან 60 სმ-ში, იატაკიდან 1,50 სმ-ში მდებარეობს კვადრატის ფორმის შავი მარმარილოს მემორიალური დაფა, 50/50 სმ, კუთხეებში ორნამენტებით, რომელზეც

ამოკვეთითაა შესრულებულია ორხაზოვანი მთავრული მხედრული წარწერა. წარწერის თავში, შუა ადგილზე ამოკვეთილია სამეფო გვირგვინი. ასოები და ორნამენტები თეთრი შეფერილობისაა, რაც განსაკუთრებულ ელფერს სძენს დაფას, განსხვავებული დიდი ზომის შრიფტით შესრულებულია განსვენებულის გვარი. წარწერა შემდეგი შინაარსისაა:

პოლკოვნიცა

დარია დავითის ასული

ჩხეიძისა

1846-1882.

11. ეკლესიის შიგნით სამხრეთ კართან კედელზე, იატაკიდან 3 მ სიმაღლეზე მდებარეობს 60/60 სმ კვადრატის ფორმის შავი მარმარილოს დაფა, რომელზეც ორენოვნი წარწერაა ამოკვეთილი. ასოებს ყვითელი შეფერილობა აქვთ. თავში რუსული კირილიცა, მის ქვემოთ ქართული მხედრული, ასოები ორივე ენაზე ორხაზოვანი მთავრულია. განსხვავებული დიდი შრიფტით წერია წოდებისა და სახელის ინიციალები და გვარი. წარწერა ასე იკითხება:

Здесь покойтся прахъ

Кн. Р. К. НИЖАРАДЗЕ,

Родившагося 10 января 1816 года

и умершаго 28 марта 1885 года.

აქგანისვენებსმტვე

რი თ. გ. კ. ნიჟარა

ძის.დაბადებულ არ

ს 10 იანვარს 1816 და

გარდაცვალებულ არს

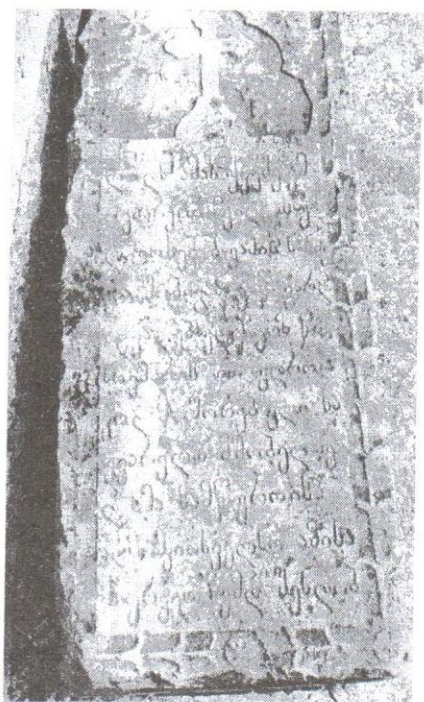
ქართული წარწერა აქ წყდება, ლოგიკურად იგი უნდა დასრულებულიყო, მაგრამ, შესაძლოა, ტაძარში ჩატარებული რესტავრაციის შემდეგ იგი ახალი ბათქაშის ქვეშ მოჰყვა.

ეპიტაფიათა შინაარსი ეკლესიის გარეთ არსებული საფლავებისა განსხვავდება ტაძრის შიგნით არსებულისაგან. ეზოს წარწერებში მიცვალებული მწუხარებას გამოთქვამს ნაადრევად გარდაცვალების, ახლობლების დამწუხრების გამო და ითხოვს შენდობას წამკითხველისაგან, ხოლო შიგნით მდებარე საფლავთა ეპიტაფია მხოლოდ გარდაცვლილის სახელს, გვარსა და წოდებას გამოხატავს. წარწერების მიხედვით, ეკლესიის გარეთ დაკრძალულნი რიგითი მორწმუნე ადამიანები ყოფილან, ხოლო შენობაში იმ პერიოდის მაღალჩინოსნები და მათი მეუღლეები არიან დასაფლავებულნი.

შეიძლება ითქვას, რომ წმინდა გიორგის ეკლესიაში XIX საუკუნეში დაკრძალულთა საფლავების მდებარეობა, ქვის ხარისხი, წარწერის შინაარსი და შრიფტიც კი მათ სოციალურ დიფერენციაციაზე მიუთითებს. ამასთანავე, ეპიტაფიები საინტერესო მასალას წარმოადგენს დამწერლობათმცოდნეობის თვალსაზრისითაც.

სურათი 1

სურათი 2

დამოწმებული ლიტერატურა

- ო. ლანჩავა, 2007 - ო. ლანჩავა, ქუთაისის არქეოლოგია, ქუთაისი, 2007.
 ა. ნიკოლეიშვილი, 1990 - ა. ნიკოლეიშვილი, გაბრიელ ეპისკოპოსი, თბ., 1990.

LUIZA KHACHAPURIDZE, DAVID SHAVIANIDZE

THE 19TH CENTURY GRAVES IN ST. GEORGE'S CHURCHYARD ON ARKIELI HILL, KUTAI SI

St. George's Church, built in 1890 due to the efforts by Saint Gabriel Kikodze, is situated on Arkieli Hill in Kutaisi. The graves of the same period are found both inside the church and in the churchyard; some of these graves are marked with stone pillars, others with rectangular shaped stones or commemorative plaques fixed into the church wall.

The graves located outside the church are marked with white stones with application of ashlar masonry; inscriptions are faded due to the course of time, however, they are partially readable. Inscriptions on stone pillars are carved in Mkhedruli script; the letters of the alphabet are used to indicate dates. The stelae are approximately two meters high. Inscriptions on regular grave stones are also in Mkhedruli script with Arabic numerals. On one of the graves the first letters are in Mkhedruli script, while the date of death is carved with Arabic numerals. Stones of the graves inside the church as well as the commemorative plaques fixed into the wall are made of black granite, the inscriptions are bilingual (Russian – Cyrillic script, Georgian – Mkhedruli script). Dates are still given in Arabic numerals.

The contents of the epitaphs on the outside the church differs from those inside the church.

It could be concluded from the inscriptions that the location of graves of those buried in St. George's Church as well as in the churchyard in the 19th century, the quality of stones, inscriptions' content and even the script provide clues about social differentiation.

გიორგი კორნაპელის (კაპანაძის) პოეზიის ზოგიერთი თავისეზურების შესახებ

რამდენადაც ჩვენთვის ცნობილია, კრიტიკოსმა ჯანსულ ღვინჯილიამ გატეხა ნავსი და 1973 წელს გამოაქვეყნა წერილი გიორგი კაპანაძის პოეზიის შესახებ (ჯ. ღვინჯილია, 1973, N5). ეს წერილი მიმოხილვითი ხასიათისაა, ახალი თაობის რამდენიმე მწერალს ეხება, თუმცა მეტი ყურადღება გ. კაპანაძის შემოქმედებაზეა გადატანილი. აღნიშნულია, რომ „დღემდე გრძელდება გაუმართლებელი ღუმილი ისეთი საინტერესო პოეტის მიმართ, როგორც გიორგი კაპანაძე“. ჯ. ღვინჯილია შეძლებისამებრ ცდილობს დაარწმუნოს „კრიტიკის“ მკითხველები, რატომაც საინტერესო ეს „საინტერესო“ პოეზია და განიხილავს გ. კაპანაძის ლექსებსა და პოემა „მედვას“. წერილის ფინალში ნათქვამია, რომ „ქართულმა კრიტიკამ საკმაოდ უნდა იმსჯელოს გ. კაპანაძის შემოქმედებაზე“.

„ქართულმა კრიტიკამ“ შემდგომ, თითქმის ოცი წლის განმავლობაში, ვერანაირად ვერ მოიცალა, ან ვერ შეამჩნია უკვე გვარიანად წამოზრდილი, თითქმის გენიალურობამდე ამაღლებული გ. კაპანაძის პოეტური სამყარო. მხოლოდ 1991 წელს მწერალმა გ. ბენიძემ ჟურნალ „განთიადში“ მოათავსა წერილი „შედევრი“, რომელშიც გ. კაპანაძის პოემა „ნარცისზე“ საუბარი (თუ არ ვცდები, ცოტა ხნით ადრე გ. ბენიძეს „ცისკარმაც“ დაუბეჭდა წერილი „ჩრდილში მდგარი ტალანტი“, ოღონდ შემოკლებული ვარიანტი და ავტორს სამართლიანი დავა ჰქონდა რედაქციასთან). ამ წერილში გ. ბენიძე ცდილობს დაადასტუროს, რომ „ნარცისი“ არა მხოლოდ გ. კაპანაძის შემოქმედებაშია შედევრი, არამედ მთელს ქართულ პოეზიაში შეიძლება ჩაითვალოს ერთ-ერთ მწვერვალად. ამ შეხედულებას იგი კიდევ უფრო სარწმუნოსა და მყარს ხდის გ. კაპანაძის რჩეულ ნაწარმოებთა კრებულზე დართულ სეფე წერილში - „უამიერების მძლეველი“ (გ. კორნაპელი, 1995).

დასახელებულ წერილებში გ. ბენიძე საესებით სწორად წარმოსახავს კონიუნქტურული სპეკულაციებით გატაცებული კრიტიკის სახეს და უშუალოდ გ. კორნაპელის შესახებ ამბობს: „ქართველი მკითხველისათვის გ. კაპანაძის პოეზია ერთ-ერთი ის სასიხვი ქვა გახდება, რომლის აწევის გარეშე მის ლიტერატურულ გემოვნებას მნიშვნელოვანი ხარვეზი ექნება“. აქვეა წარმოჩენილი გ. კორნაპელის პოეტური სივრცის მიმართებები ქართველ და უცხოელ რჩეულ პოეტთა სამყაროსთან და გამოკვეთილია მოსაზრებები, თუ როგორ მოახერხა გ. კორნაპელმა ამაღლება მაქსიმალურ ინდივიდუალობამდე, როგორ რთულად და, ამასთანავე, ძალიან ნათლად მიიღწევა ამ პოეტის მიერ შექმნილ უზადო სივრცეებამდე.

გიორგი კორნაპელის პოეზია მსოფლიო მნიშვნელობის მოვლენად მიაჩნიათ პოეტ გოჩა სხილაძეს - „სიკვდილის მისტერიები ახალი ელევსინიდან“ და გიორგი იონთა იბერიონს - „ხიბლი და დიდება გიორგი კორნაპელის პოეზიისა“. გ. სხილაძეს მიაჩნია, რომ ჩვენში იშვიათად ყოფილა პოეტი, გიორგი კაპანაძესავით შეჭრილიყო ცნობიერების წყვდიადებში, ასე ღრმად რომ დაეყენებინოს ღმერთისა

და ადამიანის, დროისა და სიკვდილის პრობლემები, რომელნიც დასაბამიდან მოწყვეტა კაცობრიობას და ასკვნის: „გ. კაპანაძის მისტერიები განწმენდას ემსახურებიან. იგი ქურუმია ამ სიტყვის ქეშმარიტი არსით, თავისი გრძნობები მიაქვს კაცობრიობისა და ღმერთის საკურთხეველზე... ქმნადობის ყოველ აქტში გ. კაპანაძე გარდაცვალებასა და აღდგომას განიცდის, როგორც გარდაუვალსა და უჩვეულოს; იგი თავის ნილაბს ახვედრებს არარას სუნთქვას, კორიდაზე გამოსული სიკვდილის რქებს შროშანებიან სუდარას შეაგებებს, და აი მისი პოეზია - „განახლებული კუბო რამზესის, კიდობანივით შესცურდება მომავალი ჟამის ოკეანეში“.

ასევე სულში ჩამწვდომია გიორგი იონთა იბერიონის ღვთაებრივი ძალით გაღონიერებული და დამწყალობებული სიტყვა: „როგორც ყანის მთესველი დაჰკანკალებს თავის დათესილ თითოეულ მარცვალს, მიწის გამარღვეველ ლოცვას თან ატანს, ზეცას შეჰყურებს, მოლოდინით ანთებული უმზერს მომავალს და ელოდება აჯეკილებულს თავის ყანას - ლექსის მთესველ პოეტო გლეხო, კორნაპელო, მზერა შეავლე ანთებულ თვალებს, ანთებული ყურთსასმენელი შენთვის დამთვრალა, რომ ვეზიაროთ უფლის საიდუმლოს, ენისა და სიტყვის საიდუმლოს, რამეთუ ქეშმარიტება არ მოსულა შიშველი, იგი მოვიდა სიმბოლოებით შემოსილი, სიტყვის სიმბოლოებით შემოსველი კი პოეტია, რომელიც ღვთის სიტყვას სადღესასწაულო კაბას აცმევს, ღვთის საიდუმლოს აკაბალებს. ყოველ ეპოქას და ყოველ ერს ამ ეპოქაში მცხოვრებს ჰყავს თავისი მედროშე. ღვთიური სიტყვის მედროშის მოძებნა ოდითგანვე თავის მობმას ნიშნავდა. არ დაგვავიწყდეს, რომ საქართველოში იავნანასთან ერთად ღვიძილის ნანაცაა საჭირო სულის საფხიზლებლად და საგალობლად სამარადჟამოდ. შეუცნობელ წყაროსთვალს ნაზიარები პოეტი გიორგი კორნაპელი კი ის სულია, რომელიც ბავშვობიდან ღმერთის საკურთხეველს უკაჟუნებდა, რადგან მხოლოდ ღმერთთან ჰპოვა მან თავშესაფარი. მაღლიერებით აღსავსეს ცრემლმორეული სიხარული გამოუტანია მისგან და კიდევ ერთხელ გვახსენებს მის გზას, მის მარად მოწყალე სულს, გვიბიძგებს, რომ გულის წიაღში არ დაეკარგოთ ია წმინდა ცეცხლი, რომელიც დასაბამიდან ღვთისგან გვაქვს ნაბოძები და ავანთოთ მასთან ერთად დიდ კოცონად, როგორც ერთი დიდი მთლიანი ჩირადღანი საქართველო. ეს პოეტის უდიდესი ნატვრაა, მთელი მისი შემოქმედება გამსჭვალულია თავისი ერის ღმერთთან დაბრუნების ფიქრებით“...

გიორგი კაპანაძის პოეზია განსაკუთრებულ მოსმენას საჭიროებს, მოსმენასა და ზედვას ერთდროულად, რამეთუ იგი თავისთავად მძაფრად ვიზუალურისა და შინაგანი სულის ამოფრქვევის უცხო ნაერთია. ძნელია ერთი წაკითხვით, ერთჯერადი გადათვლიერებით შემოადწიოს შენში ახლო თუ შორეულმა ხილვებმა, აზრობრივმა სივრცეებმა, რომელთა გულში, ცენტრში ყოველთვის ზის იღუმალი ძალა, ძნელად მოსახელთებელი, ძნელად აღსაქმელ-დასამორჩილებელი. ამიტომაც, რომ გ. კორნაპელის თითქმის ყოველი მხატვრული ქმნილება, უფრო კი პოემები, მაქსიმალურ გონებრივ მობილიზებას ითხოვს მკითხველისაგან, თვალის ერთხელაც გვერდზე გა„ცევა“ გამოგრიყავს იმ ექსპრესიისაგან, რაც ტექსტის დინებაში მიიტოტება და უკონტაქტობის ვაკუუმში აღმოჩნდება, ისევ თავიდან მოგიწევს აზროვნებისა და მხედველობის კონცენტრირება. მალე გაირკვევა, რომ შენ არ დგახარ ჩაკეტილი სივრცის

წინაშე, შინაურულად იგრძნობ თავს, ყოველ კუთხე-კუთხუთში მიხვალ, ოღონდ ახლადქმნილი და შემცბარი მაგიური ხილვების ზემოქმედებით.

ბუნებრივია, პოეტური მისტერიების საუფლო იოლად არ იღებს სტუმარს, განსაკუთრებით პლებეური კმაყოფილებით განათებულიებს, ისეთებს, ეზო-კარის იქით რომ ვერ იხედებიან, მაგრამ თუ მოიწადინებენ ამას, არ გაუჭირდებათ არაჩვეულებრივ ხილვადობაშიც რამდენადმე შეადწიონ.

გ. კორნაპელის ლირიკა განსაკუთრებული ხატოვანებით გამოირჩევა, ერთმანეთზე აკინძულია სხვადასხვა სიძლიერისა და გამომსახველობის მქონე კადრები, რომლებიც ხელს არ უშლიან ლექსის ერთიან განათებას. ცალკეულ კომპოზიციებში ზოგჯერ ტროპული ფორმების სიუხვე იგრძნობა, მაგრამ მათ საკმაოდ გამორჩეული ტონალობისა და თანდათან გაძლიერებადი ხმის შექმნა ეკისრებათ და, ამდენად, ერთიანი სიმფონია იქმნება - ყოველ მხატვრულ სახეს, ხატს, თავისებურ ფერთან ერთად, გარკვეული მელოდიურობისა და ჟღერადობის უნარი აქვს, რაც კომპოზიციის დასრულებისას წრედშეკრულ, გამორჩეულად მხატვრულ, ლოგიკურ მთლიანობად ყალიბდება. ამიტომაც არ ჩანს ეს ტროპული სიჭარბე ძალზედ თვალისმომჭრელად. ეს თვალსაზრისი გ. კორნაპელის არაერთ პოეტურ ნიმუშს მიუღდება. აი, თუნდაც:

მარადიულ ცას სინანული არ ეკარება,
აყვავდა მუხა, ხევში ლელე ჩამოქვითინდა.
მომელანდება დინოზავრები,
მომელანდება მილიარდი წლების იქიდან.
ქრება ლოდებზე დინოზავრთა ნატერფალები,
მარადიულ ცას სინანული არ ეკარება:
დალუპულ ზღვებზე,
დამპალ ხეზე,
ჩამქრალ თვლებზე.
შეხე, იები დამიწებულ წიფლის სხეულზე
ამოსულან და აყვავებულ ცას იფარებენ
და გაზაფხული დაყილობს მწვანე თვლებით.

უშორესი წარსულიდან დღემდე ბევრი რაიმე შეიცვალა, გაქრა, მოკვდა. მიწიერ ცხოვრებას თავისი უღმობელი კანონები აქვს, მაგრამ ცა, მარადიული ცა, ყოვლის მომსწრე და ზედამხედველი ამას გულგრილად დასცქერის. თუმცა ეს არაა ჩვეულებრივი, ადამიანური გულგრილობა. ცას არ სცალია სინანულისთვის; მას არც უნდა ჰქონდეს ამქვეყნიური რეალობისთვის დამახასიათებელი თვისებები. იგი ყველას სიცოცხლისთვის აუცილებელი წყაროა, მკვდრის სიცოცხლისთვისაც კი, რომელიც გაზაფხულისას ისევ უნდა ამოიზარდოს, ისევ ცას უნდა მიანათოს თვალები და ისევ იმედით მოკვდეს... გ. კორნაპელისათვის უცხოა ახლომხედველობა. მის თვალს, სიტყვას, სულს არნახული მასშტაბებით შეუძლია დანახვა, სივრცის შექმნა, მოძრაობა. ამ პოეტისათვის არ არსებობს მკაცრად დაფიქსირებული დრო, გეოგრაფიული გარემო თუ ლოკალი, წარსული და თანამედროვეობა, ჩაკეტილი, შემორაგული სამყარო, რომლის იქით გადწევა აკრძალული ჰქონდეს. მისთვის ერთი სივრცეა, რაც ოდესმე ყოფილა და არის. ზეციურის, მიწიერის, მარადიულის ერთობლივი წარმოსახვა-შემოლანდება არც

შეიძლება უბრალო ადამიანური ძაღოვნებით. ამას პოეტური გულის წყლულთა
ჯერ ამომფრქვევი და მერე დამაურვებელი ხელოვნება სჭირდება...

საღამო - ჩიტის სევდით მორწყული,

დადუმებული ქედებზე ქარი:

ან მზის ძახილად მომეჩვენება,

ან ჩიტის ტოტზე ჩამოსვენებად,

ან მარადიულ გზის გახსენებად.

ან

შორ მზეებიდან მოდი ისევე,

ჩემო ძველო გზავ, რარიგ შემცივდა.

ის ვარსკვლავები, რაც შენ ამინთე,

ჩამოცვენილა შავი ზეციდან.

მე რაღა დამრჩა?

თვლელა ლანდების,

ხატება ზღვების

და თეთრ კლდესავით მოწოლილი

ტურფა ღრუბლები,

კრთომაში შესულ საღამოების.

ეს მშვენიერი სტრიქონები არ უშლიან ხელს ზემოთ ნათქვამის
გაგრძელებას... ღრმად დაკვირვებისას შესაძლებელია აქ სიტყვებმა დაკარგონ

პირდაპირი მნიშვნელობა და პირობით მეგზურებად გადაიქცენ, რაც პოეტური

კანონით აუცილებელიცაა. სხვაგვარად ვერც ამუშავდება ლექსის ტროპული

მექანიზმი, ვერ გაჩნდება ფსიქოლოგიური შეგრძნებები, რომ გასაგები გახდეს

„ჩემო ძველო გზავ, რარიგ შემცივდა“, რომ მხოლოდ მეტაფორა არაა „კრთომაში

შესული საღამოები“...

გ. კორნაპელისათვის დამახასიათებელია პოეტური ხილვების
ექსპრესიულობით წარმოჩენა. ამისათვის იგი ზოგჯერ რომელიმე ლექსში რიტმულ-
მელოდიურ მონაცვლეობას მიმართავს, რასაც თან მოჰყვება ვერსიფიკაციული
ცვალებადობაც. ამდაგვარ გადასვლებს ოსტატის თვალი და დიდი გამოცდილება
სჭირდება. გ. კორნაპელს ორივე გააჩნია და მას ამგვარი „თამაში“ შესანიშნავად
გამოსდის. მისი ლექსები ახლად გამოქვეყნებული კვირტებივითაა, აუცილებლად
რომ უნდა ამოფეთქდნენ. ხოლო რაც შეეხება რიტმულ-მელოდიურ
მონაცვლეობას ლექსის ამა თუ იმ მონაკვეთში, ეს რადიოტალღების სიხშირის,
მისი ზღვრული გავრცელების სურათს მოგვაგონებს. ამ ტალღებს ძალიან
ფაქიზი სმენადობის ყური უნდა უცდიდეს, ისეთი ყური, რომელსაც შეუძლია
მრავალხატოვანი ინფორმაცია დაუზიანებლად, შეუფერხებლად მიაწოდოს
გონებას, რომ ახალმა უცხოობამ შესაფერისი რეაქცია მოახდინოს და მოიპოვოს
თავისი ადგილი...

როცა ყანების უტურფეს ფრთებზე

ღამე იცრება და ცის ციაგი,

ქვეშ ღამეები მსხვერპლთ დასტირიან,

დანისლული აქვთ თვალნი ნიანგის.

ეს მე ვარ მარად,

ვისაც მზე მინდა,
 ბრმა ვიყავ მაშინ, ცა რომ გადახსნეს
 და ღამეების სარკმელებიდან
 შენი ყანჩები გულზე დამასხდნენ.

შევეცადოთ „ავხსნათ“ კორნაპელისეული თვალთ მოხაზული
 სამფლობელოს მასშტაბები. ლექსის ლირიკული გმირი ამბობს, რომ მე, ყოველთვის
 და ახლაც მყოფი, ნათელისა და ბნელის, ანუ ზეცის - მარადიული მზის
 სამყოფლის - და ღამის გაჩენის შემდეგ მოვედი, ღამე ცის ქვეშ დარჩა სამუდამოდ
 და ჩვენ, მიწიერები, მისი მსხვერპლი ვართ. ჩემთვის ცნობილია მზის არსებობა
 და იქითკენ მიმიწევს გული. საბედნიეროდ, ღამე არ აღმოჩნდა სრულიად
 ბნელი; მისი სარკმელებიდან ყანჩები გამოფრინდებიან და დამასხდებიან ამ
 ნატვრით ავსებულ გულზე. ყანჩები ღამეზე მალლა ფრენენ. ეს ზელამეული
 ყანჩები მზისგან მოსული მახარობლებია ან პოეტის მიერ ღამის იქით გაწვდილი
 აზრი. ყოველ შემთხვევაში ისინი შუამავლები მაინც უნდა იყვნენ მიწიერისა და
 ზეციერის, აქაურისა და იქაურის, ნანახისა და ვერნანახის. ეს ხილვები რითმიანი
 სალექსო ფორმითაა დაწერილი და გამორჩეული მელოდიურობა აქვს.

ეფარფატება ყანჩა ცის ღანდებს,
 ღამენი ნათელს მოინისლავენ,
 უფერულ ჟამში მოხეტიალე
 შემომესმება ფშანების კრთომა,
 სადაც წარსულის სინანულად
 ფრენენ ყანჩები.

უდიდესი წუხილი იბადება, ღამეების შემოტევებისგან გაუფერულდა დრო
 და სივრცე; თითქოს არც არსებობენ ისინი. სადღაც, ზემოთ, ბნელ ნისლეებიდან
 მოისმის ფშანების კრთომა, რომელშიც ცოცხლდება წარსული, უზარმაზარი
 შორეთი, რადგან იგი ახსოვთ ყანჩებს... ამ პატარა ურთიმო ათმარცვლიან
 მონაკვეთს ლექსისას მეხუთე ტაეპის ბოლოს პაუზა ახლავს და ბოლო ტაეპი
 - „ფრენენ ყანჩები“ - განსხვავებულ ხმას გამოსცემს...

როცა ღრუბლები გასპილენძდება
 და შუქი ჭკნება, როგორც ენძელა,
 მოფარფატდება ჩრდილი ყანჩების,
 სადაც იმაღვის ოცნება ჩემი.
 მაშინ მოგესმას შენ ჩემი კენესა,
 სადაც წევს ზეცა უმსუბუქესად -
 სიშორეები მოაქვთ ყანჩებს სიზმრული ფრენით
 და ყვავილები მოჰყვებიან გახსნილი შუქით,
 ღამეში ნათელ ღრუბელივით მოხეტიალე,
 მთვარეში გამდნარ ფრთათა ფართქუნით,
 მე მივყრდნობივარ ცათა ღუმელს და მთათა ღუმელს.

ყანჩების აჩრდილს ზეციდან ჩამოაქვს პოეტის ოცნება - ესე იგი, საბოლოოდ
 ხდება სახედ გადაქცევა, გასხეულება, წვდომა იმ სამყაროსი, რომელიც
 მარადიულად არსებულ სულს პოეტისას ინახავს. ერთ ზაზზე განლაგდნენ:
 პოეტი, ყანჩები (შუამავლები) და სულის ზეციური საუფლო (ანუ ძალა პოეტად

ქცევისა). შეიკრა წრე - „მე მივყრდნობივარ ცათა დუმილს და მათათა დუმილს“, ესე იგი, ვარ მესაიდუმლე მიწიერის (მთათა) და ზემიწიერის, ზელამიერის (ცათა)...

ამ ლექსითაც, რომელსაც „ყანჩები“ ჰქვია, კარგად ჩანს გ. კორნაპელის შემოქმედებითი ლაბორატორიის ცალკეული მექანიზმი, თუ როგორ ახერხებს პოეტი სალექსო ფორმის შერჩევას და შემდეგ მის წვრთნას, როგორ გრძნობს საჭირო მეტრს, ქმნის პოეტურ ლექსიკას, თავისებურ ფერსა და ხმას აძლევს მას, მრავალხმიანობით უფრო დრამატული ხდება პოეტური ხატის სასცენო სახე, რომელსაც ვუყურებთ, ვგრძნობთ, განვიცდით, მაგრამ ვერ ვეხებით.

ამასთანავე, აშკარად თვალში საცემია წარმოსახვის მასშტაბები, უკიდვრანო განზომილებები, დიდი სცენური არეალი; ამიტომ არ სჭირდება წარმოჩენილ სახეებს ახლოს მოწევა, არაა საჭირო გამაღიანებლის წვალება. სწორედ ეს სიდიადეა, რომ თუნდაც „ყანჩებს“ ლირიკულის, დრამატულისა და ეპიკურის ნაზავად რომ მიგვაჩნევინებს.

ამ პატარა წერილით ნამდვილად ვერ მივცემთ თავს უფლებას საბოლოო პროგნოზები გავაკეთოთ გ. კორნაპელის, იგივე კაპანაძის, შემოქმედების შესახებ, თუმცა, ცხადია, ნამდვილად დიდი პოეტური ენერგიის მქონე ხელოვანთან გვაქვს საქმე, რასაც ადასტურებს მისი ლექსები და პოემები. წინამდებარე წერილი ამ მხატვრულ ქმნილებებზე ჩვენ მიერ შესრულებული ვრცელი გამოკვლევის ნაწილს წარმოადგენს.

დამოწმებული ლიტერატურა

- გ. ბენიძე, 1991 - გ. ბენიძე, შედევრი, ჟურნ. „განთიადი“, 1991.
 გიორგი იონთა იბერიონი, 1995 - გიორგი იონთა იბერიონი, ზიბლი და ლიდება გიორგი კორნაპელის პოეზიისა; წიგნში: გ. კორნაპელი, ფენიქსი, ქუთაისი, 1995.
 გ. კორნაპელი, 1995 - გ. კორნაპელი, ფენიქსი, ქუთაისი, 1995.
 გ. სხილაძე, 1995 - გ. სხილაძე, სიკვდილის მისტერიები ახალი ელფესინიდან; წიგნში: გ. კორნაპელი, ფენიქსი, ქუთაისი, 1995.
 ჯ. ღვინჯილია, 1973 - ჯ. ღვინჯილია, კრიტიკა და ქართული ლიტერატურის ახალი თაობა, „კრიტიკა“, 1973, N5.

GIA KHOPERIA**ON SOME PECULIARITIES OF GIORGI KORNAPELI'S
(KAPANADZE) POETRY**

Giorgi Kornapeli (Kapanadze) lived in the second half of the 20th century. Giorgi Kornapeli has written several collections of poems. His poetry and poems are less studied. In Georgian literary press only a few critical articles have been published about the author so far. However, G. Kornapeli's poetic capabilities, his artistic thought as well as his worldview are rather remarkable. He is a master of clearly distinctive poetic style and imagery.

The paper is a modest attempt to show G. Kornapeli's artistic originality. Extensive research on the very issues is still ongoing.

ქართველური დიალექტური ტექსტები

მეგრული მასალა

წარმოდგენილი მეგრული ტექსტები ჩაწერილია ხობის რაიონის სოფ. ქვემო ქვალონში აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ქართველური დიალექტოლოგიის სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტის სამეგრელოს მომძიებელთა ჯგუფის (ე. დადიანი, ი. გაბელაია, ნ. ოკუჯავა) მიერ 1993-1994 წლებში პროფ. ტ. ფუტყარაძის ხელმძღვანელობით. მეგრული ტექსტები გამოსაცემად მოამზადა ასოც. პროფ. ე. დადიანმა.

KARTVELIAN DIALECTAL TEXTS

Megrelian Material

In 1993-1994 the proposed Megrelian texts were recorded in Kvemo Kvaloni village of Khobi District by the Megrelian research group – E. Dadiani, I. Gabelaia, N. Okujava under the supervision of Prof. Taniel Putkaradze of the Scientific Research Institute of Kartvelian Dialectology affiliated to Akaki Tsereteli State University.

The Megrelian texts have been prepared for publication by Associate Professor E. Dadiani.

ძველი ამბები

...კაკრას მასმა ჯგუფის ვორდ, მასმა ჯგუფის, ვანე ჩქიმ რეჟინ. მუ რე საშუალება, მუთუნ ვარე დო ა, მანთხა ჯგუფშა მეურქ დო წიგნეფი ფარა ვამილუ, მუთუნ ვამილ დო დოპწილ სუდეს სომური, სომურ დოპწილ დო კალათის ქენუორდ თენა, ოდო, ათეშმაშხვა ქორე კალათ. მიბუმენე თენა პუნხა დო მიდაფრთ ცხაკაიაშა. ცხაკაიას სანაკ ჯოხოდ თიმწკუმა დო მიდაფრთ. გეპტოფ თიმწკუმა ჟირ მანათი დუ, ვამიჩქ დო სუმ მანათი დუნ დო ჩქიმ მასკვამა კოჩ ხომ ვარე მითინ, ბო. სუმ მანათ დილამიძუ ფარა ჯიბეშა კოს, კეთებულ ვორექ კოჩ. ათაჲშა რე ჩქიმ შალუარ, ა, გიმე ვანჭუ, მუშენ-და, ვამილუდ მეტ, ოდო, იში, ბამბეშ, ბეფჩქიმიშ ნაშუა ინა მუ იყიდუ, თათმანი, თენა მუმოძუ. თენა სხაპ-სხაპინაით მოლაფთ 'აშო დო წიგნეფ, სახელგამშა მუკიბლი, მანთხა ჯგუფიშ წიგნეფ ქიბიდი არძა. ხოლო ქოდმოსქიდ, ართ მანათი დუო, მანათ დო ჭიქე მეტ. სე, მანათ დილამიძ ჯიბეშა დო ჩქიმ მასკვამა კოჩ მინიე, ბოშ. მანათ ჯიბეშა დილამიძ დო დო... ღორონთ ვორექ, ბო, კოჩ, მუსიე რაგადანქინ. თექი გჷალო ვადომიჯგუფუ ვითოხუთ კილომეტრის ჟირ კუჩხ, ვანე ჩქიმ რეჟინ, გჷალო საათ დო გვერდიშ განმავლობას სუჩა ქომოფრთ. ღუმუს ოგანდესი, თემ ქუმოფრთ, ვანე ჩქიმ რეჟინ, ოჭმარეს ვიშო იბდ დო ღუნუს ოგანდეს, თემ სუჩა ქუმოფრთ კინ, ეჩიდოვით კილომეტრი. აჲ მუზმა მიდამრთუმ დო მუზმა ხალის ქონობღვე დო მუზმა ქეშნოლებუე ათე ოჭვალ ბირგულეფ, ასე მუთუნშო ვერგუ, მუზმა ქეშნოლებუე, ბოშ.

— აბა?

— მამბერე, ბო, ვარდიო? — ქო, ა, წიგნეფ ქომიბლი. — სომურშე მუ გეპტოფია — მიწუ ბებიქ; — ათეშმა გეპტოფ — მა უწი.

— მუშა გიმოჩ კილო სომურ?

— სუშ, კილოობითი დუო, ბო? ჩაჩაიაჯგუა მემილუდ მუდგადუნ დო: „ა, ჰაბა ჰა, ჰაბა ჰა, ჰაბა ჰა. დო: — მუშა გეგმოჩ? — ა, ათეშმა, სუმ მანათ გეპტოფ-მა უწი; ხახ, მახოლო მიდამრთუმუდუკო ნეტევა — თქუ; — მუშენ-მაქ; დო: — მაჟია სუმ მანათის მა გეპტოფუნდ, ფარა ვეიდუო? ვამოძრავენდ, ბაბა, მუთუნ. ჩქინ ქიანასი ფაბრიკა-ქარხნეფ ვარდუ. ჩქინ ქიანა დუ პრიმიტიულ ქიანა. ჩქინ ქიანად დაქცეულ ქიანა, დამამაძალეზულ ქიანა, გოდირგილ თენა ხალხიშ, მი დო მიშ გონაგირგონა, თენა კოს ვაუჩქუ. აურე ჟორდანიქ გოგიგონუ, ვიშო მიდედუ, აურე კომუნისტემქ აქ მუშართ, ვანე ჩქიმ რეჟინ, თენემქ მიდედუ. ენა თიქ მიდედ, ენა თექ მოლედუ დო იქ მიდედუ დო ათაქ უკვე ხალხი ორდუ გამწარებული, გამწარებული, ვაბალუდ მუთუნ. კოჩიშ სუდეშა მინილიკო ამსერ, ვანე ჩქიმ რეჟინი, კოჭობია ულუდეს ჭიქე, ოდო, მა ინა... ბოთილს, ა, გვერდბოთლიანს... ეთინა ტყვიანუ ინა მილუდ დო ეთინა ჭიფე ძაფი, ა ოჭალ ძაფიენ, ჟირ-სუმ ეთიშმაშხვა, ძაფის ქეკლურდვანდ თის, ვანე ჩქიმ რეჟინ, თი ტყვიას თის ქუმოუგანდ ჟი დო ნაფთ დინოდგუდ დო ჭიქე ჭვიტინია, ონდეთ, ონდეთ ულუდ თოლი, ეფერი. ამდლა შუქეფ მუკობუ დო დიხაუჩა მუკობუნ, ენა... ცხაკაიას ვარდუ ელექტროობა, თინა ქოფშუ, ცხაკაიას ელექტროობა ვარდუ.

— ნამ წანას?

— ათაშ ჩხოროშ ეჯდოშქვითი რიცხვის საშა გეგეჰოროქ გაკეთუ თინა ე აუგესი. ის ორე, გოჭადილსი, ეთინა რე პირველი დასაუღეთ საქორთუოშ, ვანე ჩქიმ რეჰინ, ინა, შუქი, ეთინა. უკულ ენა აწგესიქ იესუ, უკულ რიონგესიქ იუ, უკულ დო უკულ, უკულ დო უკულ ირფელქ იუ. ეთი დროშიე ეთინა. საშა გეგეჰოროქ ნაკეთებუე თინა ათაშ ჩხოროშ ეჯდოშქვითი რიცხვის, ოდო, ეჯდორო რიცხვის გამშენეს თენა. ცხაკაიას ელექტრობა ვარდუნ, ქოფშუ. შარიან ლამპეფ მუკუბუდეს ედშახ, შარიან ლამპეფ ქუგაფუნო ნადირეფ?

— შარიან მუშენ ჯოხო?

— მუშენ-და, ჯაჭვეფითიდ მუკობუნაფილ ჟი. ათემაშხვად თიშ ინა, შუშა. შუშა ათემაშხვად, ა, რგჟალ ფიტლიში. რგჟალ. ფანარ ვარ, ფანარ ვარ, თინა ლამპა დუ. თენა, მარა თენა იკეთებუდუ სპილენძიშ, სპილენძის თენა კილო დო გვერდ, ჟირ კილო ნაფთ მიშ თიშა, ჟირ ბოთლი ნაფთ მიშუ. ათემაშხვა დუ თიშ ინა, შუშა, შუშა, ო, ლამპაშ შუშა. ინა ვითნომერიანიე, ეჩნომერიანიე, ეჩდოვითნომერიან ქიიდ თინა იშენ უკანასკნელი. რგჟალ ფიტლი უდუდუ თის. თის ქუმანტებუდუნ, ჯგირ შეკრულ ინა ქორდ, ოთახუდა, თის ვაკოდ მუთუნ თექ, ოფურუანდუ. ათეჯგუა შარიან ლამპეფ მუკობუდ ედშახ. ელექტრობა ვარდუ, ოდო, ე, მა გირაგადუქ, თიშ უკულ ელექტრობაქ გორჩქინდ ცხაკაიას. ოდო, ა, უკულ ვიშო-ვიშო, ვიშო-ვიშო, ჟარნეჯდოშქვითის მუშელ ა სოფელეფშა. ჟარნეჯდოშქვითი როცხვიშიე ათაქ მუთ ქორე თენა, ჟარნეჯდოშქვითი რიცხვი. მეტ უჯგუშ მუ, მუ გიფუა, ვამიქუ. ო, პატენ ჩქიმ რეჰინ დო კერძო ანგარიშეფ დო ანწი ქოდოცუ ძელ დო ძვალქ. ანწ მუქო ოკო, თეშ ქიმინას, მის ოკო.

— ტელევიზორქ ნამ წანას მიშართ, ტელევიზორქ?

— ო, ტელევიზორ გვალო ერ წანა ვარე მუშულირიე. ო, ერ წანა ქორე, ერ-ეჯდოხუთ წანა ქო, ერ წანაშ მეტიე, მეტიე, ეჯდოხუთ წანა ქორე. პირველს თენა, ვანე ჩქიმ რეჰინ, ჟუმბერ გახარიაქ დოდგუ.

— ქვალონსო?

— ათე მოლე დო მელე ვამიჩქ იშეიშენ. მარა ვარ, ჟუმბერიშ წოხოლე თენა ვადუდგუმ მითინს. ათეშ ანტენაშ გენწყუალას ართ მარა ქეგიოდინუ ჟუმბერქ. თენა წუდეს მანწყუ ჟო, თეშ ინა, გალენ ანტენა. გერე ჟუმბერ თეურე მუშ მაჭუკამო, ვანე ჩქიმ რეჰი: — ათაშ კინუკონითი, ეთეშ კინუკონითი, ეთეურე დუკონითი, ათაურე დუკონითი. იესუ თაქ... ართ დლაქ მიდართ თაშ, მაჟია დლაქ მიდართ თაშ, მასმა დლაქ მიდართ თაშ, მაანთხა დლაქ მიდართ თაშ დო ქემაიკათ, მიქიდ თის მიაკათუნ, ბოშ: წუტ, სი ჩალავა — უწუ, ვანე ჩქიმ რეჰინ, — ეს მინ ქარ გინუკინანს ამსერ, მინ ინა გინუკინანას, მინ ინა დო დორშვეს თენა რსინეფით, ჯაჭვეფით, უბედურობათ, მამაძაღლობათ. მინ თაურე დოკირეს, მინ თეურე დოკირეს, ვარე კირილ, ქემკობ, ქემკორე ემერ დო ბო, ეს ვანოკობუე ბრელ მუთუნინ, მარა რჩქინა ვარდუ, ათაქ ვემშაძუდ ხალხის, მუთუნ, ათე გაჰირებულ ხალხის. რკინად უბედურ, მუთუნ ვამშაძუდ.

— რადიო ქორდუო? რადიო უფრო ადრედ, ხო?

— რადიო ქო, რადიო ადრე დუ. ათენა არძა მუშელ, ბაბა, ომიანობაშ უკულ მუშართ თე ამბეჰი. ომიანობაშა, თაქ ჟაენჩილოარჩა თენა არაკაკალი ვარდ, მუთუნინ (განჯ, წი, თი კარ ვიშო - მთქმელი შვილიშვილს მიშართავეს).

— რადიოს მუს გინმოჩანდეს?

— ა, მუ რდუ, ა, საერთაშორისო მდგომარეობა დუნ, ვანე ჩქიმ რეჟინ, თის გინოჩანდეს, კინო ორდ სოთინდა, თის გინოჩანდეს, ოდო, კინო. მი ურჩქილედ რადიოს, სო დო სო მითოდვარანდუ. ტყასხოლო მითოდვადუ, ტყას რადიო დო ა, დიხაუჩა ინწყუდ.

— ტყას მუ ოკოდუ?

— გერეფხოლო ვაგაჩენდუდ ხოლოს.

ქართველური ლილექტოლოგიის ინსტიტუტის ფონდი D1, №2.

ილია ალექსის ძე დადიანი, დაბ. 1910 წელს; ხობი, ქვემო ქვალონი; 20.06.1993.

ძველი ამბები

...ესე იგი, მა შრომა მიძირუნ, თენა, ხანდება, თენა ტყურა დო საერთოთ, ხოლო ოსურემს. მარა იფჩიებუქ მა, გოჭყორდუ-მაჟინ, გოჭყორდ. ინა, ირკოს ართნერ ძალა დო ღონე ვაულდუდუ. სო, თენა ოდუეშ ქოჯოხოდუო, მუ ქოჯოხოდუნ, ათენა ოჭყარალო, ა, ბურჭულ მიკებუდეს დო პჭყარუნდით ის, ძიგირემს, ძიგირემს. ჭყარუა ჯოხოდ თის ჯუეშო, ახალ დიხას პჭყარუნდით. ა, მუ ჯოხო-და, ბარდემს პჭყარუნდით დიხაშ ოთასალო. ოდო, ასე მუ მიჩქ, ბოშ, ასეიან ამბე. უკულ თის, ქიმიფშით დო ხეთ ფხაჩქუნდით, მივოთასანდით თის სიმინს, თენასი დო ვარა ართ ტარ სიმინს მი მერჩანდ ხოლო. ნამთინე ოსურეფ ლუბაშა ქუმლედვანდეს ხოლო, მოლედანდეს ცუდეშა. მა თინა ლუბაშა მულმადვინედუო? ფხაჩქუნდითი დო თაჭრობა იდანდუ, ჩქი ფხაჩქუნდით თინას. ჩქიხოლო ვამუჩანდეს, მაგადოთ, მუთუნით. უკულ ენეფ ბურბ ბაღანა დუნ, ჟირ წანას, ქოფშ, დიშქა დომკვათესი დოსქილაღირემქ, ჟენჩლოვით წანერ კოჩემქ, ვარა გიმეიან არძა უღირი დუ.

— პატის რცენდეს ხო?

— ო, ქო, ჟირ წანას, ქომიჩქ. ასე ცათე იში, ტაქტორიშ ხონუაშა გუთან ჯოხოდუ, გუთანს გეცუნდეს. ენა თაქ მა მოფრთინ, უკულ გეცუნდეს ხალხ აურებელ, ოდო, ზონუნდეს ცუნას. თეშ უკული, თეშ წოხოლე აგაფა, აგაფად, აგაფა ჯოხოდ დო კინახონას დოპირუნდესი დო თის ეკოპუნდ მა ოხონალო. თის ვეკუაუნიკო დო თინა ვედეპკინიკო, თი ხოჯი დო თის ვეკუაუნიკონი, ოზე ვამახონედ, ფართობის ზონუნდეს დო ოზეხოლო ვამახონედ მა. ეთის ეკოპუნდ, ხუთ წანას ქეკოპუნდ თის, ოდო, ქომიშ თი უნჩაშ ბოშ, სკოლაშე ქომიშუ დო ონდლეს ქომირულედ ჩქიმდა, ქომიშ სკოლაშენ უკულ დო გეფომლანდ თესინ, ბაღანა დუ ინა, ამარ ჩხორო წანერ ბაღანა, ოდო, ერტებუდ ვიშო ხოჯინ, გარას ქოდიჟყანდ ინა, მა ცუჩა იბრულედ ოჭკომალიშ იშა... უკულ თენემქ ქეკოპიშეს საწყალემქინ, თენემქ მიმეხვარეს, სკოლასით ქორდეს დო თაქით ქუმოხაჩქაფეს. საქონელ ქოდეპკინით, თით გითიბლით დლა დო სერ, ვარა მუზმაქ შქირენით გოჭყორდ, ნანა, ხოლო თიდროს.

— შქირენა დუ ხო?

— ო, შქირენა მუჭო ვარდუ. შქირენა ორდუ ვარი, მერეთმოსლობა დუ. საქონელ გეგმოფჩი, ჯიშიშ ჩხუ მიუნდუ, თენა გეგმოფჩი დო ქიპუნე ბაღანა. ბაღანახოლო მეტ ვარდუ დო მახოლო მისოფუანს აურე, ენა ვარ, თის

მუ ბლოლანქ, ენა ვარ, თეს რლოლანქი... ენა მარზენს შქვითოშ მანათის, ინა მარზენს რუოშ მანათის. ენა, მან მოკონ, თის მეფხანქ, მარა ქოქანჩენს თენემს ხე დო ძიუთ, ძიუთ ინეთ, გიშებლით შურ, ძიუთ, მა დო ჩქიმ ბაღანაქ. ანწ ოკოონჯუა რე. მოფრთინი, სიმინდი სო რე? სიმინდ ვეპალუ დო ქობალი კაკალ ქულ ი კოს. თეს ვარა ქიბიდენქ-მაქ — ფთქვინი, ენა სუმოშ მანათი. ოდო, იწკუმა ასეიანცალო ვარდ ფარა გაბონებულ გუალო. უფრო მეტ ინა ქულულ ფარას. მიდაფთით ცუდეშა. მოფრთით მაჟია დღასინი, სიმინდ შურო ვაულ ი კოს. გუალო ჟირ-სუმ ფუთ, მეტ ვაპალუ სიმინდი. ჟირ-სუმ ფუთ უღუნა ემერ-ამარ. ცოხ, მა თიწკუმა დღა მიძირუნ, თინა, თის ვოჭარაფუა-მაქ დო ამდღა მა ვარ დო ინეფ ღურუ, ახალეფინ, თის... ოქკომალ დო ოშუმალ ვაუძირ, თეშ თხორნა დიხას, ვარა ჩქიმ ინა შურო ქარ-ბორიას. გეგმოფი თენა, თენა დო მაჟია დღას მიდაფრთინი, სიმინდ ჟირ დო სუმ ფუთ ქულ ი კოს, მეტ ვარე სიმინდ შურო. თენახოლო ხუთოშ მანათია, ქორედა, მარა ხვამლაფა რე. ქობიძირით ჩქიმ მეზობელ, ხაბურზანია პილა ჯოხო თის, საწყობის მუშენდ თინა დო ხუტა ლაგვილად ხოლო თეჟი ინა, თავჯდომარე, ქუალონურ კოჩი. მავა — მიწუ — სიმინსია სუმოშ მანათია ქოგოიდირაფუანქია, ქუმორთია დო ფრევალიშ თუთა რე, გინიბლ თექ ცუდეს, ხორშის გინიბლ დო მოლაფრთი თაქ, ქუალონშა. ქიმეფრთ თიშ ცუხა დო ჩქინ ოზე დო ცუდე დო კარ შხტას ქიმეპილით ვიშო, ქიმეციდ ჩქიმ ჯიმაქ, ოდო, ათაქ ჩქიმ ნოსა მიუნდუ, ჯიმაშ ოსური. ეთიშ ცუხა ქიმეფრთითი, იქ მიდმაქუნ დო ქიმეფრთით თი პილა ხაბურზანიაშ ცუხა. ართო ვოხორანდით ჩქი, და დო ჯიმაცალო ვორდით ართმაჟია... მეფრთინი, იქ ვეცუ. იქ მორთუნ ისხანს ა, მაინჯე რე ანწ, ნაონდლუ რე ჯგირო, უწი ისინი, — გეთუა სიმინთქია — მიწუ; — ცაუ, მეზდინ კოჩ-მაქ. მა ათე აშო ქომოფრთი დო ციზაფ, ინა ქოდიჭყ, ქიორაფა თირიში, თირიში, ოქიორუანს. მა ცათაქ გინიბლ დო საჩაფულე ქორე თირი. ასე სქურია-მაქ, იფჩიებუქინ, თოლ გუთუოჯინი დო ა, ქისერუ, ისერუ დო თირ ათაქ ქორე, ობირგულე. ნაონდლუშა ვადუქყავ თუალა დო თიჯგუას ქოთუნს, ცო, ფთქვი, ნამდა სქურიას ვორექ, ოდო, გიშალუ სქურიაშე, ცათე ნოდარიშ ცუდე რენ, ათეზმა მემიძ ინა, გიშალ შარაშა, მარა ვა... ვეფშმართ, თოლ ვაგმონჯამაფუ დო თან ონჯუა რე ასე. ტრთა, მუჭო მეზდინ ამსერ, ათაქ ქეშაბდინ-მაქ — ფთქვი დო ოლურალოხოლო ვაბდურუქ დო თირს ხო იპწულაბუქ. ამსერ, მუქიე მალოლუ-მაქ დო მუთუნით ვეფშმართ სოლეთინ. მიკუოჯინიო, გუასალია, აშენებულ იშ ოჯახი, „ბდრს“, „ბდრუის“ ქუდახ ცხენსი დო ცხენს ქოგორუნს თე კოჩ. ცხენს ვედიტენდეს, დოთუნდესინ. ჰაკ ცხენიენ, თის გალე ველეტენდეს. ოდო, ქეგუოთინ თეურე, თე კოჩი იძახუნ თეურე, ოდო, ქეგუოდახ თის დო ქეგმოდახ თიქხოლო. მიმეხტარ-მაქ — უწი — აშო ქეგოთინ ჩქიმდა-მაქ უწი, აბნებულ ვორექ დო ვეფშმართე შარაშა-მაქ — მა უწი თეს. — მოლართ აშო ჩქიმ გადნევა — მიწუ თე კოჩქ. ინახოლო ჩინებულდი. გუალო ხოლოს ვარდ მეძობელ, მარა ჯგირ ხალხი დეს. მოლართუ თე კოჩქი დო ათეზმას გიშაძ, ოდო, ათაქ გეშებლი დო ქეგუაუნ იშო ჩქიმ ცუდეს, ანწ ქომიჩქ, ჩქიმ შუკა ქორე, მელე დო მოლე კოჩ ოხორანს, ოდო, ძიუთ ქიმეფრთ ცუდეშა.

უკული თიზმა ამბე, თიზმა საქმე. შხტას მინ მოხვარე ცუნდუ, მინი ბებე ცუნდუ, მინ ბაბუ ცუნდუ, მინი ბიძია ცუნდუ. ბაღანეფ მინ გუალო ჯიბგირობა ქოდიჭყუ, გუალო სარკოთ გინირთეს, ოდო, ცათეჯგუა ამბე დუ. ჯიბგირო

ვაგომტებ ართაკალი. ათე ვაჟაქ ქაზოლ ზოლო მუშ მახანა ჯიბგირემს, ასეზოლო რენა ი ბოშეფ, ასე ვარენა ჯიბგირ, მაგადო, ოდო, ქაზოლ თექ, მარა ენა თემ ქეწიბლინჯი, ნამდა მუთუნ ქომოლკოჩ ვეიდუნ, თემ. ოდო, ჯიბგირო ართაკალ ვამირდუ, თემ მოზრდ თენეფ. შქირენით თენეფ ვამცუილუ, ჟათაშ მიდებლით ჩქიმ დლა დო სერი გაჭირებულო მა გაჭირებულქ. ოდო, თენა საწყალ კოჩ დინუდუნე, ეს ვაფიფქრენდი, ირიათო მიშუნ, თინა მიჩქუდ. სოჟმა თეურე ცნობაქ ვამორთუ. ირკოს ქუწის თენა დო ჩქიმდა კოს ვაურაგადუ. პრიველ თენა, ოკონ დამჯერით დო ოკონ ვარ, პრიველ მოხანდე დო მამუშებელ დო წიმმარინალ კრებაშ მა ვორდი. პრიველ თენა, მიმაგრებულ ქართშე ორდეს, მიმაგრებულ სოლე დო სოლე მიშეს, ირიათო ქეშმოხვილეს ოჩაიეს ეშუორდინ თემ თენა, ირიათო ქეშმოხვილეს თექ. ოდო, მოლართ ი კოჩქ კრებას დო გამახსენ კრებას თენა. ოდო, მუთუნ მილიონზახოლო, კაცანა ალანია ეგება გაიგონებუდანი, მარა მუ მიჩქ, თქუან დიდა დო მუმას უჩქუდან ეგება, თინა გუალო ნიჭიერ კოჩიდ, დელექტორ კოჩიდ თინა, ზემო ქუალონ, თიშ დიდა დო მუმას ართ სეუა ცუნდ ბოშ, მარა ძღაფებ მასწავლებლეფ ქოცუნდ, ქო. თინა ჩქიმ ქომონჯიშ დეიდასკუად თიდროს დეიდასკუალეფი. მუთუნფერო თეურე ვაგომტეს აშო მა თაქ ოზორშა. ოდო, ჟათაქ მა მოფრთ ქუალონშანი, თიწკუმა უჩქუდეს ზოლო, ასე სო უჩქუნა კათინი, ათაქ ოკოდოზოდუდეს, ოკოშაყარუა უჩქუდეს, ოდო, ენეფ იჩიებუნა დო მა ათაშ ვორთუქ დუს, მუშენდა ამსერ ნატახა ვორექი. ათაშ მარულუაფუ. ნამთინე ვორწყექ მა ზოლო, დლა დო სერ ოკანთხუნ უკულ ნამთინეს ლურს კოსზოლო, ოსურსზოლო, ათაშ ორთუნა დუს, თენა ჩქიმწყუმა დღას ვამოხუალამუ, ამიერს, ჟირ სერ ქემუოტახიკონ. თიზმა დაღონებულ დო ნამუშებურ ქუორდ თიდროს. გურს ფთქვი, ნამდა, აქ სინთე ქორე, აქ ჭრაქ ქორე, ო, თაქ ქუალონს...

— თექ ვარდუო?

— ექ ვარდუ.

— ექ ვართ სინთე დუ დო ვართ ინად ზოლო, ჭრაქი. წყურგილე მიდუდეს დო თეურე მომდუდეს. გურს ფთქვი, ნამდა მიდურქ-მაქ, ფთქვი ქუალონშა, თაურეზოლო მეჩიებდეს, მოლართია, ჩქიმიანეფ, მოლართია, მიწის, მარა მუჟომ ამბედ, თექ გედირთიკო დო აშო მოლართიკონ, თინა.

— მუდა წანაშ უკულ?

— მუდა წანაშ უკულ-და, ვითორუო წანაშ უკულ. ეჯდოვითორუო წანელ ვორდ, მა თექ ვორდი დო აშო მოფრთი, ეჯდოვითორუო.

— თაქ მი რდუ?

— ჟათაქ მითინ ვარდუ. ჩქიმ ნოსად თაქ, ჩქიმ ჯიმაქ ჯარს მედინუ, ჩქიმ ღურა დო ჩქიმ ნოსა დუ იშ ცუდეს, მუშ დიდაშ ცუდეს დო ჯიმაშ ცუდეს. ვარა აქ მითინ ვარდ ჩქიმ. ოზე-კარ ჩქიმ ჯიმა გეგმოჩუ დო უკულ ჯარშა მიდართუ. თეურე ქომორთუ დო კინ ქეკათხოზეს თაურე, უშპიონეს დო ეურე გოტებულ ვაფუდ ი კოს, ჯარიშ გიშაგორალ ბოშიდ ინა, ჯგირ. იშ დაშენ მუკოლაფირ. ოდო, მოლართუ, უკულ იშო ვედუ, ნანა, გუტუ ი კოჩქ, გუალო მუშ ხეს ცუნდუ ინა, მარა ენა ვენიჭარუდას იი, მა იფჩიებუქინ ენა. ოდო, თენა ყირმიზიგუა კოჩიდ, მორთ თეურე. თაქზოლო ინა, უშპიონეს თეს. ოდო, თეს ქათხოზეს, ვარა თაქ იიდ ინა, მიდურთუმუდკო დო მიდგონეს ინა უკულ. მუთუნ ვეპალუ.

უკულ თინად, ნანა, თე ხუთ სკუალეფ ორდუნ, თინა არკაკალია ჯიბგირო ვამრდუნ თეშ არძა მუშობაშ საკითხის მუფშენდითინ თეში დო ასეხოლო ვორწყექ მა ნამთინეს, მიკმიტყობუანს დუს ხომ, მარა მოსამსახურეობა ზო ვარე, მაგადთო, ორდუ დო ვარდუ თინა დო ვარდუნ იშენ ხოლო, თეურე, თაურე სოლე ირთუას დუდი, თის ოცადუ. ენეფ ვარი. მარა ენეფ თიშენ ვარი, უმოსო მა მუფშენდი დო ჩქიმწყუმა მუშენდუ თენეფხოლო, მუ ფქიმინიკო აბა, მის ეიაჯუმედ თენა. ასეხოლო შრომას ვაუტყობუქ. ვართ მუთუნს გლახას კოშმე ვეჩიდინენა დო ჩქი ვადომტეს მუთუნ, ათაში გითობრდი, ნანა, თენა. ოდო, უსახელეთ ხოლო, თენა, მაგადთო, ქოტქუანა ჩქიმ სახელს ასეხოლონ, თინა საზღიზღარო ვატქუანა. ვარ, საზღიზღარო ვარ. რე ინეფ იგჯუეფ ორენა, სკუა ხოლო ცუნს ი კოს, ინახოლო ცუნს, ძღაბეფ გათხილ, თენა, თინა, მარა თიშ ინა ქულდუდ თის, ჰაერსხოლო ქორდ ი ოსურ, ვედუკონ, ვარდუ, ოდო, დიდა გოკო დო ვარ სკუავა. თქუ ი კოჩქ, მუქომ კოჩქ ხოლო, ჟენჩდოვით წანელ ქორდუ მიკოჩილათირ ფერ. — დიდა გოკო დო სკუა? — ნამ გოკონ, თინავა. ათეჯგუა ჩქიმწყუმა, ჩქიმწყუმა ვარდუ.

— თქვენ ქომონჯ ჯარშა იდუ, სკუალეფ მუდა გიუნდეს?

— ოთხი მიუნდუ დო მახუთაქ უკულ შიმეძინუ. ო, მახუთა, თი ომარ-მაქ, იფჩიებუქინ, აქ ბოდიშ დო თიშენ უძღებ ვორდი. ოდო, თინად ჩქიმ და, თინა ჟირ წანას მა მიუნდ თაქ. ო, თინა ფთქუაო. ოდო, თის მეფჩინ, თინახოლო. ოდო, თინად, ჩქიმ და დო სინჯას ბაღანა, ჟირ წანელ ბაღანა მეფჩი, მთაჭრობასხოლო უჩქუდ ინა, მთაჭრობაქ მუთუნფერო ინა ვამუჩ ბაღანას გურშენ, ხუთ ბაღანა, ვარდუო, გიუნდუნ, მეტ შაღავათ უდუდ. თინა თაქ ვამუჩ თი ჭატურიაქ, გრიშა ჭატურიაქ. თინა თის ქიმეფჩ, ე ოთხ ბაღანეფ ჩქიმწყუმა ორდეს დო ესე იგი, წუთალეზა მეტ ვეშოლებედ, მა მავუდ ნაძირეფი, მარა გლახა მუთუნ ვაჩამდინებუ მა საწყალს, ოდო, ასეხოლო ათე კუჩხი, ვამაჭუდას დო ვაუზბამლაფუდუკო, ხუთ წანას ხოლო ქოგაბრზუდ, ხოლო მამუშებელო ხოლო ქიბიდ ოჯახის. ო, მარა ხან ქიანა ქომილუ დო ირო ვარე გარზება, ვარ, ახალეფ ლეხინ, თინა მონტუ გურს, ვარა ჩქიმ დუდ ჯანდაბას იშო. ათაშ, ჯარს კოჩ დინაფილ მავუდუდ დო მუქო ქომოლკოჩცალონ, თეშ მიმუშებუ.

— ნამ წანას დინუ?

— მუქო თქვი?

— ნამ წანას დინუ?

— თექო? ეთინა რე, ეთი რიცხვ, ეთინა ვამიჩქუ. მირჩქილ აშო, ომიქ ნამუს დიჭყუ?

— ჟარნეჩდოართის.

— ჟარნეჩდოართის. ჟარნეჯდოჟირი, ჟარნეჯდოსუმსიე დინაფილ, ჟარნეჯდოსუმსიე დინაფილ. თიშ უკულ წერილ ვარე, წერილი. ათაში დუ, ოდო, თიქ დინუ, თინახოლო ჩქიმდა კოს ვაურაგადუ. ვამწის მა განსაკუთრებით, უჩქუდესკონ, ხოლო ვარია, მა ვაუწინქია, ეგება უწის ზო ოსურემს, ჩქიმდა კოს ვაურაგადუ, მარა ინა დინაფილი დუ, მა ვამჩქუდუო, წერილს წარამარა ოჯღონანდუნ ეფერ კოჩი. მუშო მოკოდ მა შხუაშ ნარაგად.

— თაქ ქვალონშა მორთი, მუნერიდ ცხოვრება?

— ცხოვრება მუნერი დუ-და, ა გაჭირებულ ცხოვრება დუ, მაგადთო, კოლმეურნეობა დუ, სიმინდიშ მოსავალ ქორდუ, ოდო, რიგება დო ეჯგუა,

იჯგუა თიწკუმახოლო ვარდუ ყმაყოფილ. ოდო, ჯჷმო მუჟო ცხტრენდესი, ასე ჩქი ფცხტრენდითი დო ულირ დროს ფცხოტრენდითი, ინა სორდ იჯგუა. ასე ვარე. მეტ მუ მიჩქ, მუ ფთქუე.

— ჯვემო მუჟო რდუ გარიგება?

— ო, ჯჷმო მუჟო რდუ-და გარიგება, გურიგენდესი, ქაძირანდეს, ართიანს მეწონებუდუნ, უკული მშობლემს მეწონებუდუნ, თენა, ოდო, ქენაშანანდეს თექ. დროს დუნიშენდეს, მუზმა ოკოდუნ დო უკული გეთხუებუდ დო მიდეცონანდეს თენა ცხენით, ვარა კუჩხით ვარდ ულა დო ვართ ით, ცხენითიდ ცონაფა.

— შანას მუს მეულანდეს?

— შანას — ორქულობას ჩქიმ დროს, ა? ბეჟეტიშ ამბე, თენა, თენა უწყუაო?

— მუჟო, ჯვემო გაჭირება დუ, თის გამოხატენს თინა

— ქოთქვი, ქოთქვი, იფრელ ქოთქვი

— ის, ჩქიმ მუანთილ დო დიანთილს ართ სკუა ცუხნდ, მეტ ვაუნდ ის, ოდო, ჯგირ ოჯახ ცოფე მიდგან, შეძლებულ, ოდო, ბეჟეტ ნოდუე ი ოსურს, ოდო, ქიმერცოდენქია — ურგადუ; დო: — ქოვა, ქომობილია, მარა ფარა ასე ვამდუნია. დო ინა ეგება ტყურა მიწისკონ, თინახოლო ვამიჩქ. ოდო, ფარა ასე ვაუდუნია ესიავა დო ათნა გეაწულალნა, თე ბეჟეტ თე ჩქიმ იშა, მუანთილს გეაწულალ დო მა დოფშანეს თეთ. მიდამიცონეს მა დო არ თუთას მუმოგუ, ჟირს, ვარ დო ბეჟეტ მიცორდ იშენთ საერთოთ, საყურო ვამიცორდ, ბეჟეტ მიცორდ. ოდო, არ თუთა ქორე, ჟირ ქორე, სუმ ქორე დო მაანთხა თუთას ქორე მუდგარენ ფურცქინ, ქორე ფურცქინ. ბო, მუ რე? ანწ ბეჟეტის თხულენს ი ოსურ. ოთხუო თინა, ვამიჩქუ, ოციდეთ ოკოდ და ფარა ვემეჩესო, თინა ვადმატკიცინე დო ბეჟეტის თხულენს ი ოსურ. ონი, ანწ მუჟო თქუან, ბოშ, ენა. ქოთქუ საწყალ დიანთილქ, ქოთქუ, მარა თეშ, თენა ქოთქუ დო ჩქიმ ოლურუქ ვეშუ, ოლურუქ. ცოხ, მუ იმოქმენდ, ბოშ, გურქ. ოდო, ე ჩქიმ ქომონჯხოლო თაქიე დო თექ უწყუ: მა ქოაწითია თქუა, თინა ვემილათიან თინა ვაწითიო მავა — უწყუ თეს, თენემს არძაქ ათე ჩილ დო ქომონჩქ. ო, მარა ენა თე მუანთილსიე გიწულალ თეშა, ოდო, ქომწის თენა დო გეიმწყი დო ვიშო ქუოთ თეურე, მუშოთ მოკოდ, თემახოლო ვამოკოდ, ინა მიჩქუდუკო, შხტაშ ორდუკო. ათენერიდ, ნანა, თიდროს, თი ვინაობას. სო რდუ ვარა ორქულობა, ასე გუთმარდვანა ხალხის, აშ ვამიჩქ მა ეჯგუა ორქულობა დო გორდუაფა დო ინა. ეთი ართ ბეჟეტ ვიშო ქუოთ თინემსი დო თიჯგუა ჩქიმ ცხოტრებას ვაპყინებ მუთუნ შურო, ათენა.

...უკულ მა თის ფთქუანქ, თი ის-მაქი, ვაჟას... მიდაფრთით იშა, ფართოფშა ოხაჩქუშა. ფართობის ართო ხაჩქუად, ინა დუ, ბაღანეფხოლო ვარდუ. ვაჟიკოქხოლო მიდმაუნ, მოლართ-მაქ — უწი დო ინავა — მიწუ — ადრე მოლურქიადა, გოიცხოტუნქია ფურცელსია — თქუ. ცანჭი ირო მიხედ, ირ წანას, თი ფოსგოტყუადილი. ვამოკოდ, მარა დუგორინუანდესო? მუკოუნდ

ბრიგადელ დო ინა, აღმასკომ დო ირკოჩ თის მუკოუნდ თაქ დო გელეჩხილიტუ თაქ, ოდო: სკან იშა ვემურთუმუდასია, ხელობაშავა — ეჩიებუდეს ოსურეფ, მოლაჭლანდეს დო მის ოკოდ, ბოშ. მიდაფრთით, მიდაფრთით იშა, ფართოფშა. ოდო, ფართობის გავათეთ ცუანაშ გეხაქუა. ბურჭულ მემღუნა, ოდო, მეულუ ბალანასხოლო (აშო სკან გოლუაფირო, თენა სათითიენო, სკან გოლუაფირო?), ოდო, მიდაფრთით ფართოფშა. ფართობის ხაჩქუა გავათე, ოდო, ქიპუნე ბალანა. ბალანაქ მიწუ, ბალანაქ მიწუ: დოიცხოტუნქია ფურცელს. ოდო, ბალანა წოხოლე მეურს, უკახალე მა იკოპუნქ. მოლართ, დედა, აშო, — მეჩიებ ბალანა; — ქო, გიგაქუნუქ, წიე — მა ვეჩიებუქ. ე ბალანას ანჭუაფ ოულარ ვიშო, ბურთ ოკო ილაყაფასი, ოდო, მა მეურქ დო პწილუნქ ფურცელს, პწილუნქ. ე ბალანაშა ვამილ იმენდ, დომცხოტუნსინ თიშა დო პწილუნქ ფურცელს, მეურქი დო მიკუოჯინიო, ამარ ქორე ფურცელ კუათილ, ემერ ქორე კუათილ, ემერ ქორე კუათილ. მა თაურე ქავოსკიდ ფურცელიშ წილუას. დნთა, ჩქიმშენ დო ანწ თეს პწილუნქი, პწილუნქინ, ესხანს თენა ევოფში, ტომარე დო პწილუნქი ესხანს ოკისერ ვიშო, ოკისერუ ვიშო დო ცხენეფ ქიცი ართი ჟარნეჯდოვით გერე. ორე ჭკირჭკინ, პალურიშ ართიანიშ მეგამა. ვავა, ჩქიმშენ! თაქ ქეგმოცუთილანს თე ცხენეფ. მუ ფქიმინა ანწ! სო იბდა ანწ! მიკულე ქიანაშ მაშორა მუკულე თი ცხენემს, ოდო, ქომოფრთ თაქ, ყუდეშა, ჩქიმ ყუდეშა, ოდო, ქომიბლ შურ, ფურცელ ქუდუორაგვე, ოდო, ქომოფრთ.

მაჟია ოჭმარეს ჩქიმ მეძობელიშ კოს ქეკნაძ თაქ, გუბარდლას ქოგუნ ეფერ კოს ინა, ბურჭული, ოდო, მა ის ვოდიარუა, ჩხულემს, ოდო, ქემურს თე კოჩ. — გამარჯობა, ძღაბ! — მიწუ; — გუმორძგუა — უწი; — ქარწყექო, სო მეურქ ასე ფურცელშა ოწილშა — მიწუ თექ; — ოკუათუშაო-მაქ, ოწილშაო? — ვარ, ო, ქოთ დოპწილუნქ, ქოთ დოპკუათუნქ დო ქუმულანქ ოსურს — მიწუ თექ ასე, თე კოჩქ. ოდო, მა ვორექ ღუმენჯ მუნაველ ცხენეფიშ იშე, გილა... გილაფსკიდ, კილომეტრ ქორდ იბდ მუკ-მუეკი. ოდო, ათნა ქოთქუ ასე თე კოჩქ. დუოჭყი მულა, აშო ქომოფრთი დო მულახენა თაქ არძა თენეფ. ოდო, ათაქ ოკმასკუ ჩილამური დო ქიმგარქ ასე. ათაშ ორდუ, ათაშ ქიბინ, ათაქ ქიბინ ო კოჩქ-მაქ — უწი, ფერცელშა მეურს ი კოჩ, ოსურ ემერ ყუნს ყუდეს დო მა მუჭო სი ვამცხოტუნდინ, მიჩქუდუ დო მა თის ქემკუოლურ დო ცხენეფ დობილ-მაქი. — სია მა გიკოთიაო ქომონჯ სკანია? — მიწუ ვაჟაქ — ბოფ, მა გიდინევაო სი, სკან ქომონჯ მა გიკოთიაო? ონი, ათეჯგუა, ათეჯგუა დღა მიძირ, თინა, ეთექ თი ცანქიშ ფურცელიშ წილუასი, ხაჩქუას, ირდინას, ათენა მიწუალებუ დო მიომებ, ნანა, მა თიდროსი დო...

— ხირუა ქორდუო ჯვეშო?

— მუჭო ვარდ ხირუა. ენა ჯტეშო ვარი, ახალიანიე ენა, ასეიანიე, მარა იშენ ქოფთქუა თესხოლო.

ქემმოხირეს ჩხუ, ოდო, ცათე კოჩ ვამფირქებ. ენა გოფშაფილ მახინჯ კოჩიდ ენა ირიათო, დეჯი დო ჩხუს ხირულეზდუნ, ეფერ კოჩიდ, მარა ვამფირქებუნა. ბგორუნქ, მეურქი დო გეპუნქ შოშეს დო მეურქ ვიშო ქალადიჩა, ხორგაშან, თეში ქამზუად თე კოჩქი. ქამზუად თე კოჩქი დო განით ქოსხაბ იშო, კანაოს ქოსხაბუ. თეურე კანაოს მინიბლ დო ქოდუძან გამარჯობა თე კოს. ქოთქუ

გუმორძგუა. ინა-მაქ — უწი — ჩქიმ ჩხუ სო ვაიძირ სი-მაქ? — უწი; — ვამძირ სკან ჩხუა — მიწუ. დო ქეგიოლ თე კოჩქ დო მიდართუ. ოდო, ენა მა ქობძირუნდუნ, ენა ართოიან ოკნარდგუა ვორდით, შხუა ქიანაშე რდუ მუღირ, მარა ქუალონს დიხორესი დო ძამ, გამარჯობა-გომორძგუა ორაგადეთ ართმაჟიაწკუმა დახლებურ ვორდით. ასე ივექ მა დო მუთ თეშ ოფე ინა. ასე თე კოჩქ ათაურე პირდაპილი, აშო ჩქიმდა მორთუკო ოკოდუ დო გამარჯობა, ველამილუკო ოკოდუ, ხეს ვეგწომდანდდა, იშენ დო მიწუკო ოკოდუ დო განით ქოსხაპუ თხორილს მელე დო მექერცუნსინ, ათეს ქუჩი ხოლო გურ. მახინჯ კოჩ რე ხოლო თენა. ასე ქიფიფრქი თენა. მიდაფრთი დო ქოპკითხ ი კოს, მიჩქუდუნ ფერ კოს. ენა ვადაინდენდუა — მიწუ — ენა ცუდ კოჩიენია. აბა, მუჭო ბლოლა, მუ ბლოლათ ოკო? მუს საქონელ უჟუს ხოლო თაჭრობაში, თაჭრობაშ საქონელ ცუნს. ა? მეჯოგედ ვარი, ინა, თაჭრობაშ საქონელ ცუნდ, კოლმეურნეობაშ საქონელი. ინა, ნანესკუა, მუ ჯოხოდ, ბოფ, თი კოს. ხუტა ნანესკუაშ საქონელ ცუნდ. ინა დელექტორ კოჩიდ, ინა დო ჟიროშ შურ საქონელ ინა ცუნდ, ჯიშიში დო ჩქიმ ჩხუხოლო ჯიშიშიდ, ვითოხუთ დლა მეუძუდუ ხალაშან. გოურქით დო მიდაფრთით, ვაჟაქ, ათაქ ორდუ ბოშინ თიქ, მა დო თიქ მიდაფრთით, მიდებლით ბაწარ, ოდო, ქუხნე გედგუ, ოდო, ენას საქონელ მურაყუ, ეს. საქონელს გიმმარაყუნს დო ონჯუა რე დო ხტილუნს საქონელს. ათაქ დიდ კაზარმა გედგუ. ჟიროშ შურიე საქონელ დო უკახალენ გაძნე ხტილუნს თეს. მა დო ათე ვაჟა ქუხნეს მულუოხეთ ჟირხოლო. ვაჟას ბაწარ უკებ თაქ ხეს. ქუაყალით თეს თე საქონელი ხტილუა. დოხტილუ საქონელ დო ქაოდირთით თე საქონელი ბინა რენ, თაქ დინახალე მა დო ვაჟაქ ჟირხოლოქ. ქემუოკილეთ კარ დო თაქ ვორეთ. თე კოჩ თაქიე დო მა ვორექ დო ვაჟახოლო დო საქონელ ეფშა რე, ეშმამალალა საქონელეფ. — ჩქიმ ჩხუ სო იცონ-მაქ — უწი ასე თეს; — სკან ჩხუ მა ვამხირუნია — მიწუ, ოდო, ქიწურუ შხუა — ეთინეფ მიგოხირანდუა — მიწუ — გუასალიეფ დო თინეფია — თქუ; — გუასალიეფ ჩხუს ვემგოხირანდ მა დო ვართ შხუა-მაქი — უწი — შხუა ნაცია დო ქოთქვი, ჩქიმ ჩხუ სო იცონი დო მუ ლოლინ-მაქ — მა უწი; — ვემემხირაფ, ეენიავა — მიწუ — სი ვემგოხირანდ დო შხუას ქემუოხირანდია, მუთუნფერო ვემემხირაფუნია — მიწუ, ოდო — შხუა იხირდუა; — სი შხუაშა ვეგნორთა-მაქ — მა უწი — სი რექ გერჩქუანელ ხირუას დო სი გაფ ხირილ-მაქ — უწი დო ქომწი-მაქ — მა უწი; — მა ვარია, ტყურა გიწუავაო, ვემგოხირანდ მუთუნფარაშავა — მიწუ. ოდო, ინეფ დო ჩქი, მაგადო, მუნახორნა დუ, იშენ ართიანი მინარდი ვორდით, ინეფ ბაღანეფიდ, მორთეს აქი. ინავა — თქუ — ცათე ჩხუ გოკონიაო თიშ მანგოროვა? დო: ე ჩხუ-მაქ — უწი — ხუთ ქომიენ, ვამოკო თიშ მანგორო-მაქ უწი მა, ინა, ჩქიმ ჩხუ, ჩქიმ მოკო-მაქ — უწი დო შხუაშ მუშო მოკო — მა უწი; ქოთქვია — უწუ ვაჟაქხოლო; მა ვემემხირაფ დო მუ ფთქუავა — თქუ. უკულ ქომუსკუ ვაჟაქ კისერს ბაწარ, კისერს ბაწარი ქუმუსკუ თესი დო ინა გოდუდ თაქ გადვალარ ინა, ჯა, ათნა გოდუ დო ათე ბაწარ ვიშო ქაყათ ვაჟაქ თეშა, თი ბაწარ დო ეწუკონ ვაჟაქ ეშე დო მიდართ კოჩქ კუჩხით. ართ ტკუ ქორე მოინა აფუ, მოჩილათირი.

— სო მუსკუ თე ბაწარი?

— ათე ბაწარ ჟი ქომუსკუ, ათაქ ჯა გოდუ, ინა.

— ვარ, თე კოს კუჩხიშა მუსკუო?

— კუჩხის ვარ, კისერს მუსკუ, კისერს მუსკუ ბაწარი. ოდო, ჟი ეურე ეწუკონ აშო დო ათეზმა ქორე მოჩილათირ კუჩხის თენა დო იღუარკალ თე კოჩი თაქ ოღუარკალიათ. ვაჟა, გუტე გიმე, გუტე გიმე — ქემუორკიე მა, — გუტე, გუტე, გუტე გიმე, ქოდარაგვე-მაქ — უწი. ოდო, ჭახანს ქოდეკინ ვაჟაქ დო გოურქუ დო ქოდარაგუ გიმე დო ქაშანთხ თაქ გირძას. საშუალ ტანიშ კოჩიდ ინა, ქეშანთხუ გიმე. ე ქუდიქ იშ ქემუოლ თაქ, ჩხულეფ გიჭაბაკ, ქუდ გიორთ თე კოს თენა. ბირგულ ქეგიობიჯგუ ვაჟაქ ის, ქორას, ბირგულ ქეგიობიჯგუ დო: ქოთქვია — უწუ — ვარა სკან შურს ვაგოუნუანქია — უწუ — ათაქ ქუმგოვილა ჩხუწკუმაგა — უწუ. მუთუნ მილიონშა ვათქუ, მუთუნფარაშა ვათქუ: — ვემგობირანდ დო ვემგობირანდ სია, ქოვა, მა მაფუნია ნახირა დო ინავა, მარავა სი მუთუნფერო ვემგობირანდია — თქუ. ქო, მარა ვემგებარ მუთუნქ დო ვაჟას უწი: — მუშა ოშქვიდუა, იშო გუტე-მაქ — უწი. ოდო, ათაქ გებიჯუ. ინა, მარა ვარ, ეფშა რე ჩხულეფიშ, ჩხულეფი, ოკოტკირტკონილიე ე კოჩი, ეკიტკირტკონ თაქ. გუონჯით კარ დო გიმბლით, ოდო, მურთ. მოლაფთით ასე დო თენა მოპუნა, თე კოჩ, თენა მოპუნა. შეგელიად თინა ჭყუადილი, ძიკა ჯოხოდ, არსენა შეგელიაშ ჯიმად თენა. მოპუნა დო ოლაგეშა ქემმაქუნეს ასე, გიმაულარიე კარი. მა უწი: — სი აშო მუშენ მოპუნქ-მაქ — მა უწი — სი ასე ვარცუთილითინ, თინა ჩქიმ ჭყოლოფუა გაფ-მაქ — უწი — ვარა სი ათაქ დუგოშქუდილუანს ვაჟა-მაქ — უწი დო ენა ჩქიმ ჭყოლოფუა რე-მაქ — უწი დო ეთექ-მაქ — უწი — სი ასე ათე ოჯახშე, ათე კარს გინილენქ დო სოდგა მორხტადას ბოშემქინ, სი წყარს დინიძვენუქ შკვიდელ-მაქ — უწი — მუთუნფარაშა ვაგოტენა ეს — მა უწი. ოდო, თინა დუ, აშო მოლართუ დო ჩქი აშო მოლაფთითი. ვეშურთუმ ვითოხუთისი დო ქახტალამ თე ბოშემს თენა, ჟირხოლოს - შალიკოს დო ის, ვაჟას. კამპანია უღუდუო მიდგასიდუო, მუდგარდუნ დდეობად თაქ. ქახტალამ თენა დო მეძობელიში იშა ქუმურთუმ თეს, შქა ოზეშა ქუმურთუმ თეს, გალე შოშეს მურს თენა, ოდო, ტრიფონია გოცუნს თე კოს. ქომურთუმ თექი დო ქუქანჩუნა თენემს ხე. ვარ, ქუქანჩუნა ვარ, ხეშ გეშქუშალა ოკო ვაჟასინ, თეშ ტრიფონიაშა ქუდირგ დუდი, ტრიფონია რენ თეშა. გჟერდ ვიშო რე დუდ გითოდალირ, ოდო, გჟერდ კუჩხ აშო უღუ, გვერდ ქორა. ექ ინა ნოფედ ხოლო, შალიკო. ოდო, ქუქანჩუნა ჟირხოლოს ხე დო მოლუსერგელუაფუნა აშო. ონ, თეშ ქახტალამინა უკულ ბოშეფ, მი რდუ, ვამიქქ, თაქიან ბოშეფ: გუტე, ვარა დოდურუნია თე კოჩ თაქი დო მუშო გოკო ეშ ცოდავა — ურაგადუნა ხოლო დო ეზმახანს ჩუთხინუაფუნა თე კუჩხიშა ხე დო გემთუსერგელუაფ, მარა ათე სახე ვაპალუდუა თი ტრიფონიაშ მითანდელ თეს, ოდო, გექთუჩერჩელინ დო მიდართ თექ.

მაჟიასხოლო, მულუოხექ ხოლო იშ კუდეს, ცანახე გიოხორანდ თაქ, ოდო, ინა რე, ფართობიე. სიმიდში იშა ვორეთ, ოტახშა რენო, მუდგაშარენ, მულირ. მიკუოჯინიო, ქიგეხე თე კოჩ ცხენს, ოდო, ქომურს. ათაქ ნაკუაჩხირ, ათაქ ინა, ნაკუაჩხირი ძუდუ, ინა, ის ინა გეუდგუდ, ქუხნეფ კუდუ, ოდო, ნაკუაჩხირეფ გეშუ ათეშმადიდა. ათე ნაკუაჩხირ გეათიბლი დო აბარწაშა ქემიბლი დო შქა მინდორს დოგან ცხენ, თექ, შქა მინდორს დოგან, მუკართინუ უცფას ცხენ დო ქუდანთხ ცხენქ იშო, ოდო, თენა ჟი მუნოხე ცხენს. მეცხენედ ეშ ინა. ქევიანთხუ თაქ დო ანწუ ათე ნაკუაჩხირ მიკებ ხეს დო თენა მოკო მევოჭიშუე დო გივამქტე მოკო თესინ, თეშ გემწიბირგულუ ცხენქ, გემწიბირგულუ დო

გოურქუ დო მიდართ ცუანაშა ვიშო, უადგილო ადგილშა ქეგიოლ დო. შურ დინაფილ იში, დო ის უკუთ, ინა თაქ გეგნაქათეს ვიშო, შხვა ქიანაშა მიდართ იქი დო იშ შურს კატ მეშვეიდელ დო ინაქ იშო დოღურ.

— დოგანუა ცხენქ, მუს ნიშნენს?

— ცხენქ დოგანუ, თინა ჯოხო, ქირთუ ცხენქ, ოდო, ცხენქ იშ ქეგიანთხ დიხას, მარა კინ გემწიბირგულ. დოგან თის ჯოხო, ა, პირდაპილ ვედუ აშო, განით მიდართუ, განით, ით, ლაგამით გუტუ, ვარა ცხენ თეურე იშუო? ლაგამით გუტუ ცხენ, ოდო, ჩქიმ მეულაშა გეფუცხორ ი შურდინაფირქ.

ქართველური დიალექტოლოგიის ინსტიტუტის ფონდი DI, №11.

უენია კვარაცხელია-ლორჩოშვილი, დაბ. 1911 წელს; ხობი, ქვემო ქვალონი; 17.12.1993.

ძველი ამბები

— ჯვეშო ხირუა ხო ქორდ ცხენეფიშ?

— ქო, ხირუა ირო დუ.

ართი ბეჩუ ჯოხოდუ, ბეჩუ, გუარს ვაფთქუა, მუშენ-და გუარ ქოფთქუენი, მოთალეფ შორს ვაცხოტრენს, თი ბეჩუშ სახელს ქოგეგენან, თე ბეჩუს ირკოჩ იჩინენდ. თენა ჭიჭე კოჩიდ, ათეშ მაღაბალა კოჩი დო თინა მიფიქრენდ დო თინა აკეთენდუნ, თინა მითინს ვაკეთინედუ.

ემახ სამარგალოშა ონირზებუშა, მაგადთო, მუნოვე აფხაზეფ მარულეფი, მარაშინას, მაგადთო, ვითოხუთ არგუსოს, ჯვეშით. ოდო, ქომურთუმუნა აფხაზეფს. ასე, მაგადთო, ტყურა მუშო მოკო ფთქუენ დო მუდა რდუნ, ინა ვაფშუ, მუდაქ მორთუნ დო აფხაზეფს ქომურთუმ, მუნეფიშ ხომ ჯგირ ცხენეფით მიშეს, თაქიან მარგალეფ ხომ ქოდოხვადუკო ოკო ხოლო ხომ ჯგირ ცხენეფით დო ჯგირ ბოშეფქ ჯგირ ცხენ დო ონანგერით. ონ, ეურე ქომორთუნ თინეფ ჯგირეფქი, ათაქ მარგალიშ ბოშეფქ დოხვადუ ჯგირ ცხენ დო ონანგერ დო ჯგირ ბოშეფქ. ოდო, ქირულეს, ქირულეს ამდლა.

ჭაჭია ცოფე თინა, მაგადთო, ხემძლუნელი, თი აფხაზეფიშ მარულემ ხემძლუნელ ოფე ჭაჭია დო თაშ გამგონებ, ჭაჭიაშ მარულექ მორთუა. ოდო, აქ დოხვადუ, მაგადთო, ჩიჩუფე დო ლოლუეფქი, მაგადთო, ჟინოსკუალეფქი. ო, ოდო, დადშქელიანეფქ. ათენეფი ხომუ, ენეფ დოხვადუდუნ, მუშო ოკო რაგადი ეს, თავადეფი, ჯგირი ცხენ დო ონანგერით. ათაქ ათე ბეჩუ ინძლირინანს თაქ — აბა, მუჭომ, მუჭომ ცხენით მურსი, აფხაზეინო, მარ... მარგალიენო დო ათე არძაშ უჯგუშ ცხენ მიხირას ოკო მუდგათიინ.

ქირულეს ამდლა აფხაზაქი დო მარგალქითი, ოდო, ჰა, ართ ეჟდოხუთ კრუგ გაკეთას ოკო. ეჯდოხუთ კრუგიე ეჩდოხუთ ვერსი. ართ მარგალქი ქეკნისქილიდუ დუდი. მეურს ეჯდოხუთ ცხენ, დიხაუჩას მენწყუნს, მიბურგონუ. ხოლოს გეითხოზუ ართ მარგალ ირო უკახალე, ირო უკახალე დო ბოლოს ეჩიდომახუთაშა მუეკირთეს, თედროს ქეგიორკიუ თურმე თე მარგალ ბოშიქ. ათე მარგალ ბოშიე ჟინოსკუა ბოში, ტან დო კუჩხ მუკაქუნს ჯგირ, ცხენ დო ონანგერს გეხე საინტერესოს, ბოშხოლო საინტერესო ბოშიე, თქუანს კოჩ თაშ, მაგადთო: თიჯგუა ბოშ თაქ ვეძეშურსია. ქეგიორკიუ თე ცხენქ დო პირველ თია

გეჭოფუ ათე ჟინოსკუაჲი, ოდო, მერუ აფხაზის. ასე აფხაზემქ დოჰკირან ოკო თე კოჩი, აფხაზემქ დოჰკირან, ვარა დოჰტილან ოკო. თედროს ცათე თავად კოჩქ ქეგეოსხაპუ აფხაზიმ მარულეს, ოდო, ათაქ რჩიფ ლეკურ დო სუჟ ქალაკვათ.

ასე, უწინდეს ხოლო ცხენიმ კიდრობა, კიდრობად თინა, მაგადო, მოთინუნდეს ცხენს აფხაზით დო ჩქინ კოჩით. მოთინუ ასე ცხენქ... ათე ცხენი აფხაზიქ, ოდო, ქაკიდირუას ოკო ჩქინ კოჩიმ ცხენს. ათე ჩქინ კოჩქ მოთინუ ცხენ დო არაგუ აფხაზიმ ცხენს დო ვიშო სოროშა გეთუ კოჩ ირფელამო — ცხენამო დო კოჩამო, ოდო, სუჟელაკვათილითიე დო ქოთ სოროშა გინოჰოთამილიე აფხაზ, ათე თავადიქ გუჲეთ აფხაზის. დემთაჲრუ ასე თაქ. იჲუ ჩხუბიქ, ართი ამბექ, თხოზინქ, ლივერიშ ცოთამაქ, დიხა უჩაქ აკინწყუ დო თაშ აკასერეს. აკასერესინ, თავადიქ მოლექონუ ათე აფხაზეფი, ნამდგა თავადის, ვარდუო, დაპატიეებული აფუდუ აფხაზეფ; მა თაქ ჯგირ ხალხის ჯგირ ცხენ დო ონანგერიტ ქოდგოხვამილუა, ოდო, თქუა ჯგირით ქომურთია — ხომუ ქაფუდ რაგადებულ — მოლარტეს თე თავადი სუჲა ამსერი ათე აფხაზემქ, ცხენეფ ქენარინეს ოჯახის, ოდო, ქოდგიჩრეს სუმარქით დო მენძელქით.

მოლარტ ათე ბეჩუქ, არძაშ უჯგუშ ცხენ გეჰშეონუ ამსერი, ოდო, სოდგა იცონუ, გეგნოიწიმინდუ ვიშო. ოდო, უარტ ცხენიე დო უარტ ბეჩუე. გორუნა ცხენსი, ვარე ცხენ დო ონანგერ, არძაშ უჯგუშ ცხენ დო ონანგერ გეჰშაგორ. აბა, მი იქუნდ, მი იქუნდ, დაბა, მი რე ამდლა, მი ვარე სულდეს! ირკოჩ ქორე სულდეს, ბეჩუ ვარე სულდეს. ბეჩუს აფუ ხირილია, ონი, ოსურქ უწუ, ნამდა, ბეჩუმ ოსურს კითხეს: — სო რე ბეჩუა; დო: — ბეჩუქია ექიმშა ილუა დო ამსერ მურსია, ვარენიაო, ბადნცას ვაჲუა და... დოჯირაქიდა, ამსერ ქომურსია დო ვარიდა, ჩქინიან კოჩიენია დო ბადნცას ქოდაჯირუანსია. ვამორტ ბეჩუქ ამსერ, ვამორტ ჭუმე სერ, ვამორტ გელან სერინ, ურაგადნა, თე ოსურშა მოთმულა ხოლო: — სო იდ ბეჩუქია; დო: — ინავა ჩქინიან კოჩიენია დო აღბეთია ბაინცას ქოდაჯირუა, ოდო, მუდგაინ დროს ქომორტ ბეჩუქი, მარა მეძობელს ვაუძირუნ ფერ დროს.

მოთა, ჭიჭე მოთა სუნს დო არკუანშა უჯან ასე, ონ, უწუ ოსურს, ბალანას ლურს: — აბა, ა, ფარავა. ათე ნოხირ ცხენიმ გიმნოჩენ ფარა ოსურ დო ნოსას ქაწურდუ თენა დო: — ენა გვერდ სი ქოილუდას დო გვერდ სია, ეთი ბალანა გეშამონითია ასე. არკუანშე გეშეჲონეს ბალანა არკუანშე, ქემერტ ასე ბეჩუქ, იშენ ჭიჭე რე ბეჩუ, დახე აშენტირე თე არკუანს. ოდო, ლუდ ქაშად ათაშ არკვანს, ოდო, გედირთუ. ქოდაჯირეს ასე ბალანა.

აბა, მასმა დლა ქორე, ასე, ბეჩუქ ამდლა მორთუნ დო ამსერ თე ამბე გაკეთუნ, ათემ მასმა დლა ქორე დო, კრებას ფთქუანთ ასენ, თეს სხოდი ჯოხოდ თიდროს. ოდო, სხოდიშა ვადოსქიდას ოკო ოსურ დო კოჩქ. მიდართ ირკოჩქ, მიდართ ბეჩუქხოლო. ოხუამეს ოკო იშაყარან, ქოდაკინეს ხატი, ართ კოს: — სკან გურშენ რაგადანანია, სი გაფუნია ცხენ დო ონანგერ ხირილ, ვაგაფუნია ცხენ დო ონანგერ ხირილიადა, ქოდეკინია ხატი ხეს დო ათაშ ქოთქვია: სკან ძალ დო მარდი, ცათე ცხენ დო ონანგერი მა მემიხირდასდა, ჩქიმწყელა ქიძალია დო უარდა, თინა მიქ იხირუანი, ეთის მუთ ხვადუნ, თინა გუჲეთია. დო ქოდუხურილუ თე კოჩქ თამამას. ვაჲ, ე კოჩ მართალიე, ეშ მანწარათ ნინა ვეკარაგადნდუ მტყუნ კოს დო თაშ ვადაზრილედეუა ხატშა.

ათაშ-ათაშ აქი მუზმა კოჩი დო მუზმაქ მუ აკეთუ, ენა მუ გაწუხათ, ირკოჩ გეთუ დო ქოდოსქიდუ ხუალე ბეჩუ დო ართ ჟინოსკუაქ. ასე ვარა ბეჩუმ ნოხირიე თე ცხენ, ვარა ათე ჟინოსკუაშ.

— ჟინოსკუა მუს ნიშნენს?

— ჟინოსკუა, მაგადთო, გუარეულო, მაგადთო, ფთქუათი, ჩიჩუა, დადიანი კნიაზი, ჟინოსკუა, მაგადთო, ჩიჩუა, ლოლუა, დადშქელიანი, გეგეჭკორი — ათენეფ თავადეფ (- ათენა თავადიე ნოსა რე; - კაკოს ვადუგვიანუა გვალო; - ქო, მა ული დო ჭუმე მუკულ ხოლო), ონ, ათე ლოლუაქ გიშელუ ასე სიტყვაშა, მუშენ-და, ასე ათე ლოლუას ქიგიოტახანს თე ბეჩუ, ეშმაკიე, ლოლუას ქიგიოტახანს ისი, ათე ის, ჩიჩუას, თე ჟინოსკუას თე ცხენიე ხირუას, ონ, ჭუმე კოს თაშ უჩქედ რაგად: — მან ჩქიმ რეჩინ, ჟირ კოჩქ ქოდოფსქიდი, პატიოსან ხალხიქია, დანარჩენქ მიდართუა, ვარა ათეშ ნოხირიე ცხენ დო ვარა ჩქიმია. მა ათეს გიწინქია, თატრობას თხუ: ძვირფასო თატრობა, თეს ქორთხინქია, ნამდა, მა ჩქიმ სიმართლეს მა ქოფთქუანქია დო ამარ აღამრენია ბეჩუნ, თეს ჩქიმ უჯგუმ ქარაგადენიდა, ჩქიმ ნოხირიენია, ვარდა ბეჩუე მახინჯია; მუთია — უწუ თატრობაქ; დო: — მუთია-და, ბეჩუქია მიხირუა აფხაზაშ ცხენი, ოსურს დაგურუა, ნამდა, მუჭო ექიმშა რდუა მუ ულირიანი, თიმსერს ქომართედუაფა, მაგადთო, იშენია, მასმა დღას იშე ოკო ქომორთუკოვა, მაგადთო, ჭიჭე მუთუნ წამლობათ გიშელენდუა მუშ ლახალაშე დო ბაინცაშა ვაიდუა დაჯირალიადა, მარა ოსურს თენახოლო ქოდაგურუა, მაჟია დღას ვამართედუა ის ეურენ, ქუჩქედუანი, ოსურქ თენა გინოჩუა, ნამდა, ხალხისი: — ბაძცას ჯანუ. ეს ცხენ აფუდუა ცონაფილ, გიმოჩამილ აფუდუა, ართი ოთ-ხუთ დღაშ უკულ ქომორთუა ბეჩუქ ცუდეშავა გვიანო, მითინს ვაუძირუნ თეშია, ოსურ დო ნოსას უწუა: — ეთი ბაღანა გეშამცონითია არკვანშე, ოდო, ხეს ქოდმოკინეთია. ქემირულუა დო ოსურქ გეშეცონუა ბაღანა; — მუ გოკონია, ბეჩუ, მუ გოკონია, ა, სკან მოთავა. — აბა, ა, ათეზმა ფარავა. ათე ნოხირ ცხენიმ ფარა გვერდ ოსურს ქემეჩუა დო გვერდ ნოსას; ქემერთუა ბეჩუქ დო ათე არკუანს ათაშ ქემეჩირუა, დუდ ქაშადუა, ინა ჭიჭედ, ეშ აშენტირედუ არკუანს, ლუსია. ო, აბა, სი დიდუჩევა. ეს დუჯერეს ასე, ე ჩიჩუას. ენა ბეჩუე ნოხირიე ასე. ოდო, ე ჩიჩუაქ ქოდუხრიალუ ათაშ ძალიერო ის, ხატის. — აბა, ბეჩ, ქოდეკინია სი ხატ დო ქოტკია: — მწვა, არკუანშე ეშებლინ უკულია მუთუნ გაძკეთებუდასიდა, სკან ძალ დო მარდია... დო ქოდუხრიალუ ბეჩუქ. გელენწყუ ასე თე ჩიჩუაქ ლივერი: — სია ცხენ დო ონანგერ გუმოჩამილ გაფუდუნ, თიშ ფარა სკან ოსურს დო სკან ნოსას გურთია შქაშა, ბაღანა გეშანებაფე არკვანშევა დო დუდ ქაშადვია, ოდო, უკულ მუთუნ ვაიქიმინუნია, არკუანშე ეშელი უკულია. დო ბეჩუს ქეგიოტახეს, ბაბა, ცხენიმ ხირუა დო ვით წანა ქემეჩეს. ათენა ქომად, ბაბ, ართ განაგონ. გუალა შორიმ ვარდუ, თი ბეჩუ ჯოხოდ თინა.

ქართველური ლიალექტოლოგიის ინსტიტუტის ფონდი D1, №4.

კაკო პორფირის ძე ოჩხიკიძე, დაბ. 1922 წელს; ხობი, ქვემო ქვალონი; 4.07.1993.

ზღაპარი „ხის ოსტატები“

ხის ოსტატი, ჯამ ოსტატეფი (ჩართიო?) სათაურითიე „ჯამ ოსტატეფი“. მუმა დო სკუა რენა, მარა ცათენემს თიჯგუა ხე ქიმკოდგენა, დღას კოს ვამოსწრებუ. თიჯგუა სუდეს აკეთენა, მუ გოკო სი თენა დო ოჩერედის გეურე თენემს კოჩი: — ცათეჯგუა სუდე მა გამკეთ, ცათეჯგუა სუდე მა გამკეთ, მარა თენეფ უმთიალენა, თეზმა სუდე გაკეთანი. მარა მუჭო დიდი კათა თანამდებობაში, თავადი სკუალეფ, პატონეფ, ხემწიფეფი დო ათენემს გილაქუნს თენეფ.

ბოლოს ართ-ართი საზღვარგარეთელ ხენწიფექ ქემორთგ, ოდო, სოდე ცათენეფ ცხოურენან, ცათე სახემწიფოზ ხემწიფეს ქოთხუ ცათენეფ ჟირ — მუმა დო სკუა, სუდე გუკეთანი. აი ვარია, მარა ვარ, ვარ. შენხვეწუ, შენდმერთგ: მუდგათინ... დო ნება დართუ. ქემორთგ თენეფმა: — ათაშიე საქმე, მა ხემწიფემა თხილ მათუ, მუს მიწინთგნ, ფარას მერჩანთგ, მხოლოთ გამკეთით კოჩურ სუდე. ოდო, ჯგირია. თეძმა ართიქ: — თუთა ქემაცალია, ართ თუთამ უკულ მა ქიმეურქია, ჟირხოლო, მუმა დო სკუა. ასე მუ ქიმინას, მუმა დო სკუა რენა, სუდეს კოჩ ვარე, ვაუნს მითინ. ნოსა ოკო დოგორას, ოდო, ქემიქონას ოკო ნოსა დო უკულ მიდურს თე მუმა დო სკუა სუდეშ ოკეთეფმა.

გინილ დო მიდართ თე კოჩქ. სკუა სუდეს ქიდიტუ, ქეკატიშუ ართ კოს. — გამარჯობა! — გაგიმარჯოს! — სოძმა მეურქია — უწუ. დო: — ათაურე მეურქია — უწუ; — აბა ართო ნობდუნა შარავა — უწუ ათე ოსტატ კოჩქ. მითილეს ართ ტყა ადგიდმა. კოჩ ქორექიადა — უწუ — ათაქია მასმა კოჩ გაკლენია — უწუ; — ბოშ, სი ვარექო ჭკუასია — უწუ — ტყას მეურქია დო მასმა კოჩია სოლე მიბონა მავა. ათაქ იდავეს, იდავეს იშო-იშო, იშო-იშო დო თე ტყა გათეს, გგშელეს მინდორშა. ართი მაკე ღეჯი ქიგლარე. — ჯუარ უწერსია, ბედნიერ სოფულდასია თეშ მინჯესია, მუ ჯგირ ღეჯია, მინჯემ ქორენიადა. ეჩხუბუ თე კოჩქ, ეჩხუბუ, ედავიდარ იშა-აშო დო: — აბა ღეჯ მიშ იცინია; — მიშ იი-და, ეგბა შხტაში რენია თე ღეჯიადა; — შხტაშ მუნერო იცინია. დო ათე მინდორ გათეს, მიშელეს სოფელ ადგილშა. თიჯგუა ქობალ ქუჩიანს ართ ოჯახის, დღასი, ჭკუაშ გინაულარი. — ჰა, ჯიმადურელია, მუ ჯგირ ქობალია, ცათნა მინჯემ ქორენიადა; — ბოში, ოზეს ქობალ უჩანსია თი კოს, მიშიქ ოკო იცუას აბავე; — ბოშია, ვეცინია თენა მინჯემ არძავა; — ბოშ, აბა მიშ იცინია, აბა სკან იცინიაო, ვარა ჩქიმ იცინიაო? — ღორონთუმე, ვეცინია თენა არძა თეშ მინჯესია. ათამ იდავეს დო აწი ონჯუახოლო ქემორთგ. ონჯუაქ ქემორთგ დო: ასევა — უწუ — ხოლოს ოხორანქიაო? დო: — ამარიენია ჩქიმ სუდე; — აბა სო გიფსერუავა ამსერია, ათეზმა შარა ართო მოლაფთითია, ოდო, კოჩ ქორექიადა, ამსერია სერ გემოთანაფევა ათაქია; — ქოვა — უწუ. ოდო, მინილ, გემნიონ თე კოჩქ. ცათე კოს სუნს ქულა ძღაბი, გუალო ქულა. ოდო, თაქ ე ძღაბიქ სუფრა გაგანწყუ, ოჭკომალ ქორგ, ოშუმალ-ოჭკომალ კისერშა თენა დო: — თქტა ნაშულედ იითია, ბიძიავა — უწუ დო იშო ქუდურჩ სუდეს, ოთახგს.

აწი ე კოჩ ქედირგ, თე ოსტატიქ. ოდო, აწი თე მუმა დო სკუაქხოლო, ეშელგ დაჯირუშა. — სკუავა, ათე კოჩ ვარენია ნორმალურია — უწუ; — მუშენია, მამავა — უწუ; — თიჯგუა-თიჯგუა მიწუა შარასია, ათე კოჩ ვარენია ნორმალურია — უწუ; — მუ გიწუა მუ... ჩქიმ მუშავა — უწუ; — მუ გიწუა სკუა-და, ტყა მაფუნანია გგთალგნ, ქოჩქგენია; — ქოვა — უწუ; — ეთექია მუთიბლთია, ოდო: ათაქია მითინ, ნუ, მასმა კოჩ გადთიონ ასევე —

მიწუა, ტყა ადგილსია მასმა კოჩია მა სოლე მიბონკოვა — უწუ; — ჰა, მუაჩქიმ სი ბედურ, მუშენ გალოლ ექ სია — უწუ — მითიბლენდია დო ართ კეტის მობტახენდია დო ქალებიბჟუნად დო მასმა კოჩ თინა იიდუა — უწუ — ოდო, სი მუშენ ვემენვად თესია — უწუ; — ბო, ენა ჭგირია, ენა ვამკეთებუნია. ე ტყა გავათეთია, ათაშ იფაირით დო ტყა გავათეთია, მინდორშა გვშებლით დო მაკე დეჭ ქიგლარენია: — ბოშია, ჭუარ უწერსია, ბენდიერი ცოფუდასია თეშ მინჯესია, მაჟი... ათეჯგუა დეჯია ბჟერსია, მარა მინჯეშ ქორენიდა — თქუა. — აბა მიშ იციდუა დეჯია — უწუ; — მამავა — უწუ — მუშენ გალოლ სია — უწუ — ეგება შხტაში თულეფ გეძუდკოვე თისია ნარსხებუა დო თის ოკო ქიმეჩუკო დო მუშ სოლე იციდუა — უწუ; — ენა ვამქედუა — უწუ; — ო, გიქედკოვე ოკო, მუაჩქიმია; — ენა ჭგირია — უწუ — ეზოს უჩანდუა ი კოს ქობალ, ოდო: მუ ჭგირ ქობალიე, მინჯეშ ქორენიდა — თქუა; — აბა მიშ იიდუა, ეზოშა ქობალ დინუჩანსენ, აბა შხტაშ ხომ ვეციდუა — უწუ; — მამავა, ეგება ნარსხებუა გეძუდკოვე ქობალიე კაკალია, ოდო, ოკო ქიმეჩუკო დო გესურკოვე დო არძა სოლე იიდუა, ნარსხებ ქიგეძუდუადა — უწუ.

ე კოჩ კურცხე რე, ე ოსტატ კოჩ, ოდო, ირჩქილე დო: — ხე, ქულა ვარ, ჟირხოლო კუჩხ ვაჩანდასენ, ათექ ოკო იცუას ჩქიმ ნოსაქია. გედირთ მაჟია ოქმარეს დო ე ძღაბიქ ზაკუსკა გაგმანწყუ. დო: — სი ჩქიმ ჯიმაკოჩია — უწუ — მა დო სი მოჯირეთ ოკო გინიფრთათიე — მუში სკუაშ სურათ ალუძე ჯიბეშა — აჲ, ჩქიმ სკუა ათენა რენია — უწუ — სკან ძღაბ ქომუჩია — უწუ — ნოსათია — უწუ — ჩქიმ სკუაქ ათექ ვეცუადა, მა დუს დიბილენქ, ცოცხალოხოლო ვაულ, ათაქ დიბილუ სკან, აქ სკან ჯუდეს დუსია — უწუ — ოდო, ორჭოფუნა დო ქუდგოხუნუანანია — უწუ; ონ: — მუ რენია, სი მი რექენ, ვამქენია; — მა კოჩ ვორექია, ადამიან ვორექია — უწუ — ჩქიმ საბუთისია დოიტენქია, სონ მცხოტრებ ვორექ, ნამ სოფელს, მი ვორექ, სახელ, გუარ, მუშაშ სახელ, ირფელ საბუთ მიდუნია დო ქომუჩია მა სკან სკუა ნოსათ. — მუჭო გისხუნ, სკუავა — უწუ; — მუჭო გის... მისხუნუნია, მუაჩქიმია-და, ჩქიმ გათხულაშ დრო რე აწია — უწუ — ოდო, მებდინეჲდა, მებდინეჲქია — უწუ — ვარდა ათეს მიდუაუნუქ ნოსათია — უწუ თე ძღაბიქ.

ოდო, მოლართ თე ძღაბიქ დო აშო გურშა ქიხუტოლუ თე სამუანთილო კოჩქ, ოდო, ოქროშ ბეჭეტეფ ქემაგე ხეს, ოქროშ საათ კისერს ქიგიობუნუ, ოდო: — ა, სკუავა — უწუ — ჩქიმი ცხოტრება სი რექია — უწუ — ოდო, აწ სი გიქენია — უწუ. ქემიონ აშონ, ე სკუას ეწყინე: — მუაჩქიმია, სი მუ გიჭირდუა ეფერია, ქულა ვამომიხონკო ოსუროვა; — სკუა, ქულა რენია ვარია, თენა ვითუჩხამს ქუჯუნია — უწუ — ოდო, მა მიჩქენია — უწუ.

აქ ართ ვითოხუთის ქორენა თაქ დო გედირთეს დო მიდართეს თი სახემწიფოშა, ნამუშ ჯუდე აფუნა ოკეთებელი. ქიმერთეს თაქი, ოდო, ქედიჭყეს მუშობა, მარა წარმოწანას ოკონა თე ჯუდე კეთებას, ართ წარმოწანას. ესე იგ, ჯუდეს სოლე დურთანსენ, თეურე ოკო წოხოლენ კიდირ თეურე უჭოფუდას ოკო, სოლე ხემწიფეს გუჟუნსე. ოდო, გათეს თე ჯუდე კეთება, წარმოწანაქ გეთუ, ჯუდე გათეს, კილაშ მინორთინაფაშ მეტ მუთუნ ვაკო, თეშიე გგმოცაცილ ჯუდე. ოდო, ამინჯ ქოძირეს, თენა ხემწიფექ ქოძირ დო ოქმარეს თენეფ ფარა ქიმეჩან ოკო დო მუშა დო სკუაქ ოკო მოლართას აშო. ათე ხემწიფეს ართ ბოშიშ მეტ სკუა ვაჟუნს. ათე ბოშიქ უწუ მუშას: — ჩქიმ მუშავა — უწუ —

ათენემსია მარჯუან კილე მეპყუათათ ჟირხოლოსია — უწუ — ოქმარესია, ვარა ჩქინჯგუა წუდესია შხუას გუკეთენს ხოლო დო ჩქი მუ ხემწიფე იპით უკუღია — უწუ; — ჯგირია — უწუ ე ხემწიფეკ სკუას. ენა, ე მოხუცებულ კოჩი ირჩქილე თეს, ირფელს ირჩქილე, მუთ თქუისენ. აქ მა სკუას ოკუათალ კილე სო მიღუ დო ვარა ჩქიმ ოკუათალ კილე სო რე აქია — იფიქრე თე კოჩქ დო შქასერ დროს გედირთე, ოდო, თიჯგუა გაცეთ თე წუდე, ვართ იშო ირთუ, ვართ აშო დო ვართ დართინე მითინსე, თიჯგუა სეკრეტ უღუ თე წუდეს. ოდო: — აბა, ამჟუან ჩქი ურთია დო წუდე ჩეზარია — უწუ — ხოლოვა — უწუ. მითილ თე კოჩიქ, ინა, მარა ვადირთე წუდექ. ონ, ვადირთენ, ვარია. ასევა ვეზირია ქუწუნევა სკანია — უწუ, ათე ოსტატ კოჩქ უწუ — უკახალენი ოთახესია მულაძენია უხერხიშ ხერხი, მოხერხიშ კილავა — უწუ — ათენავა ჩქიმ ნოსა ქიმეჩანსია სკან სკუას დო დანარჩენ მიდგაქ მერთასიე, თეს მითინს ვემეჩანსია — უწუ — ოდო, ეთი კილათია მა წუდეს დუორთინუანქია, ოდო, ჩეზარია დო მა წუხა ურქია, ჩქიმ ნოსა დო ჩქიმ ოჯახშავა; — ჯგირია — უწუ ე ხემწიფეკ დო ვეზირ ქუწუნუ მუშ სკუას დო მიდართე.

ქუმორთეს თე კოჩი წუხა: — სკან მუანთილქია მოძინუა: უკახალენ ოთახესია მულაძენია უხერხიშ ხერხი, მოხერხიშ კილა დო ეთინა ქემომჯღონია; — ქოვა — უწუ ე ნოსაქ, ათე ქულა ნოსაქ. ოდო, უკახალენ ოთახეს გეძ ათეშმაშხუა ბორქომი, ოდო, განჯე თენა დო: — ემერ კენოძენია დო მინილ სია — უწუ ხემწიფეკ სკუას. მინილ თექინ, ექ კარ ქუმაკილუ აშო დო ათე ბორქომ ქიგედე დო ათე ვეზირს უწუ: — ჩქიმი მუანთილ დო ჩქიმ ქომონჯია მუჭო იდენ, თეშ ქემომჩქუას აშოვა, ვარა ეს ათაქ ქუმლუოჭუანქია — უწუ — ოდო, მუთუნ უხერხიშ ხერხი დო მოხერხიშ კილა ვაკო ი წუდესია — უწუ — ჩქიმ მუანთილს ირფელ უჩქ ინავა — უწუ. ე ვეზირქ გემერგ, გეცალე: — მა მუნერო ხუალე მეფრთავა; — ათაშ ქუწია სი ხემწიფეს, ვაგაშქურნასია — უწუ — მა ოშქურანჯია მუთუნ ვამღუნია — უწუ — ჩქიმ მუანთილია, ჩქიმ ცხოტრება მუანთილია, ჩქიმ ცხოტრება აშ გუტუასია, ფარა ქიმეჩას დო თეშია, ვარა ე მუშ სკუას ვემეფჩანქია, ეს ქუმლუოჭუა თაქია — უწუ.

ქიმერთე ე ვეზირქე დო ათეს ოსტატით ირჩქილე, თე ხემწიფეთ, ოდო: — ათაშია, სკან სკუა იშო დოხუილუა, ოდო: ჩქიმ ქომონჯი დო ჩქიმ მუანთილია მუჭო იშო მერთენ, თეშ აშო გუტუას, ფარა ქიმეჩას, ვარა მუშ სკუას ათაქ ქუმლუოჭუანქენ, მოძინუა დო მუჭო გოკონ, თეშ ქიმინ ანწია — უწუ; — არიქა, ბაბა, სკუა ვადომეტილათ, სკან გოლუაფირ ჩქიმ გური. ოდო, მითილ თე კოჩქ დო კინ წუდე ირთუნ თეშ ინა, ფარა ქიმეჩეს, ძამ პურ-მარილი... ენემქ ქუკლურდუეს, მუმა დო სკუაქ ართიანს ხე, ოდო, ქემორთეს წუხა. ე ბოშ... ვეზირ მოლეცონეს, ვეზირ. ე ბოშ გუტეს, ხემწიფეკ ბოშ, დო ვეზირ დო ხემწიფეკ ბოშქ ვიშო მიდართეს. ე ოსტატემქ, მუმა დო სკუაქ, ნოსაქ მხიარულო იცხოტრეს. ექ კამპანიაქ იღუ, ექ მახოლო ქინშეფუშუმი, ოდო, ჩხუპიქ გეტირხე, ოდო, მუკომრქის ლეკური, ოდო, ჟირ კით მეპყუათეს. ტყურა ქორედა, აც, ჩქიმ ხეს ქეგაჯინით. ე არიკის ენა ვარე, მარა აც, სინა... სინანდულეს თაშიე. ლუმა თექ ვორდ დო ამსერ აშ, ამდლა თაქ ქემოფრთი დო ათნა თაქ ქეგეჩით, თე ამბე, მუთ მა მოფხვადენ თენა.

ზღაპარი „ობოლი გოგო“

ესათე ზღაპარი ობოლ ძღაბიშიე განსაკუთრებული. რენა ჩილ დო ქომონჯი, ოდო, გეურჩქინდეს ძღაბიქ. მარა ათე ძღაბი თიჯგუა ჯგირი ქორე, ნახანტა, ნახანტავა, კოჩ თქუანსი, თიჯგუა რე, სკუამ თე ძღაბი დო ესათე კოჩქ ოსურ ქემიყონ; მაჟია ოსური. ესათეს გეურჩქინდ ხოლო ძღაბიქ, მარა ლეჯიშ ძაგუარ გოჩანს დუს. ესათე პირველ ძღაბ ქუნსგ, წონოლიან ოსურიშ სკუან, ესათეს სირმაშ თომა გოჩანს. ოდო, დიდაცონერ დო სკუაცონერ, ქოძიქ, მუ, მუ რენა არდა დო თენა, თე ძღაბ საქონელს თენა თხილანს, თეს უტენს თე დიდაცონერ ირდიხაშა. ოდო, ართ-ართ მშუენიერ დლას მიდარაუ თექ საქონელ ტყაშა, ოდო, თხილანს. მოწყინდგ საწყალქ, მუ ქიმიანს, ქუდეს მუთ... მუთუნ, ქემორთუდა, მუთუნ გენასქილედ ოქკომალდა ვარა მი ჩანს თეს. ე დიდაცონერ ვარჯენს. თეში გემნათირა ტანსამოსდა ვარა ე სირმაშ თომა გოჩანსგ, ეს მი მუჟაქუნანს. ე ლეჯიშძაგუარამ თომა გაგმითირანს მუთუნს დო, ინა, ჯვეშეფს თეს ქემჟაქუნანა დო ვარდა ახალს მი, მი ოქარუანს თე გაჭირებულს.

ართ დლას მიდართ, საქონელ მიდარაუ ტყაშა, ეკოხე წყარპის, ოდო, ათაშ ნახაფულეფ გეძე თაქი დო ათეს დინმაათანს წყარს. დინმაათანს, დინმაათანს, დო მუშ სახე რე, ა წყარს სკან სახეს გოძირანს წყარ. ასე ესათაქ ხემწიფედ ბოში რე ამდლა ტანიშ ობონშა მულირ, ესათე ჭიჭე მდინარე წყარშა. — ბოჲ, ათეს ნახაფულეფ სოლე მულუ, თე წყარს, ათნა დობგორე ოკო — თე ბოშიქ იფიქრე. ოდო, წყარი დიკი მეურსგ დო ე ბოშ აშო ეკმოუნს, აშო წყარ-წყარიტე დო ნახაფულემს უჯინე დო ქემორთენ, თიჯგუა ძღაბ ქეკოხე სირმაშთომამი, მუს ძირგექ უჯგუშის. სირმა ორე, ბაშლაყის გეტმანწყუნდეს, რწკინგენსგ ფერ, ყვითელო რწკინგენსგ ფერ, სირმას უძახენა ათეს. ოდო, გაჯინ თე ძღაბისგ, მუს ძირგექ, ნახანტავა კოჩ თქუანსი, თიჯგუა სკუამ ძღაბიე. — მოლმაუნ ოსუროვა — უწუ — ხემწიფეშ სკუა ვორეჟია — უწუ — დო კისერშა გადტუნუ ცნოტრებავა, ოშუმალ-ოქკომალ, ტანი-კუჩხი დო ირფელია — უწუ; — მავა — უწუ — სოლე გაქუნავა — უწუ — სოლე გაქუნავა — უწუ — მავა დიდაცონერ პუნსია — უწუ — ისია, და პუნსია ხოლო, დაცონერია — უწუ — ისია ჯგირ დო სკუამ მუჟაქუნსია დო მა, ქარწყეჟიაო, მუჭო ვორეჟიე, თიშ გემნათირას და ვარა მა ახალს მუთუნს ვამიქედნსია, ოდო, ჩქიმ მუშაჟია მუთუნ ქოტქუასიე, გოლანგნსია — უწუ — თიჯგუა უბედურ დიდაცონერ პუნსია — უწუ — ოდო, მუშო გოკონია ჩქიმ ცოდავა სია, მა მიდამიყონე დო — ტანისამოს ვაილუ, მუთუნ ვაილუ — დო პალურ ქემმოგე დო გენმოოთე, ჩქიმ ცოლა მუშო გოკონია — უწუ — მა ცოლა ვორეჟია, ესათეჯგუა ჩქიმ მტერ, ღორონქ დუფარუა — უწუ — თიჯგუა უბედურ ცნოტრება მილუნია — უწუ. ესათე ხემწიფეშ სკუაქ უწუ: — სია ვაგამქურნასია — უწუ — ჩქიმ დიდა დო მუშასია ჩქიმ მეტ მითინ ვაქუნსია სკუავა — უწუ — ოდო, გუალო ლაკვი ქორდე დო კატუე, ჩქიმ დიდა დო მუშავა თეშ მედლენსია, მუჭო ნახანტავენ, თიჯგუა დო მუჭო ასე სი რექენ, ათეჯგუათ მიდენსია თინავა, ათეზმას მიყორქ მა სია — უწუ — დო მოლმაქუნ ოსუროვა — უწუ; — აბავა — უწუ — მა სი ვარიას ვადწინჟია — უწუ — ქარწყექ, მუნერო გილურქ ტანსამოსითიე — უწუ — ხომ ქარწყეჟია — უწუ; — ქოვა — უწუ; — ტართი ტანსამოსის მეგარკე, ტართ მუთუნსია — უწუ — ოდო, ათაშია — უწუ; — აბა ქუჩა ქემორთია — უწუ — მავა ირ დლასია — უწუ — მა დო ჩქიმ ფინია ჯოღორ ირო თაქ ვორეთია — უწუ. დო ჯოღორ გილაქუნს თე ძღაბის ირო. — ნამ დლას მეფერთავა; — ნამ დლას-და, ესათე დლას ქემორთია — უწუ — ესათე დლას ქემორთია — უწუ. დო თე ძღაბ ქკირგნს ოდიარეს, ოდო, დანიშნულ დლაშო მაყარანს დო საქონელს თექ ქოჩანს დო აშო ვარაყას ტყაშა ოდიარუშა. გილუდ თენა ხუჯით, ოდო, ოკო გათხუალა საწყალს, მუ ქიმიანს, თიჯგუა უჩა დლა უდ გაჭირებულს დიდაცონერიშ გურშენ.

ქემორთ თე ბოშიქ დო ხემწიფექ, მუმა დო სკუაქ, ოდო: — სკან ძღაბია ოკო ქომწევე. მარა ათე დიდაქონერქ მუ ქიმინე: მიდეონ თენა დო ოთახუს ღოხვილ, თე მუშ ძღაბ გაგმანწყუ, ოდო, ქიცა ქიგიორთ დუს, ღეჯიშ ძაგუარქ ვაქთორჩქინდასენ, ოდო, ათნა ქაძირ. ოდო, სტოლ, გოშალირ სტოლს ქემკახუნუ მუშ ძღაბ, ქიცაგოხტახტილიე დო ღეჯიშ ძაგვარ გოჩანს დუს. ქემორთ თე ჯოდორქ: ამ, ამუა — თქუ — ღეჯიშძაგუარამ სტოლს მუკოხენია დო სირმაშთომამ ოთახეს ხეილუნია — უწუ. ქიხტამილუ თე ოსურქ ტუნკი დო გამათხოზ თე ჯოდორს. ხოლო ქემორთ თე ჯოდორქ, კინი: ამ, ამუა — მიოდვარუ — ქათენავა ღეჯიშძაგუარამ მუკოხენია სტოლს, ოთახეს ხვილგნია სირმაშთომამია — უწუ — ოდო, ქგვეგონითია — უწუ. გამათხოზ თე ოსურქ კინი. კინ ქემორთ თე ჯოდორქ, ოდო, მასმამა: ვაგარჩქილენანიაო — ქიმიოლალ ჟირ-სუმშა — ღეჯიშძაგუარამ სტოლს მუკოხე დო სირმაშთომამ ოთახეს ხვილგნია. ოდო, აქ — ოვა ე ხემწიფექ — მუ ჯოხო ღეჯიშძაგუარამ დო მა სირმაშთომამ ოთახეს მიხვილუნე. ათე ბოშის თენა ვაკო, ვამოწონს თეშ სახე, ენა ვარე მუშ ინა. აქ იყუ ე ხემწიფექ დო უჩაშიე დო: — გაგმიონით თი ძღაბ მალასია — გინორ ბძანება. ოდო, გაგმიონესინ, აჲ სირმაშთომამ, ათე სკუამ ძღაბი. ასე მუ ქიმინას თე ოსურქ: — თენა, პატონია, მუთუნ ვაუჩქენია თეს ოჯახიშია — უწუ. ხემწიფექ უწუ: — თეს უჩქე დო ვაუჩქენიე, მა ნოსათ მიდებონანქია — უწუ — მოინალემს გეურინუანქ დო ვაცხოტრენქ ათაჲშავა — უწუ; — პატონ ხემწიფევა — უწუ — ქათესია ნახუახოლო ვაუჩქენია — უწუ — სისუფთავე მუთუნ ვაუჩქენია დო ჩქინ სკუას ირფელ უჩქენია — უწუ; — ვაუჩქედა, ირფელს დუგურუნანქია — უწუ — მოინალეს გეურინუა, თის ვოკეთებაფუა ირფელსია, მანახტალს ცალკე გეურინუანქ, ოქკომალიშ მაკეთებელს ცალკე გეურინუანქ, ოქკომალიშ მუმაღალარს ცალკე გეურინუანქია დო ათენა მოკო დო ათენა მიდებონევე.

მიდევონეს თენა, მიდევონეს სირმაშთომამ ძღაბი. მუს ძირგნქ უჯგუშის. კოჩ თქუანს, ა, ნახანტავე, თიჯგუა, აჲ, ნახანტავე, თიჯგუა რე თე ძღაბ. ქიმიონეს ცუჩა დო ხემწიფექ აქ კამპანია გაკეთ. ოდო, ძღაბ დო ბოშიშ შედარება ზღუა დო გუალაჯგუა რე. მაგადო, ძღაბ უსკუამაში რე. მარა ხემწიფეს შურ დო გურიით ოკო. ოდო, აქ კამპანია გაკეთეს. ოდო, ათე ძღაბიქ ქიუ ფეხმძიმეთ, გეურჩქინდგ ოქროშთომამ ბოშიქ, ოქროშთომამ ბოშიქ გეურჩქინდგ. ამდლა, ჭუმე, გელან, ირდგ თე ბალანაქ იშო-იშო, იშო-იშო, იშო-იშო დო საჩილო ბოში გინირთგ, საჩილო ბოში რე. ასე ე ბაბუს სოდგან, მსოფლიო ოკო დილას, ოდო, ოქროშთომამ ძღაბი ოკო დოგორას, ოდო, ონდღემ გურიე, ოდო, სტოლს მუკოხე ათაშ, ხე ელუძგ ღუანწყიშა დო ფეჩრენს, ნამდა სო ბგორა თეშო ოქროშთომამი. ათაქ მაჭირხოლს ბუდე აფ მიკოკეთებულ. ათე მაჭირხოლქ ქემორთგ დო გამნოფურინ თე ოთახშა დო ოქროშ თომა ქიგლაქათ ათაქ, სტოლს. ხემწიფე ათაქ მუკოხე, ოდო: — ცნვა, ჯიმაღურელია — თქუ — ჩქიმო ღორონთიენიაო, ქგვორლუაფუდა, მაჭირხოლია, ქგვორლუაფუდა, იშე-იშენ ქგვორლუაფუდა — უწუ. ოდო, მიდართეს საზღვარგარეთ, თენა დო დოგორეს თე ოქროშთომამ ძღაბ. თე ბოშიე ართო სკუამ. ქაძირეს თენემს ართიან, ოდო, მეწონეს.

ე ძღაბ მოლევონეს. თაქხოლო კამპანია. ენემქ ბედნიერო იცხოურეს. მა, ექ დიფუშმი, ოდო, მასმა დლას კილაშიონეს ცუჩა შუმილ, გათებულ, ვაგომტეს. თიჯგუა ჯგირი ამბე ვაკეთ თექი დო უკულო

მთას ურემი ავიტანე,
წამოვიდა გორებიოთა,
აქ სიცოცხლით გამიძებით,
საიჭიოს — ცნონებითა.

ზღაპარი

რე ართ კოჩი, ოდო, ჟუნს უბედური სკუა. მარა უბედურ ვარ, გჟალო ჯგირ ბოში რე, მარა დიდაცონერშო უბედურიე. დიდაცონერ ვაკო. ოდო, იძულებულო გინირთე თე ბოშიქ, იძულებულო, ოდო, გეგნოლ დო მიდართე. მეურს, მარა სო მეურსე, ღორონს უჩქე. ქეკაჭიშუ ართ ბოშის, — გამარჯობა! — გაგიმარჯოს! ცათე ბოშხოლო ათაშიე გინოლაფირი, ათე ბოშხოლო. — გამარჯობა! — გაგიმარჯოსია, მარა სო მეურქია — უწუ. — სო იბღავა — უწუ — ჟუდეშე გინოლაფირ ვორექია დო სო იბდენ, მახოლო ვამიქენია, უმისამართე რე ჩქიმ უღავა — უწუ. — სი ვარ, მახოლო თეშ ვორექია — უწუ. ოდო, ართ ჯად ჯინს ქექთოდონოდეს. ონდღე დრო რე. — სი მუ გჳარიექ? — მა თენა. — სი მუ გჳარიექ? — მა თენა. — სახელ მუ რჯოხო? — თენა. — სახელ მუ რჯოხო? — თენა. ოდო, ართიანს სახელ დო გჳარ ქუწის. ცათე დიდაცონერშე ტეხულიენ, ცათე ბოშიქ უწუ, ნამდა: — მუთი ქიფშუათიე, ირფელ შქაშა გიფრთათია — უწუ. — ქოვა, უწუ. — ქოვა. ოდო, დეთანხმეს თეშა. ოდო, მიდართეს. მეულა ამდლა, ჭუმე, გელან, ოდო, ქიმერთეს ართი ადგილშა. ქიმერთეს ვარი, ხალხ ქორე შაყარელი. მუ რე? ხენწიფე ათხინსია ძღაბის. ოდო, მითი მსურველიე, ქომურს დო სინჯათ ოკონია. ქიმერთეს თენემქ. ათე დიდაცონერიშ გინოცოთამილ ბოშიქ უწუ: ქიბკითხათია, და მუჭო რენიე. ქიმერთეს დო ხემწიფეს უწისგნი, — ქოვა, მა სი ვარწონენქია — უწუ — ამსერ ჩქიმ სკუაწკემა ქედიჯირუ ქომონჯია დო მაჟია ოქმარეს კოჩ ღურელიენია, ართ ვარე დო ხუთ ვარენია თეჯგუავა, ოდო, ათაშიენია მდგომარეობა დო მითი მსურველიე, მოზოჯით დო სინჯათ მოკოქია — უწუ. ათე დიდაცონერიშ გინოცოთამილ ბოშიქ უწუ: — ამარ ვორექ მავა — უწუ. — ქოვა — უწუ — სი ქემიონ თენა ოსურო, ქემლადირთია, მა ამარ ვორექ, ვარცჳილენქია — უწუ — სი დოღურიადა, სი ოქმარეს ღურელ ქორძირიადა, მახოლო დუს დიპილენქია, უწუ. — ქოვო? — ქო. აქ ამსერ კამბანია მუთუნ ვაფ ხემწიფეს, მუს ორთე ამსერი. ოქმარეს კოს ძირგნსენ ვაუჩქე დო ცოცხალო დო ღურელი. ოდო, ე მოჰყუდ დო სინჯაქ ართო ქედიჯირ დო ე ბოშის ქიმეჩეს, მარა ვარია უწუ — მა ვადიბჯირუქ ამსერია, ჩქიმ და დო ჯიმას უყარულევე ოკო. ოდო, ბრელ ხანს კურცხე ქორენა დო ანწი დორულაფაშ დრო რე. ოდო, მინილ თე ბოშიქ დო სკამ ქედოდგე დო ათაქ ჟირხოლო თენეფ ჯანგნან, ათაქ ქედოდგე თე ბოშიქ. დო შემთხტევეთ ბილატოკ გელედგ თე ბოშიქ, ათე ყარაულენდ, თე ბოშიქ. ოდო, თე ძღაბიქ აავა დო გოქილონუ, ოდო, გჳერქ გეკაციკინუ ღუდ. დო თე ბოშიქ ქოქანწუ თეს ხე ათე პლატოკით, ოდო, თენა გეკუონ აშო წყინარას დო გოკირ თენა პლატოკის დო იშ ქედოდგ თენა. გელედგ მაჟია ბილატოკი. მაჟიახოლო აცუნენია. ჭე ხანიშ უკულ მაჟიაქ გეკაციკინუ ღუდ. დო მაჟიაქხოლო გეკაციკინუ ღუდი დო გოკირგ დო ჯიბეშა ქალედგ თენეფი კირილო დო იშ ქედიჯირგ. მაჟია ოქმარეს გედირთე, თექტე გედირთ, თექტე გედირთ დო ხენწიფეშ სიხარულს საზღუარ ვაუდ. ოდო, უწუ: — ხომ გინგოტევა ღურასია — უწუ — სკან ღურა ვეშილებენია — უწუ — ოდო, მავა — უწუ — მა ქედამჯერია — უწუ. — ირფელს დაიჯერქია — უწუ. ოდო, მოლართეს. თენა თაქ ე ხემწიფეკ კამბანია გაკეთე. ოხიოლგ, ოდო, აწ იბდათია, უწუ ათე დიდაცონერიშ გინოცოთამილ სკუაქ უწუ. გინილეს დო მოლართეს. ხენწიფეკ ართ ცხენი სკუა ქეგიოხუნუ, ართის სინჯა ქეგიოხუნუ, ართის თე ბოშ ქეგიოხუნუ. ართ ცხენი ოქროთ ღუხარგუ, მაჟია ცხენ ვარჩხილით ღუხარგუ, მასმა ათე თითფერიშ ფარათ. ფარა რე თყენყე ირფელ. სპილენიშ ფარათ. ა სუმკაპეკიანიე, ზუთკაპეკიანიე, ათეჯგუა რე, ჟირკაპეკიან. ოდო,

მოლართეს. ქემორთე ათე ჯად ჭინშა, ნამუ თენემქ ართიანს მიოფუჩესგნ. ოდო, ქემისვანჯეს თაქ, სინჩხე რე. ოდო, თე ბოშის ლეკურ, ლივერ ულუ, ათე დიდაშ გინოთამილს, დიდაცონერიში. — ესთე ჯად ჭინსია მა დო სი გაკიფშაყარითია — უწუ. — ქოვა — უწუ. — ასევა — უწუ — ჩქი პირობა მეფხითია ართიანს, თინა.გავაკეთათია — უწუ. — ქოვა — უწუ — მუჟკონ თაქ ირფელია — უწუ. — კი, ბატონო, შენი ჭირიმეო — უწუ. ე სინჯაქ. დო ქედარდუეს თაქ ოქრო. ტომარეფით მაბუ, ოდო, გორთეს თე ოქრო. — ასე მუ მიღუნა ორთალია? — უწუ. — ასე ცხენეფია, — უწუ. — ცხენი, ეს ჩქი გევოხეთი, ენა ჩქი მოკონანია, — უწუ. — სუმ ცხენიე ორთალია — უწუ — ართ სი დო ართ მავა — უწუ — ქორეჭიო თანახმა? დო: — ქოვა — უწუ. — ართ ცხენს მუჟო ბლოლათია? — უწუ. — მუჟო ბლოლათია-და, მა გიწინქ, თეშ ბლოლათია — უწუ. გელედ თე ბოშიქ ლეკური, ათე დიდაცონერიშ გინოცოთამილქ, გიაშქუ თე ცხენს დო შქას გოკუათენ: — ეც, გუერდ სი ქოილუდს დო გუერდ მავა — უწუ. — ბოშ, ე ღურელ ცხენ მუშო მოკონანია — უწუ. — დათქმა თამი რენია. — ასე მუქ გიმოსქიდეს ორთალქია? — უწუ. გაჩენდ ე ბოშიქ, ე სინჯაქ გაჩენდ, გაჩენდ ასე დო: — ცოხ, ჭიმალურელია. — ქოთქვია, ქოთქვია, უკულ მუქ გემოსქიდეს? — მუს ქიფშინთენ, გუერდ სქან დო გუერდ ჩქიმი რდუა. — მუქ გიმოსქიდეს ორთალქია? — უწუ. — ათე ძღაბიქია — უწუ — ათნახოლო გოფრთათ ოკო შქასია — უწუ ათე დიდაცონერიშ გინოცოთამილ ბოშიქ — ოდო, გედია — უწუ, ოდო, გედირთე თე ბოშიქ, ათე დიდაცონერიშ გინოცოთამილქ, ოდო, ენა ძღაბი რე, აც, ლეკური ოკო გიაშქუას, მუჟიჭირინ თექ, ოდო: — დორცუილ ასევა, უწუ. დო გეურქუ თესგნ, — აავა, ე ძღაბიქ. — ესუ, ჩქიმ ლეკურ ვაკუათენს ჯგიროვა. კინ მუდგარენ გელედ დო ართ გერქიათ გეურქუ დო: — დუდ დოდ ბოლო შქას ოკო გორკუათეფე, — უწუ. ოდო, ასევა დო ჟირხოლო ხე ქემეილ დო დორცუილ ასევა, უწუ, ოდო, აავა, უწუ თე ძღაბიქ დო ათი ბუდე გეკაცათ თე გუერიში. — მა სკან მაყუილარ ვაორეჭია — უწუ — ჩქიმ ჯიმა, აშო მორთია — უწუ — სია სი ჩქიმ დავა — უწუ — სი მუთ ქომონჯეფ ქოილურუდუე, ამარ ალაშხე ჯიბეშავა — უწუ, ოდო, გელედ დო ათე გუერეფ ქაძირე, გონწყე დო არძას მეკუათე დუდი. — ა, გუერიშ ბუდევა — უწუ, ათეს კინ დესახეზუდუა — უწუ — დო ჩქიმ ჯიმას დომიყუილენდუა — უწუ. ართ ცხენია პილია თქუან გურშენია — უწუ, ოდო — ა ჩქიმ ცხენია დო ჯუარ გიწერანია დო თქუან ოქრო დო ვარჩხილშავა, ოდო, ჯგირო ორდათია — უწუ. ოდო, ასე თქუა ჯგირო ორდათ, მახოლო ჯგირო ვორდავა. დო ათე ბოშიქ თაურე მიდართე, ექ ბოშიქ თაურე მიდართე. რკიუ ე მოყუდუქ, რკიუ: — ვედა, ვედა, ირფელ მიდელი, მა ცოცხალ ქურეჭია. მარა ე ბოშიქ მუთუ ვარი, ექ მუშ შარაშა მიდართე. ინემქ გემოშა იცხოტრეს, ქომონჯამი, სკუამი. იქ სო იდენ, ღორონს უჩქე დო ათეჯგუა ამბეს შეფხუადი დო აც, ასე მუჟო მუგოშინით აში.

ქართველური ლიალექტოლოგიის ინსტიტუტის ფონდი D1, №10.

ბაგრატი (ძიკა) სოფრომის ძე ლაგვილავა, დაბ. 1920 წელს; ხობი, ქვემო ქვალონი; 29.08.1993.

ტექნიკური რედაქტორი მალხაზ დოგრაშვილი
კორექტურა: ლილი ლომთაძე,
 მარია თედორაძე

კრებული გამოსაცემად მომზადდა
აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტის
სამეცნიერო-კვლევითი ცენტრის
ქართველური დიალექტოლოგიის მიმართულებაში